

*Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandsche
Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*

125 JAAR
GENEESKUNST EN
MAATSCHAPPIJ

In opdracht van het hoofdbestuur geschreven door

DR. H. FESTEN

ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan der Maatschappij

1974

125 JAAR
GENEESKUNST EN MAATSCHAPPIJ

*Geschiedenis van de Koninklijke Nederlandsche
Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst*

1849-1974

Verantwoording 11

HOOFDSTUK I

*Nederland en Nederlandse toestanden
in het midden van de vorige eeuw.*

1. De Staatkundige verhoudingen.	19
2. Het Economisch en Maatschappelijk leven.	28
3. Het Maatschappelijke en het Culturele leven.	35
4. Geneeskunst en geneeskunstbeoefenaren in het midden van de vorige eeuw.	39
5. De Gezondheidszorg.	51

HOOFDSTUK II

*De oprichting van de Nederlandsche
Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst.*

1. Het voorspel.	59
2. De oprichting.	63

HOOFDSTUK III

*De Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der
Geneeskunst gedurende de eerste 50 jaar van haar bestaan.*

1. De algemene gang van zaken.	87
2. Bijzondere activiteiten. De Maatschappij en het totstandkomen van de Wet van 1865, 129 – Activiteiten op medisch-maat- schappelijk gebied, 144 – Geneeskundige Armen-	129

verzorging, 145 – Het onderzoek naar de hygiënische toestanden in de gestichten, 148 – De prostitutie-bestrijding, 152 – Kinderfabrieksarbeid, 160.

3. De overgang naar de nieuwe tijd. 170
 Het probleem van de geneeskundige verklaringen, 170 – Zwarte bladzijden uit de historie van de zuigelingensterfte, 173 – De leidse gifmengster, 177 – De overlijdingsverklaring, 180 – De groei van het aantal artsen rond de eeuwwisseling en de gevolgen daarvan, 187.

HOOFDSTUK IV

De Maatschappij en de behartiging van de maatschappelijke belangen der artsen.

1. Nederland en Nederlandse toestanden tijdens de eeuwwisseling. 195
2. Het sociale vraagstuk en het ontstaan van de arbeidersbeweging. 198
3. Geneeskunst en Gezondheidszorg rond de eeuwwisseling. 202
4. De herziening van de Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in 1902. 205
 Inleiding, 205 – De maatschappelijke belangen in de algemene vergadering vóór 1900, 207 – De actie Ockerse, 212 – Waartoe leidde de actie Ockerse?, 217 – Het rapport (Juda, Mijnlieff) Sikkel, 219 – De reorganisatie van 1902, 223.
5. De periode "Op zoek naar Nieuwe Vormen" (1902-1924). 226
 Inleiding, 226 – De verhouding tussen het hoofdbestuur en de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, 227 – Groeiende ontevredenheid, 230 – De problematiek rondom het arbeidscontract, 233 – Moeilijkheden met de specialisten, 237 – Het conflict tussen het hoofdbestuur en de Centrale Organisatie van Ziekenfondsen, 240 – Pogingen om de vrede te bewaren, 243 – De Interim-periode, 254 – De mislukte reorganisatie-poging van Sikkel

1920/1921, 260 – De Maatschappij als vakbewe-
ging opnieuw in discussie, 267 – De reorganisatie
onder leiding van Burger in het jubileumjaar van
de Maatschappij, 274 – De herinrichting van de
Maatschappij onder leiding van Burger, 277.

6. De Maatschappij na de Unie van Utrecht. 279
 Het ontstaan van de controverse tussen het hoofd-
bestuur en de Commissies voor de beroepsbelangen,
279 – Het onderzoek van de Commissie Bunning
(1929), 283 – Na de reorganisatie van 1931, 289
- De groei naar de reorganisatievoorstellen van
1940, 295 – De voorstellen van de Commissie
Schalij, 296 – Na de capitulatie van 14 mei 1940,
301 – De "paleisrevolutie" van augustus 1940, 302
– Het begin van het einde, 306 – Het einde, 310.

HOOFDSTUK V

De Maatschappij en het Ziekenfondswezen.

1. De eerste benadering. 317
 2. Het wetsontwerp Kuyper. 324
 3. Het wetsontwerp Veegens. 327
 4. Het optreden van Talma als Minister van Landbouw,
Nijverheid en Handel en zijn wetsontwerp. 330
 5. Het totstandkomen van het algemeen bindend besluit
inzake ziekenfondsen 1912. 337
 6. Van het Centraal Comité ter behartiging van het Zieken-
fondswezen naar de Centrale Organisatie. 346
 7. Het Ontwerp Ziekenverzorgingswet van Aalberse (1920). 357
 8. Het ontstaan van het Unificatie Rapport. 360
 9. De Overeenkomst met het Rooms-Katholiek Werk-
lieden Verbond (R.K.W.V.). 362
 10. De Maatschappij en de Algemeene Raad ter bevoor-
dering van het Ziekenfondswezen. 370
 11. Bemiddelingspogingen van de Overheid. 373

12. De ziekenfondspolitiek van de Maatschappij onder de leiding van Kersbergen.	378
13. De moeilijke taak van het hoofdbestuur.	380
14. Meer macht aan het hoofdbestuur op ziekenfondsgebied.	381
15. Het ontwerp Slingenberg van 1936.	382
16. De gang van zaken in de Centrale Commissie tot de breuk van 1939.	384
17. De ziekenfondspolitiek van 30 mei 1940 tot aan de opheffing van de Maatschappij.	392

HOOFDSTUK VI

<i>De Maatschappij en het Voortgezet Geneeskundig Onderwijs.</i>	399
--	-----

HOOFDSTUK VII

De Maatschappij en de Sociale Voorzieningen voor haar leden respectievelijk voor de artsen.

1. Het ontstaan van het Ondersteuningsfonds.	415
2. Het Ondersteuningsfonds in de eerste jaren van zijn bestaan.	418
3. De actie van Dr. I. Endtz.	421
4. Het rapport van de Commissie Endtz.	423
5. De actie van Dr. A. Schuld.	429

HOOFDSTUK VIII

Het Secretariaat van de Maatschappij in de loop der jaren.

1. De periode van de hoofdbestuurder-secretaris.	439
2. De periode Schreve 1905-1921.	443
3. De periode Droogleever Fortuyn 1921-1937.	453
4. De periode Lindenbergh 1937-1941.	458

HOOFDSTUK IX

<i>De Maatschappij en haar Algemene Vergaderingen.</i>	461
1. De wetenschappelijke werkzaamheden op de Algemene Vergaderingen.	463
2. De ontspanningsprogramma's tijdens de Algemene Vergaderingen.	473
3. De samenstelling van de Algemene Vergadering.	483

HOOFDSTUK X

De Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst na de oorlog 1940-1945.

1. Een moeilijk begin.	491
2. De herleving van de Maatschappij.	501
3. De reorganisatie-voorstellen van het hoofdbestuur.	504
4. De buitengewone algemene vergadering van 12 en 13 juli 1946.	508
5. De Maatschappij in een nieuwe vorm.	513
6. Toenemende moeilijkheden met de ziekenfondsen.	522
7. De verwickelingen in de jaren 1951 tot 1961 rond de erkenning en registratie van specialisten. De voorgeschiedenis, 535 – Het ontstaan van de moeilijkheden, de verdere gang van zaken en de gevolgen, 540.	535
8. Nieuwe pogingen tot reorganisatie.	548
9. De Maatschappij en het voortgezet medisch onderwijs na de oorlog '40-'45.	571
10. Het probleem van de oudedagvoorziening na de oorlog '40-'45.	576
11. Het bestuursgebouw aan de Lomanlaan te Utrecht.	583

VERANTWOORDING

De titel "125 jaar Geneeskunst en Maatschappij" (dit laatste in de dubbele betekenis van Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst en maatschappij als nederlandse samenleving) koos ik voor deze geschiedschrijving om aan te geven dat ik, voor zover dat in mijn vermogen lag, een poging wilde wagen een aantal voorvallen en activiteiten uit het 125-jarig bestaan van de Maatschappij te plaatsen in het licht, respectievelijk tegen de achtergrond van de actuele situatie waarin geneeskunst en/of de samenleving in die tijd verkeerden. Bij de uitvoering van dat voornemen werd het mij echter vrij spoedig duidelijk dat ik mij bij mijn streven zou moeten beperken tot de periode vóór 1941 omdat ik dan gebruik kon maken van de objectieve geschiedschrijving van historici van professie. Bij de beschrijving van de activiteiten van de Maatschappij in de periode van 1945 tot heden heb ik nagelaten te trachten een relatie tot de maatschappelijke ontwikkelingen te leggen aangezien voor een objectieve geschiedschrijving over onze samenleving na de bevrijding, de afstand tot de feiten nog te kort is.

Geschiedschrijving, of die nu betreft het leven van een persoon, een tijdsgewricht of het 125-jarig bestaan van een vereniging van artsen, plaatst degene, die zich daaraan overgeeft, steeds voor de moeilijkheid een keuze te maken uit een overvloed van feiten. Het is duidelijk dat niet alle feiten, historisch gezien, relevant zijn maar het blijft een moeilijk te beantwoorden vraag waardoor men zich bij het maken van die keuze zal laten leiden. Over die belangrijke vraag schreef Jan Romein in zijn "In de hof der historie" het volgende:

"De wijze waarop uit die overvloed van materiaal geselecteerd moet worden, wil men een overzichtelijk eindresultaat bereiken,

brengt ons op wat men het kernprobleem der theoretische geschiedenis zou kunnen noemen, dat der objectiviteit. Men is er niet mee af met te zeggen: de historicus schift het belangrijke van het onbelangrijke, want hoe waar dit op zichzelf ook mag zijn, theoretisch is juist de vraag: wat is belangrijk en wat onbelangrijk?

Men is er evenmin af met : de historicus zoekt de waarheid. Want hoe waar ook dat, idealiter gesproken, moge zijn, theoretisch is de vraag weer: hoe moet hij deze vinden niet alleen maar wat is waarheid?

Het is duidelijk dat de historicus daarbij niet van zichzelf los kan komen. Hij is en blijft onderworpen aan drieërlei subjectiviteit: die van zijn tijd, die van zijn groep, stand of klasse en die van zijn persoon. Het gemakkelijkst is misschien nog de laatste te overwinnen, moeilijker de tweede en onmogelijk de eerste. Dat hangt daarmee samen, dat men de eerste onmogelijk, de tweede moeilijker en de derde nog het gemakkelijkst zelf doorziet. Ook dit probleem echter is in zijn geheel te zwaar om hier meer dan alleen gesteld te worden. Wij willen er daarom slechts van zeggen, dat in de practijk de beste houding is, zich van het probleem zoveel mogelijk bewust te zijn en voorts, dat de grootste onbevangenheid – oorzaak en gevolg tegelijk dier bewustmaking – de beste kansen biedt om het ideaal der objectiviteit zo dicht mogelijk te benaderen”.

Daarnaast wordt naar mijn oordeel de grondslag voor het doen van een keuze en voor eventuele beperkingen daarbij bepaald door het doel, dat men zich met de geschiedschrijving heeft gesteld. Kort en in grote lijnen weergegeven luidt mijn doelstelling: achtergronden geven voor een beter begrip van gebeurtenissen die in het bijzonder daarom vragen.

Ik ben daartoe gekomen op grond van de volgende omstandigheden en overwegingen. In de eerste plaats moest ik rekening houden met het feit dat reeds tweemaal een gedenkboek werd geschreven, respectievelijk bij het 75-jarig en bij het 100-jarig bestaan van de Maatschappij: ik moest trachten herhalingen te vermijden. Het gedenkboek bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan beperkt zich tot de uitvoerige behandeling van enkele onderwerpen maar kan niet als geschiedschrijving van 75 jaar Maatschappij-activiteit worden gezien; het is ook niet als zodanig bedoeld. Mede als gevolg daarvan moesten bij het 100-jarig bestaan Ten Doeschate, Schalijs en Wibaut in nauwelijks 70 bladzijden het wel

en wee van 100 jaar Maatschappij weergeven in een gedenkboek, dat al uitgebreider van inhoud werd dan oorspronkelijk in de bedoeling had gelegen. Het is duidelijk dat de schrijvers daarbij aan de oppervlakte moesten blijven.

Aan de oppervlakte te blijven door een simpele vermelding van de feiten kon echter allerm minst mijn bedoeling zijn omdat zulks niet kon worden geacht overeen te stemmen met de opdracht, mij door het hoofdbestuur van de Maatschappij tot het schrijven van een gedenkboek gegeven. Toen in de hoofdbestuursvergadering van 4 september 1965 voorzitter Kaiser de gedachte opperde om bij het 125-jarig bestaan van de Maatschappij, dat in 1974 zou worden gevierd, een gedenkboek uit te geven (een gedachte waarmede het hoofdbestuur instemde) werd mij nog in datzelfde jaar de opdracht gegeven op grond van de overweging dat het samenstellen van een gedenkboek, zoals men dit blijkbaar voor zich zag, een langdurige voorbereiding zou vergen. Deze gang van zaken gaf mij de gelegenheid, verplichtte mij er zelfs toe, de verslagen van alle vergaderingen te lezen en praktisch alle daarbij behorende relevante stukken te bestuderen. Het werd mij hierbij duidelijk dat bij vele belangrijke gebeurtenissen uit het verleden van onze Maatschappij een omvangrijke achtergrond-informatie verheldering zou moeten en kunnen brengen.

Voorts ben ik van mening dat geschiedschrijving niet alleen juiste maar ook volledige informatie moet verstrekken en bij lezing van de vele stukken bleek mij dat dit tot nu toe met betrekking tot een aantal belangrijke voorvallen niet had plaats gevonden omdat daartoe de gelegenheid had ontbroken.

Er was namelijk in het verleden bij jubilea van verenigingen een onbedwingbare neiging te constateren om in gedenkschriften de jubeltoon aan te slaan. Van een objectieve weergave van de historische gebeurtenissen kon, zowel door de keuze van de onderwerpen als door de aard van de weergave, dan ook niets terecht komen. Schalij bracht dit wel het meest ondubbelzinnig tot uitdrukking toen hij in zijn "Geschiedenis van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst van 1924-1941" (het zojuist genoemde gedenkboek) op blz. 138 schreef:

"Ja waarde lezer, het wordt misschien wat eentonig, maar wanneer iemand jubileert, al is dat nu niet een enkele persoon maar een conglomeraat van personen, dan moet men de jubilaris in

het zonnetje zetten en zijn goede daden opsommen en die aan de vergetelheid ontrukken. Voor de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst is dat zeker nodig”.

Daargelaten dat het aanslaan van de jubeltoon bij die gelegenheden mij van nature vreemd is, lijkt het mij bij een verantwoorde geschiedschrijving ook allerminst op zijn plaats. Jubeltonen zijn mogelijk nog geschikt bij een herdenkingsrede op een feestelijke bijeenkomst of voor een herdenkingsartikel in krant of tijdschrift en ik laat dat graag aan anderen over.

De gebeurtenissen die, voor een beter begrip, om bepaalde achtergrond-informatie vragen en in het bijzonder in dit boek aandacht zullen krijgen zijn die, welke spanningen teweeg hebben gebracht; het zijn in het bijzonder de vraagstukken waarmee de Maatschappij in het verleden heeft geworsteld. Men dient bij de lezing van dit boek terdege rekening te houden met deze keuze en met de gronden waarop die keuze berust, dit om te voorkomen dat men na lezing een onjuist totaalbeeld van de Maatschappij-activiteit gedurende 125 jaar overhoudt. In het bijzonder wordt in dit boek aandacht besteed aan de voorvallen die binnen het hoofdbestuur veelal grote spanningen deden ontstaan, die tussen hoofdbestuur en algemene vergadering herhaaldelijk duidelijke tegenstellingen te zien hebben gegeven (soms culminerend in het aftreden van het hoofdbestuur) en zo nu en dan aanleiding waren tot persoonlijke controversen; situaties waaromtrent Burger in zijn feestrede bij het 75-jarig bestaan zei:

”Zij hebben niet altijd zonneshijn gekend. Ook heeft de stemming onder de reisgenoten wel eens te wensen overgelaten. Er zijn er wel eens boos weggelopen, maar meestal teruggekomen en dan als oude vrienden verwelkomd”.

Men mag daaruit niet de gevolgtrekking maken dat er in het verleden binnen de Maatschappij steeds controversen heersten, al kwam het wel vaak voor!

Er van uitgaande dat ik niet aan de oppervlakte van de te releveren feiten kon blijven en bij deze geschiedschrijving tot nu toe onbekend gebleven informatie moest verstrekken voor een goed begrip van belangrijke gebeurtenissen, meende ik nog een tweede doel te moeten nastreven, een doel waardoor de keuze van de onderwerpen uit de historie van de Maatschappij mede werd bepaald.

Het nut van de studie van het verleden is, behalve in het registre-

ren van belangrijke feiten, mijns inziens onder meer gelegen in de verklaring die de historische feiten geven voor bestaande situaties. Dit geldt in het bijzonder wanneer deze situaties zo op het eerste gezicht niet voor de hand liggend lijken. Mogelijk nóg belangrijker zijn de lessen welke men uit het verleden kan trekken, waarbij nog steeds geldt dat men het meeste leert van een kritische evaluatie van gemaakte fouten. Ruim geïnterpreteerd wil dat zeggen dat de onderwerpen, waarbij de Maatschappij niet slaagde in haar doelstelling of deze doelstelling slechts met bijzondere inspanning geheel of gedeeltelijk bereikte, met een zekere voorrang zijn behandeld. De kennis van de oorzaken kan immers voorkomen dat men dezelfde foutieve wegen opnieuw bewandelt.

Ter verdediging van deze keuze moge worden herinnerd aan woorden van Cervantes: "De geschiedenis is de bewaarster der herinnering aan groote daden en de getuige van het verleden, het voorbeeld en de leermeesteres van het heden, de waarschuwster voor de toekomst".

Omdat de activiteiten binnen de Maatschappij tijdens haar 125-jarig bestaan, duidelijke verschillen te zien geven (naast overeenkomst uiteraard) in drie perioden, heb ik – mede terwille van de leesbaarheid van dit vrij omvangrijke boek – voor deze drie perioden telkens een andere wijze van behandeling van de stof gekozen.

Voor de periode van de oprichting af tot aan de reorganisatie van 1902, een tijdperk van ongeveer 50 jaar, heb ik in hoofdstuk III de gebeurtenissen zoveel mogelijk chronologisch weergegeven. Daaraan vooraf gaat (in hoofdstuk II) een korte beschrijving van de feiten rond de oprichting van de Maatschappij, omdat de bestudering van het materiaal mij aanleiding gaf de accenten ietwat anders te leggen dan doorgaans geschiedt. De chronologische methode, de gemakkelijkste vorm van geschiedschrijving maar tevens de minst aantrekkelijke, leek mij voor die periode het meest aangewezen omdat de beschrijving van het totaalbeeld ons duidelijk maakt hoe men bij de eeuwwisseling op het dieptepunt van het Maatschappij-leven was terecht gekomen. Een enthousiast begin werd, wegens het uitblijven van het op korte termijn verwachte succes, gevolgd door het verlies van het geloof in eigen kracht, door het zoeken en tasten naar de juiste vorm van activiteit en doelstelling nadat het eerste doel (de herziening van de genees-

kundige wetgeving) was bereikt. De groeiende verwijdering tussen het hoofdbestuur en de leden leidde tenslotte tot de crisis van 1892. De beschrijving van enkele bijzondere activiteiten verduidelijkt de tekortkomingen waaronder men te lijden had.

De reorganisatie van 1902, waarna de door de Maatschappij te vervullen taak weer duidelijk werd gezien en die aan de werkzaamheden een nieuwe en krachtige impuls gaf, vormt het begin van de tweede periode, die duurt tot aan de opheffing van de Maatschappij door de Duitsers in 1941. In deze periode werden de werkzaamheden binnen de Maatschappij overheerst door twee belangrijke problemen, te weten de vraag op welke wijze en binnen welke structuur de maatschappelijke belangen van de artsen moesten worden behandeld en de verhouding van de Maatschappij tot het zich in die jaren snel ontwikkelende ziekenfondswezen. Voor beide problemen geldt dat de aanpak daarvan in bedoelde periode zoveel te vermelden feiten oplevert en een dermate complex gebeuren vormt, dat alleen een coherent verslag van de ontwikkeling van de opvattingen alsmede van de opeenvolgende handelingen binnen de Maatschappij betreffende elk vraagstuk afzonderlijk, tot een leesbaar en begrijpelijk historisch relaas kon leiden. Ik heb daarom voor de beschrijving van deze periode uit de Maatschappij-geschiedenis de methode van de *capita selecta* gekozen (de hoofdstukken IV tot en met IX), waarbij ik niet kan ontkennen dat de keuze van de andere onderwerpen, welke in die periode de aandacht van de Maatschappij vroegen (en door mij op dezelfde wijze zijn behandeld) tot op zekere hoogte willekeurig is geweest en is bepaald door mijn antwoord op de vraag, welke van deze onderwerpen het meest interessant zijn en om een toelichting vragen.

Voor de derde periode, de jaren na de oorlog 1940-1945, beschreven in hoofdstuk X, kwam ik als vanzelf tot een combinatie van de beide reeds gevolgde methoden. Dit betekende een chronologische beschrijving van de herleving en de herinrichting van de Maatschappij, gevolgd door een afgeronde behandeling van enkele belangrijke onderwerpen waaronder – als de meest belangrijke uit die tijdsperiode – de moeilijkheden met de overheid inzake de erkenning en registratie van specialisten en de niet-geslaagde reorganisatie-poging van het hoofdbestuur. Beide onderwerpen hebben grote beroering teweeg gebracht, het eerste binnen

de kring van de leiding en het tweede in de periferie en in de algemene vergadering. Zij vragen in het bijzonder om achtergrondinformatie.

De nooit aflatende behoefte aan reorganisatie maakt dat ik moet eindigen in onzekerheid over de structuur en de werkwijze van de Maatschappij in de jaren die voor ons liggen. Het past de geschiedschrijver, die tot taak heeft feiten uit het verleden te registreren en eventueel van commentaar te voorzien, niet zich te begeven in bespiegelingen over een wenselijke toekomstige structuur en werkwijze.

Belangrijker voor de desbetreffende studie is dat aan het verleden waardevolle aanwijzingen zijn te ontleen. Niet zonder reden zei A. W. Schlegel: de geschiedkundige is een achterstevoren gekeerde profet (Der Historiker ist ein rückwärts gekehrter Prophet).

Overigens wil ik met de keuze van mijn onderwerpen uiteraard geenszins tekort doen aan de waarde van het bestaan van de Maatschappij. Naast de organisatorische worstelingen die ik schetste, zijn er veel positieve daden en effecten die de Maatschappij haar bestaansrecht hebben gegeven en nog geven: haar invloed op de wetgeving, haar deelneming aan de vormgeving van institutionele voorzieningen op het terrein van de gezondheidszorg, haar aandeel – onder meer door de intercollegiale rechtspraak – in de handhaving van hoge normen bij de beroepsuitoefening, om slechts enkele aspecten te noemen. In materieel opzicht gaf zij haar bijstand aan nabestaanden van collegae en aan slachtoffers van de oorlog 1940-1945, terwijl zij tevens haar bijdrage leverde in het scheppen van de mogelijkheid tot uitzending van artsen naar ontwikkelingsgebieden. Deze en vele andere activiteiten van de Maatschappij rechtvaardigen tenvolle haar schijnbaar moeilijk bestaan als algemene organisatie. Hierin schuilt haar kracht en haar zwakheid. In zoverre mag mijn hierna volgende geschiedschrijving niet worden misverstaan.

Ik heb er behoefte aan bij de afsluiting van het omvangrijke werk, dat mij negen jaar heeft geboeid en gebonden, een woord van dank te brengen aan het Secretariaat van de Maatschappij, dat mij alle steun gaf bij het verzamelen van het materiaal. Daarnaast is het mij niet mogelijk een inzicht te geven in de omvang van de inspanning en de tijd, die mejuffrouw H. L. Arlman aan dit werk heeft geofferd. Zij heeft alle ontwerpen als belangstellende lezer kritisch bekeken en gecorrigeerd, de vragen en onduidelijkheden

die daarbij aan de orde kwamen met mij besproken en elk hoofdstuk persklaar gemaakt. Mede voor haar hoop ik dat de uren, welke zij en ik aan dit werk ten koste hebben gelegd, zinvol be-
steed blijken te zijn.

Festen

HOOFDSTUK I

NEDERLAND EN NEDERLANDSE TOESTANDEN IN HET MIDDEN VAN DE VORIGE EEUW

Het midden van de vorige eeuw, waarin de oprichting van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst plaats vond, is in vele opzichten een belangrijk tijdsgewricht voor ons land geweest. De achterstand op vrijwel alle gebieden van het maatschappelijk leven, ontstaan door gebrek aan ondernemingslust en -durf, door zelfgenoegzaamheid en door kortzichtigheid, was zó duidelijk geworden dat de nederlandse deugden van vasthoudendheid, voorzichtigheid en degelijkheid geleidelijk aan plaats gingen maken voor een algemene zucht naar vernieuwing.

1. De Staatkundige Verhoudingen.

Na de teleurstellende ervaring met de praktische toepassing van de leuze "Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap", toen het franse juk niet werd afgeschud maar van de schouders was afgegleden (J. Romein), leefde bij het overgrote deel van de bevolking een verlangen naar de terugkeer van de goede oude tijden van weleer. De proclamatie, die was opgesteld door Gijsbert Karel van Hogendorp, liet daaromtrent geen twijfel bestaan (17 november 1813).

Oranje Boven!

Holland is vrij.

De Bondgenoten trekken op Utrecht.

De Engelschen worden geroepen.

De Franschen vlugten aan alle kanten.

De zee is open.

De koophandel herleeft.

Alle partijschap heeft opgehouden.

Al het gelede is vergeeten

En vergeven.

Alle de aanzienlijken komen in de regeering.
 De regeering roept den Prins uit
     tot Hooge Overheid.
 Wij voegen ons bij de bondgenoten.
 En dwingen den vijand tot vrede.
 Het volk krijgt een vrolijken dag
     Op gemeene kosten.
 Zonder plundering noch mishandeling.
     Elk dankt God.
 De oude tijden komen weerom.
     Oranje Boven!

De toekomst-visie van het driemanschap op de staatkundige verhouding reikte niet verder dan een Koninkrijk der Nederlanden met een centraal bestuur, in plaats van een federatie van elkaar onderling bestrijdende provinciën met de hegemonie van Amsterdam.

Aan Koning Willem I, die voor een belangrijk deel van zijn leven in Engeland was opgegroeid en voldoende op de hoogte was van de engelse toestanden om te beseffen dat het economisch herstel slechts kon worden verkregen door middel van industrialisatie, kan zeker niet worden verweten dat hij niet al het mogelijke op dit terrein heeft ondernomen. Was hij in dit opzicht vooruitstrevend, ten aanzien van zijn plaats als soeverein vorst was hij beslist conservatief. Hij had het koningschap als soeverein vorst aanvaard onder bepaalde voorwaarden: "Ik aanvaarde ook alleen onder waarborging eener wijze constitutie, welke uwe vrijheid tegen volgende mogelijke misbruiken verzekert". Dat klonk heel mooi, leek zelfs vooruitstrevend, maar in feite was er van vrijheid in de zin van invloed van het volk op de gang van zaken geen sprake.

De constitutie van 1815 was er één met een sterke monarchale macht. De ministers waren volledig afhankelijk van de Koning en de Staten-Generaal, die trapsgewijze werd gekozen, kon nauwelijks een volksvertegenwoordiging worden genoemd. Er was een zekere mogelijkheid tot medewerking aan de wetgeving. Daarnaast was er een beperkt budget-recht, omdat de uitgaven der regering waren gesplitst in gewone uitgaven, die voor een onbepaald aantal jaren werden vastgesteld, en buitengewone uitgaven, die men jaarlijks aan de volksvertegenwoordiging moest voorleggen. Bovendien waren de zittingen van de Staten-Generaal geheim.

Erkend moet worden dat er ook van de zijde der bevolking weinig

of geen belangstelling voor regeringszaken bestond. Het enige politieke weekblad "De Nederlander", "Behelzende vertoogen over de Belangen der Nederlandsche Natie", vond vrijwel geen lezers en geen medewerkers; zeer weinigen hadden er een paar stuivers voor over. Eén van de oppositie-bladen, die verschenen tijdens de voorbereiding van de grondwetsherziening van 1840, de "Tolk der Vrijheid", moest zelfs toen nog constateren en schreef dit ook onomwonden: "Het volk heeft geen interesse, het verdient dan ook niet beter als bloedloze natie te worden bestempeld".

En toch waren er in die dagen vooraanstaande personen, die de tekorten wel duidelijk zagen. Willem de Clerq schreef in zijn dagboek: "Wat toch is in den tegenwoordigen stand van zaken (aan democratie of zoo iets is niet meer te denken) de eenige schutsmuur tegen het despotisme? Het is een representatief gouvernement. En wat beduidt nu onze representatie indien, ten eerste de vertegenwoordigers niet door het volk verkozen worden, en ten tweede indien de debatten geheim blijven, zoodat het volk niet weet welke vertegenwoordigers zijn zaak behartigen?"

Waartoe men destijds in een autocratische regering in staat was, is voor ons heden ten dage onvoorstelbaar. Het ontwerp voor de grondwet van 1815 werd in België verworpen met 527 stemmen vóór en 796 stemmen tegen, maar in de kabinetsraad van 17 augustus 1815 besloot Zijne Majesteit, overeenkomstig het advies van de meerderheid in het kabinet, de zaak niettemin door te zetten. Daartoe gingen de Koning en Flack (Secretaris van Staat) aan het rekenen; het resultaat hiervan werd in de proclamatie van 24 augustus 1815 als volgt medegedeeld: "van de 796 notabelen door welke het ontwerp is afgekeurd hebben 126 uitdrukkelijk verklaard dat zulks geschied was, uit hoofde van eenige artikelen over den eeredienst. Maar de bepalingen betreffende de godsdienst waren een door de mogendheden gestelde voorwaarde voor de vereeniging en stemden bovendien overeen met de beginselen welke de godsdienstige souvereinen in het Europeesche systema hebben ingevoerd. Zoo deze waarheid niet verduisterd ware door eenige menschen, van welke de maatschappij integendeel het voorbeeld der Evangelische liefde en verdraagzaamheid verwagten mogt, zouden tenminste de gemelde stemmen zich gevoegd hebben bij de 527 notabelen welke het ontwerp hebben goedgekeurd".

Met de stemmen van het noorden meegerekend, was de meerderheid nu zo duidelijk dat de Koning zich verplicht achtte tot bekrachtiging van het ontwerp. Een zekere vindingrijkheid kon de

heren niet worden ontzegd, maar de Belgen hoonden de "arithmétique néerlandaise".

Een ander voorbeeld van datgene, waartoe de regeringswijze van Koning Willem I kon leiden, komt tot uiting toen de Koning moeilijkheden van de zijde van de oppositie in de Tweede Kamer ondervond. In 1821 werden verschillende kamerheren geschorst omdat zij tegen de wijziging van de tarief- en belastingwetten hadden gestemd. Het briefje, dat zij ontvingen, luidde: "Ingevolge eene beschikking van den 16den dezer maand, en door uitdrukkelijk bevel van Z.M. heb ik de eer van U Mijnheer te laten weten dat gij, tot nieuw bevel, niet meer zult ontvangen worden om uwen dienst in het hof te volbrengen".

En wat te denken van het geheime Koninklijk Besluit van 9 april 1827, waarbij de Koning het, op advies van de ministers Van Gobbelschroy en Van Maanen, bestond om jaarlijks een som van 2.000 gld. "tot weder opzeggens ter beschikking te stellen tot een bepaald einde, door ons op te geven, zullende deswege geene verantwoording aan de Algemeene Rekenkamer behoeven te geschieden". Met dit geld werd gedurende drie jaar het tijdschrift "Katholikon" (een maandschrift "ter verdediging der waarheden van de R.C. godsdienst voor den beschaafden stand" uitgegeven) in stand gehouden, waarin de rotterdammer Jan Wap met zijn vaardige pen verwarring moest stichten onder de katholieken, vooral in de zuidelijke Nederlanden.

In deze onverkwikkelijke geschiedenis, die de Koning ten slotte steeds meer begon te benauwen, had Van Gobbelschroy van de laatste 4.000 gld., die de Koning ter beëindiging van de affaire beschikbaar wilde stellen, 2.500 gld. privé gebruikt voor meubelaankopen te Brussel. Rogier tekent hierbij aan: "De note quaie in het geval is de blijkbaarheid, dat de olijke Van Gobbelschroy zich zelf of de danseuse de l'Opéra de Bruxelles, die zijn zorgen deelde en met wie hij in extremis gehuwd schijnt te zijn, nieuw geïnstalleerd heeft op kosten van het gouvernementeel zendingswerk onder de beschaafde rooms-katholieken".

Het compromis tussen absolute monarchie en democratie, dat de regeringsvorm van 1815 in feite was, droeg de basis voor moeilijkheden in zich. Verandering kwam echter moeilijk tot stand; van de Koning waren geen voorstellen te verwachten en de Kamer zou bereid moeten zijn zelfmoord te plegen. Belangstelling bij het volk was er nog steeds niet, zelfs niet toen het voorspel van de losmaking van België zich luidruchtig aankondigde. Rechtstreeks

heeft de opstand in België, die begon op 25 augustus 1825 in aansluiting aan een opera-voorstelling in de Muntshouwburch te Brussel en die zijn hoogtepunt bereikte in 1830, het noorden van het verenigd koninkrijk weinig beïnvloed. Het geluid van de straatgevechten in Brussel was geen muziek, die het hart van het nederlandse proletariaat beroerde. Het nederlandse proletariaat stond nog met de pet in de hand, hetzij om te bedelen, hetzij om te bedanken voor een karige gift. (J. Romein)

Toen Willem I in januari 1831 na de tiendaagse veldtocht de londense protocollen aanvaardde, waarbij Nederland en België werden gescheiden, verklaarde de regering het ogenblik gekomen om de huishouding van de staat te wijzigen, waarvoor de Koning weldra met voorstellen zou komen. Maar de afwikkelingen van de londense voorstellen, de grenswijzigingen, die moesten worden aangebracht en vooral de financiële afspraken, die dienden te worden gemaakt, wikkelden beide landen in moeilijke onderhandelingen en acties, welke voortduurden tot het einde van 1839; zij bezorgden de Koning de bijnaam van "De Koppige", al moet worden erkend dat de strubbelingen niet alleen aan Koning Willem I konden worden verweten.

De gevolgen van de houding van de Koning in deze zaak beroerden ditmaal het volk wel rechtstreeks; het wegvoeren van de krijgsgevangenen naar Frankrijk na de val van de citadel van Antwerpen, omdat de Koning de voorwaarden tot onmiddellijke in-vrijheidstelling (de overgave van de forten Lilloo en Liefkenshoek) niet wilde aanvaarden, de gevolgen van het embargo op alle nederlandse schepen en de blokkade van de havens met de daaraan verbonden noodlottige gevolgen voor de handel, ontgingen niemand. De inmiddels ingestelde commissie voor de grondwetsherziening bracht haar rapport uit op 28 mei 1831; maar de voorstellen waren weinig revolutionair en beperkten zich tot de invoering van strafrechtelijke verantwoordelijkheid der ministers en van de ontbindbaarheid van de Tweede Kamer, afgezien van de wijzigingen, die noodzakelijk waren door de scheiding tussen Holland en België. Hoewel deze naar het oordeel van velen onvoldoende voorstellen niet in behandeling werden genomen, hadden de van regeringswege uitgesproken wenselijkheid tot vernieuwing en de vele moeilijkheden met België wel tot gevolg dat er eindelijk bij het volk belangstelling voor politieke zaken groeide. Daarvan getuigden de vele pamfletten en periodieken. Er ontstond langzamerhand een zekere onrust in het land, die zich uitte in een kritische instelling

van de Kamer tegenover de regering, waarbij vooral sprake was van oppositie tegen de financiële beleidsbeslissingen.

Toen, ditmaal zonder voorbereiding door een commissie, nieuwe voorstellen tot wijziging van de grondwet de Kamer bereikten, verwekten deze een sterke oppositie en in december 1839 werden ze na scherpe debatten verworpen. Het zwaartepunt voor de afwijzing lag in de bepalingen betreffende het financiële beleid. In dezelfde stemming werd kort daarop het wetsontwerp tot het aangaan van een lening van 56 miljoen gulden door de Kamer verworpen en als genadeslag voor de regering verwierp de Kamer bovendien de begroting voor het jaar 1840. Het latente conflict tussen de Tweede Kamer en de Koning was nu acuut geworden en de Koning, die geen andere uitweg zag, was bereid tot concessies. Inmiddels waren ook buiten de regering en de Kamer gedachten over een nieuwe grondwet geuit, die aan de liberale oppositie een programma gaven. Thorbecke's geschrift: "Aantekeningen op de Grondwet" van 1839 was nog uiterst gematigd en voorzichtig gesteld en kan allerminst worden gezien als "een schot in een slapend woud", zoals het wel werd genoemd; het geschrift sprak zich in hoofdzaak uit over de onschendbaarheid van de Koning, hetgeen aan de Kamer de mogelijkheid zou bieden tot het uitoefenen van kritiek zonder tegen het prestige van de Koning op te botsen. De enkele weken later verschijnende "Proeve voor een gewijzigde grondwet" van Donker Curtius was veel radicaler; behalve voor directe verkiezingen, kwam deze proeve op voor de ministeriële verantwoordelijkheid en voor gelijkheid van alle burgers voor de wet.

Om een indruk te geven van de politieke verdeeldheid in die dagen dient nog te worden vermeld de "Bijdrage tot herziening der grondwet in Nederlandschen zin" van Groen van Prinsterer, één van de mannen die was gevormd in de school van Bilderdijk en behoorde tot Het Reveil. Groen ontkende dat openbaarheid van het geldelijke beheer, beperking van een eenhoofdig gezag en een werkelijke volksvertegenwoordiging doeltreffend zouden zijn. De schuld van de onbevredigende gang van zaken lag – zo meende hij – bij de ministers en bij de onverschilligheid der Staten Provinciaal bij de aanwijzing van kamerleden. De grondwet van 1815 was volgens Groen niet van nationale betekenis, maar bevatte revolutionaire elementen, die geëlimineerd zouden moeten worden, zó dat absolute monarchie: de Koning gezien als stedehouder Gods, zou zijn bereikt.

De voorstellen tot herziening van de grondwet, die uiteindelijk in behandeling kwamen, waren een aarzelende stap in de goede richting en gaven de Kamer grotere bevoegdheid op financieel terrein; de scheiding tussen gewone en buitengewone uitgaven kwam te vervallen en aan de Kamer zou een twee-jaarlijkse begroting worden voorgelegd. Bovendien konden de opbrengsten van het cultuurstelsel niet worden besteed zonder goedkeuring van de Kamer; ministeriële verantwoordelijkheid en rechtstreekse verkiezingen ontbraken echter. Een overwegend conservatieve Kamer nam de voorstellen aan, die door Thorbecke "een nationale teleurstelling" werden genoemd en waartegen hij met nog negen anderen als "onvoegzaam" had gestemd.

Koning Willem I kon zich bij het verlies aan prestige, dat hij had geleden, niet neerleggen en deed op 7 oktober 1840 in kleine kring afstand van de troon; een ondankbaar volk liet zich bij die gelegenheid van zijn slechtste zijde zien.

Koning Willem II werd met een zware erfenis belast. Het aanzien van het koningschap had, mede door het huwelijk van Willem I met de katholieke belgische gravin d'Oultremont, veel geleden; economisch stond het land aan de rand van een staatsbankroet en politiek was men verdeeld. Bij het tegenwerken van de oppositie werden door de regering zelfs persoonlijke belangen niet ontzien en er ontstond grote onrust in het land omdat men meende dat bepaalde personen, die zich niet met het regeringsbeleid konden verenigen, door de regering op een zwarte lijst werden geplaatst. Men moet dan ook de betrekkelijk korte regeringsperiode van Willem II zien als een overgangperiode in een roerige tijd.

Een van de belangrijkste feiten, die de kans op wijziging van de staatkundige verhoudingen vergrootte, was het terzijde stellen in 1842 van Minister Van Maanen, die afkerig was van "het vergift van volkssouvereiniteit en andere verderfelijke leeringen". Omdat het toenemend verzet vooral het financiële beleid betrof, moest de regering haar zorgen in de eerste plaats richten op sanering van 's lands financiën. Daarin slaagde de geniale Floris van Hall door het uitschrijven van een "vrijwillige" lening van 127 miljoen gulden met als zware stok achter de deur een aangekondigde belasting van 1½ procent op alle bezit, wanneer de lening niet zou slagen. De riskante onderneming, die in het land veel stof deed opwaaien, werd een succes en door het herstel van het financiële evenwicht nam bij een groot aantal kamerleden het

verlangen naar herziening van de huishouding van de staat duidelijk af.

Maar een deel van de krachten, die waren opgeroepen, werkten voort. Bij de vele bladen van "oproerkraaiers", zoals "De Hydra" en "De Onafhankelijken", voegde zich een nieuwe stem van meer verantwoorde oppositie in de vorm van "De Nieuwe Rotterdamsche Courant", opgericht op 1 januari 1844 onder het motto: "Het tijdvak van blind vertrouwen is voorbij".

Toen de troonrede van 1844 niets bevatte over veranderingen in het staatsbestel, ondernam Thorbecke met acht geestverwanten een poging door middel van de aanbieding van een initiatief-voorstel aan de Kamer. Men keurde het echter geen behandeling waardig, omdat de meerderheid van de Kamer de mening was toegedaan dat desbetreffende voorstellen van de Koning zouden moeten uitgaan; men vond het voorstel ontijdig en ongepast!

Inmiddels speelde de verslechtering van de maatschappelijke toestanden de vooruitstrevenden in de kaart. Het aantal bedeeden nam van 1841 tot 1850 toe van 13 tot 27 procent van de bevolking. De optredende aardappelziekte bedreigde een groot deel van het volk met hongersnood en zo bereikte de crisis in 1847 zijn hoogtepunt, een wijdverbreide ontevredenheid met zich brengende.

Toen op 24 februari 1848 in Frankrijk de bestorming van de Tuileriën plaats had en de burger-koning Louis Philippe moest vluchten, toen Willem II van zijn dochter Sophie berichten ontving over een crisis in Duitsland en voorts de toestand van 's konings zoon Alexander, die op Madeira genezing zocht, kritiek werd, veranderde de Koning in de nacht van 12 op 13 maart 1848 van conservatief in liberaal.

Vijfentwintig jaar later typeerde Ramaer bij de viering van het 25-jarig bestaan der Maatschappij, in zijn (niet gedrukte) openingsrede voor de algemene vergadering, die tijd als volgt: "... 1800 acht en veertig. Velen uwer herinneren zich dat jaar dat zoo veel hoop zag geboren worden en nog meer verwachtingen teleur stelde, waarin koningen van hunnen troonen gestooten werden, een magtig vorst* gedwongen werd het hoofd voor den stoet te ontblooten,

* Ramaer doelde hier op de zwakke, aarzelende koning Frederik Willem van Pruisen, die op zaterdag 18 maart 1848 aan de militairen bevel gaf om het plein voor het paleis te ontruimen, wat tot bloedige gevechten aanleiding gaf. De volgende dag werd de koning, op het balkon geroepen, ertoe gedwongen het hoofd te ontbloten voor de lijken van de vorige dag, die men in rijen naast elkaar op het plein voor het paleis had opgesteld.

die de lijken voerde van hen, die in den strijd tegen zijn gezag gevallen waren en een andere in allen ernst aan zijne raadslieden de vraag stelde of het belang van zijn volk het nederleggen van zijnen scepter vorderde; dat jaar hetwelk met maaltijden begon om des keizers erfgenaam* op den praesidialen stoel te brengen, die niet lang daarna in eenen, thans reeds ineengestorten, troon veranderd zou worden.

In dat jaar werd onze Maatschappij opgericht en nog klinkt den aanhef der rede van haren eersten voorzitter mij in de ooren. Achtien honderd acht en veertig het jaar der oprigting onzer Maatschappij, wat was er dan opmerkelijks in? was haar oprigting eenen revolutionairen daad? Dat zij verre; maar de deelnemers aan de politieke maaltijden in Frankrijk beoogden ook geene revolutie; verbetering was hunne leuze”.

Geheel onverwacht en buiten de ministers om, ontbood de Koning op 13 maart 1848 de voorzitter van de Tweede Kamer bij zich om hem mede te delen dat hij bereid was satisfactie te doen en mede te werken aan een wijziging van de grondwet. Van de commissie, die de wijziging moest voorbereiden, werd Thorbecke voorzitter en zo kwam, nadat de Koning zijn verzet had opgegeven en daardoor aan populariteit belangrijk had gewonnen, de nieuwe grondwet van 1848 tot stand, die ingrijpende veranderingen bracht in ons staatsbestel. Door de ministeriële politieke verantwoordelijkheid werd de Koning onschendbaar; vrijheid van drukpers, vrijheid van vereniging en vergadering, het recht van petitie en vol-

* Teneinde het vergaderverbod te ontlopen, werden door de oppositie in Frankrijk in de loop van 1847 maaltijden georganiseerd, de z.g. reformbanketten, waarbij op hervorming werd aangedrongen. Omdat de toon van de toespraken op deze banketten steeds feller werd, verbod de koning Louis Philippe het banket, dat op 22 maart te Parijs zou worden georganiseerd; de reactie daarop leidde twee dagen later tot de troonsafstand van de burgerkoning.

Bij de presidentsverkiezing ingevolge de nieuwe grondwet kwam Louis Napoléon als overwinnaar uit de strijd en hij nam plaats op "den praesidialen stoel". Daarmede echter niet tevreden, voerde hij na zorgvuldige voorbereiding in de nacht van 1 op 2 december 1851 een staatsgreep uit, waarna Louis Napoléon in december van het volgend jaar verhuisde naar de Tuileriën als keizer Napoléon III. Op 4 september 1870, kort na de capitulatie van Sedan, waarmede de frans-duitse oorlog eindigde, viel het tweede keizerrijk en begon in Frankrijk de derde republiek.

strekke vrijheid van godsdienst waren belangrijke aanwinsten voor de vrijheidslievenden. Door de rechtstreekse verkiezing van de Tweede Kamer kon men gaan spreken van een werkelijke volksvertegenwoordiging, al mag daarbij niet uit het oog worden verloren dat het kiezersvolk in omvang zeer beperkt bleef als gevolg van de vrij hoge census, waaromtrent Donker Curtius in 1850 schreef: "De census is bij het artikel der grondwet niet vastgesteld om daaruit af te leiden de intellectuele bevoegdheid of geschiktheid van den kiezer, maar de census is vastgesteld om te bepalen zoodanigen materiële toestand van den kiezer, dat hij geacht moet worden belang te hebben bij de keuze van zoodanige personen, die de orde en rust zullen verdedigen". De Eerste Kamer werd door de Staten-Provinciaal gekozen. De zittingen werden openbaar en via de jaarlijkse begroting had de Kamer het financiële beleid volledig onder controle.

Hoewel er nog wensen over bleven, met name met betrekking tot het kiesrecht en tot het onderwijs, werden in de nieuwe grondwet de politieke voorwaarden geschapen voor een democratische regeringsvorm, waarvoor de strijd eigenlijk reeds een eeuw tevoren (toen in september 1748 een deputatie van "De Bijtjes" in het slaapvertrek van stadhouder Willem IV in het Oude Heerenlogement doordrong om hun wensen kenbaar te maken) was begonnen. Het is de grote verdienste van Koning Willem II, die kort daarop te Tilburg overleed, dat hij deze grondige wijziging van ons staatsbestel mede tot stand hielp brengen.

2. Het economisch en maatschappelijk leven.

Geheel in overeenstemming met de gang van zaken op staatkundig gebied, op het dieptepunt waarvan tenslotte de initiatieven tot vernieuwing ontstonden, ontwikkelde zich in de jaren tussen 1813 en 1850 het economisch en maatschappelijk leven. "De zee is open, de koophandel herleeft", voorspelde de Oranje-Boven-Proclamatie van Van Hogendorp, maar reeds spoedig werd men in die verwachting teleurgesteld. Nederland had zijn plaats als stapelmarkt voor altijd verloren, eensdeels omdat deze positie werd overgenomen door Londen en Hamburg en anderdeels omdat de producerende landen steeds meer ertoe overgingen rechtstreeks aan de consument-landen te leveren. Goed beschouwd had de franse overheersing dit proces alleen maar verhaast.

De economische toestand van Nederland zou in de toekomst wor-

den bepaald door het niveau van de industrialisatie, maar de noodzakelijke omschakeling duurde veel te lang tengevolge van een algemeen gebrek aan ondernemingslust, dat voor een groot gedeelte voortspoot uit gebrek aan inzicht. In 1843 werd de nederlander door de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid getypeerd als niet onder-nemend. "De onzekerheid van de toekomst houdt hem ligter terug dan eenigen anderen landaard. Hij neemt het zekere voor het onzekere; leeft liever bekrompen als kleine rentenier dan zijn fonds in eenig bedrijf te wagen, dat elken dag aan nieuwe concurrentie bloot staat".

De nederlandse ondernemer uit die dagen sierde zijn bedrijf en zijn artikelen bij voorkeur met het opschrift "als van ouds". Wars van alle nieuwigheid en bang om risico's te nemen, stelde hij zich tevreden met een bescheiden winst; uitbreiding van het bedrijf of van de afzet vroeg in zijn ogen slechts vergroting van inspanning. De winkel van Sinkel (1821) vond wel veel bekijks, maar geen navolging; het groot-winkelbedrijf zou pas tegen het einde van de eeuw opkomen.

De leiders van industriële bedrijven, voor zover zij niet als ambachtsbazen zelf in het technische productie-proces medewerkten, behoefden voor de uitoefening van hun ondernemersfunctie weinig tijd. Zij kwamen elke dag eens kijken, werkten wat op hun "kantoor" en lieten de zaken overigens aan de meesterknecht over. Figuren zoals P. van Vlissingen, die in 1825 te Amsterdam de Amsterdamsche Stoomboot Maatschappij oprichtte, G. M. Röntgen, die twee jaar eerder te Rotterdam een gelijksoortige maatschappij stichtte en P. Regout, die in 1826 te Maastricht de grondslag legde voor een groot-bedrijf, behoorden tot de uitzonderingen en waren duidelijke koplopers.

Er bestonden in ons land in de jaren voor 1850 overwegend kleine bedrijfjes, die door de meesterknecht met een paar arbeiders werden gedreven, terwijl de patroon zijn vrije tijd besteedde aan zijn gezin of aan liefhebberijen, waarbij het beoefenen van de dichtkunst wijd verbreid was. Dat beoefenen van de dichtkunst of wat daarvoor moest doorgaan, kan trouwens worden gezien als een nationale ondeugd uit die dagen; de rotterdamse verfhandelaar Tollens was het type van de poëzie-bedrijvende zakenman. "Het gansche burgerdom rijmde, zelftevrêe en laatdunkend, soortgelijke versjes als Tollens voor jubilea en verjaardagen, begrafenissen en eerste-geboorten of zelfs eerste tanden; voor de onschuld van zui-gelingen en de schuld van gevallen meisjes" (Fr. Coenen).

Potgieter hekelde de nederlandse ondernemer met zijn: " 't is maar een pennelikker" en Busken Huet schreef over ons land: "Zoo vaak ik Nederland terugzie ontvang ik de indruk van een land gelegen aan de kust der Doode Zee, waar de vogels niet overheen kunnen vliegen zonder te sterven".

Koning Willem I, de koopman-koning, moest bij het nemen van beschermende maatregelen kiezen tussen bescherming van de industrie, die voornamelijk in Zuid-Nederland was geconcentreerd, en de vrijheid van de handel, die toen nog de belangrijkste bestaansgrond vormde voor de noordelijke nederlanden. Geheel onkundig uiteraard van de scheiding tussen noord en zuid, die zich later zou voltrekken, koos hij voor het eerste door de uitvaardiging van de wet op de tarieven van in- en uitvoer en het verlenen van steun aan de oprichting van moderne ondernemingen. Toen echter de scheiding tussen Nederland en België een feit werd, was tengevolge van deze politiek de economische situatie voor Nederland wel uitgesproken slecht. Tot welk een dieptepunt het nederlandse bedrijfsleven was gezonken, bleek op ontstellende wijze bij de wereldtentoonstelling in Londen in 1851, waar het nederlandse paviljoen nauwelijks bezoekers trok.

Eerst ná 1850 kan men ten onzent spreken van een industriële revolutie, zoals die in Engeland tussen 1760 en 1830 en in België tussen 1800 en 1830 had plaatsgevonden.

Achterstand groeide er trouwens op elk gebied. Na het totstandkomen van de spoorwegverbinding tussen Amsterdam en Haarlem in 1839 stond die ontwikkeling stil tot 1860, in welk jaar men het eindelijk erover eens kon worden aan wie concessie zou worden verleend. Het duurde tot 1861 vóórdat men inzag: "De spoorweg-trein is de zegekar der beschaving. De damp die den vuurwagen ontsnapt en tusschen de grashalmen danst is iets anders dan verdund water; het is de meststof die leven, beschaving, gedachte, de onderlinge liefde der volkeren uit den grond doet opschieten" (Bredasche Courant 1861; geciteerd H. v. d. Eerenbeemt). Vordien stelde men zich tevreden met de veilige diligences van Van Gend en Loos en met de rustige trekschuit. In 1858 nog sputterde "De Economist" bij de uitbreiding van het postverkeer, "dat het veelvuldig ontvangen van brieven op elk uur van den dag nimmer rust geeft en het afdoen van zaken van den dagelijkschen arbeid in niet geringe mate stoort" (J. Romein).

Het gevolg van deze situatie was dat Nederland na 1813 geen herstel beleefde maar een voortschrijdende economische teruggang te

verduren kreeg. De jaren tussen 1813 en 1850 werden gekenmerkt door het groeiende pauperisme, waarbij de werkende arbeider zonder meer behoorde tot de grote groep der armen.

Uit het verslag over de toestand van het armwezen blijkt dat in 1817 in de stad Leiden 14.000 van de 28.000 inwoners werden bedeed; in Haarlem bedroeg het aantal armlastigen 5431 op een bevolking van 25.381 inwoners en in Amsterdam werden in 1816 54.000 van de 180.000 inwoners ondersteund. In 1845, het jaar van de mislukte aardappelooft, was een kwart van de nederlandse bevolking armlastig. Tekenend zijn in dit verband passages uit het "Rapport aan het Bestuur der stad Gouda van de plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toezicht" over het buitengewoon grote aantal doodgeboren en levenloos aangegeven kinderen.

"De bevolking van Gouda bedraagt volgens de volkstelling van 1840 14.451 inwoners, verdeeld in 3240 gezinnen, gehuisvest in 2642 woningen. Van deze genoten bedeeft van het Algemeen Armbestuur 760 gezinnen, bevattende 3.710 personen, waaruit blijkt dat bijna een vierde gedeelte der bevolking van Gouda bedeeft bij het Algemeene Armbestuur geniet. Hierbij in overweging nemende de personen, welke door de onderscheidene diaconieën, of andere inrigtingen voor armen, onderstand genieten; de personen welke in de gasthuizen en in het weeshuis verpleegd worden, en een niet gering aantal gepensioneerde militairen veelal tot den behoeftigen volksstand behorende, daarbij onder het oog houdende dat onder de bedeeden door het Algemeene Armbestuur zelden Joden gevonden worden, dan laat zich wel nagaan, dat het getal der behoeftigen veel grooter dan dat der bedeeden bedraagt, moet genomen worden". "Van de 2240 schoolpligtigen genieten 1592 onderwijs en van dezen 1231 op scholen voor armen en min-goeden" (Archief voor Geneeskunde, 2e deel, 1842).

Ondanks deze omvangrijke armoede en de grote verschillen tussen arm en rijk, waren er praktisch geen uitingen van sociale onrust; de volksoploop op de Dam van 24 maart 1848, uitgelokt door enkele duitse arbeiders, kan nauwelijks als zodanig worden beschouwd. Het bestaan van arm en rijk was voor velen een onomstotelijk dogma, een door God gewilde differentiatie tussen de mensen, die in het ene of in het andere kamp ter wereld kwamen en daarin dan ook verder moesten verblijven.

Dat moest worden voorkomen dat iemand door het stijgen op de maatschappelijke ladder uit de deplorabele situatie zou geraken, komt treffend tot uitdrukking in de voordracht (1801) over de

doelstelling van het volksonderwijs van de Agent voor de Nationale Opvoeding in de Bataafse Republiek, J. H. van der Palm: "het gezond verstand geleerd, vaderlandsche deugden worden ingeprent, en de jeugd tot dien trap van beschaving opgeleid die voor hun stand en beroep is afgemeten".

In arbeiderskringen zelf was men eveneens diep doordrongen van deze leer en het zou nog vele jaren duren alvorens de arbeiders uit deze knellende geestelijke band waren bevrijd nadat in de jaren '70 een aanvang werd gemaakt met het stellen van de "sociale kwestie". In het midden van de 19de eeuw verwachtte men van de armen berusting in hun lot in afwachting van de beloning in het hiernamaals. Initiatieven tot lotsverbetering, uitgaande van de armen zelf, kende men alleen als het spook der revolutie, dat men tot nu toe, god zij dank, buiten de grenzen van het vaderland had weten te houden.

Met enige overdrijving kan worden gezegd dat in die tijd de nederlandse bevolking bestond uit rentenierende rijken zonder zorgen en zonder initiatieven en steuntrekkende armen zonder hoop en zonder actie voor verbetering van hun lot. Daarbij was het bedelaarspak vaak moeilijk te onderscheiden van de lompen van de misdadiger; bedelaarsgestichten, werkhuizen en gevangenissen behoorden tot de belangrijke bezienswaardigheden of studieobjecten in het dagboek van de voetreis, die Dirk van Hogendorp en Jacob van Lennep in 1823 maakten. Tussen de standen der aanzienlijken, ook wel de fatsoenlijke of de betere stand genaamd, en de stand der armen (waarbij het opvalt dat men de armen nog een stand noemde) bestond er een kleine burgerstand, welke in die jaren eveneens in de verdrukking kwam.

De reeds eerder genoemde Maatschappij ter bevordering van Nijverheid zag de oorzaak van de grote armoede aldus: De hoofdoorzaken van dit kwaad, dat den geheelen burgerstand met ontbinding bedreigt, schijnt in den geheel veranderden toestand der maatschappij en hare inrigtingen te moeten gezocht worden. De toestand der arbeiders en daglooners vordert thans geen meerdere hulp dan voor vijftig jaren; zij waren en zijn altijd geweest op de grenzen der armoede toen gelijk nu! Maar de toenemende verarming gaat uit van den middenstand. Oorzaak: onbepaalde vrijheid van alle bedrijven van kunst en nijverheid of liever het afschaffen van de gilden heeft de bedrijven van alle bescherming beroofd".

Bij armoede behoorde armenzorg en bedeling; het beoefenen van liefdadigheid werd door ieder lid van de betere stand als een nationale sport bedreven. Daarbij was de vrees een belangrijke drijfveer. Het sociale angst-motief (v. d. Eerenbeemt) voor de armenzorg, onder woorden gebracht in een brief van G. K. van Hogendorp (1793) gold in het midden van de 19de eeuw nog volop. "Tot nu toe hebben wij het gemeen in orde gehouden maar het groeit tegen den druk aan", of "De groote nood der armen is een gevaar voor het agtbaar gedeelte der natie, welk of door zijnen nijveren arbeid of uit de vrugten zijner bezittingen bestaat".

In de eerste nederlandse katholieke maatschappijleer heette het nog in 1887: "Naast de heerschende klasse moeten er zijn die dienen, die werken voor anderen, die hun arbeidskracht aan anderen verhuren. Zo zal de armoede steeds het lot van velen zijn. Maar wat is dit in zich niet hard voor degene, die het treft. Anderen volop te zien genieten van het vette der aarde zonder dat het hun kost, en zelf met veel slaven en zwoegen nauwelijks, soms niet, het noodzakelijk levensonderhoud machtig te worden! Maar daar treedt de liefdadigheid tusschenbeide en maakt de ongelijkheid minder voelbaar". Men was zelfs de mening toegedaan dat er geen sociale kwestie zou zijn ontstaan wanneer men, in christelijke geest, die vorm van naastenliefde maar op de juiste wijze in praktijk had gebracht! (Hoefnagels).

In welke geest de liefdadigheid en op welke wijze de dichtkunst werden bedreven, komt treffend tot uitdrukking in het overbekende gedicht van ds. Ter Haar, een ontboezeming die hij schreef, toen hij van zijn vrouw een bontjas ten geschenke kreeg:

Komt mij thans op 's Heeren wegen
 Soms een arme stumperd tegen
 Tandensklaprend van de kou
 Wee mij, zoo ik niets aan de armen
 Om zich ook den rug te warmen
 Licht bewogen tot erbarmen
 Met dien pels aan, geven zou!

Het verschaffen van werk aan de armen was één van de vormen van liefdadigheid, evenals het geven van gezondheidszorg aan de grote groep van armlastigen. In "De roeping der rijken in betrekking tot de armen", schreef H. P. Scholte in 1846: "... dat de rijken hun roeping niet volgen wanneer zij uit hun overvloed aan de armen voedsel en deksel verschaffen; de armen behoeven werk-

zaamheid, zij mogen het brood der ledigheid niet eten. In de tegenwoordige toestand van Nederland is dus de roeping der rijken om aan de behoeftigen arbeid te verschaffen, ten einde aldus in hun dagelijksche behoeften te kunnen voorzien". Oprichters van fabrieken waren vaak filantropen en de verhouding van de werknemer tot de werkgever was dezelfde als die van de onmondige arme tot zijn weldoener.

Lange tijd bleef ook het geven van gezondheidszorg aan het behoeftige deel van de bevolking een werk van liefdadigheid, in het bijzonder voor de artsen uiteraard, een werk dat in de geest van soep-en-oude-kleren-armenzorg werd beoefend. De bossche medicus, Dr. M. J. Godefroi, die tweemaal voorzitter van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst is geweest, schreef in het Tijdschrift voor Gezondheidsleer naar aanleiding van de grote kinderstrete in zijn gemeente: "Te 's-Hertogenbosch (en waarschijnlijk ook elders) bestaat reeds eene vereeniging van aanzienlijke dames, die, gesteund door vrijwillige bijdragen der gegoede ingezetenen, aan zwangere vrouwen op hare aanvraag, pakjes kleederen voor den te verwachten wereldburger uitdeelen. En hoe weldadig zou niet een, op bepaalde tijden, herhaald bezoek van aanzienlijke vrouwen werken op den morelen toestand van de arme moeder en haar kind! Te weldadiger, als, bij dit bezoek, nu en dan belooningen konden worden uitgereikt aan haar, die toonden de haar bewezen weldaden naar waarde te schatten en er prijs op te stellen, dat men zich haar lot zoo meedoogend aantrok".

Eenzelfde mentaliteit spreekt uit de doelstelling van de Maatschappij tot verzachting van het lot van behoeftige kraamvrouwen en hare pasgeboren kinderen. In artikel 1 van het reglement werd de doelstelling der Maatschappij als volgt omschreven: "De Maatschappij heeft ten doel, om, voor zoo verre hare middelen zullen gedoogen, door menschlievende ondersteuning, het lot van behoeftige kraamvrouwen van een goed en zedelijk gedrag, en van hare pasgeboren kinderen te verzachten".

Bij de oprichting van de kruisverenigingen in het begin van deze eeuw heeft men aanvankelijk vooral gedacht aan hulpverlening aan behoeftige zieken, tuberculose-lijdens en anderen. Men werd daarbij echter gehinderd door de opvatting dat gezondheidszorg voor de lagere stand een werk van liefdadigheid moest blijven, welke opvatting nergens zó sterk tot uitdrukking kwam als bij de oprichting van het Wit-Gele Kruis te Oudenbosch (de oorsprong van het Wit-Gele Kruis in ons land), waar Dr. J. L. B. Gribling in

de oprichtingsvergadering van 7 augustus 1916 (!) zijn teleurstelling uitsprak over "de weinige medewerking, die we van de hogere standen hebben ondervonden". Van de bezwaren, welke van die zijde naar voren werden gebracht, tekende hij de voornaamste – aldus het verslag – met de volgende woorden: "Waarom te geven aan 'n vereeniging voor armenbedeling? Maar bedelen is het onverplicht geven van noodzakelijke levensbehoeften, zonder dat de bedeeden daarop eenige aanspraak kunnen doen gelden. Het Wit-Gele Kruis geeft niet onverplicht, want de leden hebben zich door het bijdragen van 'n contributie, het recht verzekerd gebruik te kunnen maken van alle voordelen en instellingen, waardoor de vereeniging haar doel tracht te bereiken". Dàt was de reden waarom de betere stand financiële steun aan een vereeniging voor volksgezondheid en ziekenverpleging weigerde!

Dr. S. P. Scheltema hekelde in een rede voor de Gelderse afdelingen der Maatschappij van Geneeskunst in 1854 de gezondheidszorg als armenzorg met de volgende woorden: "Nergens kan men het egoïsme der regeringen en der rijke christenen beter uit leren kennen dan uit die veronachtzaming van de woningen en de levenswijzen der arme klassen; men weet nauwelijks hoe zij leven en neemt geen notitie er van dan alleen in oogenblikken waarin epidemiën uit de holen voortkomen, wanneer contagia aldaar uitgebroed, den rijken beginnen te bedreigen. Dan maakt men plannen, dan geeft men geld niet zoo zeer om die menschen, maar eigenlijk om zich zelve te bewaren".

3. *Het maatschappelijke en het cultuurele leven.*

Het maatschappelijk leven na de bevrijding van 1813 kan men het beste typeren met een streven "terug naar de huiskamers", die men in 1795 zo lichtzinnig had verlaten om zich in een zucht naar vernieuwing in het strijdgewoel te werpen, uit welke droom men totaal ontuchtterd was ontwaakt. De huiskamer werd het centrum van het maatschappelijk leven. "Bewaar den Vorst, bewaar zijn huis en ons zijn huisgezin", kweelde Tollens, de dichterlijke verhandelaar uit Rotterdam.

"Het is waar", schreef Rogier, "de eerste helft van de 19de eeuw was de knollentuin van de Biedermeiers, geneigd tot indutten, nu de Nederlandsche leeuw, naar een rijmelaar juichte, weer langs zijn veldje brulde. Het Nederland van Willem I was het hofje van de Stastoks, die hun onoverwinnelijke afkeer van stoommachines

harmonisch paarden aan de overtuiging dat de samenleving van het ancien régime, waarin ieder gelukkig had te zijn in de stand waarin God hem had geplaatst, een maatschappelijk evenwicht had gekend, dat door de Revolutie te wreed was verstoord”.

Terug naar de huiskamers, voor zover men er een had uiteraard. Dat gold in de eerste plaats voor de welgestelden, die hun leven vulden met soirée's, bals, ontvangsten en recepties, waarvoor in het frans gestelde uitnodigingen door de bediende werden rondgebracht. Dat gold ook nog voor de burgerij, die de avonden rond de tafel op veel eenvoudiger wijze doorbracht. Maar de grote groep der armen, ook wel het volk genaamd, had niets dat op een huiskamer geleek, want in de ruimte die zij met hun gezin bewoonden, moest worden geslapen, gegeten en geleefd; de woningtoestanden bij dit deel van de bevolking waren eenvoudig onvoorstelbaar.

In die samenleving ging het standgevoel een dwingende rol spelen; daardoor werd bepaald wat men wel en wat men niet kon doen. Kleding en levenswijze werden bepaald door de stand waartoe men behoorde. Bont dragen bijvoorbeeld was het voorrecht van de goede stand; in 1830 bloosde de brave bakkersdochter Saartje toen oom Kegge ("allemaal gekheid") haar met een mof van bont op klaarlichte dag door de stad wil laten lopen. Een werkster of dienstbode, die zich zou vertonen in een afgedragen fluwelen japon van haar mevrouw, zou zijn uitgejouwd. Confectie kende men niet; men maakte zijn kleding zelf of liet die maken; de stof en de snit werden bepaald door de stand waartoe men behoorde.

Het leven in het burgergezin was zuinig, op het armelijke af. Uit een brief van Thorbecke aan zijn in Leiden studerende zoon, die voor een middagmaal toen 14 stuivers moest betalen, kunnen we lezen: "Hier in Zwolle kost het middagmaal voor een gezin van vier personen één kwartje. Maar zeker dan hebben wij geen vleesch, zooals wij dat ook zelden hebben, nog veel zeldzamer als toen gij bij ons waart. Wij kunnen daarbij zeer goed bestaan en vinden ons wel, maar voor moeder had ik nu en dan wel gaarne wat kragtiger voedsel”.

Van enig werkelijk contact tussen de onderscheidene standen was geen sprake; de aristocratie had geen andere ontmoeting met het volk dan in het eigen personeel. Toen in 1830 de zonen der aristocratie als student-vrijwilliger met het leger meetrokken, schrokken zij van de rauwe werkelijkheid. Zo schreef A. G. H. van Rappard (later secretaris van Koning Willem II) aan Groen van Prinsterer over de omgang "met lieden uit de laagste klasse des volks, om-

trent welke ik in staat zoude zijn te twifelen of het wel menschen waren. Wanneer alle soldaten zoo zijn, verwondert het mij niet dat Napoléon ze als slachtvee beschouwde". Hij schreef in die brief voorts over de vérgaande onzedelijkheid en verdierlijking van het lage gemeen (Drs. D. de Boer en Dr. Joh. de Vries).

Dominee C. E. Koetsveld schreef in zijn "Pastorij te Mastland": "Stand en opvoeding hebben me altijd van de armste klasse der maatschappij verwijderd gehouden. Nu zal ik als predikant een vriend, een vaderlijke broeder der armen moeten worden; en zij zijn mij nog vreemd. Ik ken de leef-, denk- en spreekwijze der Hottentotten omtrent even goed als de hunne. Het is of zij dit door een zeker instinct gevoelen en zij bedekken zich voor mij".

Typerend voor het maatschappelijk leven in de tijd na de franse overheersing was de positie van de vrouw, die op geen enkele wijze aan het openbare maatschappelijke leven mocht deelnemen, die in voorname hulpeloosheid, onwaarachtig preuts, binnen het huis in onderdanigheid aan haar echtgenoot een kwijnend bestaan leed. Het ideaal van het vrouwelijk schoon in die dagen was de doorschijnende kleurloosheid: ". . . de zachte huid was zoo doorschijnend dat men elk der blauwe adertjes daar onder kon zien liggen, en het oog tevens den teederen blos, die niet sterker was dan het rood uit de hartebladen der agaatroos, tot in zijne fijnste nuances kon bespieden. Door de wasechtige bleekheid van haar gelaat schemerde het rood van het jeugdige snelvloeiende bloed, gelijk de rozenkleur in de knoppen van den appelbloezem, en de flauwe nauwelijks merkbare blos van haar wangen had zich tot het schoonste inkarnaat verhoogd" (Elisabeth Johanna Hasebroek, 1840).

Met het culturele leven was het in de eerste jaren na 1813 al niet veel beter gesteld. De literatuur uit die dagen met schrijvers als Van Alphen, Rhijnvis Feith, Bellamy, e.a., wordt gekenmerkt door overdreven sentimentaliteit, opgeschroefde lyriek met veel pathos en hoogdravende woorden, met veel uitroeptekens en langgerekte o's; men schreit uit droeve ogen des nachts bij het licht van een bleke maan, gezeten op het graf van zijn geliefde. Weliswaar bleken niet allen tevreden te zijn met het niveau van de letterkunde, maar Bilderdijk, de grote ongenietbare, werd gewantrouwd, bespot en zo mogelijk vervolgd, terwijl de mannen van Het Reveil, zoals Da Costa, alleen maar vat hadden op de kleine groep der aanzienlijken.

De voortrekker van de vernieuwing werd Potgieter, wiens ideaal

het was mede te helpen aan het totstandbrengen van een nationale herleving; samen met Bakhuizen van den Brink richtte hij in 1838 uit rancune tegenover het tijdschrift "Vaderlandsche Letteroefeningen" het tijdschrift "De Gids" op, dat al spoedig de bijnaam van de Blauwe Beul kreeg, hoewel het beginselprogramma bij de oprichting vaag en weinig overtuigend was.

Andere vernieuwers waren de kritiek-schrijver C. Busken Huet, die na verloop van tijd niet meer naar Nederland kon terugkeren en die nog slechts één huis ongenood kon binnentreden en wel het huis van Potgieter aan de Leliegracht. Dan was er nog Multatuli, wiens "Ideeën" door honderden jongens en meisjes heimelijk bij kaarslicht werden gelezen en zij ontdekten hun eigen hart, dat bij Tollens nooit was ontwaakt; "Woutertje Pietersen" was het epos van een vurige ziel, gevangen in een klein-burgerlijk milieu, waarin alle vurige zielen op de normaal- en kweekscholen zichzelf met een schok herkenden.

Busken Huet en Douwes Dekker waren de twee mannen, die het meeste hebben bijgedragen tot de vernieuwing van het geestesleven in ons land in de tweede helft van de 19de eeuw.

In de schilderkunst moest de onwezenlijke romantiek van Bles en Bakker Kroff tenslotte plaats maken voor het realisme van de gebroeders Maris, Ant. Mauve en Mesdag, later gevolgd door Israëls en Breitner.

Ook de bouwkunst ging in die tijd gebukt onder het uitblijven van vernieuwing en het reproduceren van oude vormen. Een voorbeeld hiervan was het stationsgebouw van Rotterdam dat was opgetrokken als een gotische ballustrade; met het beursgebouw te Amsterdam van de architect D. J. Zocher, spotte Potgieter:

Ei, waartoe zulk een zuilenlast,
 Wanneer er niets moet opgetast
 Dan 't geveltje dat hoogst gepast
 Met gulden cijfers ons verrast?
 't Is maar een vraag Jan Salie!

De historicus J. Huizinga tekende de geest van de tijd na 1813 in een rede voor de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde als volgt: "Toen de vrijheid was herwonnen, herademde men in een stille, knusse vaderlandsche atmosfeer, waarin de oud-hollandsche deugden weer zoo fris en opwekkend glansden als de Oranjekleur zelf. Men wendde zich gewillig af van het groote gedruisch der wereld, en ging, in zijn kringetje van dominées en

brave kooplieden en professoren, zijn achttiende eeuw nog eens rustig overleven en vergat daarbij gaarne hoeveel van dat achttiende-eeuwsche geestelijk meubilair, waartusschen men zijn dagen wou slijten, uit de winkel van Rousseau stamde.

De meest onmiddellijke cultuurwerking van 1813 doet zich gelden als een reactie, een reactie meer nog op den jongsten tijd dan op den Franschen geest.

Een getemperde reactie, o zeker . . .

Maar de geest keerde terug naar het oude . . .

Sterker nog spreekt het herstel van het latijn als taal van het hooger onderwijs, herstel tot een waardigheid, waarvan het reeds vóór 1795 was beginnen te vervallen. Nu sloeg het de Nederlandsche wetenschap voor jaren opnieuw in ketenen; een gedwongen renaissance, die door Kemper, Cras, Van Heusde en Jacob Geel om strijd als een maatregel van zegenrijke wijsheid is geprezen.

Na wat juichens legde de vermoeide natie zich rustig te slapen onder de schaduw van den Oranjeboom”.

4. De geneeskunst en geneeskunstbeoefenaren in het midden van de vorige eeuw.

Het midden van de vorige eeuw is in vele opzichten een belangrijk tijdstip geweest voor de geneeskunde en voor de beoefenaren daarvan. Wanneer wij ons een indruk willen verschaffen van de praktijk der geneeskunde uit die dagen, dan moeten wij – afgezien van de stand der wetenschap – rekening ermee houden dat de opleiding tot geneeskundige in Nederland uitgesproken slecht was en dat in het bijzonder het klinisch onderwijs sedert de dagen van Boerhaave sterk achteruit was gegaan. Moleschot schreef bij gelegenheid van de benoeming van Halbertsma te Leiden: "Die Bildung der jüngerer Aertzte in Niederland eine – wir wollen das rechte Wort nicht scheuen – grundslechte ist", terwijl ook Donders in zijn inaugurale rede opmerkte dat het onderwijs in Nederland niet op de hoogte was van de tijd.

In de medische wetenschap was de periode van vage theoretische bespiegelingen zonder exacte basis wel geleidelijk-aan voorbij en men had zich los gemaakt van de vele "stelsels", waarmede men voorheen trachtte ziekten te verklaren. Men probeerde zich met behulp van de kennis, die men had van de bouw van het menselijk lichaam en van de functie der organen een beeld te vormen omtrent de gestoorde functie; ten aanzien van de ziekte-oorzaken tast-

te men echter, behoudens wat betreft de mechanische, nog vol-
slagen in het duister. Bij gebrek aan beter, zocht men die oor-
zaken in de dampkring en in weers- en bodemgesteldheid, waarbij
het miasma, de grote onbekende factor, lange tijd een rol bleef
spelen.

Reeds gedurende vele jaren oefende men in de plaatselijke gezell-
schappen van geneeskundigen het z.g. vaststellen van de consti-
tutio epidemica, het heersende ziektekarakter, dat catarrhaal, in-
flammatoir, bilieus of reumatisch kon zijn. Daarbij hield men
nauwkeurig aantekening van klimatologische en meteorologische
feiten in de hoop een verband tussen beide te kunnen leggen.

Wat betreft het doel van het bepalen van de constitutio epidemica
wordt in het Nederlansch Tijdschrift voor Geneeskunde van 1850
op blz. 49 gesteld: "... door de kennis van de constitutio epide-
mica van verschillende plaatsen tot een volledige geneeskundige
plaatsbeschrijving te komen.

... tot de oorzaak der ziekten door te dringen aard en voorkomen
van natuur-oorzaken.

Dan pas zal het mogelijk zijn de cosmische oorzaken te voor-
komen, af te weren, te neutraliseren en organische weefsels daar-
tegen te beschutten, en zoo doende tot een rationale therapie te
komen".

Hoe lang de gedachte aan het miasma als ziekte-oorzaak is blijven
bestaan, blijkt ons uit een artikel uit 1887 van Professor P. K.
Pel, die door Hymans van den Bergh werd gekwalificeerd als een
der laatste vertegenwoordigers in ons vaderland van de echt hip-
pocratische geneeskunst. Pel – speurende naar de oorzaak van
acuut reuma, waarvan per jaar in Amsterdam op 375.000 inwo-
ners 44 gevallen werden waargenomen – schreef: "Het ware der-
halve niet onwaarschijnlijk, dat door den regen het miasma wordt
neergeslagen, zich in den bodem verder ontwikkelt en bij de op-
volgende droogte zich opnieuw in de lucht verspreid en verschil-
lende personen tegelijkertijd infecteert" (Nederlansch Tijdschrift
voor Geneeskunde, 1887 .II.141).

Met betrekking tot de inwendige geneeskunde moeten wij vaststel-
len dat men zich voor 1850 in de praktijk beperkte tot het waar-
nemen van symptomen met ongewapende zintuigen; men telde de
pols, bekeek de tong, voelde de temperatuur en lette op de adem-
haling; soms werd urine-onderzoek gedaan. Hoewel op de waar-
de van het bekloppen (percussie, beschreven door L. Auenbrugger

in 1761) en beluisteren (auscultatie, toegepast door Laennec in 1819), van de borstorganen in het bijzonder, reeds lang tevoren was geweest, kwamen deze methoden van onderzoek eerst na de vertaling van het werk van Skoda door Tempelman van den Hoeyen in 1850 geleidelijk-aan in gebruik. De thermometer, door Wunderlich in 1851 hanteerbaar gemaakt en gepropageerd, werd pas veel later omstreeks 1870 in gebruik genomen, hoewel vaststaat dat reeds in de 18de eeuw Van Swieten en De Haen regelmatig opmetingen deden. In een verslag van het onderzoek van drie gevallen van nierontsteking (acute nephritis) door dr. Gobei (Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. 1857.I.8) wordt het resultaat van percussie en auscultatie aangegeven, het bestaan van koorts wordt vermeld, maar niet wordt medegedeeld dat de temperatuur werd opgenomen. J. Mulder te Leiden beschrijft een geval van bloedziekte (lymphatische leucemie), waarbij de diagnose door obductie werd gesteld en waarbij noch bloedonderzoek noch temperatuur-meting plaats vond (Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. 1857.I.49). Men kende wel de spirometer van Hutchinson en het onderzoek van het sputum op elastische vezels maar deze methoden werden in de praktijk zeker niet algemeen toegepast.

Bij een volslagen onkunde omtrent ziekte-oorzaken en bij een volledig gebrek aan inzicht in de gestoorde functie der organen, waarvan men de normale functie soms niet of nauwelijks kende, moest men zich wel beperken tot het waarnemen van symptomen, die men als volgt trachtte te behandelen: koorts met kinine, oedeem met diaforese, congestie met bloedzuigers en aderlatingen, enz. Het verschijnsel hersenvliesontsteking behandelde men met koude fomenten op het hoofd, purgeren, venasectie voor ruime aderlating en bij congestie bloedzuigers achter de oren.

Van de ter beschikking staande geneesmiddelen waren er eigenlijk maar twee, die als werkzaam konden worden beschouwd: het kinine, dat eens een geschenk van Gods goedertierenheid was genoemd, maar volkomen zou zijn vergeten wanneer een notoire kwakzalver als Tabor zich het lot van dit werkzame middel niet had aangetrokken; men gebruikte het bij alle vormen van koorts. Voorts kende men het opium, dat op ruime schaal werd toegepast en ongetwijfeld vele lijders zal hebben verlicht in hun moeilijk bestaan.

Digitalis, dat reeds in 1721 in de engelse farmacopee was opgenomen, waaruit het in 1747 verdween, kende men niet; het moest

ruim honderd jaar wachten op Traube om weer in ere te worden hersteld. Voor het overige was op de artsenschat van die dagen van toepassing wat Jacob Cats ruim 200 jaar tevoren over de geneesmiddelen had gedicht:

Het slijm en boos vergif van slangen, padden, draken,
 Dat kan ons dienstigh sijn, ghij kunt het heylsaem maken;
 Ghij mengt het naer de eisch en op de regte maet,
 Soo dat het niet en quetst, maer alle menschen baet;
 Ghij trekt een machtigh sap oock uit de minste dieren,
 Ghij lockt een rijcke self oock uit de minste pieren;
 Uw kunst geldt overal: wat op de aerden wast,
 Dat wordt door Uw beleyt den mensche toegepast.

Hoe raak deze typering van Cats eigenlijk wel was, bleek uit het resultaat van een onderzoek naar de in ons vaderland voorkomende volksgeneesmiddelen of volksgeneeswijzen, waartoe de algemene vergadering van 1876 op voorstel van de afdeling Oldambt besloot. De hoofdbestuurder-secretaris rapporteerde daaromtrent in zijn jaarverslag:

”Voor zooveel ik de ontvangen lijsten heb bestudeerd, en van diepe studie ben ik in beginsel afkeerig, zou ik drie categorien van volksgeneesmiddelen aannemen:

1. Aanwending van bekende, gunstig werkende invloeden, met eene mystieke, dikwijls walging opwekkende inkleeding, bijv. tegen beginnende mastitis: een pasgedragen blauwe mans slaapmuts; tegen neusbloeding: de pet van een ander opzetten.
2. In eene 2de categorie zou ik plaatsen middelen, wier walging verwekkende voorstelling misschien op hystericae en dergelijke zenuwlijders eenen invloed zouden kunnen uitoefenen, maar die tegen allerlei andere ziekten aanbevolen worden: bijv. tegen icterus het eten van een boterham met luizen of van nog minder smakelijke zaken, die mijne pen weigert te schrijven.
3. In de derde categorie zou ik plaatsen middelen, verdwaald uit de officieele, vooral verouderde apotheek, die dus niet op den naam van eigenlijke volksmiddelen aanspraak kunnen maken”.

Uit het verslag van de gecommitteerde voor de geneeskundige behandeling der drinkzucht in de algemene vergadering van 1865 maken we kennis met de Zweedse methode van Schreiber en Berzelius, die het navolgende inhield: ”Opsluiten van den dronkaard en het hem onthouden van elk voedsel of drank, die niet vermengd is met het geliefkoosde vergif. Reeds na vijf dagen, in eene voortdurende halve roes doorgebracht, bedanken de lijdens voor

elk voedsel. De kuur wordt voortgezet totdat het den lijder letterlijk onmogelijk is om iets meer te gebruiken. Dan is de genezing dáár, die meestal na 8 á 12 dagen intreedt, soms eerst na 4 á 5 weken zich vertoont". Berzelius maakt gewag van een 100-tal geredden; recidive zeldzaam. Bruning genas 9 zuipers. Retzius behandelde 139 soldaten op die wijze en 128 werden "genezen". De behandeling van lijders aan phtysis met stoom-inhalatie, waarbij de slachtoffers met verbrande mond en keel tevergeefs op genezing moesten wachten, was niet minder heroïsch, evenals de behandeling van ileus met clysma's van tabak, waarbij vaak doden vielen door het optreden van op eclampsie gelijkende toestanden. Het is dan ook geen wonder dat het publiek over het algemeen maar weinig waardering kon opbrengen voor de geneesheren, die, hoewel zij soms met een latijnse versregel op de lippen de ziekenkamer betraden, tot weinig meer in staat waren dan en in wezen weinig verschilden met de kwakzalver. Evenmin behoeft men zich erover te verbazen dat men ook in gegoede kringen en zelfs bij ernstig zieken de eerste dagen zelf dokterde en trachtte genezing te vinden met vlierthee, die de uitwaseming zo bevorderde of met een aftreksel van kruisemunt, waarmede pijnen konden worden gestild.

Het gebrek aan waardering voor de geneeskunde uit die dagen spreekt bijvoorbeeld uit een artikel van de arnhemse medicus Dr. S. P. Scheltema, die in 1854 een voorlezing hield voor de gelderse afdeling van de Maatschappij voor Geneeskunst, getiteld: "Over de waarde der geneeskunde voor de maatschappij". Na te hebben vermeld dat 5 procent van alle geboren en tot de dood-geborenen behoorden, dat na de eerste vijf levensjaren nog 2/3 in leven was en dat na 25 jaar de helft van het aantal levend geboren kinderen was overleden, wees hij erop dat de gemiddelde levensduur, die in de middeleeuwen slechts 18 jaar bedroeg, toen (1854) tot 30 á 40 jaar was gestegen. De geneeskunde werd – zo meende hij – weinig geacht, ook op regeringsniveau, en de slechte honoraria noemde hij daarvan een symptoom.

Gevraagd naar een verklaring voor het feit dat in 1851 te Hilvarenbeek voor de inwendige armenpraktijk 60 gulden per jaar werd vergoed en voor de externe praktijk 190 gulden, antwoordde de heer Van den Heuvel, heelmester te Hilvarenbeek: "dat het honorarium voor den heelmester daarom zoo hoog was gesteld, opdat men eenen goeden heelmester zou kunnen verkrijgen, terwijl men aan eenen goeden arts geen behoefte had".

En de heilkunde uit die dagen? Zij was voor een belangrijk deel conservatief omdat de twee noodzakelijke voorwaarden voor een verantwoorde operatieve ingreep nog bezig waren te ontstaan. Hoewel Semmelweis reeds in 1847 zijn strijd tegen de kraamvrouwenkoorts begon, welke strijd hem naar het krankzinnigen-gesticht te Döblin zou voeren, moesten zijn denkbeelden wachten op Pasteur en Lister om tot hun recht te komen, terwijl men eigenlijk eerst na 1866 (uitvinding van de stoom-sterilisatie door Ernest von Bergmann) van werkelijke aseptiek kon spreken.

Hoe moeilijk ook in ons land dergelijke nieuwe opvattingen gemeen goed werden blijkt bijvoorbeeld uit een artikel van Baart de la Faille over febris puerperalis in 1852. "De meening van Semmelweis en Skoda dat de ziekte zoude ontstaan door overbrengen van lijkgift op barenden is door Lumke weerlegd. De meeste stierven in de maanden van vacantie, waarin geen secties plaats hadden. Met meer regt neemt men algemeen een miasma aan als causa occasionalis eener epidemie". Wat de behandeling betreft is vermeld: "waar wij eene traumatische oorzaak wisten hebben wij herhaalde malen groote aderlatingen gedaan", voorts bloedzuigers in de liezen, warmte op de buik, tart. kalico-stibicus, chloretum hydragyrosus en opium. Van de 13 gevallen overleden er 9!

Ook voor de andere belangrijke voorwaarde bij operatief ingrijpen werd in die dagen de basis gelegd, maar de ontwikkeling van de praktische toepassing ging uiterst traag. Hoewel op 16 oktober 1846 door chirurg Warren in Boston bij een chirurgische ingreep voor het eerst narcose op de mens werd toegepast en in Nederland door de chirurgijn Van Woerden op 16 maart 1847 voor het eerst een amputatie onder verdoving werd verricht, was men nog betrekkelijk lange tijd verwijderd van operaties in afdoende gevoelloosheid; heilkundige ingrepen bleven nog lange tijd ware martelingen.

In 1868 schreef Von Pitha naar aanleiding van een nieuw voorgestelde operatie, de osteotomie (het doorbeitelen van het been bij een kromme stand) dat voor de uitvoering daarvan ". . . wir doch wohl selten die zwei nöthigen Männer finden werden"; Tilanus vertelde over de begintijd der narcose: "in deze hoek begonnen wij te opereren en in die hoek waren wij aangeland bij het sluiten van de wond".

In 1858 deed Frericks uit Bussum in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde zijn sober verhaal over een geslaagde keizersnede zonder enige verdoving: "Om half vier een begin met

de operatie bij eene frissche luchtige weersgesteldheid. De vrouw wordt op eene hooge en zeer breede en lange tafel gelegd en voor het licht geplaatst. Een helper aan het hoofdeinde sprak haar moed in. De duur was vier minuten. De vrouw op haar bed gelegd sprak nu op haar beurt hare flauw geworden omstanders moed in". Wat een operatief ingrijpen kon betekenen en wat de patiënt moest doorstaan, wordt ons op schokkende wijze duidelijk uit een verslag van F. W. Krieger onder het hoofd "Heelkundige waarnemingen" in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 1857 (blz. 465) betreffende de chirurgische behandeling van een patiënt met carcinoom van de onderkaak, die voordien meermalen met het ferrum candens (het roodgloeiend ijzer) zodanig was behandeld dat hij weigerde nog langer een conservatieve therapie te ondergaan.

"De operatie had plaats op den 27sten Januarij jl. Volgens afspraak werd nu een aanvang gemaakt met de inhalatie van chloroform; spoedig bleek het echter dat het ook daarom beter geweest ware, de verdooving geheel achterwege te laten, omdat de lijder in hooge mate voor het anaestheticum ongevoelig was. Bij ruime toediening daarvan duurde het een geruimen tijd eer de eigenlijke verdoovingsverschijnselen intraden en deze maakten bij de eerste insnijding plaats voor eene hooge mate van onrust, welke ook bij voortgezette inhalatie niet week en de uitvoering der operatie zeer bemoeilijkte, zoodat ik ten laatste de chloroform geheel moest ter zijde stellen, waarna meer kalmte plaats greep, zodat de operatie van deze zijde ongehinderd kon worden voortgezet en ten einde gebracht. Het wegsnijden en effenen van de verdikte huidranden hield een geruimen tijd aan, daar het tot mijne teleurstelling bleek, dat de degeneratie zich in de diepte veel verder uitstreckte dan ik had kunnen vermoeden; zoo moest ik o.a. de fungeuze uitgroeisels tot op het tongbeen vervolgen. Dit gedeelte van de operatie afgedaan zijnde, ging ik over tot het wegzagen van het middenstuk der onderkaak en zulks op de volgende wijze: Na beide eerste maaltanden te hebben verwijderd bragt ik de Jeffrey'sche kettingzaag door middel eener flauw gebogene naald van beneden naar boven achter de plaats, waar de eene maaltand was uitgebroken en zaagde met rassche trekken het been door; hetzelfde geschiedde aan de andere zijde, waarna het, nu beweeglijk geworden kinstuk voorwaarts kon worden gebogen en zijne musculuze insertien losgesneden; vooraf echter had ik een stevig zijden

koordje diep door het frenulum linguae getrokken, teneinde tegen een mogelijk terugwijken van de tong dadelijk gewapend te zijn.

Dit meermalen waargenomen verschijnsel had ook hier plaats, op eens hield de ademhaling op, terwijl het gelaat van den lijder de hevigste angst uitdrukte; onverwijd werd nu de draad in werking gebragt en de tong voorwaarts getrokken, waarbij tevens het hoofd voorover werd gebogen. Ondanks dezen maatregel hielden de verschijnselen van gestremde ademhaling niet op, de pols verflauwde en alles duidde een dreigend levensgevaar aan. Met den meesten spoed werd nu ammonia liquida onder de neus gehouden, koud water tegen de borst en het gelaat aangeworpen, etc.; dit alles zou echter weinig gebaat hebben, zoo ik niet, na reeds tevergeefs aan de punt van de tong te hebben getrokken, de toppen van twee haakvormig gebogen vingers achter op den wortel had gezet en deze aldus naar voren en van de larynx had afgedrukt, hierbij gelijktijdig het koordje aanspannende. Op deze handgreep volgde terstond eene diepe inspiratie, waarna de patiënt bijkwam en de suffocatieverschijnselen zich niet meer herhaalden. . .”

Dit is het werkelijke, niet geromantiseerde, beeld van de geneeskunde uit de jaren van vóór 1850. Men leefde echter in een overgangstijd, die in de jaren tussen 1850 en 1900 meer vooruitgang bracht dan in alle voorafgaande eeuwen kon worden bereikt. Want in die jaren werden in laboratoria en ziekenhuizen, onzichtbaar nog voor velen, de fundamenteen gelegd, waarop van het midden der vorige eeuw af het gebouw van de geneeskunst langzaam kon worden opgetrokken.

Het corps der geneeskunstbeoefenaren was een verzameling vogels van diverse pluimage! Men leefde in het midden van de vorige eeuw nog in de na-dagen van de scheiding tussen de inwendige geneeskunde (dé geneeskunst, beoefend door de academisch gevormde doctores, die hun patiënt nauwelijks aanraakten) én de uitwendige geneeskunde, het handwerk dat behoorde tot de taak van de veel lager staande en minder ontwikkelde chirurgijn, die uit de winkel van de barbier stamde. Naast de drie groepen van doctores, te weten medicinae, chirurgiae en artis obstetriciae, die na het doorlopen van de latijnse school een academische vorming hadden genoten – en de officieren van gezondheid, opgeleid aan de kweekschool te Utrecht, die na een aantal jaren militaire dienst

de inwendige geneeskundige praktijk mochten uitoefenen, – praktiseerden een grote groep van plattelands- en stadsheelmeesters, die slechts in spoedgevallen de inwendige praktijk mochten uitoefenen. De meesten van hen hadden hun bevoegdheid uitgebreid met die van vroedmeester, iets wat ook bij doctores medicinae op gronden van bestaansmogelijkheid veel voorkwam. Afgezien van de oogmeesters en de tandmeesters, kende men in de geneeskunde (naast het leger der kwakzalvers!) als gevolg van verschillende combinaties van bevoegdheden ongeveer 15 soorten geneeskunstbeoefenaren. Gelet op de aantallen, kan men zeggen dat men praktisch te maken had met twee grote groepen, de doctores en de heelmeesters, waarbij de eersten zich mijlen-ver boven de laatsten (die hen in aantal verre overtroffen) verheven voelden.

Er bestond tussen de beide groepen een scherpe tegenstelling op basis van de belangen. Toen door De Lespinasse in de vergadering van de kring Zutphen d.d. 24 juni 1846 de vraag werd gesteld: "Welke zijn de geschiktste middelen om tot eene herziening der geneeskundige wetten te geraken?" sprak de vergadering uit: "dat eene herziening der geneeskundige wetten, hoe gewenscht ook en noodzakelijk, echter niet tot de onmiddellijke bemoeijingen van den kring behoort, en hij zich te minder beijveren moet aan die herziening zich te laten gelegen liggen, daar het te vreezen staat, dat hij zijn eigen bestaan daardoor in gevaar zou brengen. . ." Het was niet te verwachten dat men zonder grote ruzie tot een oplossing van deze problematiek zou komen. Trouwens ook binnen de Maatschappij voor Geneeskunst bleven in de komende jaren sterke controverse over dit onderwerp bestaan.

Toen eindelijk in 1865 de wetten van Thorbecke waren aangenomen, sprak de voorzitter Vaillant zijn vreugde erover uit dat deze twistappel uit de artsengemeenschap was weggenomen. De bevoegdheden van de diverse groepen geneeskunstbeoefenaren waren bij de wet geregeld en scherp afgebakend, terwijl overtredingen met zware straffen werden bedreigd: "Diegenen, welke eenen anderen tak der Geneeskunst uitoefenen, of op eenige andere wijze de Geneeskundige practijk exerceren, dan waartoe zij, volgens de inhoud dezer wet gerechtigd zijn, zullen voor de eerste maal verbeuren 25 gulden, voor de tweede maal 50 gulden, terwijl zij voor de derde reize door intrekking van hun patent voor hoogstens één jaar zullen worden gestraft".

Het toezicht op de naleving was opgedragen aan de Provinciale Commissies van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, maar

in feite kwam daarvan weinig terecht, omdat de heelmeesters ten plattelande in spoedgevallen alles mochten doen en omdat de macht van de Provinciale Commissies uiterst gering bleek te zijn. Er kwamen eindeloze twisten voor tussen de geneeskunstbeoefenaren alsmede slechte onderlinge verhoudingen als gevolg van de scherpe concurrentiestrijd; mede hierdoor waren zij bij het publiek weinig in aanzien.

Daarbij kwam nog een andere factor, die deze ongunstige toestand sterk bevorderde, n.l. het grote aantal geneeskunstbeoefenaren, dat in de loop der jaren was ontstaan en tussen 1830 en 1850 zijn hoogtepunt bereikte. De onmiddellijke en voornaamste oorzaak hiervan moet worden gezocht in de simpele en met weinig kosten gepaard gaande wijze waarop men de graad van heelmeester kon verkrijgen. De toegang tot de klinische scholen leverde weinig moeilijkheden op. Men eiste slechts een goed gedrag en kunnen lezen en schrijven. Men kon echter het examen ook afleggen na enkele jaren in de leer te zijn geweest bij een doctor of chirurgijn. Wanneer men dan iemand uitzocht, die tevens lid was van een Provinciale Commissie van Onderzoek en Toezicht (deze Commissies namen de examens af), was het vaak niet moeilijk om de status van geneeskunstbeoefenaar te bereiken; er waren er dan ook bij, die lezen noch schrijven konden!

Tenslotte was het nog mogelijk dat de Koning zonder meer aan iemand de bevoegdheid verleende, hetgeen in de West aanleiding werd tot de meest onverkwikkelijke strijd met de Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toezicht toen bevoegdheid werd verleend aan de inlandse kwakzalver Gravenmeijer.

In 1849 bedroeg het aantal inwoners per geneeskundige in ons land 1256; na de invoering van de geneeskundige wetten van Thorbecke in 1865, waardoor het aantal geneeskundigen geleidelijk terugliep, was het aantal inwoners per arts gestegen tot 2429 (in 1892); het duurde tot 1938 voordat een artsenbezetting werd bereikt, gelijk aan die, welke rond 1850 aanwezig was.

Wanneer men nu bij een bezetting van één arts per 1250 inwoners bedenkt in welke gevallen de geneesheer rond 1850 werd geraadpleegd, hoeveel mensen stierven zonder geneeskundige bijstand (in 1868 deelde inspecteur Ingenhousz uit Breda mede dat te Steenberg 28 kinderen waren gestorven tengevolge van mazelen, waaronder 22 zonder geneeskundige hulp!), hoe groot het leger van kwakzalvers was, dat onder het publiek werkte en welk een uitgebreide handel in geheimmiddelen er bestond, dan wordt

het ons duidelijk waarom meer dan eens in de vergaderingsverslagen met betrekking tot de constitutio epidemica kan worden gelezen dat vaststelling hiervan niet mogelijk was "aangezien de zieken den arts ontbraken".

De maatschappelijke positie van de geneeskunstbeoenaren moet dan ook over het algemeen bijzonder slecht zijn geweest. Dit gold niet zozeer voor de doctores, die over het algemeen uit gegoede families voortkwamen en vaak financieel geïnteresseerd waren in bedrijven; bij de heelmeesters ten plattelande evenwel was het houden van een winkel niet ongewoon. Typerend voor het maatschappelijk niveau der geneeskunstbeoefenaren in die dagen is bijvoorbeeld dat een inzameling voor een bejaarde kunstbroeder in de vergadering van de kring Zutphen van 6 oktober 1854, waar negen leden aanwezig waren, 8 gulden opbracht.

Het spreekt boekdelen dat men benoemingen aannam als armen-geneesheer voor bedragen, die neerkwamen op 12 cent per ziel per jaar (rapport van de Afdeling Zeeland: "Over ziekenverpleging der behoeftigen" – 1853). De gemeente Ede benoemde in die dagen een armendokter, wonende op een goed half uur afstand van de 500 armen, voor 60 gulden per jaar waarvoor ook de verloskundige hulp moest worden gegeven, terwijl de gemeente St. Kruys een dokter aanstelde voor 200 á 300 armen op een klein uur afstand voor 50 gulden per jaar, eveneens inclusief de verloskundige hulp!

Tekenend voor de materiële positie van de geneeskundigen in het midden van de vorige eeuw, is de toelichting bij het voorstel van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot oprichting van een steunfonds voor behoeftige weduwen en leden der Maatschappij in 1868: "De zich helaas meer en meer herhalende aanvragen om ondersteuning van weduwen van kunstbroeders, het beroep ten haren behoeve op particulieren, ja soms op de openbare liefdadigheid, ze overtuigen ons van het bedroevende feit, dat de geneesheer, onder de zorgen voor het dagelijksch brood gebukt, dikwerf onmachtig blijft de toekomst der zijnen te verzekeren.

Bitter moet dan de laatste blik zijn, dien de kunstbroeder bij het scheiden uit het leven op zijn gade en kroost werpt, vol jammer de gedachte, na zoo veel tobbens en zwoegens hen niet voor nijpend gebrek te hebben kunnen bewaren.

Maar genoeg, de voorstelling van dien toestand is niet noodig om bij U de begeerte te wekken, waar mogelijk, dien nood te lenigen. Zonder de zorgeloosheid te willen bevorderen, bij den minder ge-

fortuneerden kunstbroeder, zonder in mededinging te willen treden met het Weduwfonds voor Geneeskundigen, zonder aan de waarde van levensverzekeringen te kort te willen doen, zonder bovenal de particuliere liefdadigheid te willen uitsluiten, zonder een dergelijke plaatselijke instelling in de afdelingen, si qui sint, afbreuk te willen doen, zonder belangrijke opofferingen van hare zijde eindelijk, kan de Maatschappij haren werkkring in deze rigting uitbreiden en op eene nader door haar vast te stellen wijze, zoo al niet dadelijk, dan toch binnen weinige jaren, een fonds bijeenbrengen, dat volkomen in overeenstemming met hare bedoeling (art. 1) zegenrijke vruchten afwerpen zal voor hare leden”.

Uit dit alles resulteerde een slechte onderlinge verstandhouding. Onder het motto "wensch de docters dat zij waren minder nijdig" van Joost van den Vondel stelde de voorzitter L. I. Schleurholts van de eerste buitengewone vergadering d.d. 22 augustus 1850 van het geneeskundig gezelschap "Mutua Exercitatio in Populi Salutem", dat toen voor het eerst optrad als de onderafdeling Onderdendam van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst: "Te bejammeren is gewis deze lage trek van zelfzucht hetwelk er – en willen wij openhartig zijn, wij moeten de waarheid erkennen – aan onzen stand kleeft, vooral wanneer men 25 jaar terug rekt”.

Een ontboezeming als de onderstaande van een secretaris van een afdeling aan het slot van zijn jaarverslag was in 1851 beslist geen uitzondering; het tegendeel was eerder waar: "Zouden wij, hetgeen jammerlijk onder geneeskundigen zoo vaak gebeurt, den schijn aannemen van hartelijke vriendschap, terwijl inwendig eene koude gevoelloosheid, afkeer, ja zelfs haat onzen boezem vervult en welke hartstochten meestal voortspruiten uit winstbejag, uit verachtelijken broodnijd. Is het niet menigmaal tot vuigen laster, dat men zijn toevlucht neemt om tot dit doel te geraken. Bedenken wij onze plaatsing in de maatschappij; letten wij wel op, dat wij tegenover een publiek staan, dat ons beoordeelt naarmate het wijs is, naarmate het tot zekere hoogte of laagte van ontwikkeling is gekomen. Zal nu den jegens zijnen kunstgenoot vijandigen arts bij dit publiek eer inwinnen? Neen! het zal hem aanzien als tuk op winstbejag; het zal hem niet vertrouwen en tot schade en schande van onzen stand, hetgeen trouwens zoo dikwerf gebeurt, de hulp van onbevoegden inroepen. Aan hem hiervan de schuld”.

5. De gezondheidszorg.

Afgezien van de individuele gezondheidszorg van de praktiserende geneeskunstbeoefenaren, was er in het midden van de vorige eeuw van activiteiten op het terrein van de openbare of algemene gezondheidszorg nauwelijks sprake. De wet van 12 maart 1818 en de daarbij behorende besluiten voorzagen in de instelling van Provinciale Commissies van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, die waarborgen moesten geven voor de bekwaamheid van de geneeskunstbeoefenaren, die toezicht zouden houden op de uitoefening van de genees-, heel- en verloskundige praktijk en die waakzaam zouden zijn bij het optreden van contagieuze ziekten. In feite beperkten zich de wettelijke voorzieningen met betrekking tot de openbare gezondheidszorg tot dit laatste onderdeel. Bovendien konden de steden waar vier of meer doctoren praktiseerden, overgaan tot het instellen van een Plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt – indien de lokale omstandigheden zulks toelieten ("gedoogen") – met een vergelijkbare taak.

Het onderzoek naar de bekwaamheid (vooral van de heelmeesters) liet veel te wensen over, van het toezicht op de naleving van de wettelijke voorschriften betreffende de bevoegdheden van de diverse geneeskunstbeoefenaren kwam niets terecht en van het treffen van effectieve maatregelen bij epidemieën kon maar nauwelijks sprake zijn zolang men de oorzaken niet kende en van de wegen, waarlangs contagieuze ziekten zich verspreidden, slechts een vaag vermoeden had. De leden van genoemde commissies waren bovendien praktiserende geneeskundigen, die naast hun normale beroepsbezigheden dit werk zouden moeten doen. Voorts misten zij de nodige deskundigheid op het terrein van de hygiëne en van de openbare gezondheidszorg. Eerst in 1867 werd in de persoon van Israëls de eerste lector (later de eerste hoogleraar) in de gezondheidsleer aangesteld, terwijl het daarna nog geruime tijd duurde (bij Koninklijk Besluit van 27 april 1877) totdat gezondheidsleer een vak werd waarover op het doctoraal-examen diende te worden ondervraagd.

Samenvattend kan men zeggen dat men met betrekking tot de behartiging van de openbare gezondheidszorg van de Commissies van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt weinig had te verwachten. De stemmen rond 1850 van enkele vooruitstrevende artsen met sociaal geneeskundige belangstelling zoals Coronel, Ali Cohen, Penn e.a. waren als die van roependen in een woestijn van onkun-

de, in een woestijn van onverschilligheid en wantrouwen.

Er was echter nóg een belangrijke omstandigheid, die de mogelijkheden om op het terrein van de openbare gezondheidszorg iets te bereiken, uiterst klein maakte. De gemeentewet van 1851, op zichzelf een voorbeeld van een voor die tijd progressieve wetgeving (Thorbecke), bepaalde dat het toezicht op de publieke gezondheidsdienst een taak was van het dagelijks bestuur der gemeente (art. 179.L.). Bij gemeentelijke verordening konden gezondheidscommissies worden ingesteld, die het gemeentebestuur in deze taak zouden kunnen bijstaan (art. 135). Gezien echter het feit dat de kosten van maatregelen op dit terrein geheel op het gemeentebudget zouden komen te drukken, is de reserve van die kant wel verklaarbaar; dit laatste vooral deed de deur naar openbare gezondheidszorg daar, waar deze door de ontlukende belangstelling van enkele raadsleden mogelijk op een kier was gaan staan, weer helemaal dicht. Men leest dan ook in de eerste verslagen der afdelingen bij herhaling klachten over de vérgaande onverschilligheid bij de gemeentelijke overheid ten aanzien van de belangen der volksgezondheid. In feite beperkte de gemeentetaak zich in de meeste gevallen tot de geneeskundige armenverzorging door van gemeentewege aangestelde armendokters en vroedvrouwen.

In het jaaroverzicht, uitgebracht door de secretaris in de algemene vergadering der Maatschappij van 1857 wordt vermeld: "Groningen, Haarlem en Zeeland deden of herhaalden (meest vruchteloze) pogingen tot het oprigten van gezondheidsraden. De gemeentebesturen bleven weigeren. Hier was het art. 54 der gemeentewet waarvan eene verschansing werd gebouwd; daar (Haarlem) was het de verklaring, dat al wat tot de openbare gezondheid betrekking heeft (uitgenomen misschien de grachten waarover men reeds sedert twee jaar denkt) in voldoende toestand is".

Dat bij de centrale overheid deze toestand goed bekend was, bleek uit één van de memoriën van toelichting, die aan de orde kwamen bij de behandeling van Thorbeckes ontwerpen van geneeskundige wetten, waarin in verband met de instelling van een staatstoezicht werd betoogd: "Waar haar invloed tekort schiet zal het staatstoezicht dan bij de hoogere magten in den staat, bepaaldelijk de wetgevende, zijn gronden doen gelden, en daar redelijk gehoor vinden om tegen onkunde of onwil wettelijken dwang in het leven te roepen, die een gemeentebestuur zal verhinderen om de algemeene belangen aan eigenzinnigheid of bekrompenheid op te offeren".

Toch duurde het nog even voordat het redelijk gehoor bij de hogere machten in den staat werd gevonden.

Op het verzoek van de Maatschappij om eene wet tot beteugeling van besmettelijke ziekten in het leven te roepen antwoordde minister Fock op 15 Oct. 1870; "Naar aanleiding van de missieve van 11 October, dat ik vooralsnog niet tot de overtuiging ben gekomen dat het dringend noodzakelijk is eene wet tot beteugeling van epidemische ziekten in het leven te roepen. Aan de gemeentebesturen is bij de gemeentewet de zorg voor de gezondheidsbelangen der inwoners opgedragen. Voor de toepassing van noodzakelijke maatregelen bestaan alzoo voldoende waarborgen". Tevoren had het geneeskundig staatstoezicht in het verslag aan den Koning in het jaar 1868 al aangedrongen op wettelijke regeling omdat pogingen dikwijls afstuiten op tegenwerking van gemeentebesturen. Het moment waarop duidelijk werd dat gemeentebesturen tekort schoten en de landelijke overheid diende in te grijpen, werd in feite reeds bepaald door de gevolgen van de cholera-epidemie van 1866/67, doch "De wetgever trok de consequentie echter niet dan nadat nog ruim 22.000 mensen aan pokken, 24.000 mensen aan typhus en 17.000 mensen aan andere besmettelijke ziekten bezweken waren. . ." (Cannegieter. Honderdvijftig jaar gezondheidswet, 1954). Voor de eerste maal nam de centrale overheid de taak der gemeentebesturen over bij het totstandkomen van de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten van 4 december 1872. Toch waren er wel degelijk gebieden waarop de plaatselijke overheid bij de toenmalige stand van de medische wetenschap met vrucht had kunnen werken in het belang van de volksgezondheid. Door enkele artsen, wier namen hiervoor reeds zijn genoemd, werd bij herhaling daarop gewezen. Als zodanige gebieden kunnen in het bijzonder worden genoemd de hygiëne van het woon- en leefmilieu en de hygiëne van water en voedingsmiddelen.

Maar van riolering was eerst sprake tegen het einde van de 19de eeuw en de gemeentelijke verordeningen, die er met betrekking tot de vuilstorting op verschillende plaatsen veel eerder al bestonden, hadden hun ontstaan te danken niet in de eerste plaats aan volksgezondheidsoverwegingen maar waren uitgevaardigd "omdat de deftige burgerij zich ergerde aan de stank uit de grachten en stegen, die door de hele stad merkbaar was en aan het onappetijtelijke aanzicht van de neergestorte vuilnishopen" (Dr. J. A. Verdoorn. Volksgezondheid en Sociale Ontwikkeling, 1965).

De gemeenteraad van Amsterdam stelde in 1864 een openbare

gezondheidscommissie in met een adviserende taak over een zeer uitgebreid gebied waaronder de bevordering van de hygiëne van woningen en andere gebouwen. Toen evenwel deze commissie in 1874 aan de hand van de resultaten van een ingesteld onderzoek aan de gemeenteraad rapporteerde dat zij van de 4958 kelderwoningen, die waren gezien en waarin 20.544 mensen leefden, 70 procent onbewoonbaar achtte, bleef het gemeentebestuur in deze vrijwel inactief. Men kan zelfs stellen dat, ondanks de erbarmelijke woontoestanden die in de meeste steden voorkwamen, van een consequent en rationaal toezicht op de hygiëne van woningen eerst sprake was na het totstandkomen van de woningwet van 1901, dat wil zeggen nadat de centrale overheid de leiding op dit terrein van de gemeenten had overgenomen.

Met betrekking tot de voeding van de bevolking had men voor wat betreft het armlastige deel van de bevolking te maken met een ernstige insufficiëntie door een schrikbarend eiwittekort en met een wijdverbreide vervalsing in het bijzonder van brood en melk, terwijl het gegoede deel van de bevolking had te kampen met een ongezonde overmaat. Typerend voor de houding, welke de overheid in die jaren bij de behartiging van de volksgezondheid aannam, is het resultaat van een discussie tussen de gezondheidscommissie en de gemeenteraad van Amsterdam, waarover Verdoorn in zijn reeds aangehaalde boek zegt dat het steekspel tussen gezondheidscommissie en gemeenteraad over het noodzakelijke toezicht op de levensmiddelen in 1874 begon en in 1877 eindigde met het overnemen door de gemeenteraad van het advies van de commissie om zich te wenden tot de regering met het verzoek een wettelijk toezicht in het leven te roepen op vlees dat voor consumptie werd aangeboden. Helaas beschikte de regering afwijzend en de minister motiveerde deze afwijzing met de opmerking dat nog niet was uitgemaakt in hoeverre het vlees van vee, dat aan besmettelijke ziekten had geleden, schadelijk was; voorts wees de minister op de grote kosten, die de invoering van het voorstel met zich zou brengen.

Ondanks het feit dat ook de inspecteurs in een vroeg stadium van hun optreden hadden gepleit voor een wettelijk toezicht op de vervalsing van levensmiddelen en daarvoor een wetsontwerp hadden opgesteld, kwam de warenwet eerst in 1919 tot stand, voorafgegaan door beperkte wettelijke bepalingen met betrekking tot de keuring van vlees (1907).

De gang van zaken met de watervoorziening is eveneens typerend

voor de mogelijkheden in de tweede helft van de vorige eeuw om te komen tot hygiënische maatregelen, die de bevolking tegen ernstige ziekten zouden kunnen beschermen. In 1850 bestond er in ons land nog geen enkele waterleiding; men gebruikte, zolang dat voorradig was, regenwater dat werd opgevangen in grote bakken. Men kende waterputten, die aanvankelijk vaak vrij goed water leverden maar dit water ging op den duur achteruit en werd vaak verontreinigd door veel te nabij gelegen mestvaalten. In de steden waren pompen aanwezig, die over het algemeen onvoldoende in de behoeften konden voorzien zodat men zijn toevlucht nam tot de grachten en de havens.

Amsterdam en Haarlem beschikten als eersten in 1853 over een drinkwaterleiding, evenwel niet op grond van hygiënische overwegingen. Men had in genoemde steden regelmatig te kampen met een ernstig tekort aan water dat voor Amsterdam met schuiten uit de Vecht naar de stad moest worden vervoerd, waar werd overgepompt in z.g. leggers. Nadat Den Helder in 1856 eveneens over een waterleiding kon beschikken, gebeurde er gedurende achttien jaar niets meer op dit terrein; eerst in 1874 volgden Rotterdam en 's-Gravenhage.

In 1858 speelde het vraagstuk in Dordrecht ter gelegenheid van de vaststelling van de gemeentebegroting, waarbij de grote kindersterfte ter sprake werd gebracht. In dit verband werd gewezen op het grote belang van zuiver drinkwater. De voorzitter van de vergadering, die tevens voorzitter was van de Provinciale Geneeskundige Commissie, antwoordde op een desbetreffende opmerking dat hij de noodzakelijkheid tot het plaatsen van nóg enige pompen niet inzag omdat de ingezetenen hun drinkwater op enige afstand uit de havens konden bekomen.

In Schiedam, waar de bevolking in haar watervoorziening extra werd bedreigd omdat de jeneverstokers, die water uit de buitenhavens gebruikten, zich met succes verzetten tegen het regelmatig spuien van de stadsgrachten (de daardoor optredende vervuiling zou de smaak van hun product immers ongunstig beïnvloeden) speelde het probleem van de watervoorziening door middel van een waterleidingssysteem nog in 1882. Tijdens de raadsvergadering van 17 maart 1882, waarin het waterleidingsplan Halbertsma aan de orde was, vroeg de eerste spreker: "Is eene drinkwaterleiding voor Schiedam wel zoo bijzonder noodzakelijk? Het Maaswater toch is hier gemakkelijk te verkrijgen; de stad is doorsneden met vele havens en grachten, zoodat de ingezetenen ruimschoots

in de gelegenheid zijn zich water voor ander gebruik te verschaffen". Het plan werd niettemin door de raad aanvaard maar pas op 1 oktober 1886 kon de waterleiding in Schiedam officieel in gebruik worden genomen.

Door de instelling van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid na het inwerkingtreden van Thorbecks wetten (1865), waarbij een onderscheid werd gemaakt tussen het toezicht op de activiteiten van de geneeskunstbeoefenaren (dat in eerste aanleg aan de beroepsgenoten werd overgelaten) én het toezicht op de gezondheids-toestand (dat aan ambtenaren, i.c. inspecteurs, werd opgedragen) werden de vooruitzichten niet met één slag beter. Gemeentebesturen, die in eerste aanleg verantwoordelijk bleven, werden alleen daardoor niet veranderd van kortzichtige, krenterige besturen in actieve, vooruitziende colleges. Bovendien was de achterstand zeer groot en ook de inspecteurs konden niet verder komen dan signaleren en adviseren. Daarbij kwam nog dat het Staatstoezicht zonder meer impopulair was bij de volksvertegenwoordiging, hetgeen ertoe leidde dat de omvang van de dienst geleidelijk-aan werd ingekrompen in plaats van uitgebreid.

Terwijl de geringe belangstelling voor gezondheidszaken, die men over het algemeen bij de overheid moest constateren, zeer lang bleef voortbestaan, was er bij de bevolking in de jaren ná 1865 sprake van activiteiten, die in de goede richting wezen. Met name dient melding te worden gemaakt van de particuliere gezondheidscommissies, die in enkele plaatsen ontstonden. Voordien was het gebruikelijk dat tijdens epidemieën, in het bijzonder cholera-epidemieën, commissies uit de burgerij werden samengesteld, soms op initiatief van de gemeentelijke overheid. Dit waren de z.g. cholera-commissies, die echter werden opgeheven of geruisloos verdwenen zodra het gevaar was geweken.

Van één van deze cholera-commissies, die in juni 1866 in Utrecht tot stand kwam "besloten de leden die vooral tot verbetering van den gezondheidstoestand werkzaam wilden blijven, eene vereeniging van meer blijvende aard te vormen" (Tijdschrift voor Gezondheidsleer 1869, blz. 41). Zij stelden zich tot taak te ijveren voor goed drinkwater, voor verbetering van de volksvoeding, voor de opruiming van schadelijk vuil, voor goede woningen en voor de nasporing van volksziekten. Voorzitter van deze nieuwe vereniging, die zijn eerste algemene vergadering hield op 9 augustus 1866, was Dr. Snellen. Men dacht nadrukkelijk aan een vereniging van contribuerende leden.

In ons land bestonden er in 1869 vijf van dergelijke verenigingen, n.l. te Utrecht, 's-Gravenhage, Dordrecht, Leiden en Zwolle. Maar ook de mogelijkheden van deze verenigingen bleven beperkt en zij zijn dan ook een voor een ten onder gegaan op één uitzondering na, zij het dat het hier gold een particuliere vereniging op provinciaal niveau, die in een later stadium was opgericht, n.l. de particuliere "Noord-Hollandsche Vereeniging tot afwering van epidemische ziekten en tot hulpbetoon bij epidemieën", die op 26 november 1875 op initiatief van de geneeskundig inspecteur Dr. J. Penn tot stand kwam en onder de naam "Het Witte Kruis" bleef voortbestaan. Het zou echter nog vijftientig jaar duren voordat de gedachte, die "Het Witte Kruis" instandhield, werd nagevolgd in de vorm van de ons nu bekende kruisverenigingen.

Voor een juiste berichtgeving dient te worden vermeld dat in de jaren, waarover wij thans schrijven, niet alleen bij gemeentebesturen tekort aan inzicht en belangstelling bestond. Meermalen werd van de zijde der gezondheidscommissies erover geklaagd dat "tegenwerking zich vaak openbaart juist bij hen die met alle krachten moesten medewerken", waarbij werd bedoeld op de houding van sommige gevestigde geneesheren.

Hoewel, met het verstrijken der jaren, tegen het einde van de 19e eeuw in een aantal grote steden gezondheidscommissies werkzaam waren, naar de stem waarvan steeds meer werd geluisterd, kan men toch eerst van een weliswaar geleidelijk maar toch continu toenemende aandacht voor het treffen van maatregelen op het terrein van de openbare gezondheidszorg spreken ná de totstandkoming van de gezondheidswet van 1901.

HOOFDSTUK II

DE OPRICHTING VAN DE NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST

1. Het voorspel.

Eén van de vele uitingen van het algemeen verlangen naar vernieuwing, dat zich in het midden van de vorige eeuw op praktisch alle terreinen van het maatschappelijk leven deed gevoelen, was het streven naar vereniging van de geneeskunstbeoefenaren, plaatselijk zowel als nationaal.

Gustaaf Eduard Voorhelm Schneevoegt, voorzitter van de Maatschappij bij de oprichting, legde in zijn openingsrede ter gelegenheid van de eerste algemene vergadering het verband tussen de oprichting van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst en de tijdsomstandigheden op de hierna volgende wijze:

”Achtien Honderd Acht en Veertig! het geboortejaar onzer maatschappij! Is het noodig, M.H., dat ik U de redenen ontvouw waarom ik dat tijdstip boven velen belangrijk noem? Behoef ik voor uwen geest terug te roepen die ontzettende gebeurtenissen, die schier geheel de beschaafde wereld op hare grondvesten schokten? die als kaf voor den stormwind verstuiven deed, wat onverganke-lijk of eeuwenvast geworteld scheen? die de stevigste bindsels van het maatschappelijk organisme vaneen scheurden, als ware het spinragdraden?

Zal ik U herinneren met hoeveel bloed en tranen bijna allerwege vrijheden, goed en regten, gevraagd, geëischt, bevochten en ten slotte toch niet verkregen werden. Ik zou schilder of poëet, ik zou geschiedschrijver of staatkundige moeten zijn en gij vergt niet, dat ik in deze oogenblikken die voor mij zware taak vervulle. Maar toch is er in dien reuzenstrijd, dien alleen de kortzigtigheid in zijne beginselen miskent, of reeds volstreden waant, – toch is er in dien strijd iets, dat onze bijzondere opmerkzaamheid verdient, – het is de kennelijk zichtbare, mag ik zeggen? – de instinctmatige zucht

tot vereeniging der zwakkeren, tegenover of althans nevens, de zelfgenoegzaamheid der sterkeren, die in het toevallig bezit van meerdere kracht, deze óf niet, óf alleen ten eigen voordeele, óf soms wel ten nadeele van anderen aanwendden. Die zucht mag soms oogmerken willen dienen, welke wij afkeuren; zij moge nu eens op het gebied der staatkunde of der godsdienst, dan weder op dat der wetenschap of kunst zich openbaren; zij moge met Louis Blanc socialisme, met Ronge de nieuwe katholieke kerk, in Engeland de cornlawleague, in Frankfurt Duitsche eenheid heeten; zij moge haar doel al of niet bereikt hebben; het beginsel is hetzelfde – vereeniging van krachten, aansluiting tot massa's, verbroedering tegenover individualisme. Dat beginsel dooradert thans, als een magnetische stroom, bijna alle landen van Europa; het vervult millioenen gemoederen in meer of mindere mate, en wanneer het daad zal worden, wijzigt het zich alleen naar tijd en omstandigheden, naar landaard en behoeften.

En zou het dan te gewaagd zijn, M.H., indien ik eenig verband zocht tusschen dat verschijnsel en de vestiging onzer maatschappij, juist in deze oogenblikken?"

Terwijl vele van de plaatselijk opgerichte genootschappen, leesgezelschappen, harmoniën, of hoe ze anders werden genoemd, na kortere of langere tijd weer teniet gingen, meestal binnen enkele jaren, door onderlinge onenigheid of gebrek aan belangstelling, is de landelijke vereeniging van geneeskunstbeoefenaren, die in 1848-1849 na een lange voorbereiding en ten koste van veel moeite en inspanning tot stand kwam, tot op de dag van heden blijven bestaan, zij het niet zonder moeite en door het overwinnen van een vrij langdurige periode, waarin velen zich afvroegen of dit voortbestaan werkelijk nut had.

Het zou in strijd zijn geweest met de geest van de tijd wanneer het totstandbrengen van een nederlandse vereeniging van geneeskunstbeoefenaren een kwestie was geweest, die in enkele maanden haar beslag zou hebben gekregen; grondige voorbereiding, langdurige deliberatie en wijdlopijge beschouwingen mocht men verwachten van ontwikkelde lieden, in het bijzonder van de geneesheren, die genoemde activiteiten dagelijks bij hun patiënten in praktijk brachten. Daarbij kwam nog dat de pas verworven persoonlijke vrijheid als een belangrijk goed werd beschouwd, waarvoor men vele jaren had moeten vechten. Dit deed vele geneesheren gereserveerd staan tegenover aansluiting bij een plaatselijke vereeniging,

tenzij het doel daarvan uitsluitend was gericht op beoefening van wetenschap; plaatselijke gezelschappen deed dit op hun beurt weer aarzelen, indien het ging om aansluiting bij een landelijke vereniging van geneeskunstbeoefenaren.

Er waren echter enkele feiten, welke sommigen die aarzeling deden overwinnen: het geringe aanzien van de stand der geneeskundigen, de slechte onderlinge verhouding tussen de kunstbroeders en, niet te vergeten, het uitblijven van een herziening van de geneeskundige wetgeving. Het is vooral dit laatste feit, door velen gezien als het vitium originis van alle kwaad, dat de stoot tot de oprichting van de Maatschappij heeft gegeven.

Zoals overal, waren er ook op dit gebied koplopers en voortrekkers; het waren de enkelingen, die in de jaren voorafgaande aan de totstandkoming van de Maatschappij, de wenselijkheid tot oprichting van een dergelijke vereniging tot uitdrukking brachten zonder dat hun oproep aanvankelijk weerklank vond. In de eerste plaats verdient in dit verband vermelding de wonderlijke gedachte, die door een aantal onbekend gebleven schrijvers in 1842 werd neergelegd in een vlugschrift, getiteld: "Ontwerp van verbetering der geneeskundige wetgeving". Het bevatte een voorstel tot het jaarlijks houden van een algemene geneeskundige vergadering, voor welke vergadering de Koning het geneeskundig bestuur zou moeten benoemen, dat jaarlijks zou aftreden. Dit hoofdbestuur zou dan door het departement van binnenlandse zaken moeten worden belast met de behandeling van medische zaken. Een wonderlijk concept, dat doet denken aan de ontwerp-organisatie van Heije en Evers, welk ontwerp zij in 1848 bij de voorlopige commissie voor het geneeskundig congres indienden.

Duidelijker was de "Aanmoedigingsrede tot oprigting eener Maatschappij tot bevordering der Geneeskunde in haren geheelen omvang", uitgesproken op 18 mei 1843 te Amsterdam door A. S. van Nierop Jr. Uit enkele citaten moge blijken de geest van die tijd en de sfeer, waarin deze aanmoediging werd gebracht.

"Uit de edele drijfveer om ook anderen van nut te zijn, uit deze ontstonden de zooveel heils en zoo gunstige vruchten dragende maatschappijen en genootschappen: Getuige om uit zoo vele voorbeelden slechts eenige te kiezen, de Nederlandsche Maatschappij tot Redding der Drenkelingen, de Nederlandsche Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, enz. enz. Zij getuigen met welke edele beginselen het redelijke wezen, hij die op de hoogste trap der dieren-schaal staat, is begiftigd. . .

Nimmer nu zal men in deze (de zelfvoldoening verschaffende kunst) meer nut kunnen aanbrengen dan wanneer verscheidene met lust en innig besef, om zich en anderen van nut te zijn, bedoelde individus zich vereenigen om zich op dezelve toe te leggen, elkander voor te lichten, elkander teregt te wijzen en raad te geven, en daardoor het leven lang, de kunst kort te maken . . .

Kortom, M.H., Gij vermoedt reeds het doel onzer bijeenkomst uit al de voorafgaande zinspelingen. Gij begrijpt reeds dat dit is om ons samen te vereenigen tot daarstelling eener Maatschappij ter bevordering dezer edele kunst. Laat de vreemdeling en inboorling niet meer te vergeefs in Neerlands Hoofdstad naar eene vereeniging van jeugdige beoefenaars der geneeskunde zoeken! Dralen wij niet langer, werpen wij spoedig de blaam der werkeloosheid van ons af, want het leven is kort, de kunst is lang en de gelegenheid vlugtig.

Het doel onzer vereeniging is dus niet minder M.H. dan door vereenigde krachten bij te dragen tot bloei der geneeskunde in haren geheelen omvang. Wij stellen U.Ed. daarom in de eerste plaats voor een bestuur te kiezen uit ons midden ter zamenstelling van wetten die dan naderhand aan U.Ed. goedkeuring kunnen worden onderworpen”.

Maar, hoe indrukwekkend en hoogdravend de woorden van Van Nierop ook waren, er kwam niets van (mogelijk omdat hij chirurgijn en geen medicinae doctor was) en Amsterdam moest wachten tot 1848 voordat, onder invloed van Ramaer, een geneeskundige kring als afdeling van de Maatschappij zou worden opgericht.

Te zelfder tijd, in 1843, spoorde J. P. Heije, die later zulk een belangrijke rol in de Maatschappij zou spelen, in een door hemzelf uitgegeven tijdschrift "Archief voor Geneeskunde" aan op vereeniging der artsen bij de beantwoording van de vraag wat de nederlandse geneeskundigen zouden kunnen doen om vernieuwing van de wetgeving te bevorderen. "Wat zoudt Gij kunnen doen?" was de vraag, die hij stelde; "Alles zoo Gij krachtig en eenparig tot verbetering onzer geneeskundige instellingen wildet zamenwerken", luidde zijn antwoord. "En hoe Ge dit zoudt kunnen en behooren te doen?", was zijn volgende vraag, waarop het antwoord luidde: "Door U te vereenigen”.

De stimulans, die had kunnen uitgaan van de oprichting van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie op 23 april 1842, miste haar uitwerking. Deze oprichting was een direct gevolg van de instelling van de Staatscommissie van 1841

”tot het daarstellen van een ontwerp ter herziening der geneeskundige staatsregeling”, welke commissie op de dag van de oprichting van genoemde Maatschappij haar rapport met minderheidsnota aanbood. Toen bleek dat in de bewuste Staatscommissie geen enkele apotheker zitting had, besloot men in een vergadering van Het Chemisch-Pharmaceutisch leesgezelschap d.d. 5 januari 1842, op voorstel van de medicus Dr. Sarphati, tot de oprichting van de Maatschappij ter bevordering der Pharmacie.

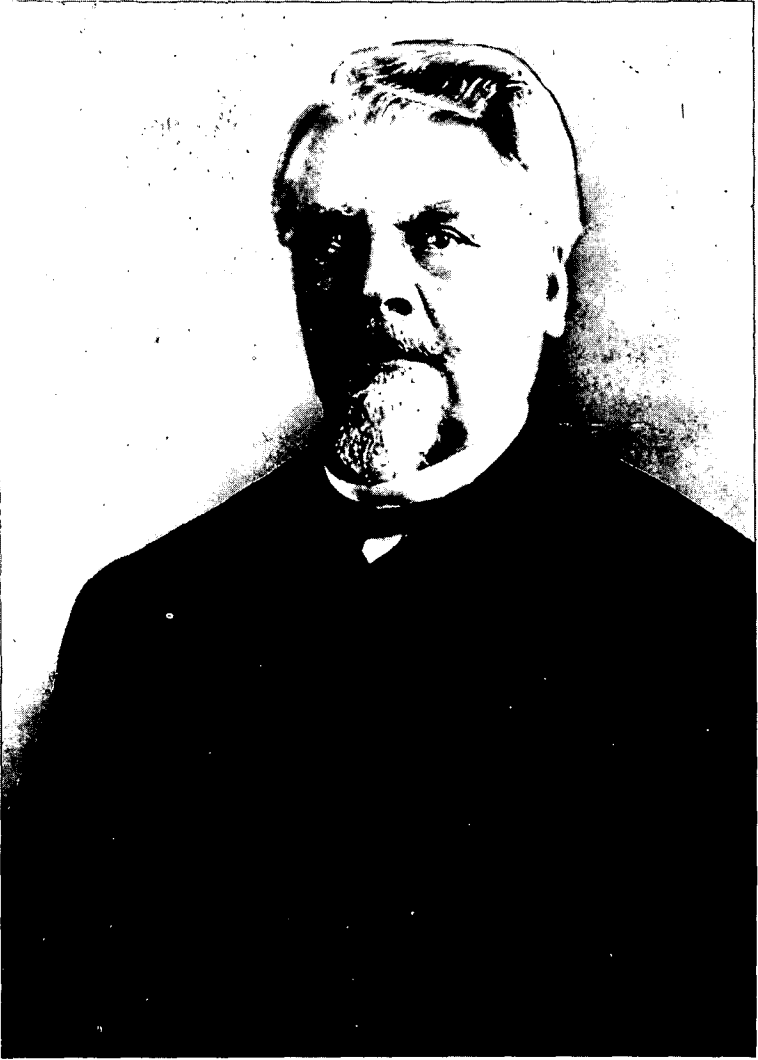
2. De oprichting.

Bij wie zouden wij, voor het verkrijgen van een inzicht in de werkzaamheden, die rechtstreeks hebben geleid tot de oprichting van de Maatschappij, beter te rade kunnen gaan dan bij de uiterst bescheiden Dr. Johannes Nicolaas Ramaer, wiens optreden van beslissende betekenis is geweest voor de totstandkoming van een nationale vereniging van geneeskundigen en die daaraan, als secretaris van de geneeskundige kring te Zutphen, veel moeite en arbeid ten koste heeft gelegd?

In een brief aan de secretaris der Maatschappij, Dr. G. D. L. Huet, van 18 juni 1872, handelende over de vraag welk jaar als het oprichtingsjaar moest worden beschouwd, schreef Ramaer ”De notulen van de geneeskundige kring te Zutphen bevatten eene bijdrage tot de geschiedenis der Maatschappij want er staat heel nauwkeurig in, hoeveel moeite het gekost heeft de menschen bijeen te brengen; ik was waarlijk vergeten dat ik er zoo veel werk mede gehad heb”.

In zijn ”Verslag betreffende de oprigting en den tegenwoordigen staat der Maatschappij mitsgaders de werkzaamheden der afdelingen in het jaar 1848”, door hem voorgelezen als secretaris van het Hoofdbestuur in de eerste algemene vergadering, vertelde hij van velerlei teleurstelling, verloren moeite en inspanning. Zoals reeds werd vermeld, had de ervaring ruimschoots aangetoond dat bestaande genootschappen na korte tijd soms zonder aanwijsbare oorzaak vervielen, herrezen en weer verdwenen. Er dus een prikkel van buiten nodig om het voortbestaan te verzekeren, zo concludeerde Ramaer in genoemd verslag.

Uit dit verslag blijkt voorts dat het eigenlijke voorstel, hetwelk tot de oprichting van de Maatschappij heeft geleid (naar onze mening omdat het naar voren kwam in een gezelschap van geneeskundigen, van wie er één door de idee werd gegrepen en zich ervoor wilde

JOHANNES NICOLAAS RAMAER (20.4.1817-2.11.1887)

Naast de min of meer zelfbewuste society-figuur die Schreevoogt was en de eigenwijze doordrijverige Heije, was Johannes Nicolaas Ramaer het toonbeeld van de degelijke, hardwerkende, sober en zwaar-op-de-hand levende, door en door hollands medicus.

Hij werd snel na zijn promotie (19 juni 1839) en een korte vestigingsperiode te Rotterdam, benoemd tot eerste geneesheer aan het krankzinnigengesticht te Zutphen.

Men moet bedenken dat dergelijke functies, die een vast inkomen garandeerden, gunstig afstaken bij de financieel onzekere situatie van de vrije praktijk in die dagen.

Gedurende zijn tijd in Zutphen zette Ramaer het sedert 1837 aldaar bestaande leesgezelschap om in een vereniging "ten doel hebbend de bevordering van het vriendschappelijk verkeer tusschen de geneeskundigen der stad Zutphen en haren omtrek en de aankweeking van derzelve wetenschappelijke werkdadigheid". (aug. 1845)

In het eerste hoofdbestuur trad Ramaer aanvankelijk op als secretaris maar spoedig (in het begin van 1850) gaf hij deze functie over aan Heije teneinde als hoofdredacteur van het tijdschrift van de Maatschappij werkzaam te kunnen zijn. Zijn belangstelling ging n.l. vooral uit naar de beoefening van de wetenschap, waarvan hij voor de positie van de arts in ons land alles verwachtte.

Het tijdschrift werd echter een grote teleurstelling en na zeven jaar moest men de gedachte een eigen tijdschrift in stand te kunnen houden laten varen.

Ramaer was drie maal voorzitter van de Maatschappij, de eerste maal in 1858 en de tweede maal in 1868. In zijn tweede zittingsperiode bracht hij het ondersteuningsfonds voor weduwen en wezen tot stand.

In 1874, bij het 25-jarig bestaan van de Maatschappij, was Ramaer weer haar voorzitter en in zijn openingsrede, die grotendeels was gewijd aan de ontwikkeling van de wetenschap, stelde hij vast dat de Maatschappij helaas niet altijd op de hoogte van haar roeping en zich veelal niet bewust van haar kracht was geweest.

Als geneeskundige wijdde Ramaer zich uitsluitend aan de psychiatrie. In 1863 werd hij benoemd als geneesheer-directeur van het krankzinnigengesticht te Delft. In 1869 werd hij op zijn verzoek eervol ontslagen teneinde zich te kunnen vestigen in 's-Gravenhage, zij het dat hij als consulterend geneesheer aan het gesticht in Delft bleef verbonden.

Toen Schneevogt in 1871 was overleden liet hij zich, na een vol jaar aarzelen, overhalen tot aanvaarding van de functie van inspecteur der gestichten voor krankzinnigen (1872).

In 1873 was hij mede-oprichter van de Nederlandsche Vereeniging voor Psychiatrie en haar eerste voorzitter.

Op 20 april 1887 wijdde Van Andel in opdracht van de Nederlandsche Vereeniging voor Psychiatrie een woord van hulde en waardering aan de 70-jarige; ruim 6 maanden later, op 2 november 1887, maakte een kortdurende ziekte een einde aan zijn leven.

Op maandag 8 juli 1889, na afloop van de wetenschappelijke bijeenkomst op de 40ste algemene vergadering te Haarlem (waar Ramaer de laatste jaren van zijn leven had gewoond) hadden allen zich verenigd bij het graf van de stichter der Maatschappij om het monument te onthullen dat de Maatschappij daar had laten oprichten, een monument van één van nederlands grootste bouwers: Cuypers.

Op 29 september 1926 werd door de zoon van wijlen Ramaer in 's-Gravenhage de nieuw gebouwde Ramaer-kliniek geopend.

inzetten) werd gedaan door de dorpsgeneesheer Dr. A. F. H. de Lespinasse, die praktiseerde in Voorst. De Lespinasse, die als pas-afgestudeerd doctor medicinae reeds in 1842 kritiek had geleverd op de voorstellen van de Staatscommissie, vooral met betrekking tot de opleiding, diende voor de vergadering van de kring Zutphen op 24 juli 1846 schriftelijk een viertal voorstellen in, dit terwijl hij van die kring (waartoe hij behoorde) nog nimmer een vergadering had bijgewoond. Ook bij de vergadering, waarin zijn brief aan de orde kwam, was hij niet aanwezig.

De zutphense kring was in 1844 op voorstel van Dr. Johannes Nicolaas Ramaer (eerste geneesheer van het "Provinciaal Krankzinnigenhuis" te Zutphen) ontstaan uit een in 1837 opgericht leesgezelschap. In één van de vier voorstellen, het derde (het eerste voorstel trok De Lespinasse later in en de beide andere zijn nooit meer aan de orde geweest), zag men blijkbaar iets en daarom besloot men de discussie over dit voorstel aan te houden tot een volgende vergadering opdat de indiener daarvan zelf bij de behandeling aanwezig zou kunnen zijn. Deze behandeling vond plaats in de eerstvolgende kringvergadering d.d. 4 september 1846, tevens de eerste vergadering van de kring, die De Lespinasse bijwoonde. Het voorstel was vragenderwijs opgesteld en luidde: "Welke zijn de geschikte middelen om tot een herziening der geneeskundige wetten te geraken? Voorondersteld, dat daarin een hulpmiddel zou gevonden worden tot verheffing van de dalende achting voor den geneeskundigen stand? Welke zijn de middelen, die het corps van geneeskunstbeoefenaren ten dienste staan, om zelve daartoe te geraken? Zoude het bevorderen van het oprigten van geneeskundige kringen ook op andere streken onzes vaderlands daartoe niet behulpzaam zijn? Zoude op die wijze het daarstellen van een geneeskundig congres geen mogelijkheid worden?"

In een desbetreffende brief gaf hij de kring in overweging, indien zijn voorstel belangrijk genoeg werd bevonden, een commissie voor nader onderzoek te benoemen.

De directe aanleiding tot dit voorstel was gelegen in de negen brieven, die de poolse banneling Victor Skokalski in Roser en Wunderlich's Archiv für physiol. Heilkunde Bd. V had gepubliceerd over het congres der franse artsen, dat op 1 november 1845 te Parijs was gehouden; De Lespinasse had deze brieven gelezen en vertaald.

Na een korte discussie, waarbij de opmerking werd gemaakt dat het streven naar een herziening van de geneeskundige wetten geen

taak voor de kring Zutphen kon zijn "omdat hij zijn eigen bestaan daardoor in gevaar zou brengen", besloot men tot het instellen van bedoelde commissie, waarin naast de voorsteller en Ramaer ook Dr. van Rhijn werd benoemd. De commissie (van de kring Zutphen) werkte met voortvarendheid en kwam in de kringvergadering van 27 november 1846 met voorstellen, die ongewijzigd werden aangevaard. De Lespinasse was op die vergadering aanwezig; het was de tweede en tevens de laatste vergadering van de kring Zutphen, die hij bijwoonde. In 1848 ging hij wegens verhuizing over naar de kring Noord-Veluwe, die enkele jaren later werd opgeheven.

De voorstellen behelsden:

1. dat de leden van de kring Zutphen bij de hun bekende ambtgenoten zoveel mogelijk erop zouden aandringen over te gaan tot de oprichting van plaatselijke verenigingen, zo die nog niet bestonden;
2. dat de negen brieven van Skokalski, vertaald door De Lespinasse, ter kennisneming zouden worden toegezonden aan de bestaande verenigingen met een exemplaar van het reglement van de kring Zutphen.

Zij gaven voorts:

3. uitdrukking aan de wens dat de bestaande en nog op te richten verenigingen zich onderling zouden verenigen, "teneinde op de meest doeltreffende wijze de achting voor den geneeskundigen stand te herstellen en deszelfs waardigheid in ons vaderland te handhaven. Daaruit zal zich, wanneer de wensch uwer commissie vervuld wordt, als van zelf eene blijvende vereeniging van het meerendeel der geneeskundigen in ons vaderland vormen, eene Algemeene Nederlandsche Maatschappij voor Geneeskunde, die in ieder arrondissement en in iedere stad van meer dan 20.000 inwoners eene afdeeling hebbende, zoowel den band tusschen de geneeskundigen onderling krachtiger en inniger maken als hunne wetenschappelijke werkdadigheid vermeerderen zal, maar voornamelijk zal strekken om de waardigheid van den geneeskundigen stand in de oogen des Nederlandschen publieks te doen rijzen en de belangen en regten van dien stand krachtadig te handhaven".

Daarmede eindigde de bemoeiing van De Lespinasse met de oprichting van de Maatschappij, waarvoor hij verder geen enkele belangstelling meer aan de dag legde; hij bezocht nimmer een algemene vergadering en zelfs op die te Groningen in 1852, waar-

voor hij door de kring Noord-Veluwe als afgevaardigde was aangewezen, kwam hij niet opdagen, terwijl hij naliet zijn plaatsvervanger te verwittigen.

Op dat moment begon de uitgebreide bemoeiing van Ramaer. Want, in feite kwam het zoeken van contact door de leden van de kring Zutphen met "hun bijzonder bekende ambtgenoten" hierop neer dat Ramaer een ontelbaar aantal brieven schreef naar diverse hem bekende artsen in den lande, waarin hij hen ertoe opwekte de oprichting van geneeskundige verenigingen te bevorderen. Hij bezocht, voor zover bekend, met dat doel de artsen in Zwolle en Deventer. Eén van die vele brieven was gericht aan Dr. Godefroi te 's-Hertogenbosch, waaruit blijkt dat Ramaer in de veronderstelling verkeerde dat daar een vereniging van geneesheren bestond; aangezien dit niet het geval was, leidde Ramaers brief tot een circulaire van Dr. Godefroi aan de medici te 's-Hertogenbosch, gedateerd 14 december 1847, die bewaard is gebleven. De aanhef van de circulaire luidde:

"Wel Edele Zeer Geleerde Heer! Ik neem de vrijheid U, Ed. Z.G. met een plan bekend te maken, hetwelk reeds voor een groot gedeelte in de meeste steden van ons vaderland is verwezenlijkt en dat voor de geneeskundige staatsregeling en de materiële belangen van den geneesheer de schoonste vruchten belooft. Er is namelijk van het geneeskundige gezelschap te Zutphen aan welks hoofd de geleerde dr. J. N. Ramaer staat, een voorstel uitgegaan tot het oprigten van eene Maatschappij van geneeskundigen welke in iedere stad eene afdeeling hebbende, door het gezamenlijk overleg te beraamen middelen de hooge regeering om zoo te zeggen zal noodzaken, eindelijk ook eens de belangen van den geneeskundigen stand ter harte te nemen".

Het doel van de circulaire werd als volgt omschreven: "het is uit dien hoofde dat ik U, Ed. Z.G. dezen doe worden met het verzoek om mij wel schriftelijk te willen mededeelen of U, Ed. Z.G. genegenheid zoudt hebben om tot een zoodanige vereeniging welke niet anders dan bevorderlijk zijn kan aan de verbroedering en onderlinge verstandhouding van het geneeskundig personeel hier ter stede, toe te treden". Verder deelde Godefroi in de circulaire mede dat er reeds verenigingen bestonden in Arnhem, Groningen, Leyden, Meppel, Nijmegen, Rotterdam, Winschoten, Hoorn en Zutphen en dat men in Friesland, Amsterdam, Utrecht en verscheidene andere steden met de oprichting bezig was. De oproep aan de geneesheren van 's-Hertogenbosch had geen succes. Eerst in tweede aanleg

kwam in 1850 een geneeskundige kring tot stand, die echter enkele jaren later werd ontbonden.

Terwijl De Lespinasse in zijn voorstel, in navolging van het gebeurde in Frankrijk, dacht aan een congres, sprak de Commissie van de kring Zutphen in haar voorstellen over een blijvende vereniging, een algemene maatschappij voor geneeskunde. In de brieven, die als gevolg van het besluit van de kring in de vergadering van 27 november 1846 uitgingen naar de bestaande plaatselijke verenigingen van geneeskundigen werd duidelijk gesteld: "De weg nogtans, die in Frankrijk is ingeslagen, namelijk die van een congres van geneeskundigen, komt hier te lande minder verkieselijk en uitvoerbaar voor".

De argumentatie voor dat standpunt was weinig overtuigend. "Immers", zo ging de brief verder, "bestaat er bij ons geen middelpunt hetwelk als de uitdrukking des geheelen vaderlands kan worden aangemerkt, en, bij de onverschilligheid van het meerendeel der geneeskunstbeoefenaren ten aanzien der algemeene belangen van hunne wetenschap en hunnen stand staat het te vreezen, dat de toevloed bij zulk een congres gering zou zijn, en dat hetzelfde, behalve eenige geneeskundigen van de plaats alwaar het wordt gehouden, alleen de bekende woordvoerders in de genoemde aangelegenheid tot leden tellen zou". Daarom werd men uitgenodigd, "ten einde invloed te kunnen blijven uitoefenen en een iegelijk in de gelegenheid te stellen zijne meening te doen kennen, tot het daarstellen eener Nederlandsche Maatschappij voor Geneeskunde welke jaarlijksch nu in de een dan in de andere stad des rijks haar algemeene vergadering houden zal".

Na een vol jaar van correspondentie en consultatie, toen in de vergadering van de kring Zutphen van 26 november 1847 "de uitslag der pogingen van dezen kring om eene Nederlandsche Maatschappij voor Geneeskunde op te rigten aan de orde van den dag was", ontving de secretaris het woord om in het kort te vermelden "wat dienaangaande tot dusverre is geschied, en welke de tegenwoordige stand dier zaak is". Toen uit het verslag bleek dat zeven genootschappen te kennen hadden gegeven tot een Maatschappij te zullen toetreden en nog vijf andere plaatselijke verenigingen als wijfelaars konden worden aangemerkt, besloot men – op voorstel van Ramaer – niet langer te dralen en de toegetreden genootschappen uit te nodigen "hunne afgevaardigden te kiezen tot het maken der statuten voor de Maatschappij, het verrigten der tot hare eerste vergadering voorbereidende werkzaamheden, en

vertegenwoordiging van de belangen van hun genootschap in die vergadering”.

Bij die gelegenheid ontvouwde Ramaer ”het visioen van zijn scheping” zouden wij durven zeggen en die visie lijkt ons belangrijk genoeg om haar woordelijk te citeren:

”Van die gelegenheid dat hij toch het woord voert verzoekt hij gebruik te mogen maken, om datgene voor te dragen wat hij zich van de voorgestelde Maatschappij gedacht heeft, en van de wijze op welke zij voorlopig behoort geconstitueerd te worden.

Hierna vervolgt hij dat de afgevaardigden zijns erachtens eenen president en eenen secretaris behooren te kiezen, dat het echter niet noodig is, dat die keuze uit hun midden geschiede, wanneer zij slechts zorgen dat de president een man zij, die in allen dele geschikt is, om zoowel de voorloopige werkzaamheden als de eerste vergadering te leiden, wiens naam door wetenschappelijke verdiensten genoegzaam bekend is, om der Maatschappij glans bij te zetten, die invloed heeft bij de regeering des lands en ijver genoeg om het hoofddoel der Maatschappij te doen bereiken; dat de afgevaardigden zich voorts in commissien behooren te verdeelen, een aan welke het ontwerpen der statuten, terwijl aan een andere het verkrijgen der magtiging van den koning tot de oprigting der Maatschappij, aan een derde het uitbreiden der Maatschappij, en aan een vierde het onderzoek van de in de algemeene vergadering te behandelen onderwerpen van wetenschap opgedragen is;

dat alle besluiten door de meerderheid der afgevaardigden moeten genomen worden, doch de statuten geene kracht van wet zullen hebben, voordat zij door twee derden van de leden der Maatschappij zullen goedgekeurd zijn; dat de plaats der eerste vergadering door de afgevaardigden zal worden bepaald, en dat zij zoovele dagen duren zal als noodig zijn tot de behandeling der door de commissie, tot dat einde benoemd, voor te dragen onderwerpen; dat er des voormiddags algemeene vergaderingen worden gehouden in welke zoowel de belangen van den geneeskundigen stand als onderwerpen van algemeen belang zullen ter sprake worden gebracht, en dat de leden zich des namiddags in sectien zullen verdeelen, alwaar de onderwerpen welke ieder uit de bijzondere takken der geneeskundige wetenschappen zal voordragen, behandeld zullen worden; dat er eindelijk ook honoraire leden, welke echter een vast getal niet te boven mogen gaan, behooren benoemd te worden, en waartoe alleen die mannen gekozen worden, die zich bijzonder verdienstelijk voor de Maatschappij of in de geneeskundige weten-

schap hebben gemaakt; hij gelooft dat hierdoor ook die geneeskundige summiteiten in ons vaderland, welke uit eigen beweging niet ligtelijk tot de Maatschappij zullen toetreden, aan hare belangen zullen verbonden en hare voorstanders worden”.

Wij mogen aannemen dat de aanwezige leden van de kring Zutphen ”met open mond” hebben toegehoord, want het voorgedragene ondervond bij niemand tegenstand en werd algemeen goedgekeurd, hetgeen in die dagen als een zeldzaam voorval kan worden beschouwd.

Terwijl de secretaris van de Zutphense kring druk bezig was met het schrijven van brieven en het leggen van de nodige contacten, in de kringvergaderingen regelmatig verslag deed van zijn ervaringen en de missieven voorlas, die hij had ontvangen, werd men verast door een activiteit, die het streven van de kring Zutphen scheen te doorkruisen. In de vergadering van de kring van 17 maart 1848 (waarin De Lespinasse bedankte voor het lidmaatschap wegens verandering van standplaats) deelde Ramaer mede dat hij het besluit om aan de sympathiserende verenigingen te vragen afgevaardigden aan te wijzen, nog niet had uitgevoerd omdat hij had gehoopt daarbij te kunnen melden dat Gerrit Jan Mulder bereid was tot aanvaarding van het voorzitterschap. Tevens deelde hij mede dat Dr. van Rhijn hem had gewezen op het feit dat in de Geneeskundige Courant meermalen de wens was uitgesproken ”dat eene geneeskundige maatschappij hier te lande mogt worden opgericht”. Daarbij was het echter niet gebleven want, toen een brief van Ramaer aan de redactie van genoemde Courant met het verzoek het onderwerp niet meer aan te roeren voordat de reeds als opgericht te beschouwen Maatschappij zich had geconstitueerd, deze redactie bereikte was het nummer reeds uitgegaan (28 februari 1848); waarin een oproep was geplaatst aan alle geneeskundigen om deel te nemen aan een congres als begin van een vereniging. Deze oproep bevatte onder meer de volgende passage: ”genoeg zij het, dat wij de oprigting bedoelen eener algemeene maatschappij van nederlandsche geneeskundigen, die zich naderhand wederom in zoovele departementen zoude kunnen verdeelen, als er gezelschappen bestaan of opgericht mogten worden, en dat wij, ten einde zoodanig algemeene maatschappij op grondslagen zoude berusten geboren uit zamenvloeiing van onderscheidene vereenigingen, geenen beteren weg wisten in te slaan dan onze kunstbroeders op de volgende artikels attent te maken:

art. 1. Er zal in den loop van dezen zomer een congres gehouden

worden van genees-, heel-, verlos-, scheid-, en artsenijsmengkunde van ons vaderland”.

In de volgende artikelen werden enkele details gesteld, bijvoorbeeld dat men zich kon opgeven bij de redactie en dat de namen regelmatig zouden worden gepubliceerd.

Het merkwaardige echter is dat uit verdere mededelingen van Ramaer in de kringvergadering van 17 maart 1848 bleek dat hij, terwijl hij als secretaris van de Zutphense kring de opdracht had een nederlandse vereniging van geneeskundigen tot stand te brengen, tevens bij de voorbereiding van genoemd congres was betrokken. Hij stelde dat men een gemeenschappelijk doel nastreefde en "dat hij ook van meening is, en die gemeenschappelijke samenwerking ook voor mogelijk houdt, daar juist diegenen, welke op zijnen raad uitgenoodigd zijn, om het voorlopig bestuur van het congres zamen te stellen, voor een groot gedeelte ten minste door de arrondissementale genootschappen tot afgevaardigden voor de eerste vergadering van de Maatschappij kunnen gekozen worden". Ramaer twijfelde blijkbaar zelf nog aan het succes van zijn onderneming, waaraan hij zoveel tijd en inspanning ten koste had gelegd. Geheel onbegrijpelijk is dat overigens niet indien men in het oog houdt dat hij na een jaar ploeteren slechts zeven plaatselijke verenigingen ertoe bereid had gevonden het initiatief van de afdeling Zutphen te steunen, terwijl zich vijf wijfelaars hadden aangediend.

Maar het is evenzeer begrijpelijk dat de leden van de afdeling Zutphen niet zó gelukkig waren met deze gang van zaken. Terwijl de heer Van Rhijn als zijn mening te kennen gaf dat de kring zich de prioriteit door de Geneeskundige Courant niet moest laten ontneemen en hij daartoe maatregelen genomen wilde zien, verklaarde een anderlid van de kring dat het de taak van de Maatschappij zou zijn de belangen der geneeskundigen hier te lande door middel van hun wetenschappelijke ontwikkeling te bevorderen en dat de doelstelling van het congres was gelegen in het streven naar onmiddellijke verbetering van de geneeskundige staatsregeling, zodat hij van oordeel was dat elk zijn eigen weg moest gaan.

Men besloot een commissie in het leven te roepen "ten einde deze aangelegenheid op een zoodanige wijze te regelen, dat en de prioriteit van dezen kring in dezen gehandhaafd blijft, en de belangen van den geneeskundigen stand in Nederland het meeste voordeel daarvan trekken". Van deze commissie werd nimmer iets vernomen. Al spoedig herinnerde men zich naar het schijnt haar bestaan niet

meer, zelfs niet toen in de Courant van 21 mei 1848 de namen werden gepubliceerd van hen, die hun medewerking aan het congres hadden toegezegd. Onder deze namen stond die van Ramaer vermeld.

Sterker nog! Toen in de vergadering van 14 juli 1848 bij de ingekomen stukken een missieve werd behandeld van de voorlopige commissie van voorbereiding van het geneeskundig congres, gericht aan alle bestaande geneeskundige genootschappen (door Ramaer zelf als secretaris van deze commissie geschreven), waarin werd medegedeeld dat in een op 25 juni 1848 te Utrecht gehouden vergadering was besloten een congres van geneeskundigen in het algemeen te organiseren, scheen evenmin iemand zich de instelling van die commissie te herinneren. Men besloot aan het verzoek tot deelneming aan het congres gevolg te geven en begon in diezelfde kringvergadering de beraadslagingen over de beginselen, welke men op het congres wenste voor te staan. Ook de verwarring, die door deze gang van zaken in den lande ontstond en de vragen om opheldering van de zijde van enkele verenigingen aan de kring Zutphen, konden de leden niet uit hun onverschilligheid wekken.

Maar onze verbazing stijgt nog steeds! In de kringvergadering van 11 augustus 1848, nadat de Koning op 25 juli 1848 opnieuw een staatscommissie had ingesteld om vóór 1 december daaraanvolgend advies uit te brengen met betrekking tot de geneeskundige wetgeving, besloot men de discussie over de kwestie uit te stellen "tot dat het publiek met den uitslag van de werkzaamheden dier commissie bekend gemaakt, of iets naders van den tijd wanneer het congres der Nederlandsche geneeskundigen gehouden zal worden bekend zal zijn". Twee dagen later, in de Geneeskundige Courant van 13 augustus 1848, deelde Ramaer als secretaris van de voorlopige commissie mede dat was besloten het congres voorlopig uit te stellen en het rapport van de staatscommissie af te wachten! Hoe deze zaken met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht zonder Ramaer van het spelen van een dubbele rol te betichten is niet op te helderen. Er werd na die datum in de kring Zutphen niet meer over het congres gesproken en ook van de zijde van de Geneeskundige Courant bleek men niet de behoefte te hebben hierop nog terug te komen.

De grote inspanning, die Ramaer zich gedurende twee jaar had getroost, werd – ondanks het gevaar dat ongetwijfeld aan zijn dubbele activiteit was verbonden – toch beloond. Op 23 augustus 1848 kwamen in hotel Rondeel te Amsterdam de afgevaardigden

bijeen, zowel van de reeds langer bestaande plaatselijke verenigingen, gezelschappen en genootschappen van geneeskunstbeoefenaren te Zutphen, Arnhem, 's-Gravenhage, Groningen, Hoorn, Leyden, Utrecht en Zuidbroek als van enkele kort tevoren opgerichte verenigingen, zoals die te Meppel, Nijmegen, Rotterdam, Amsterdam, Alkmaar en Tiel; Deventer en Schijndel, die in beginsel tot aansluiting hadden besloten, waren op deze vergadering niet vertegenwoordigd.

Nadat men Dr. G. E. Voorhelm Schneevoegt, de eerste geneesheer van het Buitengasthuis te Amsterdam, tot voorlopige president en Dr. J. N. Ramaer, de eerste geneesheer van het Provinciaal Krankzinnigenhuis te Zutphen, tot voorlopige secretaris had aangewezen, werd de vergadering uitsluitend gewijd aan het vaststellen van de grondslagen voor de op te richten Maatschappij. Daarbij werd onder meer overeen gekomen dat alleen bevoegde geneeskundigen als gewone leden konden worden aangenomen en slechts bij uitzondering niet-geneeskundigen (b.v. apothekers), n.l. indien zij vóór 1 september 1848 reeds lid waren van een plaatselijke vereniging, die aan de oprichting van de Maatschappij had medegewerkt. Eenzelfde bepaling was van kracht bij de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Pharmacie, waardoor de bekende amsterdamse arts Dr. S. Sarphati vele jaren als secretaris van de apothekersvereniging kon optreden.

Wat de Maatschappij voor Geneeskunst betreft had het stellen van deze regel tot gevolg dat het gezelschap te Hoorn, werkende onder de zinspreuk "Vis Unita Fortior" zich terug trok, aangezien men geen afstand wilde doen van de plaatselijke samenwerking met de apothekers, zoals die in het gezelschap was tot stand gekomen. Het genootschap te Rotterdam dat, onder de zinspreuk "Disce Docendus Adhuc", een geleerd genootschap wenste te blijven, meende na kennismaking van de doelstelling der nieuwe Maatschappij geen lid meer te kunnen zijn, omdat het de doelstelling met deze wens niet in overeenstemming achtte.

Een meningsverschil, dat in de bijeenkomst van augustus 1848 onopgelost bleef, betrof de vraag of de zetel van de op te richten Maatschappij in een bepaalde stad, met name te Amsterdam, moest zijn gevestigd en, zo ja, of het in verband hiermede noodzakelijk was dat een aantal leden van het hoofdbestuur in deze stad woonachtig was.

Aan voorzitter en secretaris werd opgedragen om tezamen met Dr. J. C. G. Evers, praktiserend geneesheer te 's-Gravenhage, de aan-

genomen beginselen in een wetsontwerp (een reglement) te verwerken; vanwege het onopgeloste meningsverschil betreffende de zetel der Maatschappij en de samenstelling van het hoofdbestuur, moesten voor de artikelen die hierop betrekking hadden twee redacties worden opgesteld.

In de volgende bijeenkomst, die op 1 maart 1849 werd gehouden (eveneens te Amsterdam) en die men de constituerende vergadering van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst zou kunnen noemen, waren ondanks het feit dat Hoorn en Rotterdam zich hadden teruggetrokken, veertien verenigingen vertegenwoordigd, aangezien Deventer en Schijndel ditmaal wel aanwezig waren. De vertegenwoordiger van Zuidbroek, de heer Tesling, werd "door storm op zee teruggehouden" en verscheen eerst ter vergadering tegen het einde der beraadslagingen.

Over die beraadslagingen, welke ongeveer acht uur onafgebroken duurden, is weinig bekend omdat het verslag uiterst summier is. Vast staat dat de afgevaardigden zich lieten overtuigen van het belang van concentratie van een gedeelte der hoofdbestuurleden in één bepaalde plaats en dat zij zich neerlegden bij de daaruit voortvloeiende hegemonie van Amsterdam. Zij, die de vaderlandse geschiedenis kennen, zullen beseffen hoeveel moeite het sommigen moet hebben gekost om dit besluit te nemen.

Als leden van het voorlopige hoofdbestuur werden aangewezen: Dr. G. E. Voorhelm Schneevoogt, Dr. J. N. Ramaer, Dr. J. C. G. Evers, Dr. J. B. Molewater en Prof. Dr. G. J. Mulder.

Met volstrekte meerderheid van stemmen werd besloten de algemene vergadering dat jaar (1849) te houden in Arnhem op een door het hoofdbestuur nader vast te stellen datum en de penningmeester werd gemachtigd "tot het voldoen der rekening van verschotten, door den secretaris en de leden der commissie van wetgeving ingediend". Toen men met deze omslachtige en tijdrovende voorbereiding gereed was en het hoofdbestuur had besloten de eerste algemene vergadering te houden op 30 en 31 juli 1849, werden de afspraken in de war gestuurd door de volksgesel, die al vele malen bij personen en instellingen toekomstverwachtingen had te niet gedaan: de cholera!

De eerste aanwijzing van het naderende onheil, dat cholera-epidemie werd genoemd (men was in ons land hiermede al vele malen geconfronteerd) bevatte een in de Geneeskundige Courant van 13 augustus 1848 overgenomen bericht uit het engelse tijdschrift "The Lancet", waarin werd aangekondigd dat de cholera met rasse

GUSTAAF EDUARD VORHELM SCHNEEVOOGT
(27.12.1814-17.8.1871)

Toen Ramaer zich, vermoedelijk op aanwijzing van G. J. Mulder (die zich niet beschikbaar wilde stellen) tot Schneevoogt wendde met de vraag of hij bereid was tot aanvaarding van het voorzitterschap van de nog op te richten Maatschappij, had Schneevoogt wel enige bekendheid verworven maar hij was zeker niet de nationaal en internationaal bekende geleerde, die men eigenlijk zocht.

Schneevoogt, die in 1838 was gepromoveerd aan de Leidse universiteit, was sinds 1840 eerste geneesheer van het Buitengasthuis in Amsterdam.

Tussen de representanten van het Jonge Holland, die vernieuwers die kritisch waren op elk gebied (Heije, Van Geuns, Donders), was Schneevoogt op jeugdige leeftijd reeds de mildere, de bedachtzame, door Mulder schertsend aangeduid als "de wijze man".

Als zoon van een bloemenkweker (die de gehele wereld had bereid) en een Duitse moeder, was hij opgegroeid in een gezin waar poëzie en muziek met ernst werden beoefend. Vooral de muziek had gedurende zijn studententijd zijn grote belangstelling.

Donders bericht in zijn necrologie: "Tot laat in de nacht klonken de tonen van zijn klavier en een avond aan het zingen van kwartetten gewijd, was voor hem het nec plus ultra".

Zijn eerste pennevrucht was een artikel in het door Heije en Drost uitgegeven tijdschrift "De Muze" over het Haagse muziekfeest.

In 1851 volgde zijn benoeming tot buitengewoon hoogleraar aan het Athenaeum te Amsterdam en de titel van zijn intree-rede luidde "De physiologische eenheid van lichaam en ziel".

Nadat hij 22 jaar zijn krachten aan het Buitengasthuis had besteed, moest hij in 1862 ontslag nemen omdat hij door zijn huwelijk in botsing kwam met de instructie dat de eerste geneesheer inwonend moest zijn; een uitzondering daarop werd zelfs voor hem niet gemaakt. Toen in datzelfde jaar (1862) Schröder van der Kolk overleed, werd Schneevoogt benoemd tot geneeskundig inspecteur van de krankzinnigengestichten. Hij vestigde zich op Heienoord bij Arnhem en oefende nog enkele dagen per week consultatieve praktijk uit in Amsterdam zolang zijn toenemende kortademigheid, die een gevolg was van insufficiëntie van het hart, dat toeliet.

Schneevoogt cultiveerde het gezelschapsleven; hij was een meester in het beoefenen van de gastvrijheid, een man met een hoge algemene ontwikkeling, die zijn kunstzinnig ingericht huis te Amsterdam en later zijn woning op Heienoord voor velen open stelde, daartoe in staat door zijn huwelijk met een gefortuneerde partner.

Schneevoogt was in de jaren 1849, 1850 en 1851 onafgebroken voorzitter van de Maatschappij en werd na zijn aftreden in 1853 opnieuw tot lid van het hoofdbestuur gekozen.

In 1860 was hij op de algemene vergadering aanwezig als afgevaardigde van de afdeling 's-Gravenhage en in 1861 als afgevaardigde van de afdeling Zwolle (het reglement liet dat in die dagen toe).

In 1864 werd hij opnieuw lid van het hoofdbestuur en kreeg hij de functie van bibliothecaris. Het jaar 1868 was het laatste waarin hij reglementair deel uitmaakte van het hoofdbestuur en in 1865 was hij voor de laatste maal als hoofdbestuurslid aanwezig op de algemene vergadering.

Hij stierf vrij onverwacht op 17 augustus 1871, pas 56 jaar oud, aan de gevolgen van longempysem.

schreden het westen scheen te naderen. In hetzelfde nummer van de Geneeskundige Courant werden een 22-tal raadgevingen overgenomen, die ons verraden welk een gebrek aan inzicht er bestond in de oorzaak en in de pathologie van deze zo gevreesde ziekte. Wanneer men tracht enkele van deze raadgevingen op hun juiste waarde te taxeren, dan neigt men ertoe aan te nemen dat er wel een vaag vermoeden omtrent de oorzaak van de ziekte bestond, hoewel men nog volop twistte over het al dan niet besmettelijk zijn daarvan. Raadgeving 5, waarin werd aangeraden stilstaand water wegloop te verschaffen, is er zo één, evenals raadgeving 12, waarin werd geadviseerd zorgvuldig te letten op de keuze van water voor de keuken en om te drinken.

Maar een op 10 september 1848 verschenen algemene inleiding over cholera doet ons weer op ons vermoeden terug komen, omdat daarin als het meest doelmatige middel tot het weren van cholera werd aangeprezen: het wegnemen van de vrees, die in hoge mate voorbeschikt, in welk kader volgt: "Het eenige middel hiertoe zoude zijn, dat men zooveel mogelijk bekend maakte, dat elk individu voor zichzelf zooveel kan doen om de cholera af te weren, dat de oorzaak van de vreeselijke slagting meestal bij de menschen zelve en niet zoozeer in hare besmettelijkheid moet gezocht worden. Wanneer men zooveel mogelijk alles vermijdt wat voorbeschikt maakt, dan is het miasma alleen niet voldoende om de ziekte tot stand te brengen".

Na de eerste publikatie in de Geneeskundige Courant van 13 augustus 1848 verschenen regelmatig berichten over de situatie in Oost-Europa, waar de cholera woedde. In de Courant van 10 september kon men lezen dat er in Odessa van de 14.000 mensen, die uit angst de rivier Pruth waren overgestoken, 3000 aan de ziekte waren bezweken en dat de keizer van Rusland enige duizenden werklieden buiten de stad Petersburg had laten brengen (van wie de meesten in tenten werden ondergebracht), opdat zij beter voedsel en betere lucht zouden krijgen; dat Ibrahim Pacha naar het eiland Rhodos was gevlucht en zich daar in een tuin in quarantaine hield tot grote verontwaardiging van de bevolking van Egypte; dat in Berlijn 167 gevallen waren geconstateerd, waarvan 108 met dodelijke afloop. De Courant van 17 september 1848 bevatte het bericht dat de cholera in Alexandrië voortwoedde met 5000 sterfgevallen per maand, waardoor de bevolking werd gedecimeerd; voorts dat alle autoriteiten in Turkije hun posten hadden verlaten en zich opgesloten hielden.

Op 1 oktober 1848 verscheen in dikke drukletters het bericht, overgenomen uit "De Nederlander", dat zich te Amsterdam twee gevallen van aziatische cholera hadden voorgedaan. Naar aanleiding van deze mededeling werden in vele gemeenten cholera-commissies opgericht. Van de commissie, die te 's-Gravenhage werd ingesteld, maakte men op 19 oktober 1848 de samenstelling bekend. Het valt op dat achter de namen van de leden het kerkgenootschap, waartoe zij behoorden, werd vermeld. Men streefde er blijkbaar naar alle godsdienstige richtingen te doen vertegenwoordigen want vier leden waren gereformeerd, één was er lid van de waalse gemeente, één was katholiek en één luthers, terwijl ook een israeliet deel van de commissie uitmaakte.

In Utrecht ontstonden er grote meningsverschillen omdat men geen gebruik maakte van de bestaande gezondheidscommissie. Veel tijd tot deliberatie liet de cholera echter niet. Op 26 oktober 1848 waren te Amsterdam reeds 79 gevallen geregistreerd, waarvan er 37 overleden. Dit beeld zou zich steeds herhalen: de helft van de slachtoffers doorstond de ziekte niet.

Het "Verslag omtrent de ziekten welke in het jaar 1849 in Nederland hebben geheerscht", welk verslag werd uitgebracht in de derde algemene vergadering der Maatschappij door Dr. N. D. Sybrandi, geeft ons een volledig beeld van de verwoesting, die door de zware epidemie van '48/'49 in Nederland werd aangericht. Van de totale bevolking, die op dat tijdstip 3.029.167 zielen bedroeg, werden in totaal 43.860 mensen aangetast, van wie er 23.258 overleden, dat wil zeggen dat 1 op de 69 inwoners ziek werd en dat 1 op de 130 inwoners aan de ziekte bezweek. Het hoogtepunt van de epidemie werd bereikt in de warme zomermaanden juni, juli en augustus van het jaar 1849; nog nooit was de epidemie zo hevig geweest!

Het is dan ook begrijpelijk dat het voorlopige hoofdbestuur, hoewel dit een grote teleurstelling betekende, zich ertoe genoodzaakt zag de voorgenomen bijeenkomst te Arnhem af te gelasten, zulks in overeenstemming met de houding der gemeentebesturen, die kermissen en jaarmarkten verboden. De vergelijking mocht in de ogen van sommigen oneerbiedig schijnen, de grond voor een dergelijke vergaande beslissing was niet alleen juist maar ook in feite dezelfde. Hoewel minder enthousiasten met de gedachte speelden de oprichtingsvergadering nu maar tot het volgend jaar uit te stellen, was de leiding zo verstandig om met het risico van een afnemende belangstelling rekening te houden. Toen het aantal ziekte-

gevallen snel terugliep, stelde het voorlopige hoofdbestuur de eerste algemene vergadering vast op 22 en 23 oktober 1849.

Deze weergave van de geschiedenis van de oprichting der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst laat twee vragen ter beantwoording open, n.l. welke datum dient te worden aangehouden als de oprichtingsdatum en wie moet worden beschouwd als de oprichter of de stichter van de Maatschappij?

Ten aanzien van het antwoord op de eerste vraag zou er geen verschil van inzicht zijn ontstaan wanneer de eerste voorzitter der Maatschappij, Dr. G. E. Voorhelm Schneevoogt, in zijn openings toespraak voor de eerste algemene vergadering niet had uitgeroepen: "Achtteen Honderd Acht en Veertig! het geboortejaar onzer Maatschappij!" Dit leidde reeds aan het einde van de algemene vergadering in het jaar 1872 tot een meningsverschil en wel toen de vraag aan de orde kwam waar de eerstvolgende algemene vergadering zou worden gehouden. Omdat Schneevoogt op 17 augustus 1871 op Heienoord bij Arnhem was overleden, had de secretaris der Maatschappij zich tevoren schriftelijk tot Ramaer gewend met de vraag, welk jaar naar zijn mening als het geboortejaar der Maatschappij moest worden aangemerkt. In zijn antwoordbrief van 18 juni 1872 liet Ramaer daaromtrent geen twijfel bestaan: achtteen honderd acht en veertig is het geboortejaar der Maatschappij.

Naar onze mening is dit standpunt echter een gevolg van zijn gebondenheid aan Schneevoogt, die hij hogelijk bewonderde. Hij begon dan ook zijn brief met een verwijzing naar diens openingsrede voor de eerste algemene vergadering. Als verdere argumentatie voerde hij aan: "Den 28sten Augustus van dat jaar werd eene vergadering van de afgevaardigden der vereenigingen, die verklaard hadden deel te willen uitmaken van de Maatschappij, gehouden en daar werd vastgesteld op welken grondslagen de Maatschappij zich vestigde. De Maatschappij was dus geboren; wel had zij nog geen bestuur of wet, maar een kind dat pas aan 's moeders schoot ont-sloopen is, is, ofschoon het nog geene kleederen aan heeft toch ook geboren".

Maar het hoofdbestuur dacht daar anders over. In zijn gewone vergadering van 10 April 1872 stelt de secretaris de vraag aan de orde of de Maatschappij in 1873 of '74 haar 25-jarig bestaan zal vieren. Hij geeft dan een exposé van de geschiedenis, waaruit blijkt dat de Maatschappij in 1848 geboren haar eerste algemene

vergadering hield in Arnhem in 1849. "Er wordt aldus uitgemaakt", zegt het verslag van die hoofdbestuursvergadering, "dat het 25-jarig bestaan in 1874 zal gevierd kunnen worden".

Gezien het verschil van mening moest de algemene vergadering van 1872 een beslissing nemen. Merkwaardig is daarbij dat de voorzitter in die vergadering als argumenten voor een bepaalde keuze naar voren bracht de tijd, die men nodig had om de viering van het 25-jarig bestaan voor te bereiden en het feit dat de afdeling 's-Hertogenbosch de wens te kennen had gegeven om de eerstvolgende algemene vergadering te mogen ontvangen, omdat in dat jaar de bossenaar Dr. Godefroi als voorzitter van de Maatschappij zou optreden. Uiteindelijk werd met 40 tegen 10 stemmen besloten het jaar 1874 te beschouwen als het jaar, waarin de Maatschappij 25 jaar zou bestaan; dienovereenkomstig werd in 1924 het 75-jarig bestaan gevierd en in 1949 het 100-jarig bestaan.

Objectief gezien is de mening van Schneevoogt en Ramaer onjuist. In de vergadering d.d. augustus 1848 te Amsterdam werd gesproken over de grondslagen der nog op te richten Maatschappij aan de hand van een aantal organieke bepalingen, die door de afdeling Zutphen (in feite door Ramaer) waren opgesteld overeenkomstig de visie, die hij in de kringvergadering van 26 november 1847 had ontvouwd. In de vergadering van augustus 1848 stond de naam van de Maatschappij nog niet vast, verkeerde men in onzekerheid over de plaats van vestiging en de samenstelling van het hoofdbestuur en fungeerden Schneevoogt en Ramaer slechts als voorzitter respectievelijk als secretaris voor deze en de eerstvolgende vergadering van afgevaardigden der verenigingen, die zich in beginsel tot toetreding bereid hadden verklaard. De vergadering van 1 maart 1849 kan men zien als de constituerende vergadering, waarin de naam, de zetel en "de wet" werden vastgesteld en waarin een voorlopig hoofdbestuur werd gekozen, dat de noodzakelijke voorbereidingen zou treffen voor de eerste algemene vergadering waarin het definitieve hoofdbestuur zou worden gekozen.

De tweede vraag: wie als oprichter of stichter van de Maatschappij moet worden aangewezen, is mogelijk wat moeilijker te beantwoorden. Ook dit probleem is ontstaan door een wat al te vlotte uitspraak van een feestredenaar, zoals feestredenaars vaak behoefte hebben aan opzienbarende uitspraken om hun gehoor te boeien. In dit geval is het Dr. Daniels geweest, die in zijn feestrede ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de kring Amsterdam het

standpunt vertolkte dat De Lespinasse is te beschouwen als de geestelijke vader van de Maatschappij, een opvatting, die later door Delprat in zijn geschiedschrijving bij het 75-jarig bestaan werd overgenomen en eveneens door Van Erp Taalman Kip in zijn feestrede bij het 100-jarig bestaan.

In het desbetreffende deel van zijn feestrede zei Daniels: "En nu Dames en Heeren! want deze vraag moet mij van het hart n'en déplaise onzen voortreffelijken voorganger bij het 50-jarig bestaan in Arnhem, nu vraag ik U of wij tot nog toe niet te kort zijn geschoten in het huldigen der verdiensten van den eenvoudigen, doch talentvollen dorpsgeneesheer, Lespinasse, wiens naam niet eenmaal voorkomt in den meesterlijken brief dien de secretaris van Zutphen's Geneeskundige Kring als uitnodiging tot deelneming aan de geneeskundigen verzond; wiens naam ontbreekt in de sierlijke rede, waarmede de Voorzitter Schneevogt de eerste algemeene vergadering onzer Maatschappij heeft geopend; wiens naam slechts terloops werd vermeld in het eerste jaarverslag, door den hoofdbestuurder-secretaris Ramaer daarna uitgebracht? En toch was door hem het eerst voorgesteld het oprichten van geneeskundige kringen te bevorderen, toch hadden zijne lippen het eerst uitgesproken den naam: Algemeene Nederlandsche Maatschappij voor Geneeskunde.

En daarom vraag ik U of het geen tijd wordt om de nog steeds openstaande schuld met hem te vereffenen en boete te doen voor onze "verklaarbare doch niet verschoonbare" nalatigheid. Daarom vraag ik U of het geen plicht is om in Arnhem een eeresaluut té brengen aan de nagedachtenis van den man, dien de naam toekomt van Vader onzer Maatschappij van Geneeskunde, omdat wij aan hem het eerste voorstel tot hare stichting verschuldigd zijn?" Is het juist wat Daniels bij die gelegenheid stelde, zijn de verwijten terecht geuit en is zijn suggestie gevolgd? Wat zijn de feiten?

In zijn voorstel aan de kring Zutphen sprak De Lespinasse, in navolging van hetgeen in Frankrijk had plaats gevonden (met weinig succes overigens) over een geneeskundig congres, dat zou kunnen volgen uit de oprichting van plaatselijke kringen. In de commissie, die de kring instelde en waarin, naast De Lespinasse, Ramaer en Van Rhijn zitting hadden, werd deze gedachte omgebogen tot een blijvende vorm van vereniging, een algemene maatschappij voor geneeskunde. Met het voordragen van deze voorstellen eindigde de bemoeiing van De Lespinasse met de totstandkoming der Maatschappij, waarvoor hij verder geen enkele belangstelling meer aan de dag legde. Over de gang van zaken in deze commissie zei Ra-

maer zelf in zijn rede bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Maatschappij: "Bij het opstellen van dit verslag werd bij mij de wensch levendig om voor het gehele land te verkrijgen wat in den Zutphenschen Kring bereikt was, toenadering der geneeskundigen. In dien zin werd het verslag opgemaakt."

De gedachte aan een nationale vereniging van geneeskunstbeoefenaren was al eerder onder woorden gebracht, het meest concreet door A. S. van Nierop in een bijeenkomst te Amsterdam op 18 mei 1843! Opvallend is dat Daniëls in een door hem geschreven levensschets van A. H. Israëls (Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde 1884, blz. 151) citeerde wat deze in 1847 had neergeschreven onder de titel "Pia Desiderata" in het Nieuw Statistisch Geneeskundig Jaar boekje: "Zoude het onmogelijk zijn dat mannen van naam en invloed in ons land een beroep deden op de geneeskundigen en hen opwekten de handen ineen te slaan, ten einde met nadruk en waardigheid onder 't oog der Regering te brengen, de gemeenschappelijke behoeften en wenschen aller geneeskunstbeoefenaren. Zoude het onmogelijk zijn vereenigingen te stichten van al de geneeskundigen der verschillende provincien of districten, die uit hun midden afgevaardigden kozen, die in eene stad in 't midden des rijks gelegen, zouden samenkomen om de middelen te bespreken en de wegen aan te toonen, waardoor en waarlangs men zoude kunnen hopen tot een gewenscht resultaat te komen?"

"Moet Israëls", zo schreef Daniëls in genoemde levensschets, "door de uiting en het formuleeren van dien wensch toch eigenlijk ook niet tot de stichters onzer maatschappij gerekend worden?" Men mag daaruit afleiden dat Daniëls wel wat erg royaal omging met de kwalificatie "stichter onzer Maatschappij"!

En wat zeggen zij, die de oprichting hebben meegemaakt, over de stichter van de Maatschappij? Ramaer, die als een bijzonder bescheiden man bekend stond, begon zijn verslag over de oprichting, waarin hij de bijdrage van De Lespinasse geheel correct weergaf, met de woorden: "Met hartelijke blijdschap en misschien zelfs niet zonder eenige trotschheid breng ik mijne Heeren U mijne welkomstgroot. Lang behoorde het tot mijne wenschen eene vereeniging als deze tot stand gebragt te zien", en Schneevooft noemde in zijn openingsrede voor de eerste algemene vergadering Ramaer "de grondlegger onzer instelling".

Mulder verklaarde in zijn openingsrede ter gelegenheid van de tweede algemene vergadering zonder aarzelen: "Ramaer de stichter

dier Maatschappij heeft ingezien dat alle neefschap, zoo zij bestaat, moet ophouden en voor echte broederschap behoort plaats te maken. Eere hem wiens ijver niet rustte voor hij dit groote doel had bereikt”.

In zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1852 zei voorzitter Penn: ”De gestrengte doch in beginsel goede wet heeft ons dit jaar mannen uit het hoofdbestuur doen verliezen, die zeer ongaarne er uit gemist worden; ik moet er twee in het bijzonder noemen, den stichter onzer maatschappij Ramaer en haren voorzitter Schneevogt, die in de eerste moeilijke jaren met zooveel kracht, beleid en zoo zeer naar den wensch van allen zijne zwaarwigtige taak volbragt heeft”.

En hoe oordeelden de waardigheidsbekleders uit de tijd van de oprichting later over de vraag wie als stichter moet worden aangewezen? Op de 25ste algemene vergadering, die werd gehouden in het jaar, waarin de Maatschappij 25 jaar bestond (dit was mogelijk ondanks het feit dat de eerste algemene vergadering in het jaar van de oprichting werd gehouden en wel omdat de algemene vergadering in 1866 vanwege de heersende cholera niet kon doorgaan) was Ramaer zelf voorzitter. In zijn openingsrede, die minder geslaagd was omdat hij deze rede op zijn ziekbed had moeten samenstellen, wees hij de ere-titel: stichter der Maatschappij, van de hand, terwijl hij niet verzuimde het initiatief van De Lespinasse te vermelden. Zonder hem echter als de stichter aan te wijzen, vervolgde hij: ”. . . en wanneer men nu vraagt wie de Maatschappij gesticht heeft dan ligt het antwoord voor de hand, dat gij het zijdt mijne heeren die de eerste geneeskundige kringen in de verschillende oorden des lands hebt gevormd en tot de eerste vergadering van afgevaardigden hebt medegewerkt”.

De secretaris, Dr. Guye, ging in zijn jaarverslag over 1874 nauwelijks op het probleem in. Maar zoveel te duidelijker was Stokvis bij het 50-jarig bestaan in zijn lange rede, die ongeveer anderhalf uur duurde. Met betrekking tot de stichting van de maatschappij en de personen, die daarbij verwijderd of direct een rol speelden, noemde hij G. J. Mulder, die reeds een kwart eeuw tevoren van een bond van geneeskundigen had gedroomd en de chirurgijn A. S. van Nierop, die in 1843 met een zeldzame profetische gave de naam had bedacht die de Maatschappij later zou dragen; hij noemde De Lespinasse, de Zutphense kring en de Geneeskundige Courant, die alle hun aandeel in het rijpen van de gedachte bijdroegen. Wanneer hij evenwel gaat spreken over de stichters, dan

noemt hij in de eerste plaats Jan Nicolaas Ramaer, "die op het zilveren feest zich die verdienste evenmin toerekende, als hij den draad die in een gesatureerde oplossing gebracht de geheele vloeistof in een kristal verandert, de oorzaak van het kristallisatieproces dorst te noemen".

Veel later, bij het 75-jarig bestaan, kwam voorzitter Burger, ondanks het gestelde in het gedenkboek van Delprat, tot eenzelfde conclusie, toen hij over Ramaer zei: "de man die het oorspronkelijke denkbeeld van den Gelderschen dorpsgeneesheer De Lespinasse met geestdrift had overgenomen en die door brieven aan alle kunstgenoten van naam en invloed en door den onweerstaanbaren kracht zijner overreding ten slotte zijn doel heeft bereikt; de man die behalve de Maatschappij ook haar eigen tijdschrift schiep. . ."

In een tijd waarin algemeen behoefte werd gevoeld aan de kracht, die uit vereniging kon resulteren, had De Lespinasse het geluk de gedachte aan plaatselijke en nationale vereniging van geneeskunstbeoefenaren uit te spreken in een gezelschap, waarvan één der aanwezigen door de idee werd gegrepen en zich ervoor wilde inzetten. Van Iterson die als voorzitter van de Maatschappij in 1887 bij de begrafenis verklaarde hulde te willen brengen aan den stichter onzer Maatschappij, zei bij die gelegenheid: "Maar groote dingen komen niet tot stand zonder inspanning van kracht en volharding. Die bezat hij en hij heeft ze aangewend ter bereiking van het schoone doel, dat hem voor den geest zweefde".

Naar onze mening kan er geen twijfel over bestaan dat de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in 1849 is ontstaan dank zij de moeite, die Ramaer zich daarvoor heeft gegeven en dat Johannes Nicolaas Ramaer als de stichter van de Maatschappij moet worden beschouwd.

HOOFDSTUK III

DE NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST GEDURENDE DE EERSTE 50 JAAR VAN HAAR BESTAAN

1. De algemene gang van zaken.

Na de in hoofdstuk II beschreven langdurige en grondige voorbereiding, kon dan eindelijk een begin worden gemaakt met de werkzaamheden. De Maatschappij bestond bij de aanvang uit 23 plaatselijke afdelingen en één algemene afdeling, bestemd voor kunstbroeders, die niet in de gelegenheid waren tot aansluiting bij een plaatselijke vereniging. In het totaal telde de Maatschappij bij haar oprichting 610 leden: medicinae doctores, heelmeeesters, een aantal officieren van gezondheid en enkele apothekers. Het reglement opende voor de apothekers de mogelijkheid om lid te worden n.l. indien zij reeds vóór de oprichting der Maatschappij lid waren van een plaatselijke vereniging van geneeskunstbeoefenaren.

Het doel, dat de oprichters voor ogen stond, werd door Schreevoogt als eerste voorzitter in zijn openingsrede ter gelegenheid van de eerste algemene vergadering op 23 en 24 oktober 1849 te Arnhem uitvoerig onder woorden gebracht. Hij deed dit onder de titel: "Het gewigt der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in de tegenwoordige oogenblikken:

1. ten opzichte van de geneeskundige staatsregeling,
2. ten opzichte van de geneeskundige wetenschap,
3. ten opzichte van de geneeskunstbeoefenaren."

Voorop stond het ijveren voor een nieuwe wetgeving. Trouwens, de directe aanleiding tot de oprichting van de Maatschappij was gelegen in het groeiend ongeduld ten opzichte van de totstandkoming van een nieuwe geneeskundige wetgeving, nadat verschillende pogingen van de zijde der regering op niets waren uitgelopen. In navolging van de gebeurtenissen in Frankrijk wilde men actie, uitgaande van de gezamenlijke geneeskunstbeoefenaren. De

brief, die Ramaer op 28 juli 1847 schreef aan alle bestaande geneeskundige genootschappen en verenigingen, begon met de woorden: "Meermalen is in onze vergaderingen, zooals waarschijnlijk ook in de Uwe, de geneeskundige staatsregeling hier te lande ter sprake gekomen en meer en meer heeft de overtuiging zich bij ons gevestigd dat, om de hervorming dier aangelegenheid naar de eischen des tijds en der wetenschap voor te bereiden, de algemeene samenwerking der geneeskundigen, evenals in Frankrijk is geschied, noodzakelijk is".

In de verwachting, die door Schneevoogt werd uitgesproken ten aanzien van de totstandkoming van een nieuwe geneeskundige wet (het rapport van de Staatscommissie van 1848 was toen wel gereed maar nog niet gepubliceerd), zou men ernstig worden teleurgesteld. Deze verwachting en de taak, die voor de Maatschappij bij de invoering van de wet zou ontstaan, gaf hij met de volgende woorden weer:

"Immers wél koesteren wij allen de beste verwachtingen van den arbeid dier commissie, waaraan mannen deelnamen, die jarenlang en vooral bij eene vroegere soortgelijke gelegenheid reeds getoond hadden, zoo uitstekend berekend te zijn voor die taak, en die, aan ruimte van inzichten eerlijkheid van bedoelingen parende, afdoende maatregelen wenschten genomen te zien. Wel kennen wij ook hunne overtuiging, dat langs den weg van transactie de wonde niet geheeld, maar wel bedekt kan worden, waaraan onze geneeskundige staatsregeling al sinds vele jaren lijdt en die de beste kracht der geneeskunstbeoefenaren in den gewonen slendergang des dagelijkschen levens, in de bevrediging der eerste behoeften verteert en te gronde doet gaan. Wel is onze leer ook de hunne, dat geene hervorming vruchten kan dragen, dan die, welke het kwade in den wortel aantast. Maar welk nut zal de beste geneeskundige staatsregeling kunnen stichten, indien de geneeskundigen zelve niet van haren geest doordrongen zijn? Indien niet elk hunner de vurige wensch bezielt, om krachtig in het leven te doen treden, wat de doode letter slechts voorschrijven kan?

Ziet, hier begint onze taak, hier staat de eerste mijlpaal voor ons gezamenlijk streven!"

Schneevoogt kon toen niet vermoeden dat het nog zestien jaar zou duren, met gevaar voor het voortbestaan der Maatschappij door de vele inwendige spanningen en meningsverschillen, voordat de eerste stap naar verbetering werkelijk werd gezet.

Met betrekking tot de gezamenlijke beoefening der geneeskundige wetenschap en kunst, in artikel 2 van de Wet der Maatschappij (statuten en huishoudelijk reglement) als derde genoemd maar door de voorzitter in zijn openingsrede als tweede punt (vóór de behartiging van de belangen) gememoreerd, stelde men zich voor een medische statistiek samen te stellen, de kennis van volksziekten en van de geschiedenis der geneeskunde te bevorderen, een geneeskundige plaatsbeschrijving tot stand te brengen en de geneeskundige politie en openbare gezondheidsregeling te bestuderen. Hiertoe werden vaste commissies ingesteld, waarvan de leden door de algemene vergadering werden benoemd.

Daarnaast behoorden tot de buitengewone werkzaamheden van de algemene vergadering de wetenschappelijke mededelingen, "te welken einde de leden zich in sectien verdeelen, als:

1. Eene sectie voor anatomische en physiologische wetenschappen;
  2. Eene sectie voor pharmakologische en toxikologische wetenschappen;
  3. Eene sectie voor inwendige pathologie en therapie;
  4. Eene sectie voor chirurgie;
  5. Eene sectie voor verloskunde, vrouwen- en kinderziekten;
  6. Eene sectie voor psychiatrie en geregte geneeskunde en
  7. Eene sectie voor geneeskundige politie en gezondheidsregeling."
- (artikel 64 van de Wet der Maatschappij)

Maar alle goede bedoelingen ten spijt, is er niet veel van terecht gekomen. De werkzaamheden van de vaste commissies werden vrij spoedig activiteiten van één persoon, de secretaris en zijn rapporten gaven in de algemene vergaderingen nauwelijks aanleiding tot discussie; het waren in feite wetenschappelijke monografieën. De verdeling in secties moest men vaak achterwege laten wegens een te gering aantal belangstellenden. Zo waren op de eerste algemene vergadering slechts 30 belangstellende leden aanwezig toen men om 6 uur in één van de zalen van het gebouw Musis Sacrum te Arnhem met het wetenschappelijke werk wilde beginnen. Men besloot onder deze omstandigheden geen sectievergaderingen te houden maar één gezamenlijke wetenschappelijke beraadslaging te laten plaats vinden; tot 7 secties is men nooit gekomen.

Bij die goede bedoelingen kwam nog het eigen tijdschrift, zo mogelijk bij voorkeur als het enige nederlandse geneeskundige tijdschrift "gesteund en gevoed door allen die der wetenschap bevoor-

derlijk kunnen zijn”. Zoals later zou blijken werd dit een lijdensweg.

En hoe verliep de behartiging van de belangen der nederlandse geneeskunstbeoefenaren, in artikel 2 van de Wet der Maatschappij genoemd als het tweede middel waarmee de Maatschappij moest trachten haar doel te bereiken? ”Hierin ligt hare edelste roeping, hare schoonste, hare bekoorlijkste bemoeijing”, zei Schneevoogt, maar hij had daarbij niet de materiële belangen op het oog! ”Zij zal den band tusschen de geneeskundigen des vaderlands nauwer toehalen . . .”. ”. . . en het grijnzende spook – de jalousie de métier, de verachtelijke broodnijd – zal, waar het zich mogt vertoonen, schaamrood terugwijken voor den hartelijken toon der vriendschap”, was zijn voorspelling.

Ten aanzien van de materiële voordelen zei hij in zijn eerste openingsrede: ”Maar – vraagt dan nu tenslotte welligt deze of gene: welk voordeel zal ons die maatschappij, welke winst zal ons die vriendschappelijke samenwerking aanbrengen? Voordeel! Winst! Ik weet het M.H. die vraag is uit uwen mond en in dezen kring ondenkbaar. Zij wordt alleen daar gehoord en liefst door dezulken uitgesproken, voor wie de beursnotering alleen bijbel grondwet en zedeleer is. Maar toch wil ik er met een enkel woord op antwoorden en ik wil hun, die aldus vragen, toeroepen: wat de maatschappij haren leden biedt, wat de vriendschappelijke samenwerking oplevert, is zeker niet te verzilveren en staat op uwe effectencourant niet genoteerd, maar toch is het zuivere winst”.

Dat het niet de bedoeling kon zijn dat de nieuwe Maatschappij zou opkomen voor de materiële belangen der leden (hoewel sommigen dit laatste zeker hadden gehoopt!) verklaarde Schneevoogt in zijn openingsrede voor de derde algemene vergadering te Leiden in 1851, toen hij bij de vraag ”Bevindt zich onze maatschappij wel inderdaad op eenen goeden weg?” tevens als probleem stelde ”en nu de behartiging van de belangen van onzen stand – heeft onze maatschappij ook daarin zich even trouw en krachtig betoond?” Hij schetst dan de bemoeingen ten aanzien van de herziening der wetgeving en vestigt in dit gedeelte van zijn rede de aandacht erop dat de naam ”maatschappij” bewust werd gekozen om aan te geven, zoals in die dagen gebruikelijk, dat men niet wilde opkomen voor de belangen van de aangeslotenen maar voor de kunst, die zij beoefenden. Schneevoogt deed dat met de volgende woorden: ”Van haar verge men niet, dat zij aan het denkbeeld eener maat-

schappij ontrouw worde, en andere belangen behartige dan die inderdaad bij den geheelen stand berusten; die behartiging, waarop niet zoo zeer de individuen, maar alle kunstbeoefenaren gezamenlijk, althans hunne meerderheid aanspraak kunnen maken. Ons doel is immers door onze vereeniging een maatschappij te vormen, dat is een ligchaam, uit verschillende deelen zamengesteld, die hoezeer ook met verschillende krachten toegerust, door verschillende behoeften gedreven, toch tot één gemeenschappelijk doel te zamen werken”.

Duidelijker was in dit verband Ramaer in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1868, het jaar waarin hij voor de tweede maal als voorzitter optrad. In zijn terugblik, zoekende naar de oorzaken voor het ontstaan van zijn Maatschappij, zei hij toen: ”Het is wel waarschijnlijk dat sommigen met dit doel (het gemeenschappelijk belang dat door de vereenigde krachten gemakkelijker bevorderd scheen te kunnen worden) zijn toetreden, en het kan niet ontkend worden dat er enkelen waren, die haar wilden gebruiken om zich stoffelijk te bevoordeelen, immers reeds in de eerste vergadering welke op die van de oprigting der Maatschappij volgde werd daartoe eene poging in het werk gesteld, maar de algemeene verontwaardiging waarmede het daartoe strekkend voorstel werd van de hand gewezen, deed duidelijk zien dat de Maatschappij op die wijze hare roeping niet begreep”.

Ramaer doelde hierbij op het voorstel Tilburg, dat werd gedaan in de tweede algemene vergadering, luidende: ”Vanwege de Maatschappij bij de Regeering aandringen, dat elke geneesheer overal moet zijn vrijgelaten die geneesmiddelen, welke hij zijn lijders wil toedienen, zelf te bereiden,

- a. omdat dit voor den geneesheer en voor de maatschappij regmatig en voordeliger is en
- b. omdat het tegenovergestelde den geneesheer schadelijk en ontorend der wetenschap en diensvolgens der mensheid hoogst verderfelijk is”.

Dit voorstel werd bij acclamatie verworpen.

Zij hadden niet allemaal hetzelfde doel voor ogen, zei Ramaer terecht; bij hem stond het gezamenlijk beoefenen van de wetenschap in elk geval voorop!

1849 In de eerste algemene vergadering had men uiteraard nog een aantal technische zaken te regelen, zoals het samenstellen van een reglement voor het hoofdbestuur, het vaststellen van vergoe-

dingen e.d. Voorts ging veel tijd verloren met de verkiezing van leden voor het hoofdbestuur en voor de diverse vaste commissies. Daarnaast werden plannen besproken voor de wijze van behandeling van het rapport van de Staatscommissie van 1848 zodra dit rapport zou worden vrij gegeven.

Het voorstel van de afdeling Zuidbroek om over te gaan tot de oprichting van een algemeen weduwen- en wezenfonds voor geneeskundigen, dat van nogal vérstrekkende betekenis was, werd aangehouden en de strubbelingen over het eigen tijdschrift, waarbij de algemene vergadering in afwijking van het advies van het hoofdbestuur op voorstel van de afdeling Alkmaar besloot dat het aan de leden der Maatschappij kosteloos zou worden verstrekt, werden gemakkelijk overwonnen. Wél had deze beslissing tot gevolg dat Heye bij zijn verkiezing tot lid van het hoofdbestuur het voorbehoud maakte "zijne betrekking binnentijds neer te leggen, wanneer het hem blijken mogt dat de nu besloten kosteloze uitreiking van het tijdschrift aan elk der leden, in de uitvoering gevaarlijk te achten was voor de krachtige en duurzame ontwikkeling der maatschappij"; Schreevoogt sloot zich hierbij aan.

1850 Ook in de tweede algemene vergadering kon men nog niet veel doen. Het rapport van de Staatscommissie was sinds kort slechts gedeeltelijk vrij gegeven en de vaste commissies waren nog bezig met het verzamelen van bouwstoffen voor hun arbeid.

Het eerste voorstel van het hoofdbestuur, inhoudende de oprichting van een fonds uit vrijwillige bijdragen van leden, niet-leden en andere personen met het doel hulpbehoevende kunstgenoten en hun nagelaten betrekkingen te steunen, instellingen bij te staan die de geneeskundige wetenschap en de kunst bevorderen én een verzameling te vormen van werken en portretten van nederlandse genees- en heelkundigen, werd met een meerderheid van één stem verworpen. Wat verder werd behandeld, was van weinig belang; gezien het geringe aantal deelnemers moest men voor het wetenschappelijke gedeelte afzien van de splitsing in secties.

1851 Eerst nadat men al deze moeilijkheden had doorgemaakt, kon men beginnen. In 1851 werd door Heye, na schriftelijke rondvraag bij alle afdelingen, het eerste rapport betreffende de geneeskundige wetgeving opgesteld, dit naar aanleiding van de publikatie van het deel van het rapport der Staatscommissie van 1848, dat betrekking had op de opleiding. Daarbij deed zich echter de moei-

lijkheid voor dat sommige afdelingen zich zelfstandig tot de overheid richtten; de algemene vergadering besloot derhalve (op voorstel van het hoofdbestuur) dat het aan de afdelingen niet was toegestaan zich in zaken van algemeen belang rechtstreeks tot de regering of de wetgevende macht te wenden.

Overigens was dit in strijd met de verklaring bij de oprichting van de Maatschappij dat de afdelingen volledig vrij zouden blijven (zoals de afgevaardigde van Tiel ook opmerkte); men zag echter wel in dat het moeilijk anders kon.

Wat betreft het wetenschappelijke gedeelte van de algemene vergadering kwam men in 1851 zelfs tot drie secties, die respectievelijk door 15, 36 en 10 leden werden bijgewoond. Dit heeft zich echter niet meer herhaald!

De vaste commissie voor geneeskundige politie (openbare gezondheidszorg en hygiëne zouden we nu zeggen) beklaagde zich toen reeds over gebrek aan medewerking van de afdelingen, waardoor de commissie buiten machte was rapport uit te brengen. Niettemin was Schneevoogt, voor de derde maal voorzitter, niet ontevreden. Het ledental was gestegen tot 924 en het aantal afdelingen was sedert de oprichting met 9 toegenomen.

1852 In de algemene vergadering van 1852, waar slechts 22 van de 33 afdelingen waren vertegenwoordigd, beklaagden verschillende vaste commissies zich over het gebrek aan medewerking van de zijde der afdelingen.

Het adres aan de Regering over het rapport van de Staatscommissie, dat inmiddels geheel was vrij gegeven, welk adres na schriftelijke raadpleging van de afdelingen door secretaris Heye opnieuw was opgesteld, toonde aan welke meningsverschillen er binnen de wereld der geneeskundigen bestonden. Het hoofdbestuur stelde daarom gaarne van de algemene vergadering een uitspraak te willen hebben, zo mogelijk uniform, over een aantal beginselen; aan uitspraken over details viel uiteraard niet te denken.

Maar, hoe hartstochtelijk de oproep van Heye in zijn voorgelezen "Verslag van den toestand der maatschappij mitsgaders van de werkzaamheden der afdeelingen in het jaar 1851" (ruim 31 bladzijden druk!) ook was, men waagde zich niet aan een uitspraak. Op voorstel van de afdeling Utrecht besloot de vergadering met grote meerderheid "dat geene nieuwe gedachte-wisseling over het rapport zal geopend worden en dat het rapport, zóó als het daar ligt

JAN PIETER HEIJE (1.3.1809-24.2.1876)

die van 1850 tot 1861 hoofdbestuurder-secretaris van de Maatschappij was en in die functie belangrijk werk verrichtte tijdens de vele jaren durende strijd voor een betere geneeskundige wetgeving, was een moeilijk man; meer agitator dan medicus, een onaangenaam mens, licht geraakt en ijdel, gemaakt in zijn optreden en zonderling in zijn kleding.

H. Tiedeman, die vele jaren zijn particulier secretaris was, schreef in een persoonlijke herinnering over Heije's vaak hinderlijke manier van optreden en spreken.

Dank zij een onverwacht financieel voordeel kon de in een arm gezin geboren Jan Pieter de franse school volgen, het atheneum illustre doorlopen en medicijnen studeren aan de leidse universiteit waar hij in 1832 promoveerde tot doctor in de geneeskunde. Hij vestigde zich te Amsterdam en maakte zich spoedig verdienstelijk bij de bestrijding van de toen heersende cholera, hetgeen hem de zilveren medaille van de stad opleverde. In 1844 stichtte hij de Vereniging voor Ziekenverpleging aan de Prinsengracht, waarmede zijn in het oog lopende activiteiten als medicus zijn opgesomd. In 1860 staaakte hij zijn dokterspraktijk om zich verder te kunnen wijden aan de dichtkunst, de muziekgeschiedenis en het beheren van het familie-bezit in de Haarlemmermeer-polder. Hij was n.l. in 1850 getrouwd met de dochter van de welgestelde predikant Voorst, die in 1853 tot de eerste kopers van grond in de drooggemalen polder behoorde.

Dr. Jan Pieter Heije was in de eerste plaats volks- en kinderdichter. Gedichten als "Zie de maan schijnt door de bomen" en "Heb de wel gehoord van de zilveren vloot?", getoetst door bekende nederlandse componisten, trotseerden decennia en leven nog.

Zijn geldings- en vernieuwingsdrang bracht hem in 1853 in de amsterdamsche gemeenteraad waar hij bereikte dat een voorstel tot reorganisatie van de geneeskundige armenzorg werd aangenomen; in 1857 werd hij niet herkozen.

Hij werd opgenomen in de in 1841 ingestelde staatscommissie voor de herziening van de geneeskundige wetgeving. In deze commissie behoorde Heije tot de minderheid (samen met Hendrixx en Van Deen) die een radicale vernieuwing voorstond.

In de eerste algemene vergadering werd hij als vertegenwoordiger van Amsterdam in het hoofdbestuur gekozen; begin 1850 volgde hij Ramaer als secretaris op. Hij ging merkwaardig met de Maatschappij stukken om. Van Leersum (destijds secretaris) deelde Sikkell per brief van 5 september 1901 mede: "De oudste notulen in het archief zijn van 1861 en beginnen toen Heije afgetreden was. Hij verscheurde alles en beweerde dat het gedrukte voldoende was".

Toen hij begin 1861 met algemene stemmen als hoofdbestuurder-secretaris werd herkozen, aanvaardde hij die benoeming onder de mededeling dat hij naar alle waarschijnlijkheid de ambtsperiode in dat jaar niet zou volmaken. In september 1861 legde hij zijn functie neer.

Daarvoor waren verschillende aanleidingen.

In juni 1861 leed hij aan een hevige aanval van jicht, die hem zeer deprimeerde. Moeilijkheden binnen het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen hadden al eerder (in februari 1861) geleid tot Heije's aftreden als hoofdbestuurder van deze Maatschappij. Bovendien waren er grote spanningen binnen het hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst waar zijn doordrijven vaak weerstanden opriep.

Met Heije's afscheid in een voltallige hoofdbestuursvergadering waarbij hem met een passende toespraak een zilveren inktkoker als blijk van erkentelijkheid werd aangeboden, met inscriptie, eindigde de relatie tussen Heije en de Maatschappij en wel zó definitief dat de Maatschappij bij zijn begravenis op 26 februari 1876 te Abbenes verstek liet gaan.

Bij de herdenking van zijn honderdste geboortedag op 1 maart 1909 maakte de Maatschappij dit verzuim echter goed.

(met inbegrip van de meening der minderheden), wordt verklaard te zijn het gevoelen der Maatschappij”.

Het eigen tijdschrift gaf grote zorgen, vooral door gebrek aan medewerking zelfs leden van het hoofdbestuur plaatsten artikelen in andere tijdschriften, verklaarde Ramaer later in zijn rede bij het 25-jarig bestaan in 1874. Met duidelijke tegenzin ging de algemene vergadering van 1852 akkoord met het voorstel de hoofdredacteur en de schrijvers van artikelen te honoreren; Ramaer nam in die vergadering ontslag als hoofdredacteur.

In de openingsrede van de algemene vergadering van 1852, uitgesproken door de voorzitter dr. J. Penn, klonk duidelijk enige teleurstelling over de gang van zaken door, toen hij zei: "Neemt het op in uw hoofd en in uw hart, het wetboek onzer instelling, riep onze eerste voorzitter ons toe, toen hij de eerste vergadering onzer maatschappij opende, opdat hetgeen daar geschreven staat met u één worde in gedachte en daad". Hij vervolgde: "Wij verlangen nog niet anders dan die overweging en behartiging van hetgeen in onze wet geschreven staat. De ondervinding heeft ons echter geleerd, dat zij voor te velen en in menig punt de doode letter gebleven is, en aan de beginselen, die in haar zijn aangeduid, nog niet overal leven en ontwikkeling gegeven is. Zien wij slechts op dat alles wat nog voor onze rekening is blijven liggen, op zoo veel dat slechts even aangeroerd, doch niet afgewerkt is. Waaraan is dit toe te schrijven, aan onwil of aan laauwheid? Neen, al konden velen hiervan beschuldigd worden, nog veel meer zijn er, van wie wij met vaste overtuiging kunnen beweren dat zij tijd en arbeid veel hebben; maar het ligt daaraan dat onze maatschappij nog niet zoo georganiseerd is, dat ieder onzer zijn werkring en zijne verplichtingen volledig begrijpt. Onze maatschappij is nog jong . . .".

Voor een algemene wetenschappelijke bijeenkomst bleef er in de algemene vergadering van 1852 nauwelijks tijd over; aan sectievergaderingen viel niet te denken.

1853 Waarschijnlijk als gevolg van de onmogelijkheid om nuttig werk te doen (wegens gebrek aan medewerking van de zijde der afdelingen), meende de vaste commissie voor geneeskundige politie haar programma te moeten overschrijden en eigenmachtig een ontwerp voor een geneeskundige wet te moeten samenstellen, waarvan zij de beginselen ter discussie wilde stellen in de algemene vergadering van 1853. Maar het hoofdbestuur vroeg zich bij monde van zijn secretaris af of het wel oirbaar was een nieuwe discussie te

bevorderen en eventueel nieuwe voorstellen aan de regering te doen. De vergadering besliste dat zulks niet wenselijk was, waarop de commissie haar ontwerp aan het hoofdbestuur afstond.

Daarmede was het incident echter niet gesloten, aangezien de opsteller zijn ontwerp van wet had gepubliceerd in het rechtskundig tijdschrift "Themis". De geschetste gang van zaken had tot gevolg dat de commissie in haar geheel aftrad.

1854 In 1854, bij het 5-jarig bestaan van de Maatschappij, vertoonden zich de eerste objectieve tekenen van teruggang. Het aantal leden was met 30 verminderd en het aantal afdelingen teruggegaan van 35 tot 30. Trouwens, in de eerste jaren had men voortdurend te maken met afdelingen, die werden ontbonden. In 1851 was dat de afdeling Breda; in 1852 gingen Alblasserwaard, Deventer, 's-Hertogenbosch, Tilburg en Westland ten onder; in 1853 trof de afdeling Veghel hetzelfde lot; in 1854 losten zich Groenlo en Heusden-Altena op, in 1855 Delft, Nijmegen en Noord Veluwe; in 1856 werden Dordrecht en Schoonhoven opgeheven, in 1857 Zuidbroek, in 1858 Alkmaar, Doesbergh en Zwolle en zo ging dat nog enkele jaren door.

Van de afdelingen was er in de algemene vergadering van 1854 niet één voorstel.

De voorzitter verklaarde in zijn openingsrede naar aanleiding van het uitblijven van succes bij de overheid die op de brieven en de adressen van de Maatschappij veelal in het geheel niet antwoordde: "dat wel is waar in den loop des tijds vele geneeskundigen tot de maatschappij toetraden, maar een aanzienlijk getal steeds in afwachting daar buiten bleef; dat de algemeene geestdrift gaandeweg verflaauwde en zich oploste in de volharding en in den ijver van enkelen".

De secretaris eindigde zijn jaarverslag met de woorden: "En zoo, tot het einde van ons verslag gekomen, rijst de vraag op: wat leert en wat belooft ons het verledene van de toekomst – wat hebben wij door deze winst aan zelfkennis gewonnen voor zelfbehoud en zelfontwikkeling? Voor zelfbehoud . . . de leering: dat wij met alle middelen den vijand van buiten en van binnen hebben te keer te gaan. Van binnen heet hij verflaauwing. Hij is de omheining al doorgedrongen. Werpt gij hem niet met alle magt weder uit – weldra zal hij in het hart der Maatschappij zijn. Van buiten heet hij tweedragt en sluipt om de poort en fluistert over de muren zijne

booze inblazingen. Geeft er geen gehoor aan, laat gij hem binnen – weldra zal hij in het hart der Maatschappij zijn”.

1856 In 1856 tekende zich de algemene malaise naar buiten duidelijk af. Op de algemene vergadering van dat jaar ontbraken er vijf van de elf hoofdbestuursleden, onder wie de voorzitter. De vice-voorzitter, Rombouts, opende – blijkbaar onvoorbereid – met een hartelijk woord van welkom de vergadering. Zelfs Ramaer, die in 1852 al teleurgesteld ontslag had genomen als hoofdredacteur van het Tijdschrift der Maatschappij, liet het als voorzitter van de commissie, in de vorige algemene vergadering ingesteld met de opdracht een adres voor de volksvertegenwoordiging op te stellen, erbij zitten!

In de hoofdbestuursvergadering van 12 april 1856, die was bedoeld als voorbereiding voor de algemene vergadering, kwam de vraag aan de orde hoe het stond met het adres van de Commissie Ramaer. Uit de bewaard gebleven summiere aantekeningen van die hoofdbestuursvergadering kunnen wij opmaken dat Ramaer zich trachtte te verdedigen met de opmerking dat hij ”meent te moeten in het midden brengen dat de laatste opvatting des hoofdbestuurs als of het opmaken van het adres geacht moest worden tot de arbeid eener speciale commissie te behoren in het geheel niet duidelijk is”. Aan de hand van het verslag werd door verschillende sprekers echter het tegendeel aangetoond. Voorts vond men het in elk geval onjuist ”eerst nu met dat argument te berde te komen”. Ramaer moest uiteindelijk toegeven dat verschillende andere redenen tot de vertraging hadden bijgedragen, zoals ”moeilijkheden van bijeenkomsten, bezigheden, enz.”.

Heye stelde voor dat Ramaer het eerste argument zou laten vallen en alleen de overige aan de algemene vergadering zou mededelen, waarop Ramaer antwoordde dat hij voor zichzelf niet zo bepaaldelijk daartegen zou zijn maar dat hij niet kon beslissen voor de commissie, die nota bene in het geheel niet was bijeen geweest! Men besloot dat het hoofdbestuur zich zou beperken tot de vraag hoe het stond met het adres en dat de commissie, zonder het eerste argument aan te roeren, eenvoudig de motieven van vertraging zou mededelen. Op de bewuste algemene vergadering was Ramaer wegens ziekte echter niet aanwezig noch andere door de algemene vergadering aangewezen commissie-leden. Wél was er een brief van Ramaer, die behelsde ”eenige verontschuldiging omtrent het niet vervullen der opgedragen taak; eene bereidheid om, indien

de vergadering zulks wenschelijk acht, die taak alsnog te vervullen; maar toch de wensch dat de hoofdbestuurder-secretaris die taak mede op zich mogt willen nemen”.

De vergadering, hoewel ontstemd over ”het verderfelijk antecedent” om een commissie te ontheffen, die de door haar aanvaarde last niet had volvoerd, besloot niettemin tot deze ontheffing en gaf aan het hoofdbestuur opnieuw opdracht om ”in den meest ernstigen vorm en zoo dikwiils en aanhoudend zulks gepast en wenschelijk schijnt bij Regeering en Vertegenwoordiging aan te dringen op grondige hervorming onzer geneeskundige Staatsregeling”.

In diezelfde vergadering stelde het hoofdbestuur aan de orde de vraag: ”Welke middelen zoude kunnen worden aangewend om, ook in de kleinere kringen der Maatschappij, en bij elk der leden in ’t bijzonder de deelneming aan de werkzaamheden te verlevendigen?” Maar aan het einde der vergadering was de lust om aan de behandeling van een dergelijk uitzichtloos probleem te beginnen blijkbaar gering en men besloot in de volgende vergadering op dit probleem terug te komen.

1857 Het volgend jaar vermeldde de agenda opnieuw de hiervoor genoemde vraag, aangevuld met de suggestie: ”Welke middelen zouden door de Maatschappij in het algemeen en door hare afdelingen in het bijzonder aangewend kunnen worden tot het verspreiden van meer algemeene kennis omtrent gezondheidsleer? zouden openbare volksvoorlezingen daartoe kunnen dienen – hoe zouden die georganiseerd moeten zijn – op welke wijze zoude het daar gesprokene ook in geschriften kunnen verbreid worden?”

Op voorstel van het hoofdbestuur werd in dit verband aan artikel 2 van de Wet der Maatschappij, houdende een opsomming van de middelen waarmede de Maatschappij haar doel moest trachten te bereiken, een punt 4 toegevoegd, luidende: ”4. Door het meer algemeen verspreiden van kennis omtrent de belangrijkste onderwerpen der gezondheidsleer”. De afdelingen werden opgeroepen tot het houden van volksvoorlezingen. Wanneer men minstens vier lezingen had georganiseerd, kon men aanspraak maken op f 25,- als steun uit de kas der Maatschappij.

In de vergadering werden de vraagpunten evenwel vanwege het gevorderde uur naar de sectievergadering verplaatst; ook daar ontbrak het overigens aan tijd en men besloot opnieuw de vragen aan te houden tot de volgende algemene vergadering. Hoezeer de wrevel bij de afdelingen was toegenomen door het uitblijven van

aanvaardbare voorstellen van de regering voor een nieuwe geneeskundige wetgeving, bleek uit het voorstel van Onderdendam waarin als laatste punt werd gesteld: "Wanneer het mogt blijken dat noch het eene noch het andere doel mogt treffen; alsdan het hoofdbestuur onder nadere goedkeuring der maatschappij te magtigen, dan die maatregelen bij den geneeskundigen stand te doen uitlokken als waardoor eene volkomene anarchie in de geneeskundige wetgeving zou kunnen in het leven geroepen worden". De algemene vergadering wist echter haar kalmte te bewaren en besloot dat men zich tot de minister zou wenden in een persoonlijk onderhoud.

1858 In 1858 werd het dieptepunt in de omvang van de Maatschappij bereikt; slechts 26 afdelingen bleven over, die 827 leden omvatten. In de algemene vergadering van dat jaar, de tiende in de reeks, schittert de vaste commissie voor volksziekten door afwezigheid. De hoofdbestuurder-secretaris deelde mede dat de commissie nauwelijks opgaven van de afdelingen had ontvangen. Toen kort daarop de commissie voor medische politie zich ernstig beklagde over gebrek aan bouwstoffen (zij deed niets omdat zij niets kón doen) werd bij de discussie opgemerkt: " 't Is niet te ontveinzen dat de afdeelingen verflaauwen in belangstelling voor de algemeene roeping der Maatschappij en voor de bijzondere werkzaamheden. Dát behoort zonder verschooning te worden uitgesproken. Waar wij zoo vaak onze klagt verheffen tegen de laauwheid van anderen, moeten wij ook den zedelijken moed hebben ons zelven aan te klagen".

De commissie voor geschiedenis had dezelfde klachten n.l. dat zij generlei medewerking mocht ondervinden.

De vragen, die door het hoofdbestuur voor de derde maal aan de orde werden gesteld en die werden behandeld in een algemene bijeenkomst, beantwoordde men niet. Na een aantal beschouwingen van enkele van de meest vooraanstaande leden der Maatschappij te hebben weergegeven (die niet tot de bepaling van een standpunt of van een gedragslijn leidden), besluit het verslag met de laconieke mededeling: "De tijd is verstreken; de bijeenkomst wordt opgeheven".

Typerend voor het nog heersende gebrek aan inzicht in de taak en de structuur der Maatschappij, waarover Penn in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1852 reeds klaagde, is een schrijven van het bestuur van de afdeling Zeeland aan het

hoofdbestuur. Daarin werd gesteld dat de afdelingen en de leden der Maatschappij vooral ten plattelande "weinig voordeel van de maatschappij trekken en de rigting der maatschappij als geheel thans meer de belangen van het publiek dan die der geneeskundigen schijnt voor te staan".

1859 In 1859 meende het hoofdbestuur "in aanmerking genomen de min bevredigende uitkomsten van de werkzaamheden der vaste commissien" te moeten voorstellen in plaats van deze commissies één gedelegeerde voor elk der in het reglement genoemde onderwerpen aan te stellen, dit mede naar aanleiding van de merkwaardige gang van zaken bij de tijdelijke commissie, die de algemene vergadering in 1858 had ingesteld voor het onderzoek naar de armenverpleging. Het jaarverslag van de hoofdbestuurder-secretaris vermeldt daaromtrent: "De tijdelijke commissie voor het onderzoek naar den toestand der geneeskundige armenverpleging heeft zich niettegenstaande alle inspanning, niet kunnen constitueren. Het groningsche lid Dr. Swaagman heeft ons de oorzaken daarvan in den breede opgesomd. Naar zijn oordeel liggen ze niet in het minst in de te zeer verspreide zetels der benoemde afdeelingen Groningen, Zwolle en Tiel, waaruit de leden der commissie (tenminste zoolang men van spoorwegen in die rigtingen nog slechts droomen kan), nauwelijks tot eene vergadering kunnen te zamen komen. De ontbinding van de afdeeling Zwolle heeft eindelijk der kranke commissie den doodslag gegeven – en zij moet thans zelve worden beschouwd als feitelijk ontbonden". De algemene vergadering wees echter de gedachte van gedelegeerden af.

Afgezien van de voorstellen van het hoofdbestuur en van de afdelingen was de stof nauwelijks van enig belang en ware het niet dat het ijveren voor een nieuwe geneeskundige wetgeving permanent als onderwerp van beraad aanwezig was, dan had het bijeenbrengen van afgevaardigden uit alle oorden des vaderlands bijna onverantwoord kunnen heten. Van de vijf weinig doordachte voorstellen der afdelingen werden er vier ingetrokken, terwijl er één grondig werd gewijzigd. Van de voorstellen van het hoofdbestuur werden slechts aanvaard het voorstel, waarbij het hoofdbestuur werd gemachtigd tot het voorbereiden van een aanpassing van het reglement der Maatschappij alsmede een voorstel, waarbij een crediet van *f* 100,— ten behoeve van de bibliotheek werd toegestaan. Een belangrijke zaak, die de afdeling Zeeland bij de rond-

vraag aan de orde stelde, n.l. dat in Middelburg een inrichting voor ziekenverpleging was gesticht, kreeg nauwelijks aandacht.

1860 Omdat het aantal afdelingen al sinds enkele jaren op 26 was blijven staan en het aantal leden geleidelijk verder terug liep tot 832 in 1860, besloot de algemene vergadering zich te wenden tot alle geneeskundigen van Nederland met een opwekking om zich aan te sluiten. Het resultaat was vijf nieuwe afdelingen (helaas gingen er tegelijkertijd twee verloren) en een ledenwinst van ruim 100 geneeskundigen.

Hoewel het hoofdbestuur verklaarde te verwachten dat dit resultaat met genoegen door al de leden zou worden vernomen als een verblijdend teken van hernieuwd leven in de Maatschappij, bleek daarvan in de praktijk maar weinig. Dr. S. Coronel, die in de algemene vergadering van 1860 de opdracht kreeg om als bijzondere gecommitteerde een onderzoek in te stellen naar de stand van de geneeskundige armenverpleging hier te lande, moest binnen het jaar tot de conclusie komen: "Zelden is eene taak met meer ijver en illusiën opgevat (uw gecommitteerde durft het vrijmoedig bekenen) en met meer teleurstelling in hare volvoering gepaard gegaan dan die waarvoor hij geroepen is thans verslag uit te brengen".

1861 Het totale gebrek aan medewerking van de leden der Maatschappij en van gemeente- en armbesturen deed hem in de vergadering van 1861 voorstellen: "dat de maatschappij voor 't oogenblik het onderzoek naar den feitelijken toestand der geneeskundige armenverpleging (en de werking der armenwet ten deze) opgeve, of zoo niet, hem in elk geval van de opgedragen magtiging en last ontheffe". De algemene vergadering besloot de zaak voorlopig te laten rusten.

Wij moeten ons eigenlijk erover verwonderen dat op de algemene vergaderingen, behalve de leden van het hoofdbestuur, de afgevaardigden en de leden van commissies, veelal nog een dertig- tot veertigtal maatschappij-leden (overwegend uit de omgeving van de vergaderplaats) aanwezig waren. Want wanneer men de agenda's beziet, was dat bijwonen een weinig aantrekkelijke bezigheid. De morgen van de eerste dag, waarop men vergaderde van 9 uur tot 1 uur, was vrijwel geheel gevuld met de openingsrede van de voorzitter, het jaarverslag van de hoofdbestuurder-secretaris en de verslagen van de commissies. Zo vermeldt het verslag van de algemene vergadering van 1856 bijvoorbeeld (door toevallige omstandig-

heden ontbrak in deze vergadering de openingsrede van de voorzitter) dat het jaarverslag van de secretaris, 13 bladzijden lang, werd voorgelezen alsmede een aantal korte verslagen betreffende de financiële toestand van de Maatschappij en de toestand van de bibliotheek. Voorts werd een "vlugtige blik" op de vrijstellingen voor de nationale militie, 21 bladzijden lang, voorgedragen door de secretaris van de vaste commissie voor de statistiek. Hierna volgde een korte discussie, een mededeling van de commissie voor de volksziekten en tenslotte de voorlezing van een rapport van 32 bladzijden over de geschiedenis van de lepra in Nederland, door Israëls als secretaris van de vaste commissie voor geschiedenis. Daarmede was de 4 uur durende morgen geheel gevuld en men moest als luisteraar wel een groot uithoudingsvermogen bezitten om dit alles met aandacht te kunnen volgen en erdoor geboeid te raken. Dan volgden des namiddags wetenschappelijke mededelingen, die tevoren niet werden aangekondigd, noch wat betreft het onderwerp noch wat betreft de sprekers; men meldde zich ter plaatse aan. Het waren vaak weinig doordachte mededelingen uit de praktijk.

Geen wonder dat het hoofdbestuur in de algemene vergadering van 1861 eindelijk kwam met voorstellen tot wijziging van de inrichting der algemene vergaderingen. Het uitgangspunt voor de vernieuwing was in zekere zin een heroriëntatie met betrekking tot het doel der Maatschappij. "Er openbaart zich bij sommigen eene zekere vermoeidheid, eene zekere teleurstelling", zei voorzitter Heynsius in zijn openingsrede.

De oorzaak hiervan was te vinden in de ontmoedigende gang van zaken bij de herziening van de wetgeving. "Maar bovendien die geneeskundige staatsregeling alleen heeft ons toch niet bijeengebracht; de geneeskundige wetgeving is toch niet de voorwaarde voor ons bestaan", zo vervolgde hij. "Onze wetenschap zelve heeft ons vereenigd, de bevordering van ons wetenschappelijk leven, van onzen wetenschappelijken vooruitgang, dit immers beschouwt Gij met mij als hoofddoel onzer Maatschappij,.. En in het jaarverslag van de hoofdbestuurder-secretaris, het laatste jaarverslag, dat Heye uitbracht, stelde deze "De stoffe ook, die U ditmaal ter overweging wordt aangeboden, wijst op ontwaakten geest!"

De Maatschappij begon het gevaar te lopen dat de worsteling voor de nieuwe wet haar kracht zou uitputten. Die strijd was wel een hoofddoel, maar niet *het* hoofddoel en zeker niet het enige doel van de Maatschappij.

In de toelichting op het voorstel voor een nieuwe opzet heette het: "de bedoeling van de algemeene vergadering is door persoonlijke gedachtenwisseling te komen tot eenheid van opvatting en overtuiging. De beschikbare tijd daarvoor is alleen te krijgen door een einde te maken aan het voorlezen van de rapporten. De rapporteurs kunnen alleen bepaalde punten opgeven, z.g. Collaria, die zij besproken wenschen te zien. Verdër moet het wetenschappelijk deel een rechtstreeks bestanddeel worden van de algemeene vergadering. De sectiewerkzaamheden verschaffen niet wat zij beoogden; het was telkens noodig één algemeene wetenschappelijke bijeenkomst te houden".

Het voorstel kwam in het kort hierop neer: Zowel op de eerste als op de tweede dag van de algemene vergadering worden des morgens administratieve (huishoudelijke) zaken behandeld; de middag van de eerste dag wordt besteed aan een wetenschappelijke zaak; daarvoor moeten onderwerpen en spreker tevoren worden aangekondigd. Wil men daarnaast nog sectie-vergaderingen, dan kunnen deze worden gehouden na afloop van de huishoudelijke vergadering op de tweede dag.

Met algemene stemmen werd de voor het eerst streng omschreven inrichting van de algemene vergadering goedgekeurd. Voorts ging de vergadering akkoord met een verlaging van het minimum-aantal leden, dat nodig was om een afdeling te kunnen stichten, van 10 tot 5. In de middag-vergadering sprak dr. De Brauw over gebruik en misbruik van kinazouten; wetenschappelijke sectie-vergaderingen vonden niet plaats.

Wezenlijk veranderde er echter niet veel; het ledental bleef schommelen rond 950 en het aantal afdelingen rond 30.

1862 In 1862 ontstonden er grote interne moeilijkheden over de wijze waarop door het hoofdbestuur het ontwerp van wet van Thorbecke aan de orde werd gesteld. Volkomen ten onrechte verweet de afdeling Groningen aan het hoofdbestuur kwade trouw (zie hoofdstuk IV) en de actie kostte de Maatschappij 3 afdelingen en ruim 50 leden. Het werd steeds moeilijker om een agenda samen te stellen, die het bezoeken van een algemene vergadering verantwoord deed zijn.

1865 In 1865, het jaar waarin de nieuwe geneeskundige wetgeving tot stand kwam en "de twistappel die van tijd tot tijd leden van eenen bond verdeeld heeft" uit de weg werd geruimd (Vail-

lant, openingsrede voor de algemene vergadering van 1862) bevatte de agenda, behoudens voorstellen van huishoudelijke aard, slechts twee punten, beide van ondergeschikt belang.

Het heeft er de schijn van dat het gelezen jaarverslag van de secretaris het tekort moet aanvullen. In 1867 omvatte het verslag van Zeeman over het afgelopen jaar 16 bladzijden druks, evenals dat van Huet, dat in 1868 werd uitgebracht.

1869 In 1869 moest de secretaris vermelden dat het 21e levensjaar van de Maatschappij niet rijk was aan belangrijke episoden.

1870 Het jaar daarop verbloemde voorzitter Stokvis de slechte algemene toestand der Maatschappij allerminst: "Sedert de aanneming der nieuwe wetten, sedert de regeling onzer geneeskundige toestanden is, waarom het te verbloemen?, eene soort laauwheid, indifferentismus in onze Maatschappij niet te miskennen", constateerde hij in zijn openingsrede en hij vroeg zich met vele leden af of de vereniging de naam tot bevordering der geneeskunst nog wel kon verantwoorden en of zij niet veeleer was "eene Vereeniging ter behartiging der belangen van Neerlandsch geneeskunstbeoefenaren, met afdeelingen waar niets beoefend wordt, commissien die slechts haar eigen acte van overlijden hebben te teekenen en een algemeene vergadering, die slechts jolijt, eten en drinken brengt". De toekomst der Maatschappij behoorde zijns inziens te liggen in de gezamenlijke beoefening van een kunst, die ernaar streefde meer en meer een wetenschap te worden.

"Neen! niet in het vaarwater der persoonlijke belangen ligt de toekomst der maatschappij", waarschuwde Stokvis bij die gelegenheid. Zijn autoriteit en de moeilijkheden waarin de Maatschappij verkeerde en die niemand konden ontgaan, waren opnieuw aanleiding tot een heroriëntering.

Aan het slot van de hoofdbestuursvergadering van 14 september 1870 stelde voorzitter Stokvis de vraag aan de orde of men het wetenschappelijke gedeelte van de algemene vergadering niet moest uitbreiden. Daarover waren alle leden het eens, maar hoe? Overwogen werd naast de algemene vergadering een congres te organiseren en dat voor iedereen open te stellen ofwel de tweede dag van de algemene vergadering toegankelijk te maken voor niet-leden en te wijden aan wetenschappelijk werk. Aangezien men het over geen van de voorstellen eens kon worden, werd uitsluitend gestemd over

het beginsel of men niet-leden tegen betaling zou toelaten. Men sloot met 5 tegen 3 stemmen een voorstel in deze zin aan de algemene vergadering voor te leggen en de verdere uitwerking over te laten aan het hoofdbestuur, dat het zittende zou opvolgen.

1871 De voorstellen, die in het kader van de heroriëntering aan de orde werden gesteld in de algemene vergadering van 1871, hielden in dat de werkzaamheden van de algemene vergadering niet zouden worden aangeduid als "gewone" en "buitengewone", maar als "maatschappelijke" en "wetenschappelijke"; tot het wetenschappelijk gedeelte zouden genees- en natuurkundigen/niet-leden kunnen worden toegelaten tegen betaling van 3 gulden aan de kas der Maatschappij.

In de toelichting op dit voorstel wijst het hoofdbestuur erop dat deze wijziging niet slechts een redactionele is, aangezien daarmede wordt erkend dat de wetenschappelijke werkzaamheden een integrerend onderdeel vormen van de algemene vergadering, die daarmede tevens een congres wordt van de nederlandse genees- en natuurkundigen.

Het maatschappelijk werk typeert het hoofdbestuur als "veranderlijk in aantal en gehalte, belangwekkend alleen voor hen die als afgevaardigde een bepaald mandaat gekregen hebben"; over het wetenschappelijk werk zegt het hoofdbestuur bij die gelegenheid "dat die meer en meer op den voorgrond zullen treden, en in staat zijn de belangstelling der medici in den lande te wekken".

De algemene vergadering ging met de voorgestelde wijzigingen akkoord. Of de toelating van niet-leden tegen betaling een succes is geworden, is niet met zekerheid te zeggen, maar waarschijnlijk lijkt het niet.

Slechts twee maal, in 1872 en in 1873, heeft de agenda de gelegenheid voor wetenschappelijke werkzaamheden vermeld, vergezeld van de mededeling dat daartoe algemene bijeenkomsten of secties zouden worden gehouden, mede toegankelijk voor genees- en natuurkundigen/niet-leden van de Maatschappij tegen betaling van 3 gulden ten voordele van de kas der Maatschappij. De secretaris zwijgt in zijn jaarverslag hierover volledig, terwijl de recapitulatie der inkomsten en uitgaven nergens een post "ontvangen van niet-leden" laat zien!

1872 In het jaar 1872 (het jaar waarin Schneevoegt overleed), toen het ledental der Maatschappij daalde van 954 tot 920 en

twee afdelingen door opheffing verloren gingen (Langstraat en Woerden); toen de commissie van onderzoek naar de schadelijke invloed van fabrieks- en industrie-arbeid op de fabrieksarbeider verzocht te worden vervangen omdat zij bij gebrek aan medewerking geen mogelijkheid zag om haar opdracht te volbrengen; toen de agenda van de algemene vergadering slechts vier voorstellen bevatte waarvan er twee werden verworpen, sprak bij de opening van de algemene vergadering voorzitter Tilanus als volgt:

”Wat wij wilden: beter geneeskundig staatstoezicht, ruimer onderwijs, beter waarborgen voor de kundigheden van aanstaande geneeskunstbeoefenaren, ruime waardering der sociale geneeskunst, hebben wij grootendeels verkregen, dank zij ook den voortreffelijken nu ontslapen Thorbecke, al is het dat aan het tegenwoordige nog veel ontbreekt, al is men nog niet daar, waar men wezen moet – is het dan niet meer noodig dat de Maatschappij al hare krachten aan die sociale vraagstukken wijdt, dan kan ze ook meer kracht en tijd besteden aan de wetenschap. Het hoofdbestuur kreeg dit jaar menige klacht van afdeulingsbesturen dat het leven in hunne kringen flauw was, dat er een prikkel scheen te ontbreken voor trouwe opkomst der leden, voor echt gemeenschappelijk werken. Laten we die afdelingen toeroepen dat de gezamenlijke beoefening der wetenschap die prikkel moet zijn, maar geve dan ook de algemeene vergadering het voorbeeld”.

Welk een beperkt inzicht in de taak der Maatschappij heerste er toen blijkbaar bij de voormannen!

1873 Met deze opvatting in overeenstemming is het feit dat de algemene vergadering van 1873 op voorstel van de afdeling Twenthe besloot nog verder te gaan en de eefste dag van de algemene vergadering, na de rede van de voorzitter en het verslag van de secretaris te hebben aangehoord, geheel te besteden aan wetenschappelijk werk. Daaraan ging vooraf een discussie in de hoofdbestuursvergadering van 10 april 1872 waarin Haaksma de vraag aan de orde stelde wat kon worden gedaan aan de kwijnende toestand in vele afdelingen en aan het gebrek aan belangstelling voor de algemene vergadering bij vele leden van de Maatschappij. Van alles werd naar voren gebracht omdat blijkbaar niemand de situatie bevredigend achtte, maar tot een bepaald voorstel kwam men niet.

Inmiddels was in het kader van de algemene vergaderingen een nieuwe activiteit ontstaan, die de aandacht verdient: het adresseren

aan de overheid. Nadat vrij regelmatig in aansluiting aan besprekingen in de algemene vergadering door de Maatschappij een adres aan de overheid was verzonden, komt op de agenda voor de algemene vergadering van 1862 voor het eerst als afzonderlijk punt voor: "Voorstellen tot vertoogen aan de Regeering omtrent medische wetgeving enz."; later, nadat de wet van 1865 tot stand was gekomen, heet het "omtrent medische belangen enz."

In de loop der jaren waren in het totaal vijftien adressen verzonden waarvan er acht betrekking hadden op de geneeskundige wetten. Vooral dit laatste, het herhaaldelijk adresseren over eenzelfde onderwerp, prikkelde blijkbaar het departement van binnenlandse zaken en al spoedig ontving men geen antwoord meer, zelfs geen bericht van ontvangst. Desondanks werd het adresseren een snel uitdijende activiteit waarin vooral de afdelingen zich uitleefden. In 1873 bevatte de agenda acht voorstellen tot adressering aan de overheid van de zijde der afdelingen en één voostel van het hoofdbestuur. Als resultaat van de behandeling gingen er vijf adressen uit waarvan drie aan de minister van binnenlandse zaken, één aan de minister van oorlog en één aan de staten generaal.

Maar in dat jaar werd het "hoogtepunt" nog lang niet bereikt! Een hoogtepunt gaf de algemene vergadering van 1878 te zien. De agenda vermeldde veertien voorstellen van de afdelingen en één voorstel van het hoofdbestuur tot het verzenden van adressen; negen hiervan begonnen met de woorden "De Maatschappij wende zich tot de Hooge Regeering" of "De Maatschappij make haar gevoelen kenbaar aan de Hooge Regeering"; het resultaat was dat drie adressen uitgingen.

In 1884 waren dertien van de vierentwintig voorstellen gericht op een adres aan de overheid; er werden er slechts twee verzonden. 1890 toont een ander hoogtepunt: zeven voorstellen leidden tot zeven adressen(!) waarvan er vier werden gericht aan de minister van binnenlandse zaken.

Noch de voorstellen tot adresseren noch de inhoud der adressen waren altijd even doordacht; sommige waren zelfs duidelijk beneden de maat van wat men van de nederlandse organisatie van geneeskundigen zou mogen verwachten. Zo stelde in 1888 de afdeling Leiden voor de minister te verzoeken bij wet vast te stellen dat het muilkorven van honden niet alleen na het voorkomen van gevallen van hondsdoelheid verplicht zou worden, maar dat dit voortdurend moest geschieden behoudens door de wet aan te wijzen uitzonderingen. Zonder discussie werd dit voorstel aangenomen met

45 tegen 39 stemmen. De minister antwoordde echter dat er geen termen aanwezig waren om aan het verzoek te voldoen.

In 1894 stelde dezelfde afdeling voor aan de overheid te vragen of zij wil bevorderen dat in elke spoorwegwagon minstens één, vanuit de gehele wagon te bereiken, closet aanwezig is. Nadat het hoofdbestuur het voorstel al wat had afgezwakt, werd een amendement van de afdeling Leerdam overgenomen, waarin werd gesteld "in elke nieuwe wagon". In die zin werd door de Maatschappij geadresseerd, maar na veertien maanden berichtte de minister van waterstaat dat er bezwaren waren, die het inwilligen beletten.

In 1895 stelde de afdeling Vecht en Omstreken voor aan de overheid te berichten dat het aanbeveling zou verdienen de verwarming der spoorweg-rijtuigen niet te binden aan bepaalde data (van 1 november tot 15 april) maar aan de heersende buitentemperatuur. Nadat de vertegenwoordiger van Amsterdam had verklaard een dergelijk voorstel beneden peil te achten, werd het door de afdeling ingetrokken.

Een andere moeilijkheid, die zich bij het adresseren aan de overheid voordeed, was het telkens terugkomen op hetzelfde onderwerp. Voor het hoofdbestuur, dat in het algemeen terughoudend was in het uitoefenen van kritiek op de afdelingen maar tevens naar buiten voor de standing van de Maatschappij had te waken, was dit een zorgelijke zaak. Zo werden door de afdelingen vijf maal voorstellen gedaan om bij de regering aan te dringen op de opheffing van de patentbelasting.¹ Nadat het hoofdbestuur reeds in 1853 over deze zaak een adres aan de regering had gericht, werd in aansluiting aan de voorstellen van de afdelingen nog driemaal vruchteloos geadresseerd.

Twaalfmaal werden door de afdelingen voorstellen ingediend inzake de verplichte vaccinatie tegen pokken. Vooral de gang van zaken bij deze kwestie is tekenend voor de werkwijze der afdelin-

1 Patentbelasting was een bedrijfsbelasting naar frans voorbeeld, een onderdeel van de belastingvoorstellen van Gogel, ingediend in 1805 en ingevoerd in 1806. De hoogte van deze belasting werd bepaald door uiterlijke kenmerken, zoals de omvang van de installatie, het aantal arbeiders, enz. en hield geen rekening met de hoogte van de inkomsten uit het bedrijf. Niemand dacht toen nog aan inkomens-, vermogens- of omzetbelasting. De uitoefening van de geneeskunst was tenslotte nog het enige vrije beroep waarbij patentbelasting moest worden betaald. Eerst in 1892/93, bij de belastingvoorstellen van Pierson, werd de inkomstenbelasting ingevoerd en de algemeen gehate patentbelasting afgeschaft.

gen in de jaren vóór 1900; wij geven die gang van zaken daarom wat uitvoeriger weer.

In 1857 was er voor het eerst een voorstel van de gecombineerde afdelingen in de provincie Groningen om bij de regering aan te dringen op het wettelijk verplicht stellen van vaccinatie en revaccinatie onder strafbepalingen voor ouders of voogden. De algemene vergadering nam dit voorstel niet over; wel werd een adres aan de overheid gezonden waarin dringend werd verzocht van staats- of gemeentewege ruim gelegenheid tot vaccineren te geven. In 1858 kwamen dezelfde afdelingen op de zaak terug. Zij stelden voor bij de regering aan te dringen op "dadelijke vaststelling van bepalingen omtrent koepokinenting". Het voorstel, waarvan de bedoeling niet geheel duidelijk is, werd in de algemene vergadering teruggenomen in afwachting van maatregelen, die de commissarissen van de Koning in de provincies zouden nemen. Het jaar daarop vroegen genoemde afdelingen, die wel meer gezamenlijk optraden, voor de derde maal de aandacht voor dit onderwerp met het voorstel te trachten de regering ertoe te bewegen de zaak van de vaccinatie als een rijksaangelegenheid te zien; blijkbaar was er van het stellen van regelen door de commissarissen des Konings niet veel terecht gekomen. De algemene vergadering boog het voorstel echter om tot een adres aan de minister van binnenlandse zaken waarin werd aangedrongen op een onderzoek naar de verhouding tussen gevaccineerden en ongevaccineerden, in het bijzonder bij de schoolgaande jeugd. De minister verklaarde wel het nut van een dergelijk onderzoek te erkennen maar terug te deinzen voor de problemen bij de uitvoering. Hierna trad, wat deze zaak betreft, een rustperiode van 10 jaar in.

In 1871 ondernam de afdeling 's-Hertogenbosch-Breda een poging om de algemene vergadering bij de overheid te laten aandringen op het totstandbrengen van een wet voor de verplichte vaccinatie. In het pre-advies bij dit voorstel herinnerde het hoofdbestuur eraan dat de minister in hoofdstuk V van de memorie van antwoord duidelijk had uitgesproken de vrijheid der ingezetenen in hun huiselijk leven en eigen zorg voor het lichaam te eerbiedigen; "algemeene verpligting tot inenting ware een gevaarlijke greep zonder doel te treffen", was zijn conclusie.

Het hoofdbestuur ontraadde met het oog hierop de aanneming van het voorstel en de algemene vergadering ging daarin mee met 32 tegen 29 (!) stemmen. Daardoor in het geheel niet uit het veld geslagen, kwam de afdeling Oldambt in het daarop volgende jaar

met het voorstel de regering als het gevoelen der Maatschappij mede te delen dat de vaccinatie bij wet verplicht zou worden gesteld. Het voorstel werd verworpen zonder discussie omdat de vertegenwoordiger van de afdeling geen nieuwe argumenten wist aan te dragen.

In 1873 richtte men zich tot de minister op voorstel van de afdeling Friesland met het verzoek het aantal parcs vaccinogènes (inrichtingen voor het vervaardigen van koepokstof) op rijkskosten uit te breiden. De minister deelde de Maatschappij evenwel mede dat zijns inziens de behoefte aan uitbreiding in het geheel niet was aangetoond. De secretaris vermeldt naar aanleiding hiervan in zijn jaarverslag: "Misschien kan hierin eene les voor de Maatschappij zijn om geene verzoeken tot de Regeering te richten, wanneer zij niet in staat is om met feiten de gegrondheid van hare wenschen te bewijzen". Niettemin wendde men zich in 1874 opnieuw tot de minister om de invoering van re-vaccinatiebewijzen te verkrijgen, maar enig resultaat heeft dit niet opgeleverd.

In 1876 kwam de afdeling Dordrecht terug op de vraag of het niet wenselijk zou zijn bij de regering aan te dringen op een wettelijke plicht tot vaccineren, daarbij erop wijzende dat in de vergadering van 1871 het desbetreffende voorstel van de afdeling 's-Hertogenbosch-Breda slechts met een kleine meerderheid was verworpen. De tweede aanleiding tot dit voorstel was gelegen in de pokkenepidemie, die op het eiland Flakkee in de jaren 1874 tot 1876 meer slachtoffers eiste dan in de jaren 1870 tot 1873 in geheel Nederland. De algemene vergadering liet zich verleiden tot het opstellen van een adres aan de minister van binnenlandse zaken waarin de wenselijkheid van een verplichting werd beperkt tot de éénjarige kinderen; een antwoord van de minister op dit adres is nooit ontvangen.

Op de agenda voor de algemene vergadering van 1884 kwamen van drie afdelingen voorstellen voor waarin op verplichte vaccinatie werd aangedrongen; de afdeling Zeeland wilde bij de minister nogmaals een wettelijke verplichting bepleiten, de afdeling Oldambt wilde zich richten tot de Tweede Kamer en de afdeling 's-Gravenhage wilde aan de minister slechts mededelen dat de wettelijke bepalingen onvoldoende waren, het daarbij aan hem overlatende of en, zo ja, op welke wijze hierin ware te voorzien. Inmiddels was in het kader van de epidemie-wet de bepaling tot stand gekomen dat voor de toelating tot de scholen een bewijs van vaccinatie moest worden overgelegd.

De algemene vergadering verwierp de beide eerstgenoemde voorstellen en aanvaardde de gedachte van de afdeling 's-Gravenhage. Er werd andermaal een adres aan de minister van binnenlandse zaken gericht, die daarop antwoordde dat de aandacht der regering bij voortduring op dit onderwerp was gevestigd. Toen echter in het daarop volgende jaar (1885) de afdeling Westland voorstelde bij de regering aan te dringen op het benoemen van een commissie van deskundigen, die aan de regering suggesties zou moeten doen omtrent de te nemen maatregelen, ontraadde het hoofdbestuur de aanneming van dit voorstel omdat men zich nog onlangs over hetzelfde onderwerp tot de minister had gewend; het voorstel werd dan ook verworpen. Eenzelfde lot onderging het voorstel van de afdeling Dordrecht in 1888 om de regering te verzoeken een inrichting in het leven te roepen waarin men te allen tijde voldoende verse animale vaccine zou kunnen verkrijgen.

Tenslotte speelde het probleem van de pokken-vaccinatie op de algemene vergadering van 1890, toen men vreesde dat bij de herziening van de wet op besmettelijke ziekten de bepaling omtrent het verbod tot het bezoeken van scholen zonder pokkenbewijs zou worden ingetrokken. De algemene vergadering besloot op voorstel van de voorzitter zich tot de volksvertegenwoordiging te wenden. Inmiddels was het onderwerp twaalfmaal op algemene vergaderingen aan de orde geweest; zevenmaal was daarover een adres uitgegaan, n.l. zesmaal aan de minister van binnenlandse zaken en eenmaal aan de volksvertegenwoordiging.

Dat de gang van zaken met de adressen aan de regering op deze een wat stekelige invloed had, mag ons niet verwonderen, temeer omdat de Maatschappij deze adressen soms stelde in bewoordingen, die op de minister of diens ambtenaren bepaald een onaangename indruk moesten maken. In het begeleidend schrijven van een adres aan de minister gedateerd 22 november 1853 naar aanleiding van het rapport van de Staatscommissie van 1848, heette het:

"Zoo er thans nog iets aan de mogelijkheid eener betere organisatie ontbreekt, zal die mogelijkheid wel nimmer gegeven worden. En – is zulks in ons Vaderland niet mogelijk, dan behoort het, op dit punt tenminste, uit de rij der beschaafde landen te worden uitgewischt. . .

Wij hebben niets dan onze innigste overtuiging uitgesproken toen wij zeiden: "dat de degelijke en volkomene hervorming onzer Geneeskundige Staatsregeling eene duurzame eerzuil zal zijn voor elke Regering die haar ten uitvoer legt, – gelijk het eene onuitwisbare

smet zal blijven voor elk Bewind, dat haar heeft veronachtzaamd of geen moed heeft gehad, haar in het leven te roepen”.

Men ontving op dit schrijven geen antwoord, terwijl daarom wél was gevraagd. Ook na het rappel op 12 april kwam geen antwoord. Pas toen men overwoog zich tot de volksvertegenwoordiging te wenden, ontving men op 13 juni 1854 van minister Van Reenen een nietszeggend briefje als bewijs van ontvangst!

In de memorie van de Maatschappij naar aanleiding van de wetsontwerpen, regelende de aangelegenheden der geneeskunst van februari 1859, wordt met betrekking tot het ontwerp ”uitoefening der geneeskunst” opgemerkt:

”Indien de ontwerper dezer wet beoogd had alle medische wetenschap te vernietigen en ons niets over te laten dan de grofste en geldgierigste empirie, hij had geen afdoender middel kunnen bedenken. Tot nog toe heeft dan ook elke beoordeelaar den staf gebroken over het beginselloze beginsel, in deze voordragt omtrent de eenheid van stand gehuldigd.

De eenige verontschuldiging voor de regering zou kunnen worden gezocht in de vreeze, dat hoogere eischen het aantal geneeskundigen te zeer zou beperken en van de schatkist offers zouden vergen om te voorzien in de geneeskundige dienst op schepen en in de behoeftige plattelandsgemeenten”.

En of dat nog niet genoeg was, vinden we aan het slot van de memorie de opmerking: ”Dit weet zij echter, dat de gezondheid des volks een der hoogste belangen van den Staat, een der heiligste onderwerpen van Staatszorg is – en dat er naauwelijks één beschaafd land in Europa bestaat waar, tot nog toe, dit belang van Staatswege zoo weinig afdoend erkend, die zorg van Staatswege zoo weinig afdoend behartigd is”.

Het is geen wonder dat de secretaris in zijn jaarverslag over 1895 waarschuwde: ”Het voortdurend zenden van adressen waaraan toch geen gevolg gegeven wordt, verhoogt zeker het prestige der Maatschappij niet”.

Uit het overzicht van de gang van zaken met de adressen van de afgelopen tien jaren, dat de secretaris bij die gelegenheid gaf, blijkt dat er van de vierentwintig adressen, die waren uitgegaan, dertien geheel onbeantwoord waren gebleven, terwijl slechts in twee gevallen gevolg kon worden gegeven aan een verzoek, door de Maatschappij gedaan. Als merkwaardigheid dient – aldus de secretaris – te worden vermeld ”dat aan ons verzoek in 1889 betreffende de volkstelling, thans gevolg werd gegeven terwijl ook

gevolg werd gegeven aan onzen wensch om verbetering te brengen in de inrichting der verbandkisten in stations en spoorwegen”.

In 1899 kon de secretaris mededelen dat het jaar was verstreken zonder dat de Maatschappij zich tot de hoge regering had gewend om in de vorm van een adres de aandacht te vestigen op een onderwerp, dat op haar terrein lag en verbetering vereiste. Spottend voegde hij daaraan toe dat zijn uitlating, dat de Maatschappij met haar adressen niet gelukkig was, voorbarig was geweest. De staats-administratie werkte blijkbaar langzamer dan het tempo waarmede de Maatschappij adressen opstelde.

Het voorstel van 1884 om mazelen te schrappen uit de wet op besmettelijke ziekten, werd vijftien jaar later werkelijkheid. ”Dat stemt tot dankbaarheid, geeft ons moed te volharden, maar doet tevens den wensch geboren worden dat het Zijne Excellentie moge behagen het niet onbelangrijke stapeltje adressen wat daarna nog is ingekomen ook ter hand te nemen en zoo geleidelijk voortgaande de daarin uitgesproken wenschen te vervullen, maar dan zoo mogelijk met wat grootere snelheid dan tot nu toe geschiedde, iets wat wij met recht mogen verwachten van onzen tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken, die reeds zoo vaak de overtuigende bewijzen gegeven heeft dat de belangen van de volksgezondheid hem na ter harte gaan en die door zijn tegenwoordigheid in deze vergadering het bewijs geeft dat onze maatschappij en haar streven op zijn sympathie mogen rekenen”. Het jaarverslag, waarin deze passages voorkomen, werd voorgelezen in de jubileum-vergadering bij het 50-jarig bestaan der Maatschappij in tegenwoordigheid van Minister Heemskerk.

De stroom van adressen werd tenslotte belangrijk afgedamd; in het totaal had de Maatschappij tot dat moment eenennegentig adressen aan de overheid gezonden; het aantal voorstellen om aan de overheid te adresseren, bedroeg bijna het dubbele. Dat deze gang van zaken niet bijdroeg tot een goede verhouding met de overheid, is begrijpelijk. Trouwens, al spoedig na de aanvang van de werkzaamheden der Maatschappij werd die verhouding, als gevolg van het herhaald adresseren en van de toon, waarvan men zich daarbij bediende, verre van vriendelijk. De slechte verhouding kwam onder meer tot uitdrukking toen bij de plechtige inhuldiging van Koningin Wilhelmina in de Nieuwe Kerk te Amsterdam geen tegenwoordiging van de geneeskundige stand werd uitgenodigd en de Opper-Ceremoniemeester desgevraagd mededeelde dat de Maatschappij door de regering niet op de lijst was geplaatst van vereni-

gingen, die voor toegangskaarten bij de plechtigheid in aanmerking kwamen. Niettemin liet de Maatschappij zich inschrijven voor de audiëntie omdat men niet wilde achterblijven bij de hulde, die aan Hare Majesteit bij haar troonsbestijging werd gebracht.

1874 Na deze uitweiding over het adresseren keren wij terug naar het jaar 1874 in de geschiedenis der Maatschappij. In dit jaar werd het 25-jarig bestaan gevierd, bij welke gelegenheid Ramaer een zekere teleurstelling over het weinige dat werd bereikt, niet kon onderdrukken.

Aan de algemene vergadering, die te Arnhem werd gehouden, ging nog een incident vooraf, dat tekenend is voor de in die dagen bestaande verhoudingen binnen de nederlandse samenleving. In de hoofdbestuursvergadering van 18 april 1874 besloot men, hoewel het sedert 1853 gebruikelijk was op woensdag en donderdag te vergaderen, de jubileum-vergadering uit te breiden tot drie dagen en te houden op donderdag, vrijdag en zaterdag 25, 26 en 27 juni. Godefroi, bekend met het katholieke zuiden, die op de bewuste hoofdbestuursvergadering niet aanwezig kon zijn, maakte de voorzitter schriftelijk erop attent dat dit besluit moeilijkheden zou opleveren voor de katholieke artsen, die met hun verbod van vleesgebruik niet aan de feestmaaltijden zouden kunnen deelnemen. De brief, die Ramaer als voorzitter naar aanleiding hiervan aan zijn mede-hoofdbestuursleden schreef om hun te vragen of zij akkoord konden gaan met een wijziging, begint met de volgende woorden: "Amice! Gisteren avond vond ik bij mijne thuiskomst de nevensgaande missieve van dr. Godefroi. Het is waarlijk een chronische waanzijn, waaraan die Noordbrabantsche Roomschen lijden, want welk medicus denkt er aan dat het met Gods wetten in strijd is, om op Vrijdag en Zaterdag vleesch te eten. Intusschen zullen wij ons naar die monomaniacale opvatting moeten beschikken. . ."

De antwoorden van de buiten Amsterdam wonende H.B.-leden zijn de moeite waard!; en tekenend voor de verhoudingen binnen de nederlandse samenleving in die dagen.

"Hoewel de eerste gekozen dagen mij veel beter zouden geschikt hebben en ik bij verandering der termijn niet zeker ben of ik mij de bijwoning der algemene vergadering niet zal moeten ontzeggen, mogen mijnentwege de gemoedsbezwaren hier zooals elders zoo dikwijls de doorslag geven en hoop dat de bezwaarde afdeeling door een trouwe opkomst zullen toonen hoezeer hun de Maatschappij der harte gaat. — J. A. Boogaard".

"Mij zijn de dagen onverschillig daarom zal ik mij niet tegen die verandering kanten. Overigens betreur ik de slaafsche onderworpenheid van geest waar- onder een deel der nederl. genesk. wereld zucht, neen, waaronder het . . . leeft, of laat me liever zeggen vegeeteert. En dat zijn dan gemoedsbezwaren waarvoor men n.b. het hoogste respect moet hebben, waarom? omdat ze buiten de rede liggen. – T. Haaksma Tresling".

"Hoewel de opgegeven redenen geenszins billijkende, is mij de voorgestelde verandering zeer welkom daar ik dan geen markttag behoef afwezig te zijn. – M. J. Baart de la Faille".

"Het zou wel hard zijn de katholieken aan eene met vleeschspijzen voor- ziene tafel te plaatsen, wanneer zij daarvan meenen niets te mogen gebrui- ken. Ik keur dan ook de voorgestelde verandering goed. – van Goudoever".

"Het tweezevende herbivorisme van de Noordbrabantsche natuurphiloso- phen wekt zoozeer mijn medelijden op, dat ik gaarne mijn offer breng voor de bezwaren, die nooit dien naam moesten verdienen. Fiat, ergo, fiat. – Donkersloot".

In de openingsrede ter gelegenheid van de 25e algemene vergadering zei Ramaer over de Maatschappij, met als motto het gedicht "Ver- jaardag" van Tollens:

"Wij zouden dies, mijne Heeren, sommige zaken ongedaan willen maken en met den dichter willen zeggen:

Keer eens, zwenk eens, snel en vlug,
Voerman, langs uw baan terug!
'k heb op reis zooveel vergeten
En verloren en versmeten. . .!

Heeft zij altijd haar stem doen hooren, waar die in het algemeen belang van eenige betekenis geacht kon worden? En wat is er ge- worden van haar besluit om populaire geschriften over geneeskun- dige politie uit te geven? Vergeten; wat van de instelling van raden van discipline? Vergeten; wat van het toezigt op en de ondersteu- ning der handelingen van het geneeskundig staatsbestuur? Ver- geten.

Ook versmeten? . . .

Nogtans heeft zij ook wel iets versmeten wat in stand had mogen blijven. Zoo bezat zij in hare eerste levensjaren een eigen tijd- schrift, waarin, behalve de handelingen der maatschappij, oor- spronkelijke opstellen, later ook overzigten der Nederlandsche ge- neeskundige litteratuur opgenomen worden".

Hij eindigde met de laatste zin van Tollens' gedicht: Voerman, rij in Godsnaam voort!

1875 In de algemene vergadering van 1875 is er van de afdelingen slechts één voorstel, n.l. van de afdeling Oldambt en wel over de lijkverbranding. Voorts was er nog een rapport te behandelen over de keuring van miliciens en een voorstel van het hoofdbestuur om de Wet der Maatschappij te herzien. Dat was alles.

1876 In 1876, het jaar waarin Heye stierf, hield voorzitter Stokvis ter inleiding voor de algemene vergadering een zuiver wetenschappelijke voordracht. Hij gaf voor dat feit een verklaring: "Nog al te vaak hoort men in den lande zelfs van hoog begaafde geneeskundigen, dat onze maatschappij heeft uitgediend, omdat de nieuwe wettelijke regeling van het beroep en van het onderwijs tot stand zijn gekomen, het geneeskundig staatstoezicht is geregeld en de maatschappelijke positie van de arts veel is verbeterd. Maar er blijven nog het aankweken van de goede onderlinge verstandhouding en het beoefenen van de wetenschap. De maatschappij moet in haar optreden in het openbaar niet alleen zijn wat zij schijnt, maar ook schijnen wat zij is".

Guye tekende in zijn jaarverslag aan dat er voor de geschiedschrijver niet veel belangrijks viel te vermelden.

1877 Ook voorzitter Vaillant houdt zich in zijn openingsrede, uitgesproken in de algemene vergadering van 1877, met het bestaansrecht van de maatschappij bezig. "Meermalen is het beweerd dat de Nederlandsche Maatschappij voor Geneeskunde heeft uitgediend, de reden waarom ze is opgericht heeft opgehouden te bestaan".

1881 Terwijl het ledental weer terugloopt in 1880 (van 1062 naar 1033) en in 1881, naast een verdere vermindering van het aantal leden, de ontbinding plaats vindt van twee belangrijke afdelingen (Gorinchem en Alkmaar), stelde Huet in zijn rede voor de algemene vergadering van 1881 de werkzaamheden van de Maatschappij aan een gewetensonderzoek bloot. Na te hebben gewezen op de overheersing der sociale vraagstukken op de algemene vergaderingen, waardoor de wetenschap naar de achtergrond werd gedrongen, en na de vraag te hebben gesteld: "Waarom dan telkens weder in elke vergadering voorstellen tot vertoogen aan de Hooge Regering opgeworpen, die daar ter griffie gedeponeerd worden en meerendeels met eeuwig stilzwijgen beantwoord . . ." kwam hij tot de slotsom: "Inderdaad, de tijd is ge-

komen voor een even radicale verandering van onze vergadering, als die in onze medische toestanden heeft plaats gehad; de tijd is gekomen om ernstig te overwegen, welk karakter die vergaderingen moeten aannemen; of zij zullen voortgaan met de sociale belangen der geneeskundigen op den voorgrond te stellen, dan of zij een verzamelaarsplaats moeten worden voor allen, wien onze 'wetenschap lief is'".

Ervan uitgaande dat op de algemene vergaderingen de wetenschap de hoofdschotel vormt van de te behandelen onderwerpen, bleek Huet van mening te zijn dat de kring moest worden uitgebreid tot alle natuuronderzoekers en dat de Maatschappij een biologische vereniging moest worden. "Gelukkig ging men met den spreker niet mede" zegt het rapport Sikkelaars waarmede in 1902 de reorganisatie was voorbereid. "Het voortreffelijk denkbeeld dat later in het Natuur- en Geneeskundig Congres zijn verwezenlijking vond, kon niet in onze Maatschappij worden uitgevoerd. Het gevolg zou zijn geweest dat wij haar opnieuw hadden moeten stichten".

1882 Dit leidde ertoe dat de afdeling Leiden in de algemene vergadering van 1882 voorstelde het hoofdbestuur te laten nagaan of de inrichting van de algemene vergaderingen wijziging behoefde. Drie prominente leden van het hoofdbestuur, Stokvis, Huet en Guye kwamen voor de volgende algemene vergadering met een rapport waaruit bleek dat men, hoewel onderkennende het feit dat de wetenschappelijke werkzaamheden niet voldeden, over een wijziging van de inrichting van de algemene vergadering geen overeenstemming had kunnen bereiken. Derhalve werden met het oog op de discussie drie alternatieven voorgesteld:

1. het beleggen van (afwisselend) het ene jaar een maatschappelijke vergadering en het andere jaar een wetenschappelijke,
2. het organiseren, naast de algemene vergadering, van een natuurwetenschappelijk congres en
3. het besteden van de eerste dag aan huishoudelijke en maatschappelijke vraagstukken en de tweede en derde dag aan activiteiten in de vorm van een wetenschappelijk congres.

Als concreet voorstel formuleerde de commissie dat de eerstvolgende algemene vergadering zou worden gehouden in een universiteitsstad en dat daaraan verbonden zou worden een wetenschappelijk congres voor natuur- en geneeskunde.

1883 Er bleek veel weerstand tegen de voorstellen te bestaan,

zodat de voorzitter aan de vergadering in overweging gaf zich allereerst uit te spreken over de vraag of de inrichting van de algemene vergadering wijziging behoefde; deze vraag werd met 51 tegen 18 stemmen ontkennend beantwoord. Het hoofdbestuur besloot in zijn daarop volgende vergadering, die te Leeuwarden werd gehouden, de wetenschappelijke werkzaamheden uit te breiden tot twee voordrachten in de middag van de eerste dag in plaats van een wetenschappelijke lezing.

1888 Een uitzondering op de wetenschappelijke voordrachten van de meeste voorzitters in die jaren maakte de openingsrede van Pekelharing voor de algemene vergadering van 1888 waarin het evenwicht tussen maatschappelijk en wetenschappelijk werk op de juiste wijze werd gesteld. "Men moet toch bedenken, dat in de eerste plaats de maatschappij gewijd is aan de behartiging van sociale belangen, dat zij voor alles zich ten doel stelt de geneeskundigen te vertegenwoordigen als burgers van den staat. Dat wil niet zeggen dat de wetenschap geheel niet thuis behoort in de maatschappij en op onze algemene vergaderingen. Voor de verhouding van de geneeskunst en van de geneeskundigen tot Staat en Maatschappij heeft de geneeskundige wetenschap een zóó overwegend belang, dat onze maatschappij zich daarvoor nooit, ook maar één oogenblik, onverschillig kan betoonen. Naast een beperkte invloed van wetenschap op de algemene vergaderingen moet het zwaartepunt liggen bij de afdelingen".

De algemene ontevredenheid echter over de gang van zaken en de onvoldaanheid over het werk in de algemene vergaderingen, de groeiende divergentie tussen de verlangens van de meerderheid der leden, die een eenvoudige en meer praktische behartiging van de belangen der geneeskunstbeoefenaars voorstonden én de opvattingen over de taak der maatschappij van het hoofdbestuur waarin overwegend wetenschappelijk vooraanstaande medici, hoogleraren en daarvoor op de nominatie staanden zitting hadden, leidden in 1893 tot een crisis waarbij het hoofdbestuur zich ertoe gedwongen zag zijn mandaat ter beschikking te stellen. Uiteindelijk beperkte de schade zich tot het ontslag van de secretaris, die als zondebok moest dienen; overigens had Nijhoff zich vrijwillig als slachtoffer op het altaar van de vrede aangeboden.

De aanleiding tot de crisis lag in twee problemen waarbij de belangen der artsen ten nauwste waren betrokken. Aanvankelijk be-

perkte de moeilijkheden zich tot de toelating van buitenlandse geneeskundigen tot de praktijk in ons land; later kwam daar nog een tweede kwestie bij waardoor de onderlinge verhoudingen grondig werden bedorven, n.l. het meest gevoelige onderwerp in de artsenwereld: de eenheid van stand door eenheid van opleiding, kunde en bevoegdheid.

Het eerste probleem, de onmiddellijke aanleiding tot de crisis, had een lange voorgeschiedenis. In de hoofdbestuursvergadering van april 1880 had Prof. Snellen de vraag gesteld of men niet moest komen tot internationale doctoraten. Het hoofdbestuur besloot na een weinig diepgaande discussie aan de algemene vergadering voor te stellen de wenselijkheid uit te spreken van een internationale regeling voor de geneeskundige bevoegdheid en een commissie van onderzoek te benoemen voor de realisatie daarvan. Dit voorstel riep in de algemene vergadering (1880) zulke grote bezwaren op dat de voorzitter het eerste deel daarvan, de algemene vergadering spreke de wenselijkheid uit van een internationale regeling, terugnam en uitsluitend in overweging gaf een commissie van onderzoek te benoemen, waartoe bij acclamatie werd besloten.

Ter verduidelijking van het probleem zij erop gewezen dat de wet van 1865 bepaalde dat buitenlandse geneeskundigen konden worden toegelaten tot de geneeskundige praktijk wanneer zij met goed gevolg het nederlands arts-examen hadden afgelegd. In 1878 werd dit gewijzigd in die zin dat buitenlanders voor hun toelating alle examens, inclusief het toelatingsexamen tot de universiteit moesten afleggen. In de praktijk kwam daarvan weinig of niets terecht omdat die examens, behoudens het arts-examen, niet serieus werden afgenomen tengevolge van het feit dat de hoogleraren deze procedure beschouwden als een vorm van plagerij. Toen de afdeling Utrecht in 1882 aan de algemene vergadering het voorstel deed aandacht te schenken aan de vraag op welke wijze een internationale regeling voor de bevoegdheid tot stand kon komen, was de commissie juist met haar werk gereed. Na de wenselijkheid van een internationale regeling te hebben uitgesproken, deed de commissie concreet het voorstel om buitenlanders toe te laten wanneer zij uitsluitend het artsexamen met goed gevolg hadden afgelegd. Dit voorstel leidde van den beginne af in de algemene vergadering tot een geprikkelde discussie; om erger te voorkomen adviseerde de secretaris bij motie tot stemming over het voorstel over te gaan. Aangezien de stemmen stakten (31-31) moest het voorstel worden beschouwd als te zijn verworpen.

Het tweede vraagstuk was enkele jaren daarna (in 1888) door de afdeling Leiden aan de orde gesteld. Op grond van onderzoeken was reeds geruime tijd bekend dat op het platteland het tekort aan deskundige hulp manifest was, wat echter door de artsen maar al te gemakkelijk werd toegeschreven aan een onjuiste spreiding en aan de groeiende belangstelling voor specialisatie, waarvan de beoefenaren zich bij voorkeur in de steden vestigden. Dat ook de overheid doordrongen was van dat tekort, bewees een post op de begroting van 1887, die de overheid ertoe in staat stelde een toelage te geven aan geneeskundigen of vroedvrouwen bij vestiging in minder aantrekkelijke plaatsen. In dit verband stelde de afdeling Leiden in 1888 voor de wenselijkheid te onderzoeken van het verlenen van afzonderlijke bevoegdheid voor de genees-, òf de heel-, òf de verloskunde met behoud van de eenheid van de stand (de bedoeling van deze laatste toevoeging wordt niet geheel duidelijk). De argumentatie voor dit ingrijpende voorstel is tweeledig: a. het tekort op de kleine plaatsen en b. de groei van de geneeskundige wetenschap, die het steeds meer bezwaarlijk maakte een allesomvattende studie te volgen.

Ondanks een voorstel, dat daartoe door enkele leden werd gedaan, slaagde het hoofdbestuur er door interne verdeeldheid niet in een pre-advies bij dit belangrijke voorstel te voegen. De algemene vergadering van 1888 wees het voorstel af met een opvallend kleine meerderheid (45 tegen 39 stemmen).

Maar, beide problemen keren terug wanneer minister De Savornin Lohman een wijziging van de wet, regelende de wijze waarop de bevoegdheid kan worden verkregen, voorbereidt en in verband daarmee bij brief van 6 maart 1891 een aantal vragen aan het hoofdbestuur der maatschappij ter beantwoording voorlegt.

Twee van die vragen zijn daarbij van groot belang, de eerste:

”Is het, nu niettegenstaande de aanzienlijke uitbreiding van het aantal artsen, gebrek aan genees- en verloskundige hulp in plattelandsgemeenten blijkt te ontstaan, wenschelijk, ten behoeve dier gemeenten tot de uitoefening der genees- en verloskunde personen toe te laten, die, zonder breede wetenschappelijke opleiding genoten te hebben, toch voldaan hebben aan de noodige eischen van bekwaamheid in die vakken? Zouden zulke geneeskundigen kunnen opgeleid worden aan de universiteiten? zoo ja, hoe zou de zaak dan geregeld moeten worden? Of zou voor de opleiding van die geneeskundigen eene afzonderlijke school moeten ingericht worden? Zoo

ja, hoe zou dan, in algemeene trekken, de inrichting en het leerplan van zulk eene school moeten zijn?"

en de tweede:

"Moeten ter zake van het verkrijgen der bevoegdheid tot uitoefening der geneeskunst in haren vollen omvang, der tandheelkunst en der artsenijsbereidkunst, uitzonderingsbepalingen gemaakt worden voor hen, die zulke bevoegdheid reeds in het buitenland verkregen hebben? Zoo ja, welke?"

In een daartoe speciaal belegde hoofdbestuursvergadering op zondag 15 maart 1891 besloot het hoofdbestuur, mede als gevolg van de waarschuwende woorden van Stokvis, de officiële mening der Maatschappij niet te geven dan na raadpleging van de algemene vergadering, hoewel de minister op beantwoording vóór 16 april had aangedrongen. Wél werd de minister op de hoogte gesteld van de mening van het hoofdbestuur, waarbij werd vermeld dat het hier een meerderheidsmening betrof.

1891 Terwijl de afdelingen in het ongewisse werden gelaten over de herkomst, voerde het hoofdbestuur op de agenda voor de algemene vergadering van 1891 twee voorstellen op, één betreffende de vraag of het wenselijk was ten behoeve van de plattelandsgemeenten geneesheren zonder brede wetenschappelijke vorming op te leiden en één betreffende vraag of er voor buitenlandse geneesheren uitzonderingsbepalingen moesten worden gemaakt voor het verkrijgen van de bevoegdheid hier te lande. Eerst ter vergadering werden de afgevaardigden via het jaarverslag van de secretaris ervan op de hoogte gesteld dat de vragen in feite door de minister aan het hoofdbestuur waren voorgelegd.

Het is hoogst merkwaardig en tekenend voor de meningsverschillen, die zelfs binnen het hoofdbestuur bleken te bestaan, dat voorafgaande aan de algemene vergadering waarin de voorstellen van het hoofdbestuur in behandeling zouden komen, in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde verschenen "Eenige kantteekeningen naar aanleiding van voorstel F. (betreffende de vraag of tweederangs geneesheeren wenschelijk zijn)", gesigneerd met de initialen G.C.N. Iedereen kon zonder veel moeite achterhalen dat daaronder de secretaris van het hoofdbestuur schuil ging. Het bewuste artikel eindigt men de woorden: "Op de vraag in voorstel F. ons voorgelegd is m.i. maar één antwoord mogelijk. NEEN!"

Maar er is nog meer dat onze verbazing gaande houdt! In zijn inleiding ter gelegenheid van de algemene vergadering, waar de des-

betreffende voorstellen moesten worden behandeld, dreef voorzitter Treub de spot met de eenheid van de stand met de volgende woorden:

”En dan komt eigenlijk slechts één vraag ter sprake, n.l. deze: moet de tegenwoordige universitaire opleiding alléén behouden blijven, of moet er verschillende gelegenheid tot vorming van medici zijn? Met opzet spreek ik hierbij niet van de eenheid van stand. De veelbesproken eenheid van stand is, ik weet het zoo goed als Gij M.M.H.H., het heilig huisje onzer maatschappij. Daarom zal ik mij wel wachten er aan te raken. Te meer zal ik mij daarvoor wachten, omdat gemakkelijk is in te zien, dat het heilig huisje niets anders is dan een kaartenhuisje en de eenheid van stand niets dan een sprookje is”.

En alsof dat nog niet genoeg was, misbruikte Treub, terwijl zelfs binnen het hoofdbestuur de meningen verdeeld waren, tot op zekere hoogte zijn positie als voorzitter door krachtig te verdedigen een splitsing in de opleiding waardoor twee soorten geneesheren zouden ontstaan.

”Maak voor de groote meerderheid dergenen, die geneesheer willen worden vakscholen. Laten zij daar gevormd worden tot praktisch bruikbare artsen, die niet meer gedwongen worden een tijd lang veel schijngeleerdheid in zich op te nemen” . . . ”Daarnaast houde men dan de universitaire studie voor hen, die niet alleen de praktijk, maar ook of wel alleen de wetenschap willen dienen”. De eenheid van bevoegdheid kan daarbij behouden blijven, was zijn mening.

In de algemene vergadering gaven beide voorstellen aanleiding tot een geprikkelde en onaangename discussie, mede door het ontaktisch optreden van de voorzitter. Van meer dan één zijde werd de vraag gesteld of men bij de uitgesproken mening van de voorzitter nog wel kon rekenen op een loyale uitvoering van de besluiten der algemene vergadering; in dit verband vond een scherpe woordenwisseling plaats tussen de voorzitter en de afgevaardigde van Tiel.

Het eerste voorstel werd met een overweldigende meerderheid (76 tegen 3 stemmen) van de hand gewezen. Wanneer men daarmede vergelijkt de uitslag van de stemming over een soortgelijk voorstel van de afdeling Leiden in de algemene vergadering van 1888, dan wordt het duidelijk dat mede door het optreden van de voorzitter de oppositie zich had uitgebreid. Bij de behandeling van het tweede voorstel (de toelating van buitenlanders), dat eveneens werd afge-

wezen (met 44 tegen 35 stemmen), bleek overduidelijk dat voor de afgevaardigden de argumentatie was gelegen in de bescherming van de belangen der nederlandse medici. Gesteld werd dat men geen vreemdelingen behoefde te lokken en dat er geen behoefte bestond aan een kunstmatige artsenteelt; er werd op gewezen dat Nederland, in het buitenland bekend staande als een rijk land, zou worden overstromd door vreemdelingen als hun de toegang gemakkelijk zou worden gemaakt. Het ontstaan van een artsenproletariaat zou hiervan het gevolg kunnen zijn. Ondanks de druk, die de aanwezige hoogleraren in de vergadering uitoefenden, werd het voorstel niet overgenomen.

Het valt op dat het adres, dat het standpunt van de algemene vergadering zou moeten weergeven betreffende de vragen, die de minister in zijn brief van 6 maart 1891 had gesteld, in de hoofdbestuursvergadering van oktober 1891 niet aan de orde kwam en evenmin werd gepubliceerd, dit in tegenstelling tot de gedragslijn die over het algemeen werd gevolgd ten aanzien van adressen, uit de algemene vergaderingen voortkomende. Op dat moment (eind 1891) wekte dit nog bij niemand argwaan. Later zette het wel kwaad bloed, n.l. toen uit de memorie van antwoord van de minister d.d. 18 juni 1892 bleek dat het hoofdbestuur reeds op 15 april 1891 zijn meerderheidsstandpunt aan de minister had kenbaar gemaakt, welk standpunt hierop neerkwam dat de meerderheid een regeling wenste waarbij aan buitenlanders na het afleggen van het theoretisch examen de toelating tot het arts-examen zou worden verleend. Het hoofdbestuur zelf had aan deze mededeling aan de minister geen bekendheid gegeven.

Men mag aannemen dat het de verdeeldheid in de artsenwereld is geweest, die minister Tak van Poortvliet deed doorzetten, gesteund door de meerderheidsopvatting binnen de universiteiten. Op 26 februari 1892 diende hij zijn ontwerp tot herziening van de artsenwet in waarin werd voorgesteld aan buitenlandse artsen geheel of gedeeltelijk vrijstelling te verlenen van het theoretisch geneeskundig examen en van de daaraan voorafgaande examens; uitsluitend door het arts-examen zou de bevoegdheid kunnen worden verkregen. Voor de uitwerking zou het advies worden ingewonnen van de rijksuniversiteiten. Wanneer in aansluiting daaraan het hoofdbestuur op verzoek van de afdeling Rotterdam met spoed een adres aan de Tweede Kamer opstelt, dan kan men zich bij de lezing van dit adres niet aan de indruk onttrekken dat de vrees voor illoyale

uitvoering van de besluiten der algemene vergadering niet geheel ten onrechte had bestaan.

In bedoeld adres, dat aanleiding zou geven tot grote interne moeilijkheden, gaf het hoofdbestuur de standpunten van de algemene vergadering van 1882 en van 1891 weer met de stemverhoudingen, die – zoals men zich zal herinneren – respectievelijk 31 tegen 31 en 44 tegen 31 waren; dit nu was wel ongebruikelijk. Dat vele afdelingen teleurgesteld waren over de slapheid van het adres zou kort daarop blijken toen de afdeling Rotterdam per circulaire aan alle afdelingen hun mening daaromtrent vroeg met de machtiging om de uitslag van het referendum aan de overheid mede te delen indien het hoofdbestuur dit niet zou willen doen. Tevens werd gevraagd akkoord te gaan met publikatie van de uitslag in verschillende dagbladen.

Het is tekenend voor de verhouding tussen het hoofdbestuur en de afdelingen dat 22 van de 39 afdelingen instemden met het rotterdamse standpunt dat het hoofdbestuur de opdracht van de algemene vergadering van 1891 onjuist had uitgevoerd en voorts dat 19 afdelingen akkoord gingen met publikatie in de dagbladen ingeval het hoofdbestuur er niet toe bereid zou zijn een krachtiger protest te laten horen tegen het voorstel van de minister. Een opmerking van één der afdelingen, bij die gelegenheid gemaakt en luidende "indien de geleerde heeren in Amsterdam zich schamen voor de meening der meerderheid uit te komen, laten ze dan aftreden", spreekt boekdelen.

Het is duidelijk dat het hoofdbestuur weinig anders overbleef dan zijn mandaat ter beschikking te stellen, waartoe het dan ook besloot. De afgevaardigde van de afdeling Tiel, die als de gangmaker van de oppositie tegen het hoofdbestuur kan worden gezien, schreef naar aanleiding van dit besluit een onhebbelijk stukje in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, onder de titel "Lèse Majesté" waarin het aftreden van het hoofdbestuur een vrijmachtige daad werd genoemd. "Het hoofdbestuur is aangesteld door de algemeene vergadering. Het mag niet aftreden, tenzij deze het eischt. Als een flink soldaat sta ieder hoofdbestuurslid drie jaren lang trouw op zijn post – gehoorzaam aan de bevelen van zijn Generaal: de Maatschappij! Daar mag bij het hoofdbestuur geen sprake zijn van "Lèse de Majesté". Het heeft den wil te volvoeren van zijn Hoofd, wiens wil aan ieder lid heilig moet zijn", zo luidt een passage uit dit proza, dat Treub inspireerde tot een reactie onder het hoofd "slechte manieren".

1892 In de algemene vergadering van 1892, die te Rotterdam werd gehouden, wuifde men echter van alle zijden met de palmtak. Het hoofdbestuur, dat in deze vergadering zijn mandaat ter beschikking had willen stellen, kreeg vrij gemakkelijk zijn votum van vertrouwen. Bij het besluit om een nieuw adres aan de Kamer te zenden, verlangde de voorzitter echter wel dat de argumenten waarop een afwijzing moest berusten, werden vastgelegd teneinde moeilijkheden te voorkomen. Gesteld werd dat:

1. de voorstellen van de minister in strijd waren met het algemeen belang;
2. de verzachting van de mogelijkheden niet nodig was;
3. tegenover de nederlandse arts, die in het buitenland deze faciliteit niet had, onbillijk werd gehandeld en
4. de voorstellen zouden leiden tot een verlaging van het wetenschappelijk peil.

Maar, het noodlot van het toeval speelde zijn spel! Hoofdbestuurder-secretaris Nijhoff, die zich in deze materie nogal onverstandig had geëxponeerd (hij schreef kort voor de algemene vergadering van 1892 een artikel waarin de houding van de overheid werd verdedigd) meende dat hij met de hem opgedragen taak geen haast behoefde te maken en verzond het bewuste adres op 28 september 1892. Het bereikte de griffier van de Kamer op de dag waarop het wetsontwerp, geheel onverwacht, in behandeling werd genomen en de Kamerleden daags nadat de beslissing was genomen en het wetsontwerp was aanvaard. Hoewel hier zonder twijfel moet worden gesproken van een ongelukkige samenloop van omstandigheden, was het commentaar van vele afdelingen: "zie je wel hoe het hoofdbestuur omspringt met de besluiten van de algemene vergadering wanneer men het zelf niet geheel daarmee eens is", verklaarbaar en begrijpelijk.

Door de reacties op zijn handelswijze zag het hoofdbestuur zich ertoe genoodzaakt voor het eerst in het bestaan van de Maatschappij een buitengewone algemene vergadering te beleggen. In deze vergadering, die op 7 december 1892 plaats vond, werd het duidelijk welke omvang de communicatiestoornis tussen hoofdbestuur en afdelingen had bereikt. De reacties liepen uiteen van verontwaardiging tot teleurstelling. Het hoofdbestuur erkende dat door voorzitter en secretaris een fout was gemaakt en bood daarvoor zijn verontschuldiging aan, terwijl de secretaris zijn ontslag-aanvraag indiende. Enkele afdelingen (Groningen en 's-Gravenhage) eisten het aftreden van het gehele hoofdbestuur, de afgevaardigde van Tiel sprak van

half bewuste of onbewuste opzet, eraan toevoegende dat de Maatschappij "niet hoofdbestuursachtig is". Hers tenslotte, tot voor kort afgevaardigde van De Eilanden (en nieuw gekozen maar nog niet in functie getreden) hoofdbestuurslid, gaf een verantwoorde uiteenzetting van hetgeen zich in de Maatschappij afspeelde.

"De geest die in de maatschappij heerscht, is de weerschijs van den geest die in de groote maatschappij meer en meer macht krijgt, van de geest van wantrouwen, die alle gezag ondermijnen wil. Deze geest dateert reeds van eenige jaren geleden. Eén van sprekers vrienden zeide eens aan den feestmaaltijd, na een algemeene vergadering, er moet maar een einde komen aan de heerschappij van professoren en amsterdamsche heeren".

Dit sloot aan bij de door de afgevaardigde van Tiel reeds eerder in de vergadering gemaakte opmerking dat het hoofdbestuur aristocratisch doch de Maatschappij plebejisch was: "zij bestaat voor 19/20 uit medisch plebs, uit gewone practici".

Hers achtte het echter niet in het belang van de Maatschappij dat het hoofdbestuur zou aftreden. Uiteindelijk wonnen de bezadigden, die inzagen dat voornamelijk een ongelukkige en niet te voorziene samenloop van omstandigheden de secretaris parten had gespeeld en een motie van de afdeling Utrecht waarin het vertrouwen in het hoofdbestuur werd uitgesproken, nam de vergadering aan met 60 tegen 31 stemmen. Secretaris Nijhoff handhaafde zijn aanvraag voor ontslag, dat hem met 70 tegen 21 stemmen werd verleend. Een hartelijk en welgemeend dankwoord van de afgevaardigde van Utrecht, professor Pekelharing, onderstreept door handgeklap, vergulde de pil.

Hoezeer deze gang van zaken door Nijhoff is ervaren als een persoonlijk debacle, blijkt later uit een brief van de afdeling Schiedam d.d 23 januari 1899 aan alle afdelingen, waarin wordt geargumenteed waarom de afdeling Nijhoff als kandidaat voor het hoofdbestuur voorstelt. "Zij meende daartoe te moeten overgaan omdat behalve alle andere redenen, die dezen kandidaat voor een zetel in 't hoofdbestuur geschikt doen zijn, het haar eene onbillijkheid voorkwam, dat aan den man (prof. Stokvis) met wien prof. Nijhoff indertijd om redenen van minder aangename aard ontslag als lid van 't hoofdbestuur moest nemen, sinds dien tijd opnieuw het lidmaatschap werd aangeboden, terwijl aan prof. Nijhoff tot heden een dergelijk bewijs van "vergeven en vergeten" onthouden is". De actie had succes; bij de verkiezing kreeg Nijhoff op één na de

meeste stemmen: 99 van de 112. Tijdens zijn zittingsperiode trad hij in 1901 op als voorzitter van de Maatschappij.

Aan het slot van de buitengewone algemene vergadering van 7 december 1892 werd een voorstel van het hoofdbestuur om een crediet van f 1000,- ter beschikking te stellen voor de commissie tot het verrichten van onderzoekingen omtrent cholera-therapie, verworpen.

1893 Dat overigens het gebeurde van grote invloed is geweest op de stemming in de Maatschappij dan men oppervlakkig kan waarnemen, blijkt bijvoorbeeld uit de waarschuwing van een oud-gediende als dr. Tresling in verband met het voorstel van de afdeling Schiedam voor de algemene vergadering van 1893 om de verplichtingen van de leden ten aanzien van het ondersteuningsfonds uit te breiden: "Het zij verre, dat ik oude koeien uit de sloot wil halen, doch aan ieder meelevend lid onzer maatschappij moet het bekend zijn, dat de verbindende schakels dier vereeniging niet zoo hecht meer samenhangen, als dit wel vóór eenige jaren het geval was, toen de zon, steeds onbewolkt, haar stralen over ons uitgoot". In de algemene vergadering van 1893 sprak men, op voorstel van de afdeling Helmond-Eindhoven zijn voorkeur uit voor behandeling van zaken van overwegend belang in een buitengewone algemene vergadering boven het vaststellen van de stemming der afdelingen door een schriftelijke rondvraag.

In de middag van de tweede dag van die algemene vergadering hield, op uitnodiging van het hoofdbestuur, Willem Eindhoven een voordracht over "Nieuwe methoden voor klinisch onderzoek", bij welke gelegenheid de leden in kennis werden gesteld van de electrocardiografie met behulp van de capillair-electrometer; de vorige dag had de rotterdamse huisarts Klinkert gesproken over "De klinische waarde van het haematologisch onderzoek", een voordracht, die in druk 53! bladzijden lang was.

Toch zakte het Maatschappij-leven na de crisis van 1892 verder af; mede door het ontbreken van leiding van de zijde van het hoofdbestuur, dat na de ervaringen van 1891 tien jaar lang geen voorstellen meer indiende, uitgezonderd een voorstel tot reglementswijziging waarbij de vaste commissies werden opgeheven. De argumentatie daarvoor was gelegen in het feit dat van commissie-werk reeds lang geen sprake meer was en het eigenlijk ging om de activiteiten van één man, veelal de secretaris. Het behoorde niet tot de

uitzonderingen dat de leden van een vaste commissie een rapport eerst onder het oog kregen nadat het in druk was verschenen.

Voorstellen van de afdelingen uit de jaren tussen 1890 en 1900 waren weinig doordacht en werden vaak verworpen of grondig gewijzigd, meestal in dier voege dat een commissie van onderzoek werd ingesteld.

De jaarverslagen van de hoofdbestuurder-secretaris worden steeds korter, mede als gevolg van de overigens mislukte poging van de afdeling Oldamt, ondernomen in 1897, om het voorlezen daarvan in de algemene vergadering af te schaffen. In de jaren 1897 en 1898 was het jaarverslag nauwelijks twee bladzijden lang en in het begin van het jaarverslag over 1898 lezen we: "Sedert mijn vorig verslag is er in onze Maatschappij al heel weinig gebeurd waarvan uw kroniekschrijver melding heeft te maken".

Een niet onaanzienlijk aantal bezoekers van de algemene vergadering verdween na de rede van de voorzitter en het jaarverslag van de secretaris om elders de ontmoeting met vrienden voort te zetten. Men kwam niet in de eerste plaats voor de vergadering, waarschijnlijk omdat beraadslaging over de ondoordachte en over het algemeen slecht geargumenteerde voorstellen van de afdelingen nauwelijks mogelijk was en omdat de wetenschappelijke voordrachten door het veelal ontbreken van actualiteit, niet boeiden.

Maar gelukkig deden zich in die jaren een aantal maatschappelijke verschijnselen voor, die de Maatschappij in het begin van de nieuwe eeuw zouden dwingen tot het varen van een andere en meer duidelijke koers.

2. *Bijzondere activiteiten*

De Maatschappij en het totstandkomen van de Wet van 1865¹.

Eén van de belangrijkste activiteiten van de Maatschappij in de eerste jaren van haar bestaan was het ijveren voor een nieuwe geneeskundige wetgeving; de wens tot herziening van de wet van 1818 was ongetwijfeld één van de voornaamste drijfveren voor het ontstaan der Maatschappij; het ijveren daarvoor was in de eerste jaren

¹ Voor details van deze vele jaren durende weg naar de nieuwe wetgeving verwijzen wij naar het gedenkboek 1924 van de Maatschappij en naar ons artikel in Medisch Contact van 28 mei 1965; in deze beschrijving willen wij volstaan met het registreren van de gevolgen voor de verhoudingen binnen de Maatschappij.

zowel de voornaamste rechtvaardiging voor haar bestaan als een gevaar voor haar voortbestaan.

Ongeveer gelijktijdig met de voorbereiding van de oprichting der Maatschappij en zeer waarschijnlijk om haar van de aanvang af de wind uit de zeilen te nemen, werd bij Koninklijk Besluit van 25 juli 1848 opnieuw een Staatscommissie ingesteld met de opdracht voorstellen te doen, die zouden kunnen leiden tot een herziening van de bestaande wetgeving. Reeds in de eerste algemene vergadering werd ter sprake gebracht de wijze waarop men het rapport van de Staatscommissie, dat op 30 juni 1849 aan minister De Kempenaer was uitgebracht maar op het tijdstip van de algemen vergadering: 23 oktober 1849 nog niet was gepubliceerd, te zijner tijd zou behandelen. In de tweede algemen vergadering, toen de Maatschappij nog steeds onkundig was van de inhoud van het rapport, werd het hoofdbestuur op voorstel van de afdeling Onderdendam ertoe gemachtigd om bij de wetgevende en uitvoerende macht onverwijld op een verbetering van de geneeskundige staatsregeling aan te dringen. Kort daarop werd een klein gedeelte van het rapport, handelende over de opleiding tot de diverse beroepen vrij gegeven. Ondanks het nadrukkelijk en herhaald verzoek van de Maatschappij, weigerde Thorbecke, die inmiddels op binnenlandse zaken aan het bewind was gekomen, een volledige publikatie toe te zeggen.

Om tot een adres vanwege de Maatschappij te komen werd schriftelijk het oordeel van de afdelingen gevraagd en het is tekenend voor de verhoudingen binnen de Maatschappij en een bewijs voor het ontbreken van onderlinge solidariteit, dat slechts 18 van de 31 afdelingen hun medewerking verleenden.

In het adres, dat door hoofdbestuurder-secretaris Heye was opgesteld en door het hoofdbestuur werd aanvaard op voorwaarde dat Mulder en Donders daarmee akkoord zouden gaan, werd duidelijk gesteld dat naar het oordeel van de Maatschappij slechts één soort geneeskundigen tot de praktijk van de geneeskunde behoorde te worden toegelaten, geneeskundigen met een gelijke en volledige bevoegdheid en een universitaire opleiding voor allen waarbij de klinische scholen en de Rijks Kweekschool voor Militair-geneeskundigen te Utrecht zouden moeten verdwijnen. Een en ander was tegengesteld aan de voorstellen van de meerderheid in de Staatscommissie, die dacht aan doctores in de drie onderscheidene vakken: de inwendige geneeskunde, de chirurgie en de verloskunde, en naast deze groepen de geneesmeesters, door de commissie aan-

geduid als "minder wetenschappelijk gevormde kunstbeoefenaars, die in eenen exceptionelen toestand zullen gehouden worden, die streng bewaakt en zooveel mogelijk onschadelijk zullen worden gemaakt".

De wijze, waarop bedoeld adres aan de minister binnen de Maatschappij tot stand kwam, werd door Heye in het begeleidend schrijven als volgt aangeduid: "In haar jongste Algemeene Vergadering, gehouden den 26sten en 27sten Juni dezes jaars, heeft de Maatschappij met warmte beraadslaagd".

Maar tevens kwam bij die gelegenheid het gebrek aan eenheid van opvatting naar voren, dat zo lang het bereiken van een herziening der wetgeving in de weg heeft gestaan en dat het voortbestaan der Maatschappij zo vaak in gevaar heeft gebracht. Zelfs ten aanzien van de eenheid van stand der geneeskundigen blijkt dat, van de achttien afdelingen die zich daarover uitspraken, twee afdelingen (Alkmaar en Haarlem) zich nadrukkelijk tegen verklaarden en twee (Leiden en Groningen) zich niet duidelijk vóór uitspraken.

Aan een herziening van de geneeskundige wetgeving, door hem erkend als één der gewichtigste aangelegenheden, die binnen de kortst mogelijk tijd voorziening eiste, is Thorbecke, die met het gehele kabinet het veld moest ruimen als gevolg van een meningsverschil met de Koning naar aanleiding van de "April-beweging" (1853) niet meer toegekomen; wél heeft hij eind 1851 het gehele rapport nog voor publikatie vrij gegeven.

Het adres van de Maatschappij, dat de reactie op die volledige publikatie bevatte, kwam op dezelfde wijze tot stand (na het schriftelijk raadplegen van de afdelingen) als het adres van 1851. Het bracht weinig nieuwe gezichtspunten; slechts de bestaande tegenstellingen binnen de wereld der geneeskundigen kwamen nog duidelijker aan het licht. Bij de stelling dat naar het oordeel der Maatschappij alléén geschikt en bevoegd tot de uitoefening der geneeskunst behoorden te zijn doctoren in de geneeskunde, omvattende de drie vakken (geneeskunde, chirurgie en verloskunde) moest de aantekening worden gemaakt: "Eene niet onbelangrijke minderheid meent te moeten berusten in, of weet alvast niets beters te geven dan, het stelsel door de Staatscommissie voorgeslagen. Een deel dier minderheid wenscht echter de geneesmeesters in elk geval te zien vervallen".

Een behandeling van het rapport in de algemene vergadering van juni 1852 bleek deze vergadering niet aan te durven, hoewel het hoofdbestuur bij monde van zijn secretaris daarom nadrukkelijk

vroeg met de woorden: "U is het gegeven dien arbeid der Afdelingen met eerbiediging van het gevoelen der minderheid, als met een enkel woord te verheffen tot den uitspraak niet der meerderheid, maar tot den uitspraak der geheele Maatschappij . . .".

Op voorstel van de afdeling Utrecht besloot de vergadering echter met 45 tegen 6 stemmen geen nieuwe gedachtenwisseling over het adres te openen, omdat deze geen zin zou hebben en de tegenstellingen slechts zou verscherpen. Met 36 tegen 15 stemmen werd het advies, zoals het daar lag, met inbegrip van de mening der minderheden, verklaard te zijn het gevoelen der Maatschappij.

Van de regeringen, die na de val van het kabinet Thorbecke aan het bewind zijn geweest (meestal gedurende korte tijd) was niets te verwachten. Afgezien van het feit dat het departement van binnenlandse zaken door zwakke figuren werd geleid, werd de aandacht van de regering gebonden door de opnieuw oplaaierende onverdraagzaamheid op het terrein van de godsdienst en door het begin van de schoolstrijd. Het conservatieve kamerlid Wintgens, die later bekendheid zou verkrijgen door zijn initiatief-voorstel voor een wetsontwerp tot instelling van plaatselijke raden van gezondheid, typeerde deze tijd met de volgende woorden: "Wij vonden na 1853 achtereenvolgens in de regeringen, gemis van beginselen, verzaaking aan beginselen, vergissing omtrent beginselen, fusie van beginselen, goochelspel met beginselen, en misverstand omtrent beginselen".

Toch zat de Maatschappij in die jaren niet stil! Bij het vijf-jarig bestaan, toen de eerste tekenen van malaise zich binnen de Maatschappij gingen vertonen, liet het hoofdbestuur zich, teleurgesteld door het ontbreken van enig uitzicht op herziening der wetgeving en waarschijnlijk onder de druk van de algemene artsen-opinie, verleiden tot het schrijven van brieven aan de minister, die hem en zijn departement wel zeer onaangenaam moesten treffen (wij hebben daarvan reeds melding gemaakt in hoofdstuk II). Zelfs de evenwichtige en steeds beheerste Schneevoogt sprak in de algemene vergadering van 1854 te Middelburg:

"De toestand onzer geneeskundige staatsregeling is zoo diep treurig, de hoop op verbetering van regeringswege zoo hoogst gering, klagen en beden hebben zoo weinig gebaat dat het onverantwoordelijk zou zijn, zoo wij niet thans beproefden dien toestand, in al zijn afzigtelijkheid ten minste aan het licht te stellen: ons zelve tot beter inzicht, der Regeering tot onophoudelijken prikkel, het publiek tot ernstige waarschuwing".

De minder goede verhouding met het departement, die hiervan het gevolg was, deed zich ook op andere gebieden dan op dat van de wetgeving gevoelen; zo kreeg de Maatschappij op haar verzoek om medewerking bij het opstellen van een volledige geneeskundige plaatsbeschrijving, in het geheel geen antwoord en de opmerking van Heye in één van zijn jaarverslagen, dat door de afdeling medische politie van het parlement de vormen van betamelijkheid niet eens in acht werden genomen, was dan ook terecht.

Maar eveneens kwam duidelijk aan het licht dat de ambtenaren van het departement hierin een belangrijke rol speelden. In een persoonlijk schrijven, dat minister Simons op 5 oktober 1856 aan Heye richtte, schreef de minister: "De geneeskundige (als ik ze zoo noemen mag) wetten eerdaags door mij ingeleverd zullen worden, waarbij ook de zaak van de gezondheidscommissien geregeld wordt. Het is mij niet mogelijk toegeschenen thans reeds, nu nog zoo weinig bij ons gedaan is, alles te regelen wat de openbare gezondheidstoestand vorderen zou, maar ik hoop dat die gelegenheid zal geopend worden om dat alles in korten tijd te regelen; ik hoop dat men eindelijk het hoog belang zal inzien en willen inhalen, wat zoo lang verzuimd is. Wanneer in het belang van de openbare zaak U iets voorkomt, zal het mij altijd aangenaam zijn van U berigt te ontvangen, door U te worden ingelicht. Wees verzekerd dat ik het behartigen zal, zoo veel ik kan. Ik zal er altijd in zien een blijk van Uw belangstelling en Uw schrijven geeft mij regt er bij te voegen Uwer persoonlijke welwillendheid".

Helaas kon de voormalige directeur van de Koninklijke Academie te Delft zich als minister niet handhaven (mede door zijn stellingname naar buiten tegenover zijn ambtenaren?) en werd hij tijdens de zittingsperiode van het kabinet (in 1857) vervangen door Ridder van Rappard, die in dat jaar nog een ontwerp van wet zou indienen, dat echter geen openbare behandeling bereikte.

Omdat de ministers ongenaakbaar schenen en men veronderstelde dat mogelijk een weg naar het ministerieel kabinet door de Kamers der Staten-Generaal liep, besloot men in de algemene vergadering van 1856 (dat was nog in de eerste helft van 1856 toen in het ministerie Van Hall minister Van Reenen binnenlandse zaken beheerde) zich met een adres tot de volksvertegenwoordiging te richten. Aan een commissie, waarvan Ramaer de leiding zou hebben, werd een opdracht tot samenstelling van bedoeld adres verstrekt. Maar het is tekenend voor de impasse waarin men zich voelde en

voor de teleurstelling, die ook Ramaer's deel was, dat van de uitvoering van de opdracht niets is terecht gekomen.

In de "grote" hoofdbestuursvergadering van 12 april 1856 kwam de vraag aan de orde hoe het stond met het adres, waarbij Ramaer aanvankelijk trachtte het twijfelachtig te laten voorkomen of het opstellen van het adres wel aan de commissie was opgedragen. Maar nadat was betoogd dat de commissie, hoe dat ook zij, niet nú met deze opvatting voor de dag had mogen komen, moest Ramaer wel toegeven dat andere redenen tot het niet volbrengen van de opdracht hadden bijgedragen. Men besloot dat de voorzitter in de algemene vergadering zou informeren naar de stand van zaken met het adres en dat de commissie, zonder daarbij de twijfel die door Ramaer naar voren was gebracht te uiten, eenvoudig de geschiedenis van de motieven der vertraging zou mededelen.

In die bewuste algemene vergadering heerste er nogal enige ontstemming, temeer omdat Ramaer wegens ziekte niet aanwezig was en ook de andere leden der commissie schitterden door afwezigheid; er was slechts een schriftelijke mededeling van Ramaer. Men besloot de commissie te ontheffen van haar taak en aan het hoofdbestuur hernieuwd machtiging en last te geven om, in de meest ernstige vorm en zo dikwijls en aanhoudend zulks gepast en wenselijk scheen, bij regering en volksvertegenwoordiging aan te dringen op grondige hervorming van de geneeskundige wetgeving.

In diezelfde vergadering moest nog een tweede teleurstelling worden verwerkt (die eveneens in het bijzonder Ramaer trof) toen men besloot op grond van onoverkomelijke moeilijkheden het eigen tijdschrift van de Maatschappij op te heffen en medewerking te verlenen aan een zelfstandig Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, waarvan het eerste nummer begin 1857 verscheen. Het hoofdbestuur was voornemens in deze algemene vergadering voorts de vraag aan de orde te stellen welke middelen men zou kunnen aanwenden om ook bij de kleinere afdelingen en bij ieder der leden in het bijzonder de deelneming aan de werkzaamheden te verlevendigen; tengevolge van tijdsgebrek kwam men aan deze vraagstelling echter niet toe.

In het land bleek men zo langzamerhand hier en daar zijn geduld te verliezen. Voor de algemene vergadering van 1857 kwam de afdeling Onderdendam met een voorstel, dat behelsde de aanbidding van een volledig ontwerp van wet aan de overheid en zo ook dat niet mocht helpen, "alsdan het hoofdbestuur onder nadere goedkeuring der Maatschappij te magtigen, dan die maatregelen bij den genees-

kundigen stand te doen uitlokken, als waardoor eene volkomen anarchie in de geneeskundige wetgeving zou kunnen in het leven geroepen worden". Maar de algemene vergadering liet zich niet tot onberaden stappen verleiden. Men sloot zich in meerderheid aan bij de opvatting van de afgevaardigde van Tiel, die opmerkte: "Zij (de Maatschappij) blijve binnen wettelijke bevoegdheid. Zij doe geene wanhopige stap". Trouwens, onder de leiding van Donders, die als voorzitter in zijn openingsrede ter gelegenheid van genoemde vergadering erop wees dat wetenschap de hefboom is tot een waardige opbeuring van de geneeskundige stand, kon men moeilijk anders verwachten..

Het jaar 1857, waarin de Maatschappij onder voorzitterschap van Donders opereerde, is met betrekking tot de vernieuwing van de geneeskundige wetgeving een belangrijk jaar geweest vanwege de duidelijke koerswijziging, die optrad en later aanleiding zou geven tot grote interne en externe moeilijkheden.

Het gebrek aan eenheid demonstreerde zich opnieuw in het begin van 1857 toen de afdeling Zeeland de steun vroeg van de Maatschappij voor een protest bij de minister tegen het ontnemen van de bevoegdheid aan plattelands-heelmeesters in dat gewest om de inwendige geneeskunde uit te oefenen. Deze bevoegdheid, die hun veertig jaar geleden informeel (het desbetreffende koninklijk besluit werd nooit gepubliceerd) was toegekend, dreigde hun door de provinciale commissie van toezicht te worden ontnomen. Bij de raadpleging van de afdelingen conform artikel 34 van de Wet der Maatschappij bleken zes afdelingen (met 19 stemmen) tegen en acht afdelingen (met 19 stemmen) voor te zijn, terwijl zich vier afdelingen (met 9 stemmen) voorwaardelijk voor verklaarden. Het hoofdbestuur leidde hieruit af dat de meerderheid voor was.

Bij het verschijnen van het ontwerp Van Rappard (3 augustus 1857), naar aanleiding waarvan de Maatschappij opnieuw haar standpunt moest bepalen, bleek er bij de meerderheid van het hoofdbestuur twijfel over te bestaan of de meerderheid nog steeds was geporteerd voor de absolute eenheid van bevoegdheid. De oorzaak voor deze twijfel moet worden gezocht in een artikel in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde (1.1857.649) van de hand van dr. J. Penn (oud-voorzitter van de Maatschappij) waarin een pleidooi werd gevoerd voor twee soorten doctoren, te weten doctoren in de drie vakken én doctoren uitsluitend in de geneeskunde.

Bij de raadpleging van de afdelingen bleken slechts 15 van de 26 afdelingen, vertegenwoordigende 36 stemmen, geporteerd te zijn voor een volledige eenheid van bevoegdheid en opleiding, terwijl 6 afdelingen, vertegenwoordigende 17 stemmen (waaronder Amsterdam, Leiden, Alkmaar en Schiedam), hiermede niet volledig akkoord konden gaan. Van groot belang was voorts de uitspraak in het adres aan de regering: "dat zij elke wet, elk wetsartikel, die in staat waren wezenlijke verbetering te verschaffen (al beantwoorden zij dan niet aan hare wenschen in het afgetrockene) toch met dank zou ontvangen en met hare zedelijke kracht zou steunen; liever dan alweder het tijdstip verdaagd te zien der uiteindelijke regeling van een der meest omvattende volksbelangen".

Maar nog duidelijker spreekt de koerswijziging uit de pertinente verklaring in het adres, dat de Maatschappij zich op het praktische standpunt wil plaatsen dat, hoewel daaraan wel de voorkeur moet worden gegeven, de regeling van het hoger onderwijs niet vooraf behoeft te gaan aan de regeling van de uitoefening der geneeskunst. Donders ging als voorzitter in zijn openingsrede zelfs zo ver dat hij stelde dat alle geneeskundigen, van welke school ook, op hun gelijke kennis door een staatscommissie behoorden te worden getest. Hiermede deed hij afstand van de eis van universitaire opleiding voor alle geneeskundigen.

Dit standpunt en de hiervoor aangegeven koerswijziging werden door Professor Gerrit Jan Mulder gezien als symptomen van een ernstig tekort aan beginselen bij de Maatschappij. Snellen beschreef in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1880 deze controverse met de volgende woorden: "Niet vragen om regeling van het onderwijs – dat was niet het standpunt van Mulder. En als we hem later ontmoetten, dan is het als verwoed tegenstander, die én aan de Maatschappij én aan elk der leden van het toenmalig bestuur met ijzingwekkende vasthoudenheid en op heftige wijze telkens weder het recht ontzegt over de belangen van Hooger Onderwijs mede te spreken".

Het ontwerp van minister Tets van Goudriaan (22 februari 1859) "het onaannemelijkste van alle onaannemelijke ontwerpen" (hoewel de eenheid van stand erin werd doorgevoerd maar dan op het laagste niveau!) ontlokte aan de Maatschappij zeer scherpe kritiek en voor het eerst maakte het concept-adres aan de minister onderwerp van discussie uit op de algemene vergadering. Dit leidde schijnbaar tot een veel grotere eensgezindheid dan doorgaans kon worden bereikt met schriftelijke rondvraag bij de afdelingen;

slechts twee van de 21 aanwezige afdelingen bleken tegen te zijn en één was blanco. De oorzaak voor dit opvallende feit is duidelijk hierin te zoeken dat het hoofdbestuur aan Donders opdroeg het concept-adres te verdedigen. Voor de houding, die Donders enkele jaren later zou aannemen, zijn een aantal finesses uit de handelingen van deze algemene vergadering van groot belang.

Op een vraag van de afdeling Haarlem en de afdeling Rotterdam (die deze vraag voorwaardelijk stelden) of het hoger onderwijs niet eerst diende te worden geregeld, antwoordde Donders: "Het hoofdbestuur verheugt zich er over dat de afdelingen, die 't afwijkend vraagpunt voorstelden (evenals de inleiding van de nieuwe zulks deed) om praktische redenen daarop thans niet zullen aandringen. Regeling van het Hooger Onderwijs is wenschelijk, verbetering der medische wetgeving is noodzakelijk; daarom ga deze vooraf". En op de vraag van Friesland of het niet beter zou zijn in plaats van staatsexamens "eeniglijk" de academische examens te behouden, antwoordde Donders: "Niet tegen staatsexamens is een kreet opgegaan (en allerm minst een kreet van hoogleeraren – zooals men beweerd en nogmaals, ondanks behoorlijke weerlegging herhaald heeft) – Neen! Tegen slechts één staatsexamen ging eene algemeene kreet op en ook van hen, die als docenten weten, hoe weinig waarborg zulk een examen zou hebben opgeleverd. Daartegen is de vorm der staatsexamens, zoo als de concept-memorïe die voorstelt, inderdaad eene hoogst gelukkige overgangsvorm. Immers spreker hoopt en verwacht, dat te eeniger tijd er niets anders zullen zijn dan staatsexamens . . . Aan de Hoogeschole blijft voorshands het regt verzekerd hare kweekelingen te examineren; andere inrigtingen van geneeskundig onderwijs kunnen hare kweekelingen zenden naar commissien die gedeeltelijk uit Hoogleraren zamengesteld, gelijken maatstaf als aan de hoogeschole gebruikt wordt, zullen invoeren. Die examina zullen dus een toetssteen zijn der inrigtingen van onderwijs. Zij die levenskracht in zich zelve hebben, zij mogen dan heeten hoogeschole, Athenaea, Clinische schole of Privatissima – en die levenskracht openbaren in de kweekelingen, die van hen uitgaan – zullen blijven leven; zij die de waarborg der vrijheid niet kunnen geven (en dat zal ook wenschelijk zijn) zullen ondergaan".

De ontevredenheid, die een gevolg was van de zoveelste mislukking, werd gedemonstreerd in een voorstel van de afdeling 's-Gravenhage voor de algemene vergadering van 1860, inhoudende dat de leden zich ertoe zouden verplichten niet meer beschikbaar te zijn voor

plaatselijke of provinciale commissies. Maar de vergadering, hoewel grote waardering hebbende voor het voorstel, besloot de vraag noch in deze noch in gene richting te beantwoorden, het daarbij aan ieder lid overlatende zijn houding te bepalen.

In diezelfde vergadering werden op voorstel van de afdeling Meppel en met medewerking van Amsterdam 20 punten opgesomd waarin de bestaande wet niet werd nageleefd. Deze "stormram" van Meppel werd in het daarop volgende jaar uitgebreid met een opsomming van de lacunes in de wet waarbij men ditmaal voorzichtigheidshalve aantekende dat de Maatschappij een algehele vernieuwing voorstond en niet zou instemmen met een aanpassing van de bestaande wetgeving.

Hierna brak het voor de Maatschappij zo belangrijke jaar 1862 aan, waarin Thorbecke opnieuw aan het bewind kwam en het ministerie van binnenlandse zaken onder zijn beheer kreeg. Zwakke ministers uit zwakke kabinetten van korte levensduur (tussen 1853, na de val van het eerste kabinet Thorbecke, en 1862 traden vijf regeringen op, sommige met een levensduur van één of nauwelijks twee jaar) hadden voordien vruchteloze pogingen gedaan om een wijziging van de geneeskundige wetten tot stand te brengen. Zijn in 1853 onverwacht afgebroken legislatieve arbeid voortzettende, bood Thorbecke reeds op 20 juni 1862 de koninklijke boodschap, inhoudende een regeling van het geneeskundig staatstoezicht enz., aan de Tweede Kamer aan.

De kennismaking van de Maatschappij met het ontwerp Thorbecke, dat uiteindelijk als de wet van 1865 de eindstreep zou halen, wordt in het Gedenkboek 1924 als volgt beschreven: "Wacht op onze daden" had deze gezegd, en ziet! staande de Juni-vergadering in Tilburg werden de exemplaren binnen gebracht van de pas aan de 2de Kamer ingediende wetsontwerpen op het geneeskundig staatstoezicht, enz. door hem aan de Maatschappij geadresseerd". Deze beschrijving is in overeenstemming met het officiële verslag van die algemene vergadering waarin onder punt VI. wordt medegedeeld: "Inmiddels wordt binnengebracht een exemplaar der pas aan de 2de Kamer ingediende wetsontwerpen . . .".

Toch was de werkelijkheid anders! De in meer dan één opzicht merkwaardige openingsrede van voorzitter Evers, die na een ziekte tenauwernood zijn plaats in de voorzitterszetel had kunnen innemen, doet vermoeden dat de inhoud van het ontwerp hem en het hoofdbestuur al reeds bekend moest zijn. Sprekende over de teleurstellingen, die de Maatschappij tot dat moment had moeten verwerken

in haar streven naar vernieuwing van de geneeskundige wetgeving, zei de voorzitter, met het oog op een komend ontwerp: "het spreekt vanzelf dat de Maatschappij het beoordelen zal. De wijze waarop zij dit zal doen en hoe zij haar oordeel aan de bevoegde magt zal bekend maken, behoort tot de werkzaamheden van deze vergadering". Hij zei dit terwijl nog allerm minst vaststond dat de vergadering ertoe bereid zou zijn de onbekende voorstellen als urgent punt in behandeling te nemen! De hoofdbestuurder-secretaris zei in zijn jaarverslag: "Thans heeft dat uur geslagen".

Zekerheid krijgen wij uit het verslag van de hoofdbestuursvergadering, die op de avond, voorafgaande aan de algemene vergadering, werd gehouden en waarin men besloot de behandeling van de kort tevoren van Godefroi ontvangen ontwerpen als urgent punt van bespreking voor die vergadering voor te stellen. Men stelde bovendien vast dat het ontwerp in hoofdzaken overeen kwam met de wensen van de Maatschappij.

Het verdere verloop der dingen wekt stellig de indruk dat het hoofdbestuur gaarne had gezien dat er van de zijde der Maatschappij nu geen moeilijkheden meer werden gemaakt, hetgeen de voorzitter in zijn openingsrede op een zeer merkwaardige wijze tot uitdrukking bracht. Er bestaat feitelijk reeds lang eenheid van stand, was zijn uitgangspunt. "Door de wet verboden, heeft zij zich baan weten te breken en bestaat in strijd met de wet". Voorts zei hij bij die gelegenheid: "Ons en het publiek belang eischt dus niet verbetering van het onderwijs, maar wel, dat het onderzoek naar de bevoegdheid behoorlijk geschiede. Het onderwijs zal vanzelf verbeterd worden, zoo dit nodig is, wanneer slechts het onderzoek behoorlijk geschiedt. Zij, die nu met dat onderzoek belast zijn, weten, dat feitelijk alle onderscheid van geneeskundige standen al lang heeft opgehouden".

Voorwaar merkwaardige taal bij het begin van de behandeling van een ontwerp waarin naast de doctoren in de drie vakken afzonderlijk (die hun bevoegdheden zouden behouden totdat de herziening van het hoger onderwijs anders zou beschikken) een nieuwe stand werd gecreëerd n.l. van de genees-, heel- en vroedmeesters, die – na met goed gevolg twee staatsexamens te hebben afgelegd – ongeacht hun opleiding tot de uitoefening in volle omvang zouden worden toegelaten. Voor die opleiding dacht de minister aan twee klinische scholen, één in Rotterdam en één in Amsterdam. In het concept voor een adres aan de Tweede Kamer, dat de secretaris reeds had voorbereid, stond voorop dat de aangeboden ontwerpen

in hoofdpunten tegemoet kwamen aan de wensen van de Maatschappij, "weshalve zij eerbiedig verzoekt aan deze wetsontwerpen Uwe goedkeuring te schenken".

Toen de algemene vergadering echter niet zo maar wilde besluiten tot een spoedbehandeling zonder de mogelijkheid van ruggespraak met de afdelingen, stelde de voorzitter voor aan de griffier van de Kamer de vraag voor te leggen of de ontwerpen nog in de lopende zittingsperiode zouden worden behandeld. Na kennisneming van het telegrafisch antwoord, dat in de loop van de middag werd ontvangen en luidde: "De wet komt binnen veertien dagen in de afdelingen" gaf de vergadering zich bij acclamatie gewonnen. Toch maande de aarzeling bij de vertegenwoordigers van de afdelingen tot voorzichtigheid en men wilde aan de afdelingen nog veertien dagen respijt geven om zich uit te spreken. Daarbij deed zich echter de grote moeilijkheid voor dat het adres op dat moment door de algemene vergadering was vastgesteld zodat het slechts naar de vorm en niet meer naar de inhoud kon worden gewijzigd.

De behandeling van het concept-adres, dat naast de boven geciteerde algemene instemming enkele amendementen van zeer geringe betekenis bevatte, was op deze betrekkelijk slecht bezochte algemene vergadering (9 van de 30 afdelingen waren afwezig!) uitzonderlijk oppervlakkig, de eensgezindheid opvallend groot. Bij de behandeling in de afdelingen bleek dat 16 afdelingen (met 40 stemmen) vóór het concept-adres waren en 5 afdelingen (met 15 stemmen) ertegen, waaronder Utrecht en Rotterdam, die zich zowel tegen het adres als tegen de wet verklaarden. De afdeling Rotterdam stelde nogmaals met nadruk dat de regeling van het hoger onderwijs haars inziens vooraf diende te gaan. Groningen en Friesland gaven schriftelijk hun instemming, hoewel zij niet met alle amendementen akkoord gingen, 9 afdelingen bewaarden het stilzwijgen, terwijl West Friesland een maand later haar instemming herriep.

Men kan zich bij deze wijze van behandeling niet aan de indruk onttrekken dat het hoofdbestuur de leden min of meer heeft willen overvallen omdat het, gezien de ervaring, vreesde dat de Maatschappij naar buiten weer grote verdeeldheid zou demonstreren; men had in de loop der jaren zijn eisen al belangrijk ingekrompen! Verbetering van de opleiding en universitaire vorming voor alle geneeskundigen waren reeds lang vergeten voorwaarden; eenheid van stand behelsde dit ontwerp niet en eenheid van bevoegdheid mogelijk in de toekomst.

Hoewel er reglementair volkomen juist was gehandeld, verwondert het ons toch niet dat, toen bekend werd dat de Kamer de behandeling van de ontwerpen van Thorbecke uitstelde tot na het zomerreces, een aantal afdelingen en leden zich "genomen" voelde. Tot overmaat van ramp was het adres van de Maatschappij gedateerd 9 juli 1862 en besloot de Kamer op 10 juli de behandeling uit te stellen!

De moeilijkheden, die ontstonden, lagen op een vlak waar men ze niet direct zou verwachten. Geheel onverwacht ontving het hoofdbestuur een brief van de afdeling Goningen (die zich schriftelijk akkoord had verklaard met het verzenden van het adres van 9 juli 1862) gedateerd 9 december 1862, die begint met de woorden: "Diep is de verontwaardiging van de Groninger afdeling over de handelwijze van het hoofdbestuur tegenover de afdelingen . . ." De eigenlijke beschuldiging werd op de volgende wijze onder woorden gebracht: "Het hoofdbestuur heeft zich derhalve niet geplaatst op het standpunt van onpartijdige onbevooroordeelde kritiek, maar het verraadt in tegendeel eene buitengewoon groote ingenomenheid met het ontwerp van wet en 't schijnt zelfs dat het daarom alle tegenspraak zoo veel mogelijk poogt af te snijden". Waar het in feite om gaat wordt ons duidelijk uit de alinea, die als volgt luidt: ". . . met een pennestreek van ja en amen eene wet goed te keuren die zoo onbewimpeld en zoo partijdig eene inrigting van Neerlands hoofdstad begunstigt ten koste van de Hogescholen, eene wet welke de meest mogelijke vrijheid verleent aan een groot aantal geneeskundigen omdat deze die vrijheid geürsueerd hadden, terwijl zij aan de gegradueerden die voorregten ontzegt waarop deze gewis met niet minder grond aanspraak kunnen maken". De brief was ondertekend door de groninger hoogleraar Baart de la Faille als vice-voorzitter van de afdeling.

Het hoofdbestuur, dat – we zeiden het reeds – reglementair juist maar onzes inziens niettemin onverstandig had gehandeld, kon moeilijk anders doen dan dit verwijt, mede door de vorm waarin het was gegoten, met verontwaardiging van de hand wijzen en de brief van Goningen niet voor beantwoording vatbaar verklaren; daarmede was de zaak echter niet afgedaan. De afdeling Goningen ontbond zich en sleurde in haar val twee afdelingen mee, n.l. Westerkwartier en Zwolle, terwijl de afdeling Onderdendam het aftreden van het gehele hoofdbestuur eiste. De algemene vergadering gaf het hoofdbestuur evenwel het votum van vertrouwen waarom het met nadruk had gevraagd, met 41 tegen 3 stemmen.

Maar nog was het gevaar voor de Maatschappij niet geweken. De voorbereiding van de openbare Kamer-behandeling van het wetsontwerp was uitvoerig en moeizaam. Het hoofdbestuur vond hierin aanleiding om op 5 maart 1865 (enkele dagen vóór de openbare behandeling, die op 7 maart begon) de Kamer nogmaals te laten weten: "Dat zij het tot stand komen dier wetten voor de volksgezondheid zoowel als voor de uitoefening der Geneeskunst niet minder dan vroeger wenschelijk blijft achten"; ook daarop was van vele zijden kritiek.

Er was een stroom van adressen toen op 7 maart 1865 de openbare behandeling begon. Van belang waren de afkeuringen van de hogescholen Utrecht, Leiden en Groningen, terwijl de "Open brief" van Donders velen in de Maatschappij schokte. Van bijzonder gewicht was het adres van de utrechtse universiteit, dat werd gesteund door een aantal vooraanstaande utrechtse artsen. Zeeman schreef over deze activiteiten in zijn jaarverslag als volgt: "Hoe die nog in de laatste dagen van den strijd de gemoederen in beweging hebben gebracht is U bekend. Gij weet hoe de cyclone, die in het meteorologisch midden van ons land ontstond, in het centrum alles opjoeg en opnam om het kort daarna ter neergeworpen weder te doen vinden. . .".

Voorts is van belang de onbegrijpelijke houding van Donders. In zijn "Open brief aan de Leden van de Tweede Kamer" waarin hij erop aandringt dat de Kamer haar goedkeuring niet verleent, is zijn overweging dat de nieuwe stand van geneeskundigen met gelijke bevoegdheid als de gegradueerden ertoe zal leiden dat de klinische school te Amsterdam de bestaande universiteiten overvleugelt. "Zóóveel besef van haar eigen belang en zóóveel onbekrompenheid tevens mag men van de hoofdstad toch wel verwachten, dat zij, door deskundigen voorgelicht, niet dralen zal, eene inrigting voor Medisch onderwijs in het leven te roepen, in alle opzigten deugdelijker dan die der Hoogeschoolen; en die deugdelijkheid gevoegd bij de mindere kennis en de minder kostbare studien tot het verkrijgen der verlangde bevoegdheid, moet den stroom der studenten noodwendig van de Hoogeschoolen afleiden, terwijl de meest geroemde Hoogleeraren de studenten zullen volgen of reeds zullen zijn voorgaan".

Daarbij verwijt hij het hoofdbestuur en dat is onzes inziens nog het meest ontstellend: "Hierin liet het in Amsterdam gevestigd hoofdbestuur zich door de belangen van het te Amsterdam gevestigd onderwijs beheerschen".

De daarop volgende verdediging van deze houding, die door velen in strijd werd geacht met de wijze waarop Donders destijds (1859) in de algemene vergadering de memorie van het hoofdbestuur verdedigde, toont de zwakke zijde van de zo algemeen gevierde hoogleraar. In zijn brochure "Mijn open brief, tegen de aanvallers verdedigd" beschrijft hij de gang van zaken destijds toen het hoofdbestuur hem had verzocht om de verdediging van het memorandum op zich te nemen. Tevoren typeert hij de figuur van Heye op de volgende wijze: "Dr. Heye heeft zich doen kennen als een man aan wien transactie te eenenmale vreemd is. In schijn gaf hij soms toe, in werkelijkheid nooit".

Over de bovengenoemde gang van zaken is zijn verontschuldiging: "Ik was daarop in het geheel niet voorbereid. Alvorens mij te verklaren verlangde ik de verschillende punten, waarover de discussie zou lopen, in de bestuursvergadering behandeld te zien. Onmiddellijk gingen wij daartoe over. Ik vroeg inlichtingen omtrent ieder punt, maakte bedenkingen, opperde bezwaren. De secretaris bragt ieder vraagpunt spoedig tot helderheid en kwam menige bedenking tegemoet. Maar omtrent enkele punten werden mijn bezwaren niet opgelost. Dat evenwel was niet langer de vraag: het uur van discussie in het hoofdbestuur was voorbij. Het allerminst kon het hoofdbestuur, dat zelf het ontwerp had geleverd, terug komen op de mening, dat de regeling der bevoegdheid ook zonder voorafgaande regeling van het hooger onderwijs kon geschieden. De vraag was alleen, of ik bereid was dit punt evenals de overige punten, te verdedigen namens het hoofdbestuur. Ik zag daarin geen bezwaar. . ." Na de nadruk erop te hebben gelegd dat hij niet uit eigen naam maar uit naam van het hoofdbestuur spreekt en voorts de tekst van het verslag dubieus te hebben gesteld door de opmerking dat het door de secretaris genotuleerde niet gelijk is te stellen met de stenografie ("de oordeelkundige lezer ziet onmiddellijk dat die tendentieuze vorm uit de pen is gevloeid van den heer Heye, wiens individualiteit te sterk is om zich onwillekeurig niet meer of minder af te drukken in het door hem geleverde resumé van 't gesprokene") besluit hij dit gedeelte van zijn verdediging met de woorden: "Gaarne erken ik, méér dan vóór vijf jaren overtuigd te zijn van de noodlottigste gevolgen van een maatregel, tot welks verdediging ik mij destijds leende. Maar veel ook is er in die vijf jaar gebeurd, wat mijn oogen moest openen voor het stelselmatig streven van velen, om het medisch onderwijs te concentreren in Amsterdam". Met de afsluiting van de behandeling in de Tweede Kamer met de

aanneming (zij het ook belangrijk gewijzigd!) van de wet van Thorbecke op 29 maart 1865, was de lijdensweg voor de Maatschappij evenwel nog niet ten einde. Op 17 mei 1865 zond de afdeling Rotterdam aan het hoofdbestuur een verzoek (met afschrift aan alle afdelingen) om bij de Eerste Kamer aan te dringen op verwerking van de wetten, die door de Tweede Kamer waren aangenomen. Het hoofdbestuur informeerde plichtsgetrouw bij de afdelingen waarbij bleek dat het initiatief van Rotterdam onvoldoende werd gesteund. Daarmede kwam aan de spanning een einde.

De Maatschappij kwam uit deze strijd niet zonder kleerscheuren tevoorschijn. In het jaar, voorafgaande aan dat waarin het erop aan ging komen (1862) telde de Maatschappij met haar 980 leden 30 afdelingen; toen het pleit was beslecht (1865) waren er nog 869 leden over, verenigd in 27 afdelingen. Voorzitter Van den Boogaard typeerde later de afloop van deze 17-jarige strijd met de woorden van een bekend veldheer: "Nog twee zulke overwinningen en wij zijn verloren!"

Aan het slot van de algemene vergadering van 1865 verklaarde de vertegenwoordiger van de afdeling Rotterdam: "En thans, nu de wet eenmaal is aangenomen, zal de Rotterdamsche afdeling het zich ten pligt rekenen, die zoo loojaal mogelijk na te komen. Zoo heersche dan, nadat het pleit is beslecht, weder de vroegere harmonie en vinde de nakomeling aan ons bewaarheid: *amantium irae amoris integratio*".

Activiteiten op medisch-maatschappelijk gebied.

Behalve met de werkzaamheden, die waren gericht op de vernieuwing der geneeskundige wetgeving, heeft de Maatschappij zich in de eerste vijftig jaar van haar bestaan (een periode, die men zou kunnen beschouwen als een inleidend¹e oriëntatie op haar toekomstige taak) intensief en met wisselend succes beziggehouden met een groot aantal medisch-maatschappelijke vraagstukken. Omdat de gang van zaken bij de behandeling van verschillende van die vraagstukken typerend is voor de sfeer, die er binnen de Maatschappij heerste, voor het veelvuldig ontbreken van saamhorigheidsgevoel en van eenheid van opvatting en voor de machteloosheid waarin men in die eerste jaren herhaaldelijk verkeerde, gaan wij op enkele van die activiteiten wat dieper in.

Geneeskundige armenverzorging.

Reeds in de eerste algemene vergadering was er een voorstel van de afdeling Zutphen waarin aandacht werd gevraagd voor de slechte geneeskundige verzorging van de min-vermogenden, die naar het oordeel van de afdeling voor een groot deel was te wijten aan laauwheid bij de geneeskundigen. Bij de behandeling van het uitgebreide voorstel, dat in drie uitvoerig geargumenteerde onderdelen uiteen viel, besloot de algemene vergadering zich voorlopig te beperken tot het onderzoek naar de toestand van de geneeskundige verzorging der min-vermogenden in de diverse afdelingen en dit onderzoek op te dragen aan de vaste commissie voor geneeskundige politie en openbare gezondheidsregeling.

In de volgende algemene vergadering (1851) moest Evers, als secretaris der commissie, echter mededelen dat zij onmachtig was tot het uitbrengen van een rapport omdat slechts tien afdelingen inlichtingen hadden verstrekt. Men besloot de termijn van inzending met een jaar te verlengen waarbij aan de afgevaardigden werd verzocht het besluit aan de afdelingen over te brengen en "aan te schroeven". Desondanks moest de commissie het daarop volgende jaar mededelen in het totaal slechts dertien rapporten te hebben ontvangen, uit welke rapporten weliswaar kon worden afgeleid dat de verzorging in het algemeen veel te wensen overliet als gevolg van een tekort aan financiële middelen, maar tevens dat van verbetering dienaangaande niet veel te verwachten was. Ten aanzien van de ziekenfondsen, die waren bedoeld als instellingen ten dienste van de geneeskundige verzorging der min-vermogenden, meldde de commissie dat geheel andere personen daarvan lid waren dan degenen voor wie die instellingen bestemd waren en bestemd behoorden te blijven. Zo wees een afdeling erop dat een lid van de provinciale staten was aangesloten bij het plaatselijke ziekenfonds. Verbetering van de toestand was volgens de commissie slechts te verwachten van een eendrachtig samenwerken der geneeskundigen zelf.

In de algemene vergadering van 1853 werd de commissie ontheven van haar opdracht en met name van het verzamelen van gegevens betreffende de ziekenfondsen omdat het samenstellen van een goede statistiek onmogelijk zou zijn (Amsterdam was in die tijd al ruim 70 ziekenbussen rijk!) en omdat van de zijde der regering toch niets zou worden ondernomen om verbetering tot stand te brengen. De beide andere onderdelen van het voorstel-Zutphen kwamen

door deze gang van zaken in het geheel niet meer aan de orde; de opgave was duidelijk te zwaar gebleken. Maar het onderwerp bleef toch verscheidene afdelingen bezig houden.

In 1857 stelden de gecombineerde afdelingen van de provincie Groningen voor, een tijdelijke commissie in het leven te roepen om een grondig onderzoek naar de toestand der geneeskundige armenverpleging in te stellen. De aanleiding tot dit voorstel moet worden gezocht in de armenwet van 1854 waarin het beginsel gestalte kreeg, dat zich in de toenmalige politiek steeds meer aanhangers verwierf n.l. dat armenzorg geen staatsbelang was maar moest worden gezien als het uitoefenen van individuele deugden of godsdienstige plichten. De nieuwe wet stelde het particuliere initiatief voorop en legde op de overheid alleen de plicht van aanvullend optreden. Dit had tot gevolg dat vele gemeenten ook de geneeskundige verzorging der armen maar al te graag aan diakonieën of andere instellingen van weldadigheid overlieten.

Hoewel niet iedereen enthousiast was over het opnieuw beginnen aan deze taak zó kort na de eerste mislukking, besloot de algemene vergadering met 37 tegen 15 stemmen "gezien de wezenlijke ernst om dit belangrijk onderzoek te hernieuwen en tot klaarheid en rijpheid te brengen", een tijdelijke commissie in het leven te roepen, bestaande uit drie personen, te benoemen door de afdelingen, die het hoofdbestuur daartoe zou aanwijzen. Door een onverstandige keuze van het hoofdbestuur, dat de ver uiteen liggende afdelingen Groningen, Tiel en Zwolle aanwees, was de onderneming reeds in een zeer vroeg stadium tot mislukking gedoemd. De verwachting, die door het hoofdbestuur werd uitgesproken in zijn vergadering van april 1858 en werd neergelegd in de agenda voor de algemene vergadering van datzelfde jaar, n.l. dat de commissie haar programma vóór die vergadering bekend zou maken, bleek ijdel te zijn. De oorzaak daarvan wordt duidelijk uit het verslag, dat de hoofdbestuurder-secretaris in de algemene vergadering van 1859 uitbracht: "De tijdelijke commissie voor 't onderzoek naar den toestand der geneeskundige armenverpleging heeft zich niettegenstaande alle inspanning, niet kunnen constitueren. Het groningse lid dr. Swaagman heeft ons de oorzaken daarvan in 't breede opgesomd. Naar zijn oordeel liggen ze niet in het minst in de te zeer verspreide zetels der benoemde afdelingen Groningen, Tiel en Zwolle, waaruit de leden der commissie (ten minste zoolang men van spoorwegen in die rigtingen nog slechts droomen kan) nauwelijks tot eene vergadering kunnen te zamen komen. De

ontbinding der afdeling Zwolle heeft eindelijk der kranke commissie den doodslag gegeven en zij moet thans zelve worden beschouwd als feitelijk ontbonden”.

De algemene vergadering sloot zich hierbij aan met de uitnodiging aan de afdelingen om ten opzichte van dit belangrijke onderwerp een nieuw voorstel te doen. De gedachte, die het hoofdbestuur hieraan koppelde om, gezien de onbevredigende resultaten van de werkzaamheden van commissies, in het vervolg voor dergelijke werkzaamheden gedelegeerden te benoemen, vond bij de afgevaardigden op dat moment geen genade.

Gevolg gevende aan de hiervoor vermelde uitnodiging van de algemene vergadering, brachten de gecombineerde afdelingen van Groningen het voorstel opnieuw aan de orde in de algemene vergadering van 1860, waarin men na langdurige deliberatie besloot "dat opnieuw een onderzoek zal worden ingesteld" en bovendien dat de uitvoering van dit besluit toch zou worden opgedragen aan één gecommiteerde, met name dr. S. S. Coronel, die zich bekendheid had verworven door zijn onderzoek naar het armwezen (Middelburg voorheen en thans. 1859). Deze aanvaardde de opdracht, hoewel hem de omvangrijkheid en de eigenaardige bezwaren daarvan bekend waren. Blijkbaar toch onvoldoende! want voor de algemene vergadering van 1861 was er een uitvoerige brief van Coronel, die aanving met de volgende woorden: "Zelden is eene taak met meer ijver en meer illusiën opgevat (Uw gecommiteerde durft het vrijmoedig bekennen!) en met meer teleurstelling in hare volvoering gepaard gegaan, dan die, waarvoor hij geroepen is thans verslag uit te brengen”.

Ondanks de zorgvuldige voorbereiding en de steun, toegezegd door dr. Roëll, referendaris der Geneeskundige Dienst, die het onderzoek van ganser harte toejuichte (waarmede de medewerking van de overheid verzekerd scheen) kreeg Coronel van de 44 burgerlijke armbesturen aanvankelijk slechts vier en later negen antwoorden binnen. Via deze antwoorden en de verslagen van geneeskundigen, kreeg hij enig inzicht in de toestand van slechts twaalf gemeenten. Hij besloot de brief danook met de woorden: "Dat de Maatschappij voor 't oogenblik het onderzoek naar den feitelijken toestand der geneeskundige armenverpleging (en de werking der armenwet ten deze) opgeve; of zoo niet: hem in ieder geval van de opgedragen magtiging en last ontheffe!”

De algemene vergadering besloot met 28 tegen 25 stemmen voor het oogenblik de zaak te laten rusten. In diezelfde algemene vergade-

ring hield Coronel een voordracht over de invloed van fabrieksarbeid op de gezondheid van vrouwen en kinderen. Deze voordracht was het begin van een nieuwe activiteit, die – zij het ook bescheiden – wél succes had.

Alle mislukking ten spijt liet het vraagstuk van de geneeskundige verzorging der armlastigen de afdelingen niet met rust. In 1863 legde de afdeling Twenthe aan de algemene vergadering de vraag voor of de armenwet geen ongunstige uitwerking had op de geneeskundige verzorging van de armen, die onderstand genoten. De vergadering reageerde met te stellen dat Twenthe de vragen, die het beantwoord wilde zien, duidelijker moest formuleren. Toen de afdeling in de vergadering van 1864 een duidelijker formulering voorlegde, was er zo veel weerstand dat de voorzitter voorstelde de zaak een jaar aan te houden opdat de afdelingen zich nog nader zouden kunnen beraden. Maar, men geloofde er blijkbaar niet meer in want het probleem keerde eerst terug in 1892, in welk jaar de afdeling Utrecht opnieuw voorstelde een commissie in het leven te roepen, die een onderzoek zou moeten instellen naar de wijze waarop in Nederland de geneeskundige behandeling van onvermogen zieken was geregeld en door welke middelen daarin zo nodig verbetering zou zijn te brengen.

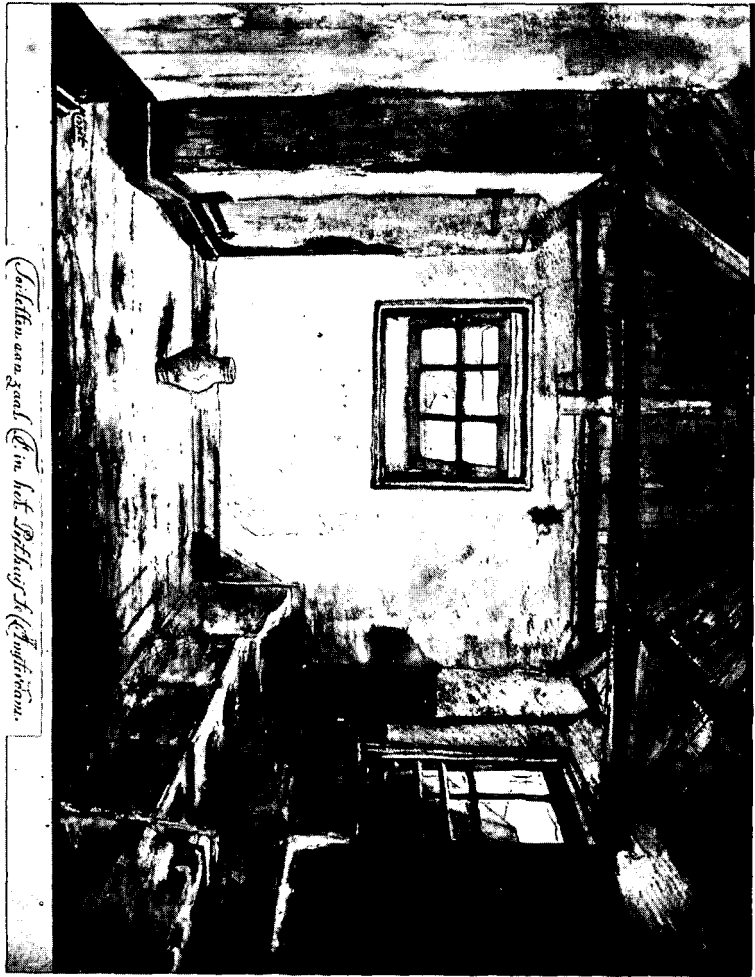
Toen evenwel bij de handeling van het voorstel in de algemene vergadering bekend werd dat het staatstoezicht voornemens was een dergelijk onderzoek in te stellen, besloot men zonder moeite het resultaat van dat onderzoek af te wachten. Zelfs nadat bekend werd dat de minister het voorstel van het staatstoezicht had afgewezen, bleef het aanvankelijk stil rondom dit veel besproken onderwerp totdat de afdeling Utrecht in 1897 opnieuw voorstelde een commissie te benoemen om na te gaan op welke wijze van overheidswege in de geneeskundige hulp aan behoeftigen werd en zou behoren te worden voorzien. Wanneer dan eindelijk (in 1900) het rapport van die commissie verschijnt, lijkt het probleem voor het grootste deel te zijn opgelost. De toestand kan niet onbevredigend worden genoemd, al blijven er misstanden aan te wijzen, zo luidde de voornaamste conclusie, waartoe de commissie was gekomen. De algemene vergadering kon volstaan met het nemen van het besluit om het rapport ter kennis van de regering te brengen.

Het onderzoek naar de hygiënische toestanden in de gestichten.

Een onderneming, die vrij spoedig tot spanningen aanleiding gaf en

waarmede weinig voldoening werd geogst, was het gevolg van een voorstel van het hoofdbestuur in de algemene vergadering van 1869 tot het instellen van een onderzoek naar de hygiënische toestanden in geneeskundige gestichten. De aanleiding tot dat voorstel was gelegen in het ontbreken van een hospitaalstatistiek in Nederland en de frequente waarneming dat ziekten en complicaties bij ziekten optraden bij patiënten in gestichten, dit als gevolg van de inrichting, van de ligging of van andere plaatselijke omstandigheden. De algemene vergadering ging akkoord en breidde bovendien op voorstel van de afdeling Rotterdam (ondanks de waarschuwing van het hoofdbestuur dat men te veel hooi op zijn vork nam) de opdracht uit met liefdadige instellingen. Door het hoofdbestuur werd dr. Pompe, gestichtsgeneesheer te Rosmalen, met het onderzoek belast. Uit diens eerste voorlopige rapport, uitgebracht in de algemene vergadering van 1870, bleek dat er van de 134 circulaires, die waren uitgestuurd, slechts 7 waren beantwoord. Hoewel dit aantal onvoldoende was om de activiteit van de Maatschappij tot een succes te maken, gaven de antwoorden wel zoveel inzicht in de toestand waarin sommige ziekenhuizen verkeerden, dat het duidelijk werd dat de onderneming grote weerstanden zou gaan oproepen. Van een bepaald ziekenhuis moest in het rapport worden vermeld dat de ziekenzalen waren bevoerd met straatstenen, ongezellig waren, slecht geventileerd en voortdurend bezwangerd met de stinkende atmosfeer van een secreet, dat terzijde in de zaal was aangebracht. Van een ander ziekenhuis werd vermeld dat de operatiekamer een holle vierkante ruimte was, die niets goeds had behalve flink licht. "Hier blijven de geopereerden liggen totdat zij naar één der zalen kunnen worden overgebracht en wel in gezelschap van de ziekenmoeder, die in dezelfde kamer mangelt, strijkt en de wasch droogt". Van weer een ander ziekenhuis lezen wij: "De hoofdplank der krib is de gewone bergplaats van eetkom, drinkkan, vork en lepel, kwispedoor, geneesmiddelen, medicijnkopje, baadpotje enz., terwijl het schoeisel, de kamerpot en het waschtijltje onder de kribbe worden gezet. De verwarming geschiedt door gewone ijzeren pot- of kolomkachels en de verlichting door de ééne petroleumlamp der zaal. Het water is van geen enkele pomp in het gebouw drinkbaar zoodat het drinkwater steeds van buiten af moet worden aangevoerd".

Geen wonder dat het blootleggen van deze wantoestanden moeilijkheden teweeg bracht; geen wonder dat de vereniging tot bevordering der volksgezondheid van Dordrecht sprak van onwaarheden,

BIJ DE PLAAT

Het Pesthuis werd gebouwd van 1630-1635, dat was tijdens de grote bouwperiode van de stad Amsterdam. Het had een capaciteit van 340 plaatsen maar bij de brand van 1732 bleken er 600 kribben te zijn geplaatst. Na de wederopbouw in 1735 werd het weer in gebruik genomen, nu onder de naam Buitengasthuis omdat er ook andere dan pest-patiënten (n.l. patiënten, die men in het Binnengasthuis liever kwijt wilde) werden opgenomen. In de rapporten van Pompe wordt over het Buitengasthuis onder meer vermeld:

"... op circa zes meter afstands loopt er om het gebouw eene diepe sloot die brak water bevat en in direct verband staat met het water in de stadsvest eenerzijds (door middel van de zoogenaamde pestsloot) en anderzijds blind uitloopt in den tuin, zoodat er van circulatie geen sprake is... In deze gracht, welke ook onder het gebouw heenloopt, lozen alle privaten van het gesticht uit... Over de stinkende uitdamping van het brakke water in de gracht rondom het gebouw, vooral in het voor- en najaar, willen wij zelfs niet spreken, omdat die in geheel Amsterdam gelijkelijk voorkomen en geene nadeeligen invloed op de gezondheid schijnen uit te oefenen... Het gebouw staat op verwulven; de riolen die nu en dan instorten veroorzaken een ondragelijken stank in de ziekenzalen, die in sommige zalen permanent is, tengevolge van de privaten, die in de zalen zelve liggen..."

M. Revis beschrijft in het hoofdstuk "De Moeder" uit "Knopen in het koord" de toestand in het Buitengasthuis anno 1818 als volgt:

"Toen zij de zaal binnen kwam sloeg de stank haar op de keel, een stank gevormd door die van uitwerpselen, rottend vlees, van ongewassen bedden-goed. De atmosfeer was dik en bedompt, nooit ging een raam open, ziekten werden immers overgebracht door de lucht? De zaal was overvol, de kribben, twee-aan-twee, stonden bijna tegen elkaar, er was nauwelijks ruimte voor de zaalmeiden zich te bewegen. Maar Griet Blankemeulen keek met scherpe ogen, die merkwaardig snel rondgingen, en zag haar dochter binnen weinige oogenblikken. Zij werkte zich naar de krib en stond aan het voeteneinde".

Het duurde tot 1886 vóórdat de gemeenteraad van Amsterdam besloot het Buitengasthuis te vervangen; het werd in 1893 als ziekenhuis ontruimd en in 1925 afgebroken.

smadelijke aantijgingen en een misvormd beeld van de werkelijkheid waarmede men de ingezetenen van Dordrecht door het slijk gehaald achtte; geen wonder dat dr. J. J. Sas, de inspecteur van de geneeskundige dienst der landmacht, verbood inlichtingen aan de gecommiteerde van de Maatschappij te verstrekken. Het gevolg van deze moeilijkheden en van het uitblijven van verdere inlichtingen was dat Pompe in de algemene vergadering van 1874 onthefving vroeg van de hem verleende opdracht; op nadrukkelijk verzoek van de voorzitter (Ramaer) kwam hij in die vergadering echter op zijn besluit terug.

Na vijftien jaar van stilzwijgen, terwijl het verslag van de gecommiteerde al lang niet meer op de agenda voor de algemene vergaderingen voorkwam, verscheen in mei 1888 onverwacht een nieuwe oproep aan de leden om inlichtingen te verschaffen over de hygiënische toestand in gasthuizen, krankzinnigengeschichten, kraaminrichtingen, gestichten voor ziekenverpleging, kinderziekenhuizen, oude mannen- en vrouwenhuizen, weeshuizen en dergelijke, teneinde de gecommiteerde in staat te stellen weer enig teken van leven te geven. Het resultaat daarvan was één antwoord en het schriftelijk verzoek van Pompe aan de algemene vergadering van dat jaar om hem van zijn taak te ontslaan, waar hem de moed ontbrak ten derde male zich tot de leden der Maatschappij te wenden. De voorzitter sprak zijn leedwezen erover uit dat de heer Pompe reeds zo spoedig (!) na zijn jongste oproep de moed had opgegeven maar kon, gezien het nadrukkelijk verzoek, niet anders voorstellen dan daaraan te voldoen. Aldus werd besloten.

De prostitutie-bestrijding.

Eén van de ondernemingen waarvoor gedurende vele jaren zeer veel werk werd verzet maar waarvan het resultaat onduidelijk is gebleven, is de activiteit van de Maatschappij op het gebied van de prostitutie-bestrijding. Men begon hiermede in 1861 op voorstel van het hoofdbestuur nadat Fokker in het kader van de geschiedenis der geneeskunden een uitvoerig artikel had geschreven over de geschiedenis van de syphilis en de bestrijding daarvan. De sfeer waarin het probleem in die dagen werd behandeld, wordt getekend door het stuk over de reglementen voor prostitutie te Rotterdam van de gecommiteerde A. M. Ballot:

”Zelfs in onzen grooten schouwburg worden van tijd tot tijd stukken opgevoerd van Franschen oorsprong, meestal door Fransche

gezelschappen, die den toets der moraal volstrekt niet kunnen doorstaan, maar die een echt Franschen door en door bedorven geest ademen. Dat men het kwade doet is al erg genoeg maar dat men het ten tooneele voert om anderen daarmede te vermaken is verschrikkelijk; stukken als "la vie Parisienne" kunnen niet anders dan een noodlottigen invloed op jongelieden uitoefenen.

De zedelijkheid onder de vrouwelijke bevolking eindelijk is zeker ook niet toegenomen. Wel geloof ik dat in den goeden ouden tijd ook niet alles couleur de rose was, er gebeurden ten minste toen ook vreemde dingen, maar er is te veel dat spreekt om niet aan een achteruitgang in de zedelijkheid te denken.

De geest tot opschik neemt steeds toe; de dienstboden zijn in de laatste jaren geheel van kleeding veranderd. In plaats van het stijve deftige kapje van weleer, ziet men nu algemeen zeer elegante mutsjes dragen, welke de gekapte hoofden slechts ten deele bedekken; algemeen zijn de klachten over de dienstboden, bij de minste aanleiding voelen zij zich beleedigd, en een zeldzaamheid zijn de vroeger zoo langdurige diensten derzelve. Zucht tot verandering, tot opschik en vrijheid ontwaart men allerwege onder de vrouwelijke dienstboden; er is echter een gebrek aan dezelve, want velen, die vroeger gingen dienen, willen nu juffrouwen zijn; zij beginnen met eene ondergeschikte betrekking op bewaarscholen aan te nemen en zoeken dan op te klimmen; anderen worden modisten; wanneer men vraagt waarom zij niet liever dienen, krijgt men onveranderlijk ten antwoord, dat zij dan niet vrij genoeg zijn, zoo weinig uit kunnen gaan, in één woord, zij zijn gaarne op straat liefst 'savonds. Fabrieksarbeidsters zijn hier niet zeer veel, maar destemeer modisten, deze leiden dan ook in werkelijkheid een vrij leven, en volgens getuigenis van een zeer bevoegde autoriteit, zijn de zeden van die klasse van vrouwen zeer verdacht".

In de algemene vergadering van 1861 werd een gecommiteerde benoemd om na te gaan hoe de uitwerking was van de reglementering der prostitutie (zoals die in enkele steden bestond) op het voorkómen van geslachtsziekten. Hier herhaalde zich echter wat bij andere activiteiten al zo vaak ontmoedigend had gewerkt: het ernstige tekort aan medewerking van de zijde der afdelingen.

Eerst in de algemene vergadering van 1865 kon een eerste mededeling worden gedaan aan de hand van materiaal, dat in beperkte mate was verkregen. In 1866 moest de gecommiteerde zijn verslag beginnen met de woorden: "Het doet mij leed U te moeten berichten dat ik op mijn schrijven naar Haarlem, Leeuwarden,

's-Gravenhage, Assen, Delft (Ramaer), Rotterdam, Briele en Helvoetsluis nog geen antwoord ontvangen heb''; daarna verschenen er niettemin vrij regelmatig berichten over de situatie in diverse steden, zij het dat het totaal der verkregen inlichtingen beperkt bleef.

In 1869 stelde de afdeling Amsterdam aan de algemene vergadering voor, gezien het geringe effect van de tot dat moment gevolgde weg, bij de overheid aan te dringen op bemoeienis van het staats-toezicht met deze zaak. Toen ter vergadering werd medegedeeld dat het probleem reeds op de agenda van de bijeenkomst van inspecteurs stond, trok Amsterdam zijn voorstel in. Het duurde daarna bijna tien jaar voordat het probleem opnieuw aan de orde werd gesteld en wel door de afdeling 's-Hertogenbosch-Breda in de algemene vergadering van 1878. Deze afdeling stelde voor bij de overheid erop aan te dringen dat een wettelijke regeling van de prostitutie in het leven zou worden geroepen en noemde daarbij enkele voorbeelden van de schromelijke misstanden, die op dit gebied voorkwamen. "De afdeling kent o.a. eene gemeente, waarin het onderzoek der vrouwen opgedragen is aan een geneeskundige, buiten die stad woonachtig, die eenmaal 's weeks vergezeld van een politieagent de bordeelen rondgaat om de aanwezige vrouwen te onderzoeken. Iedere vrouw betaalt hiervoor aan de agent 25 cents en uit deze retributie wordt de geneeskundige betaald tot een maximum van 5 gld. Het surplus komt ten bate van de politie, die ook suppleert wanneer de 5 gld. niet ten volle komen . . .". Geen wonder dat de afdeling een andere vorm van geslachtsziekten-bestrijding voorstond.

Toen echter de vertegenwoordiger van de afdeling Friesland de voorkeur uitsprak voor het opnemen van syphilis in de wet op de besmettelijke ziekten, trok de afdeling 's-Hertogenbosch-Breda haar voorstel in en ging de vergadering met de gedachte van de afdeling Friesland akkoord. Aan een commissie, die reeds was ingesteld met de opdracht na te gaan of een herziening van de wet op de besmettelijke ziekten (de z.g. epidemiewet van 4 december 1872) noodzakelijk was, werd in dit verband opgedragen tevens te bezien of de bestrijding van de syphilis in het kader van die wet met succes zou kunnen worden geregeld. Tijdens de werkzaamheden van deze commissie bleek evenwel dat inmiddels grote verschillen van inzicht in de medische wereld waren ontstaan over de uitbreiding van de werkzaamheid van de wet op de besmettelijke ziekten met syphilis.

De reglementering van de prostitutie was onderwerp van felle strijd geworden onder de bevolking, met name van kerkelijke zijde, omdat men daar de mening was toegedaan dat reglementering de prostitutie zou bevorderen. Een van de heftigste bestrijders van een wettelijke regeling der prostitutie was in die tijd dominee Pierson uit Zetten, die in 1879 in een brochure schreef dat men niet mocht transigeren met ontucht door een wettelijke regeling der prostitutie, temeer omdat door de keuring van de vrouwen de prostitutie werd bevorderd. Van de zijde van ds. Pierson en anderen werd het geneeskundig onderzoek van prostitué's als onzedelijk, onwettig en onnuttig gebrandmerkt. Pierson nodigde in bitse en scherpe bewoordingen Professor van Overbeek de Meyer (hoogleraar te Utrecht in de gezondheidsleer en voorstander van prostitutie-regeling) uit voor een openbare meeting, waarbij ieder van hen een reporter zou meebrengen, die de verslagen publiek zou maken.

Een staaltje van de wijze van discussiëren uit die dagen en van de sfeer waarin het onderwerp was beland, vinden wij in het Utrechtsch Dagblad van 19 december 1880 waarin Professor Overbeek de Meyer op de "uitnodiging" van ds. Pierson als volgt reageerde: "Wees zoo vriendelijk deze weinige regels bij die van den heer Pierson te voegen opdat de razende man verneme dat ik het verre beneden mij acht op zijne beschuldigingen of verdachtmakingen te antwoorden, dat ik mij door hem niet tot de orde laat roepen en dat ik meen voorlopig genoeg gezegd te hebben". Later maakte Overbeek de Meyer wel zijn excuses voor deze wat haastig neergeschreven regels.

Onder de artsen was er verdeeldheid omdat enkelen van hen steeds meer tot de overtuiging kwamen dat de weg der prostitutie geen publieke maar een private zaak was en dat het geen taak van de regering kon zijn te waken tegen infecties waaraan men zich vrijwillig bloot stelde. Bovendien waren velen van mening dat regeling van de prostitutie niets opleverde voor de syphilis-bestrijding. Reeds voordat de commissie met voorstellen kon komen, bleek er een diepgaand verschil van opvatting en zelfs een zeker wantrouwen te bestaan tussen het hoofdbestuur en de commissie. Terwijl de commissie in haar rapport, dat begin 1880 verscheen, mededeelde dat van slechts tien afdelingen antwoorden waren ontvangen (waarvan de inhoud zozeer uiteen liep dat men er niets mee kon beginnen), maakte Donkersloot in de hoofdbestuursvergadering van 11 april 1880 de opmerking dat door de commissie weinig

notitie was genomen van het oordeel der afdelingen en niets aan haar voorstellen was veranderd. Hij noemde dit een zaak van veel belang en op zijn voorstel werd besloten de commissie alsnog te verzoeken een overzicht van de rapporten der afdelingen te geven met overlegging van de oorspronkelijke stukken, waarna die rapporten in een buitengewone hoofdbestuursvergadering ter sprake zouden worden gebracht. In die bewuste hoofdbestuursvergadering bleek dat alle afdelingen hadden gepleit voor een afzonderlijke wettelijke regeling van de prostitutie, daarbij ingaande tegen het inpassen van syphilis-bestrijding in de wet op de besmettelijke ziekten, wat de commissie in het licht van haar opdracht meende te moeten voorstaan. Het hoofdbestuur sloot zich bij de mening der afdelingen aan.

In overeenstemming daarmede voegde het hoofdbestuur aan het rapport van de commissie, die niet tot wijziging van haar standpunt geneigd bleek, een amendement toe waarin werd voorgesteld bij de overheid aan te dringen op een afzonderlijke wettelijke regeling van de prostitutie. De algemene vergadering ging daarin mee met 38 tegen 22 stemmen, maar ook daarvan kwam men later, onder de druk van de publieke opinie, terug.

Aan een nieuwe commissie, die ditmaal uitsluitend uit hoofdbestuursleden werd samengesteld, werd een opdracht gegeven, die beslist niet in overeenstemming was met het besluit van de algemene vergadering van 1880. In de hoofdbestuursvergadering van 17 oktober 1880, waarin met een meerderheid van 7 tegen 2 stemmen werd besloten de opdracht niet aan de bestaande commissie te geven maar daarvoor een nieuwe commissie in het leven te roepen, formuleerde men de opdracht op de volgende wijze: "om uit te maken of er thans eene afzonderlijke wet zal aangevraagd worden tot bestrijding der syphilis en zoo ja hoe deze wet zou moeten zijn". De conclusie waartoe de commissie uit het hoofdbestuur kwam na zeer korte tijd (het rapport verscheen reeds in december van datzelfde jaar!), zij het ook in de vorm van een meerderheidsmening, leidde tot een voorstel van het hoofdbestuur aan de algemene vergadering, inhoudende dat het tegenwoordige ogenblik niet geschikt was om bij de regering aan te dringen op een wet tot bestrijding van de syphilis.

Zowel de gang van zaken als de inhoud van het advies wekte bij een aantal afdelingen grote beroering omdat het hoofdbestuur zich duidelijk niet aan het besluit van de algemene vergadering had gehouden. Naast het desbetreffende voorstel van het hoofdbestuur

was er dan ook voor de algemene vergadering van 1881 een voorstel van de afdeling Groningen waarin werd gesteld: "nu schijnt te blijken dat bij het hoofdbestuur der Maatschappij zelf niet vaststaat de overtuiging, dat de Maatschappij in beginsel reeds heeft aangenomen de noodzakelijkheid van genoemde wet, stelt de afdeling Groningen voor dat in de algemeene vergadering alsnog, zij het welligt ten overvloede, in beginsel formeel worde uitgesproken de noodzakelijkheid van de wettelijke regeling boven bedoeld". In genoemde algemene vergadering werd het voorstel van Groningen vrij spoedig met grote meerderheid aangenomen, nadat op instigatie van Treub (afgevaardigde van de afdeling Leiden) de discussie, die een onaangenaam karakter kreeg, snel werd beëindigd.

De gedachtenwisseling over het voorstel van het hoofdbestuur, dat daarna nog in behandeling kwam (want al was er uitgesproken dat er een regeling moest komen, bleef het nog een vraag of die er nu reeds moest komen!), bracht heel wat meer tongen in beweging. Toen de vertegenwoordiger van de afdeling Friesland voorstelde een afzonderlijke commissie te benoemen, die zou moeten nagaan of werkelijk van inopportunititeit ten aanzien van een wettelijke regeling voor de bestrijding van syphilis sprake was, wees het hoofdbestuur erop dat dit voorstel niet in behandeling kon worden genomen, tenzij de algemene vergadering het urgent verklaarde. Die urgentieverklaring werd evenwel door een daartoe ad hoc aangewezen commissie van drie binnen enkele ogenblikken gegeven. De opdracht, die men later – ingevolge de aanneming van het voorstel Friesland – aan de commissie verstrekte, ging opvallend verder dan die, welke uit het oorspronkelijke besluit kon worden afgeleid: het werd een commissie, die vóór de volgende algemene vergadering maatregelen zou beramen, welke tot een algemene bestrijding der syphilis zouden kunnen leiden.

Het was blijkbaar niet meer mogelijk drie leden van de Maatschappij bijeen te brengen, die gelijk over deze materie dachten, want uit de commissie van drie leden kwam een meerderheids- en een minderheidsmening te voorschijn omtrent de uitwerking van de doelstelling waarover men wél gelijk van gevoelen was, n.l. dat een wet moest worden ingevoerd tot bestrijding van syphilis én venereïsche ziekten. Ook deze commissie week met bedoelde uitspraak weer af van de opdracht, die haar door de algemene vergadering was gegeven. Het hoofdbestuur had dan ook ernstige bezwaren tegen beide, aan de opvattingen der commissie ontleende, voorstel-

len en ontraadde de aanneming daarvan, echter niet alleen vanwege de overschrijding van de opdracht (vooral met de toevoeging "veneerische ziekten") maar evenzeer omdat de voorstellen zo zeer indruisten tegen de gevestigde volksovertuiging op dit gebied dat een wettelijke regeling in de zin van de door de commissie beoogde doelstelling zeker niet kon worden verwacht.

De discussies in de algemene vergadering waren niet minder bewogen dan voorheen en na veel gepraat ging men tenslotte akkoord met het voorstel van de afgevaardigde van de afdeling 's-Hertogenbosch om weer een nieuwe commissie aan het werk te zetten, die zou nagaan wat door middel van prostitutie-bestrijding kon worden bereikt in de beperking van de verspreiding van syphilis. Deze commissie ging, wijs geworden door de ervaring die inmiddels was opgedaan, zeer omzichtig te werk! Zij stelde de algemene vergadering van 1883 voor een enquête te houden onder alle leden van de Maatschappij aan de hand van de navolgende vragen:

1. heeft de ervaring U geleerd dat syphilis hier te lande tegenwoordig groot onheil sticht?
2. acht Gij dit onheil van zodanige omvang en aard, dat de zorg om daartegen te waken niet aan de burgers zelve kan worden overgelaten?

De algemene vergadering stemde met het voorstel in, zij het na veel tegenstand omdat men de vraagstelling eigenlijk overbodig achtte. Nadat de laatste vraag (die aanleiding gaf tot veel verwarring) was verduidelijkt, kon de enquête doorgaan, waarna het resultaat in de eerstvolgende vergadering werd medegedeeld. Van de 628 ondervraagden, bleken op de eerste vraag 349 leden met "ja", 148 (!) met "neen" en 131 (!) met "geen oordeel" te hebben geantwoord; van de 658 antwoorden op de tweede vraag luiden er 426 "ja", 96 "neen" en 138 "geen oordeel".

Bij dit verslag werd door de commissie een aantal voorstellen gevoegd als evenzovele wettelijke bepalingen. Eén daarvan luidde: "dat strafbaar gesteld worde ieder, die zich met een ander persoon in ontuchtige afzondering begeven zal hebben, terwijl hij wist of weten kon met eene der hierboven sub 1 genoemde aandoeningen behept te zijn". Het hoofdbestuur had onder meer tegen dit artikel bezwaren, maar de algemene vergadering van 1884 volgde in grote meerderheid de commissie. De vergadering besloot de ministers van binnenlandse zaken en van justitie op de hoogte te stellen van deze uitspraak onder bijvoeging van het commissie-rapport. Daarmede kwam voorlopig aan de bemoeiing van de Maatschappij

met dit veel omstreden onderwerp een einde, overigens zonder dat het gestelde doel werd bereikt.

Maar de zaak keerde nog éénmaal terug toen in 1897, onder de invloed van nieuwe acties in de samenleving, die waren gericht tegen de bestaande stedelijke prostitutie-regelingen, de afdeling Dordrecht de vraag beantwoord wilde zien hoe het nu eigenlijk stond met de wenselijkheid van dergelijke stedelijke verordeningen. De directe aanleiding daartoe werd gevonden in het prostitutie-rapport, dat was opgesteld voor de gemeenteraad van Amsterdam en waarin weer de bekende meningsverschillen voorkwamen, in de activiteiten van de Middernachtzending te Arnhem, die zich tot de gemeenteraad had gewend met het verzoek de bordelen en het geneeskundig toezicht daarop op te heffen en in een artikel van twee rotterdamse artsen over de gevaren van het sanitair toezicht op de prostitutie, dat naar hun mening geen enkele garantie kon geven.

Aangezien men er in de hoofdbestuursvergadering weinig voor voelde om op de vraag van Dordrecht in te gaan, besloot men zich in de algemene vergadering neutraal op te stellen; hoewel in de algemene vergadering het enthousiasme al evenmin erg groot was, besloot men toch tot het instellen van een commissie: de laatste en de minst succesrijke op dit gebied. In 1898, 1899 en 1900 werd geen rapport van de commissie ontvangen; in 1901 deelde het hoofdbestuur mede dat van de commissie niets was vernomen en dat zelfs op de vraag of de commissie iets had mede te delen, in het geheel geen antwoord was ontvangen. Het dreigement, in de vergadering van 1901 geuit, dat men overwoog te besluiten commissies, die gedurende drie jaar niets van zich lieten horen, als ontbonden te beschouwen, vermocht de commissie niet tot leven te brengen. Toen in 1902 een dergelijk besluit werd genomen, hield de zwijgende commissie in alle stilte op te bestaan. Dat was het teleurstellende slot van activiteiten waaraan veel energie was besteed.

Niet minder ongelukkig was men met het onderzoek naar de mogelijkheden tot bestrijding van de drankzucht waarvoor in 1861 op voorstel van de afdeling Amsterdam een gecommitteerde werd aangesteld, wiens taak in 1867 als geëindigd moest worden beschouwd zonder dat meer inzicht in het vraagstuk was verkregen. Het onderzoek naar de toestand van de volksvoeding waarmede men in 1873 op voorstel van het hoofdbestuur een aanvang maakte,

liep eveneens op niets uit; het laatste bericht daaromtrent verscheen in 1877.

Kinderfabrieksarbeid.

De teleurstellende gang van zaken bij de zo juist gememoreerde activiteiten op medisch maatschappelijk terrein, is één van de redenen waarom wij stil willen staan bij een activiteit van de Maatschappij in de eerste 50 jaar van haar bestaan, die veel weerklank vond in de nederlandse samenleving en die een, zij het bescheiden, succes opleverde in die zin dat ze naar alle waarschijnlijkheid heeft bijgedragen aan het totstandkomen van de eerste wet op het terrein van de arbeidsbescherming: het kindernetje van Van Houten van 1873. Een tweede reden om hierop wat dieper in te gaan is deze dat het relaas van de gang van zaken zó typerend is voor de moeizame en omslachtige weg waarlangs in de vorige eeuw verbeteringen in de maatschappelijke toestanden werden bereikt dat het ons wat meer begrip kan bijbrengen voor de wijze waarop de herziening van de geneeskundige wetgeving tot stand kwam.

Er was in de nederlandse samenleving al het een en ander te doen geweest over de kinderarbeid in fabrieken vóórdát in 1861 het vraagstuk van de nadelige invloed van fabrieksarbeid op de gezondheid van vrouwen en kinderen door Coronel in de Maatschappij aan de orde werd gesteld. Dit geschiedde in dezelfde algemene vergadering als waarin hij verzocht te worden ontheven van zijn opdracht met betrekking tot de geneeskundige armenzorg.

Het probleem speelde voor het eerst in 1835 in Overijssel toen de provinciale commissie van onderwijs in haar rapport over 1834 de aandacht vestigde op het toenemend "gebruik" van kinderen in de textielindustrie en op de nadelige lichamelijke en geestelijke gevolgen daarvan voor de betrokkenen. Het ging daarbij echter voornamelijk om het ontbereren van onderwijs, hetgeen ook het geval was in het rapport van een drietal almelose fabrikanten. De meningen, die aan andere textielgemeenten werden gevraagd, liepen uiteen. Het resultaat van een en ander was dat Gedeputeerde Staten besloten aan te dringen op betere handhaving van het oude schoolreglement van 15 januari 1807, dat ouders, die hun kinderen van 8 tot 12 jaar niet naar school zonden, strafbaar stelde.

De activiteit in Overijssel trok echter de aandacht van de minister van binnenlandse zaken, De Kock, die nadere inlichtingen vroeg. Toen hij daarop in 1839 nog eens terug kwam, ontving hij van

de gouverneur van Overijsel een ontwerp van wet, geïnspireerd op de pruisische wet van datzelfde jaar, dat inhield een verbod tot het verrichten van fabrieksarbeid voor kinderen beneden tien jaar en eveneens voor kinderen boven die leeftijd wanneer zij niet minstens drie jaar onderwijs hadden ontvangen; bovendien werd als wenselijk gesteld een beperking van het aantal werkuren voor oudere kinderen opdat zij na afloop van de werktijd nog onderwijs zouden kunnen genieten; een vooruitstrevende visie voor die tijd!

Toen de hoogleraar Ackersdijck in een artikel in de "Algemeene Konst- en Letterbode" van 1839 een wettelijk vastgestelde minimum-leeftijd voor kinderen in verschillende soorten van fabrieken had geëist en de administrateur der nationale nijverheid, Netscher, in zijn rapport over een aantal brochures betreffende de franse wetgeving, als zijn mening te kennen gaf dat weliswaar het kwaad der kinderarbeid in ons land minder ver was gevorderd dan in andere landen maar dat tijdig ingrijpen gewenst moest worden geacht, besloot de regering aan deze wenk gevolg te geven. Op 6 juli 1841 richtte de minister van binnenlandse zaken, Schimmelpenninck van der Oye, zich tot de gouverneurs der provincies met een verzoek om gegevens aangaande de omvang en de gevolgen van de kinderarbeid in hun gewest, daarbij te kennen gevende dat de regering het voornemen koesterde tegen de aangeduide misstanden voorzieningen te treffen.

Uit de ontvangen antwoorden blijkt dat geen der gouverneurs gekant is tegen het voornemen van de regering, al lopen de voorstellen wat betreft de inhoud der gewenste maatregelen uiteen. Terwijl, zowel in de brief van de minister als in de antwoorden van de meeste gouverneurs, de onderwijsbelangen van het kind een beslissende rol spelen, valt het op dat sommige gouverneurs pleitten voor geneeskundig onderzoek der fabriekskinderen en aandacht schonken aan de fysieke nadelen.

Een volgende impuls kreeg de kwestie van de kinderarbeid door de publikatie (1841) van de "Proeve van onderzoek omtrent het armwezen in ons Vaderland" van de secretaris van de stad Zwolle, Luttenberg, die als mogelijkheid tot verbetering van de stand der armen noemde een verordening met betrekking tot de toelating van kinderen als werklieden op fabrieken. Deze publikatie werd door de regering naar de Gedeputeerde Staten der verschillende provincies gezonden voor advies. Opvallend is dat deze colleges veel minder neiging tot ingrijpen vertoonden dan de gouverneurs; bovendien bleek dat het college van Utrecht zó slecht was geïnformeerd

dat het antwoordde dat kinderarbeid niet behoefde te worden aangemoedigd omdat de fabrikanten er reeds uit eigen belang gebruik van maakten!

Ondanks het feit dat de tijd van de staatsonthouding in het maatschappelijk leven nog niet was aangebroken en de plicht van de regering om voor het onderwijs van jeugdige personen zorg te dragen algemeen werd erkend, was het resultaat van al deze bemoeiingen nihil. De verklaring hiervoor heeft niet ver te worden gezocht; de malaise waarin Nederland in die dagen verkeerde gaf weinig steun aan een regeling, die de arbeidersgezinnen van een aanvullend inkomentje en de ondernemers van hun goedkoopste werkkrachten zou beroven.

Als een belangrijke gebeurtenis in de ontwikkeling van de beweging ten gunste van het fabriekskind is te beschouwen de prijsvraag, die in 1849 werd uitgeschreven door de Maatschappij van Nijverheid. Daaruit blijkt dat men zich van de nadelen van de kinderarbeid zelfs in lichamelijk opzicht wel degelijk bewust was maar dat het economische leven op dat moment nu eenmaal niet toeliet daarmee rekening te houden. Hoewel de Maatschappij van Nijverheid niet veel geluk had met haar initiatief (er kwam na een herhaalde oproep in 1857 slechts één antwoord binnen, dat wegens onvolledigheid en eenzijdigheid niet voor een bekroning in aanmerking kwam), had dit toch tot gevolg dat het vraagstuk allerwege aandacht kreeg en bleef behouden: op bijeenkomsten, in commissies, bij verschillende diakonieën en bij gemeentebesturen zoals te Moordrecht (waar zich het broeinest van de kinderexploitatie bevond).

De Maatschappij van Nijverheid, teleurgesteld over het resultaat van de prijsvraag, stelde op haar algemene vergadering van 1859 een commissie in met de opdracht middelen te beramen "dat de kinderen beneden de veertien jaren niet zoo vroeg naar de fabrieken, trafieken en ambachten worden gezonden, en indien zij arbeiden, dat zulks geen twaalf tot vijftien uren daags geschiede . . .". Uit het verslag van de commissie (1860) blijkt welke omvang het misbruik van kinderen in loondienst inmiddels had aangenomen.

De diakenen der Nederlands Hervormde Gemeente te Leiden stelden ongeveer tezelfder tijd tezamen met de Leidsche Maatschappij van Weldadigheid een commissie in, die een enquête zou voorbereiden waarin aandacht zou worden geschonken aan de lichamelijke, intellectuele en morele gevolgen van fabrieksarbeid voor kin-

deren. Dat het onderzoek achterwege bleef (door de ministeriële enquête van 1860) is te betreuren, zo betoogt Dr. I. J. Brugmans in "De arbeidende klasse in Nederland in de 19de eeuw" (waarheen wij voor details van deze zaak verwijzen), omdat de door de regering gevraagde gegevens veel minder ver gingen.

Maar voordien gebeurde er nog van alles op vele fronten. De in 1851 opgerichte "Vereeniging ter bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid" ondernam een studie met het doel bouwstoffen aan te dragen voor een actie tot wettelijk ingrijpen. Gedeputeerde Staten van Zuid Holland vestigden in hun verslag over 1854 de aandacht op de wenselijkheid fabrieksarbeid voor al te jeugdige kinderen tegen te gaan, als gevolg waarvan het gemeentebestuur van Moordrecht in 1855 schreef dat, meer dan op plaatselijk of provinciaal niveau, een landelijke regeling hier doeltreffend kon zijn. Lalleman schreef in die tijd een artikel "Slavernij in Nederland", dat veel opzien baarde.

Terwijl tot dusverre de acties zich in hoofdzaak beperkten tot Leiden en omgeving, ontstond geleidelijk-aan ook in andere delen van het land belangstelling voor deze zaak. Het departement Deventer van de Maatschappij van Nijverheid stelde in 1857 een onderzoek in; in Groningen bracht de Algemeene Vereeniging tegen het Pauperisme in november 1860 een rapport uit.

Maar, er waren natuurlijk ook andere stemmen! De commissie van leidse fabrikanten constateerde in het kader van de hiervoor gememoreerde studie van de Vereeniging ter bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid, dat fabrieksarbeid van tienjarige of jongere kinderen zelden voorkwam, dat de nadelen nauwelijks waren aangetoond en dat er tegen een wettelijke regeling vele bezwaren bestonden. Het was trouwens nog niet zo heel lang geleden dat het verschaffen van werk aan kinderen als een sociale maatregel werd aanbevolen. In het niet voor bekroning in aanmerking komende antwoord op de prijsvraag van de Maatschappij van Nijverheid werden die voordelen opgesomd: de bijverdienste voor de ouders, het gewinnen van kinderen aan orde en stiptheid, het leren beschouwen van ondernemers als hun meerderen, hetgeen hen van revolutionaire wensen zou afhouden, het kweken van prijszwaardige naijver door de ervaring dat oppassende en geschikte werklieden vooruit komen, het zich leren schikken door vroege gewoonte in hun lot "zonder er over te murmureren" en vooral ook het onttrekken van kinderen aan de lediggang.

In 1837 nog kreeg het gemeentebestuur van Amsterdam van de

regering de aanwijzing om de armbesturen aan te sporen tot het verlenen van medewerking bij het tewerkstellen van kinderen uit die stad, die anders in lediggang zich aan losbandigheid of misdrijf zouden schuldig maken; een en ander was het gevolg van een adres van de amsterdamse tullefabrikant W. H. Warnsinck Bzn. aan de Koning.

De regering kon evenwel niet doof blijven voor de vele bezwaren en minister Tets van Goudriaan liet zich, ter voorbereiding van de te nemen maatregelen, op de hoogte stellen van de bepalingen, die er met betrekking tot de kinderarbeid in het buitenland bestonden. Hij wendde zich daartoe tot de ingenieur van het stoomwezen, De Vries Robbé te Ede, wiens antwoord van 7 oktober 1860 wel wordt beschouwd als de stichtingsbrief van onze sociale wetgeving. In dit schrijven werd een spoedige voorziening noodzakelijk genoemd om het fysiek, intellectueel en moreel te gronde gaan van de fabrieksarbeider te voorkomen; daarnaast werd aangedrongen op een beperking van de arbeidsduur voor vrouwen; een afzonderlijke arbeidsinspectie voor het toezicht op de veiligheid en zindelijkheid van fabrieken en werkplaatsen kwam De Vries Robbé als noodzakelijk voor.

De regering deed het minste wat zij onder deze omstandigheden kon doen: zij stelde een enquête in waartoe minister Van Heemstra zich op 17 december 1860 met een schrijven tot de commissarissen der provincies richtte. In deze brief werd geduid op sporen van het kwaad, dat andere landen zo teisterde maar zich in Nederland in veel mindere mate zou voordoen; wél werd gesteld dat, teneinde een voorziening te treffen, de regering behoefte had aan gegevens, gelet op de lichamelijke, verstandelijke en zedelijke gevolgen voor het kind.

Van enig verzet tegen de aangekondigde voorziening van de zijde der regering was in de antwoorden der commissarissen des konings geen sprake, eerder van het tegendeel, maar desondanks gebeurde er niets. Het resultaat van de enquête bleef geheel onopgemerkt, de stroom van de activiteiten echter was niet meer te stuiten! De twentse vereniging ter bevordering van nijverheid en handel sloot in haar vergadering van april 1860 een beroep op de regering te doen en de fabrikant Le Poole zag blijkbaar kans met een artikelen-reeks in de Economist een verandering in de gezindheid van zijn collega's tot stand te brengen. In het jaar 1863 bereikte een ware kannonade van rekesten en aansporingen de regering. P. J. Zuurdeeg wendde zich met 31 leidse fabrikanten

tot de Koning met een petitie, waarvan afschrift aan de Tweede Kamer werd gezonden, hetgeen ertoe leidde dat daar het vraagstuk in 1863 voor het eerst aan de orde kwam. De Maatschappij van Nijverheid sprak als haar overtuiging uit dat de regering de noodzakelijkheid van een wettelijke regeling voldoende beseftte, de Groninger Vereeniging tegen het Pauperisme zond een rekest aan de regering, het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord Brabant schreef een prijsvraag uit en het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap zond in 1863 een brief aan de minister.

In dit stadium komt de Maatschappij voor Geneeskunst in het beeld. Op de algemene vergadering van 1861 te Hoorn hield Coronel een inleiding over "Arbeid van vrouwen en kinderen in fabrieken", waarbij hij kritiek oefende op de onvolledigheid van de vragen, die de minister bij zijn enquête van 1860 aan de commissarissen der provincies had voorgelegd en met name op het ontbreken daarbij van de medische aspecten. Op voorstel van Heye besloot de vergadering zich tot de minister te wenden met een adres, dat door Coronel zou worden opgesteld en waarin zou worden aangedrongen op de instelling van een commissie, bestaande uit artsen en fabrikanten. De toevoeging, die Coronel gaarne had gezien, n.l. dat de enquête zou moeten dienen "als noodwendig middel van voorbereiding tot eene afdoende wet", werd door de vergadering geschrapt.

Hoewel van de minister geen antwoord werd ontvangen, had – naar later bleek – de brief zijn uitwerking niet gemist.

Het is tekenend voor de tijd waarin we ons verplaatsen, dat een boekje als dat van J. J. Cremer: "Fabriekskinderen. Eene bede doch niet om geld" (1863) zoveel invloed kon hebben. Opvallend is vooral dat het gegoede deel der bevolking blijkbaar in het geheel niet zag wat zich in de naastgelegen straat afspeelde en dat daarop met zulk een onwaarschijnlijk en aangedikt verhaal moest worden attent gemaakt. Niet de fabrikanten (die het euvel wel zien maar niet kunnen verhelpen) dragen de schuld, was de stelling van Cremer, maar de **CONCURRENTIE!** Wij citeren, om een indruk te geven, het slot van het boekje, dat de weergave is van een voordracht, die Cremer op 23 februari 1863 te 's-Gravenhage hield:

"Doorluchtige Vorst! Edele en Grootmagtige wetgevers in den Staat! Ziet: aan uwe en mijne kleedren, waaraan de handjes

dier kleinen werkten, kleven droppelen bloeds; ja de droppelen bloeds der arme in Nederland vermoorde fabriekskinderen. O! toeft dan geen oogenblik langer, zendt de hulpe die Gij gebieden kunt; dat heeft haast, groote haast. Doet de stad verrijzen uit haren nood, en hare zusteren met haar; en dan, dan zal er een stemme suizen door uwe zielen: Wel u, dat gij hebt zaâmge- werkt – niet tot leniging, maar ter voorkoming van ellende en jammer; wel u, dat gij der Nederlandsche Nijverheid een schoo- nere toekomst hebt gewaarborgd; en wél u, wél u bovenal, dat Gij die armen daar ginder – en nu zonder geld – naar ziel en lichaam gered en waarlijk hebt liefgehad”.

Dit alles leidde tot de instelling van de staat-enquête-commissie door Thorbecke, die inmiddels als minister van binnenlandse zaken op Het Torentje was teruggekeerd. Deze commissie werd, geheel volgens het advies van de Maatschappij van Geneeskunst, samen- gesteld uit enkele fabrikanten en artsen (30 september 1863). Naast De Vries Robbé, die goed bekend was met de toestand in vele fabrieken, werd uit de kring der fabrikanten aangezocht J. van Heukelom jr. te Leiden, die zich voor het lot van het fabriekskind bijzonder interesseerde; als secretaris trad op Mr. W. C. D. Olivier, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leiden. Aan deze leden werden, overeenkomstig een destijds door de Maat- schappij geuite wens, toegevoegd de artsen J. Zeeman, hoofd- bestuurder-secretaris en dr. J. C. G. Evers, oud-voorzitter der Maat- schappij. Overigens valt het op dat Le Poole als fabrikant en Coronel als medicus niet in de commissie werden opgenomen.

”Een energieke voorzitter, een ijvrige secretaris, een humaan fa- brikant en twee enthousiaste cijferaars togen in 1863 aan het werk. Thorbecke die meermalen geprezen werd als iemand die uit- stekende ambtenaren wist te kiezen, had ook nu hiervan het bewijs geleverd, naar het scheen” schreef R. Reinsma in het Sociaal Maandblad Arbeid (22.402.1967). Maar het is teleurstellend te moeten vaststellen dat, in het bijzonder door het optreden van de artsen, de commissie ervan blijk gaf haar taak niet te hebben be- grepen. De arbeid van de commissie werd zowel wat de duur als wat het resultaat betreft, een volstreckte mislukking; Reinsma be- schrijft de oorzaak hiervan met de volgende woorden: ”Maar stel- lig tot grote ergernis van de kordate en praktische voorzitter heb- ben de twee artsen aan de enquête een veel breder omvang ge- geven; een omvang, die de leden op vier jaar zwoegen kwam te staan, waarna het drukken van de vele tabellen, grafieken en rap-

porten nog enkele jaren in beslag nam. Dat niet alleen. De artsen zijn door het uitgebreide onderzoek het spoor bijster geraakt”.

Het resultaat was een onleesbaar rapport van 1514 bladzijden, dat eerst in 1869 verscheen en waarin men er niet in slaagde aan te tonen dat fabrieksarbeid voor de gezondheid van het kind schadelijk was ingeval die te vroegtijdig, te langdurig of te zwaar was, een resultaat dat algemeen teleurstelling en ergernis opwekte. Met uitzondering van de voorzitter stelde de commissie zich op het standpunt dat kon worden volstaan met een wettelijke regeling van de leerplicht, maar juist dat was in die dagen nog onbereikbaar omdat bijzonder onderwijs niet overal beschikbaar was en men gelovige mensen er niet toe kon verplichten hun kinderen naar een neutrale school te zenden.

Een indruk van de omvang van de kinderarbeid rond 1871 geeft de statistiek van Brinckman over dat jaar. Daaruit blijkt de sterke toeneming van de kinderarbeid in bepaalde provincies. Zo vertoont bijvoorbeeld Zuid Holland een stijging van het percentage, dat de kinderen van de arbeidende bevolking uitmaakten, van 8,7 in 1819 naar 20 in 1871. Noord Brabant had in 1871 het hoogste cijfer, n.l. 37,3 procent, waarvan ongeveer 20 procent meisjes. Als uitsloten moeten worden gesignaleerd: Moordrecht waar twee kinderen van vier jaar en een jongen van vijf jaar loonarbeid verrichtten en de steenfabriek te Hendrik Ido Ambacht waar kinderen van vier jaar werkten. Werktijden van twaalf uur waren eerder regel dan uitzondering; nachtarbeid voor kinderen kwam voor in Maastricht. Dat de kinderarbeid in ons land niet die excessen heeft bereikt als waarvan bijvoorbeeld in Engeland in de mijnindustrie sprake was, wordt gedeeltelijk verklaard door het feit dat de industrialisatie in ons land betrekkelijk laat op gang kwam én wel toen het kwaad al duidelijk was gesignaleerd en de bestrijding daarvan in vele landen reeds was aangevat.

Zowel tijdens als na de werkzaamheden van de staatscommissie bleef men van verschillende zijden bij de regering aandringen op een wettelijke regeling. Zolang echter de commissie bezig was kon de overheid zich afzijdig houden en volstaan met het doorsturen van de adressen naar de commissie.

In december 1865 wendde de gemeenteraad van Almelo zich tot de Koning met het verzoek om een wettelijke regeling, daarbij gesteund door verschillende gemeenten. In 1872 was er een rapport van het Nederlandsch Schoolverbond en toen kapelaan Wijnen uit Maastricht zijn ervaringen te boek stelde, had Van Houten zijn

initiatief-voorstel (waarover hierna meer) reeds ingediend. Eind 1869 kon minister Fock nog zeggen dat hij wilde wachten tot zich de openbare mening over het rapport zou hebben gevormd, maar in 1871 moest Thorbecke kleur bekennen. Hij, die in 1863 aan de schrijver Cremer op de toezending van diens geschrift "Fabriekskinderen" had geantwoord dat een wettelijke regeling ernstige overweging verdiende, repliceerde nu op een aansporing van het kamerlid S. van Houten met de mededeling dat het de taak van dit kamerlid was "eer zelf het initiatief te nemen dan een minister die nog aarzelt tot het nemen van initiatief aan te moedigen". Een en ander is te verklaren door de omstandigheid dat wij inmiddels zijn aangeland in een periode van zo ver mogelijk doorgevoerde staatsonthouding in het maatschappelijk leven. In november 1872 weigerde minister Geersema, die inmiddels Thorbecke was opgevolgd, dan ook onomwonden de reddende hand naar het fabriekskind uit te steken, hetgeen voor kamerlid Van Houten aanleiding was tot het volgen op 23 februari 1873 van de ongebruikelijke weg van het initiatiefvoorstel. Het resultaat, dat het Staatsblad in 1874 bereikte, was mager: kinderen beneden twaalf jaar mochten niet in dienst worden genomen behalve voor huiselijke diensten en veldarbeid.

In de Maatschappij van Geneeskunst meende men op het terrein van de arbeidshygiëne nog verder te moeten gaan. In de algemene vergadering van 1870 stelde de afdeling Amsterdam voor een onderzoek in te stellen naar de schadelijke invloed, die de nederlandse fabrieksindustrieën op de gezondheid van de arbeider uitoefenden en naar de voorzorgen, die konden worden genomen om hem daartegen te beveiligen. Amsterdam had daarbij mede het oog op de vele ongelukken in de fabrieken. In dezelfde vergadering werd dr. Hesselink uit Twenthe belast met het onderzoek, dat evenwel een zeer teleurstellend verloop zou hebben. Nadat dr. Hesselink in 1871 moest mededelen dat hij nog geen rapport kon leveren vanwege de omvangrijkheid der opdracht, schreef de hoofdbestuurder-secretaris in zijn verslag voor de algemene vergadering van 1873: "Uw gecommiteerde voor het onderzoek naar den schadelijken invloed van fabrieksindustrieën op fabrieksarbeiders beschouwt zich zelve als een verloren post en verzoekt vervangen te worden". Toen de vergadering, op aansporing van de heer Hesselink zelf, besloot het onderzoek toch te laten plaats vinden, verklaarde deze zich op verzoek van de voorzitter ertoe bereid

een plan voor het instellen van een dergelijk onderzoek te ontwerpen.

Maar, het zat de Maatschappij nu eenmaal niet mee! In de algemene vergadering van 1873 bleek dat de brief van Hesselink, waarin het plan was uiteengezet, verloren was gegaan; de nieuwe secretaris had de brief niet in het archief aangetroffen en de afgetreden secretaris kon zich niet herinneren hem te hebben ontvangen. De heer Hesselink verklaarde zich echter ertoe bereid nogmaals een plan aan het hoofdbestuur voor te leggen. In diezelfde algemene vergadering besloot men op voorstel van de afdelingen Groningen en Twenthe een schrijven van adhesie aan het wetsontwerp Van Houten inzake de kinderarbeid aan de Tweede Kamer te zenden.

In de 25e algemene vergadering (1874), die te Arnhem werd gehouden en ter gelegenheid van het zilveren bestaan der Maatschappij drie dagen duurde (de tweede dag bezocht men het graf van Schneevoegt) deelde Hesselink zijn gedrukte plan aan de afgevaardigden uit. Zowel de inhoud als de wijze van behandeling van het plan zijn opvallend. De commissie, die het onderzoek zou moeten verrichten, zou volgens het plan moeten bestaan uit twee secties. Het hoofdbestuur der Maatschappij zou de eerste sectie vormen, terwijl de tweede sectie zou bestaan uit leden, aangewezen door afdelingen waar fabrieksindustrieën waren gevestigd. Deze leden zouden ieder ongeveer 1000 arbeiders moeten onderzoeken. Het hoofdbestuur voelde echter niets voor deze positie en stelde bij amendement voor, in plaats van de eerste sectie, een algemeen secretaris voor de commissie te benoemen, waaraan het toevoegde dat dr. Hesselink de aangewezen persoon voor deze functie zou zijn. Hoewel deze zich niet beschikbaar wilde stellen indien het amendement zou worden aangenomen, besloot de algemene vergadering niettemin in overgrote meerderheid dienovereenkomstig. Dr. Hesselink wenste toen zijn voorstel geheel in te trekken, maar het voorstel werd door het hoofdbestuur overgenomen en werd verder afgehandeld. De praktische uitvoering werd door de algemene vergadering overgelaten aan het hoofdbestuur, dat daarmee wel in moeilijkheden geraakte.

In de hoofdbestuursvergadering waarin de uitvoering van de besluiten der algemene vergadering aan de orde was, nam Donders op zich een poging te ondernemen om Hesselink tot andere gedachten te brengen en hem er alsnog toe te bewegen de functie van algemeen secretaris van de commissie van onderzoek op zich te nemen. Nadat deze missie was mislukt omdat Hesselink in zijn weigering

volhardde, stelde men in de volgende hoofdbestuursvergaderingen de aanwijzing van een geschikte secretaris telkens weer uit. Op deze wijze liep de onderneming geruisloos dood voordat men eraan was begonnen. Zelfs toen de afdeling Oldambt voor de algemene vergadering van 1893 het voorstel deed uit te spreken dat de arbeidsduur in sommige werkplaatsen bij de wet moest worden ingekort, herinnerde zich – zo lijkt het althans – niemand meer het besluit, dat in 1874 was genomen en nimmer werd uitgevoerd.

Inmiddels was het duidelijk geworden dat het wetje van Van Houten niet voldoende was onder meer omdat de mogelijkheid tot uitoefening van controle op de naleving praktisch ontbrak. Een enquêtecommissie bracht deze en andere misstanden aan het licht, hetgeen leidde tot de totstandkoming van de arbeidswet van 1889, die echter de volwassen manlijke arbeiders nog geheel buiten beschouwing liet, zodat ook deze wet niet het laatste woord kon zijn. De enquête, ingesteld door de staatscommissie bij de wet van 19 januari 1890, was waarschijnlijk de aanleiding tot het indienen door de afdeling Oldambt van het hiervoor genoemde voorstel. In de algemene vergadering voelde men echter zo weinig voor dit voorstel dat men blij was met de opmerking van Juda dat de Maatschappij een commissie had, de commissie voor openbare gezondheidsregeling en medische politie, die zich met zulke zaken diende bezig te houden. Het voorstel van Oldambt werd hierna met 54 tegen 29 stemmen verworpen. Nadat genoemde commissie zich bereid had verklaard tot het aanvangen van een onderzoek in de aangegeven richting en met het oog hierop aan de afdelingssecretarissen om inlichtingen had gevraagd, is er van het onderwerp niets meer vernomen.

3. De overgang naar de nieuwe tijd. Het probleem van de geneeskundige verklaringen.

Daar was in de eerste plaats het probleem van de geneeskundige verklaringen, zowel bij overlijden ten behoeve van de overheid (de ambtenaar van de burgerlijke stand) en de statistiek, als bij overlijden of ziekte ten behoeve van levensverzekeringen en verzekeringen tegen het risico van ziekte, ongeval of invaliditeit. Beide zaken werden soms gelijktijdig soms alternerend in behandeling genomen; zij hingen ook nauw met elkaar samen en bleven tientallen jaren de gemoederen bezig houden. De behandeling leidde tot een eerste heroriëntering binnen de Maatschappij.

Het prille begin lag in 1862, toen de afdeling Amsterdam aan de algemene vergadering voorstelde bij de gemeentebesturen erop aan te dringen om door daartoe aangewezen deskundigen de dood te laten constateren; deze geneeskundigen zouden voorts bereid moeten worden gevonden tot vermelding van de oorzaak van het overlijden, mits deze opgaven behoorlijk zouden worden verzameld. Tevens stelde het hoofdbestuur aan de algemene vergadering voor om de verhouding van de geneeskundigen tot de maatschappijen van levensverzekering te bestuderen.

Het eerste voorstel lokte een uitvoerige discussie uit, waaruit men zou kunnen opmaken (aldus het verslag van die vergadering) dat de meerderheid de voorkeur gaf aan een algemene wettelijke verplichting. Grote moeilijkheden bleek daarbij op te leveren het feit dat vele zuigelingen en ook oudere personen zonder geneeskundige bijstand stierven (in 1888 stierven in één maand in de provincie Drenthe 31 personen zonder geneeskundige bijstand – *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*. 1888, 24, 155). Het voorstel werd tenslotte verworpen, evenals het amendement Arnhem om het één jaar aan te houden.

Het voorstel van het hoofdbestuur werd zonder discussie bij acclamatie aangenomen; een gecommiteerde in de persoon van Dr. Heynsius werd benoemd om over het probleem te rapporteren. Als resultaat daarvan lag voor de algemene vergadering van 1864 het voorstel ter tafel dat geneeskundigen zich zouden onthouden van de invulling van vragen, de gezondheidstoestand hunner patiënten betreffende. Bij navraag bleek dit alleen betrekking te hebben op de levensverzekeringen en niet op de kleine verenigingen voor onderlinge hulp voor de ambachtsman; de "sociétés de secours mutuels" had de gecommiteerde niet op het oog. Hoewel er nogal wat bezwaren werden geopperd, werd het voorstel met een duidelijke meerderheid aangenomen.

Enige tijd later gaf de gang van zaken met de verklaringen van overlijden ten behoeve van de ambtenaar van de burgerlijke stand aanleiding tot allerlei moeilijkheden, die de overheid noopten tot het voorstel om in het desbetreffende wetsartikel een wijziging aan te brengen. De wet van 1865 bepaalde dat de geneesheer verplicht was tot het afgeven van een verklaring van overlijden met "daarbij naar hunne overtuiging doch met inachtneming van den door hen afgelegden eed of belofte van geheimhouding, zoo nauwkeurig mogelijk opgave van de oorzaak van den dood". Uit hoofde van de begrafeniswet van 10 april 1869 werd, naast de verklaring van

overlijden, wel een verklaring omtrent de oorzaak van de dood geëist om gewelddadige oorzaken op het spoor te komen én om de burgemeester de gelegenheid te geven tot het nemen van bijzondere maatregelen ingeval van besmettelijke ziekten, die een gevaar voor de samenleving opleverden. Lijk-*schouwing* werd volgens een rechterlijke uitspraak door de wettelijke bepalingen niet verplicht gesteld, zij het dat deze blijkbaar wel regel was. Maar de wijze waarop de lijkschouwing soms plaats vond, gaf onvoldoende garantie dat misdrijven niet aan de aandacht zouden ontsnappen.

Menno Huizinga schreef *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* (1886, 22, 452.) ” . . . dat er in Nederland gemeenten zijn waar het bijna regel is dat de geneesheer op het voor de begrafenis vastgestelde uur even bij het kerkhof langs rijdt, aldaar een blik in de nog niet gesloten lijk-kist werpt en daarna de verklaring van overlijden afgeeft; ja zelfs dat eene lijkschouwing die werkelijk ‘instantanéé’ mag heten, wel eens plaats heeft als het rijtuig van den dokter en de begrafenisstoet elkander op den weg ontmoeten”. Eén van de belangrijkste voorvallen, die de overheid ertoe deden besluiten in het stelsel van verklaringen van overlijden verandering te brengen, was de ontmaskering van de leidse gifmengster, welke in ons land en ver daarbuiten grote beroering verwekte. De historie van de leidse gifmengster, die de directe aanleiding was tot de verschijning van een ontwerp van wet waarbij de dood-schouw verplicht werd ingevoerd, geeft ons een zodanig beeld van een aantal misstanden op maatschappelijk en geneeskundig gebied tegen het einde van de vorige eeuw, dat het ons interessant voorkomt om nader op dit bewogen stukje vaderlandse geschiedenis in te gaan.

De misdaden van deze gifmengster hielden weer ten nauwste verband met de werkwijze van de begrafenisfondsen die in de tweede helft van de vorige eeuw in opkomst waren en het ontbreken van een behoorlijke controle daarop. De nadelige invloed van dit soort verzekeringen op bijvoorbeeld de kindersterfte kwam meer dan eens in de algemene vergaderingen van de Maatschappij aan de orde; het geeft ons een beeld van de omstandigheden waaronder de artsen in die dagen bij een groot deel van de bevolking moesten werken en van de wanhopige strijd, die de Maatschappij voerde tegen misstanden op het terrein van de volksgezondheid. Toen in het midden van de vorige eeuw de hoge zuigelingen- en kindersterfte de aandacht trok (vooral na het hygiënisch congres te Brussel in 1876) ontdekte men in ons land al spoedig dat er bij een deel van de bevolking samenhang bestond tussen de omvang

van de sterfte bij zeer jonge kinderen en het werk van de begrafenisfondsen.

Zwarte bladzijden uit de historie van de zuigelingensterfte.

Afgezien van onkunde en fatalisme, moest verwaarlozing van kinderen bij het armlastige deel der bevolking als een belangrijke oorzaak van de kindersterfte worden gezien. Cijfers uit Amsterdam van het jaar 1872 toonden onweerlegbaar aan dat zuigelingen- en kindersterfte in de arme buurten veel hoger waren dan in de woonwijken der goeuden. De verwaarlozing kwam op ergerlijke wijze tot uitdrukking in het toenemend aantal gevallen van overlijden zonder medische bijstand. Dr. van Hengel, die op dit gebied in Hilversum actief was, ontdekte dat voor 410 van de 853 gestorven kinderen beneden de leeftijd van één jaar geen medische hulp was ingeroepen en zijn waarneming stond niet alleen.

In de "Verlagen aan den Koning" van het Geneeskundig Saats-toezicht komen herhaaldelijk opmerkingen voor over het groeiend aantal gevallen van overlijden zonder medische hulp, in het bijzonder bij kinderen. Landelijk gezien bleek 10 procent van de kinderen beneden één jaar te overlijden zonder dat een arts werd geraadpleegd en in enkele gemeenten was dit percentage zo hoog dat de indruk werd gewekt dat als regel bij het zieke kind geen dokter te hulp werd geroepen. Te Vlijmen stierven in augustus 1872 12 kinderen waarvan 9 zonder medische bijstand; in Arnemuiden in juni 1871 7 kinderen, allen zonder geneeskundige bijstand; in Gouda stierf 30 procent van alle overledenen zonder medische bijstand; 75 procent hiervan betrof kinderen beneden de leeftijd van één jaar.

Alsof dat nog niet genoeg was, ontdekte men al spoedig dat de uitkering van begrafenisfondsen daarbij een wezenlijke rol speelde. Van Hengel kon aantonen dat in Hilversum vóór 1820, toen daar nog geen begrafenisfondsen werkten, de zuigelingensterfte 23,5 procent bedroeg en dat deze opliep tot 33,5 procent na het optreden van deze verzekeringen. In "Schat der Gezondheid" van 1859 (blz. 51) schreef hij: "Er is geen nuttige instelling, die niet in misbruik kan ontaarden en het begrafenisfonds was daar een sprekend voorbeeld van. Voor 3½ cent per week kan men zich verzekeren tegen het overlijden van de man in welk geval men 42 gulden krijgt uitgekeerd. Wanneer evenwel man en vrouw zich verzekeren bij een premie van 7 cent per week, zijn de kinderen medeverze-

kerd en ontvangt men een uitkering van 8 gulden bij overlijden beneden één jaar en van 10 gulden beneden acht jaar en het gevolg is dat het schadelijk misbruik hare begerige oogen en handen uitstrekt ook naar het begrafenisfonds". Van Hengel eindigde zijn aanklacht aldus: "Droevige, droevige zaken zijn het die ik spreek, maar ik mag ze niet verzwijgen en kan de stem der waarheid in mijn boezem niet smoren".

Ook Dr. Godefroi (die in 1873 en in 1890 als voorzitter van de Maatschappij optrad) wees in zijn publikatie over de kindersterfte op de verderfelijke invloed van de begrafenisfondsen, die een uitkering in geld verstrekten, alsook op de groeiende gewoonte om zich bij meer dan één fonds te verzekeren. Hij gaf zijn relaas op deze wijze: "Het geatrophieerde wicht heeft nog maar nauwelijks de laatste adem uitgeblazen of de huisbel klinkt en: of de dokter maar asjeblijft het fondsbriefje wil ondertekenen en dan meteen 't doodsbriefje maar wil geven, luidt de boodschap. De bitter-zachte weemoedstraan, die het oog der ware moeder schreit bij het verlies van haar 'kaum in die Welt blickender' lieveling, behoefde hier zelfs niet te worden afgedroogd door Plutus' hand; een hand met enkele armzalige guldens gevuld, ten prijs voor een menschenleven!" Men troost zich met een "als het bloedje is verlost uit zijn aardische kleed, dan heeft de hemel een engeltje meer. En zeker zal het smartelijk zijn voor ons, maar wij mogen 't kind zijn geluk toch niet misgunnen. En 't zal een eerlijke begrafenis hebben, want wij zijn in twee begrafenisfondsen en dat geeft 16 gulden".

In 1869 diende de afdeling Amersfoort een voorstel in, behelzende dat de leden der Maatschappij zich zouden verbinden geen doodattesten af te geven ten behoeve van begrafenisfondsen voor personen, die zonder geneeskundige verklaring zouden zijn aangenomen. Uit de toelichting blijkt dat de afdeling in het bijzonder het oog had op de kinderen, die zonder geneeskundige hulp kwamen te overlijden. "Mogt de algemene vergadering zich met dit voorstel kunnen vereenigen, dan zal door deeze maatregel de bedoelde maatschappijen eene gevoelige afbreuk worden gedaan en welligt vele kinderen in het leven behouden blijven", zo besloot de toelichting. Evenwel was de afgevaardigde van Amersfoort niet op de vergadering aanwezig om het voorstel te verdedigen. Het werd bestreden door het hoofdbestuur, dat bij monde van Ramaer erop wees dat destijds een aan de regering gedaan verzoek om een toezicht op dit soort verzekeringen in te stellen, was afgewezen; bovendien werd het onaannemelijk geacht dat de Maatschappij aan zijn

leden bindende voorschriften zou geven. Het voorstel werd met 40 tegen 20 stemmen verworpen.

Maar het vraagstuk kwam terug in 1878 toen de afdeling Westland voorstelde een onderzoek in te stellen naar de schadelijke invloed van begrafenisfondsen op de kindersterfte. De commissie, die als gevolg daarvan bij acclamatie werd ingesteld en bestond uit Van Hengel, Donkersloot en Snijders, aanvaardde de opdracht "met ingenomenheid", maar haar wachttten slechts moeilijkheden en teleurstellingen. Evenals bij het onderzoek destijds naar de deugdelijkheid van ziekeninrichtingen door Dr. Pompe was men in zijn enthousiasme zo naief te geloven dat men in zijn strijd voor betere toestanden en bij het opsporen van wantoestanden de medewerking zou kunnen verkrijgen van de instellingen, welke handwijze men aan de kaak wilde stellen. Men ondervond evenwel bij de verzameling van het nodige cijfermateriaal geen enkele medewerking. Toch waren er zoveel aanwijzingen (een bewijs was uiteraard moeilijk te leveren) dat de commissie als haar oordeel uitsprak: "het stelsel van zoogenaamde vrije uitkeering door begrafenisfondsen of door maatschappijen van geldelijke uitkeering bij overlijden, werkt onzedelijk op de ouders en in zeer vele gemeenten van ons vaderland allernoodlottigst op de kindersterfte, voornamelijk op die van benedenjarigen. De toepassing er van behoort daarom met allen nadruk te worden tegengegaan en bij de Wet verboden". Ter verduidelijking gaf de commissie onderstaande begroting van begrafenis-kosten:

Budget van het overlijden van Lijsje, 2 maanden oud, te Hilversum.

Ontvangst		Uitgaaf	
Bruto	8,-	Voor het kistje	0,70 - 0,80
Hiervan gaat af voor		of	0,90
het bewijs van overlijden		Voor het graf	nihil
door de dokter afgegeven	0,25	Doodkleed (boezelaar	
Netto	<u>7,75</u>	van buurvrouw of een	
		zwarte lap of doek)	
		Drager van het lijk	0,50
		Doodgraver	0,10
		Tesamen	<u>1,50</u>
		Na de begrafenis	
		twee ons witte suiker	0,14
		½ fles brandewijn	<u>0,35</u>
		Tesamen ongeveer	<u>2,-</u>

Bij de behandeling van het rapport in de algemene vergadering van 1881 was discussie nauwelijks nodig; men was algemeen overtuigd van de verderfelijke invloed der begrafenisfondsen en het hoofdbestuur stelde voor de regering op het misbruik te wijzen en te zoeken maatregelen te nemen. Slechts één afgevaardigde verklaarde zich daartegen, n.l. de afgevaardigde van de afdeling Leiden, Dr. H. Treub, die later als hoogleraar in Amsterdam nog een belangrijke rol in de Maatschappij zou spelen. Deze motiveerde zijn stem met de volgende verklaring: "Niet omdat zij (de afdeling Leiden) twijfelt aan de stelling, uitgedrukt in het rapport, maar omdat zij niet meent dat het tot de roeping van den Staat behoort om zijne bemoeiingen zoover uit te strekken"; het liberale standpunt uit die dagen! Het voorstel werd aangenomen met 52 tegen 6 stemmen. Zonder officiële opdracht ging de commissie voort met haar werkzaamheden en zij publiceerde in 1882 een vervolg-rapport, dat echter weinig nieuwe gezichtspunten opleverde; een strikt bewijs bleef moeilijk of niet te leveren! Uit de cijfers werd echter wel duidelijk dat op plaatsen waar begrafenisfondsen werkzaam waren de kindersterfte belangrijk hoger was dan op plaatsen waar men van die zegening verschoond was gebleven. Een ambtenaar van de burgerlijke stand, die men om zijn mening in deze vroeg, gaf de volgende verklaring: "Natuurlijk is het overlijden van zulk een kind voor de ouders een erfenisje. Zoo wordt het dan ook meer begrijpelijk, hoe het toch komt, dat vele dergelijke lieden, ook waar zij geneeskundige hulp gratis kunnen verkrijgen, die hulp eerst dan inroepen als het kind na dagen ziekte bijna stervende is, ja niet zelden reeds overleden is. In summa, men kan het niet bewijzen – dat ligt in de aard der zaak – maar wel met grond vermoeden (een vermoeden hetwelk bijna aan zekerheid grenst) dat om het geld uit verscheidene bussen machtig te worden die lieden vaak hunne zeer jeugdige kinderen op een schandelijke wijze verwaarloozen, en wel beschouwd doodslag per omissionem plegen. Of er ook wel eens niet een doodslag per omissionem doorloopt, zou ik niet durven verzekeren, maar ook niet ontkennen" (verklaring, opgenomen in het rapport van de commissie). Ondanks het antwoord van de minister van justitie (Modderman) als reactie op de toezending van de rapporten:

"Ik heb de eer U mijn dank te betuigen voor de toezending van het belangrijk verslag der commissie voor het onderzoek naar den invloed der begrafenisfondsen op de kindersterfte en vertrouwen dat U weldra zal blijken dat deze toezending niet tevergeefs is

geweest" (gedateerd 25 maart 1882)
gebeurde er niets.

Terecht stelde Jonkers in een brochure (1903), waarin hij erop wees dat de oorzaak van deze onnatuurlijke toestand moest worden gezocht in de ongelijke verdeling van het bezit, dat eerst met het afnemen van de grote armoede, het ernstige misdrijf waartegen de Maatschappij tevergeefs haar stem verhieft, geleidelijk-aan uit de samenleving zou verdwijnen. Het valt overigens op dat nog in 1915 een commissie, die de stoot gaf tot de oprichting van het Wit-Gele Kruis in Noord Brabant, onder de meest waarschijnlijke oorzaken van de hoge zuigelingensterfte noemde de verkeerde werking der levensverzekeringsmaatschappijen en als middel ter bestrijding: "Bij de levensverzekeringsmaatschappijen moet men trachten te bewerken, dat zij bij overlijden van kinderen beneden een zekere leeftijd, niet uitkeeren elk willekeurig bedrag, waarvoor de ouders hunnen kinderen willen verzekeren (zal slechts mogelijk zijn door regeeringsbemoeiing)".

De leidse gifmengster. Marie van der Linden-Swanenburg, bijgenaamd "Goeie Mie", geboren 9 september 1839 en overleden in de strafgevangenis te Gorincem op 75-jarige leeftijd.

Op 15 december 1883 werd de bevolking van Leiden in de omgeving van de Singelstraat, een steegje in het uit veel sloppen en grachtjes bestaande oude stadsdeel, opgeschrikt door de arrestatie van Goeie Mie, die vele vrij acuut overleden familieleden en kennissen had verzorgd en opgepast (vandaar de bijnaam van Marie van der Linden-Swanenburg), op grond van het vermoeden dat zij velen van hen met arsenicum om het leven zou hebben gebracht. De politie moest extra voorzorgsmaatregelen nemen om te voorkomen dat zij door de woedende buurtbewoners zou worden ge-lyocht.

Marie van der Linden stamde uit één der allerarmste gezinnen, dat aan de drank ten onder was gegaan. Nadat zij op 29-jarige leeftijd in het huwelijk was getreden (waarbij zij drie kinderen als huwelijksgift meebracht), een huwelijk dat haar niet uit de staat van armoede verlostte, ontdekte zij rond 1880 dat er gemakkelijk aan geld te komen was. Het bestaan der z.g. begrafenisfondsen gaf daartoe de mogelijkheden omdat men zonder controle verzekeringen kon afsluiten op het leven van willekeurige personen zonder dat

dezen daarvan iets behoeften te weten. Men kon zelfs op één en dezelfde persoon bij agenten van verschillende maatschappijen een verzekering afsluiten.

Wat was eenvoudiger voor Goeie Mie dan ervoor te zorgen dat de aldus verzekerde personen binnen niet al te lange tijd het aardse bestaan zouden beëindigen. Voor vijf cent kocht men bij de drogist aan de Hoogewoerd het dodende "operment", arsenicum-houdend poeder, een middel dat tegen wandgedierte werd gebruikt. Drogist De Ruyter echter leverde het operment nooit onvermengd af, maar de vermenging met kalk (het mengsel was bedoeld om op de muren te smeren) geschiedde zó slordig dat men de giftige substantie er gemakkelijk af kon scheppen.

Voor slechts drie maal een stuiver operment zag Marie van der Linden kans 102 personen te vergiften, van wie er 27 overleden en 45 zwaar ziek werden. Het relaas van haar daden is ontstellend! Op 11 januari 1882 stierf haar moeder en op 30 juni van datzelfde jaar, na het eten van een broodje, haar vader. Daarna overleden een zwager en een zuster (de weduwe van de vermoorde zwager), vervolgens haar schoonzuster nadat eerst de man met wie zij gehuwd was (een broer van Marie's man) uit de weg was geruimd; zij werden gevolgd door een aantal neven, kinderen van vermoorde ouders, een tante, nog enkele kinderen van kennissen en tenslotte een gehele familie man, vrouw en een kind van zes maanden, dit alles in een kort tijdsbestek. Wat daaraan vooraf is gegaan is niet met zekerheid bekend. Waarschijnlijk heeft zij ook nog vier van haar eigen kinderen vermoord.

Haar verdediger, Mr. Vaillant, ging bij zijn verdediging in op de weldoordachte volgorde in de moordenreeks. "Deze vrouw", zei Mr. Vaillant, "moordde de heele familie Lepelaar en de familie De Zwijger, eerst de vrouw, toen haar kinderen, haar kleinkinderen en achterkleinkinderen systematisch uit om aan de erfenissen te komen. Met volkomen zekerheid ging zij bij haar vergiftigen te werk, precies wetende wie het eerst moest sterven. Nadat zij eerst zijn vader en zijn moeder en zijn twee broers vergiftigd had, zond zij aan Pieter de Hees, den laatst overlevende van deze familie, als versnapering broodjes naar het hospitaal, waar deze lag om te herstellen van een op hem beproefde, doch mislukte vergiftiging door zijn liefhebbende tante, die belangeloos en uit 'pure menslievendheid' de drie zoons van haar schoonzuster, toen die weezen geworden waren, bij zich liet inwonen. En het is slechts aan een gelukkig toeval te danken geweest dat deze jongeman in leven is gebleven en

later tegen de gifmengster als een der belangrijkste getuigen kon optreden”.

Ter illustratie enkele moordverslagen. Na de vergiftigingsdood van de moeder Cornelia van Hees-van der Linden (haar schoonzuster) nam zij de drie zoons bij zich in huis op 30 mei 1881. Op 15 juli van dat jaar overleed de eerste, hetgeen haar uit twee verzekeringen 149 gulden opbracht. Op 1 november was de tweede haar slachtoffer en de derde ontsnapte bij toeval. In het gezin Aben, man, vrouw en twee kinderen, waarvan vader én moeder moesten werken om het hoofd boven water te houden, paste Marie op de kinderen voor *f* 2,15 per week; zij werden beiden, na verzekerd te zijn, om het leven gebracht en zij schrok er niet voor terug bovendien nog *f* 1,10 in rekening te brengen voor het afleggen van de kinderen. De ondergang van het gehele gezin Frankenhuisen waarbij ze op 8 december 1883 arsenicum in de gortepap wierp, werd haar noodlottig omdat de man, die het wat langer uithield, door een kordate dokter “die niet sprak en alleen maar handelde”, op 14 december naar het ziekenhuis werd gebracht.

Op 15 december werd zij gearresteerd met de verzekeringspolis voor Frankenhuisen nog op zak. Voor de bewijsvoering werden ongeveer twintig lijken opgegraven waarbij steeds de aanwezigheid van grote hoeveelheden arsenicum kon worden aangetoond. Dr. Ramaer, inspecteur van het krankzinnigenwezen, onderzocht de zielstoestand van de beschuldigde en verklaarde haar geheel toerekeningsvatbaar. De straf, opgelegd na een proces dat veel aandacht trok (op de zitting waren de minister van justitie en de Amerikaanse gezant aanwezig), luidde: levenslang tuchthuisstraf.

De vraag, die zich opdringt is: hoe was dit mogelijk? In de eerste plaats was er op dit soort verzekeringsactiviteiten nauwelijks enig toezicht en toen de Maatschappij voor de eerste maal (met het oog op de zwakke financiële positie van vele maatschappijen) bij minister Thorbecke aandrang op het uitoefenen van toezicht, was het antwoord dat daaraan geen gevolg kon worden gegeven aangezien het hier een particuliere activiteit betrof!

De agenten, die voor enkele dubbeltjes dergelijke verzekeringen afsloten en die toch vrij spoedig argwaan moeten hebben gekregen, hadden teveel belang bij het voortzetten van deze praktijken, waarmee overigens niet gezegd wil zijn dat zij als handlangers optraden; zij voelden zich er echter niet toe geroepen om de bestaande onzekerheid tot klaarheid te laten brengen.

Het meest verontrustend was tenslotte het feit dat overlijden zonder

doktershulp bij deze klasse van mensen een gewone zaak was. De brochure van de hand van W. K. van Leyden, die bij de 50e verjaardag van de veroordeling der leidse giftmengster verscheen, zegt hierover: "Vóór alles trachtte de giftmengster steeds de slachtoffers, die zij maakte, buiten het bereik van artsen te houden. En dat was blijkbaar in dien tijd bij dat soort mensen, die hetzij in fondsen waren of geheel door 'armen'-dokters behandeld moesten worden, helaas niet eens erg moeilijk. Want – en het schreit ten hemel wanneer men de feiten hierover leest – vele artsen kwamen eenvoudig niet als zij geroepen werden bij een patiënt uit de laagste klasse der bevolking, zij vroegen aan den boodschapper, die hun hulp kwam inroepen, naar de ziekteverschijnselen van den patiënt en gaven een drankje of een recept voor een drankje mee. Zelf kwamen zij soms veel later pas eens kijken . . . in de gevallen van de slachtoffers van Goeie Mie veelal pas, wanneer het telaat was en de menschen reeds overleden waren.

En ook met het vaststellen van de juiste doodsoorzaak werd, naar uit Goeie Mie's gevallen gebleken is, onverantwoordelijk onnauwkeurig en slordig te werk gegaan".

De overlijdensverklaring.

Op 23 februari 1886 verscheen de koninklijke boodschap tot wijziging van de wet van 1865 op een aantal punten. Zo werd artikel 5, dat de verplichting regelde voor de geneeskundige om een verklaring van overlijden af te geven, uitgebreid met een alinea, luidende: "alvorens die verklaring af te geven overtuigen zij zich door eigen waarneming van het lijk omtrent den dood en de vermoedelijke oorzaak des doods". Bovendien werd een wijziging aangebracht in de eerste alinea van dat artikel in die zin dat in plaats van de oude versie "met inachtneming van den door hen afgelegden eed of belofte van geheimhouding, zoo nauwkeurig mogelijk opgave van de oorzaak van den dood" werd geformuleerd: "met inachtneming van den door hen afgelegden eed of belofte van geheimhouding van hetgeen hun *door den lijder* als geheim is toevertrouwd". In de memorie van toelichting werd onverbloemd gesteld dat deze formulering (die in flagrante strijd was met de eed of belofte, afgelegd bij het artsenexamen) ten doel had te voorkomen "dat de eed van geheimhouding, dien de geneeskundige heeft afgelegd, als voorwendsel worde misbruikt om zich aan iedere preciese verklaring te onttrekken".

Het is opvallend hoe weinig belangstelling van artsenzijde voor deze wetsontwerpen aan de dag werd gelegd. Noch van de zijde van het hoofdbestuur noch van de zijde der afdelingen werd het ontwerp van wet ter discussie gesteld in de in 1886 gehouden algemene vergadering. Eerst nadat in een aantal artikelen in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde de desbetreffende problematiek aan de orde was geweest, kwamen de afdelingen Amsterdam, Friesland en Limburg met voorstellen en wel voor de algemene vergadering van 1887. Het voorstel van Limburg om verplichte doodschouw af te wijzen, vond geen steun; evenmin het voorstel van Friesland om een commissie ter bestudering van het wetsontwerp in te stellen. De vergadering verklaarde zich akkoord met het voorstel van de afdeling Amsterdam om de woorden "door den lijder" te schrappen en de verklaring te binden aan een vast te stellen model waarin de doodsoorzaken als groepen konden worden aangegeven. Een voorstel van de afdeling Schiedam om naast de verklaring van overlijden ten behoeve van de ambtenaar van de burgerlijke stand in een gesloten couvert, gericht aan de geneeskundig inspecteur, de doodsoorzaak te vermelden, kon geen genade vinden, aangezien men vreesde dat van het afgeven van twee verklaringen in de praktijk weinig terecht zou komen.

In het daarop volgende jaar richtte zich de belangstelling op de doktersattesten ten behoeve van de maatschappijen voor levensverzekering, die de neiging vertoonden de uitkering ingeval van suicide achterwege te laten. In dat verband stelde de afdeling Zeeland de algemene vergadering van 1888 voor te besluiten dat de maatschappijen slechts recht zouden hebben op een duplicaat van de verklaring, die ten behoeve van de burgerlijke stand moest worden afgegeven. Het hoofdbestuur ontraadde echter een dergelijke service omdat men vreesde na deze stap door de maatschappijen steeds verder te worden gedreven.

De algemene vergadering kwam op voorstel van de afdeling Friesland met een overtuigende meerderheid (62-22) tot een duidelijke uitspraak n.l. geen verklaringen afgeven ten behoeve van patiënten, die men gedurende hun laatste ziekte had behandeld. Aan de regering zou worden verzocht bij een eventuele wettelijke regeling van het levensverzekeringswezen met deze uitspraak rekening te houden. De afdeling Amsterdam had reeds op 10 april van datzelfde jaar met een overgrote meerderheid (21-1) een dergelijk besluit genomen.

Terwijl artikel 5 van de wet van 1865 vooralsnog ongewij-

zigt bleef, gebeurden er met de verklaringen van overlijden voor de burgerlijke stand vreemde dingen. Zo kwamen deze verklaringen in de handen van familieleden van de overledenen of van mensen, die met de aangifte waren belast. Op de bureaus van de secretarie waren ze praktisch voor iedereen toegankelijk; soms werden afschriften aan derden (verzekering of politie) verstrekt, waarbij het is voorgekomen dat een klerk eigenmachtig suïcidium vertaalde met beroerte. Voor de afdeling Breda werd dit aanleiding om aan de algemene vergadering van 1894 voor te stellen bij de minister aan te dringen op de invoering van een model-verklaring, die uit twee delen zou bestaan en waarvan het gesloten deel bestemd zou zijn voor de inspecteur. Het hoofdbestuur verklaarde zich aanvankelijk akkoord met deze oplossing maar wijzigde zijn mening toen in enkele artikelen de onaanvaardbaarheid daarvan scheen te zijn aangetoond. De behandeling van het voorstel Breda in de algemene vergadering resulteerde in de instelling van een commissie, die in haar rapport de gedachtengang van Breda vrijwel overnam, waarna de algemene vergadering van 1895 zich zonder discussie ermee akkoord verklaarde en besloot het rapport aan de minister aan te bieden.

Geneeskundige verklaringen ten behoeve van verzekeringen

De afdeling Breda kwam in het jaar 1896 evenwel terug met het voorstel een commissie te benoemen, die richtlijnen zou moeten opstellen voor de afgifte van verklaringen ten behoeve van levensverzekeringen en andere risico-verzekeringen. In de commissie, die daartoe ingesteld en uit drie leden bestond, verschilde men van mening. Terwijl één van de leden vasthield aan het besluit van 1888 (geen verklaringen over patiënten, die men had behandeld) stelden de twee andere leden een oppervlakkig rapport op. De algemene vergadering ging dan ook vlot mee met het voorstel van Breda om een nieuwe commissie in het leven te roepen, die het gehele vraagstuk van de geneeskundige verklaringen zou moeten bestuderen, waarbij de mogelijkheid werd opengelaten om deskundigen uit de sector van de levensverzekeringen bij de besprekingen te betrekken, een novum waartoe de vergadering slechts na enige aarzeling kon besluiten.

Het rapport van genoemde commissie, waarvan Pinkhof secretaris was, had belangrijker consequenties voor de Maatschappij dan men kon vermoeden. Pinkhof, die later via zijn vaste rubriek "beroeps

belangen" in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde grote invloed op de medische wereld zou krijgen, behoorde tot de jonge generatie, die van mening was dat de Maatschappij zich meer verdedigend voor de belangen der artsen moest gaan opstellen en dat daarvoor een grotere eensgezindheid in afspraken een voorwaarde was.

De commissie kwam opvallend ver tegemoet aan de eisen der levensverzekeringsmaatschappijen door te bepalen dat attesten van de oorzaak van overlijden zouden worden afgegeven wanneer die waren gericht aan de medisch adviseur en wanneer de verzekerden zich tevoren (bij het aangaan van de verzekering) daarmede akkoord hadden verklaard. Voorts was de commissie van mening dat de behandelend arts als deskundige voor de verzekering van zijn patiënt kon optreden, mits zijn diensten door de verzekeringsmaatschappij behoorlijk werden gehonoreerd.

De hierna volgende alinea was waarschijnlijk "tegen het zere been" van een aantal leden van het hoofdbestuur: "Uwe commissie stelt zich voor, dat vele, en niet de minst achtenswaardige leden onzer Maatschappij, dit lichaam te hoog achten om zich met honorarium-quaestie in te laten; doch naar het inzien der commissie ten onrechte. Wil de geneeskundige stand in staat blijven zijn stoffelijke belangen voorbij te zien, overal waar dit pas geeft, gelijk hij steeds gedaan heeft, dan is hij verplicht, die belangen te handhaven overal waar het geen pas geeft ze voorbij te zien".

Voor het overige werden de conclusies vrij positief geformuleerd in deze zin ". . . dat in het vervolg door de leden der Maatschappij geen gezondheidsverklaringen meer *zullen* worden afgegeven" enz. De commissie, die blijkbaar wel moeilijkheden voorzag, voegde daaraan nog toe: "Mocht de Algemene Vergadering zich met de conclusies der Commissie hetzij al of niet gewijzigd, kunnen vereenigen, dan komt het haar wenschelijk voor, dat aan ieder lid der Maatschappij een afdruk worde toegezonden, en tevens dringend verzocht worde zich daarnaar te gedragen, ten einde eenheid van handelen te verkrijgen. Wat baat het anders, Commissies te benoemen om bepaalde conclusies vast te stellen?"

Het rapport had een merkwaardig gevolg. Het hoofdbestuur, dat het rapport in zijn vergadering d.d. 3 april 1898 besprak, achtte de vorm waarin de conclusies waren gegoten in strijd met het karakter van de Maatschappij; terwijl de afdelingen wél besluiten konden nemen waaraan alle leden van de afdeling op straffe van

verlies van het lidmaatschap waren gebonden, kon de Maatschappij dat niet. In deze vergadering, waarbij het woord vakvereniging¹ viel, werd men het erover eens dat de afdelingen moest worden gewezen op de principiële kant van de zaak; over het antwoord op de vraag of men dat tevoren aan de afdelingen kenbaar zou maken, bleven de meningen verdeeld. Na een lange discussie besloot men met 8 tegen 3 stemmen zich te wenden tot de afdelingen met een vertrouwelijk schrijven van de volgende inhoud: "Bij de toezending der onderwerpen ter behandeling in de 49ste Algemeene Vergadering acht het Hoofdbestuur zich verplicht te wijzen op de groote betekenis, die voor de toekomst onzer Maatschappij moet worden gehecht aan den zin, waarin die vergadering zal beslissen omtrent eene vraag, die reeds meermalen bij de overweging van ter vergadering ingediende voorstellen zich opdrong, doch ditmaal, vooral in de conclusien van het Rapport der HH. Pinkhof c.s. de strekking daarvan geheel beheerscht.

Deze vraag zou aldus kunnen luiden: Zal onze Maatschappij zich blijven bewegen langs den tot dusverre door haar gewoonlijk gevolgden weg? Of zal zij, meer als eene vakvereniging optredende, besluiten nemen, die voor hare leden in de uitoefening hunner praktijk als voorschriften van bindende kracht zullen gelden?

"Om waarde te geven aan de beraadslagingen of eventuele stemmingen der Algemeene Vergadering over deze beginselvraag, moet het zeker wenschelijk heeten, dat zij reeds bij de behandeling van den beschrijvingsbrief in de afdelingen ernstig worde onder de oogen gezien. Het Hoofdbestuur meende daarom niet te mogen nalaten, tot hare opzettelijke overweging de afdelingen bijtijds en met aandrang uit te noodigen".

Dat het hoofdbestuur deze circulaire verzond zonder de commissie daarvan op de hoogte te stellen en dat het in zijn vergadering van 3 april 1898 besloot, tegen de gewoonte in, dit schrijven niet in het tijdschrift te publiceren, was een taktische fout van de eerste orde, die bij de commissie uiteraard grote ontstemming wekte. In een ingezonden stuk wees de commissie erop dat een vereniging alleen omdat zij besluiten nam waaraan de leden zouden worden gebonden, nog geen vakvereniging kon worden genoemd. Deze gang van zaken is tekenend voor de verhoudingen zoals die geleidelijk-aan binnen de Maatschappij waren gegroeid en met name voor de groter wordende afstand tussen het hoofdbestuur en som-

¹ Het woord vakvereniging werd in die tijd steeds meer in de kringen der Maatschappij gebruikt.

mige afdelingen, waarbij vooral de grote afdelingen achter de tendens van het rapport Pinkhof stonden.

In de hoofdbestuursvergadering, waarin het resultaat van de algemene vergadering van 1898 werd besproken, zei Prof. Stokvis: "De kwestie ligt daaraan dat men het hoofdbestuur niet meer hetzelfde vertrouwen als vroeger schenkt. Toen gaf het H.B. meer prae-advies. Thans is het de uitvoerende, niet de stuwende macht. Zoo lang als men het H.B. niet als de baak in zee beschouwt, zal alle verandering niet baten. Het H.B. moet meer prae-advies geven". In aansluiting daaraan zei de voorzitter (Menno Huizinga): "Men is tegen de invloed van het hoofdbestuur opgekomen omdat de zwakke afdelingen zich gemakshalve bij het prae-advies van het H.B. aansloten".

In de algemene vergadering van 1898, waarin het hoofdbestuur zijn verontschuldigen aan de commissie aanbood, werden twee moties om het rapport niet in behandeling te nemen verworpen en een motie van de afdeling 's-Gravenhage om het bindende karakter aan de conclusies te ontnemen met grote meerderheid aangenomen. Bij de discussie wees Pinkhof erop dat men het gevaar liep een afzonderlijke vakvereniging te zien verrijzen, zoals de "Médical Defence Union" te Gent, wanneer men zich niet zou willen inlaten met de gewijzigde maatschappelijke verhoudingen, een waarschuwing die, naar later zou blijken, wel degelijk gegrond was (de Union Médical was een artsenbond met het karakter van een vakbond, die onder de druk van de ziekenfondsontwikkeling was opgericht).

Het hoofdbestuur stelde dat bij verwerping van de motie 's-Gravenhage bindende besluiten niet in werking konden treden vóórdat strafbepalingen in het leven waren geroepen. Dit dreigement bleek echter overbodig te zijn. De conclusies werden door de algemene vergadering afgezwakt in die zin dat in plaats van het imperatieve "de leden zullen" werd gesteld: "dat de Maatschappij de wens kenbaar zal maken", "de leden behoren geen verklaringen af te geven" enz. Inhoudelijk werden de conclusies evenwel niet gewijzigd. Aan het slot van de langdurige discussie bleek dat men toch niet gelukkig was met het resultaat en op voorstel van de afdeling Amsterdam besloot men nog geen gevolg te geven aan de opdrachten waartoe de conclusies aanleiding gaven.

Zoals reeds werd vermeld, werden de besluiten van de algemene vergadering besproken in de hoofdbestuursvergadering van 16 oktober 1898. Hierbij bleek dat men weinig ingenomen was met de

uitslag van de discussies, die men halfslachtig noemde als gevolg van het feit dat verscheidene afgevaardigden vanwege het bindende mandaat (dat in die tijd regel was) vrijheid van handelen misten. Mede naar aanleiding van brieven van enkele afdelingen besloot het hoofdbestuur in diezelfde vergadering een commissie in te stellen om na te gaan of de wijze waarop besluiten werden genomen, moest worden herzien, temeer omdat het steeds meer voorkwam dat afgevaardigden een krachtige rede uitspraken tegen een bepaald voorstel om daarna toch vóór te stemmen. Het hoofdbestuur vreesde dat de uitslag van een stemming in de algemene vergadering niet representatief was voor de mening van de meerderheid der leden. Zelfs werd de gedachte geopperd stemmen niet meer te houden in de algemene vergadering maar onder de individuele leden. Voorts overwoog men een regeling waarbij de grote afdelingen zoveel leden zouden afvaardigen als het totale aantal stemmen dat zij mochten uitbrengen. Deze mogelijkheid werd echter verworpen op grond van de daaraan verbonden kosten!

Stokvis wilde de kleine afdelingen de bevoegdheid geven tot afvaardiging van een lid der Maatschappij, dat niet tot hun afdeling behoorde om zodoende hun positie te kunnen versterken, maar hij kreeg daarvoor de meerderheid van het hoofdbestuur niet mee. Wél werd het standpunt ingenomen dat een eindstemming onder de leden het beste middel was tegen het imperatief mandaat.

Het voorstel tot wijziging van statuten en huishoudelijk reglement, dat het hoofdbestuur aan de algemene vergadering van 1899 voorlegde, behelsde een herziening van de wijze van besluitvorming en kwam in feite neer op een verplaatsing van de hoogste wetgevende macht van de afdelingen naar de leden. In de algemene vergadering werd het voorstel revolutionair genoemd. De bepaling, zoals die in het voorstel tot wijziging der statuten was omschreven, kwam hierop neer dat een eindstemming onder alle leden zou plaats vinden, zowel in het geval een voorstel werd aangenomen als verworpen, wanneer tevoren het hoofdbestuur of tien leden dat verlangden. De positie van de leden der algemene vergadering zou worden verduidelijkt door niet van vertegenwoordigers maar van afgevaardigden te spreken.

Bij het begin van de algemene vergadering gaf het hoofdbestuur te kennen met de inschakeling van de leden bij het totstandkomen van een besluit nog veel verder te willen gaan. Het stelde voor dat, tenzij de vergadering anders zou beslissen, over elk voorstel, aangenomen of afgewezen, een stemming onder de leden zou moeten

plaats vinden. Zozeer vreesde het hoofdbestuur blijkbaar de afdelingen. Maar de vergadering ging daarin niet mee, besluitende dat een referendum onder de leden een uitzondering moest blijven en vóór de behandeling van een voorstel door de vergadering als wenselijk moest zijn bepaald. Voorts werd in het huishoudelijk reglement bepaald dat de afgevaardigden door hun afdeling konden worden gebonden maar dat het vrije mandaat als regel werd aangenomen.

Het eerste referendum, dat werd gehouden over de richtlijnen voor het afgeven van attesten ten dienste van levensverzekeringsmaatschappijen en andere verzekeringen, was geen onverdeeld succes en de uitslag tengevolge van een noodlottige begripsverwarring zó vreemdsoortig dat het prestige der Maatschappij daaronder dreigde te lijden (jaarverslag secretaris 1902).

Naast de kwestie van de attesten, die leidde tot de eerste stap naar vernieuwing, was er een andere zaak – voor de taakopvatting en werkwijze der Maatschappij van groter gewicht – die naar een heroriëntering voerde. De snelle groei tegen het einde van de vorige eeuw van het aantal artsen (dat na de invoering van de wet van 1865 aanvankelijk was teruggelopen) initieerde een aantal maatschappelijke verschijnselen, die de artsen en hun Maatschappij tot koerswijziging zouden dwingen. Het zich snel uitbreidende verzekeringswezen, waaronder het ziekenfondswezen, én de gemeentebesturen die steeds moesten pogen om met een krap budget zoveel mogelijk tot stand te brengen, maakten soms misbruik van de toenemende concurrentie onder de artsen als gevolg van de vermeerdering van het aantal en de daaruit voortvloeiende strijd om het bestaan. Herhaaldelijk trachtten zij aan de artsen hun wil op te leggen.

De groei van het aantal artsen rond de eeuwwisseling en de gevolgen daarvan.

Na 1865, toen werd overgeschakeld op de nieuwe opleiding, die veel hogere eisen stelde en bovendien langer duurde, trad duidelijk een geleidelijke daling van het aantal geneeskunstbeoefenaars op. Het aantal van 2372 geneeskundigen in 1866 daalde tot 1859 in 1883, waarna het een aantal jaren rond dit aantal schommelde om van 1888 af weer regelmatig te stijgen. In 1900 was het aantal opgelopen tot 2386 en in 1909 tot 2915. Ondanks het feit dat van 1870 af een duidelijk versnelde groei van de bevolking in ons

land werd waargenomen, nam na 1892 het aantal inwoners per arts gestadig af; van 2392 inwoners per arts in de jaren tussen 1890 en 1894, daalde dit aantal in de jaren tussen 1905 en 1909 tot 2070 per arts.

Op 1 januari 1900 liep het aantal inwoners per arts in de steden uiteen van 120 ('s-Gravenhage) tot 5800 (Tilburg); in de belangrijkste steden was dit aantal blijkens A. C. van Bruggen in "Huisartsen en Specialisten" (N. T. v. G. 1901, 37/1, 1340) op de genoemde datum: Amsterdam 1800; Arnhem 1290; Breda 1300; Groningen 1280; 's-Hertogenbosch 1700; Utrecht 1420. Tegelijk lezen wij bij herhaling de "klacht" dat het aantal zieken zo afneemt.

Over de toeneming van het aantal artsen werd zeer verschillend geoordeeld. "Voortgaande op deze weg, waarbij ieder jaar 150 nieuwe artsen worden gevormd zal de toekomst hun vele teleurstellingen baren" schreef Bruisma in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde; daarentegen noemde A. C. van Bruggen de "grootte toename van het aantal artsen" een gelukkig verschijnsel. Van Duitsland uit, dat ons land in vele maatschappelijke ontwikkelingen, goede zowel als minder goede, meestal vooring, drong het begrip "artsenproletariaat" al vroeg tot Nederland door (1888). Ook in Duitsland was een sterke groei van het aantal artsen waar te nemen en de daaruit voortvloeiende concurrentie alsmede de ongunstige invloed die hiervan uitging op de mentaliteit, wekten bij velen bezorgheid over de stoffelijke en zedelijke achteruitgang van de stand.

In zijn rubriek "Beroepsbelangen" beschreef Pinkhof in 1896 "hoe in de groote steden in Duitschland vele artsen om in de werkliedenpractijk te komen socialistische gezindheid moeten ten toon stellen, en de hierbijeenkomsten hunner clientèle op voet van "Genossen" moeten bezoeken; of hoe zij geduldig antichambren bij de bestuursleden van werkliedenverenigingen bij het solliciteren om hun voorspraak bij benoemingen...". Deze toestand culmineerde in de artsenstakingen in Barmen en Remscheid; de eerste werd een mislukking omdat de "Kassen" erin slaagden voldoende "onderkruipende" artsen te vinden en die in Remscheid werd een voorlopig succes omdat men een overeenkomst voor twee jaar wist te bereiken. In Engeland speelde zich iets dergelijks af bij de "Friendly Society's" waardoor de artsen in twee groepen konden worden onderscheiden; één daarvan werd als inferieur

beschouwd omdat daartoe de artsen behoorden die als employé's aan de maatschappijen waren verbonden.

Vergelijkbare moeilijkheden lieten in ons land niet lang op zich wachten. In 1896 trachtte de afdeling Dordrecht van de algemene vergadering de uitspraak te verkrijgen dat de Haagsche Maatschappij van verzekering tegen de geldelijke gevolgen van ongeval en ziekte, schadelijk was voor het prestige en de onafhankelijkheid der medici en niet in hun financieel belang, in verband waarmede het wenselijk zou zijn dat medici geen benoemingen bij genoemde instelling aanvaardden. De Haagsche Maatschappij, die uit twee afdelingen bestond, waarvan afdeling B. geneeskundige hulp verstreekte, was bestemd voor alle standen uit de bevolking, die in zeven klassen was verdeeld met de verschillende premies en tarieven voor artsen- en apothekershulp. De tarieven voor huisartsenhulp in de klassen V, VI en VII waaronder ongetwijfeld het grootste aantal verzekerden viel (de inkomensgrenzen liepen hier uiteen van 2000 tot 600 gulden) bedroegen: voor visites aan huis respectievelijk *f* 1,50, *f* 0,75 en *f* 0,50 en voor spreekuurbezoek respectievelijk *f* 0,30, *f* 0,20 en *f* 0,15. Deze tarieven werden door de directeur vastgesteld, die tevens de benoeming en het ontslag van de artsen in handen had. De aangesloten artsen moesten zich verplichten tot het hanteren van de vastgestelde tarieven. Voorts had de directeur de bevoegdheid een onderzoek in te stellen omtrent de toestand der verzekerden die onder behandeling waren en met gepaste middelen controle uit te oefenen zoals hem dat gewent leek.

De zaak bracht nogal wat beroering in de Maatschappij. Bij de discussie in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, die aan de behandeling van het voorstel Dordrecht in de algemene vergadering voorafging, schreef één der inzenders: "In deze eeuw van stoom en Engelsche Staathuishoudkunde heeft zich vooral het kapitalisme geschoven tusschen producent en consument. Het eerst vindt men deze nadeelen scherp geformuleerd bij Owen, Marx en Lassale. De klassenstrijd begint nu ook voor ons en de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst zal meer en meer in dien strijd moeten optreden als een gewone vakvereniging". Het is tekenend dat het hoofdbestuur zich in deze belangrijke zaak onthield van het uitbrengen van een pre-advies.

De Maatschappij bleek echter nog steeds niet rijp voor beslissingen zoals Dordrecht en andere die wensten; er werden nog geheel andere stemmen gehoord. Een motie, die werd ingediend om het

voorstel-Dordrecht niet in behandeling te nemen omdat het geen effect kon hebben en het publiek derhalve de indruk zou krijgen dat de medici in hun praktijk teveel hun private belangen op de voorgrond lieten treden, kon geen meerderheid behalen. De opmerking: "De medicus heeft het recht als eerlijk man zijn brood te verdienen en zich aan te sluiten bij welke Maatschappij hij wil. Hij vreest dat wanneer wij ons niet aansluiten, de jongeren het wel zullen doen" typeert de verhoudingen binnen de artsenwereld van die tijd.

Met enige moeite kwam de algemene vergadering tot de uitspraak dat de Haagsche Maatschappij schadelijk was voor het prestige en de onafhankelijkheid der medici; van een verbod tot deelneming wilde de vergadering niet weten en het punt omtrent het financiële nadeel meende zij te moeten schrappen.

Maar dit geval bleef niet op zichzelf staan. In begin 1898 ontstonden er moeilijkheden in Koog-Zaandijk waar de vereniging "Helpt elkander Medicinaal" een ziekenfonds wilde oprichten maar met de medici ter plaatse geen overeenstemming kon bereiken. De verhoudingen werden daarbij snel en grondig bedorven toen van de zijde van de leidinggevende arbeiders de artsen werden aangeduid als ondergeschikten, wat toch voor hen "als loontrekkenden of beloningontvangenden billijk zou wezen". Een ingezonden stuk van de zijde der artsen als reactie hierop eindigde met de woorden: "Wij hebben hier een strijd aangeboden, die niet uitsluitend is in ons persoonlijk belang. Het is een strijd voor beginselen, die wij niet mogen prijsgeven, omdat de toekomst van onzen stand er van zal afhangen. Steunt ons dus in dien strijd! Stelt U met ons in gelid tegenover den gemeenschappelijken vijand!"

In Koog-Zaandijk deed zich evenwel het verschijnsel voor dat zich, zolang de ziekenfondsstrijd heeft geduurd, voortdurend zou herhalen: men vond een arts bereid, die zijn collega's wilde trotseren. De afdeling Zaanland ontzegde aan deze arts iedere collegiale hulp.

De moeilijkheden in Koog-Zaandijk leidden tot een voorstel van de afdeling Zaanland aan de algemene vergadering van 1898 om een commissie in te stellen en te belasten met een onderzoek naar de gebreken, die aan de toenmalige fondsen kleefden en voorstellen te doen om daaraan een einde te maken. Naar aanleiding van soortgelijke moeilijkheden in de belgische hoofdstad schreef de redactie van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde dat

het opvallend was hoe snel de arbeiders in die positie wisten op te treden als de werkgevers tegen wie zij eens in staking waren gegaan.

Daarnaast was er nog een in frequentie toenemend verschijnsel dat de medici uit hun ivoren toren van maatschappelijke onaantastbaarheid wist te halen: de houding die sommige gemeentebesturen aannamen tegenover hun gemeenteartsen. Mogelijk was daartoe de aanleiding, of zo men wil de vrijbrief, een hoogst merkwaardige uitspraak die reeds in 1858 was gevallen. Toen de Raad van de gemeente Gendringen besloot de jaarwedde van de gemeentearts in te trekken zonder hem in die functie ontslag te verlenen, werd deze geneesheer bij de behandeling van zijn zaak voor de arrondissementrechtbank in het gelijk gesteld. Maar het gerechtshof Gelderland vernietigde de uitspraak omdat een publiekrechtelijk lichaam geen verbintenis in burgerrechtelijke zin had aangegaan; derhalve kon de gemeenteraad naar het oordeel van het hof ieder jaar bij de begroting het salaris verhogen, verlagen of tot nul reduceren. Ook bij cassatie voor de Hoge Raad werd het beroep verworpen. Bij de aanstelling van een ambtenaar tegen zekere bezoldiging ontstaat tussen deze en de gemeente niet een burgerrechtelijk obligo; daarvan zou alleen sprake zijn wanneer er een burgerlijke overeenkomst zou zijn getroffen, zo luidde de overweging.

In 1897 deed zich een opzienbarend geval voor van onjuiste bejegening van een gemeentearts door het gemeentebestuur, dat het salaris van de arts bij zijn herbenoeming met f 200,— verminderde en de arts tegelijkertijd wilde verplichten tot het leveren van de medicamenten alsmede tot gratis hulpverlening aan rijks- en gemeentepolitie. Tijdens het debat had de burgemeester verklaard dat men, nu de toevoer van medici groter werd, ongetwijfeld iemand tegen de gestelde voorwaarden zou kunnen krijgen. De arts nam daarop zijn ontslag, terwijl de kring met algemene stemmen besloot dat op geen enkele wijze geneeskundige hulp aan de inwoners van Dinxperloo zou worden verleend en dat met de collega, die onverhoopt op de aanbieding van het gemeentebestuur zou ingaan, elk collegiaal verkeer zou worden geweigerd.

In 1898 werd aan de gemeentearts van IJsselmuiden zonder voorafgaande waarschuwing en zonder opgave van redenen, nadat hij 22 jaar in functie was geweest, ontslag verleend toen zich een andere arts in die gemeente vestigde. Nog vele andere gevallen

van ontslag of vermindering van jaarwedde deden zich in de volgende jaren voor.

Als feestredenaar bij de viering van het 50-jarig bestaan van de afdeling Amsterdam op 21 november 1898 zei Daniels: "De strijd om het bestaan wordt van dag tot dag heftiger. Bij mij rijst de vraag of het werkelijk te verwachten is, dat op ons gebied, vakgenooten eendrachtelijk naast elkaar langs den zelfden weg zullen trachten tot 'ieder het zijne' te geraken, alleen omdat wij de gelegenheid hebben gedurende ruim één etmaal per jaar (nl. 10 vergaderingen van 2½ uur) bijeen te komen en daarbij nu en dan over gemeenschappelijke belangen te horen spreken. Laten we ons toch niet aan dergelijke illusien overgeven, aan zulke luchtkastelen geloven. Men mag wel het ideale van de mensch hopen, doch kan het niet van hem eischen, daarvoor is hij te veel mensch".

De strijd om het bestaan vormde ook de achtergrond van een merkwaardig conflict, dat ontstond tussen de Maatschappij en Prof. Stokvis naar aanleiding van een voorstel van de afdeling Oude IJssel voor de algemene vergadering van 1898. In dit voorstel werd van de vergadering gevraagd als wenselijkheid uit te spreken dat hoogleraren en docenten aan de hogescholen geen attesten van bekwaamheid meer zouden afgeven aan hun solliciterende leerlingen. In de toelichting werd erop gewezen dat dergelijke lofuitingen vaak openbaar werden behandeld en gepubliceerd, zulks ten nadele van de reeds gevestigde artsen. Hoewel het hoofdbestuur duidelijk te kennen gaf geen opdrachten in die zin te zullen aanvaarden en één der afgevaardigden waarschuwend opmerkte dat uit het voorstel een egoïsme sprak waarvoor men zich moest schamen, werd het voorstel met 71 tegen 34 stemmen aangenomen. Aan het slot van de vergadering verklaarde Prof. Stokvis, die het daarop volgende jaar (het jaar van het 50-jarig bestaan der Maatschappij) als voorzitter zou moeten optreden, smartelijk te zijn getroffen door het besluit waaraan hij zich – zo meende hij – niet zou kunnen storen en dat hem deed overwegen uit de Maatschappij te treden. Evenwel schijnt het dat bij velen het imperatief mandaat een rol had gespeeld want het conflict werd bijgelegd voordat Stokvis in de eerste hoofdbestuurvergadering van 1899 tot voorzitter voor dat jaar werd aangewezen. Maar de tekenen van een toenemende strijd om het bestaan bleven zich vertonen. Aan de algemene vergadering van 1900 stelde de afdeling Schiedam voor dat de Maatschappij zich zou richten tot

specialiteiten en hoofden van poliklinieken met het verzoek om patiënten alleen in behandeling te nemen, die waren voorzien van een bewijs van hun gewone medicus. Terwijl het hoofdbestuur in zijn pre-advies een verzachting voorstelde in de zin "dat de belangen van de huisarts daarbij niet uit het oog mogen worden verloren" en in een redactioneel artikel in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde de waarschuwing werd geuit dat ook de schijn diende te worden vermeden als zou men bezig zijn de Maatschappij te vervormen tot een vakvereniging die vóór alles lette op de stoffelijke belangen van haar leden, beperkte de algemene vergadering zich tot de uitspraak dat de beginselen waarop het voorstel berustte werden onderschreven.

Een in datzelfde jaar verschijnend artikel van Pinkhof over "Kapitaalvorming door geneeskundige vereenigingen" was in feite al een pleidooi voor het instellen van een weerstandskas. Het lag dan ook geheel in de lijn van het denken der progressieve leden dat Nijhoff als voorzitter in zijn openingsrede, voor de eerste algemene vergadering in de 20ste eeuw zei; "De tijd schijnt mij weldra gekomen, dat onze Maatschappij, mede geroepen om de belangen van den geneeskundigen stand te handhaven, ernstig zal hebben te overwegen in hoeverre het wenschelijk zal zijn, dat de afdelingen zich organiseren als plaatselijke vakvereenigingen, of dat uit haar midden plaatselijke vakvereenigingen worden gevormd. In geen geval zal echter mijns inziens onze Maatschappij dit deel van haar werkzaamheden, het behartigen van de belangen van den geneeskundigen stand uit handen mogen geven of dulden dat een andere vereeniging, een andere bond, deze gewichtige taak haar ontrukkt".

Als een eerste aanwijzing voor de in de periferie groeiende mening dat de Maatschappij zich meer gericht moest gaan bezig houden met de maatschappelijke belangen der artsen, kan men zien het met weinig overtuiging door de afdeling Helmond-Eindhoven in 1894 gebrachte voorstel tot het instellen van een bemiddelingscommissie; een nog weinig uitgekristalliseerde gedachte in de richting van een combinatie van een informatiebureau om waarnemers of remplaceanten op te sporen, om inlichtingen over vestigingsmogelijkheden te verstrekken enz. en een bemiddelingsinstantie om geschillen met gemeentebesturen te helpen oplossen. In een weifelend commentaar waarin werd gewezen op de moeilijkheden die men bij de uitvoering zou ontmoeten in de verwachting dat niemand bereid zou worden gevonden om lid van een derge-

lijke commissie te worden, ontraadde het hoofdbestuur de aanvaarding van het voorstel. Hieraan was het waarschijnlijk mede te wijten dat de afdeling Helmond-Eindhoven met het oog op het gevorderde uur haar voorstel introk.

Tekenend voor het gebrek aan overtuiging was het ook dat eerst in 1898 genoemde afdeling met het voorstel terugkwam maar het was nog altijd onrijp en een combinatie van een informatie-bureau en een geschillen-commissie; het ontmoette op de algemene vergadering nogal wat weerstand. De directe aanleiding tot het opnieuw indienen van het voorstel was het geval Dinxperloo, dat bovendien de afdeling Oude-IJssel deed besluiten voor te stellen om het hoofdbestuur de bevoegdheid te geven in een scheidsgerecht zitting te nemen. Een combinatie van beide voorstellen leidde tot het besluit om de wenselijkheid tot het instellen van een bemiddelingscommissie, die tevens als scheidsgerecht zou kunnen optreden, door een commissie nader te laten onderzoeken.

Het voorstel waarmede deze commissie kwam in de algemene vergadering van 1899, gaf aanleiding tot een vrij uitvoerige discussie, met name over de bemiddeling tussen leden van de Maat schappij onderling, welke taak de algemene vergadering wenste voor te behouden aan het hoofdbestuur. Ondanks alle onduidelijkheid die er bleef bestaan, besloot men toch het aan het hoofdbestuur over te laten een dergelijke commissie in te stellen en haar taak nader te regelen.

In de praktijk heeft deze commissie, die slechts vier jaar heeft bestaan, het meeste te maken gehad met moeilijkheden, die artsen ondervonden van gemeentebesturen. Zij boekten daarbij wisselend succes.

Bij de reorganisatie, toen de afdelingsraden werden ingesteld, is de bemiddelingscommissie opgeheven; zij bracht aan de algemene vergadering van 1903 haar laatste jaarverslag uit.

Geconstateerd moet worden dat de commissie niet heeft voldaan maar tevens dient te worden erkend dat zij niet de kans heeft gehad om zich "waar" te maken.

HOOFDSTUK IV

DE MAATSCHAPPIJ EN DE BEHARTIGING VAN DE MAATSCHAPPELIJKE BELANGEN DER ARTSEN

Toen de 20ste eeuw zich aandiende, hadden zich zowel in de nederlandse samenleving als in de geneeskunst ingrijpende veranderingen voltrokken, die hun invloed zouden uitoefenen op de taakopvatting, de structuur en de werkwijze van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst.

1. Nederland en nederlandse toestanden tijdens de eeuwwisseling.

”Wanneer men Nederland na 1870 vergelijkt met Nederland gedurende de eerste helft der negentiende eeuw – de periode van 1850 tot 1870 is een overgangperiode – dan is het alsof men twee verschillende werelden aanschouwt”, zo begint I. J. Bruggmans in zijn boek ”Paardenkracht en Mensenmacht” het vierde hoofdstuk, dat is getiteld: ”Het moderne kapitalisme”. Hij vervolgt dan: ”De achterlijkheid en de rust, die vroeger heerschten, zijn nu verdwenen; overal is leven, bedrijvigheid en ook vooruitgang. Men is geneigd de tegenstelling te karakteriseren met de woorden statisch en dynamisch, hoe onjuist het begrip ”statisch” voor een historisch tijdperk ook moge zijn. Beter is het te spreken van een versnelling in tempo; het tijdens de industriële revolutie van 1850 tot 1870 in de grond gebrachte zaad wies snel op en gaf aan de maatschappij een ander aanzicht”.

De veranderingen waarvan hier sprake is en die de industriële revolutie mogelijk maakten c.q. bevorderden, waren voor een niet onbelangrijk deel te danken aan een overwegend liberale, dat wil zeggen een voor die tijd vooruitstrevende, regeringspolitiek. Kort na de grondwetsherziening van 1848, toen de koning zijn antipathie ten opzichte van Thorbecke had weten te overwinnen, werd met het eerste Ministerie-Thorbecke (1849-1853) een duidelijk liberale regeringspolitiek ingeluid, die met kortere en langere on-

derbrekingen zou voortduren tot aan het begin van de nieuwe eeuw. Persoonlijke vrijheid, vrijhandel en, zo lang dat enigszins mogelijk was, onthouding van de zijde der overheid van ingrijpen in het maatschappelijk leven, waren de grondbeginselen. Zij hadden voor de ontwikkeling van handel en industrie duidelijke voordelen maar even zo duidelijke nadelen op andere terreinen (wij wezen reeds op de traagheid van de regering om in te grijpen in toestanden op hygiënisch gebied wanneer die alleen maar door overheidsmaatregelen konden worden verbeterd).

Een aantal wettelijke regelingen, die als resultaat van de liberale regeringspolitiek moeten worden gezien, hadden een gunstige invloed met name op de industriële ontwikkeling van ons land, dat een grote achterstand had in te halen. Van die achterstand was Nederland zich pijnlijk bewust geworden bij gelegenheid van de wereldtentoonstelling in Londen in 1851. Bijna niemand bezocht de nederlandse afdeling in Crystal Palace.

De belangrijkste van deze wettelijke regelingen waren: de scheepvaartwetten van Van Bosse (1850) door middel waarvan het handelsverkeer met het buitenland werd bevorderd, de tariefwet van Betz (1862) waarbij invoerrechten werden afgeschaft op grondstoffen of verminderd op fabrikaten en half-fabrikaten en het afschaffen van een aantal accijnzen o.a. op steenkool het brood der nijverheid in 1863. Zij hebben in belangrijke mate bijgedragen tot de industrialisatie van ons land. Met de postwet van 1850, de invoering van het gebruik van postzegels in 1852 en de herziening van de postwet in 1870 werd een modern briefverkeer tot stand gebracht; de ontwikkeling van de electromagnetische telegrafie (het eerste openbare telegram werd in Nederland verzonden op 18 maart 1847) leidde reeds in 1854 tot de wet "tot regeling der gemeenschap door electromagnetische telegrafien". Voor de verbetering van het verkeer was van groot belang de spoorwegwet van Van Hall (1860). De Nieuwe Waterweg die in 1872 werd geopend en het Noordzeekanaal dat in 1876 door de Koning officieel in gebruik kon worden gesteld, dank zij het doorzetten van de regering ("Een werk dat wij moeten wagen" zei Thorbecke in de Kamer als antwoord op vele kritische opmerkingen), waren voor de ontwikkeling van handel en industrie van grote waarde.

Van doorslaggevende betekenis was bovendien de ontwikkeling van het bankwezen om aan de stijgende crediet-behoefte te kunnen voldoen. In 1863 kon men zelfs spreken van een zekere overmoed bij de oprichting van nieuwe banken, hetgeen bij de econo-

mische crisis van 1866 dan ook tot een aantal opzienbarende faillissementen leidde; één van de meest geruchtmakende was de Pincoffs affaire waarbij Lodewijk Pincoffs, lid van de gemeenteraad van Rotterdam en lid van de Eerste Kamer, eens steunpilaar van de regering Kappeyne van de Coppello, naar het buitenland moest vluchten (1879).

Het tekende de nieuwe tijd dat de afdeling Rotterdam succes had met haar verzoek aan het Gemeentebestuur om in de verordening op het rijden een bepaling te doen opnemen "waarbij het aan koetsiers voerende rijtuigen waarin geneeskundigen in de uitoefening van hun beroep gezeten zijn, bij opeenhoping van voertuigen vergund is zoodanige plaats in te nemen dat zij steeds vooraan in de file komen". Vermeldenswaard is in dit verband voorts een ingezonden stuk van Van Eden in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde (1903) over "Publieke Slaap- en Rustgelegenheden", dat als volgt luidde: "Gebrek aan slaap is niet altijd een symptoom maar ook dikwijls een oorzaak van zenuwziekte. Vooral in de grote steden en op groote tentoonstellingen ontbreekt de gelegenheid om door rust de nadeelen van het drukke verkeersleven te herstellen. Volgens Robert Sommer (Krankenpflege, 2e jaargang, 6e Heft 528) is het daarom een eisch van psychische hygiëne om een publieke organisatie van de rust in het leven te roepen en hij beveelt daartoe inrichtingen aan die op de manier van de bekende "Moderes" in rustige stadsgedeelten evenals op tentoonstellingsterreinen verspreid kunnen worden aangelegd. Behalve garderobe, closet en waschgelegenheid, vindt men daarin een aantal vertrekjes in elk waarvan zich een sofa of ligstoel, een tafeltje en een paar stoelen bevinden. Daarnaast kan een grooter vertrek voor meerdere ligstoelen met een tafel waarop eenige indifferente lektuur, worden ingericht. Op deze wijze behoeft men niet zijn toevlucht te nemen tot overvolle restauraties waar de gezochte rust meestal illusoir blijkt te zijn, maar kan men tegen een matig tarief werkelijk rust, in de kleine vertrekjes mogelijk slaap, vinden."

Mét de hiervoor genoemde, in economisch opzicht gunstige, ontwikkeling bracht de snelle groei van de groot-industrie echter een probleem naar voren waarmee ook de artsen in het begin van de nieuwe eeuw te maken zouden krijgen: het sociale vraagstuk.

2. *Het sociale vraagstuk en het ontstaan van de arbeidersbeweging.*

De snelle ontwikkeling van de industrie, eerst in Twenthe, daarna in Oost-Brabant, iets later in Holland en in West-Brabant, én de daarmee gepaard gaande scherpe concurrentiestrijd, brachten voor de arbeidende bevolking – naast het vraagstuk van de vrouwen- en kinderarbeid – lage lonen, lange werktijden en slechte werkomstandigheden met zich. De sterke groei van de bevolking in de steden voegde daaraan nog de onbeschrijfelijk slechte woon-toestanden toe. Rond 1850 behoorden de arbeiders tot de grote structuurloze groep der behoeftigen, kwetsbaar als zij waren door de risico's, die het leven voor hen inhield: ziekte, ongeval, invaliditeit of werkloosheid. Wanneer één van deze voorvallen hen trof, gingen zij over naar de armlastigen die waren aangewezen op de publieke liefdadigheid.

Ondanks het feit dat de toenemende industrialisatie en de sterke groei van de bevolking na 1850 de tegenstelling tussen rijk en arm vergrootten (met als gevolg een zich uitbreidende ontevredenheid) en ondanks het feit dat men in het buitenland al jaren eerder duur leergeld hiervoor had betaald, duurde het in ons land nog tot 1870 voordat de eerste pogingen werden ondernomen om in de bestaande toestand verandering te brengen door de arbeiders zelf. Voor dit opvallend late optreden zijn wel verklaringen te vinden. De nederlandse arbeider was in het midden van de vorige eeuw lichamelijk en geestelijk zwak. Uit diverse enquêtes en uit onderzoeken door artsen (Coronel e.a.) kwam de arbeider naar voren als bleek, mager en klein van gestalte, suf en initiatiefloos en vaak verslaafd aan sterke drank; hij verdiende feitelijk te veel om te sterven en te weinig om werkelijk te leven; het ontwikkelingsniveau was laag omdat de arbeiderskinderen als regel geen of uiterst weinig onderwijs genoten. Voor zwaar werk werden in ons land gewoonlijk buitenlanders, meestal Duitsers, aangetrokken. Daarbij kwam nog dat gevoel van saamhorigheid geheel ontbrak en dat er in het geheel geen klassebewustheid bestond.

De gangbare opvatting ten aanzien van de maatschappelijke verhoudingen in ons land werd weergegeven in een toespraak van Mr. J. A. Jolles op 28 maart 1848 voor een jeugdig gehoor: "Wees tevreden in den stand waarin God U plaatste, met Uw bescheiden deel". Het gevolg was dat de gebeurtenissen in het buitenland bij de nederlandse arbeiders meer verontwaardiging dan

instemming wekten: Duitsland waar het oproer op Hemelvaartsdag 1849 in Iserlohn aan 43 mensen het leven kostte; Engeland waar de voorstanders van het gebruik van geweld in 1839 de overhand kregen en vooral Frankrijk waar na de mislukte opstanden van 16 april en 15 mei de sinistere dagen van 23 tot 26 juni 1848 volgden, die aan honderden misschien wel duizenden mensen het leven kostten met als gevolg een scherpe klassenhaat, die tot uitbarsting kwam in de Parijse Commune van 1871.

In deze toestand van berusting en gebrek aan initiatief bij de arbeiders kwam na 1870 verandering aangezien toen enkele leiders opstonden. Als een eerste aanzet van organisatie door en voor de arbeiders kunnen de associaties worden gezien, die fondsen vormden teneinde de gevolgen van ziekte, invaliditeit en werkloosheid op te vangen. Gewoonlijk werd daarbij als nevensdoel gesteld het verschaffen van ontspanning of gezellig verkeer; in het licht van het kleurloze armetierige arbeidersbestaan was dat wel verklaarbaar. De in 1849 te Amsterdam opgerichte vereniging van boekdrukkers en letterzettersgezellen "Voorzorg en Genoegen" is daarvan een voorbeeld. Dat de combinatie van voorzorg en ontspanning nog lang heeft bestaan, blijkt uit het verslag van het ziekenfonds te Ezinge, opgenomen in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 26 januari 1889: "Het alhier voor vijf jaren door het "plaatselijk Nut" opgerichte ziekenfonds waarin men zich voor eene wekelijksche contributie van vijf cents bij ziekte 3 gld. per week en bij overlijden 10 gld. kan verzekeren, telt thans reeds 133 leden en levert zulke goede financiële uitkomsten, dat er reeds een reservefonds van 400 gld. is gemaakt, niettegenstaande jaarlijksch aan de leden met hunne vrouwen nog een onderhoudenden, feestelijken avond word bereid". Een enigszins ander karakter had de vereniging, die door de koffiehuishouder E. Hartman in 1861 werd opgericht onder de naam "Maatschappij tot verbetering van den werkenden stand" en tot doel had de coöperatieve gedachte dienstbaar te maken aan de stoffelijke verheffing van de arbeidersklasse.

In het stichten van een werkelijke vakvereniging gingen de typografen en de diamantbewerkers als de meest ontwikkelde voorop. De typografen richtten in 1861 te Amsterdam het hulpfonds "Boekdrukkunst" op ter ondersteuning van werklozen. Zij wilden daarmee voorkomen dat de werkloosheid het loonpeil zou drukken. De diamantbewerkers volgden in 1866, waarna ook andere arbeidersgroepen actief werden.

Het was aanvankelijk beslist niet zo dat de patroons afwijzend tegenover deze ontwikkeling stonden; het tegendeel was eerder waar, want de meeste van deze associaties stonden onder het patronage van de werkgevers en de oprichting ging veelal van hen uit. Dat kon ook moeilijk anders want de onmondige nederlandse arbeider stond vrijwel hulpeloos tegenover elke vorm van organisatie. Tegenstellingen ontstonden eerst bij het opkomen van de socialistische agitatie. Het socialisme had echter vooralsnog geen kans in ons land en werd bestreden door werkgevers en het merendeel van de arbeiders. De nederlandse sectie van de Internationale (opgericht in Londen in 1864), welke sectie op 30 augustus 1869 in Amsterdam werd gesticht met behulp van de vrijdenkersbeweging der "dageraadsmensen", bleef een kwijnende zaak. Als reactie daarop ontstond in 1871 het Algemeen Nederlandsch Werklieden Verbond (A.N.W.V.), dat de arbeiders in een meer nationale richting wilde stuwen. Het was bepaald afkerig van stakingen en beleed zijn afschuw van het socialisme van revolutie en geweld; nog altijd werd in ons land het socialisme aansprakelijk gesteld voor de Parijse Commune.

Het A.N.W.V. had duidelijk de steun van verschillende personen uit de hogere stand en van de voorzitter, B. Heldt, werd in een later stadium gezegd "dat hij nog te graag de jassen van de heren ophield". Een zeer geprononceerd karakter heeft het patronage van "de heren" gehad bij de pogingen om de arbeiders van orthodox-christelijke huize tot een eigen organisatie te brengen. In 1871 ontstond in Utrecht vooral door het toedoen van de bankier E. H. Kol de Nederlandsche Werklieden Vereeniging, die de belangen van de werkende stand wilde bevorderen "op grond van Gods Woord". Deze vereniging groeide in 1877, onder leiding van de amsterdamsche metselaar Klaas Kater, uit tot het verbond Patrimonium. Terwijl het A.N.W.V. in zijn opvattingen dicht bij de liberale partij stond, kan van Patrimonium worden gezegd dat het een bij-wagen was van de antirevolutionaire partij. Maar de gematigdheid en het patriarchale karakter van de genoemde verenigingen en de invloed daarin van de werkgevers, leidden in 1878 (na de ondergang van de nederlandse sectie van de Internationale) tot de oprichting van de Sociaal-Democratische Bond, de S.D.B., die het programma van de duitse socialisten, het zogenaamde program van Gotha, overnam. De amsterdamsche kleermaker H. Gerhard, één van de dageraadsmensen, werd voorzitter maar reeds op 7 september 1879 nam Ferdinand Domela Nieuwenhuis de

werkelijke leiding in handen nadat hij zijn ambt van predikant had neergelegd.

Een artikel van zijn hand: "Wat willen de socialisten?" was het startsein voor zijn optreden als propagandist en agitator. "Zijn uiterlijk met de Christus-kop die de mensen moest trekken die of nog niet of nog maar sinds kort van de kerk vervreemd waren" zo typeerde hem Romein in zijn "Erflaters van onze beschaving". Hij werd als ex-predikant voor de onmondige arbeiders de heiland, die de wereld der zatheid had verlaten om met hen, voor hen en uit hen te leven. Het socialisme, dat hij vertegenwoordigde, kreeg meer en meer een uitgesproken revolutionair karakter. Domela Nieuwenhuis heeft met zijn strijd tegen de vijf K's: de Kerk, het Kapitaal, de Kroeg, de Kazerne en de Koning, een rilling door het land doen gaan. De jaren 1885 en 1886 waren jaren vol van onrust en agitatie, met als culminatie-punt de veroordeling van Nieuwenhuis tot één jaar celstraf wegens majesteitsschennis op grond van een betrekkelijk onnozel artikel: "De koning komt", dat bovendien door een ander een zekere Boelens, die zich tijdens het proces in hoger beroep had gemeld, was geschreven.

Het palingoproer op zondag 25 juli 1886 met 26 doden en ruim 100 gewonden had wel geen rechtstreeks verband met de arbeidersbeweging maar "De wijze waarop de burgerij reageerde op de gebeurtenis werpt andermaal licht op de geestesgesteldheid, waarin de rumoerige agitatie van de socialisten haar had gebracht" (aldus Verberne in "Geschiedenis van Nederland in de jaren 1850-1925").

De ontspanning, die in 1887 volgde, mede door het verlenen van gratie aan Domela Nieuwenhuis bij gelegenheid van de verjaardag van prinses Wilhelmina, deed vele socialisten twijfelen aan de juiste aanpak. De vraag die de meningen verdeeld hield was deze of de strijd voor verbetering van de positie der arbeiders parlementair dan wel buiten- of antiparlementair moest worden gevoerd, waarbij Nieuwenhuis en zijn aanhangers voor de laatste richting kozen en op het congres in 1893 te Groningen bereikten dat een resolutie in die zin werd aangenomen. Dit bracht de crisis: het uittreden van "de heren" zoals zij smalend werden genoemd, welke crisis leidde tot de oprichting van de S.D.A.P. in augustus 1894 door Schaper, Vliegen, Van Kol, Van der Goes, Troelstra en anderen, die als de twaalf apostelen de geschiedenis zouden ingaan.

De verdeeldheid onder de voormannen van de arbeiders was er één van de voornaamste oorzaken van dat het succes van de arbeidersbeweging lang uitbleef. De S.D.B., die in 1894 werd omgezet in de Socialistenbond, is rond 1900 aan interne verdeeldheid feitelijk te gronde gegaan, al werd ze eerst in 1921 officieel ontbonden.

Ruim tien jaar na de oprichting van Patrimonium kwam de katholieke arbeidersbeweging op gang. Na aarzelende inleidingen in de vorm van Josephgezellen verenigingen (de eerste ontstond in Bergen op Zoom in het jaar 1868) kreeg de beweging in 1888 vaste vorm in de Nederlandse R.K. Volksbond, die zich na het verschijnen van *Rerum Novarum* (1891) omzette in diocesane katholieke werkliedenverenigingen. De grondslag werd gelegd door Alphons Ariens met de stichting van de Katholieke Arbeidersvereniging te Enschede (1888), die nog geen echte vakvereniging mocht heten maar meer een genoegelijk samenzijn was.

De tot ontwikkeling komende vakbeweging liet zich gelden door een groot aantal stakingen, waarvan de spoorwegstaking in 1903 het culminatiepunt werd. Terwijl de eerste werkstaking in ons land (men sprak toen nog van "strike"), die der amsterdamsche schepstimmerlieden in april 1869, een succes werd, had de spoorwegstaking een gecompliceerd gevolg. Weliswaar capituleerden de directeurs, die geheel onvoorbereid waren, snel maar de staking leidde tevens tot het aannemen door het parlement van de antistakingswetten der Regering Kuyper (de z.g. dwangwetten). De algemene staking die daarop volgde, werd voor de vakbeweging een fiasco, waarvan zij zich moeizaam herstelde.

Op twee manieren kregen de artsen en de Maatschappij te maken met de organisaties der arbeiders en hun activiteiten. Toen de groei van het aantal artsen de spoeling verdunde en de strijd om het bestaan actueel werd, vroegen steeds meer leden zich af of men in de actie van de vakbeweging misschien een voorbeeld ter navolging moest zien. In de tweede plaats werd de vakbeweging in haar zorg om de maatschappelijke situatie van haar leden al spoedig de tegenspeler van de artsen. De ontmoeting vond plaats op het terrein van het ziekenfondswezen.

3. Geneeskunst en gezondheidszorg rond de eeuwwisseling.

Inmiddels had ook de geneeskunde een belangrijke ontwikkeling

doorgemaakt, die van grote invloed was op de positie der artsen en daardoor indirect op de taak en de werkwijze van de Maatschappij. Van die ontwikkeling kunnen wij betrekkelijk gemakkelijk een indruk verkrijgen omdat daarvan op de jubileumvergadering ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Maatschappij door drie wetenschappelijk vooraanstaande artsen een overzicht werd gegeven. Professor Van Iterson sprak over "De ontwikkeling der heekunde", Professor Rosenstein over "De vooruitgang der geneeskunde in de laatste vijftig jaren" en Professor Treub over "Verloskunde en Gynaecologie in de laatste vijftig jaren".

Van Iterson, nog onder de indruk van een chirurgische ingreep, die hijzelf had ondergaan en vrezende onder de algemene waardering te blijven, zei bij die gelegenheid: "In de algemeene schatting geldt de heekunde niet alleen als oppermachtig, maar bijna als al-machtig"; onder de indruk van de asepsis en de narcose meende hij te kunnen stellen: "Ik kan toch niet gelooven dat het opkomende geslacht zoo groote vorderingen zal beleven als wij hebben zien tot stand komen". Het waren – aldus Van Iterson – de narcose en de antisepsis, die vooral de buikchirurgie mogelijk maakten. Verder prees hij Mathijssens gipsverband en, als een grote zegen voor de verzorging der patiënten, de beschaafde vrouwen die als verpleegsters optraden. Hij wees erop dat het electrisch licht mogelijkheden had geopend tot het verrichten van onderzoeken in lichaamsholten tijdens het leven zoals oesophagoscopie, gastroscopie, rectoscopie, urethro- en cystoscopie. Tenslotte vermeldde hij de mogelijkheden, die waren ontstaan door het röntgenonderzoek, daarbij niet nalatend te vermelden dat zelfs het academisch ziekenhuis te Leiden nog niet beschikte over een röntgenapparaat omdat de begroting geen ruimte liet voor de aanschaffing, waarmede enkele honderden guldens waren gemoeid.

Volgens Rosenstein was als de belangrijkste vordering in de geneeskunde aan te duiden het verlaten van de theoretisch uitgedachte stelsels, waarvoor in de plaats kwam de wetenschappelijke waarneming op grond van cellulair-pathologie. De vorderingen op het gebied van de bacteriologie en het diagnostiseren van de verwekkers van diphtherie, cholera, typhus, tuberculose en andere infectieziekten hadden – zo stelde hij – vooralsnog slechts betekenis voor de preventie, zij het dat de serum-therapie bij diphtherie en tetanus verwachtingen wekte. Van groot belang noemde Rosenheim de vervanging van de woeste polyfarmacie

door een bescheiden en gerichte medicatie met enkele middelen waarvan men de werking kende.

Treub tenslotte memoreerde als de grootste aanwinst het absolute melkdieet bij eclampsie en meende zelfs te kunnen stellen: "Wanneer de verloskundige therapie in de laatste vijftig jaren met niets anders verrijkt geworden was dan met dezen rationeelen vorm van tijdelijke geheelonthouding, dan reeds zouden wij ons niet over dat resultaat te beklagen hebben". Voorts noemde hij uiteraard de preventie met betrekking tot de kraamvrouwenkoorts voor de verloskunde van grote waarde en de operatieve mogelijkheden in het bijzonder bij buiten-baar moederlijke zwangerschap van bijzondere betekenis.

Dat de geneeskunde belangrijke vorderingen maakte, blijkt ook hieruit dat Billroth op 29 januari 1881 bij een 43-jarige vrouw met goed gevolg de eerste maagresectie uitvoerde; patiënte werd op 20 februari genezen uit het ziekenhuis ontslagen. In Nederland verrichtte Van Kleef te Maastricht de eerste maag-resectie (pylorus-resectie) op 27 januari 1882 bij mevrouw Rosenveldt, geboren Kroonenberg, oud 37 jaar, welke patiënte werd gedemonstreerd op de algemene vergadering, die in 1882 te Maastricht werd gehouden.

Op het terrein van de openbare gezondheidszorg waren de onvolkomenheden van de wet van 1865 inmiddels duidelijk geworden. Het tekort aan mogelijkheden of aan belangstelling bij de gemeentebesturen en het ontbreken van bevoegdheden bij de inspecteurs kwamen schrill aan het licht tijdens de cholera-epidemie van 1866, die ongeveer 20.000 slachtoffers eiste. Het resultaat van de werkzaamheden van de inspectie, vervat in de vele rapporten met name over allerlei zaken van hygiënisch belang, was zonder meer pover. Daarbij kwam nog dat de inspectie impopulair was bij het parlement. Saltet zei hierover: "De regeling van 1865 die was bedoeld als een eerste stap werd niet gevolgd door een ontwikkeling; integendeel men is geleidelijk teruggeschuifeld". Ook van de jaarlijkse vergaderingen van de inspecteurs met de Minister van Binnenlandse Zaken kwam niets terecht; de minister liet zich steeds vervangen en bij de afdeling medische politie van het departement viel niet veel heilig vuur voor de volksgezondheid te bekennen. Noch de geneeskundige raden noch de gemeentelijke gezondheidscommissies brachten veel tot stand. Dat alles leidde ertoe dat minister Heemskerk reeds in 1886 een eerste poging ondernam tot vernieuwing van de geneeskundige wetten, maar het zou nog du-

ren tot 1901 voordat een nieuwe gezondheidswet tot stand kwam, die betere perspectieven opende.

4. *De herziening van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in 1902.*

Bij de eeuwwisseling stond de Maatschappij er niet goed voor. De bij de oprichting gepropageerde volstreekte autonomie der afdelingen, neergelegd in artikel 9 van de wet der Maatschappij, luidende "Elke afdeeling is vrij in de keuze der middelen ter bereiking van het doel der maatschappij en geheel onafhankelijk in het beheer harer huishoudelijke vergaderingen, inrigtingen en werkzaamheden, mits die niet in strijd zijn met de algemeene wetten der maatschappij" moest wegens gebrek aan eensgezindheid al spoedig worden afgezwakt; reeds in de algemene vergadering van 1851 kwam het hoofdbestuur met het voorstel om artikel 32, dat de werkzaamheden regelde, uit te breiden met een alinea, luidende: "Het zal geene afdeeling *als zoodanig* geoorloofd zijn zich regtstreeks tot de Regeering of Wetgevende Magt te wenden"; nog vóór de algemene vergadering voegde het hoofdbestuur bij amendement hieraan toe "in zaken van algemeen belang.

De aanleiding tot dit voorstel was, zoals uit de toelichting blijkt, het feit dat enkele afdelingen zich tot de regering hadden gewend met afwijkende meningen. Vermoedelijk was dit gebeurd naar aanleiding van het adres d.d. 5 april 1851 van de Maatschappij betreffende de herziening van de medische wetgeving, over welk adres allerminst eenheid van opvatting bij de afdelingen bestond (zie hoofdstuk III). Zekerheid hieromtrent is er niet omdat de notulen van de hoofdbestuursvergaderingen vóór 1861 ontbreken (behoudens enkele summieri aantekeningen), hetgeen wordt bevestigd in een brief van de hoofdbestuurder-secretaris Van Leersum, gedateerd 5 november 1901, aan Sikkel, die als rapporteur van de reorganisatie-commissie blijkbaar om die notulen had gevraagd. De desbetreffende passage uit de brief luidt: "De oudste notulen in het archief zijn van 1861 en beginnen toen Heye afgetreden is. Uit zijn tijd is geloof ik geen enkele regel schrift. Alles wat er is, is eerst later in het archief gekomen. Hij verscheurde alles en beweerde dat het gedrukte voldoende was. Daniels heeft mij wel verteld dat wat er is door hem van Ramaer is gekregen. Die notulen zijn zeker niet gevonden".

Ondanks het bezwaar dat de vertegenwoordigers van de afdeling

Tiel maakte tegen uitbreiding van artikel 32, werd het voorstel met grote meerderheid aangenomen, aangezien men ervan overtuigd was dat de stem der Maatschappij anders wel uiterst zwak zou klinken.

Tijdens de moeizame aanloop, waarbij na tien jaar de teleurstelling over het weinige dat werd bereikt duidelijk werd uitgesproken, breidde men de taak der afdeling nog uit met de opdracht volksvoorlezingen te houden. Daartoe werden de middelen, waarmee de Maatschappij haar doel trachtte te bereiken, uitgebreid met punt 4, luidende "Door het meer algemeen verspreiden van kennis omtrent de belangrijkste onderwerpen der gezondheidsleer". Ondanks de steun van 25 gulden uit de kas der Maatschappij als er minstens vier voorlezingen werden gehouden, gelukte het niet met deze uitbreiding meer inhoud aan de Maatschappij te geven. Vooral na de totstandkoming van de wet van 1865 kwamen de tekorten duidelijk aan het licht, zo zelfs dat de secretaris in zijn jaarverslag over 1869 moest aantekenen: "Het 21ste levensjaar der Maatschappij was niet rijk aan belangrijke episoden". De kritische beschouwing van Stokvis in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1870 en zijn suggestie om meer aandacht te besteden aan wetenschappelijk werk hetgeen leidde tot voorstellen inzake wijziging van de indeling der algemene vergaderingen en toelating van niet-leden tot het wetenschappelijk gedeelte) hadden evenmin succes. De radicale herziening van de structuur der Maatschappij, die Huet in 1881 als voorzitter propageerde, werd met kracht van de hand gewezen en een kleine commissie, die een voorstel tot wijziging van de inrichting der algemene vergadering moest doen, kon niet tot een eensgezind voorstel komen. Zij bracht drie alternatieven maar bij de behandeling daarvan in de vergadering van 1882 wees de meerderheid bij voorbaat elke wijziging van enige betekenis af. De juiste visie, die Pekelharing als voorzitter gaf in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1888 en zijn evenwichtige uiteenzetting van de taak der Maatschappij in de komende jaren, konden evenmin de nodige rust brengen.

Dat ondanks dit alles de numerieke belangstelling voor de algemene vergaderingen betrekkelijk constant bleef, moet worden verklaard door het feit dat het jaarlijks evenement voor velen de enige vakantie was die men zich gunde; men werd even verlost van de druk der verantwoordelijkheid in de dagelijkse praktijk. Bovendien fungeerden de vergaderingen als jaarlijks trefpunt van

oude studievrienden. Het valt op dat de artsen zich bij die gelegenheid vaak studentikoos gedroegen. Tijdens een concert ter gelegenheid van één der algemene vergaderingen ontstond er bijna een handgemeen met het publiek omdat de dokters zich te luidruchtig bleven gedragen ondanks herhaalde verzoeken om stilte. Toch moet worden geconstateerd dat het algemeen onbehagen over de gang van zaken in de Maatschappij één van de belangrijkste oorzaken van de crisis in 1893 is geweest.

De onrust, die in de nederlandse samenleving bij de eeuwwisseling heerste en de in hevigheid toenemende klassestrijd, lieten de artsen, wier maatschappelijk positie tengevolge van de snelle groei van hun aantal in toenemende mate precair werd, niet onberoerd. Verdeeldheid heerste tegen het einde van de vorige eeuw in alle geleidingen van de Maatschappij over de vraag of meer gerichte aandacht moest worden besteed aan de behartiging van de materiële belangen der artsen, in de wandeling vaak aangeduid met de vraag of de Maatschappij het karakter van een vakvereniging moest aannemen. Voor velen lag hierbij het zwaartepunt bij de mogelijkheid tot het nemen van bindende besluiten met strafsancties bij overtreding.

De maatschappelijke belangen in de algemene vergadering vóór 1900.

Vóór 1900 waren hoofdbestuur en algemene vergadering veelal weinig of niet geneigd tot het in behandeling nemen van voorstellen waarbij de materiële belangen der artsen rechtstreeks waren betrokken. Voor zover dit wel gebeurde moesten meermalen belangrijke weerstanden worden overwonnen. Overigens laat de wijze van behandeling van de maatschappelijke belangen in de loop der jaren, naast een zekere inconsequentie, een duidelijke kentering zien als gevolg van de toenemende druk, uitgaande van een groeiend aantal artsen, dat daarover geleidelijk-aan anders ging denken.

Wij zagen reeds dat aanvankelijk, met name bij de oprichters, zeker niet de bedoeling voorzat zich in te laten met de maatschappelijke, financiële of materiële belangen van de geneesheer conform het in die tijd nog algemeen geldende standpunt dat een doctor geen beloning voor zijn verleende diensten vroeg. De blanco ingediende nota waarop de patient het bedrag invulde, was daar-

van het uiterlijke teken. Ramaer was bepaald progressief toen hij in de algemene vergadering van 1867 verklaarde: "Hij voor zich is tegen het oningevuld laten der rekeningen, hetgeen in andere steden gewoonte is; hij ziet er geene discretie, maar het bédelen naar een hooger honorarium in".

Niettemin had het hoofdbestuur zich eigener beweging, toen werd aangekondigd dat een onderzoek zou worden ingesteld naar de werking van het patentstelsel, met een brief gedateerd 13 augustus 1853, tot de Minister van Financien gewend om te wijzen op de onbillijkheid dat de artsen, in tegenstelling tot de advocaten, nog steeds tot de patentschuldigen werden gerekend. Blijkbaar zag men dit meer als een statuskwestie dan als een zaak van financieel belang. Want, toen in 1857 de afdeling Doesborgh een voorstel voor de algemene vergadering indiende waarin werd gevraagd dat de Maatschappij zou aandringen op opheffing van de patentbelasting voor artsen, gaf de voorzitter (Donders) "in bedenking, of het wenschelijk zij, nu wij voor zoo veel hoogere, algemeen menschelijke en staatsbelangen te strijden hebben – voor een persoonlijk finantieel belang een lans te breken, al is het in zichzelf billijk?". Het voorstel werd met een duidelijke meerderheid verworpen.

Wanneer evenwel de afdeling Rotterdam tien jaar later een poging wil ondernemen om afschaffing van het patent voor artsen te verkrijgen gelukt het, ondanks veel tegenstand, dit voorstel te laten aannemen. In 1878 kwam de afdeling Groningen terug op het probleem van de patentbelasting maar de voorzitter (Heynsius) zei dat hij het zou betreuren "wanneer wij door het aannemen van het voorstel uitsluitend voor ons eigen belang zouden optreden". Het voorstel werd verworpen met 38 tegen 25 stemmen. Toen de afdeling Oldambt echter het vraagstuk in 1888 opnieuw aan de orde stelde, werd het voorstel om bij de overheid te protesteren aangenomen met 51 tegen 33 stemmen, hoewel verschillende afdelingen erop wezen dat het opkomen voor het eigen belang het prestige der Maatschappij niet zou vermeederen en dat men beter zijn krachten kon bewaren om op te komen voor gewichtiger belangen van de stand en van het algemeen belang.

In 1867 signaleerde de hoofdbestuurder-secretaris als waarschuwing de groeiende aandacht bij de afdelingen voor zaken van financieel belang, onder meer tot uitdrukking komende in drie financiële voorstellen voor de algemene vergadering in dat jaar. Afgezien van het reeds gememoreerde voorstel van Rotterdam be-

treffende de patentbelasting, stelde de afdeling Friesland voor bij de overheid te klagen over de te geringe beloning van de diensten voor de justitie. Bovendien was er nog een voorstel van de afdeling Rotterdam om de regering te verzoeken een tarief voor geneeskundigen vast te stellen. Toen daartegen bezwaren werden geopperd, wijzigde de afgevaardigde het voorstel in die zin dat men zou pogen te komen tot een door de Maatschappij geautoriseerd tarief. De voorzitter antwoordde daarop: "dat een dergelijke autorisatie onnodig is want niets dat de doctoren belet om tot dergelijk doel zich te vereenigen; dit is eene zaak buiten de Maatschappij". Het voorstel werd met algemene stemmen (inclusief die van Rotterdam) verworpen; daarentegen werd het voorstel van de afdeling Friesland aangenomen.

Het is daarom des te merkwaardiger dat het hoofdbestuur in 1872 zelf een voorstel deed tot instelling van een onderzoek naar de wijze waarop de diensten van de geneeskundigen door particulieren, van gemeentewege of door diakonieën werden beloofd. In de toelichting wees het hoofdbestuur op de noodkreten over de ongunstige financiële positie van de geneeskundigen, terwijl bij de behandeling van het voorstel door één der afgevaardigden werd gewezen op de feitelijke toestand op het platteland "alwaar de traditionele schelling niet meer in de juiste verhouding tot de tegenwoordige boterprijs staat".

Het voorstel, dat nogal wat weerstand opriep, werd aangenomen met 55 tegen 10 stemmen maar de uitwerking leverde niets op omdat de noodzakelijke medewerking ontbrak; de animo was blijkbaar toch te gering. Toen de afdeling Utrecht in 1876 een voorstel deed om een landelijk tarief te ontwerpen omdat op vele plaatsen grote moeilijkheden werden ondervonden met de aanpassing van bestaande tarieven, geloofden velen er niet in en het voorstel werd verworpen met 46 tegen 23 stemmen.

Naar aanleiding van de toeneming van het aantal voorstellen waarbij de financiële positie van de artsen in het geding was, zei Stokvis in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1870: "Neen! boven alle persoonlijke belangen, gelde het belang der geneeskunst, gelde het belang eener kunst, die langzamerhand meer en meer er naar streeft eene wetenschap te worden. Neen! niet in het vaarwater der persoonlijke belangen ligt de toekomst onzer Maatschappij, al zoudt ge het een daad van rondborstigheid, van mannelijke kloekheid achten, zoo wij ons nu maar tot de vaart op dat binnenwater bepaalden, en de groote vaart op de breede

golven tot bevordering der Geneeskunst voor goed vaarwel zelden. De vaart op dat binnenwater moge rustig en kalm zijn, de kans om in den modder te blijven steken is des te grooter. Vooral, zoo gij het logge schip met allé uwe klachten over verongelijking, met alle uwe grieven over achteruitzetting, met alle uwe jeremia-des over onbillijke toestanden laadt en overlaadt, en altijd weder in die eene richting u beweegt, waar ge ten slotte een verzande haven ontmoet, de haven der hulp van de Staat”.

Krasse uitspraken aan het adres van hen, die voorstanders waren van de behartiging van de maatschappelijke belangen der profes-sie; trouwens de gehele rede die Stokvis bij deze gelegenheid hield legde in honende en striemende woorden de tekorten bloot in de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, die volgens hem die naam eigenlijk niet mocht dragen. Hij hekelde de toestand in de Maatschappij met de volgende woorden: ”Een algemeene ver-gadering die slechts jolijt, eten en drinken brengt; afdelingen waar men niets doet en commissien die hun eigen acte van over-lijden hebben te tekenen”.

Een andere zaak, verband houdende met de materiële belangen, die de gemoederen in beweging bracht was de particuliere prak-tijkvoering van hoogleraren. De toestanden waartoe dit had ge-leid, belichtte Donders in zijn openingsrede voor de algemene ver-gadering van 1875. ”Ik heb de tijd gekend” zei hij bij die gelegen-heid, ”dat de professoren der medische faculteit de eerste prakti-zijns waren in onze academie-steden. Het was in vele families tra-ditie voor haren gewonen geneesheer een professor te hebben. De koets waarmede het laatste ziekenbezoek was afgelegd, bracht den professor op zijn college en na het college stond de koets gereed om het eerstvolgend ziekenbezoek te brengen”.

Met betrekking tot het ontwerp van wet tot regeling van het hoger onderwijs (bij de Tweede Kamer ingediend in maart 1869) ver-klaarde het hoofdbestuur zich in zijn pre-advies voor de algemene vergadering van 1870 akkoord met de beperking, die daarin ten aanzien van de particuliere praktijk van hoogleraren werd aange-bracht (het ontwerp stond uitsluitend consultatieve praktijk met kunstgenoten toe). De afdeling Amsterdam was van mening dat het voor de Maatschappij noch wenselijk noch waardig was om in een adres aan de Tweede Kamer zo breed van haar ingenomenheid te doen blijken. De afgevaardigde van deze afdeling bracht dit in de algemene vergadering van 1870 op de volgende wijze onder woorden: ”Zij wenscht dit, schoon het gevoelen van

het ontwerp omhelzende, liever met stilzwijgen voorbij te gaan, uit hoofde van délicatesse". De vergadering ging daarin echter niet mee en wenste dat de Maatschappij haar instemming met de beperking betuigde.

Bij de Kamer-behandeling evenwel werd tengevolge het amendement Godefroi besloten de consultatieve praktijk zonder meer toe te staan. Dat leidde ertoe dat, nadat de wet in april 1876 was aangenomen, de afdeling Oldambt in de algemene vergadering van 1878 een uitspraak van deze vergadering trachtte te verkrijgen in die zin, dat de particuliere praktijk van hoogleraren "nadeelig is voor het onderwijs, nadeelig voor de wetenschappelijke studie der hoogleraren, in vele gevallen niet voordeelig voor de lijdende menschheid, nadeelig voor de achting en voor het materieel bestaan van de medici practici". Niettemin ging de vergadering zonder discussie over tot de orde van de dag. Daardoor allerminst uit het veld geslagen, kwam dezelfde afdeling in 1885 terug op de particuliere praktijk van hoogleraren en wenste dat men zich tot de minister zou wenden opdat deze een verbod zou uitvaardigen. Het voorstel werd nu veel minder afwijzend ontvangen en gaf aanleiding tot enige discussie, die resulteerde in een motie, waarin werd uitgesproken dat onder alle omstandigheden overleg tussen huisarts en geconsulteerde geneeskundige wenselijk was.

Een voorstel van dezelfde orde was dat van de afdeling Schiedam voor de algemene vergadering van 1900, waarin werd gesteld dat hoogleraren en hoofden van poliklinieken patienten uitsluitend in behandeling zouden nemen indien zij waren voorzien van een bewijs van hun huisarts. Het voorstel werd bedreigd door een motie van orde, ingediend door zeven afdelingen, luidende: "De vergadering van oordeel dat de behandeling van voorstel B. uit een ethisch oogpunt niet wenschelijk is, besluit dit voorstel niet in behandeling te nemen en gaat over tot de orde van de dag". De motie werd evenwel met een duidelijke meerderheid (69 tegen 34) verworpen. De uitvoerige discussie leidde tot het standpunt dat ook hier de regel geldt dat een behandeling slechts wordt overgenomen wanneer de behandelend arts daarvan op de hoogte is gebracht.

Het conflict tussen hoofdbestuur en algemene vergadering, dat ontstond in 1892 naar aanleiding van de kwestie van de toelating van buitenlandse geneeskundigen, vond zijn diepere oorzaak in het verschil van mening over de vraag of bij het bepalen van het

standpunt der Maatschappij het materiële groepsbelang een rol mocht spelen. Aan de moeilijkheden met verzekeringen en gemeentebesturen, die in de jaren 1896 en volgende ontstonden, meende men nog het hoofd te kunnen bieden door bemiddeling tussen partijen, maar tekenend voor de verschuiving in de opvatting dat de Maatschappij zich zou kunnen blijven abstraheren van de materiële belangen was het voorstel van de afdeling Frieslands Zuidwesthoek (algemene vergadering 1901), inhoudende dat spreekkamers, operatie-kamers, apotheken en laboratoria zouden worden beschouwd als werkplaatsen en als zodanig vrijgesteld van personele belasting. Bij de behandeling van dit voorstel in de algemene vergadering onthield het hoofdbestuur zich van commentaar. Hoewel de voorzitter een poging deed het voorstel van de agenda af te voeren wegens het ontbreken van de afgevaardigde der voorstellende afdeling, wenste de meerderheid van de vergadering de behandeling te zien doorgaan. Van bepaalde zijde werd een dergelijk voorstel beneden de waardigheid van de Maatschappij genoemd terwijl de afgevaardigde van Amsterdam spottend vroeg of ook de slaapkamers der doctoren daaraan zouden moeten worden toegevoegd. Niettemin werd het voorstel met meerderheid van stemmen (61 voor en 53 tegen) aangenomen! Het werd evenwel niet uitgevoerd omdat de afdelingen geen materiaal aandroegen.

De actie Ockerse.

Zo groeide in de Maatschappij, die nog herhaaldelijk werd aangeduid als een "deftige" vereniging, een situatie waarin een toenemend aantal jongeren, de druk van de maatschappelijke veranderingen aan den lijve ondervindende, voor de strijd om het bestaan succes verwachtten van collectief optreden terwijl de oudere generatie, kleiner in aantal maar groter in invloed, daarvan nog afkerig bleef.

In de algemene vergadering van 1898, die tevoren door het hoofdbestuur was gealarmeerd met het schrikbeeld van de vakvereniging, stelde men zich op het standpunt dat het in strijd zou zijn met het karakter van de Maatschappij indien men besluiten zou nemen die bindend zouden zijn voor alle leden; tegenover de Maatschappij ter bevordering der Pharmacie, die voorstelde tot samenwerking te komen, werd nog eens herhaald dat men geen vakvereniging wenste te worden. Het gelukte het hoofdbestuur dan ook

pas de instemming van genoemde algemene vergadering voor een onderzoek naar de mogelijkheden van een zodanige samenwerking te verkrijgen nadat duidelijk was gemaakt dat dit slechts als een beleefdheid moest worden gezien ten opzichte van de zustermaatschappij, die als prototype van een vakvereniging werd aangeduid. Terecht protesteerde één der afgevaardigden bij die gelegenheid tegen het te pas en te onpas gebruiken van de kwalificatie "vakvereniging". Weliswaar had men enkele malen, zoals uit het voorafgaande blijkt, zij het schoorvoetend op voorstel van enkele afdelingen acties ondernomen, die duidelijk tot het behartigen van de maatschappelijke belangen moesten worden gerekend, maar om bewust en gericht de bevordering der maatschappelijke belangen als een taak voor de Maatschappij te aanvaarden was een bijzonder accident nodig.

Dit accident was de actie Ockerse. Op vrijdag 26 april 1901 werd door de afdeling 's-Gravenhage een buitengewone vergadering gehouden waarin de sedert 1893 aldaar gevestigde arts voor vrouwen- en kinderziekten, Dr. F. U. Ockerse, een inleiding hield over de taak van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in de gewijzigde tijdsomstandigheden. De afdeling besloot tegen het einde van deze bijeenkomst in overweging te nemen welke maatregelen dienden te worden genomen om het geneeskundig verenigingsleven meer te doen beantwoorden aan de eisen van de maatschappelijke positie der geneeskundigen. Dit leidde tot een voorstel, dat kort voor de algemene vergadering van 1 juli 1901 werd ingediend en dat aan het begin van die vergadering bij acclamatie urgent werd verklaard en derhalve in behandeling kon worden genomen. Het voorstel luidde: "De algemeene vergadering noodige het hoofdbestuur uit te onderzoeken – en van den uitslag mededeeling te doen – of de Maatschappij onder de veranderinge tijdsomstandigheden haar tegenwoordige inrichting en wijze van werken dient te handhaven of beide behoort te herzien in de richting van een vakvereniging". Over de formulering van het voorstel, met name over de toevoeging "in de richting van een vakvereniging" bestond in de afdeling 's-Gravenhage zoveel verschil van mening dat de verdediging moest worden opgedragen aan een ander lid van de afdeling dan de gewone afgevaardigde, die blijkbaar tot de tegenstanders behoorde.

Het is tekenend voor de opvatting van de meerderheid der hoofdbestuursleden dat Sikkell in de vergadering van het hoofdbestuur van 30 juni 1901 (waarin de algemene vergadering werd voorbe-

Dr. F. W. Ockersse

DR. F. U. OCKERSE

Frédéricus Ulricus Ockerse, de zoon van een hogere indische ambtenaar, werd in 1866 in Djokjakarta geboren en op jonge leeftijd naar Nederland gestuurd, waar hij het gymnasium in Arnhem doorliep en op 16 december 1892 in Utrecht het artsdiploma verwierf. Hij promoveerde tot doctor in de geneeskunde aan de universiteit van Gent op 1 juni 1900. Daarna vestigde hij zich te 's-Gravenhage als arts in het bijzonder voor vrouwen- en kinderziekten.

Dr. Ockerse, die niet onbemiddeld was, kreeg in korte tijd een praktijk welke voor een belangrijk deel de "high society" omvatte. Hij was als huisarts verbonden aan het hotel Des Indes en aan verscheidene buitenlandse legaties waardoor hij vele groten der aarde in behandeling kreeg, die hem meermalen van hun erkentelijkheid lieten blijken: Paul Kruger, die kaarten had laten drukken waarop de dank voor de vriendelijke hulp was vastgelegd en die hij bij de uitreiking van zijn handtekening voorzag, Brammetje Kuiper die met slapeloosheid kampte, Sarah Bernard die steeds op reis ging met haar doodkist waarin zij elke dag plaats nam bij voorkeur wanneer zij bezoek verwachtte, de Sjah van Perzië die hem het commandeurschap in de Orde van de Leeuw en de Zon van Perzië verleende en vele anderen.

Zoals in die tijd gebruikelijk, had hij als arts bijzondere recepten waarbij zijn voorkeur uitging naar calomel en joodkali.

Ockerse was ondanks (mogelijk dank zij) zijn luxe-praktijk sociaal ingesteld en had vooral aandacht voor de vestingsmoeilijkheden van jonge artsen, die in die tijd (toen het tarief een gulden per visite bedroeg) bij hun vestiging, naast de kosten van de behuizing, ongeveer 1000 gulden aan instrumentarium moesten investeren, terwijl hun vervoermiddel, het koetsje (van de firma Hermans & Co. Koninklijke rijtuigfabriek te 's-Gravenhage) 100 gulden in de maand kostte.

In Den Haag spitsten zich de moeilijkheden met de ziekenfondsen in het bijzonder toe en daarin ligt wellicht de verklaring voor zijn actie en voor het feit dat hij de afdeling in eerste aanleg voor zijn ideeën won. Ockerse overleed in december 1941; zijn naam komt voor in de voor die tijd belangrijke "Album Illustré: Nos Contemporains" waarin hij wordt getypeerd als een dokter wiens wetenschappelijke bagage alleen niet de verklaring geeft voor zijn succes. "C'est plutôt un fluide, qui inspire et fait renaître le malade à la confiance".

reid) protest moest laten horen tegen het niet publiceren van het voorstel in het tijdschrift, terwijl dit vroeger met andere urgente voorstellen wél geschiedde. Uit de vragen die aan hem werden gesteld blijkt overduidelijk de weerzin van de hoofdbestuursleden om tot wijziging van de inrichting der Maatschappij te geraken.

Vreemd en niet geheel te verklaren is het feit dat Ockerse, zonder het resultaat van de algemene vergadering af te wachten, op vrijdag 24 mei 1901 in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis de artsen van Den Haag bijeen riep met het doel de "Nederlandsche Artsenbond" te stichten. In deze vergadering, die door 31 leden van de afdeling 's-Gravenhage werd bezocht (onder wie het lid van het hoofdbestuur der Maatschappij, dr. Sikkel) stelde Ockerse dat de oprichting van een artsenbond naast de Maatschappij een adequate reactie was op de gewijzigde omstandigheden waaronder de artsen verkeerden; "vroeger was het getal medici klein en het getal patienten groot, thans is het omgekeerde waar; vroeger zochten de patienten een doctor, thans lokken medici patienten tot zich", was één van zijn argumenten, waarbij hij er tevens op wees dat men in het buitenland evenmin de vakbeweging voor artsen had geschuwd. Op de vraag, die hij bij deze gelegenheid zelf aan de orde stelde, of de Maatschappij niet in die geest zou kunnen worden aangepast, was zijn antwoord: "Neen! onmogelijk, de artsenbond is eene vereeniging uitsluitend van maatschappelijken aard; het vormen van een macht tegenover de andere georganiseerde machten. Terwijl de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst zich meer beweegt op medisch wetenschappelijk, beweegt zich de artsenbond op medisch maatschappelijk terrein". Een scheuring in de Maatschappij zou naar zijn mening van een dergelijke poging het gevolg kunnen zijn.

In de discussie die daarna ontstond, spraken verschillende leden hun verwondering uit over het feit dat dr. Ockerse, ondanks de actie die de afdeling 's-Gravenhage op zijn instigatie had ondernomen, daarna trachtte te komen – zelfs geheel buiten de Maatschappij om – tot de oprichting van een zelfstandige artsenbond. Het antwoord dat Ockerse daarop gaf: "dat zijn voordracht in de Maatschappij op 26 april j.l. in geen enkel opzicht in betrekking staat met deze voordracht", lost het probleem niet op want deze verklaring blijft in strijd met de opvatting die hij kort daarop gaf in het nummer van 22 juni van het Tijdschrift voor Geneeskunde: "Wil en kan de Ned. Maatschappij t.b.d. Geneesk. dit alles tot stand brengen dan juich ik dit van harte toe en zal mijn beste

krachten aan deze goede zaak blijven wijden in den boezem van de Ned. Maatschappij t.b.d. Geneeskunst”.

Uit latere gegevens kunnen we afleiden dat het hem in de afdelingen Amsterdam en Rotterdam niet was toegestaan als spreker op te treden. Wellicht mede daardoor had hij onvoldoende vertrouwen in het resultaat van zijn actie binnen de Maatschappij.

In de bewuste vergadering in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis stelde Sikkel aan het slot een motie voor, luidende: "De vergadering erkennende, dat de veranderde tijden wijziging in het geneeskundig vereenigingsleven wenschelijk maken, spreekt als hare meening uit, dat deze wijziging in den boezem van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst kan worden beproefd", welke motie met 17 stemmen voor en 13 stemmen tegen werd aangenomen. De voorstemmers verlieten daarna op drie na de vergadering, die na een korte onderbreking werd voortgezet. Het uiteindelijk resultaat van de bijeenkomst was de benoeming van een commissie, die zou nagaan in welke geest gelijke vereenigingen in het buitenland werkten. Men besloot echter tevens een afwachtende houding aan te nemen totdat de algemene vergadering der Maatschappij op 2 juli 1901 zich over de zaak zou hebben uitgesproken.

Daarna is over de oprichting van een artsenbond niets meer vernomen.

Waar toe leidde de actie-Ockerse?

De eerste reactie op het voorstel 's-Gravenhage was die van hoofdredacteur Straub van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, die erkende dat er voldoende aanwijzingen waren in binnen- en buitenland om het initiatief Ockerse te rechtvaardigen zonder hem echter in de uitwerking daarvan te kunnen volgen. Naar de opvattingen van Straub moest de Maatschappij aan de ontstane behoefte kunnen voldoen door meer aandacht te schenken aan de maatschappelijke positie van de geneeskundigen, bedreigd als zij werden door de samenleving van die tijd. Dit moest echter mogelijk zijn door studie en voorlichting en zonder dwang; bindende besluiten met sancties, uitstoting van onwilligen en weerstandskassen hoorden zijns inziens in de Maatschappij niet thuis. Daarom was volgens de schrijver de meerderheid gekant tegen de vakbondsgedachte. Eerst in de algemene vergadering waarin het voorstel 's-Gravenhage aan de orde kwam (1901) bleek dat tegen

de zin van een aantal leden van de haagse afdeling de woorden "in de richting eener vakbeweging" later aan het oorspronkelijke voorstel waren toegevoegd, met name om de artsenbond te onder-
vangen.

Hoewel op de handelwijze van Ockerse kritiek werd geleverd en door de afgevaardigde van de afdeling 's-Gravenhage de wat denigrerende opmerking werd gemaakt dat een vereniging van 13 heren, die zich artsenbond noemde, een schrikneurose had teweeg gebracht, verklaarde de afgevaardigde van Leiden dat men de heer Ockerse dubbel dankbaar moest zijn omdat hij in ieder geval de stoot tot de beweging had gegeven; voorzitter Kouwer zei in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1907 "eere den Haagschen geneesheer Ockerse, die op al te luid klinkende bekens het eerste alarm sloeg. . .".

Ondanks de waarschuwende woorden van een "oud gediende" als Haakma Tresling, verenigde de vergadering zich bij acclamatie met het krachtige pleidooi, dat Sikkel hield voor een gedegen onderzoek naar de gewenste verandering, maar dan een onderzoek in zo ruim mogelijke zin, in verband waarmede de woorden "in de richting eener vakbeweging" uit het voorstel van 's-Gravenhage werden geschrapt.

Hoe groot de te overwinnen weerstanden nog waren, blijkt uit de behandeling van de besluiten, die de algemene vergadering had genomen, in de hoofdbestuursvergadering van 20 oktober 1901. Niemand van de hoofdbestuursleden, behalve Sikkel die voor het eerst als hoofdbestuurslid de vergadering bijwoonde, was overtuigd van de wenselijkheid tot wijziging. De voorzitter moest er zelfs aan herinneren dat het hoofdbestuur een bepaalde opdracht van de algemene vergadering had ontvangen. "Wij kunnen nu niet zeggen alles is goed, wij vinden niet noodig iets te doen. In ieder geval moeten wij met voorstellen komen" zo vermaande hij.

Sikkel zei in die vergadering: "Dat reeds van het begin der Maatschappij af aan de behoefte aan herziening werd gevoeld, die echter door bijzondere omstandigheden is tegengehouden. Hij begrijpt niet hoe het dan komt dat er nu zoovelen zijn die tevreden zijn". De voorzitter beëindigde de wat geprikkelde discussie met de opmerking dat deze vraag niet aan de orde was en dat een commissie moest worden benoemd om de zaak te onderzoeken. Het resultaat van dit onderzoek was, dank zij de voortvarendheid waarmede werd gewerkt, een gedegen rapport (gedateerd april 1902) van een kleine commissie, bestaande uit drie hoofdbestuursleden,

welk rapport voor het grootste deel dient te worden geschreven op naam van Sikkel, die als rapporteur optrad en tevoren een pre-advies voor het hoofdbestuur had gereed gemaakt.

Het rapport (Juda, Mijnlief) Sikkel.

Na een goed en beknopt historisch overzicht te hebben gegeven, waarbij met name de fout werdesignaleerd dat men na 1865, toen de hechte onderlinge band gevormd door de gezamenlijke strijd voor een nieuwe wetgeving wegviel, had nagelaten die leegte te vullen, gaf de commissie een toelichting op de organisaties der artsen in het buitenland. Vervolgens koos zij als uitgangspunt dat de Maatschappij geen vakbeweging behoorde te worden.

De commissie erkende dat zich omstandigheden zouden kunnen voordoen waaronder bindende kracht voordelig zou zijn maar voor opneming in het statuut achtte zij de tijd niet aangebroken. Wel wilde de commissie de afdelingen de vrijheid geven om zich in die richting te ontwikkelen indien de omstandigheden dit eisten, hetgeen naar het oordeel der commissie inhield de mogelijkheid van bindende beslissingen en het stichten van een fonds ter ondersteuning van de leden ingeval van machtsmisbruik door grote lichamen. Voor de bestudering van sociaal-geneeskundige vraagstukken, het handhaven van erkende intercollegiale gebruiken en het bemiddelen in geschillen diende, naar de mening der commissie in elke afdeling met meer dan 25 leden een Raad van Toezicht te worden ingesteld; Gewestelijke Raden (negen in getal) zouden voor de kleinere afdelingen als Raden van Toezicht kunnen fungeren en tevens als Raden van Beroep voor de grotere afdelingen. Om aan deze werkzaamheden op landelijk niveau leiding te geven zou de Bemiddelingscommissie moeten worden omgevormd resp. omgedoopt tot een Centrale Raad van Toezicht, die tevens als Raad van Beroep zou kunnen optreden.

De commissie meende dat de behartiging van de maatschappelijke belangen der artsen van oudsher geheel binnen het kader van de bevordering der geneeskunst viel. Een belangrijke alinea uit het rapport lijkt de volgende: "De belangen van de kunst en die van den stand verschillen niet van elkander. Hun behartiging is langs dezelfde weg bereikbaar, zoolang alleen van de verheffing van den stand verbetering van de plaats, die de geneesheer inneemt, verwacht wordt en ook te verwachten is".

Van de aanbevelingen, samengevat in 19 punten, kunnen – naast

ABRAM SIKKEL.

Sikkel was oor-, neus- en keelarts te 's-Gravenhage. Hij was een weinig opvallende afgevaardigde van zijn afdeling, werd in de algemene vergadering van 1900 op het nippertje (bij een derde stemming uit 19 kandidaten voor twee vacatures) tot lid van het hoofdbestuur van de Maatschappij gekozen. Hij ontwikkelde in die positie vrijwel onmiddellijk een belangrijke activiteit. Bij de vergadering, die Ockerse met dissidente bedoelingen belegde,

was Sikkel als lid van het hoofdbestuur aanwezig en bereikte hij dat de meerderheid zich uitsprak voor een belangenbehartiging binnen de Maatschappij; daarmee liet hij de actie van Ockerse in feite dood lopen. Hij verdedigde vervolgens vrijwel als eenling dit standpunt in het hoofdbestuur en schreef als secretaris-rapporteur een voortreffelijk rapport over het verleden en de toekomst van de Maatschappij. Hij bracht de reorganisatie van 1902 tot stand en kon, dank zij een opvallende actie van een groot aantal afdelingen (33), drie jaar onafgebroken voorzitter blijven waardoor hij die reorganisatie volledig kon afronden. Spreker namens deze 33 afdelingen was Prof. Burger uit Amsterdam.

In 1913 werd Sikkel opnieuw hoofdbestuurslid als vervanger van de ontslag afgetreden Stigter. In deze zittingsperiode werd hij ondervoorzitter (1915) en voorzitter (1916). In zijn functie van voorzitter deed hij aan het slot van de algemene vergadering van 1916 iets ongewoons: hij hield een na-rede waarin hij de evolutie van zijn opvatting weergaf over de wijze waarop de Maatschappij de belangenbehartiging diende uit te voeren; dit zou hem over enkele jaren noodlottig worden.

Tijdens zijn laatste jaar als (gewoon) hoofdbestuurslid verdedigde Sikkel in de hoofdbestuurvergadering van 19 mei 1917 zijn opvatting over een federatieve opbouw van de Maatschappij. De voorzitter van de Raad van Beroep noemde hem bij die gelegenheid de ontredderaar van de Maatschappij.

Toen de eenheid van de artsen binnen de Maatschappij verloren scheen, werd Sikkel (begin 1919) als de sterke man geroepen om de Maatschappij te redden. Zijn promotor was daarbij opnieuw Prof. Burger, die echter vrij kort daarna ook zijn executeur zou worden n.l. toen de algemene vergadering van 1922 niet alleen vrijwel alle ingrijpende reorganisatievoorstellen van Sikkel verwierp maar tevens de grondgedachte van zijn Maatschappijstructuur afwees, met name de zelfstandige taak van de commissies. Zijn aftreden als lid van het hoofdbestuur twee jaar voordat zijn mandaat was afgelopen, typeerde Kersbergen in zijn herdenkingsrede ter gelegenheid van Sikkel's overlijden in 1937 als volgt: "Mokkend trok "onze Achillus" zich terug in zijn tent".

Sikkel had een onvoorstelbaar arbeidsvermogen. Zijn werk in de oorlogsjaren 1914-1918 als oprichter en leider van het bureau voor doktersnoodvoorziening werd als reuzenarbeid gekarakteriseerd. Van de zijde van de overheid bestond er in die jaren grote waardering voor Sikkel als voorzitter van de Maatschappij en in 1924 werd hij voorzitter van de staatscommissie tot vereenvoudiging van 's Rijks medische diensten. Minister Aalberse onderscheidde Sikkel in 1920 met het ridderschap in de orde van de Nederlandse Leeuw. Tevoren, in 1919, was hem het ere-lidmaatschap van de Maatschappij verleend.

Naast zijn werkkraacht had Sikkel een groot persoonlijk overwicht, dat het hem mogelijk maakte het hoofdbestuur voorstellen aan de algemene vergadering te laten doen waar het zelf nauwelijks achter stond, maar dat tevens zijn ondergang verklaart.

Sikkel, die bijna vijf jaar voorzitter van de Maatschappij is geweest in twee zittingsperiodes, werd door Kersbergen getypeerd als "den leider bij de gratie Gods, de sterkst imponerende Maatschappij-figuur die wij ooit hebben gekend. . . .".

de reeds genoemde – als de voornaamste worden vermeld: de versterking van de band tussen hoofdbestuur en afdelingen door het gewestelijk groeperen van de afdelingen via een Gewestelijke Raad; deze Raad zou regelmatig voeling moeten houden met de Centrale Raad van Toezicht, die als advies-college zou moeten optreden in sociaal-medische vraagstukken. De commissie adviseerde voorts uit het hoofdbestuur een dagelijks bestuur te vormen; bovendien achtte zij het herstel van de wetenschappelijke sectievergaderingen, mits goed voorbereid, gewenst. Het beschikken over een eigen orgaan of over een eigen gedeelte in een bestaand orgaan (d.w.z. met een eigen redactie), oordeelde de commissie noodzakelijk.

Het hoofdbestuur verenigde zich met het rapport als uitgangspunt voor verdere discussie. Uit de kritiek van Straub op het rapport Sikkel is vooral interessant de diagnose van de situatie waarin de Maatschappij verkeerde ten tijde van de eeuwwisseling. "Sinds jaren was het duidelijk dat er in de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst hervorming noodig werd. De slechte voorbereiding en de onbeduidendheid van menig voorstel, waaraan de algemeene vergadering haar tijd besteedde, de aarzelende wijze waarop belangrijke vragen werden behandeld, de omzetting van het hoofdbestuur in een comité van uitvoering, dat zich niet aanmatigt te leiden, waren voor ieder duidelijke gebreken", zo begint zijn artikel in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. Het hoofdbezwaar van Straub tegen het rapport Sikkel betrof het doel van de reorganisatie n.l. het maken van de Maatschappij tot strijdmiddel tegen allerlei invloeden, die de positie van de arts beïnvloedden en de inconsequentie, die was gelegen in het uitgangspunt dat de Maatschappij niet en de afdelingen wel vakbeweging zouden kunnen worden.

De schriftelijke discussie, voorafgaande aan de behandeling van het rapport in de algemene vergadering bracht weinig nieuws en betrekkelijk weinig kritiek. Een enkel punt valt op; zo lijkt het tekenend voor de verhoudingen binnen de Maatschappij dat dr. F. van Moll, die in de rotterdamse afdeling een belangrijke rol speelde, ten aanzien van de bestuursamenstelling der afdelingen moest adviseren: "Men neme ook busdokters daarin op". Ook in ons land was men blijkbaar niet ontkomen (evenmin als dat in Engeland het geval was) aan het ontstaan van twee klassen van geneesheren waarbij de busdokter de lagere stand vertegenwoordigde. Voorts was er slechts één stem, die pleitte voor een afzon-

derlijke lokale vakvereniging voor artsen naast de afdelingen der Maatschappij.

De reorganisatie van 1902.

In de algemene vergadering van 1902 besloot men op voorstel van de afdeling Zeeland de behandeling van het rapport Sikkel uit te stellen tot een buitengewone algemene vergadering aan het einde van het jaar. Ockerse kreeg het woord om een verklaring af te leggen. Hij wees erop dat er ten aanzien van de vakvereniging van veel misverstand sprake was. "Door bindende besluiten", zo zei hij, "hopen wij een band te vormen, door solidariteit een macht te ontwikkelen, waarmede wij ieders individuele vrijheid zullen kunnen beschermen en handhaven".

Een weerstandskas is er niet voor stakingen – aldus Ockerse – maar "om jeugdige collega's die door financieel gebrek zouden worden gedreven zich met handen en voeten te laten binden door gemeentebesturen of directeuren van ziekenfondsen te steunen, opdat zij rustig kunnen zoeken naar een plaats of positie die aan hun stand en waardigheid past". Hij besloot met de woorden: "Ik hoop van harte dat door de reorganisatie der Ned. Maatschappij t.b.d. Geneeskunst eenheid en eendracht zal komen onder de leden, dat door deze eendracht wij met elkaar een macht zullen vormen, waarmede wij de vrijheid van een ieder onzer zullen kunnen beschermen en handhaven; Je maintiendrai".

Niemand ging echter op deze verklaring in. Besloten werd dat het hoofdbestuur tevoren aan de hand van een aantal vragen de meningen van de afdelingen zou peilen. De vragenlijst, iets meer dan twee bladzijden lang, bracht nogal wat verwarring; de antwoorden liepen uiteen van een kort "ja" of "neen" tot uitgebreide beschouwingen van vele bladzijden lang. De samenvatting van de antwoorden der afdelingen, die als bijlage bij het rapport van de commissie werd toegevoegd en die een handleiding had moeten zijn voor de behandeling, was echter 30 bladzijden lang en ongeschikt als hulpmiddel voor een gerichte discussie. Men kan eruit opmaken dat de overgrote meerderheid wijziging van de organisatie nodig achtte. Door 33 afdelingen tegenover 7 respectievelijk door 1340 leden tegenover 111, was de gedachte afgewezen dat de Maatschappij als geheel de beginselen van een vakvereniging zou aanvaarden, terwijl 29 afdelingen tegenover 8 resp. door 1112 leden tegenover 274 de afdelingen vrij wilden laten om zich in de richting van een vakvereniging te ontwikkelen.

Gelukkig redde de afdeling West Friesland in haar antwoord op de gestelde vragen, daarin gesteund door de afdeling Utrecht, de situatie door een procedure voor te stellen, die een regelmatige en zakelijke behandeling mogelijk maakte.

In de buitengewone algemene vergadering van 18 december 1902, die door Mijnlieff goed werd geleid en waarin men het onverwacht overlijden van Stokvis herdacht, werd de naam van Ockerse niet genoemd; hij was op die vergadering niet aanwezig. Een belangrijk deel van de vergadering werd besteed aan de verhouding tot het tijdschrift, resulterend in een uitspraak met een opvallend kleine meerderheid van stemmen (59 voor, 52 tegen en 7 blanco) dat een commissie van drie door het hoofdbestuur aan te wijzen leden zou moeten worden opgenomen in de redactie van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde.

Het voorstel dat de Maatschappij zou moeten optreden tot bevordering, zo nodig verdediging, van de maatschappelijke belangen der geneeskundigen in Nederland, althans voor zover deze belangen niet in strijd waren met het algemeen belang, riep nauwelijks nog discussie op en werd bij acclamatie aangenomen, evenals de bepaling dat zowel de Maatschappij als de afdelingen zich daarbij konden bedienen van alle middelen, die haar geschikt voorkwamen. Voor sommige middelen, zoals bindende besluiten, weerstandskas en tuchtmiddelen zouden zekere regelen in het huishoudelijk reglement worden vastgesteld. Bovendien besloot men zonder veel moeilijkheden tot het instellen van afdelingsraden voor het uitoefenen van toezicht op de intercollegiale verhoudingen en voor het geven van adviezen in sociale problematiek; daarboven projecteerde men als proefneming Gewestelijke Raden, die hun kwijnend bestaan slechts drie jaar wisten te rekken. Voorts stelde men als advieslichaam voor medisch-maatschappelijke vraagstukken een Centrale Commissie voor Beroepsbelangen in (bestaande uit drie leden), die tevens werd gezien als de Commissie welke bij voorkeur in de redactie van het tijdschrift zitting zou moeten nemen. Tevens werd besloten een dagelijks bestuur in te stellen, terwijl het aan het hoofdbestuur werd overgelaten uit te maken in hoeverre wetenschappelijke vraagstukken in de algemene vergadering dan wel in sectievergaderingen zouden worden behandeld. De uitwerking van deze besluiten in de vorm van het wijzigen van de statuten en het huishoudelijk reglement, kwam eveneens met voortvarendheid tot stand dank zij de ongekend grote werkkraft, die Sikkels ten toon spreidde. In april 1903 verschenen reeds de

concepten, die in de algemene vergadering van dat jaar werden behandeld. Hoezeer men kon spreken van een herstel van het vertrouwen in het hoofdbestuur, met name in de voorzitter, blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de algemene vergadering bij acclamatie accoord ging met een urgent (tevooren niet aangekondigd) voorstel van het hoofdbestuur om een bedrag van 500 gulden beschikbaar te stellen voor een bepaald onderzoek (niet met name genoemd) dat mogelijk moest worden ingesteld. Men denke ter vergelijking aan de situatie in 1892 toen een voorstel van het hoofdbestuur om 1000 gulden beschikbaar te stellen voor cholera-onderzoek, in de buitengewone algemene vergadering van december belegd in verband met het conflict tussen hoofdbestuur en afdelingen (over de artsenwet) zonder behoorlijke discussie werd verworpen.

De activiteit van Sikkel werd zichtbaar gewaardeerd toen de algemene vergadering van 1903 een overgangsbepaling schiep om hem voor het volgend jaar als voorzitter te laten aanblijven en de algemene vergadering van 1904 op voorstel van 33 afdelingen gebruik maakte van het nieuwe artikel 13 van het huishoudelijk reglement, hetwelk toestond het mandaat van de fungerende voorzitter met één jaar te verlengen. De afgevaardigde van Amsterdam, dr. Burger, die de woordvoerder was van de 33 afdelingen, noemde Sikkel bij die gelegenheid de ontwerper en de ziel van de reorganisatie binnen de Maatschappij. Zodoende was Sikkel gedurende drie opeenvolgende jaren voorzitter van de Maatschappij.

De belangrijkste resultaten van de reorganisatie waren de volgende: In de nieuwe statuten werd onder de doelstellingen der Maatschappij als eerste genoemd "de bevordering van de maatschappelijke belangen der geneeskundigen in Nederland, voor zoover deze belangen niet in strijd zijn met het algemeen belang". Zowel voor de Maatschappij als voor de afdelingen werd de mogelijkheid geopend tot het nemen van besluiten waaraan alle leden op straffe van verlies van het lidmaatschap waren gebonden op voorwaarde dat 3/4 van de leden zich voor deze besluiten had uitgesproken; de afdelingen konden van deze mogelijkheid slechts gebruik maken na ontvangen goedkeuring van het hoofdbestuur.

Van groot belang was het besluit om een weerstandskas op te richten van 50.000 gulden door middel van een jaarlijkse storting van minstens 5000 gulden uit de contributieopbrengst.

Ter bevordering van de eenheid in het beleid op sociaal gebied werd het land verdeeld in negen gewesten waarbinnen de afdelin-

gen de Gewestelijke Raad vormden. De voorzitters van deze Raden zouden minstens eenmaal per jaar bijeen komen onder leiding van een lid van het hoofdbestuur en in aanwezigheid van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen. Laatstgenoemde Commissie, die in de plaats van de bestaande Bemiddelingscommissie werd gedacht, zou bestaan uit drie leden, te benoemen door de algemene vergadering. Zij zou het advies-college zijn voor hoofdbesturen afdelingen in sociaal-geneeskundige vraagstukken. Voorts zou in elke afdeling een afdelingsraad in het leven worden geroepen voor bemiddeling, toezicht, sociaal onderzoek en advies. Van groot belang voor de nabije toekomst was nog het feit dat de algemene vergadering met grote meerderheid (15 voor en 98 tegen) de gedachte van de afdeling Arnhem verwierp om het hoofdbestuur samen te stellen uit de voorzitters der Gewestelijke Raden plus de door de algemene vergadering gekozen voorzitter, secretaris en penningmeester. Een poging van het hoofdbestuur om de bijdrage aan het ondersteuningsfonds verplicht (minstens 5 gulden) te stellen om zodoende een einde te maken aan het kwijnende bestaan van dit fonds, mislukte op een merkwaardige wijze. Wij komen hierop later terug.

Met deze maatregelen werd voor de Maatschappij een nieuw tijdperk ingeluid, dat wij met betrekking tot de behartiging van de maatschappelijke belangen zouden willen aanduiden met de titel: "Op zoek naar nieuwe vormen".

5. De periode "Op zoek naar nieuwe vormen". 1902-1924.

De periode, die nu aanbreekt, wordt gekenmerkt door grote onrust binnen de Maatschappij, door voortdurende spanningen tussen de verschillende organen en door een herhaalde wijziging van de structuur der organisatie; deze periode duurde tot 1924.

Het nieuwe reglement van 1903 en de wijze waarop dat tot stand was gekomen, droeg de kiem voor wijziging in zich. In de algemene vergadering waarin de desbetreffende voorstellen werden behandeld (het hoofdbestuur had tevoren aangekondigd dat men er rekening mee diende te houden dat drie dagen nodig zouden kunnen zijn om de agenda geheel af te werken) gingen in de middag van de tweede dag, nadat de statuten waren vastgesteld, reeds stemmen op om de behandeling van het huishoudelijk reglement uit te stellen tot een buitengewone algemene vergadering aan het

einde van dat jaar. In de discussie die daarop volgde, waarbij de voorzitter zijn voornemen om de gehele agenda af te werken handhaafde, werd op een bepaald moment voorgesteld het gehele huishoudelijk reglement – behoudens de artikelen met de financiële bepalingen – en bloc (dus zonder artikelsgewijze behandeling) aan te nemen; dit voorstel werd echter niet overgenomen. Op de derde dag, toen er van de 41 afdelingen nog 31 waren vertegenwoordigd, werd omstreeks half vijf de eindstreep gehaald. De wijze waarop een aantal artikelen de hamer was gepasseerd, bood echter onvoldoende garantie voor degelijkheid en weloverwogen besluitvorming.

Van een opleving van het Maatschappij-bestel was in de eerstkomende jaren nog maar weinig te bespeuren. De agenda voor de algemene vergadering van 1904, die zeven voorstellen bevatte waarvan er vijf handelden over neo-malthusianisme en abortus, werd door de eerste redacteur-gérant van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, professor Burger, een ontgoocheling genoemd; toch was zijn "nabetrachting" positief en werd met name geconstateerd dat de sectie-vergaderingen geslaagd mochten worden genoemd, al bleef verbetering mogelijk.

Typerend voor de gang van zaken in de Maatschappij, zoals die zich in de toekomst zou voordoen, was ook de spanning die vrijwel onmiddellijk ontstond tussen het hoofdbestuur en de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, een spanning waaraan ten grondslag lag de behoefte van de zijde van het hoofdbestuur om uiteindelijk de touwtjes geheel in handen te houden, tot op zekere hoogte een strijd om de macht dus, waarmee men in de komende jaren bij voortduring werd geconfronteerd.

De verhouding tussen het hoofdbestuur en de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen.

In haar eerste jaarverslag, uitgebracht aan de algemene vergadering van 1905, deelde de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen mede van oordeel te zijn dat haar positie onvoldoende was geregeld om de taak – hoofdbestuur, afdelingen, gewestelijke raden en afdelingsraden te adviseren in alle sociaal-geneeskundige vraagstukken – naar behoren te vervullen. "Hoe zal de Commissie op de hoogte komen van alles wat er op dit gebied voortvalt?" luidde de vraag die de Commissie stelde. Uit het antwoord,

dat zij zelf op deze vraag gaf, bleek dat het naar haar mening voor een goede taakvervulling noodzakelijk was dat de leden qualitate qua zitting hadden in het hoofdbestuur met adviserende stem.

Terwijl aan deze duidelijk uitgesproken wens in het geheel geen aandacht werd besteed, werd bij de bespreking van het verslag, dat wegens tijdsgebrek rechtstreeks ter publikatie aan het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde was aangeboden, in de vergadering van het hoofdbestuur van 2 juli 1905 ernstig aanmerking gemaakt op enkele passages daaruit, die men te subjectief achtte. Deze passages hadden betrekking op een conflict dat reeds geruime tijd bestond tussen een gemeente-geneesheer enerzijds en de gemeenteraad c.q. de burgemeester van Domburg anderzijds. Commentariërend werd in deze passage gesteld dat de burgemeester "ondanks zijn onwaardig optreden" het hoofd in de schoot moest leggen en dat hij schreef "met een venijnige pen". Het hoofdbestuur was algemeen van oordeel dat de Commissie meer objectief de feiten moest weergeven zonder daarbij eigen opvattingen kenbaar te maken of een bepaalde waardering aan de feiten toe te kennen.

In de bewuste hoofdbestuursvergadering dreef de voorzitter de zaak op de spits door te stellen dat hier sprake was van een voorlopige publikatie, die niet kon worden beschouwd als een Maatschappij-verslag dan nadat de desbetreffende passages zouden zijn verwijderd. Alle aanwezige hoofdbestuursleden verklaarden zich akkoord met de bezwaren van de voorzitter, hoewel enkelen waarschuwend opmerkten dat het aftreden van de Commissie diende te worden voorkomen. Men besloot daarom ernaar te streven dat de algemene vergadering het verslag zou afkeuren en de Commissie zou opdragen in het verslag objectief weer te geven wat diende te worden vermeld.

In het daarop volgende gesprek in dezelfde hoofdbestuursvergadering met de voorzitter van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, die daartoe speciaal was uitgenodigd, drong de voorzitter van de Maatschappij erop aan dat de Commissie zou bedenken dat de gewijzigde structuur nog jong was en derhalve niet met krasse woorden moest worden opgetreden; hij sprak voorts als de mening van het hoofdbestuur uit dat meer kon worden bereikt met bedachtzaam en gematigd optreden maar collega Van Moll (voorzitter van de Centrale Commissie) was het met deze opvatting volstrekt oneens en bleef de mening verdedigen dat krachtig moest worden opgetreden wanneer dat nodig was en dat de Com-

missie haar eigen oordeel over de situaties moest geven; men werd het niet eens.

Bij de behandeling van het verslag in de algemene vergadering gelukte het de voorzitter niet de afgevaardigden het standpunt van het hoofdbestuur te laten overnemen en hun afkeuring over de toon en de inhoud van het verslag te laten uitspreken. Op zijn vraag: "Kan de vergadering zich ermede vereenigen, dat deze wenk aan de Centrale Commissie zal gegeven worden, zonder verder besluit" klonk een duidelijk "Neen!". Het werd een volledige overwinning voor de Commissie en men besloot uiteindelijk dat de Commissie moest worden vrij gelaten in de wijze waarop zij de problematiek weergaf.

Iets dergelijks deed zich voor bij het volgende verslag, dat de Centrale Commissie uitbracht en dat de periode mei 1905 – april 1906 betrof. Toen dit verslag in de hoofdbestuursvergadering ter sprake kwam, vestigde Schreve de aandacht op een aantal zaken die volgens hem niet voor publikatie vatbaar waren aangezien de betrokken gewestelijke raad zich daaromtrent nog geen eind-oordeel had gevormd. In een gesprek dat hij én het hoofdbestuurslid Juda met de Centrale Commissie hadden gevoerd, kon daarover geen overeenstemming worden bereikt, hoewel de voorzitter van de Centrale Commissie aanbodde de bewuste mededelingen niet in het tijdschrift te publiceren maar als vertrouwelijke mededelingen uitsluitend aan de leden te doen toekomen. Zelfs over de inhoud van het besluit van de algemene vergadering van 1905 omtrent de vrijheden van de Centrale Commissie kreeg men meningsverschil.

Men besloot te trachten in een overleg tussen het dagelijks bestuur van de Maatschappij en de voorzitter van de Centrale Commissie eenheid van opvatting te bereiken. Dit overleg resulteerde in een voorstel (gebracht in de hoofdbestuursvergadering van 10 juni 1906) met betrekking tot de plaats die de Centrale Commissie in de Maatschappij behoorde in te nemen, welk voorstel inhield dat de leden der Commissie ambtshalve de vergadering van het hoofdbestuur konden bijwonen en dat alle stukken voor de Commissie tevens aan de leden van het hoofdbestuur zouden worden toegezonden. Eigenlijk had het hoofdbestuur het liefste gezien dat de stukken de leden van de Centrale Commissie zouden bereiken via het hoofdbestuur. Vooruitlopende op een daartoe noodzakelijke reglementswijziging nodigde men voor de hoofdbestuursver-

gadering van 8 juli 1906 reeds de leden van de Centrale Commissie uit.

Groeiende ontevredenheid.

Reeds voor de algemene vergadering van 1905 kwam de afdeling 's-Gravenhage met voorstellen inzake wijziging van het huishoudelijk reglement, die voor het merendeel de aanneming en afwijzing van nieuwe leden door de afdelingen betroffen. Het hoofdbestuur ontraadde het echter reeds wijzigingen aan te brengen en herinnerde aan de destijds gemaakte afspraak dat men met het nieuwe reglement enkele jaren ervaring zou opdoen. Hoe de afdeling 's-Gravenhage ook aandrong, de algemene vergadering was er niet toe bereid haar te volgen.

Maar, voor de daarop volgende algemene vergadering waren er meer voorstellen van verschillende afdelingen waarin nog eens werd gewezen op de mogelijkheid van een gewestelijke samenstelling van het hoofdbestuur teneinde op deze wijze de invloed van de periferie op de gang van zaken te vergroten. De vergadering besloot tot het instellen van een commissie, die reglementswijziging moest voorbereiden. De voorstellen, vervat in het rapport van deze commissie, waren weinig ingrijpend en beperkten zich tot het huishoudelijk reglement. Ten aanzien van de belangrijkste discussie-punten stelde de commissie geen wijzigingen voor. Ook de wijze van verkiezing van hoofdbestuursleden bleef in de voorstellen onveranderd; het ondersteuningsfonds zou bestemd moeten blijven voor kunstgenoten en weduwen en wezen van leden, terwijl de commissie vrijwillige bijdragen prefereerde. Ondanks het feit dat enkele gewestelijke raden (Utrecht en Zeeland) in hun verslagen het voortbestaan van deze raden ongewenst noemden, adviseerde de commissie tot handhaving van die instellingen.

De zes bladzijden tellende amendementen van de afdelingen kenmerkten zich door futiliteiten, zoals voorstellen tot wijziging van vier weken in zes weken, van drie maanden in zes weken, van bedanken en overlijden in "heengaan", van een vergoeding van acht gulden in vijf gulden enz. Het valt op dat door de afdeling Arnhem opnieuw een voorstel tot het verplicht bijdragen aan het ondersteuningsfonds werd gedaan.

Voordat de algemene vergadering van 1907 met de behandeling van het rapport der commissie voor de wetswijziging kon beginnen, gebeurde er iets ongewoons. Kort voor de algemene vergade-

ring werd door twee individuele leden van de afdeling Arnhem een voorstel tot statutenwijziging ingediend betreffende de districts-gewijze samenstelling van het hoofdbestuur, welk voorstel door de afdeling Arnhem één week voor de algemene vergadering werd overgenomen. Terecht was de voorzitter van mening dat dit amendement niet in behandeling kon worden genomen. Bij de stemming bleek echter dat praktisch alle afdelingen voorstanders waren van meer ingrijpende wijzigingen, zij het op verschillende gronden; na veel geharrewar besloot men de voorstellen van de reglementscommissie niet in behandeling te nemen. Men verzocht de commissie een wijziging van de statuten, die algemeen als urgent werd gevoeld, voor te bereiden nadat de afdelingen hun wensen dienaangaande hadden kenbaar gemaakt. Men sprak zich slechts uit over het al dan niet voortbestaan van de gewestelijke raden en besloot met 78 tegen 40 stemmen deze op te heffen.

Inmiddels begon zich ook een aantal bezwaren af te tekenen, voortvloeiende uit de wijziging van het karakter der Maatschappij, die zich bij de reorganisatie van 1903 had voltrokken. Zo kwam het voor dat sommige leden, die in aanraking kwamen met de afdelingsraden, zich onttrokken aan de gevolgen daarvan door te bedanken voor het lidmaatschap. Ook met betrekking tot het nemen van bindende besluiten gingen niet alle afdelingen even verantwoord te werk, zodat de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen en het hoofdbestuur meermalen moesten ingrijpen. Voorzitter Kouwer waarschuwde dan ook in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van 1907, getiteld "Is onze Maatschappij sterk?" op de volgende wijze: "Dragen wij dan zorg, dat niet een lange rij van cerberussen afschrikke van de nadering tot ons heilig kamp, tuchtmiddelen, die op lange staken boven de omheining grijnzend omhoog geheven, boycot- en stakingsleuzen, gehoord bij bootwerkers en andere vakverenigingen, daarnaast ballotageversperringen in dubbele rij voor de toegangen en de inwendige doorgangen, wijd geopende achterdeuren boven een afgrond, waarin zwaar gestraften meedoogenloos worden uitgeworpen! Wie er het leven afbrengt, zal niet blijken een louteringsproces te hebben doorgemaakt, maar het omgevende land onveiliger en ongruer maken dan ooit".

Een teken van groeiende ontevredenheid, dat weinig aandacht kreeg, was de oprichting (begin 1908) van een vereniging van in de stad Groningen praktiserende huisartsen buiten het verband

van de afdeling; een vereniging, die zich ten doel stelde de bevordering van de collegiale en sociale belangen van haar leden.

In de buitengewone algemene vergadering van 29 april 1908, die met een half uur onderbreking duurde van 10 uur tot 19 uur, werden statuten en huishoudelijk reglement herzien. De voornaamste wijziging die tot stand kwam was de districtsgewijze verkiezing van het hoofdbestuur; een voorstel van de afdeling 's-Gravenhage tot het instellen van een Raad van Beroep werd op advies van het hoofdbestuur verworpen. Merkwaardig werd deze afwijzende houding uitgedrukt in het bezwaar dat een dergelijk college door het hoofdbestuur werd gezien als een imperium imperio; het hoofdbestuur meende de taak van opperste rechter het beste zelf te kunnen vervullen.

Als gevolg van het grote aantal beroepszaken duurden de normale hoofdbestuursvergaderingen inmiddels twee dagen, gewoonlijk zaterdag van zeven uur tot diep in de nacht en de daarop volgende zondag van 10.30 uur tot rond 6 uur; de verslagen van deze vergaderingen besloegen soms meer dan honderd bladzijden. Het verslag van de vergadering van zaterdag 12 en zondag 13 december was zelfs 142 bladzijden lang.

De behandeling van het voorstel van de afdelingen Alkmaar en Arnhem om de bijdrage aan het ondersteuningsfonds verplicht te stellen werd, omdat de buitengewone algemene vergadering slecht was bezocht (van de 58 afdelingen waren er 36 opgekomen), uitgesteld tot de gewone algemene vergadering; in deze vergadering werd het voorstel met grote meerderheid verworpen.

De gronden, waarop de meerderheid der afdelingen tot een andere verkiezing van de hoofdbestuursleden wilde komen, was gelegen in het algemeen heersende onbehagen over de gang van zaken binnen de Maatschappij.

Het amendement van de afdeling Leiden ter gelegenheid van de herziening van het huishoudelijk reglement waarbij werd voorgesteld ook aan de afdelingen de mogelijkheid te geven om zich tot de Centrale Overheid te richten in zaken van lokaal belang, was een uiting van het gebrek aan vertrouwen in het hoofdbestuur; het amendement werd echter niet voldoende gesteund.

De afdelingen, die een gewijzigde verkiezing der hoofdbestuursleden bepleitten (Arnhem en Delft gingen daarbij voorop) formuleerden hun overweging als volgt: "De tijd waarin het lidmaatschap van het hoofdbestuur meer een soort eerepost was, is voorbij sedert de tegenwoordige organisatie. De mogelijkheid dat wij

een werkzaam hoofdbestuur verkrijgen, waarvan kracht uitgaat ook bij de bestaande regeling is niet te ontkennen; wij beleven het thans; toch ontbreekt daarvoor de noodige zekerheid, het toeval dient zooveel mogelijk uitgesloten". Voorts: "dat steeds mannen worden gekozen die leven voor onze Maatschappij, die berekend zijn voor den moeilijken arbeid, zooveel grooter dan vroeger, die thans van het hoofdbestuur wordt gevegd, terwijl tevens met de wenschen van elke afdeling afzonderlijk beter rekening wordt gehouden".

Tussen de regels van deze voorzichtige formulering door, moest men de opvatting ontdekken dat de leden van het hoofdbestuur teveel werden gerecruteerd uit de corifeën in de geneeskunde, die te ver afstonden van de moeilijkheden waarmede het gros van de geneeskundigen in het land had te maken bij de toenemende achteruitgang van de maatschappelijke positie der artsen.

Bij de bespreking in de hoofdbestuursvergadering van 31 mei 1908 van het rapport der commissie, die de invloed der poliklinieken op de standsbelangen der geneesheren moest nagaan en de weg moest aangeven om de nadelen van deze poliklinieken te elimineren, bleek hoe slecht – als gevolg van de strijd om het bestaan – de onderlinge verhouding tussen de artsen was. Pinkhof signaleerde dat stillen geneeskundigen (hij bedoelde waarschijnlijk "stille armen" onder de geneeskundigen) wel schreven op advertenties om des avonds hier en daar de boeken bij te houden. Een teken van de groeiende onderlinge concurrentie was het in die tijd zich snel ontwikkelende gebruik om praktijken te verkopen. Hoewel dit algemeen werd afgekeurd, weigerde de algemene vergadering op voorstel van de afdeling Amsterdam bij monde van professor Burger om zich hierover uit te spreken, aangezien men van mening was dat het niet op de weg der Maatschappij kon liggen uit te maken wat zedelijk geoorloofd was.

De problematiek rondom het arbeidscontract.

De wet op het arbeidscontract (de enige wet, die de zwakke regering De Meester in het Staatsblad wist te krijgen) bepaalde dat de werkgever had zorg te dragen voor de geneeskundige verzorging van inwonend dienstpersoneel gedurende maximaal zes weken, voor zover daarin niet op andere wijze was voorzien.

Gedurende de behandeling van het ontwerp van wet had de minister bij de schriftelijke voorbereiding op een desbetreffende vraag

geantwoord te verwachten, dat het tarief van de geneeskundigen zou zijn volgens de stand van de werkgever. Woordelijk schreef de minister van justitie Van Raalte, die het ontwerp verdedigde, in de memorie van antwoord aan de Tweede Kamer: "Wanneer de werkgever de kosten van verpleging moet betalen, kan van de geneeskundigen redelijkerwijze niet worden verwacht dat zij langer eene kostenrekening zullen indienen die haren grond vond in de mindere financiële draagkracht der arbeiders". Het gevolg van de aanneming van deze wet, die op 1 februari 1909 van kracht werd, was het ontstaan van een aantal verzekeringsmaatschappijen. Onder deze maatschappijen (de Centrale Commissie sprak in haar rapport over "welig opschietende instellingen") waren er, die trachtten als ziekenfondsen de geneeskundige behandeling te waarborgen.

Van de zijde van het hoofdbestuur ging al spoedig een waarschuwing uit tegen het sluiten van overeenkomsten met dergelijke maatschappijen. In het advies van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, uitgebracht aan het hoofdbestuur op 11 september 1908, werd onder meer voorgesteld voor deze diensten het tarief van de Rijksverzekeringsbank te hanteren. In de hoofdbestuursvergadering was men het in meerderheid niet eens met de opvatting van de Centrale Commissie. Men stelde zich met name op het standpunt dat de uitlating van de minister geen reden was om dienstboden niet tot de normale ziekenfondsverzekerden te rekenen; het gretig gebruik maken van de financiële voordelen, waarvoor de minister de deur had geopend, stond het hoofdbestuur allerminst aan; bovendien stond de meerderheid van het hoofdbestuur afwijzend tegenover het verrichtingentarief tengevolge van de zeer onaangename ervaringen die daarmede bij de Rijksverzekeringsbank waren opgedaan.

In de publikatie van het hoofdbestuur aan de afdelingen deed het hoofdbestuur het volgende beroep: "Moge zij met terzijde stelling van mogelijk geldelijke voordeelen die uit de wet op het arbeidscontract voor de geneeskundigen zouden voortvloeien – een geldelijk voordeel dat destijds in de memorie van antwoord ook door de regeering den geneeskundigen is toegedacht – metterdaad toonen te strijden tegen misbruiken, die in zoovele reeds bestaande ziekenfondsen heerschen".

Deze passus werd in het land uitgelegd in die zin dat het hoofdbestuur van mening was dat dienstboden in een ziekenfonds het beste op hun plaats waren en dat de artsen in Nederland zich door

financiële voordelen niet moesten laten verleiden tot het geven van medewerking aan verzekeringen die andere dan de ziekenfondsnormen zouden hanteren. Tegen deze opvatting van het hoofdbestuur rees een storm van protest, vooral ook omdat de "mevrouwen" der inwonende dienstboden aan de behandelende artsen vaak eisen stelden, die in geen enkel opzicht afweken van die, welke de artsen gewoonlijk van particuliere patienten moesten aanvaarden.

De leiders van de aanval op het hoofdbestuur waren de huisartsen N. J. M. Facée Schaefer uit Haarlem, H. van Rhijn uit Leiden en S. A. van Leer uit Rotterdam, die in een aantal ingezonden stukken de opvatting verdedigden dat, gezien de eisen die aan de behandeling van inwonende dienstboden door hun mevrouwen werden gesteld, de ziekenfondshonorering niet adequaat was te noemen en dat het hautain afwijzen van het financiële voordeel niet getuigde van een juist inzicht in de moeilijke maatschappelijke positie waarin een groot deel van de artsen was komen te verkeren.

De artsen- en apothekers-ziekenfondsmedewerkers te Haarlem, kwamen in vergaderingen op 9 november en 16 oktober 1908 tot de conclusie dat door hun afdelingen een bindend besluit diende te worden genomen waarbij de leden zich ertoe zouden verplichten aan inwonend dienstponeel geen geneeskundige hulp en geneesmiddelen als ziekenfondspatiënten te verschaffen (het bestuur van de afdeling Haarlem verklaarde later zich met dit standpunt van een gedeelte der afdelingsleden niet te kunnen verenigen). Eerst toen door de afdelingen Leiden en Rotterdam om een uitspraak van de algemene vergadering werd verzocht omtrent de vraag of zij zich met het standpunt van het hoofdbestuur dat inwonend dienstponeel in de ziekenfondsen thuis hoorde, kon verenigen, reageerde het hoofdbestuur met de opmerking dat bij nauwkeurige lezing zou blijken dat het hoofdbestuur omtrent het punt: al of niet opnemen van inwonend dienstponeel in ziekenfondsen, geen advies had gegeven; het stelde aan de algemene vergadering van 1909 voor het advies te vragen van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen.

Het feit dat er medio 1909 nog geen advies was van het hoofdbestuur hoe te handelen, terwijl de wet op het arbeidscontract reeds in februari van dat jaar van kracht was geworden, veroorzaakte bij velen een zodanige ontstemming dat enige ziekenfondsgeneesheren uit Haarlem, Rotterdam en Leiden het plan opvatten

om te komen tot de oprichting van een Centrale Vereeniging van Ziekenfondsgeneesheren. Daartoe werd op 27 juni 1909 (kort vóór de algemene vergadering) in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Gravenhage, waar destijds ook Ockerse zijn actie was begonnen, een vergadering belegd waarin men voornemens was een concept-reglement te behandelen alsmede te spreken over de middelen om meer gegoeden uit de ziekenfondsen te werven. Hoewel de bijeenkomst al even slecht werd bezocht als die van Ockerse (er waren slechts 14 ziekenfondsgeneesheren komen opdagen!) besloot het hoofdbestuur dit teken van ontevredenheid niet te licht te nemen; het nodigde de organisatoren uit tot een bespreking met het verzoek niets te ondernemen alvorens het hoofdbestuur in de gelegenheid te stellen nader met hen te overleggen.

Deze bespreking vond plaats op 7 juli (na de algemene vergadering te Leeuwarden 1909). Men vond elkaar vrij gemakkelijk in de gedachte dat de oprichting van plaatselijke verenigingen van ziekenfondsgeneesheren als onderafdelingen van de Maatschappij zou worden bevorderd en dat één centraal comité een zekere leiding zou kunnen geven aan pogingen tot verbetering van het ziekenfondswezen. Merkwaardigerwijze gingen de vertegenwoordigers van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen met deze gedachte akkoord, daarbij – naar later zou blijken – hun eigen doodvonnis tekenende.

Voor de algemene vergadering van 1910 kwam het hoofdbestuur met een voorstel tot instelling van een Centraal Comité tot behartiging van het Ziekenfondswezen, dat tot taak zou hebben de oprichting van plaatselijke onderafdelingen tot behartiging van het ziekenfondswezen te bevorderen alsmede ziekenfondsproblemen in studie te nemen en voorstellen ter zake te doen. De structuur zou, aldus werd in de toelichting op het voorstel geschreven, zo moeten zijn dat, indien nodig, eenzelfde organisatie kon worden opgezet voor specialisten en gemeente-geneesheren (blijkbaar zag het hoofdbestuur het Centraal Comité als een huisartsenzaak). Hoewel het hoofdbestuur dacht aan ziekenfondshuisartsen, werd bij de behandeling van het voorstel het woord "huisarts" overal vervangen door het woord "arts" en werden in het Centraal Comité twee specialisten opgenomen. De belangrijkste overwegingen, die tot het voorstel van het hoofdbestuur leidden, waren dat maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder ziekenfondsproblemen, steeds meer de vergaderingen van de afdelingen gingen beheersen (waardoor de gezamenlijke beoefening van de weten-

schap in het gedrang kwam), dat de eensgezindheid steeds verder afnam en dat het bezoek aan de afdelingsvergaderingen nog nooit zo slecht was geweest.

De eerder genoemde artsen Facée Schaefer en Van Rhijn werden de belangrijkste leden van het Centraal Comité, dat uit drie huisartsen en twee specialisten bestond.

Moeilijkheden met de specialisten.

Tezelfdertijd was in de kring der specialisten het verlangen naar een eigen organisatie ontstaan. Toen het hoofdbestuur ter ore kwam dat op 19 juli 1910 een bijeenkomst zou plaats vinden van vertegenwoordigers der bestaande specialistenverenigingen teneinde te komen tot de oprichting van een Nederlandsche Specialisten Vereeniging, nodigde het de agitatoren uit voor een gesprek in de hoofdbestuursvergadering van 3 juli 1910. In dit gesprek bleek dat men uitging van een vereniging die een vriendschappelijke verhouding wenste tot de Maatschappij maar dat er overigens in de kring der specialisten drie stromingen waren: voorstanders van een vereniging absoluut onafhankelijk van de Maatschappij, van een vereniging in enig verband met de Maatschappij en van een vereniging als onderafdeling van de Maatschappij. Over de vraag wie als specialist ware te beschouwen, bestond in die tijd nogal wat onzekerheid. Hoewel men uitging van de specialist als arts, die slechts een beperkt gedeelte van de geneeskunst uitoefende, was men van mening dat bijvoorbeeld de chirurg niet tot de specialisten moest worden gerekend.

Ondanks het nadrukkelijk verzoek van het hoofdbestuur om de voorgenomen bijeenkomst niet te laten doorgaan, had deze wel plaats, maar van een vijandige houding ten opzichte van de Maatschappij was op die vergadering niets te bespeuren. Men nam een motie aan waarin werd uitgesproken dat een algemene organisatie van nederlandse specialisten tot stand moest komen en wees een commissie aan van vijf leden, die werd gemachtigd tot het plegen van overleg met het hoofdbestuur der Maatschappij, kennelijk met de bedoeling na te gaan of de oprichting van een specialisten-organisatie binnen de Maatschappij mogelijk was.

In de hoofdbestuursvergadering van 22/23 oktober 1910 werd medegedeeld dat van de actie niets meer was vernomen (hoewel achteraf bleek dat wel een vereniging was opgericht onder de naam van Algemeene Nederlandsche Vereeniging van Medische Specia-

listen). Het bleef in de Maatschappij stil rondom dit probleem tot 1914 toen de maatregelen, die in de ziekenfondssector werden getroffen, de specialisten wederom in beweging brachten; opnieuw was de amsterdamse specialist Brongersma de leidinggevende figuur.

Toen de algemene vergadering van 1913 in het kader van de ziekenfondsactie der Maatschappij besloot tot de oprichting van de Centrale Organisatie van Ziekenfondsen, die was bedoeld als stimulator voor de stichting van afdelingsziekenfondsen, kreeg men te maken met drie "centrales", die het hoofdbestuur adviseerden op het terrein van de maatschappelijke problematiek. Moeilijkheden konden bij het naast elkaar bestaan van een aantal instanties waarvan de taken zo dicht bijeen lagen (de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, het Centraal Comité tot behartiging van het Ziekenfondswezen en de Centrale Organisatie van Ziekenfondsen) niet lang uitblijven. Het Centraal Comité ging als eerste daaraan ten onder. In zijn jaarverslag over 1913/14 beklagde het Centraal Comité zich daarover in de volgende passage: "Na langdurige arbeid van het Centraal Comité ook in samenwerking met den rechtsgeleerden raadsman, waarbij herhaaldelijk over en weer geadviseerd en gerapporteerd werd, werd eindelijk het ontwerp statuten voor afdeulingsziekenfondsen door het hoofdbestuur vastgesteld. Toch, buiten hoofdbestuur en Centraal Comité om, nog eens door het bestuur van de Centrale Organisatie gewijzigd, werd het aan de afdelingen toegezonden. Het ontwerp huishoudelijk reglement der afdeulingsziekenfondsen kwam daarna, zelfs geheel buiten het Centraal Comité om, tot stand". Het Centraal Comité drong aan op een scherp begrensde scheiding van de functies der verschillende maatschappij-commissies.

De diverse besluiten, die in de jaren na 1908 waren genomen, maakten een algehele herziening van statuten en huishoudelijk reglement noodzakelijk. Voorts waren er geleidelijk bezwaren gerezen tegen de omslachtige wijze waarop de verkiezing van hoofdbestuursleden tot stand kwam; bovendien waren misbruiken ingeslopen in die zin, dat vele leden slechts één stem uitbrachten in plaats van de drie toegestane stemmen, om daarmee de kansen van bepaalde kandidaten te verkleinen. In de algemene vergadering van 1912 besloot men tot de instelling van een commissie, die de reglementsherziening moest voorbereiden, mede met het oog op de door het Centraal Comité gewenste taakafbakening.

De omvangrijke voorstellen van deze reglementscommissie brach-

ten weinig nieuws; met name bleven de drie genoemde centrale adviescolleges ongewijzigd bestaan. In de vele amendementen op de voorstellen deed de afdeling Amsterdam de suggestie tot oprichting van een uit drie man bestaande Centrale Vertegenwoordiging van de Specialisten, waarvan de voorzitter de vergaderingen van het hoofdbestuur met adviserende stem zou moeten bijwonen; plaatselijk zou men kunnen overgaan tot de oprichting van onderafdelingen.

De voorstellen tot reglementswijziging, die – behoudens enkele inzake spoedeisende artikelen – in de algemene vergadering van 1914 niet meer aan de orde kwamen, werden behandeld in een buitengewone algemene vergadering op 28 en 29 april 1915. Aanvankelijk had men zich voorgesteld deze buitengewone algemene vergadering te houden in het najaar van 1914 maar het uitbreken van de oorlog 1914-1918 maakte de uitvoering van dit plan onmogelijk.

Inmiddels was ook het rapport van een commissie van specialisten betreffende de positie van de specialisten in het ziekenfondswezen gereed gekomen, in welk rapport tevens een positief oordeel werd gegeven over het amendement Amsterdam in verband met de organisatie der specialisten in de Maatschappij.

Bij de behandeling in de buitengewone algemene vergadering van het hoofdstuk, betrekking hebbende op het Centraal Comité, kwam het probleem aan de orde van het voortbestaan van dit adviescollege. Na een langdurige discussie, waarbij onder meer werd gesproken over de wenselijkheid van groepsgewijze vertegenwoordiging in het hoofdbestuur, besloot men met een kleine meerderheid (51 tegen 49) tot opheffing. Dat dit besluit kon worden aangenomen was het gevolg van de toevallige afwezigheid van de vertegenwoordiger van de afdeling Arnhem, die zich voor behoud van het Comité had uitgesproken en over vier stemmen beschikte. De behandeling van het amendement Amsterdam gaf aanleiding tot allerlei complicaties omdat al vrij vroeg in de discussie het gevaar van scheuring werd genoemd. Daarbij kwam dat, in afwijking van de voorstellen van de Commissie van Specialisten, de vertegenwoordiger van Amsterdam, Brongersma, een voorstel indiende waarbij de specialisten verplicht zouden zijn tot het lidmaatschap van een onderafdeling wanneer die ter plaatse zou zijn opgericht.

De voorzitter was zo onverstandig om tijdens de vergadering op te merken dat de afdeling Amsterdam weliswaar een grote afde-

ling was maar dat men daarom nog niet behoefde mee te gaan met het voorstel van de vertegenwoordiger van die afdeling. Hij suggereerde de vergadering het voorstel te verwerpen, hetgeen prompt gebeurde. Dit was voor de afgevaardigde van Amsterdam aanleiding om het gehele amendement in te trekken, dat evenwel door andere afdelingen werd overgenomen. Brongersma, verstoord, onthield zich verder van discussies en stemmingen.

Een tweede moeilijkheid, die later veel spanningen zou geven, was het feit dat de voorzitter (overigens terecht) weigerde in de buitengewone vergadering het rapport van de Commissie van Specialisten aan de orde te stellen. Onder de druk van Amsterdam besloot men toch tot het instellen van een Centrale Vertegenwoordiging van de Specialisten, bestaande uit drie leden. De voorzitter van deze Centrale Vertegenwoordiging zou de vergaderingen van het hoofdbestuur bijwonen met adviserende stem; voorts werd de mogelijkheid geopend om plaatselijk tot de oprichting van onderafdelingen over te gaan ingeval 2/3 der specialisten zich daarvoor zou uitspreken en het aantal minimaal acht bedroeg; de toetreding tot de onderafdeling zou vrij blijven.

De districtsgewijze samenstelling van het hoofdbestuur liet men voortbestaan.

De samenwerking tussen het hoofdbestuur en de machtige Centrale Organisatie van Ziekenfondsen met aan het hoofd mannen als Cohen en Van Bruggen kwam evenwel moeizaam tot stand.

Het onvermijdelijke conflict ontbrandde begin 1916, toen de Centrale Organisatie bij brief van 28 januari 1916 dreigde haar werkzaamheden te beëindigen. Overigens bleef men in de Maatschappij, ondanks de opheffing van het Centraal Comité, te maken hebben met drie centrales, n.l. de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, de Centrale Organisatie van Ziekenfondsen (in de praktijk vrijwel een huisartsen-organisatie) en de Centrale Vertegenwoordiging der Specialisten.

Het conflict tussen het hoofdbestuur en de Centrale Organisatie van Ziekenfondsen.

Nadat de algemene vergadering van 1915, onder aanvoering van de secretaris der Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, de overeenkomst met de Maatschappij ter bevordering der Pharmacie had verworpen, kwam in de daarop volgende december-vergadering van het hoofdbestuur een voorstel in behandeling betref-

fende een motie, voor te leggen aan de algemene vergadering waarbij het hoofdbestuur in plaats van het sluiten van een overeenkomst werd opgedragen bij zaken op ziekenfondsgebied overleg te plegen en samenwerking tot stand te brengen met het hoofdbestuur van de apothekersvereniging.

Hoewel het zeker niet de bedoeling was daarbij de Centrale Organisatie uit te schakelen, werd deze in de ontwerp-motie niet met name genoemd. Tegen de gewoonte in verzocht Van Bruggen het hoofdbestuur vòòrdat het tot stemming overging de mening te peilen van de acht adviserende leden. Het feit dat de adviserende leden unaniem tegen stemden en van de 12 hoofdbestuursleden er zes voor stemden, vier tegen en twee blanco, had een waarschuwing moeten zijn maar men sloeg deze in de wind en notuleerde, formeel juist, dat de motie was aangenomen hetgeen veel kwaad bloed zette.

Op 28 januari 1916 ontving het hoofdbestuur een brief van het bestuur der Centrale Organisatie waarin het mededeelde de verantwoordelijkheid voor de gang van zaken en met name voor de trage ontwikkeling van de afdelingsziekenfondsen niet langer te kunnen dragen. Deze brief bracht de ernst van de situatie onder de ogen van de hoofdbestuursleden. Nadat het dagelijks bestuur in een vergadering met de Centrale Organisatie voorstellen had uitgewerkt om deze organisatie een grotere zelfstandigheid te garanderen, welke voorstellen in de hoofdbestuursvergadering van 19 maart in behandeling kwamen, kreeg Van Bruggen in diezelfde vergadering de gelegenheid om zijn bezwaren tot uitdrukking te brengen. De sfeer van de vergadering was gespannen. Toen de voorzitter een poging deed om het requisitoir van Van Bruggen te stoppen met de opmerking dat hij de zaken maar op papier moest zetten (hetgeen deze pertinent weigerde) lieten zijn medeleden hem in de steek. Van Bruggen kreeg volop de gelegenheid tot het etaleren van alle bezwaren, die de Centrale Organisatie in haar werk belemmerden. "De voorstellen van het dagelijks bestuur komen" – zo besloot hij zijn betoog – "drie jaar te laat en wanneer er geen wijziging komt blijft het bestuur van de C.O. bij zijn voornemen om naar huis te gaan".

Gesteund door Brongersma van de Centrale Vertegenwoordiging van Specialisten hield Van Bruggen aan en het hoofdbestuur week, ondanks het feit dat de voorgestelde zelfstandigheid van de Centrale Organisatie naar de mening van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen te ver ging en laatstgenoemde Commissie voor-

stelde één organisatie in het leven te roepen met drie onderafdelingen: één voor de ziekenfondsartsen, één voor de specialisten en één voor de huisartsen. Zelfs de aankondiging van Brongersma dat de specialisten de mogelijkheid zouden opeisen om bepaalde besluiten tegen te houden, kon niet meer tot bedachtzaamheid manen.

In de maart-vergadering van het hoofdbestuur gaf men toe aan de gestelde eis dat alle zaken op ziekenfondsgebied terstond in handen van de Centrale Organisatie zouden worden gesteld en, vóór zover ze de belangen van de specialisten betroffen, tevens in handen van de Centrale Vertegenwoordiging. Wat betreft de gevallen, waarin het hoofdbestuur meende zelf handelend te moeten optreden, zou steeds het bestuur van de Centrale Organisatie moeten worden ingeschakeld. De uitwerking van deze gedachte in het huishoudelijk reglement van de Centrale Organisatie had plaats in een bespreking van het dagelijks bestuur met vertegenwoordigers van de drie centrale lichamen (C.O., C.C. en C.V.). Men kwam tot een formule waarbij aan de Centrale Organisatie zo veel mogelijk vrijheid van handelen werd gegeven terwijl het hoofdbestuur het recht behield de besluiten te toetsen aan de statuten en reglementen der Maatschappij.

Maar nauwelijks had men elkaar gevonden of de publikatie van het jaarverslag der Centrale Organisatie (dat één polemieek was met het hoofdbestuur) en de agenda voor een algemene vergadering van ziekenfondsartsen onder leiding van het bestuur der Centrale Organisatie, dreigden alles weer ongedaan te maken. In een geheime hoofdbestuursvergadering op 29 april 1916 werden de lijnen scherp getrokken en beide zaken als onacceptabel aangemerkt; men zou redressie eisen. Toen men de volgende dag tegenover elkaar zat, werd de oplossing toch vrij gemakkelijk gevonden: de verwijten aan het adres van het hoofdbestuur zouden uit het verslag worden verwijderd en worden vervangen door de mededeling dat men in onderling overleg de samenwerking tussen hoofdbestuur en bestuur van de Centrale Organisatie opnieuw had geregeld. Op genoemde vergadering van ziekenfondsartsen zou men zich beperken tot het uitwisselen van meningen en zouden geen besluiten worden genomen.

Tevens echter kondigde Brongersma opnieuw aan dat, indien men een breuk met de specialisten wilde voorkómen, de mogelijkheid in het reglement diende te worden vastgelegd dat deze groep besluiten, die zij in haar nadeel achtte, kon tegenhouden. Hoewel

de bezwaren van dergelijke bevoegdheden duidelijk werden onderkend (in het bijzonder werd erop gewezen dat huisartsen en fondsdokters eenzelfde eis zouden kunnen stellen), noemde de voorzitter het noodzakelijk voorschriften te overwegen ter bescherming van minderheden tegen overstemming en verdrukking door de meerderheid.

Pogingen om de vrede te bewaren.

In zijn vergadering van 7 mei 1916 besloot het hoofdbestuur een motie te publiceren om de wind uit de zeilen te nemen van de Algemeene Nederlandsche Vereeniging van Medische Specialisten, die een week later zou vergaderen. Deze motie luidde: "dat den specialisten meerdere waarborgen behooren te worden toegestaan waardoor het nemen van maatregelen, die naar hun oordeel met hun belangen onvereinigbaar zijn, met zekerheid wordt voorkomen en dat deze waarborgen in het huishoudelijk reglement zullen moeten worden vastgelegd". Het gevolg daarvan was een voorstel tot reglementswijziging, dat door de algemene vergadering in een besloten zitting ongewijzigd werd aangenomen.

Hoe gespannen de sfeer inmiddels was geworden blijkt uit het besluit dat het hoofdbestuur daags voor de algemene vergadering met algemene stemmen nam om en bloc af te treden wanneer de vergadering de samenwerking met de apothekers zou afwijzen.

De reglementswijzigingen, die door de 67e algemene vergadering (1916) werden aangenomen, hielden in dat in de afdeling aan de orde komende voorstellen, waarbij de belangen van de specialistenleden der afdeling waren betrokken, hetzij uitsluitend hetzij in meerdere mate dan die van de overige leden der afdeling, door het afdelingsbestuur ter kennis moesten worden gebracht van de leden der onderafdeling specialisten of, waar deze niet bestond, van de Centrale Vertegenwoordiging, die hierover een advies zou kunnen uitbrengen. Werd het besluit van de afdeling in strijd geacht met dit advies, dan moest een stemming plaats vinden onder de leden-specialisten. Wanneer daarbij de meerderheid zich "tegen" verklaarde, mocht het besluit niet worden uitgevoerd! In overeenstemming daarmee werd in een volgend artikel van het huishoudelijk reglement gesteld dat besluiten van de algemene vergadering, die de belangen der specialisten raakten, hetzij uitsluitend hetzij in meerdere mate dan die van de overige leden der Maatschappij, niet mochten worden uitgevoerd wanneer de meerderheid der specialisten zich tegen verklaarde.

Hoe moeilijk het overigens was rekening te houden met de wensen van de specialisten, moge blijken uit het volgende. Kort voor de algemene vergadering waarin de reglementswijzigingen werden aangenomen ontving het hoofdbestuur een schrijven van de specialisten uit Rotterdam en 's-Gravenhage waarin zij verklaarden dat zij een dergelijke organisatie in de Maatschappij niet wensten en evenmin van de Maatschappij verlangden en zich die niet opgedrongen wensten te zien. Tevens verzochten zij het hoofdbestuur met aandrang van verdere pogingen tot organisatie van de specialisten af te zien, als liggende niet op de weg der Nederlandsche Maatschappij t.b.d. Geneeskunst en gaven zij te kennen dat zij het al dan niet voortduren van hun lidmaatschap afhankelijk zouden stellen van de inwilliging van hun wensen (aldus het verslag van de secretaris).

Gelijksoortige artikelen als voor de specialisten waren in de voorstellen van het hoofdbestuur opgenomen voor de ziekenfondshuisartsen. Deze artikelen kwamen echter niet in behandeling.

Een besluit op voorstel van de afdeling 's-Gravenhage dat in het vervolg alle leden der Maatschappij, met uitzondering van ambtenaren en officieren van gezondheid, moesten bijdragen aan de Centrale Organisatie, viel bij de andere besluiten in het niet al zou het in de praktijk van de uitvoering de grootste moeilijkheden veroorzaken.

De verstrekkende reglementswijzigingen brachten niet de rust en de tevredenheid, die men ervan had verwacht. Voordat het jaar was verstreken bleek het noodzakelijk te zijn de specialisten geheel los te maken van de Centrale Organisatie en zelfstandig voor hun belangen te laten opkomen. In de hoofdbestuursvergadering van 17 december 1916 deelde Van der Brugh uit Rotterdam (de haard van het specialistenverzet) mede dat de splitsing voor de deur stond aangezien de specialisten geen vertrouwen meer hadden in het hoofdbestuur. In de afdeling Rotterdam was een actie gaande die de Maatschappij bedreigde. Van Bruggen sloot zich daarbij aan en de volledige zelfstandigheid der specialisten leek onvermijdelijk. Trouwens, de splitsing bestond feitelijk al want de specialisten uit Amsterdam en Rotterdam weigerden bij te dragen aan de Centrale Organisatie.

Brongersma zette in een artikel in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 23 december 1916 de basis van de moeilijkheden uiteen. Het stuk was één langgerekte aanval op het

hoofdbestuur, dat werd verweten zijn woord niet te hebben gehouden nadat het bij de instelling van de Centrale Organisatie had beloofd de belangen der specialisten te bewaken; het had geen aandacht besteed aan de ontevredenheid waarvan de specialisten in diverse steden blijk gaven en het onthield de algemene vergadering de gegevens daaromtrent; tenslotte had het hoofdbestuur – zo werd gesteld – het conflict met zeer grote geheimzinnigheid behandeld.

De bezwaren, die werden ingebracht tegen de jongste reglementswijzigingen, doen onwezenlijk en gezocht aan; zij kwamen hierop neer dat er waarborgen zouden ontbreken ingeval de belangen van beide groepen in gelijke mate betrokken en tegenstrijdig waren en dat bovendien de specialisten niet zelf beslisten over de vraag of hun belangen ergens bij waren betrokken.

Zo zag het hoofdbestuur zich ertoe gedwongen het conflict te risseren of zich te beraden over verder gaande structuurwijzigingen zonder dat het effect van nauwelijks genomen besluiten was afgewacht. Het koos voor het laatste en ging enkele moeilijke jaren tegemoet.

Het begon met een bijeenkomst van het dagelijks bestuur met de specialisten op 7 januari 1917 waarbij bleek dat er in de kringen der specialisten veel meningsverschillen bestonden en dat de ontevredenheid zich in hoofdzaak beperkte tot de grote steden; opvallend was ook de vraag van één van hen (Schilperoort uit Rotterdam) waarom de Maatschappij de behandeling der vakbelangen niet afstootte. Het resultaat van de langdurige, enigszins verwarde bijeenkomst was de instelling van een commissie van zeven man, die zou trachten te formuleren wat zou moeten worden gedaan om de vrede te bewaren. Het resultaat was een voorstel tot wijziging van het huishoudelijk reglement, dat in de hoofdbestuursvergadering van 19 mei 1917 grote weerstanden opriep.

Sikkel, die ook bij de komende reorganisatie een belangrijke rol zou spelen, slaagde er echter in een gedachte naar voren te brengen waarmee het hoofdbestuur zich in grote lijnen kon verenigen. Deze gedachte kwam hierop neer dat afzonderlijke groepen zich zouden kunnen organiseren met een eigen bestuur en eigen reglementen en in het hoofdbestuur vertegenwoordigd zouden kunnen zijn. Met Van Bruggen en Brongersma zou Sikkel deze grondgedachte nader uitwerken. Toen evenwel het resultaat daarvan in de volgende hoofdbestuursvergadering op tafel kwam, zei Van Dam, die de heer Sikkel in de vorige vergadering vanwege

zijn bemiddelingsvoorstel "den redder der Maatschappij" had genoemd, dat hij hem nu bijna "den ontredderaar van de Maatschappij" zou willen heten.

Het verzet tegen de voorstellen (die een federatieve structuur van de Maatschappij inhielden) was zó algemeen dat men moest besluiten de algemene vergadering uit te stellen. Zelfs bleek dat ook het hoofdbestuur het over een aantal uitgangspunten niet eens kon worden waardoor het duidelijk werd dat men ook in augustus het specialistenvraagstuk niet aan de algemene vergadering zou kunnen voorleggen. Men moest besluiten tot uitstel van de behandeling van dit alles beheersende probleem tot een buitengewone algemene vergadering in het najaar van 1917; uiteindelijk werd het zelfs voorjaar (2 mei) 1918.

Met de uitgangspunten kwam men moeizaam en onder de voortdurende dreiging van een scheuring in de Maatschappij, gereed in de hoofdbestuursvergadering van november 1917 waarbij het hoofdbestuur een concept-voorstel tot herziening van het huishoudelijk reglement aanvaardde waar het zelf nauwelijks achter stond. De belangrijkste punten van dit voorstel tot een vérgaande herziening van het huishoudelijk reglement waren:

1. de gelegenheid te scheppen tot het vormen van afzonderlijke organisaties van leden met gemeenschappelijke belangen, organisaties met een eigen bestuur en reglement, met eigen bijdragen van de leden en de mogelijkheid tot het nemen van bindende besluiten;
2. als zodanig in het leven te roepen een organisatie van specialisten binnen de Maatschappij waarvan drie bestuursleden zitting zouden hebben in het hoofdbestuur met adviserende stem in zaken van algemeen belang; in zaken die de groep betroffen zouden zij volwaardig stemrecht hebben; hetzelfde zou gelden voor de voorzitter van het bestuur der specialistenorganisatie, die de vergaderingen van het dagelijks bestuur zou bijwonen;
3. besluiten van de algemene vergadering niet uit te voeren wanneer bij referendum 3/4 van de specialisten zich daartegen zou verklaren; hetzelfde zou gelden voor besluiten van de hoofdbestuursvergadering, die zouden worden geschorst wanneer staande de vergadering door de delegatie der specialisten bezwaar werd gemaakt en vervallen wanneer 3/4 van de specialisten zich daartegen zou blijken te verzetten;
4. de onderafdelingen voor het ziekenfondswezen op te heffen.

Het hoofdbestuur achtte het niet nodig eenzelfde organisatie in

het leven te roepen voor de huisartsen omdat die geen minderheid vormden maar wel zou het bestuur van de Centrale Organisatie (dat uit drie huisartsen bestond) zitting hebben in het hoofdbestuur en de voorzitter van de Centrale Organisatie in het dagelijks bestuur.

De publikatie van deze voorstellen bracht grote beroering in de Maatschappij. Acht afdelingen, waaronder enkele grotere (Arnhem, Utrecht en Nijmegen), protesteerden tegen deze ingrijpende wijzigingen in de structuur der Maatschappij; hun protesten, ingediend in de vorm van amendementen, liepen uiteen van "niet in overweging nemen" en "een gevaar voor de Maatschappij" tot het advies "nieuwe voorstellen voorbereiden"; ook van vele andere afdelingen was er een groot aantal amendementen. Kouwer schreef in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde dat de beweegredenen tot deze noodlottige stap van het hoofdbestuur moesten zijn te vinden in de rethorische ontboezeming van Sikkel over vrije ontplooiing van krachten in de Maatschappij en in de angst voor het drijven van enkele specialisten, die dreigden met uittreding.

Bij een bespreking in de kring der specialisten, die aan de behandeling van het voorstel van het hoofdbestuur in de algemene vergadering vooraf ging, bleek opnieuw hoezeer ook daar nog de meningen uiteen liepen en de grote steden overheersten. Eén der aanwezige specialisten (Ribbius uit Arnhem) verklaarde de voorstellen met grote onlust te hebben gelezen maar voegde hieraan toe zich, gezien het feit dat de meerderheid der specialisten deze richting wenste, er niet tegen te zullen verzetten.

De specialisten verklaarden zich in deze bespreking met de voorgestelde wijzigingen in het huishoudelijk reglement in grote lijnen akkoord, zij het dat zij met nadruk wensten uit te spreken een soortgelijke organisatie ook voor de huisartsen-ziekenfondsgeneesheren dringend noodzakelijk te achten.

De behandeling van de voorstellen, die zou plaats vinden in de buitengewone algemene vergadering van 2 mei 1918, werd door velen met grote zorg tegemoet gezien, niet in het minst door het hoofdbestuur dat feitelijk in het geheel niet achter deze voorstellen stond. Men had besloten de verdediging over te laten aan de commissie, die ze had voorbereid (Sikkel, Van Bruggen en Brongersma) en ze van hoofdbestuurzijde niet te bestrijden. Schreve verbrak deze afspraak toen zijn interventie, begonnen als antwoord op een vraag om nadere toelichting, eindigde met een on-

miskennbare bestrijding hetgeen hem later in de hoofdbestuursvergadering van de zijde der specialisten hoogst kwalijk werd genomen.

Opvallend zijn de moedeloosheid en de onverschilligheid, die door de lange duur van het conflict geleidelijk-aan waren ontstaan. Van de 61 afdelingen was bij de behandeling van deze voor de Maatschappij van levensbelang zijnde problematiek nog niet de helft aanwezig. Slechts 30 afdelingen werden ingeschreven en het grootste gedeelte van de periferie bleef thuis.

In zijn openingswoord ter algemene vergadering bekende de voorzitter "dat het hoofdbestuur, dat met de voorstellen uitkwam, een beker alsem in ontvangst heeft moeten nemen; ook nectar maar daarvan slechts een druppel".

Teneinde een zinvolle behandeling van het specialistenvraagstuk onder de gegeven omstandigheden mogelijk te maken, had het hoofdbestuur de problematiek verdeeld over dertien punten, die het in eerste aanleg door de vergadering beantwoord wilde zien; daarna zou met de behandeling van de reglementsartikelen worden aangevangen. Om een begin te kunnen maken met de besprekingen tegen de ingediende moties van afkeuring in, moest het hoofdbestuur echter al spoedig met aftreden dreigen. Van uitstel, teneinde een conflict te vermijden door nader beraad, verwachtte het hoofdbestuur – zo verklaarde het – geen enkel resultaat. Ook gedurende de behandeling van de dertien punten werd herhaaldelijk geprobeerd te voorkomen dat uitspraken werden gedaan en moest het hoofdbestuur dreigen met aftreden om de discussies te laten voortgaan.

Nadat de algemene vergadering zich akkoord had verklaard met het reglementair openen van de mogelijkheid tot stichting door groepen met gelijke belangen van afzonderlijke organisaties binnen de Maatschappij (met een eigen reglement en een eigen bestuur), wees de algemene vergadering, soms met grote meerderheid, af: de mogelijkheid tot het nemen van bindende besluiten door deze organisaties, de vertegenwoordiging van de organisaties in het hoofdbestuur en in het dagelijks bestuur anders dan met adviserende stem en de mogelijkheid tot schorsing van besluiten van het hoofdbestuur (tevorens was reeds als concessie van de zijde der specialisten bereikt dat het vetorecht op besluiten van de algemene vergadering werd vervangen door een schorsingsrecht, waarbij de algemene vergadering in tweede aanleg toch de uiteindelijke beslissing in handen zou houden).

Reeds tijdens de vergadering spraken verschillende specialisten hun teleurstelling uit over de gang van zaken en de vertegenwoordiger van de afdeling Amsterdam gaf als zijn mening te kennen dat na het nemen van deze besluiten een scheuring niet was te ontgaan en dat de specialisten uit de Maatschappij zouden treden. Een en ander leidde ertoe dat het hoofdbestuur aan het slot van de behandeling der dertien punten het gehele voorstel terugnam en dat men aan de behandeling van de artikelen niet meer toe kwam.

De gevolgen van de afwijzing van de wensen der specialisten waren belangrijk. Op 31 mei 1918 vergaderde de Amsterdamse Specialisten Vereniging (A.S.V.) over een voorstel van het bestuur om het lidmaatschap van de A.S.V. onverenigbaar te doen zijn met dat van de Maatschappij, een voorstel dat met 34 stemmen tegen 7 werd aangenomen; het daarbij aansluitende referendum onder de ruim 100 amsterdamse specialisten had als resultaat dat slechts 9 leden zich tegen het voorstel verklaarden. De specialistenverenigingen van Rotterdam en 's-Gravenhage namen gelijklopende besluiten. Op 11 juni 1918 lieten de leden van de Centrale Vertegenwoordiging weten dat zij hun mandaat ter beschikking stelden maar, op verzoek van de specialisten in het land, kwamen zij vrij spoedig op dat besluit terug.

Ook in ander opzicht kreeg het hoofdbestuur het hard te verduren. Van meer dan één zijde moest het het verwijt incasseren in de buitengewone algemene vergadering een voorstel te hebben gebracht zonder daarbij één woord ter verdediging te spreken. De afdelingen Amsterdam en Rotterdam namen moties aan waarin de wenselijkheid werd uitgesproken tot reglementswijziging in de geest als door de buitengewone algemene vergadering was afgevoerd terwijl de afdeling Rotterdam bovendien van het hoofdbestuur eiste dat het alle mogelijke middelen zou aanwenden om het uitreden van de specialisten ongedaan te maken.

In de hoofdbestuursvergadering van 8 en 9 juni 1918 besloot men, ondanks de waarschuwing dat velen niet zouden antwoorden, tot het houden van een enquête onder de specialisten teneinde na te gaan wat er nu werkelijk binnen deze groep leefde (herhaaldelijk was gesuggereerd dat de drijvende krachten niet steunden op de mening van de meerderheid). Van verschillende zijden werden echter oproepen geplaatst om niet aan de enquête deel te nemen en het resultaat was dat van de 532 specialisten slechts 141 een antwoord inzonden.

In de gewone algemene vergadering van juli 1918, waaraan een besluit van het hoofdbestuur te zullen aftreden was voorafgegaan ingeval de vergadering op basis van één der moties een beslissing zou willen forceren, wenste het hoofdbestuur met het oog op de in de motie Amsterdam tot uitdrukking gebrachte afkeuring van het beleid, een votum van vertrouwen. Hoe men ook trachtte daaraan te ontkomen (onder andere trok de afdeling Amsterdam haar motie in), het hoofdbestuur hield voet bij stuk en kreeg ten slotte de verlangde uitspraak, waarbij de vergadering met 99 stemmen voor en 21 stemmen blanco haar vertrouwen in het hoofdbestuur uitsprak. Merkwaardig was het dat Amsterdam tot de blanco-stemmers behoorde en de afdelingen Rotterdam en 's-Gravenhage tot de voorstemmers.

Over de verdere behandeling van de specialistenaffaire op basis van de motie Rotterdam schreef Van Rijnberk in zijn verslag: "Het fijne van de zaak ontging een ieder. Een humoristische kant viel aan het stuivertje wisselen niet te ontkennen".

Toen uiteindelijk de motie Rotterdam aan de orde werd gesteld met het doel op deze wijze een uitspraak van de algemene vergadering te verkrijgen, stelde het hoofdbestuur voor de zoveelste maal de kabinetstekwestie. Na veel gehaspel ("een verwarde klomp afgevaardigden en leden stond bij het podium en praatte heel goedmoedelijk dooreen") werd de motie Rotterdam, zij het enigszins gewijzigd met 74 tegen 10 stemmen aangenomen, evenwel als de uitdrukking van een wenselijkheid en niet als een besluit waaraan het hoofdbestuur zich had te houden.

In de vergadering van het hoofdbestuur van september verlangde de voorzitter een uitspraak in verband met de vele suggesties, die waren gedaan over onderstaande mogelijkheden:

- a. de behartiging van de maatschappelijke belangen overlaten aan organen buiten de Maatschappij;
- b. de voorstellen van 2 mei ongewijzigd opnieuw in behandeling geven aan de eerstvolgende algemene vergadering of
- c. Sikkels gedachte van een federatieve opbouw uitwerken.

Beide eerstgenoemde mogelijkheden werden in het hoofdbestuur door de stemgerechtigde leden met algemene stemmen afgewezen en de derde mogelijkheid bij meerderheid van stemmen (8 tegen 2). Hiermede werd de basis gelegd voor het conflict tussen hoofdbestuur en algemene vergadering, welk conflict nog vóór het einde van het jaar 1918 tot uitbarsting zou komen.

Omdat het hoofdbestuur van mening was dat controversen tussen huisartsen en specialisten bij de behartiging van de belangen dienen te worden vermeden, nam het het standpunt in "dat steeds van onderen af specialisten en huisartsen op ziekenfondsgebied zich moeten verstaan om hun belangen op dat gebied te verwezenlijken en dat het uitgesloten moet zijn dat ter plaatse door maatregelen van ziekenfondshuisartsen de specialisten zouden worden benadeeld en omgekeerd". Daarom stelde het hoofdbestuur voor, teruggrijpend op een amendement van de afdeling Utrecht voor de buitengewone algemene vergadering van 2 mei 1918, om de ziekenfondsproblematiek over te dragen aan een Centrale Ziekenfonds Commissie (C.Z.C.), bestaande uit drie huisartsen en drie specialisten, van wie de voorzitter met adviserende stem de vergaderingen van het hoofdbestuur zou bijwonen; daaraan geliëerd zouden in de afdelingen plaatselijke ziekenfondscommissies moeten worden opgericht, eveneens paritair samengesteld uit ziekenfondshuisartsen en specialisten. Daarnaast stelde het hoofdbestuur voor de oprichting van een algemene specialisten-organisatie met verplicht lidmaatschap en lokale onderafdelingen. Terwijl de onderafdelingen wel bindende besluiten zouden kunnen nemen onder toezicht van het hoofdbestuur, zou dat aan de landelijke organisatie der specialisten niet zijn toegestaan.

Het hoofdbestuur zou in het voorstel bestaan uit 15 leden, van wie 9 aangewezen door de districten, 3 door de organisatie der specialisten en 3 door de huisartsen. Niet onbelangrijk was voorts het voorstel (dat beoogde de invloed van de grote afdelingen in de algemene vergadering te verminderen) om het aantal leden, dat telkens recht gaf op één stem meer, boven de 200 te verhogen van 25 tot 40.

In de hoofdbestuursvergadering van 22 september, waarin deze voorstellen werden aangenomen, kondigde de vertegenwoordigers van de specialisten aan, dat zij in samenwerking met de Centrale Organisatie eigen voorstellen aan de algemene vergadering zouden voorleggen. Het is tekenend voor de onderlinge verhoudingen dat de voorzitter op die mededeling reageerde met de opmerking niet te kunnen beloven dat die voorstellen zouden worden toegelaten maar hij vond daarin geen steun bij zijn medeleden.

De voorstellen van de zijde der specialisten waren in grote lijnen gelijk aan die, welke in de buitengewone vergadering van 2 mei grotendeels waren afgewezen. In één opzicht gingen ze zelfs verder, n.l. waar in overweging werd gegeven aan de vertegenwoor-

diging in het hoofdbestuur (3 leden) en in het dagelijks bestuur (1 lid) onder alle omstandigheden volwaardig stemrecht te geven. Naast deze voorstellen was er nog een voorstel van de afdeling 's-Hertogenbosch, dat weinig verschilde van de voorstellen der specialisten; het kreeg nauwelijks aandacht en werd ter vergadering ingetrokken.

Tijdens de periode die verliep tussen de publikatie der voorstellen (oktober) en de tweede buitengewone algemene vergadering in 1918 (19 en 20 december) verraadden ingezonden stukken hoezeer de onderlinge verhoudingen waren bedorven. Twee van de meest sprekende voorbeelden zijn de volgende:

Van Bruggen lanceerde een aanval op het hoofdbestuur, die eindigde met: "Het is onbegrijpelijk, dat een hoofdbestuur voorstellen durft doen, die tot scheuring in onze Maatschappij leiden, die het de C.O. onmogelijk maken voor de belangen der huisartsen op te treden en die het werk van jaren vernietigen. Het is te betreuren, dat het hoofdbestuur de voorstellen van het hoofdbestuur 1917 of die van de C.V. niet heeft willen overnemen, daar de principiële verschillen toch slechts gering zijn. Nu men eenmaal huisartsen en specialisten een groepsvertegenwoordiging in het hoofdbestuur geeft, kan men ook wel zoover gaan er de besturen van hun organisaties in op te nemen en waarom zou men den specialisten niet het recht geven om voor de leden hunner eigen organisatie bindende besluiten te nemen, indien deze toch altijd de goedkeuring van het hoofdbestuur behoeven? Het is te hopen dat de algemeene vergadering vredelievender zal zijn dan het hoofdbestuur".

Specialist de Haas, lid van de Centrale Vertegenwoordiging der Specialisten en als zodanig adviserend lid van het hoofdbestuur, drukte zich nog sterker uit; zijn ingezonden stuk eindigde als volgt: "Was er buigzaamheid noodig voor het hoofdbestuur om, geklampt aan de bestuurstafel, toch twee dagen later die motie door de algemeene vergadering te zien behandelen, er was slaphed van het hoofdbestuur van noode, om, gehecht aan de groene tafel, die motie zelfs aangenomen te zien, er was vloeibaarheid van noode om, gekleefd aan het groene laken, zich de uitvoering dier motie te laten aanleunen. Is het te verwonderen, dat wie in de voorstellen van dit hoofdbestuur zoekt naar een vast, hecht aangrijpingspunt om de Maatschappij uit het moeras te trekken, vindt . . . . . : een gat zonder rand?!"

Het ontbrak daarbij natuurlijk niet aan moties van de afdelingen

waarvan er enkele de behandeling van beide voorstellen ontraadden. Opvallend was het standpunt van de afdeling 's-Gravenhage, die erop aandrong terug te keren naar de taak der Maatschappij vóór de reorganisatie van 1902 en de vakbelangen over te laten aan organisaties van huisartsen en specialisten buiten de Maatschappij.

De discussie ging van de aanvang af gebukt onder de dreiging van de verder gaande scheuring; in Amsterdam hadden 95 van de 120 specialisten-leden der Maatschappij inmiddels bedankt, in Rotterdam 53 van de 63 en in 's-Gravenhage 54 van de 108. Het hoofdbestuur liet niets onbeproefd en belegde besprekingen met de specialisten in Amsterdam (17 augustus), in 's-Gravenhage (18 augustus), in Rotterdam (25 augustus) en in Utrecht (1 september) maar niets mocht baten.

Gezien de geringe sympathie welke de specialisten met hun actie in de Maatschappij hadden verworven, blijft de halstarrigheid waarmede de buitengewone algemene vergadering van december 1918 weigerde de voorstellen van het hoofdbestuur in behandeling te nemen, overigens onbegrijpelijk (de afgevaardigde van de afdeling Groningen was hierbij de gangmaker). In genoemde algemene vergadering werd na een lange inleidende discussie onder de titel "algemene beschouwingen", waarbij alle oude argumenten opnieuw te berde werden gebracht, aan het slot van de eerste middagbijeenkomst de motie Groningen aangenomen met 75 stemmen voor en 26 tegen. Dit betekende dat de betrekkelijk slecht bezochte vergadering (29 afdelingen ontbraken) besloot voorrang te verlenen aan de behandeling van de voorstellen der specialisten. Het gevolg hiervan was dat het hoofdbestuur bij het begin van de avond-vergadering mededeelde dat het, gelet op het gebrek aan waardering voor en de kwetsende geringschatting van zijn arbeid, had besloten af te treden. Aan het slot van de vergadering deelde Schreve mede dat hij zich, gezien zijn financiële banden met de Maatschappij, ertoe verplicht zag aan te blijven, hoewel hij het gevoel der overige hoofdbestuursleden volledig deelde, een verklaring die nogal wat complicaties gaf.

De op dat moment nog niet in functie zijnde nieuwe hoofdbestuursleden deelden bij monde van Ribbius mede, dat zij geen mandaat zouden aanvaarden omdat zij zich niet wilden bloot stellen aan het risico van een dergelijke grievende bejegening door de algemene vergadering.

De buitengewone algemene vergadering nam vervolgens met be-

trekkelijk onbetekenende wijzigingen de voorstellen van de Centrale Vertegenwoordiging aan, zij het dat de gedachte van permanente vertegenwoordigers der groepen in het hoofdbestuur werd afgewezen aangezien de vergadering meende dat deze vertegenwoordigers, evenmin als de andere hoofdbestuursleden, onmiddellijk herkiesbaar moesten zijn. Het is opvallend dat men besloot geen referendum onder de leden te houden over deze ingrijpende wijzigingen, die zelfs een wijziging van de statuten der Maatschappij noodzakelijk maakten.

Het interim-hoofdbestuur, dat volgens artikel 107 van het huishoudelijk reglement werd samengesteld uit de kandidaten, die bij de verkiezing van de aftredende leden als tweede uit de bus waren gekomen, koos zich Burger als voorzitter, terwijl vier leden van het afgetreden hoofdbestuur zich reglementair ertoe verplicht zagen zitting te blijven nemen omdat de aangewezen vervangers bedankten.

De interim-periode.

Het interim-hoofdbestuur stond voor een moeilijke taak, mede omdat vrij spoedig duidelijk werd dat de leden geen bewonderaars waren van de pas genomen besluiten. Nadat Prof. Burger als voorzitter was aangewezen, wenste deze allereerst de verklaring af te leggen dat hij de benoeming tot lid van het hoofdbestuur der Maatschappij had aangenomen om geen stagnatie teweeg te brengen in de gang van zaken en dat hij daarbij allerminst had bedoeld afkeuring uit te drukken over het beleid van het vorige hoofdbestuur waarvan hij de arbeid in tegendeel waardeerde. Alle nieuw opgetreden hoofdbestuursleden betuigden op zijn verzoek hun instemming met deze verklaring.

Voor de eerste hoofdbestuursvergadering op 25 januari 1919 werd gebruik gemaakt van de mogelijkheid die artikel 113 - 3e lid van het huishoudelijk reglement gaf om in buitengewone gevallen te vergaderen buiten de tegenwoordigheid van de adviserende leden. De vraag rijst of dit verstandig was.

In deze vergadering hield men zich bezig met de voorbereiding van de verkiezing van een nieuw hoofdbestuur; voorts werd een aanval van de afdeling Groningen op de hoofdbestuurder-secretaris Schreve gepareerd (men besloot hierover niets te notuleren) en nam men het belangrijke besluit om een enquête te houden onder de leden der Maatschappij over de vraag of men de behartiging

der maatschappelijke belangen als een taak voor de Maatschappij wilde blijven zien dan wel er de voorkeur aan gaf dat de Maatschappij dit deel van haar taak zou overdragen aan lichamen buiten de Maatschappij. Als motivering voor een dergelijke enquête (het desbetreffende voorstel werd ter vergadering door Prof. Kouwer gedaan) gold de twijfel die er bij velen over bestond of de besluiten, die in de buitengewone algemene vergadering van december 1918 waren genomen, wel weerspiegeling waren van de mening van de meerderheid binnen de Maatschappij. Immers, niet alleen was die vergadering betrekkelijk slecht bezocht maar het was tevens bekend dat op de afdelingsvergaderingen zeer weinig leden aan de stemmingen hadden deelgenomen. Zo deelde Schreve in de buitengewone algemene vergadering mede dat in Amsterdam met zijn 430 leden de afdelingsvergaderingen werden bezocht door respectievelijk 17 en 25 leden; in Friesland met 73 leden waren slechts de voorzitter en de secretaris aanwezig; 's-Gravenhage met 303 leden had een bezoekfrequentie van 40 en 25 leden, van wie er bij de laatste stemmingen nog 4 waren overgebleven; de vergaderingen te Utrecht met 204 leden waren bezocht door 33 en 21 leden en Arnhem met 90 leden zag 16 leden op de afdelingsvergadering waarin deze belangrijke besluiten moesten worden genomen!

In de vergadering van het volledige hoofdbestuur, die op 26 januari werd gehouden, gaf het voorstel tot instelling van een enquête aanleiding tot heftige verwijten van de zijde der adviserende leden, die zich als een gesloten front tegen de overige leden opstelden en deze verweten de uitvoering van de besluiten der buitengewone algemene vergadering te saboteren.

De vijandige sfeer bleef bestaan in alle vergaderingen van het interim-hoofdbestuur. In de vergadering van 15/16 maart 1919 (waarin Van Bruggen mededeelde om gezondheidsredenen als secretaris-penningmeester der Centrale Organisatie te bedanken) ontstond een conflict over de samenstelling van het interim-hoofdbestuur. In de zaak van een eventuele reorganisatie van het secretariaat stelden de adviserende leden zich als één man op tegenover de rest van het hoofdbestuur. In de vergadering van 10 mei was er weer een conflict, ditmaal over het jaarverslag van de Centrale Organisatie waarin een aanval op het hoofdbestuur werd gedaan.

De enquête, die ondanks de ingebrachte bezwaren werd uitgevoerd, was geen succes. Van de 3077 leden stuurden 1365 leden

HENDRIK BURGER. (15.11.1864-3.12.1957).

In tegenstelling tot Sikkel heeft Prof. Hendrik Burger er in het geheel niet bewust naar gestreefd een belangrijke rol in de Maatschappij te spelen. In of meer toevallig stond hij in 1918 voor de moeilijke en weinig aantrekkelijke taak om, na het onverwachte aftreden van het voltallige hoofdbestuur,

als voorzitter in 1919 de zaken lopende te houden. Als aanvoerder van de oppositie in de jaren 1920 en 1921 en zich verantwoordelijk voelend voor het echec, dat het hoofdbestuur en met name voorzitter Sikkell had geleden, zag hij het als zijn plicht een reorganisatie tot stand te brengen (hij was voorzitter in 1925 in het jubileumjaar 1924) maar toen die taak was volbracht stelde hij zich, ondanks alle aandrang, niet meer beschikbaar.

De drie jaren waarin hij het voorzitterschap bekleedde, gaven hem de gelegenheid zijn talenten te tonen: zijn groot persoonlijk overwicht en gezag, zijn uitgebreide kennis van de maatschappelijke toestanden en zijn gaven als redenaar. Zijn openingsredevoeringen: "Geneesheer en Maatschappij" (1919), Feestrede bij het 75-jarig bestaan van de Maatschappij (1924) en "De waardering voor den geneeskundigen stand en de goddelijke oorsprong der geneeskunde" (1925) getuigen van een grote belesenheid, journalistieke begaafdheid en redenaarstalent, zodat men deze opstellen ook nu nog met genoegen leest. Daarnaast was hij in de jaren 1895 tot 1903 eerste secretaris van de afdeling Amsterdam en 5 jaar haar voorzitter, in 1912, 1913, 1922, 1923 en 1935; 19 maal was hij afgevaardigde ter algemene vergadering en in 1934 werd hij opgenomen in de kleine kring van ere-leden van de Maatschappij.

Ondanks al deze omvangrijke activiteiten als lid van de Maatschappij, ging Burger's belangstelling toch meer in een andere richting: het onderwijs, de journalistiek en de wetenschap der oor-, neus- en keelziekten. Hij was van 1904 tot 1913 hoofdredacteur van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde en op wetenschappelijk gebied ontving hij diverse onderscheidingen. Burger was wat men vandaag zou noemen in hoge mate maatschappelijk geëngageerd. In de eerste plaats ging het onderwijs voor doven en slechthorenden hem ter harte en de Prof. Burgerschool, die op 13 februari 1928 werd geopend, getuigt daarvan.

"Nederland te hulp" schreef Burger op de late avond van 9 oktober 1914 op het station van Rozendaal. De oproep verscheen in het ochtendblad van 10 oktober en had tot gevolg dat nog diezelfde dag levensmiddelen voor de gevluchte Belgen werden aangevoerd. Het vredesverdrag van 1926 en het tractaat met België waren aanleiding tot het vlugschrift "Het Nederlandsche Schaap" en tot de "Open Brief aan den Minister van Buitenlandse Zaken", beide van zijn hand.

Zijn belangstelling voor en kennis van het middelbaar onderwijs bleek uit de vele spreekbeurten die Burger vervulde en uit de brochure "De hervorming van ons Middelbaar Onderwijs" (1922) waarin hij pleitte voor het behoud van het grieks en het latijn. Het meest opvallend is zijn inzet voor de "Groot Nederlandsche gedachte" en ontelbaar zijn de voordrachten die hij hield in Diets-academische leergangen en studentenverenigingen hier te lande en in Vlaanderen. Hij genoot ervan voor de studenten een spreekbeurt te vervullen in een vlaamse taverne en het is voorgekomen dat hij door de achteruitgang moest vluchten om een pak slaag van de waalse tegenstanders te ontlopen waarna hij door zijn assistent uit de amsterdamse kliniek, die met de auto gereed stond, naar veiliger oorden werd gebracht. Burger overleed op 3 december 1957 in de leeftijd van 93 jaar.

een antwoord in waarbij 710 leden zich uitspraken voor het afstoten van de behartiging der maatschappelijke belangen en 634 zich daartegen verklaarden (13 stemmen waren van onwaarde). Merkwaardig is dat men bij de formulering van de vraag "Acht gij het gewenscht dat de Maatschappij zich onttrekke aan den behartiging der vakbelangen in stoffelijken zin en dat zij er toe over ga dit deel van haar taak over te dragen aan lichamen buiten de Maatschappij?" ervan uitging dat het een taak van de Maatschappij was.

Uit de stroom van ingezonden stukken in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde gedurende de eerste helft van 1919 onder het hoofd "Onze Maatschappij" bleek dat bij vooraanstaande leden der Maatschappij de meningen over deze belangrijke kwestie eveneens verdeeld waren. Terwijl Pekelharing een pleidooi hield voor terugkeer naar de toestand van vóór de reorganisatie van 1903 opdat de Maatschappij de sociale problematiek zou kunnen behandelen zonder de verdenking op zich te laden dat het eigenbelang daarbij een richtsnoer was en Burger wat betreft de keuze tussen "vakbelangen op de spits dan wel buiten de Maatschappij" mét de afdeling 's-Gravenhage voor het laatste koos, zette Van Rijnberk in een redactioneel artikel "Op den Tweesprong" uiteen dat er geen terug mogelijk was omdat de veranderde tijdsomstandigheden de artsen steeds zouden dwingen zich bezig te houden met de vakbelangen. Er zal een weg moeten worden gevonden, zo was zijn mening.

Velen zagen duidelijk dat men er nog lang niet was. In die onzekerheid groeide de roep om de sterke man. Op 27 januari 1919 beval een aantal amsterdamse artsen Sikkel aan als de man die de leiding moest nemen. In mei van dat jaar voerden 29 vooraanstaande leden uit het gehele land een actie voor Sikkel als toekomstig voorzitter der Maatschappij en kort voor de algemene vergadering namen 26 afdelingen met algemene stemmen een motie aan van de volgende inhoud: "Overwegende dat nog veel en moeilijk organisatorisch werk verricht moet worden voor de Maatschappij in haar nieuwe richting aan de verwachtingen der hervormingspartij geheel voldoet en tevens bij allen het onderling vertrouwen is teruggekeerd, overwegende, dat de leiding daarvan aan zeer beproefde en krachtige handen moet worden toevertrouwd, spreekt als hoop uit dat dr. Sikkel te Den Haag tot lid van het nieuwe hoofdbestuur en door dit tot zijn voorzitter zal

worden gekozen en dat hij bereid zal worden gevonden die verkiezing aan te nemen”.

De algemene vergadering in juli 1919 stond nog onder leiding van Prof. Burger. Het was voor de toekomst van de Maatschappij van groot belang dat Burger in deze vergadering de gelegenheid kreeg zijn capaciteiten als voorzitter te tonen en zijn talenten als redenaar in zijn openingsrede "Geneesheer en Maatschappij", die men ook nu nog met genoegen leest:

"Een in vele opzichten merkwaardige vergadering" schreef de verslaggever; "merkwaardig vooral door wat er niet behandeld is. Er waren duistere vooruitzichten want al stond er niets gevaarlijks in het programma te lezen, toch verwachtte een ieder dat de scherpe pennenstrijd in het Tijdschrift gevoerd over de Maatschappij-vakvereniging, de specialisteneischen en de houding van den hoofdbestuurder-secretaris, een vervolg zou vinden in de debatten. Maar niets van dat alles heeft zich verwerkelijkt. De voorzitter begon in zijn belangwekkende openingsrede met den palmtak te wuiven en dat zuiverde onmiddellijk de lucht en goot vrede in de gemoederen, niettegenstaande er wel een stekeltje hier en daar onder het vredeleover gemengd was”.

Sikkel werd inderdaad de voorzitter van het nieuwe hoofdbestuur maar zijn ingrijpende hervormingsplannen en zijn stuwkracht zouden de Maatschappij in enkele jaren aan de rand van de ondergang brengen.

Het begin was hoopgevend en rustig. Bij de aanvang van de buitengewone algemene vergadering d.d. 23 december 1919 waarvan velen de noodzaak niet inzagen (er waren slechts 27 afdelingen vertegenwoordigd en de vergadering duurde van half elf tot kwart over twaalf!) verklaarde Sikkel: "De herziening, die de Maatschappij heden voltooit, is een rechte voortgang op den weg, dien zij in 1903 insloeg". Hij kondigde aan dat de Maatschappij wel dra zou hebben te overwegen hoe zij de ambten van voorzitter en secretaris moest regelen "opdat de gezamenlijkheid van beider arbeid, ook te midden der vele vraagstukken en van den belangenstrijd van het heden, voor de Maatschappij behouden blijft". Het enige besluit dat deze buitengewone algemene vergadering nam, was de tijdelijke overdracht door de algemene vergadering aan het hoofdbestuur van de bevoegdheid tot het instellen van organisaties voor afzonderlijke groepen binnen de Maatschappij. Een referendum onder de huisartsen, uitgaande van het hoofdbestuur, over de vraag of men een organisatie wenste voor alle huis-

artsen dan wel uitsluitend voor ziekenfondshuisartsen had een teleurstellend resultaat. Van de 2470 vragenlijsten werden er slechts 698 geretourneerd, waarbij de grote meerderheid zich uitsprak voor een organisatie voor alle huisartsen.

In november 1919 waren ook pogingen ondernomen om te komen tot een organisatie van ambtenaar-artsen binnen de Maatschappij nadat tevoren de Vereeniging van Gestichtsartsen contact met het hoofdbestuur had gezocht. Deze pogingen leverden echter niets op.

De mislukte reorganisatie-poging van Sikkel in 1920/1921.

Overmoedig geworden door behaalde successen en in de mening verkerende dat de Maatschappij hem wel in alles zou volgen, kwam voorzitter Sikkel, die in de algemene vergadering van 1919 tot ere-lid was benoemd op grond van zijn verdiensten als leider van het bureau "doktersnoodvoorzieningen" gedurende de oorlogsjaren, in het voorjaar van 1920 met vérstrekkende reorganisatievoorstellen. Deze zouden de Maatschappij in de komende jaren op haar grondvesten doen schudden.

De aanleiding daartoe was de belangrijke toeneming van de werkzaamheden van het hoofdbestuur en van het dagelijks bestuur, die zich met een groot aantal zaken van betrekkelijk weinig importantie moesten bezig houden. Na de reorganisatie van 1903 was het aantal hoofdbestuursvergaderingen (dat voordien gewoonlijk twee per jaar bedroeg) snel opgelopen tot 6 à 8. Van 1916 af kwamen daarbij de dagelijks bestuursvergaderingen. In 1920 hadden 14 hoofdbestuursvergaderingen plaats waarvan er 3 twee dagen duurden (zaterdag en zondag) en werden 10 dagelijks bestuursvergaderingen gehouden. Tezamen namen deze vergaderingen 91 + 42 uur in beslag. Mét de vele besprekingen vroeg het Maatschappij-werk van de voorzitter 146 uur, afgezien van de vele reizen van 's-Gravenhage naar Amsterdam en elders.

De opvatting, die de voorzitter blijkbaar bezielde, dat men het ijzer moet smeden wanneer het heet is, werd gedeeld door de landelijke vertegenwoordigers van huisartsen en specialisten. Hun totale overwicht in het hoofdbestuur was zo groot dat er van een grondige gedachtenwisseling over de voorstellen weinig terecht kwam en het tempo, waarin ze voor de behandeling in de algemene vergadering tot stand kwamen, was zo overrompelend dat van een ernstige voorbereiding nauwelijks sprake kon zijn.

In de dagelijkse bestuursvergadering van 14 maart stelde Sikkel voor het eerst zijn plannen aan de orde; in de daarop volgende hoofdbestuursvergadering van 20 en 21 maart werd een aantal besluiten genomen zó omvangrijk als nimmer was voorgekomen. In het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 27 maart waren de reorganisatie-voorstellen in hun geheel in de beschrijvingsbrief voor de algemene vergadering van juli 1920 opgenomen. Ze waren voor velen een complete verrassing en brachten grote verwarring onder de leden teweeg.

Kort samengevat kwamen de voorstellen hierop neer: Onder het hoofd dagelijks bestuur werd voorgesteld een bureau met volledig gesalarieerde functionarissen te stichten, n.l. een directeur (in de eerste voorstellen werd die aangeduid als gehonoreerde tweede voorzitter), een algemeen secretaris, een secretaris-jurist, bezoldigde secretarissen van de organisaties van huisartsen en van specialisten en voorts eventuele bezoldigde secretarissen van nog te vormen organisaties. Over de vraag of dit ambtelijke bureau de functie van het dagelijks bestuur zou gaan vervullen (wat Sikkel voorstond maar waartegen het hoofdbestuur bezwaren had) bleef onduidelijkheid bestaan. De voorzitter, die niet zou worden gehonoreerd omdat zijn aanzien werd geacht daardoor niet te worden verhoogd, behield zijn plaats als opperste leider.

De financiële consequenties, die uiteraard belangrijk waren, moesten worden opgevangen met een contributiestelsel naar draagkracht waarbij ieder lid 1/2 tot 1 procent van zijn bruto praktijkinkomen zou moeten opbrengen.

Het hoofdbestuur was voorts van mening dat de verhouding tot het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde grondig diende te worden gewijzigd. Ervan uitgaande dat een eigen tijdschrift het meeste aan de behoefte zou tegemoet komen, achtte men niettemin (teneinde het voortbestaan van het Nederlandsch Tijdschrift niet in gevaar te brengen) een eigen afdeling in dit tijdschrift met een eigen redactie acceptabel.

De rechtspraak zou moeten worden gewijzigd in die zin dat de afdelingsraden konden worden opgeheven en de rechtspraak werd overgedragen aan districtsraden met een jurist als secretaris. De voornaamste overweging die, met instemming van de Raad van Beroep, tot deze gedachte leidde was dat men niet in elke afdeling collegae kon vinden, die enig begrip hadden van recht spreken. Tenslotte was het hoofdbestuur van mening dat, voor een efficiënte werkwijze, verplaatsing van de zetel der Maatschappij naar

's-Gravenhage, waar de regeringsbureaus en de Centrale Gezondheidsraad zetelden, noodzakelijk was.

Wanneer men deze reorganisatievoorstellen plaatst tegen de achtergrond van de veranderingen, die zich in de latere jaren binnen de Maatschappij zouden voltrekken, dan kan men stellen dat Sikkkel zijn tijd minstens vijftig jaar vooruit was; in 1920 lokten de voorstellen echter allerwege verzet uit. Onder de vele ingezonden stukken in het Tijdschrift is slechts bij uitzondering een verdediging van de voorstellen te vinden. De kritiek was vaak bitter en cynisch.

"Het hoofdbestuur schijnt van mening te zijn dat deze vredestand lang genoeg geduurd heeft en dat het tijd wordt den strijd opnieuw te doen ontbranden en nu dan ook voorgoed" (de Jager).

"Een Maatschappij in Haagschen geest" spotte Van Rijnberk, die schreef: "Uit het voorstel waart dezelfde geest tegemoet die sinds verscheidene jaren als een drukkende walm over ons land heeft gehangen, een geest die hervorming wil bereiken door het scheppen van steeds meer commissies en bureau's, het aanstellen van steeds meer ambtenaren, het onbeperkt rondstrooien van geld". Burger schreef over "een hoofdbestuursvoorstel dat de heele Maatschappij ondersteboven keert en waartegen in het dagelijksch gesprek letterlijk iedereen verzet aantekent".

De verwarring was zelfs zo groot dat, behalve dat van meer dan één zijde intrekking van deze explosieve discussie-stof werd bepleit, één afdeling (Friesland Z.W.-hoek) voorstelde een commissie van 7 oud-hoofdbestuurleden te benoemen teneinde de Maatschappij in deze van advies te dienen. Verwarring bleek er ook te bestaan binnen de organen van de Maatschappij. Toen A. C. van Bruggen de voorstellen bestreed vanwege de centralistische tendens, moest het bestuur van de Centrale Organisatie verklaren dat dit een persoonlijke mening was en niet die van het bestuur van de Centrale Organisatie en toen de voorzitter in een ingezonden stuk met betrekking tot de verhouding tot het Tijdschrift een afwijkend geluid liet horen, moest ook deze in een hoofdbestuurvergadering verklaren dat hij een persoonlijke opvatting had geëtaleerd! Voor de periferie werd het er daardoor niet duidelijker op.

Sikkkel echter bleef optimistisch en onvermoeibaar. Hij gaf een uitgebreide toelichting in het Tijdschrift en herhaaldelijk reacties op ingezonden stukken; ook bezocht hij vele afdelingen om de voorstellen toe te lichten. De bezwaren die daarbij werden ver-

nomen, kwamen ter sprake in de hoofdbestuursvergadering van 4 en 5 juni 1920. In deze vergadering openbaarde zich enige twijfel over de vraag of men wel op de goede weg was en direct zó ver moest gaan dan wel het resultaat van de aanstelling van een full-time secretaris moest afwachten. Bovendien vroeg één van de leden zich af of verplaatsing van de zetel der Maatschappij wel noodzakelijk was. De vergadering werd voorts bemoeilijkt door een conflict tussen voorzitter Sikkel en secretaris Schreve waarbij aan Schreve werd verweten de voorzitter onvoldoende te steunen. De discussies in het hoofdbestuur leidden tenslotte tot het aanbrengen van de volgende ingrijpende wijzigingen in de voorstellen. Terwijl de gesalarieerde tweede voorzitter (of zo men wilde de directeur) werd gehandhaafd, besloot men de secretaris-jurist te laten vallen; bovendien werd nu duidelijk uitgesproken dat het dagelijks bestuur zou blijven bestaan uit de voorzitter en de drie door de districten gekozen hoofdbestuursleden; de ambtenaren zouden als bureau optreden. Wel zou de voorzitter zich in voorkomende gevallen kunnen laten vervangen door de gesalarieerde tweede voorzitter. Voorts werd gesteld dat de uiteindelijke verhouding tot het Tijdschrift nog nader zou moeten worden geregeld; eenzelfde onzekerheid liet men voortbestaan ten aanzien van de reorganisatie van de rechtspraak.

Het hoofdbestuur bleek ertoe bereid te zijn de afdelingsraden te laten voortbestaan als verzoeningsraden maar men zou zich over de structuur van de rechtspraak nog nader moeten bezinnen.

Het contributievoorstel onderging eveneens een ingrijpende wijziging; van een percentage over het bruto praktijkinkomen ging men over naar het netto inkomen, terwijl als minimum 25 gld. en als maximum 65 gld. werden gesteld. Aan de verplaatsing van de zetel der Maatschappij naar het regeringscentrum hield men vast, ondanks de vele kritiek in de periferie. Voorts sloot het hoofdbestuur zich aan bij de wens van vele afdelingen om de reorganisatie-voorstellen in twee instanties te behandelen in die zin, dat de algemene vergadering van 1920 zich zou beperken tot een gedachtenwisseling en dat besluiten eerst het volgend jaar (waarschijnlijk in een buitengewone algemene vergadering) zouden worden genomen. Mede met het oog hierop wenste Sikkel zelf en mét hem het hoofdbestuur gebruik te maken van de reglementaire mogelijkheid om zijn voorzitterschap met een jaar te verlengen, zij het dat daarvoor wel wat kunst- en vliegwerk nodig was.

Het is duidelijk dat deze ingrijpende wijzigingen, die zeer kort

voor de algemene vergadering werden opgediend, aan de tegenstanders de mogelijkheid boden erop te wijzen dat de eerste reorganisatievoorstellen blijkbaar weinig doordacht waren. Zij stelden de vraag: wat wil het hoofdbestuur nu eigenlijk?

Over de algemene vergadering van 1920 waarin een eerste confrontatie met deze zaak (waaraan al zoveel drukinkt was besteed) plaats vond, schreef de verslaggever in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde: "Een in elk opzicht merkwaardige en belangrijke vergadering. Een zeldzame, bijna volledige opkomst van de afgevaardigden der afdelingen; een buitengewoon dichte krans van belangstellende leden; een rij van allerwelsprekendste redevoeringen en tenslotte een minister bij de opening en aan het diner.* Dr. Sikkel kan tevreden zijn. Het krachtig initiatief dat van hem uitgaat, heeft naar alle richtingen prikkelend en bezielend gewerkt. De rijkdom van zijn beeldende woorden heeft velen onvoorwaardelijk meegesleept, bij verscheidenen heftig verzet gewekt, maar overal nieuw leven, nieuwe deelneming in onze aangelegenheden ingeblazen. Met een drijvende kracht als Sikkel in het middelpunt van onze Maatschappij behoeven wij niet bevreesd te zijn voor gemoedelijk indommelen. En dit acht ik zijn grootste lof. Wat doet het er toe of zijn plannen "goed" of "verkeerd" zijn? Ik weet trouwens niet aan welke plannen men hier dan moet denken, want ze zijn zo talrijk, vaag en dagelijks, neen met het uur, veranderd, dat men gemakkelijker op den Proteus der Odyssee, dan op onzen grooten reorganisator vat kan houden".

Met betrekking tot de plannen zelf en de gedachtenwisseling daarover schreef hij: "Mijn verstand blijft mij zeggen dat Sikkels plannen een ondoordacht avontuur zijn. Maar juist dat avontuurlijke erin heeft iets aantrekkelijks. Het eenige wat mij werkelijk vrees inboezemt, is het ernstige gevaar dat, als Sikkels plannen verwezenlijkt worden, de Maatschappij uit elkaar zal barsten. Indien de tegenstanders bij de stemming in de minderheid mochten zijn, dan is dit gevaar inderdaad zeer groot".

* Minister Aalberse, die sedert 1919 aan het hoofd stond van het Ministerie van Arbeid, waarin een afzonderlijke afdeling Volksgezondheid met een directeur-generaal aan het hoofd was ingericht, woonde de algemene vergadering voor een groot deel bij; in de toespraak, die hij hield, sprak hij over de noodzakelijkheid om van de zijde van zijn departement te komen tot nauwe samenwerking met de Maatschappij. Op de tweede dag verscheen hij bovendien aan het feestdiner. Dat was nog nooit gebeurd, zelfs niet bij de viering van het 25-jarig bestaan der Maatschappij.

Typerend voor de discussie was het voorval waarbij één der tegenstanders van de verplaatsing van de zetel der Maatschappij naar 's-Gravenhage deze verplaatsing als onzin kwalificeerde en één van de vurigste adepten van Sikkel met bezielde overtuiging uitriep: "Laat het onzin zijn, wat doet dat er toe?"

Met betrekkelijk weinig moeite besloot de algemene vergadering het voorzitterschap van Sikkel met een jaar te verlengen.

In de hoofdbestuursvergadering van januari 1921 was men algemeen van oordeel dat de belangrijkste voorstellen moesten worden doorgezet: aanstelling van een gesalariëerde ondervoorzitter en algemeen secretaris (die voor de tijd van vijf jaar zouden worden benoemd), de verplaatsing van de zetel der Maatschappij naar 's-Gravenhage, de heffing van contributie naar draagkracht, de wijziging van de verhouding tot het Tijdschrift en reorganisatie van de rechtspraak.

Aan een kleine commissie werd opgedragen de wijziging van het huishoudelijk reglement in die zin uit te werken. Het ontwerp huishoudelijk reglement werd op 31 januari vrij gegeven met een uitgebreide toelichting van het hoofdbestuur, die begon met de woorden: "Het hoofdbestuur heeft, alvorens zich aan de uitwerking der voorstellen en artikelen te zetten, de bezwaren die geopperd zijn, in het bijzonder het verhandelde in de algemene vergadering, rijpelijk overwogen. Het blijft overtuigd dat het wezen dier voorstellen moet blijven gehandhaafd maar het kon, gebruik makend van gemaakte opmerkingen, zonder schade voor het geheel, aan eenige bedenkingen tegemoet komen".

De publikatie bracht opnieuw een schriftelijke discussie op gang. Leider van de aanval op de plannen van het hoofdbestuur werd nu duidelijk Prof. Burger, die in een reeks artikelen onder het hoofd "De Maatschappij op den verkeerden weg" zijn schrijverstalent in dienst van de oppositie stelde, soms zakelijk, soms boeiend. Aan het slot van zijn eerste artikel stelde Burger: "De Maatschappij is ziek. Zij is overwerkt, overspannen. Zij heeft het inderdaad te druk en het werk groeit haar boven het hoofd. Maar vooral heeft zij, als zoo vele intellectuele vrouwen, een verkeerde manier van werken" en zijn tweede artikel, dat een bestrijding van de voorgestelde verhuizing naar Den Haag was, eindigde met het volgende beeld: "Ik heb mij steeds de Maatschappij gedacht (ik kom uit Friesland) als een eerwaardige matrone, die op het wijde ijsvlak van het openbare leven een goede schaats wist te slaan en die zich ook nu nog op de gladder baan met eere zou

kunnen vertoonen. Maar hoe nu? Voor haar deur staat een arreslede te wachten met paarden in sierlijke tuigage en gerinkel van veel bellen. Zou waarlijk op haar oudendag de pronk- en spilzucht van dezen wonderlijken tijd haar in het hoofd zijn geslagen? De omstanders vertellen, dat het geen toertje wordt in het Vondelpark maar een verhuizing naar de hofstad en dat de dame een prachtwoning gaat betrekken. Of deze reeds betaald zou zijn? Een groote vrees bevangt mij; ik ken zoo enigszins de geldelijke omstandigheden der dame. Een buitenman fluistert mij in het oor, dat het onverantwoordelijk is, met deze slede op het ijs te gaan. Niet dat het ijs slecht is! voor schaatsenrijders is er geen gevaar. Maar in de meren zijn zwakke plaatsen, en dan . . . een slede met paarden!”

Hij besloot zijn laatste artikel als volgt: ”Ik zie den wagen der Maatschappij met veel gehobbel voortschuiven op een moeilijk pad, dat door een moeras voert. In stede van de vaart te vermindern en met uiterste omzichtigheid voort te gaan, zie ik den bestuurder vastberaden de machine tot grooter snelheid aanzetten. Intusschen daalt de avond en wordt het pad steeds moeilijker herkenbaar”.

De buitengewone algemene vergadering van 27 april 1921, waarin de voorstellen aan de orde zouden komen, die het hoofdbestuur ondanks het verzet handhaafde, werd door velen met grote zorg tegemoet gezien. Nadat een poging om een stemming te voorkomen was afgeslagen en het houden van een referendum onder de leden over deze voorstellen met grote meerderheid was afgewezen, kon het fiasco voor het hoofdbestuur niet uitblijven. Behoudens die betreffende de aanstelling van de algemeen secretaris als full-time ambtenaar, werden de belangrijkste voorstellen met grote meerderheid verworpen; de gesalarieerde ondervoorzitter met 120 stemmen tegen en 19 voor, de verhuizing naar Den Haag met 105 tegen en 32 voor, waarna de andere voorstellen niet meer in behandeling werden genomen.

Het hoofdbestuur verklaarde niet te zullen aftreden maar de besluiten loyaal te zullen uitvoeren. Toen één der hoofdbestuurleden een motie van vertrouwen vroeg, werd deze echter niet zonder meer gegeven. Burger, als vertegenwoordiger van de afdeling Amsterdam, stelde bij die gelegenheid dat dit hoofdbestuur de oorzaak was van veel onrust en troebelen in de Maatschappij waardoor haar aanzien was gedaald. ”Men moet ophouden met het verrichten van onnodig werk, het moet uit zijn met de opvat-

ting dat financiële bezwaren niet tellen; wij willen voorlopig van geen nieuwe reorganisatieplannen meer horen; wij willen niet dat het zoo doorgaat als de laatste jaren; wij willen niet dat de Maatschappij een ministerie wordt; wij willen decentralisatie en rust en vrede”.

Toen de voorzitter verklaarde dat hij in juli zou aftreden als voorzitter en het hoofdbestuur de besluiten loyaal zou uitvoeren, kreeg men toch met algemene stemmen het gevraagde vertrouwensvotum.

De Maatschappij als vakbeweging opnieuw in discussie.

Inmiddels was in het reglement vastgelegd het besluit tot de oprichting van twee bijzondere organisaties met verplicht lidmaatschap. Op 7 februari 1920 ging de Centrale Vertegenwoordiging der Specialisten over in de Specialisten Organisatie (de S.O.). Op 20 augustus 1920 had de eerste vergadering plaats van de Huisartsen Organisatie (de H.O.) nadat er zich bij een enquête van de 2470 geënquêteerde huisartsen 698 voor en 545 tegen hadden verklaard (de rest leverde het enquête-formulier niet in en toonde daarmee weinig belangstelling voor een eigen organisatie te hebben). De Centrale Organisatie van Ziekenfondsen bleef voortbestaan als een onderdeel van de H.O. en werd belast met de praktische ziekenfondspolitiek.

De pogingen om een ambtenarenorganisatie op te richten hadden een eigenaardig verloop. Hoewel men reeds in 1919 activiteiten had ontwikkeld die leidden tot de opstelling van een concept-reglement, bleek uit de 68 ontvangen reacties op een gehouden referendum dat er 34 betrokkenen voor en evenveel tegen de stichting van een afzonderlijke organisatie van artsen in ambtelijke dienst waren, als gevolg waarvan die organisatie niet tot stand kwam. Deze situatie ontlokte bij één der vooraanstaande functionarissen de opmerking "huisartsen die niet willen, moeten en ambtenaren die willen mogen niet".

Maar, nauwelijks waren de bijzondere organisaties opgericht, of er kwamen van verschillende zijden bezwaren tegen het verplichte lidmaatschap. Voor de algemene vergadering van 1921 waren er drie voorstellen die daarop betrekking hadden. Amsterdam stelde voor de organisatie voor ambtenaren niet verplicht te stellen welk voorstel werd ingetrokken omdat er, gezien de uitslag van de enquête, geen afzonderlijke organisatie voor ambtenaren zou worden gevormd; de afdeling Tiel stelde voor dat huisartsen er vrij

in zouden zijn al of niet toe te treden wanneer 2/3 der leden van een afdeling het lidmaatschap niet zou begeren, terwijl de afdeling Zutphen een reglementswijziging voorstelde waardoor het lidmaatschap van de bijzondere organisaties facultatief werd gesteld. Ten aanzien van beide laatstgenoemde voorstellen adviseerde het hoofdbestuur afwijzend.

In de algemene vergadering, waarin bij de aanvang aan Sikkell door een demissionaire Minister Aalberse persoonlijk het ridderkruis van de Orde van de Nederlandsche Leeuw werd uitgereikt voor zijn verdienste als voorzitter van de Maatschappij (de minister verscheen ook ditmaal aan het feestdiner ondanks het feit dat de algemene vergadering in Groningen werd gehouden), diende de afdeling Groningen een motie in, luidende: "De algemeene vergadering, vermoedende dat er onder de leden der Maatschappij een groot getal zijn, die zich niet kunnen vereenigen met de wijze waarop de vakorganisatie in de Maatschappij is geregeld, spreekt den wensch uit, dat door het hoofdbestuur een enquête worde gehouden in de verschillende afdeelingen over de vraag of de organisaties in den huidigen vorm in stand moeten worden gehouden en 'zoo ja, of verplicht lidmaatschap gewenscht is". Verschillende afgevaardigden sloten zich hierbij aan; met name het verplichte lidmaatschap bleek voor velen een bezwaar te zijn. Nadat evenwel de voorstellen van Tiel en Zutphen met grote meerderheid waren verworpen (115 tegen en 23 voor) trok Groningen de motie in.

Het jaar 1922 kenmerkte zich voor de Maatschappij door drie belangrijke feiten, die aantoonde dat de rust bij lange na niet was teruggekeerd.

In de beschrijvingsbrief voor de algemene vergadering van 1 april 1922 werd gepubliceerd (als punt XII van de agenda) een volledig huishoudelijk reglement ter behandeling aangeboden zonder dat van de zijde van het hoofdbestuur daaraan enige toelichting was toegevoegd. Vele afdelingen verklaarden dan ook te menen dat het hier een bijgewerkt reglement betrof, terwijl het feitelijk ging om twee belangrijke wijzigingen. Twee weken later verscheen er van het hoofdbestuur een summiere toelichting op deze wijzigingen, die nog niet één bladzijde lang was.

Tevoren had het hoofdbestuur aan een kleine commissie opgedragen het huishoudelijk reglement kritisch te bezien en aan een andere commissie om zich uit te spreken over de rechtspraak. Een

en ander gaf aanleiding tot twee ingrijpende wijzigingen. In de eerste plaats kwam het hoofdbestuur terug van de districtsgewijze verkiezing van hoofdbestuursleden omdat de ervaringen daarmee naar zijn oordeel niet gunstig waren geweest. In de tweede plaats nam het de vroeger ten aanzien van de rechtspraak reeds gedane suggestie over, n.l. het reduceren van de afdelingsraden tot verzoeningsraden en de oprichting voor de rechtspraak van districtsraden met een secretaris-jurist, dit op grond van de veronderstelling dat, evenals bij de Rijksverzekeringsbank, ook de ziekwet en de ziekteverzorgingswet van die colleges gebruik zouden willen maken.

Toen het duidelijk werd wat er met het huishoudelijk reglement was gebeurd zonder dat de wijzigingen tevoren in concept-vorm waren voorgelegd, maakte zich een zekere ontstemming van vele afdelingen meester, die uitmondde in een motie van de afdeling Arnhem, ingediend ter algemene vergadering, om op deze wijze het huishoudelijk reglement niet in behandeling te nemen. Deze motie werd zonder veel tegenstand van de zijde van het hoofdbestuur aanvaard. Een tweede reprimande, die het hoofdbestuur te incasseren kreeg, betrof een gebied, dat voorheen nauwelijks aandacht kreeg, n.l. de rekening en verantwoording (1921) en de begroting (1923). Nadat de afdeling Walcheren in een motie had verklaard zich bezorgd te maken over de sterk stijgende uitgaven en aandrang op bezuiniging, bleek uit de kort daarop gepubliceerde rekening over 1921 dat vele posten in belangrijke mate waren overschreden zonder dat de penningmeester de vergadering daarover ooit had ingelicht of een aanvullende begroting had ingediend; ook was er een groot tekort (*f.* 4099,87½) en werd er geen enkele poging gedaan om een verklaring voor dit tekort te geven. Bovendien kon tevoren worden nagerekend dat de begroting voor 1923 veel te optimistisch was opgesteld en dat opnieuw belangrijke overschrijdingen zouden plaats vinden.

Onder aanvoering van de afgevaardigde van Walcheren (v.d. Bijl) werd de begroting terugverwezen en werd een commissie ingesteld voor onderzoek naar de mogelijkheden om tot bezuiniging te geraken. Bezuiniging was in Nederland overigens in die jaren het wachtwoord. Bij de besprekingen over bezuinigingsvoorstellen in de hoofdbestuursvergadering van 4 en 5 februari 1922 werd onder meer het voortbestaan van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen (kosten *f.* 1300,—) discutabel gesteld. Men overwoog het 2e-klasse-reizen voor de hoofdbestuursleden; zelfs

hield een lid een pleidooi voor de 3e klasse. Alle voorstellen werden echter verworpen, hetgeen aantoonde hoe moeilijk het was bezuinigingsvoorstellen in daden om te zetten.

Een derde belangrijke zaak betrof de Maatschappij als vakbeweging. De onmiddellijke aanleiding tot de hernieuwde discussie hierover was gelegen in het contract, dat tot stand was gekomen tussen de amsterdamsche ziekenfondsen en de Maatschappij waarbij niet-leden van de Maatschappij geen deelnemers konden zijn. Voor de amsterdamsche specialiste Catharina van Tussenbroek was dat een aanleiding om in een open brief aan het hoofdbestuur der Maatschappij haar teleurstelling erover uit te spreken "dat de vrijheid van het geneeskundig beroep aan de materiële belangen der vakorganisatie ten offer was gebracht". Deze min of meer emotionele benadering was het startsein voor een hernieuwd schriftelijk gevecht over de Maatschappij als vakbeweging.

De weerstand tegen de nog jonge organisaties met eigen besturen, gehonoreerde functionarissen en ledenvergaderingen, werd voor een groot deel teweeg gebracht door de contributiestijging. Iemand rekende voor dat hij jaarlijks 218 gulden aan de Maatschappij kwijt was: 20 gulden maatschappij-contributie, 8 gulden voor de afdeling en 5 gulden voor de huisartsenorganisatie; voorts 10 gulden voor het ondersteuningsfonds, 150 gulden als maximale bijdrage voor de Centrale Organisatie van Ziekenfondsen en tenslotte 25 gulden voor het tijdschrift. Men schrok bovendien van de omvangrijke taak, die de Huisartsen Organisatie tot zich trok, waarvan velen meenden dat zij ten dele tot de taak van het hoofdbestuur behoorde. De Specialisten Organisatie kampte met grote moeilijkheden omdat zeer vele specialisten, met name buiten de grote centra, er weinig voor voelden 2 procent van hun ziekenfondsinkomen af te staan. Daarbij kwam dat door de talrijke commissies die moesten worden gehoord respectievelijk die advies moesten uitbrengen, de werkwijze omslachtig en kostbaar was geworden.

Bij al die weerstand voegde zich nog de latent aanwezige afkeer van het verplichte lidmaatschap van de bijzondere organisaties. Dit alles leidde tot de instelling van de z.g. bevredigingscommissie waartoe het hoofdbestuur in december 1922 besloot. De belangrijkste opdracht aan deze commissie luidde na te gaan of het wenselijk was niet-leden toe te laten tot de contracten die de Maatschappij met ziekenfondsen zou afsluiten en of het wenselijk was

de leden vrij te laten in het zich aansluiten bij de bijzondere organisaties.

Het rapport der door de algemene vergadering van 1922 ingestelde commissie ter bestudering van mogelijke bezuinigingen, waarin kritiek werd uitgeoefend op de te geringe aandacht, die het hoofdbestuur aan de financiële zaken zou hebben besteed, wekte teleurstelling bij het hoofdbestuur, dat het verwijt van de hand wees en verklaarde van de voorgestelde maatregelen weinig effect met betrekking tot eventuele bezuinigingen te verwachten. Behalve met de gedachte de omvang van het hoofdbestuur en het dagelijks bestuur te beperken, kwam de commissie met het voorstel tot instelling van een permanente financiële commissie, die aan de algemene vergadering advies zou moeten uitbrengen over de financiële voorstellen van het hoofdbestuur. Het hoofdbestuur noemde in zijn pre-advies het nut van een dergelijke commissie echter problematisch. Behalve van het hoofdbestuur kreeg de commissie kritiek te verduren van de Specialististen Organisatie, waar het rapport algemene ontstemming had gewekt.

De behandeling in de algemene vergadering van 1923 had tot resultaat dat een permanente financiële commissie werd ingesteld die, ondanks de protesten van de specialisten, ook het recht kreeg een oordeel te geven over de financiële gestes van de bijzondere organisaties.

Van meer belang was de inhoud en de behandeling van het rapport van de "Bevredigingscommissie" omdat die ons een inzicht geven in de wijd verbreide ontevredenheid met de gang van zaken in de Maatschappij sedert het instellen van de bijzondere organisaties. De Bevredigingscommissie koos bij haar discussies drie punten als grondslagen voor de door haar noodzakelijk geachte bevrediging, te weten: 1. zoveel vrijheid als mogelijk; 2. zomin mogelijk bemoeizucht; 3. zo groot mogelijke zuinigheid door versobering van inrichting.

In feite komt de inhoud van het rapport neer op een ingrijpende reorganisatie van de Maatschappij; wat betreft de beantwoording der gestelde vragen nam de commissie het standpunt in dat als regel niet-leden moesten worden toegelaten tot deelneming aan contracten met ziekenfondsen, die door de Maatschappij werden afgesloten, evenwel op voorwaarde dat men zich zou onderwerpen aan de rechtspraak der Maatschappij, aan de bindende besluiten en aan de financiële verplichtingen.

Met betrekking tot de bijzondere organisaties en het probleem van het al dan niet verplichte lidmaatschap van deze organisaties, was de commissie van oordeel dat bijzondere organisaties met een verplicht lidmaatschap zich zouden moeten beperken tot huisartsen respectievelijk specialisten, die ziekenfondspraktijk uitoefenden. De beide organisaties zouden zeer nauw moeten samenwerken, eventueel moeten samengaan. Deze opvatting benaderde de destijds verworpen gedachte van het hoofdbestuur tot instelling van een Centrale Ziekenfonds Commissie (C.Z.C.), bestaande uit vertegenwoordigers van huisartsen en specialisten/deelnemers aan ziekenfondsen.

Daarnaast moest, zo meende de commissie, voor leden met gelijksoortige belangen de mogelijkheid worden geopend tot oprichting van organisaties met een veel bredere maatschappelijke functie waarvan het lidmaatschap vrijwillig zou moeten zijn. Deze organisaties zouden door het hoofdbestuur kunnen worden "erkend" wanneer ze met inachtneming van de vrijwillige toetreding de helft van de betrokken groep zouden omvatten. Een dergelijke "erkende" organisatie zou een centraal bestuur kunnen kiezen, dat één stemgerechtigd lid voor het hoofdbestuur zou kunnen aanwijzen; de kosten van de organisatie, inclusief de kosten van de vertegenwoordiging in het hoofdbestuur (!) zouden voor rekening van de organisaties komen behoudens een subsidie van het hoofdbestuur: Bedoelde organisaties zouden voor *alle* leden van de Maatschappij bindende besluiten kunnen nemen maar wat betreft deze besluiten onder het toetsings- en vetorecht van het hoofdbestuur staan.

Tevens stelde de Bevestigingscommissie voor ter bezuiniging de omvang van het hoofdbestuur terug te brengen tot 7 leden, gekozen door de algemene vergadering, een lid met volledig stemrecht van elk der erkende organisaties plus een vertegenwoordiger van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen en een vertegenwoordiger van de Raad van Beroep met adviserende stem. Het dagelijks bestuur zou moeten bestaan uit 3 van de 7 gekozen hoofdbestuursleden en de secretaris-penningmeester; de organisaties, commissies enz. zouden daarin niet vertegenwoordigd zijn. Het dagelijks bestuur zou frequent maar het hoofdbestuur veel minder frequent moeten vergaderen.

De reacties van het hoofdbestuur en van de bijzondere organisaties op deze voorstellen waren niet mals. In de eerste plaats was het hoofdbestuur van mening dat de deelneming van niet-leden

aan de contracten uitzondering moest blijven en dat het algemeen verplichte lidmaatschap van de bijzondere organisaties moest worden gehandhaafd. Voorts merkte het met betrekking tot de reorganisatie-voorstellen op: ". . . den leden in ernstige overweging te moeten geven, zich wel driewerf te bedenken, alvorens zóó ingrijpende wijzigingen, als door de Bevestigingscommissie worden aangeraden, in te voeren".

Wat de beperking van de invloed der organisaties in hoofdbestuur en dagelijks bestuur betreft, meende het hoofdbestuur dat het een zaak van goede trouw zou zijn om datgene, wat met zoveel strijd van de zijde der groepen was bereikt, te continueren. Het behoeft ons niet te verwonderen dat de bijzondere organisaties geen goed woord over hadden voor de voorstellen en dat de Maatschappij moest kiezen tussen organisaties voor maatschappijke belangen in de Maatschappij of daarbuiten.

Hoe groot de verwarring in de Maatschappij door deze en andere voorstellen was geworden, moge blijken onder meer uit een artikel van A. C. van Bruggen, die daarin adviseerde de benoeming van hoofdbestuurleden één jaar uit te stellen en de leiding in handen te leggen van een crisis-bestuur van drie leden, een gedachte die door de afdeling Walcheren werd overgenomen in de vorm van een voorstel aan de algemene vergadering; dit voorstel werd echter nog vóór de algemene vergadering ingetrokken. Wél was er het voorstel Friesland Z.W. Hoek "dat aan iedere geneesheer hetzij hij in of buiten de Maatschappij staat, de vrijheid zal worden gegeven naar eigen verkiezing te beslissen of hij aan ons vakverenigingsleven zal deelnemen" en een voorstel van de afdeling Nijmegen om te besluiten in de rechtspraak geen verandering te brengen.

In de algemene vergadering bleek echter dat ongeveer de helft van de leden in grote lijnen de opvatting van de Bevestigingscommissie onderschreef en dat de weerstanden tegen de gang van zaken binnen de Maatschappij veel groter waren dan men vermoedde. De door velen gevoelde bezwaren waren: de omslachtige en kostbare manier van werken door allerlei instanties die moesten worden gehoord respectievelijk waaraan advies moest worden gevraagd en het behandelen van vele zaken door de bijzondere organisaties, die eigenlijk tot de competentie van het hoofdbestuur behoorden.

Er werd in de genoemde algemene vergadering gesproken over het onrustbarend aantal leden dat bij de afdeling 's-Gravenhage

bedankte terwijl erop werd gewezen dat een, de helft zeer dicht naderende, minderheid pertinent afkerig was van de tegenwoordige toestand. Dit bleek ook uit de stemmingen. De afdeling Arnhem was in die dagen dermate recalcitrant dat het hoofdbestuur moest besluiten het 75-jarig bestaan van de Maatschappij niet in Arnhem te vieren.

De stemming over twee hete hangijzers had een merkwaardige uitslag. Ten aanzien van de vraag of niet-leden te allen tijde moesten kunnen deelnemen aan de contracten, was de uitslag dat 23 afdelingen met 63 stemmen vóór en 23 afdelingen met 75 stemmen tegen waren. De uitslag van de stemming over het voorstel onder de leden een referendum te houden over de kwestie van het verplichte lidmaatschap der bijzondere organisaties luidde: 24 afdelingen met 63 stemmen vóór en 21 afdelingen met 73 stemmen tegen. Tenslotte bleken bij een stemming over het verplichte lidmaatschap van de huisartsenorganisatie 22 afdelingen met 79 stemmen voor dit verplichte lidmaatschap te zijn en 25 afdelingen met 58 stemmen tegen. Terecht ontlokten deze uitslagen de opmerking: "er is in de Maatschappij een meerderheid die de minderheid wil verplichten gelukkig te zijn".

Het werd inmiddels iedereen langzamerhand wel duidelijk dat men met praten en stemmen geen oplossing voor de moeilijkheden kon bereiken en op voorstel van de afdeling 's-Gravenhage nam men een motie aan waarin in overweging werd gegeven de verdere behandeling van de problematiek uit te stellen tot een volgende vergadering en het hoofdbestuur de gelegenheid te geven tot het voorbereiden van nieuwe voorstellen.

Sikkel, die de gedachte van een federatieve opbouw van de Maatschappij had voorgestaan, gaf in deze vergadering een verklaring voor zijn tussentijds aftreden als lid van het hoofdbestuur.

Het was voor de toekomst der Maatschappij van groot belang dat inmiddels in district I Professor Burger, die de oppositie had aangevoerd, tot lid van het hoofdbestuur was gekozen. Hij werd in een buitengewone hoofdbestuursvergadering, in aansluiting aan de algemene vergadering van 1923 te Enschede in de tuin van het gebouw Volkspark als voorzitter van de Maatschappij aangezien.

De reorganisatie onder leiding van Burger in het jubileumjaar van de Maatschappij.

Inmiddels was het geen eenvoudige opgave geworden, na alles

wat er was voorgevallen, om een uitweg te vinden die de meerderheid zou kunnen bevredigen.

In de eerste vergadering van het dagelijks bestuur onder leiding van Burger (12 juli 1923) besloot men een enquête onder de leden in te stellen en deze zodanig in te richten dat de ambtenaren zich zouden uitspreken over een ambtenaren-organisatie, de huisartsen over een huisartsen-organisatie en de specialisten over een specialisten-organisatie. Maar de uitwerking van dat besluit aan de hand van een door de voorzitter opgestelde model-enquête had heel wat voeten in de aarde tengevolge van het verzet, dat van de zijde van de vertegenwoordigers der bijzondere organisaties consequent werd gepleegd. Burger moest meer dan eens zijn morele overwicht laten gelden en zijn mededeling ". . . ik behoud mij het recht voor dit" (waarmede werd bedoeld het unanieme verzet van de vertegenwoordigers der organisaties) "in het openbaar uit te spreken", tekent de sfeer van de hoofdbestuursvergaderingen. Toen werd voorgesteld het aan de organisaties over te laten na te gaan tot welke groep de leden, die aan de stemming hadden deelgenomen, behoorden, was de reactie van de voorzitter: "Het hoofdbestuur is geroepen de belangen der Maatschappij te behartigen. Ik kan dat niet overlaten aan de organisaties".

Het resultaat van de moeizame discussie was dat aan alle leden zou worden gevraagd wat zij van de diverse bijzondere organisaties dachten en welke hoofdbezwaren zij hadden tegen de bestaande toestand. De oproep in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van Burger "Doet allen mee!" miste haar uitwerking niet. Het resultaat van de enquête was voor vriend en vijand verrassend en verlamde met één slag het lijdelijk verzet tegen elke wijziging van de bestaande toestand, zoals dat van de zijde van de vertegenwoordigers der bijzondere organisaties werd gepleegd. Van de 3305 leden zonden 2103, of nagenoeg 2/3, een antwoord in.

Uit de antwoorden bleek: dat slechts in vier afdelingen de voorstanders van het handhaven van de organisaties ter behartiging van de vakbelangen met verplichte deelneming overheersten (tezamen 36 leden vóór en 29 leden tegen); dat in drie afdelingen voor- en tegenstanders elkaar in evenwicht hielden (30 leden vóór en 30 tegen) en dat in alle overige afdelingen de tegenstanders overheersten. In het totaal bleken 1428 maatschappij-leden tegen het voortbestaan van de huidige toestand te zijn, 602 leden waren vóór en 73 leden stemden blanco.

Maar er waren nog meer verrassende uitslagen! Hoewel in de algemene vergadering van de huisartsenorganisatie op 1 juli 1923 de overgrote meerderheid van de afgevaardigden der afdelingen (107 stemmen voor, 2 stemmen tegen, 9 stemmen blanco) zich uitsprak voor het onveranderd voortbestaan van deze organisatie, bleek uit de enquête van het hoofdbestuur dat zich van de huisartsen/leden der Maatschappij, die aan de enquête hadden deelgenomen, 1430 tegen het voortbestaan van een huisartsenorganisatie met verplichte deelneming hadden verklaard (466 huisartsen stemden voor en 207 stemden blanco).

Kort voordat de enquête uitging richtte de secretaris-penningmeester van de S.O. zich schriftelijk tot alle specialisten teneinde hen ervan te overtuigen dat de behartiging van de specifieke specialistenbelangen ernstig zou worden geschaad wanneer de bijzondere organisaties zouden ineensstorten. De teneur van dit geschrift is tekenend voor de onderlinge verhoudingen in de top van de Maatschappij; met name de volgende tirade spreekt boekdelen: "Zoo neen, dan voert men – indien men althans niet iedere bemoeiing met vak-belangen geheel uit de Maatschappij wil bannen – ondër verkrachting van de lessen der historie en onder miskenning van de noodzakelijkheid om, het oog naar alle zijden gericht op wapengeflinker, steeds in front geschaard te blijven, terug naar de tijden waarin het hoofdbestuur, niet "gebreedeld door de organisaties", maar ook niet er door gestimuleerd en voorgelicht, patriarchaal den scepter zwaaide. Wie onder de specialisten echter geneigd is, de competentie van het hoofdbestuur ten deze te aanvaarden, geve zich eerst eens rekenschap van wat vóór de eigen actie der specialisten door de opeenvolgende hoofdbesturen in het belang der specialisten is ondernomen. Dit saldo zal ontuchterend zijn!".

Ondanks deze dreigende en hoogdravende taal was het resultaat van de enquête onder de specialisten-leden der Maatschappij, dat 330 van hen zich tegen en 117 voor een S.O. met verplichte deelneming uitspraken; 16 stemden blanco. Van de afdelingen was er slechts één die zich uitsprak voor het behoud van de bestaande S.O. en van alle Maatschappij-leden, die deelnamen aan de ondervraging, bleken 1228 tegen en 366 vóór het behoud van de bijzondere organisaties te zijn, terwijl 509 blanco stemmen werden uitgebracht.

Het hoofdbezwaar tegen de bestaande inrichting van de Maatschap-

pij betrof bij de meesten de té hoge kosten en de omslachtige wijze van werken.

De aanhef waarmede Burger zijn "oproep" in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde begon: "De voortgaande ontwikkeling van het vakverenigingsleven in onze Maatschappij heeft gevoerd tot een onhoudbare toestand" bleek juist. Het behouden van de behartiging van de vakbelangen binnen de Maatschappij en het terugdringen van deze activiteit tot aanvaardbare proporties zonder dat ze zich ging verplaatsen buiten de Maatschappij, dát was de grote opgave waarvoor men stond. Aan Burger komt de eer toe dat hij door zijn persoonlijk overwicht en door zijn grote invloed via woord en geschrift, een oplossing aan de hand wist te doen waardoor de vrede, zij het ook tijdelijk, werd hersteld.

De herinrichting van de Maatschappij onder leiding van Burger.

Na een gedegen voorbereiding, waarin Burger een groot aandeel had en waarbij – in tegenstelling tot voorheen – vrij algemeen medewerking werd ondervonden, slaagde men erin een aantal voorstellen ter discussie te stellen. De kern van deze voorstellen was het herstel van de situatie waarbij de centrale leiding bij het hoofdbestuur berustte.

In een buitengewone algemene vergadering op zaterdag 24 en zondag 25 mei 1924, waarvan het resultaat door Burger in zijn nabeschoouwing werd aangeduid als "De Unie van Utrecht", werden de meeste voorstellen met een overtuigende meerderheid aangenomen. Men besloot de H.O. en de S.O. op te heffen; het voorstel van het hoofdbestuur om de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen op te heffen, werd echter met 63 stemmen tegen 58 stemmen vóór verworpen.

Ter bevordering van het ziekenfondswezen en ter behartiging van de bijzondere belangen van huisartsen en specialisten, zouden commissies in het leven worden geroepen, de Huisartsen Commissie en de Specialisten Commissie, bestaande uit respectievelijk 7 en 3 leden, die op grond van een schriftelijke stemming door de groepen zouden worden gekozen. Van beide commissies zou een lid deel uitmaken van het hoofdbestuur als volwaardig lid, maar in het dagelijks bestuur zouden deze vertegenwoordigers slechts een adviserende stem hebben.

Voorts besloot de algemene vergadering dat de commissies zelf,

in overleg met het hoofdbestuur, groepsvergaderingen zouden kunnen beleggen hoewel het hoofdbestuur de voorkeur eraan gaf dergelijke landelijke vergaderingen zelf uit te schrijven; de algemene vergadering wenste het hoofdbestuur daarin evenwel niet te volgen. Burger signaleerde later dit besluit als een fout waarop moest worden teruggekomen, hetgeen bij de uitwerking in het huishoudelijk reglement echter niet geschiedde.

Afgezien van deze commissies, die als advies-commissies voor het hoofdbestuur zouden optreden, werd de mogelijkheid geopend tot stichting binnen een afdeling, in een deel van het land of in het gehele land van erkende verenigingen door leden van een bepaalde groep. Deze verenigingen zouden bindende besluiten kunnen nemen en aan hen, die wensten deel te nemen aan overeenkomsten, de verplichting tot aansluiting kunnen opleggen. Erkenning kon worden verkregen wanneer 2/3 van de groep zich had aangesloten en het reglement door het hoofdbestuur was goedgekeurd.

Voorts werd met algemene stemmen besloten de verkiezing van leden van het hoofdbestuur te doen geschieden in de algemene vergadering, waardoor de districtsgewijze samenstelling van het hoofdbestuur kwam te vervallen.

Zowel in de hoofdbestuursvergadering als in de buitengewone algemene vergadering moest Professor Burger welverdiende woorden van hulde en dank in ontvangst nemen. "De aanneming dier voorstellen is dan ook de kroon op zijn werk", schreef de verslaggever, die eindigde met de woorden: "De tijd zal moeten leren of zij inderdaad het welbegrepen belang onzer Maatschappij zullen dienen en tot bevrediging der leden zullen bijdragen".

Zo waren de voorwaarden geschapen voor een eendrachtige viering van het 75-jarig bestaan der Maatschappij met goede hoop op de toekomst. Deze viering werd gecombineerd met de 75e algemene vergadering, die te 's-Gravenhage werd gehouden omdat de negatieve houding van de afdeling Arnhem bij de moeilijkheden in de afgelopen jaren, een viering daar onmogelijk maakte. Op de middag van de tweede dag (8 juli 1924) had in de Koninklijke Schouwburg de plechtige herdenking van het 75-jarig bestaan plaats. Burger hield daarbij een magistrale herdenkingsrede waarin hij een schets gaf van de oprichting der Maatschappij en van het wel en wee van de laatste jaren. Professor Wenckebach uit Weenen sprak als feestredenaar over de ontwikkeling van de opvattingen omtrent ziekten van hart en bloedsomloop en de directeur-generaal Lietaert Peerbolte, die de zieke Minister Aalberse

verving, spelde voorzitter Burger en oud-voorzitter Deelen de versierselen van het ridderschap in de Orde van de Nederlandse Leeuw op de borst. Tevens werd bij die gelegenheid medegedeeld dat Pinkhof, secretaris van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, en Van der Meulen, oud-penningmeester van het Ondersteuningsfonds, waren benoemd tot officier in de orde van Oranje Nassau.

6. *De Maatschappij na de "Unie van Utrecht"*.

In de eerste algemene vergadering (de 76e) na de tijdelijke oplossing van de langdurige moeilijkheden, die resulteerden in de aanpassing van het huishoudelijk reglement in de buitengewone algemene vergadering van 2 en 3 mei 1925, ging maar weinig om. Er was geen enkel voorstel van de afdelingen en het voorstel van het hoofdbestuur (tot stand gekomen toen Burger enkele maanden afwezig was) om Burgers zittingsperiode met één jaar te verlengen, moest worden teruggenomen omdat deze zich niet langer beschikbaar kon of wilde stellen.

Medio 1925 namen de Huisartsen Commissie (H.C.) en de Specialisten Commissie (S.C.) de taak van de Organisaties voor de Beroepsbelangen de (H.O. en de S.O.) over.

Het ontstaan van de controverse tussen het hoofdbestuur en de commissie voor de beroepsbelangen.

Kort nadat de commissie voor de beroepsbelangen (de H.C. en de S.C.) waren ingesteld, deden zich reeds de eerste schermutelingen tussen het hoofdbestuur en deze commissies voor. De oorzaak was dat de part-time bezoldigde secretaris van de Huisartsen Commissie, Hamaker, in een brief vol vaderlijke vermaningen aan het adres van het hoofdbestuur ervan blijk gaf weinig respect voor dit college te bezitten.

Het eerste werkelijke conflict ontstond tegen het einde van 1927 toen in een vergadering van het dagelijks bestuur een aangetekend schrijven van de secretaris van de Huisartsen Commissie aan de orde kwam, dat was gericht aan de secretaris-penningmeester van de Maatschappij en betrof de grievende behandeling door laatstgenoemde van de H.C., die zich dit niet liet welgevalen. De reactie daarop van de secretaris-penningmeester was typerend voor de verhoudingen: "Wie grijpt naar de macht van het hoofdbestuur

of de geldmiddelen van de Maatschappij, die vindt den secretaris-penningmeester dwars op zijn weg en dat zal zoo blijven”.

Het conflict kwam aan de orde in de daarop volgende hoofdbestuursvergadering, waarvan een stenografisch verslag werd gemaakt. Bij de discussie over het eigendomsrecht van de weerstandskas (wie was de eigenaar, de H.C. of de Maatschappij?) was een nota van de secretaris-penningmeester ter tafel, waarin deze de merkwaardige opmerking maakte: ”gesteld dat de H.C. er met de kas vandoor ging door het bestuur te worden van een vereeniging voor huisartsen buiten de Maatschappij”. De gehele H.C. voelde zich door die uitlating beledigd en de verklaring van Droogleever Fortuyn dat dit een zuiver theoretische veronderstelling bedoelde te zijn, was weinig bevredigend.

Daarnaast beklaagde de H.C. zich over het feit dat de secretaris-penningmeester (zonder met de H.C. in overleg te treden) aan Prof. Meyers had geadviseerd een door de secretaris van de H.C. aan hem gestelde vraag niet te beantwoorden omdat het hoofdbestuur die vraag reeds eerder had voorgelegd. Bij die gelegenheid bleek dat de onderlinge verhouding tussen beide secretarissen zonder meer slecht moest worden genoemd. De botsingen in de top van de Maatschappij verlamden de activiteit. Over de algemene vergadering van 1927 schreef de verslaggever: ”Wat zij niet heeft verworpen, heeft zij uitgesteld en wat zij niet uitstellen kon, heeft zij verworpen”. Onvoldoende voorbereiding was hiervan de oorzaak.

Een tweede uitbarsting van het voortdurend sluimerende conflict deed zich voor aan het einde van datzelfde jaar. Ondanks het feit dat het hoofdbestuur, tegen de zin van de commissies voor de beroepsbelangen, had besloten de onderhandelingen met het R.K. Werkliedenverbond niet voort te zetten zolang de algemene vergadering de overeenkomst niet had goedgekeurd, ging de H.C. door met haar pogingen om contracten af te sluiten; op de interventie van de voorzitter van de Maatschappij reageerde Hamaker met een brief aan de voorzitter, die als ”onbeschoft” werd gekarakteriseerd. Tijdens de hoofdbestuursvergadering waarin het conflict ter sprake kwam, werden zo veel verwijten naar voren gebracht (men sprak van vele kleine draadjes die geleidelijk groeiden tot een touw dat de H.C. verhinderde haar werk naar behoren te doen) dat van één der hoofdbestuursleden, die nog maar kort in het college zitting had, de volgende ontboezeming werd opgetekend: ”Ik vind het hier een vreeselijk gezwam. Wij schieten niets

op; het gaat hier inderdaad om futiliteiten. Wil men de voorzitter niet weg hebben, geeft elkander dan de hand en zwamt niet verder. Het is hier een echt ouderwets gezeur". Maar ondanks deze uitschieter duurde de discussie nog uren voort zonder dat men iets bereikte.

Daarbij voegde zich in hetzelfde jaar nog een andere zaak waardoor de toestand vrijwel onhoudbaar werd. In overleg tussen de H.C. en de S.C. was een aantal (nogal aanvechtbare) regels inzake de onderlinge verhouding tussen huisartsen en specialisten opgesteld, die in de hoofdbestuursvergadering aan de orde kwamen als een met moeite bereikt compromis dat geen enkele wijziging toeliet. Hoewel het hoofdbestuur deze methode van behandeling afwees, liet het om der wille van de lieve vrede de regels ongewijzigd passeren ter behandeling in de algemene vergadering van 1927, evenwel niet als voorstel van het hoofdbestuur maar als voorstel van de H.C. en de S.C.; het werd door de algemene vergadering emotioneel ontvangen.

Hoe teer het plantje van de eensgezindheid, waarvoor Burger in de jubileumvergadering het zaad had uitgestrooid, nog was bleek bij de behandeling van dit voorstel, dat zoveel weerstanden opriep dat door een aantal afdelingen een motie werd ingediend met het doel de verdere behandeling uit te stellen tot een volgende algemene vergadering. Hoewel de indieners van de motie daarmee wilden voorkomen dat de voorstellen zouden worden afgewezen, verklaarden H.C., S.C. én hoofdbestuur (die dit blijkbaar niet begrepen) de motie niet te kunnen accepteren. De voorzitter sprak daarbij de vrees uit voor een scheuring binnen de Maatschappij en deelde bij die gelegenheid mede dat hij in dat geval de leiding niet langer zou kunnen dragen. Toen de motie niettemin werd aangenomen (met 66 stemmen voor en 44 stemmen tegen) verklaarde zowel de voorzitter van de H.C. als de voorzitter van de S.C. zich echter toch bereid tot het opnieuw in studie nemen van de zaak, waarna de voorzitter van de Maatschappij zichtbaar opgelucht (aldus het verslag) constateerde dat alles in pais en vrede was geëindigd.

Wie schetst veler verbazing toen kort daarop de voorzitter persoonlijk in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde in "Een poging tot logischen opbouw" de grondbeginselen voor de verhouding tussen huisarts en specialist uiteenzette in een artikel, waarin de bewuste voorstellen van de commissie voor beroepsbelangen werden aangeduid als lapwerk met de volgende toelich-

ting: "Tot nu toe geschiedt dit zo dat commissies die belast zijn met het behartigen van bepaalde belangen, maar die niet de zegslieden zijn voor bepaalde groepen, tot een compromis komen".

De reactie van de zijde der H.C. op dit optreden van de voorzitter maakte verdere samenwerking binnen het hoofdbestuur wel bijzonder moeilijk. In het begin van 1928 liep men vrijwel vast. Algemeen was men tot de overtuiging gekomen dat de toestand onwerkbaar moest worden genoemd; er was geen samenwerking, de vertegenwoordigers van de H.C. en de S.C. voelden zich geen leden van het hoofdbestuur en de secretaris-penningmeester verzocht om een objectief onderzoek naar zijn werk door een onpartijdige commissie omdat het hem niet mogelijk was dat werk naar behoren te doen wanneer hij steeds bloot stond aan gezochte aanmerkingen.

Hoewel Planten als lid van het hoofdbestuur nog een poging deed om met persoonlijk opgestelde reorganisatie-voorstellen uit de acute moeilijkheden te geraken, besloot het hoofdbestuur tot het instellen van een commissie van onderzoek, die de gewenste omvang van de bevoegdheden der commissie zou moeten bepalen alsmede de verhouding van de commissies tot het hoofdbestuur. Het nam dit besluit ondanks krachtig verzet van de vertegenwoordigers der commissies in het hoofdbestuur.

Inmiddels werden er echter ook buiten de kring van het hoofdbestuur bezwaren gevoeld tegen de werkwijze van de commissies en met name tegen hun autoritaire optreden. Als voorbeeld daarvan werd gesignaleerd het feit dat de voorzitter van de S.C. in de algemene vergadering ermede had gedreigd dat de specialisten de Maatschappij zouden verlaten wanneer de voorstellen, die de onderlinge relatie tussen huisartsen en specialisten regelden, niet zouden worden aangenomen; hij deed dit zonder dat door de specialisten werkelijk een uitspraak in deze geest was gedaan.

Ten aanzien van de werkwijze van de H.C. was er de klacht dat de afdelingen in het opstellen van de concept-overeenkomst met het R.K. Werkliedenverbond nauwelijks waren gekend.

De ontevredenheid leidde ertoe dat de afdeling Rotterdam voor de algemene vergadering van 1928 twee voorstellen indiende, die door verschillende afdelingen werden gesteund; een voorstel om de bestaande Specialisten Commissie op te heffen en een nieuwe zodanig te organiseren, dat er een beter contact met de specialisten in den lande zou ontstaan én een voorstel om de Huisartsen Commissie te liquideren en een nieuwe in het leven te roepen

waarvan de bevoegdheden aanmerkelijk zouden zijn beperkt, één en ander terwijl de commissies nog maar nauwelijks met hun werkzaamheden waren aangevangen!

Ook het hoofdbestuur ging deze richting uit toen het in zijn voorstel aan de algemene vergadering suggereerde een in te stellen commissie van onderzoek te binden aan enkele grondbeginselen, zoals:

- a. de Commissies voor Beroepsbelangen zijn werk- en adviescommissies, die in geen enkel opzicht het karakter van besturen van groepen leden zouden mogen krijgen,
- b. het voorbereidend werk dat de Commissies zullen doen, kan alleen geschieden in opdracht van het hoofdbestuur en
- c. de leden der Commissies worden voor een bepaalde tijd gekozen en moeten niet onmiddellijk herkiesbaar zijn."

De algemene vergadering van 1928 ging met deze beperking van de bewegingsvrijheid van een commissie van onderzoek echter niet akkoord en op voorstel van de afdeling Amsterdam werd slechts besloten tot de instelling van een commissie, die een onderzoek moest verrichten naar de bevoegdheden van de commissies voor beroepsbelangen en hun verhouding tot het hoofdbestuur.

Het onderzoek van de Commissie Buning (1929).

De commissie, die met het onderzoek was belast, stond onder leiding van Buning. Haar rapport kwam gereed in april 1929 maar werd eerst gepubliceerd in september van dat jaar. De commissie constateerde dat de gerezen moeilijkheden niet alleen het gevolg waren van fouten in de bestaande organisatie maar zeker ook van de wijze waarop verschillende functionarissen, die waren geroepen om de Maatschappij te dienen, hun taak hadden opgevat. De commissie achtte de toestand, die zich had ontwikkeld, ernstig en meende dat verbetering niet alleen door organisatorische maatregelen moest worden verkregen; "men vraagt zich met verbazing af", zo schreef de commissie in haar rapport, "hoe het mogelijk is dat personen, geroepen om het belang der Maatschappij te dienen, niet in betere samenwerking en onderlinge waardering dat doel konden bereiken".

De vraag of reorganisatie wenselijk was, beantwoordde de commissie positief. Samengevat stelde de Commissie Buning dat:

1. het bestaan van commissies voor beroepsbelangen als werk- en advies-commissies wenselijk moest worden geacht;

2. het hoofdbestuur voor het werk der commissies de volle verantwoordelijkheid diende te dragen;
3. zij dacht aan drie commissies, een huisartsen-commissie (H.C.) een specialisten-commissie (S.C.) en een Centrale Commissie voor Beroepsbelangen (C.C.), waarbij de H.C. en de S.C. zouden kunnen bestaan uit vier leden, districtsgewijze gekozen door de groepen voor de tijd van vier jaar, met éénmaal de mogelijkheid tot herverkiezing;
4. de voorzitters der commissies de vergaderingen van het hoofdbestuur met stemrecht zouden moeten bijwonen en die van het D.B., indien het D.B. dit zou wensen maar dan met adviserende stem;
5. men de bureaus zou moeten samenbrengen in het gebouw van het secretariaat der Maatschappij.

Het hoofdbestuur, dat zich tenvolle bewust was van de ernst van de zaak, wijdde verschillende besprekingen aan het rapport en aan de reacties die het tweek bracht. Uiteindelijk week het in zijn voorstellen aan de algemene vergadering in belangrijke mate af van de suggesties, die het rapport der Commissie Buning bevatte. Het stelde namelijk voor de commissies te laten bestaan uit drie, door de algemene vergadering voor de periode van drie jaar te kiezen leden, die eenmaal herkiesbaar zouden moeten zijn; het zou de erkende verenigingen van huisartsen en/of specialisten in de afdelingen alsook de afdelingen zelf de gelegenheid willen geven kandidaten bij het hoofdbestuur voor te dragen; vertegenwoordigers van de commissies zouden op verzoek van hoofdbestuur of dagelijks bestuur geregeld de vergaderingen met adviserende stem moeten bijwonen; bij wijze van uitzondering zouden hoofdbestuur of dagelijks bestuur zonder hen kunnen vergaderen; de ambtenaren der commissies zouden volgens het voorstel van het hoofdbestuur worden benoemd door de algemene vergadering op voordracht van het hoofdbestuur, dat daartoe overleg zou moeten plegen met de betrokken commissie.

Het is begrijpelijk dat de belangrijke vermindering van de invloed der groepsvertegenwoordigers bij de bestaande commissies grote weerstanden opriep en een stroom van ingezonden stukken en amendementen veroorzaakte. Sommigen echter ging het teruggedringen van de invloed der commissies niet ver genoeg; hiervan getuigt het voorstel om de taak van de commissies te beperken tot de ziekenfondsproblematiek en alle andere beroepsbelangen te endosseren aan de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen.

Anderen stelden dat het hoofdbestuur het recht en niet de plicht zou moeten hebben het advies van de commissies in te winnen, terwijl zich ook nog afdelingen lieten horen die in het geheel geen commissies voor de groepen wensten; zij voelden voor één ziekenfondscommissie, samengesteld uit huisartsen en specialisten. Tenslotte waren er afdelingen die meenden dat de voorgestelde wijzigingen te ver gingen met als uiterste enkele afdelingen (met Haarlem aan de kop) die elke reorganisatie afwezen als een gevaar voor de eenheid in de Maatschappij.

Opvallend is het dat bij de vele amendementen voor het eerst de suggestie werd gedaan om voor de ambtelijke functie een niet-medicus aan te trekken; het hoofdbestuur vond die gedachte echter te revolutionair.

Het hoofdbestuur realiseerde zich dat het een zware buitengewone algemene vergadering tegemoet ging (de vergadering werd op zaterdagavond 31 mei en zondag 1 juni 1930 te Amsterdam gehouden) en besloot tevoren af te treden indien de motie van de afdeling Haarlem om de voorstellen niet in behandeling te nemen, zou worden aanvaard. Reeds het begin van de vergadering (waarbij 50 van de 60 afdelingen aanwezig waren) was buitengewoon moeilijk omdat achtereenvolgens twee oud-voorzitters (Burger en Kersbergen) de voorstellen bestreden naast de vertegenwoordigers van de bestaande commissies voor beroepsbelangen. Toen kort daarop de motie Haarlem aan de orde kwam, maakte het hoofdbestuurslid Planten de opmerking dat hij, indien deze motie zou worden verworpen, gaarne ertoe bereid was uiteen te zetten welke dingen er in de commissies gebeurden, waarmede het belang van huisartsen en specialisten niet was gediend. Bij het rumoer dat hierdoor ontstond, constateerde de voorzitter dat collega-hoofdbestuurslid Planten met zijn toezegging "de vuile was buiten te hangen" buiten de orde was gegaan; toch werd de motie verworpen met 81 stemmen tegen en 59 stemmen voor.

Na het nemen van deze barrière waren de moeilijkheden echter nog niet overwonnen. Bij de puntsgewijze behandeling van de voorstellen van het hoofdbestuur werd de gedachte dat er commissies voor beroepsbelangen als werk- en adviescommissies zouden moeten zijn, bestaande uit ten minste drie leden, zonder veel moeilijkheden aanvaard omdat de toevoeging "ten minste" alle mogelijkheden open liet.

De problemen kwamen hierna. Bij de discussie over de wijze van verkiezing van de leden der commissies, waarover de meningen

zeer uiteen liepen, diende de afdeling 's-Gravenhage een motie in, hierop neerkomende dat de algemene vergadering als haar oordeel zou moeten uitspreken dat de belangen van huisartsen respectievelijk van specialisten dienden te worden behartigd door vertegenwoordigers, die door deze groepen zelf waren gekozen. Nadat het hoofdbestuur consequent het aannemen van deze motie had ontraden, werd ze verworpen met 74 stemmen tegen en 73 stemmen voor.

Vóórdat de stemming werd gehouden, had de voorzitter van de Specialisten Commissie verklaard dat zijn commissie zou aftreden ingeval de motie werd verworpen en na de stemming sloot de voorzitter van de Huisartsen Commissie zich hierbij aan. In de verwarring, die toen ontstond, kwam eerst enige orde nadat de voorzitter had voorgesteld, aangezien enkele afgevaardigden meenden bij vergissing niet juist te hebben gestemd, de motie 's-Gravenhage opnieuw aan een stemming te onderwerpen. Deze tweede stemming werd echter voorkomen omdat de algemene vergadering in arren moede meeinging met het voorstel van Kersbergen om de verdere behandeling te schorsen teneinde de afgevaardigden de gelegenheid te geven tot het alsnog raadplegen van hun afdelingen. De voorzitters der commissies deelden na de aanvaarding van dit voorstel mede de ter beschikkingstelling van hun mandaten voorlopig in te trekken.

In de middagvergadering, waarin de regeling betreffende de religieuze ziekenfondsen werd behandeld, maakte de voorzitter het besluit bekend dat de verdere behandeling van de reorganisatievoorstellen zou plaats vinden in een buitengewone algemene vergadering, te beleggen kort na de grote vakantie en niet later dan oktober.

In de hoofdbestuursvergadering, die vooraf ging aan de gewone algemene vergadering van dat jaar (1930) te Leeuwarden, uitten verschillende leden van het hoofdbestuur hun misnoegen over de gang van zaken; vooral Planten toonde zich teleurgesteld over de houding van het hoofdbestuur en met name van de voorzitter. Men besloot, alvorens verder te gaan, tot een bespreking met de belangrijkste opposanten en opposerende afdelingen. Maar ook deze bespreking waarbij, naast het hoofdbestuur, de voltallige commissies voor de beroepsbelangen (H.C. en S.C.), de Commissie Buning, vier oud-voorzitters, oud-secretaris Schreve en vertegenwoordigers van zeven belangrijke afdelingen aanwezig

waren, bracht dezelfde meningsverschillen op tafel en loste niets op omdat niemand zich door iemand liet overtuigen. De voorzitter (dat was inmiddels Planten) besloot de bijeenkomst met de woorden: "Wij komen uit het moeras, mits ieder uwer overtuigd wil zijn dat, wat het hoofdbestuur voorstelt, wél overwogen is. Het vertrouwen in onze Maatschappij in zijn tegenwoordige samenstelling is bij vele leden onvoldoende".

Het feit dat het hoofdbestuur op 27 en 28 september voor het eerst in het nieuwe gebouw aan de Keizersgracht 327 vergaderde, bracht evenmin vrede in de gemoederen. De nieuwe voorstellen kwamen na een lange tijd van voorbereiding eerst in de hoofdbestuurvergadering van 13 en 14 december aan de orde. Over de belangrijkste geschilpunten besloot men na uitgebreide discussies en steeds bij meerderheid van stemmen het volgende: De leden der commissies zullen in de algemene vergadering door de afgevaardigden worden gekozen uit kandidaten die door de erkende verenigingen worden gesteld; bezoldigde functionarissen worden benoemd door de algemene vergadering op voordracht van het hoofdbestuur, dat daaromtrent te voren overleg zal plegen met de betrokken commissie (H.C. of S.C.); het hoofdbestuur zal steeds vergaderen in aanwezigheid van de vertegenwoordigers van de commissies, die een adviserende stem hebben; de D.B.-vergaderingen worden uitsluitend door deze vertegenwoordigers bijgewoond indien het D.B. dat wenst.

De voorzitter zou deze grondgedachten nader uitwerken en voor advies zenden naar de commissies voor beroepsbelangen en naar de Commissie Buning met het verzoek advies uit te brengen vóór 1 februari 1931. Het gevolg van deze langdurige voorbereiding was dat, ondanks de toezegging van het hoofdbestuur aan de algemene vergadering dat nieuwe voorstellen uiterlijk oktober 1930 in een buitengewone algemene vergadering aan de orde zouden komen, de behandeling van deze voorstellen eerst in de gewone algemene vergadering van juli 1931 kon geschieden.

Na de ingewonnen adviezen had het hoofdbestuur op een aantal belangrijke punten "het been stijf gehouden" maar ook hier en daar wat toegegeven. Met betrekking tot de verkiezing van de leden der commissies, stelde het hoofdbestuur nu voor deze te doen plaats vinden in de groepsvergaderingen en, ingeval die niet werden gehouden, in de algemene vergadering van de Maatschappij. De ambtenaren van de commissies zou de algemene vergadering van de Maatschappij moeten benoemen op voordracht van het

hoofdbestuur, dat daartoe overleg zou moeten plegen met de commissies. In de vergaderingen van het hoofdbestuur en van het dagelijks bestuur zou één vertegenwoordiger van elke commissie zitting moeten hebben met adviserende stem, terwijl het dagelijks bestuur de mogelijkheid zou moeten hebben om ook zonder deze vertegenwoordigers te vergaderen, zij het dat het dagelijks bestuur dan geen definitieve besluiten zou kunnen nemen over zaken, die de belangen der groepen raakten. De bureaus der commissies waren te concentreren in het bureau van de Maatschappij.

De H.C. en de S.C. publiceerden kort voor de algemene vergadering als unanieme mening elke reorganisatie als overbodig te beschouwen en het openen van de mogelijkheid tot verkiezing van de leden der commissies door de algemene vergadering der maatschappij alsmede de benoeming van de functionarissen door deze vergadering als volstrekt onaanvaardbaar van de hand te wijzen; voorts noemden zij de imperatieve regeling, dat de bureaus in het gebouw van de Maatschappij moesten worden ondergebracht, onjuist.

In de bewuste algemene vergadering van juli 1931, waarin voor de zoveelste maal moest worden geoordeeld over reorganisatievoorstellen van het hoofdbestuur een vergadering, die door Plan ten straf – té straf? – werd geleid zodat hij meermalen het verwijt kreeg te horen dat men nauwelijks gelegenheid kreeg het woord te voeren, moest het hoofdbestuur nogal wat "veren laten" op de belangrijkste onderdelen van het voorstel. De mogelijkheid tot verkiezing van de leden der commissies door de algemene vergadering kwam te vervallen. De algemene vergadering besloot dat de verkiezing slechts kon plaats vinden in de groepsvergaderingen. Bovendien zouden de functionarissen worden benoemd door de groepsvergaderingen op voorstel van de commissies, die daarbij overleg zouden plegen met het hoofdbestuur. De concentratie van de bureaus op de Keizersgracht bleef echter gehandhaafd.

De stemming die in de Maatschappij was ontstaan in de korte tijd na de reorganisatie in 1924 onder leiding van Burger, kwam in deze algemene vergadering duidelijk tot uitdrukking. De verslaggever rapporteerde een zekere vastberaden stemming, gericht tegen de commissies. "De meerderheid heeft met een verbeterde rustigheid het praten over de zaak aangehoord maar als het op stemmen aankwam, tegen de Commissies gestemd. De Commissies zelve waren duidelijk gegriefd door de gang van zaken".

Wat betreft de artsen in ambtelijke dienst had het hoofdbestuur toegezegd te zullen nagaan of er werkelijk behoefte bestond aan een afzonderlijke commissie voor ambtenaren (A.C.). Dit bleek in het geheel niet het geval te zijn; de betrokken leden achtten hun belangen op voortreffelijke wijze gewaarborgd door de Centrale Commissie voor de Beroepsbelangen. Uit de gehouden enquête bleek dat 118 ambtenaren tegen een afzonderlijke commissie hadden gestemd, 13 stemden voor en 5 blanco.

In een buitengewone algemene vergadering (december 1931) kreeg de aanpassing van het huishoudelijk reglement haar beslag, waarna in groepsvergaderingen de nieuwe commissies werden gekozen. Geen enkel lid van de "oude" commissies keerde erin terug. Voor de Huisartsen Commissie werden aangewezen Koning, Homoet en Eggink, die als secretaris-penningmeester van de H.C. een grote invloed zou krijgen; voor de Specialisten Commissie werden gekozen Van Gangelen, Schalijs en Boekelman.

In 1934 trad Van Cappellen op als voorzitter van de S.C.; hij zou ook in de leiding van de Maatschappij een belangrijke rol spelen tot aan het uitbreken van de oorlog.

Na de reorganisatie van 1931.

Veel baat heeft men bij de reorganisatie niet gehad want vrij spoedig na het instellen van de commissies begon opnieuw het gehakketak over prestige-kwesties en bevoegdheden waardoor de onderlinge verhoudingen gespannen werden, niet alleen tussen de functionarissen onderling maar ook tussen leden van het hoofdbestuur en leden van de commissies. Bij herhaling werd duidelijk hoezeer de Commissie Buning het bij het rechte eind had toen zij vaststelde dat de moeilijkheden in de top van de Maatschappij niet zozeer een gevolg waren van de structuur van de organisatie maar veel meer van het optreden van de personen, die in deze structuur werkzaam waren.

Voor de moeilijkheden, die geleidelijk-aan groter werden en uiteindelijk leidden tot nieuwe reorganisatieplannen, waren drie hoofdoorzaken aan te wijzen: ten eerste de ondankbare taak waarvoor de commissies waren geplaatst; ten tweede het optreden van de Huisartsen Commissie en in het bijzonder van haar secretaris-penningmeester, Eggink, en, ten derde, het feit dat het hoofdbestuur bij herhaling, naar de mening van de commissies veelal ten onrechte, ingreep in bepaalde procedures, die door de com-

missies in gang waren gezet of waarvan de commissies meenden dat ze het hoofdbestuur niet regardeerden.

Het uitvoeren van de praktische ziekenfondspolitiek, wat de voor naamste opgave was voor de commissies (in het bijzonder voor de Huisartsen Commissie) was weinig aantrekkelijk. Het voeren van onderhandelingen met besturen van ziekenfondsen alsmede met de afdelingen en de discussies in het hoofdbestuur, dat uiteindelijk de resultaten moest goedkeuren, maakten deze opgave tot een uiterst ondankbare zaak, waarbij men het onmogelijk iedereen naar de zin kon maken. Bovendien kon de behartiging van de groepsbelangen gemakkelijk leiden tot meningsverschillen tussen huisartsen en specialisten onderling.

In mei 1935 ontstond een scherp conflict toen een honoreringsvoorstel, waarover tussen H.C. en S.C. overeenstemming bestond en dat de goedkeuring van het hoofdbestuur had verworven, door de groepsvergadering van de huisartsen werd verworpen. Kreeg men zijn zin niet, dan was het eerste waarmede werd bedreigd of waartoe men besloot: uittreden.

In 1934 traden de friese specialisten uit omdat het hoofdbestuur niet kon instemmen met de opvatting dat de Maatschappijziekenfondsen in Friesland specialistische hulp niet als verstrekking mochten invoeren.

In 1936, bij de vernieuwing van de contracten met de samenwerkende amsterdamsche ziekenfondsen, lieten de huisartsen, die een overeenkomst hadden bereikt, de specialisten, die nog niet zo ver waren gevorderd, in de steek. Het hoofdbestuur kon daarmede niet akkoord gaan en weigerde de overeenkomst te ondertekenen, waarop de amsterdamsche huisartsen prompt met uittreden dreigden. Dit leidde ertoe dat het hoofdbestuur door de knieën ging met als gevolg scherpe verwijten van de zijde der S.C.

Hammes signaleerde in de vergadering van het hoofdbestuur d.d. 30 januari 1934 dat er in het land veel wantrouwen heersten ten opzichte van het beleid van de commissies en in het bijzonder ten opzichte van de heer Eggink, aan wie men het mislukken van de ziekenfondspolitiek van de Maatschappij verweet. In de vergadering van februari 1938 waarschuwde Schalijs tegen de wijdverbreide ontevredenheid onder de specialisten: "Bij het minste staat men klaar om uit te treden; op vele plaatsen (zooals te Rotterdam) is het voor de leiding een kleine moeite om de specialisten en bloc te doen uittreden". Bij die gelegenheid juichte de voorzitter van de S.C. het toe dat de zaak aan de orde werd

gesteld, want, zo zei hij, de wijze waarop het hoofdbestuur in de kwestie Amsterdam de S.C. had behandeld, was een schande. "Men is het wachten mee en er zal voor de specialisten wat bereikt moeten worden; de Maatschappij is te veel huisarts-gericht". Een duidelijk symptoom van de heersende ontevredenheid was de poging, die werd ondernomen door een oud-voorzitter van de S.C. (Van Romunde) tot stichting van een unie van plaatselijke specialistenverenigingen. Bij de behandeling van deze kwestie in een groepsvergadering van de specialisten op 19 juni 1932 bleek evenwel dat men niet voelde voor een unie buiten en evenmin voor een unie binnen de Maatschappij. Bij stemming werd de gedachte verworpen met 62 stemmen tegen, 16 voor en 15 blanco! Er werd in die dagen ook druk stemming gemaakt tegen de inrichting van de Maatschappij, waarbij als bezwaar naar voren werd gebracht een (vermeende) geringe machtspositie van de H.C. en de S.C. waardoor de belangen van huisartsen en specialisten in handen van het hoofdbestuur niet veilig zouden zijn. Daarbij speelde een belangrijke rol de Nederlandsche Vereeniging van Huisartsen (opgericht in 1924 bij de opheffing van de Organisatie van Huisartsen in de Maatschappij) met aan het hoofd Leydesdorff en Hamaker, oud-secretaris van de Huisartsen Organisatie, die niet had voldaan en nu rancuneus de Huisartsen Commissie en het hoofdbestuur vervolgde.

Maar ook binnen de Maatschappij lagen de verhoudingen moeilijk. Het was vooral het autoritaire en soms irritante optreden van Eggink, dat in het land veel weerstand opriep. In Apeldoorn leidde het optreden van Eggink tot een conflict dat werd voorgelegd aan de Afdelingsraad, die Eggink in het ongelijk stelde en hem onjuiste voorstelling van zaken in het hoofdbestuur ten laste legde. Het hoofdbestuur meende de Afdelingsraad van Apeldoorn in verband met deze uitspraak ter verantwoording te moeten roepen maar toen de zaak voor de Raad van Beroep werd behandeld, werden het hoofdbestuur en het dagelijks bestuur in gebreke gesteld.

Ook binnen de top van de Maatschappij ergerde het optreden van Eggink velen. Typerend voor de verhoudingen was de discussie in de buitengewone algemene vergadering van 1937 toen bij de benoeming van een nieuwe secretaris-penningmeester voor het hoofdbestuur de vraag aan de orde kwam of de nieuwe functionaris zou zijn opgewassen tegen de persoon van de secretaris der H.C., die – naar werd opgemerkt – de opperste leidsman van

het hoofdbestuur scheen te zijn. Voorzitter Kersbergen antwoordde dat die vraag inderdaad zin had en dat het één van zijn grootste kwaliteiten was dat hij de heer Eggink aan kon waarmede hij zich een protest van Leydesdorff op de hals haalde, die werd gesteund door een applaus van de vergadering.

In oktober 1934 reeds had het hoofdbestuur kritiek op de werkwijze van de H.C., hierop neerkomende dat men de secretaris-penningmeester van de H.C. te zeer zelfstandig liet optreden. Derhalve stelde het hoofdbestuur voor de omvang van de H.C. uit te breiden tot vijf leden; de H.C. was echter niet overtuigd van het nut van die uitbreiding.

Bij de behandeling van het voorstel in de groepsvergadering van de huisartsen op 15 december 1934 oefende Kersbergen scherpe kritiek uit op de H.C. De secretaris zou een veel te vooraanstaande plaats innemen omdat de voorzitter vaak ontbrak; hij zou herhaaldelijk zeer laat op zijn bureau komen, soms in het geheel niet, waardoor het hoofdbestuur te hulp moest komen. De kritiek op de H.C. en haar secretaris-penningmeester culmineerde in de algemene vergadering van 1939 bij de behandeling van de begroting en het jaarverslag. De van verschillende zijden geuite klachten waren samen te vatten in: weinig respect voor de lokale omstandigheden en voor de afdelingsbesturen, die op hun vragen na lange tijd, soms eerst na jaren, antwoord kregen; eigenmachtig optreden bijvoorbeeld bij de aanstelling van een functionaris voor de buitendienst waaromtrent geen besluit in de groepsvergadering was genomen; het onvoldoende informeren door de H.C. van de leden (geen zwaarder verwijt kon de H.C. treffen dan de opmerking: "wat de Nederlandsche Vereeniging van Huisartsen doet, moest eigenlijk de H.C. doen").

Er werd in genoemde buitengewone algemene vergadering gesproken over een wonde plek in de Maatschappij die officieel de H.C. moest worden genoemd omdat die verantwoordelijk was voor het doen en laten van haar secretaris. Toen in het bijzonder het vrijpostig optreden ter sprake kwam, interrumpeerde de voorzitter met de opmerking dat niet alle vrijmoedigheid van de H.C. door het hoofdbestuur werd gedekt.

De onderlinge verhouding tussen de leidende instanties werd bovendien zwaar op de proef gesteld door het feit dat het hoofdbestuur bij herhaling meende te moeten ingrijpen. Bij de reeds vermelde moeilijkheden op ziekenfondsgebied in Friesland, gingen de voorzitter en de secretaris-penningmeester van de Maatschap-

pij daarheen voor overleg, evenwel zonder een vertegenwoordiger van de S.C. omdat die zou werken als "een rode lap op een stier!". Bij de moeilijkheden met de kinderartsen, waarbij de S.C. meende een gesprek met de vereniging van kinderartsen te moeten voeren en de H.C. zich op het standpunt stelde dat de commissies dit in onderling overleg moesten doen, verklaarde het hoofdbestuur van oordeel te zijn dat de onderhandelingen door het hoofdbestuur moesten worden gevoerd. Over de problemen in Groningen gingen, ondanks de waarschuwing van de S.C., de voorzitter en de secretaris-penningmeester van de Maatschappij praten. De voorzitter van de S.C., Van Cappellen, zei dit als een ernstige fout te zien, waarna de voorzitter van de Maatschappij opmerkte dat "volgens art. 72 van het huishoudelijk reglement we de Commissies om advies moeten vragen maar verder staan we volmaakt boven de Commissies".

Dat men niet overal tevreden was met de constellatie, die in 1931 was geschapen, bleek bovendien toen de afdeling Amersfoort in 1936 bij de algemene vergadering een compleet reorganisatievoorstel indiende. Het was een voorstel, dat veel gelijkenis vertoonde met Sikkels federatieve structuur van destijds. De afdeling gaf in overweging vier zelfstandige verenigingen in het leven te roepen voor huisartsen, apotheekhoudende huisartsen, specialisten en ambtenaren, welke verenigingen federatief waren te bundelen. Daarnaast dacht de afdeling aan een federatie van ziekenfondsen, geheel zelfstandig en bestuurd door ziekenfondsgedelegeerden. Niet ten onrechte zei Kersbergen, die toen voorzitter was: "er heerscht in onze Maatschappij een echte organisatie-woede". Het voorstel kreeg overigens nauwelijks aandacht en werd op verzoek van het hoofdbestuur kort voor de algemene vergadering ingetrokken.

Toch bleef van de gedachte om het ziekenfondswezen afzonderlijk te organiseren, wel iets hangen, zoals bijvoorbeeld bleek toen Van der Helm in 1937 op eigen houtje een poging ondernam om een bond van ziekenfondsen te stichten. Maar hij werd bijtijds door het hoofdbestuur "teruggehaald" en men leidde de actie in de richting van periodieke regionale bijeenkomsten; daarvan is in de praktijk echter niets terecht gekomen.

De uitlating van de voorzitter der Maatschappij, nadat Van der Helm de hoofdbestuursvergadering waarin hij ter verantwoording was geroepen had verlaten, is typerend: "Inzake het tot stand komen van wijzigingen in het huishoudelijk reglement be-

hoeven we niet bevreesd te zijn; wij hebben eenmaal de meerdere macht gekregen en laten ons die niet ontnemen, maar we moeten wel degelijk luisteren naar dergelijke stemmen”.

Eveneens een uiting van onvrede met de bestaande situatie was de min of meer ongrijpbare gedachte van Schalij, onder de titel ”Sociaal-medische Regeling” aangeboden aan de algemene vergadering van 1937, die echter niet wist wat daarmee te doen. In het stuk werd gepleit voor meer contact tussen centrum en periferie waarbij de artsen zich zouden moeten groeperen al naar gelang hun belangstelling in zaken van volksgezondheid. De uitwerking van die gedachte hield evenwel vele vergaderingen met evenzovele verslagen in zodat de algemene vergadering zich beleefd maar gereserveerd over de gedachte van Schalij uitliet.

Belangrijker was eigenlijk dat de leidende figuren op landelijk en plaatselijk niveau met groeiende zorg de belangstelling bij de artsen voor het gebeuren in de Maatschappij zagen teruglopen. Het meest duidelijke teken daarvan was het geringe bezoek aan de afdelingsvergaderingen, zó zelfs dat men er met recht aan kon twifelen of het standpunt, dat de afgevaardigden van de afdelingen op de algemene vergadering innamen, wel een afspiegeling was van de meerderheid in het land. Met het oog op deze vraag stelde de afdeling Wageningen ter gelegenheid van de algemene vergadering van 1937 een wijziging in de procedure van stemmen voor. Wanneer iedere afgevaardigde de op de afdelingsvergadering werkelijk uitgebrachte stemmen zou mededelen en men telde al deze stemmen (voor zowel als tegen) op, dan kreeg men – aldus de afdeling Wageningen – de uitslag van alle in werkelijkheid uitgebrachte stemmen. Een regeling in deze geest zou moeten worden aangevuld met een vrij mandaat voor de afgevaardigden ten aanzien van moties maar over amendementen of nieuwe voorstellen zou niet kunnen worden gestemd vóórdat die in de afdelingen aan de orde waren geweest. Men behoeft zich er niet over te verwonderen dat het hoofdbestuur, ondanks de goede bedoeling, met betrekking tot dit voorstel negatief moest adviseren aangezien de aanvaarding daarvan het werk in de algemene vergadering geheel steriel zou maken; de afdeling trok het voorstel in vóórdat het in behandeling kon komen.

De malaise bleef niet beperkt tot de afdelingsvergaderingen. Het was velen reeds opgevallen dat ook de belangstelling voor de algemene vergaderingen terugliep; wanneer men er niet per se moest zijn uit hoofde van de een of andere functie, bleef men thuis.

”Waarvoor zou men trouwens in de Algemeene Vergadering geestdrift opbrengen” schreef Van Rijnberk in één van zijn vele verslagen, ”Algemeene beginselvragen komen nauwelijks meer aan de orde. De besprekingen lopen bijna steeds en uitsluitend over erkende en verkapte geldzaken waarbij de gouden standaard al lang heeft plaats gemaakt voor de kleine zilverlingen. Zelfs het kwartje is in onzen democratischen tijd een persoon van gewicht geworden”.

In de algemene vergadering van 1933 reeds moest de voorzitter, toen hij Professor Kouwer herdacht, eraan herinneren dat ”tegenwoordig de medische hoogleeraren geen deel meer nemen aan het Maatschappij-leven”. De objectieve verslaggever begreep dit maar al te goed, gezien de vermelding: ”Wat op de algemeene vergadering behandeld wordt betreft hoofdzakelijk materiële groepsbelangen. De debatten zijn er noodeloos lang, veelal omdat de voorbereiding onvoldoende en de leiding niet vast genoeg is. Dit laatste klaarblijkelijk ook doordat bij het veel te talrijke hoofdbestuur en bij de veel te talrijke instanties die elke zaak doorlopen moet, de eensgezindheid niet steeds volkomen is. Bovendien blijkt er uit de debatten zoo vaak nog van persoonlijk achterdeschermen geharrewar en onverdraagzaamheid”.

De groei naar de reorganisatievoorstellen van 1940.

Het kon niet anders: men groeide opnieuw naar een reorganisatie van de Maatschappij. Er was slechts een aanleiding nodig, een voorval, om de gedachte die geleidelijk-aan bij velen óók in het hoofdbestuur was gaan leven, in een realiteit om te zetten.

Die aanleiding werd de behandeling in de algemene vergadering van de overeenkomst tussen de Maatschappij en de Federatie van Vereenigingen voor Ziekenhuisverpleging in Nederland, het resultaat van vier jaar moeizaam onderhandelen, waarbij het niet dan met grote inspanning was gelukt overeenstemming te bereiken. Bij de behandeling van deze overeenkomst in de buitengewone algemene vergadering van 14 mei 1939 ging de voorzitter van de betrokken commissie ad hoc in het geheel niet in op de inhoud van een aantal bezwaren, dat tevoren schriftelijk was ingezonden; hij wees erop dat betere voorwaarden niet waren te bereiken bij een tegenpartij die toch al niet erg ”happig” was op een overeenstemming met de Maatschappij. Deze opmerking werd krachtig ondersteund door het hoofdbestuur, dat bij monde van de voor-

zitter erop wees dat inderdaad niet de volle honderd procent was bereikt maar dat het onverstandig zou zijn het onderste uit de kan te willen hebben. Toen men in de vergadering desondanks doorging met het aandringen op wijzigingen, maakte één der commissie-leden de opmerking dat men er rekening mee diende te houden dat de commissie niet bereid zou zijn tot opnieuw onderhandelen over afwijkende voorstellen en dat de overeenkomst in feite moest worden gezien als à prendre ou à laisser. Deze druk op de vergadering had een omgekeerd effect; men schroomde niet een aantal amendementen aan te nemen.

In de hoofdbestuursvergadering, die onmiddellijk in aansluiting aan deze algemene vergadering werd gehouden, kwam men algemeen tot de conclusie dat het zó niet langer kon en men vergeleek het optreden van de algemene vergadering met een rel, waarvoor men zich ten overstaan van de wederpartij moest schamen. Het hoofdbestuur besloot aan de gewone algemene vergadering van juli 1939 ontheffing te vragen van artikel 73, waarin werd bepaald dat het hoofdbestuur was gehouden de besluiten van de algemene vergadering uit te voeren; indien het die ontheffing niet zou verkrijgen, zou het hoofdbestuur en bloc aftreden. Daarnaast gaf het hoofdbestuur als zijn mening te kennen dat de werkwijze in de Maatschappij diende te worden gewijzigd.

In het besloten deel van de algemene vergadering werd aan het hoofdbestuur opgedragen nader te bezien wat er op het terrein van de overeenkomst met de Federatie van Vereenigingen voor Ziekenhuisverpleging nog gedaan zou kunnen worden. Het hoofdbestuur zegde toe een kleine commissie in het leven te roepen om de structuur en de werkwijze van de Maatschappij opnieuw aan een onderzoek te onderwerpen. Deze commissie bestond uit de hoofdbestuursleden Schalijs, Klein Sworming en Faber.

De voorstellen van de Commissie Schalijs.

In de eerste brief van de commissie aan het hoofdbestuur werden de onderwerpen aangegeven, die naar het oordeel van de commissie dringend in studie dienden te worden genomen. Als zodanig werden vermeld: het ontbreken van unificatie van de Maatschappij-ziekenfondsen, de trage gang van zaken in de Maatschappij tengevolge van de overbelasting van het hoofdbestuur, de wijze van behandeling van zaken met een duidelijk gewestelijk karakter, de autonomie der afdelingen en de onvoldoende leiding van

het hoofdbestuur in ziekenfondszaken (ondanks de "meerdere macht") als gevolg van deze autonomie.

Nadat één van de leden van het hoofdbestuur nog tevergeefs had gepoogd de discussie over een reorganisatie uit te stellen in verband met de ongunstige omstandigheden (er waren 1400 artsen gemobiliseerd), begon in de hoofdbestuursvergadering van oktober 1939 een eerste gedachtenwisseling over het inmiddels door de commissie uitgebrachte rapport. Het bleek dat de commissie voor haar reorganisatie-voorstellen een merkwaardig uitgangspunt had gekozen. Artikel 32 van het huishoudelijk reglement bepaalde namelijk dat de afdeling zich had te onthouden van daadwerkelijk ingrijpen in zaken, die de belangen van een in het gebied van de afdeling bestaande erkende vereniging van huisartsen of specialisten in het bijzonder betroffen. Benoemde nu de afdeling een afgevaardigde, die op de algemene vergadering besliste over ziekenfondszaken, dan greep die afdeling daadwerkelijk in in de belangen van de erkende vereniging; dus, zo redeneerde de commissie, moesten ziekenfondszaken niet meer door de algemene vergadering worden behandeld, maar door de commissies. Hoe was het mogelijk!

In overeenstemming met deze merkwaardige redenering, stelde de commissie voor om zaken, die daadwerkelijk de belangen van huisartsen en specialisten raakten, niet meer in de algemene vergaderingen te laten behandelen maar in de groepsvergaderingen; mocht men het daar onderling niet eens kunnen worden, dan zou het hoofdbestuur moeten beslissen met uitschakeling van de algemene vergadering. Het hoofdbestuur ging in meerderheid akkoord met deze gedachte en ook de vertegenwoordiger van de H.C. stemde voor evenals die van de S.C.; later zou dat veranderen.

Het tweede voorstel van de commissie gaf evenwel aanleiding tot grote moeilijkheden. Teneinde het hoofdbestuur te ontlasten, stelde de commissie voor een zelfstandige ziekenfondsraad in het leven te roepen, samengesteld uit ziekenfonds-deskundigen, zowel artsen als niet-artsen, waaraan de volledige bevoegdheid op ziekenfondsgebied zou moeten worden overgedragen. Men achtte de commissies niet geschikt voor deze taak!

Het is begrijpelijk dat de vertegenwoordigers van de commissies verklaarden hun taak niet te kunnen voortzetten wanneer dit voorstel zou worden aangenomen. Na een schorsing van de beraadslagingen in de hoofdbestuursvergadering verzocht de Commis-

sie SchaliJ niet tot stemming over te gaan en de beslissing uit te stellen.

Het was weinig gelukkig en voor de onderlinge verhoudingen uiterst nadelig dat men, tussen de behandeling van deze moeilijke reorganisatie-voorstellen door, de positie van de secretarissen der commissies in de vergaderingen van het hoofdbestuur, aan de orde stelde. In tegenstelling tot de aanvankelijke bedoeling leerde de praktijk dat de secretarissen in elke vergadering van het hoofdbestuur aanwezig waren en deelnamen aan de discussies. Het voorstel om reglementair vast te leggen dat de secretarissen der commissies weliswaar op elke hoofdbestuursvergadering aanwezig zouden zijn doch uitsluitend om inlichtingen te geven, waarbij het hun niet zou zijn toegestaan eigener beweging aan de discussies deel te nemen, werd – zij het met de stemmen van de voorzitters der commissies tegen – aangenomen en zette uiteraard veel kwaad bloed.

Het derde voorstel van de reorganisatie-commissie SchaliJ, dat kort daarop in behandeling kwam en inhield dat het niet meer mogelijk zou zijn amendementen staande de vergadering in te dienen, moest wegens tegenstand worden aangehouden, evenals het voorstel om een commissie ad hoc te machtigen tot het sluiten van overeenkomsten wanneer tevoren door de algemene vergadering de richtlijnen daarvoor waren opgesteld, met dien verstande dat een dergelijke commissie ad hoc in contact diende te blijven met het hoofdbestuur.

Wat betreft het laatste voorstel van de commissie, n.l. een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid tot het uitgeven van een zelfstandig orgaan door de Maatschappij, besloot men zich te verstaan met de hoofdredacteur van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde.

Dat was het twijfelachtige resultaat van de bespreking in eerste aanleg van de reorganisatie-voorstellen; de vervolg-besprekingen vonden plaats in de hoofdbestuursvergaderingen van januari en februari van het daarop volgende jaar, 1940. Deze besprekingen leidden na vele moeilijkheden en onderlinge meningsverschillen tenslotte tot omstreden reorganisatie-voorstellen op het gebied van het Maatschappijziekenfondswezen voor de buitengewone algemene vergadering van 4 mei 1940.

Het belangrijkste argument voor een reorganisatie was de overbelasting van het hoofdbestuur, dat als gevolg van de omvangrijke

problematiek van de beroepsbelangen, in feite ziekenfondsbelangen, geen tijd overhield om zich krachtadig in te zetten voor het bevorderen van de volksgezondheid. Met het oog daarop stelde het hoofdbestuur aan de algemene vergadering voor ziekenfonds-aangelegenheden over te dragen aan andere lichamen; voor wat betreft de wetgevende macht aan de groepsvergaderingen van huisartsen en specialisten met de aanvullende bepaling dat, wanneer men niet tot een eensgezind standpunt zou komen, het hoofdbestuur een arbitrale beslissing zou nemen; voor wat betreft de uitvoerende macht aan in het leven te roepen nieuwe organen waarin, behalve voor de medici, ook plaats voor de verzekerden zou zijn. Deze nieuwe organen zouden districtsraden (D.R.) zijn en bestaan uit zeven leden: vijf leden te kiezen in een districtsvergadering, samengesteld uit twee vertegenwoordigers (een medicus en een verzekerde) van elk in dat district werkend Maatschappij-ziekenfonds plus één lid van de huisartsencommissie en één lid van de specialistencommissie uit dat district. Met het oog hierop zou het land worden verdeeld in vijf districten. De commissie voor beroepsbelangen zou in overeenstemming daarmee bestaan uit vijf als districtsvertegenwoordigers gekozen leden. De taak van de districtsraden zou zijn het geven van voorlichting en adviezen alsmede het verlenen van bemiddeling in geschillen.

Boven deze raden wilde het hoofdbestuur een Centrale Ziekenfonds Raad in het leven roepen (C.Z.R.) bestaande uit zes leden: twee aan te wijzen door het hoofdbestuur, twee door de gezamenlijke districtsraden en twee door de H.C. en de S.C. Deze Centrale Ziekenfonds Raad zou de taak van het hoofdbestuur, zoals die was neergelegd in hoofdstuk X van het huishoudelijk reglement, geheel overnemen.

Als aanvulling hierop was er nog het voorstel te bepalen dat amendementen, staande een vergadering (hetzij een algemene vergadering, hetzij een groepsvergadering) ingediend, uitsluitend rechtskracht zouden verkrijgen wanneer ze door het hoofdbestuur respectievelijk de H.C. of de S.C. niet als onaannemelijk werden aangeduid (een desbetreffend besluit zou het hoofdbestuur slechts kunnen nemen met 2/3 meerderheid) en voorts het voorstel om aan commissies ad hoc, die tot taak zouden hebben overeenkomsten voor te bereiden met lichamen buiten de Maatschappij, volmacht te geven tot het afsluiten van een overeenkomst indien deze voldeed aan de door de algemene vergadering gegeven richtlijnen, mits gedurende de onderhandelingen voldoende overleg

met het hoofdbestuur had plaats gevonden. Het hoofdbestuur was er zich volkomen van bewust dat tegen deze voorstellen, met name tegen het inschakelen van verzekeren in de ziekenfonds-organen, grote bezwaren bestonden bij de H.C. en de S.C., die hiervan gedurende de langdurige voorbereiding van de voorstellen onafgebroken hadden laten blijken. Kort voor de buitengewone algemene vergadering spraken beide groepsvergaderingen zich nog onomwonden uit tegen deze reorganisatie-voorstellen waarbij de groepsvergadering van de specialisten een motie aannam, luidende: ". . . geeft het hoofdbestuur in overweging de reorganisatie-voorstellen terug te nemen en door de H.C. en S.C. nieuwe voorstellen te doen ontwerpen, die in het bijzonder zullen letten op het geven van grootere zelfstandigheid aan huisartsen en specialisten in het ziekenfondswezen".

Leopold Siemens, die Amsterdam vertegenwoordigde, stelde in de groepsvergadering van de specialisten de vraag: ". . . hoe het mogelijk is dat het hoofdbestuur met deze voorstellen is gekomen, terwijl de beide Commissies steeds, zoowel H.C. als S.C., ertegen waren; heeft men dan naar hun mening niet geluisterd?". Wat de afgevaardigde nauwelijks mogelijk achtte, was een realiteit, die grote gevolgen zou hebben. Op die bewuste buitengewone algemene vergadering van 4 mei 1940 in Americain te Amsterdam stelde de voorzitter, nadat enkele andere agenda-punten waren behandeld, de eerste drie punten van de reorganisatie-voorstellen aan de orde. Hij deed dit met een korte inleiding, waarin met geen enkel woord werd gerept over de meningsverschillen tussen het hoofdbestuur en de commissies en zonder de gelegenheid te geven tot het houden van algemene beschouwingen.

Voor de ogen van de afgevaardigden voltrok zich toen een merkwaardig schouwspel. Zonder dat één woord over de voorstellen was gezegd, diende de voorzitter van de S.C. een motie in waarin het hoofdbestuur werd uitgenodigd tot het terugnemen van de voorstellen. Aan deze motie hadden tevoren verschillende afgevaardigden hun steun toegezegd om nu echter tot hun schrik te bemerken dat op deze wijze elke discussie over de voorstellen was afgesneden. Toen, ondanks de mededeling van de voorzitter dat het niet de bedoeling was om tot beslissingen te komen, de motie met 115 stemmen voor en 72 stemmen tegen werd aangenomen en het hoofdbestuur vervolgens de vergadering schorste, ontstond dan ook een lichte verwarring. Na een spoed-beraad "in den couloir van het Americain-hotel te Amsterdam" deelde het hoofdbestuur

aan de algemene vergadering mede: "Aangezien uit de stemming blijkt dat de algemeene vergadering niet de moeite doet de voorstellen in bespreking te nemen, stelt het hoofdbestuur unaniem zijn mandaat ter beschikking", een besluit dat aanleiding gaf tot een applaus om, naar men later verklaarde, sympathie te betuigen met de flinke houding die het hoofdbestuur aannam. Maar toen van verschillende zijden werd opgemerkt dat sprake was van een misverstand, dat het zo niet was bedoeld, enz. kreeg het verzoek aan het hoofdbestuur om op zijn besluit terug te komen, eveneens een warm applaus. Diverse acties culmineerden in een motie van de afgevaardigde van Rotterdam, waarin het hoofdbestuur werd verzocht terug te komen op zijn besluit en waarin vertrouwen in het hoofdbestuur werd uitgesproken. Uit een summier bericht dat kort daarop aan de afdelingen werd gezonden, bleek dat het hoofdbestuur op 9 mei 1940 had besloten zijn mandaat weer op te nemen, gezien de buitengewone omstandigheden. Het ging een moeilijke tijd tegemoet.

Na de capitulatie van 14 mei 1940.

De stemming, die in de eerste hoofdbestuursvergadering na de capitulatie heerste, werd bepaald door een aantal factoren waarvan de voornaamste was de teleurstelling over het mislukken van het gevoerde beleid in de afgelopen jaren. Het falen van de ziekenfondspolitiek van de Maatschappij gaf vooral de Specialisten Commissie aanleiding tot de opvatting dat de tijd voor radicale wijzigingen was aangebroken. Verder openbaarde zich, zoals bijna overal in het land, een opvallend tegemoetkomende houding tegenover de bezetter, ondanks de schokkende gebeurtenissen in Rotterdam. De verklaring hiervoor moet voornamelijk worden gezocht in de algemeen heersende opvatting dat, na de snelle capitulatie van Frankrijk en het drama Duinkerken, Duitsland de oorlog niet kon verliezen en men zich moest gaan instellen op een toekomst waarbij Duitsland in Europa de toon zou aangeven. Met dit denkbeeld werd gemakkelijk vrede gesloten omdat de bezette troepen aanvankelijk overdreven correct en gedisciplineerd optraden; het had er de schijn van dat Nederland na het beëindigen van de oorlog in belangrijke mate zichzelf zou kunnen blijven. In de hoofdbestuursvergadering van 30 juni 1940 besloot men op voorstel van de onder-voorzitter der Specialisten Commissie, die sterk duits was georiënteerd, tot het instellen van een kleine com-

missie ter bestudering van het duitse Krankenkassen-systeem. Het gesprek dat genoemde onder-voorzitter kort daarop voerde met duitse autoriteiten betreffende de sociale verzekering en het gesprek in het gebouw van de Maatschappij met Reuter en Dr. Sietze, directeur van de Reichsärztekammer te Berlijn, over de fusie van ziekenfondsen (welke gesprekken plaats vonden zonder dat daartoe opdracht was gegeven) lagen weliswaar in dezelfde lijn maar werden niettemin door de meeste leden van het hoofdbestuur scherp afgekeurd.

De contacten met de Duitsers, die vrij spoedig tot stand kwamen, kenmerkten zich aanvankelijk door een combinatie van Duitse zijde van vleierij, intimidatie, dreiging en bewuste misleiding.

Het eerste overleg met de Duitsers had betrekking op de geneeskundige verzorging van de gezinnen, waarvan het hoofd in Duitsland te werk was gesteld. In de gesprekken op 26 augustus en 11 september verklaarde Dr. Grothe, de plaatsvervangende "Führer" van de Deutsche Ärzteschaft, dat hij bij de Rijks Commissaris had bereikt dat een regeling niet zou worden opgelegd maar in collegiaal overleg tot stand zou kunnen komen. "Van hoeveel belang de Deutsche Ärzteschaft het acht om met Uwe Maatschappij op een vriendschappelijke wijze een bespreking te hebben, moet U wel duidelijk worden uit het feit dat ik daarvoor persoonlijk naar hier ben gekomen" (!). In de hoofdbestuursvergadering van 15 september kwam de overeenkomst met de Kassenärztliche Vereinigung Deutschland (K.V.D.) in een gevoel van machteloosheid (wat de Maatschappij betrof) tot stand en een enkele weerspanning, zoals Wessel, werd gemakkelijk ingesloten.

Toen kort daarop over de praktische uitwerking een gesprek plaats vond tussen een vertegenwoordiger van Duitse zijde (dr. Zentler) en de secretaris-penningmeester van de Maatschappij, maakte eerstgenoemde erop attent dat men van hem als oostenrijker gebruik kon maken om de zaak zoveel mogelijk in Nederlandse geest toe te passen, maar – zo zei hij – dan moet de liefde niet van één kant komen; "als wij de hand toesteken moet de Maatschappij ook iets doen; als wij zouden reageren zou het heel hard zijn, maar wij hopen dat het nooit noodig zal zijn". Dit typeert de sfeer waarin de contacten plaats vonden.

De "paleisrevolutie" van augustus 1940.

Bij de behandeling van de ziekenfondsproblematiek na de mei-

dagen van 1940, waaraan mede op aandrang van de hoofdinspecteur voorrang werd gegeven, deden zich complicaties voor die tot de "paleisrevolutie" voerden alsmede tot het inzicht dat de werkwijze van de leiding der Maatschappij opnieuw in studie moest worden genomen. De gang van zaken, die daartoe aanleiding gaf, was de volgende.

Hoewel van de reorganisatie-voorstellen inzake het ziekenfondswezen, die inmiddels door de commissies waren opgesteld, één punt (n.l. de totale fusie van het ziekenfondswezen waaraan alle Maatschappij-ziekenfondsen en doktersfondsen zouden worden opgeofferd) niet in behandeling werd genomen, zetten de commissies hun actie dienaangaande onverminderd voort. Zij werden daarbij tot op zekere hoogte geholpen door het merkwaardige optreden van de voorzitter, die het beleggen van een buitengewone hoofdbestuursvergadering op 20 juli 1940 daags voordat een bespreking tussen de commissies en de Organisaties van Ziekenfondsen over de voorstellen zou plaats vinden niet nodig achtte en toestemming verleende tot het verzenden van een nieuw project inzake de reorganisatie van het ziekenfondswezen aan de hoofdinspecteur, zonder van de inhoud daarvan kennis te nemen; waarschijnlijk veronderstelde hij dat het project conform het standpunt van het hoofdbestuur was, hetgeen echter niet het geval zou blijken te zijn.

In verband met de verdeeldheid die er binnen het hoofdbestuur bleef bestaan en die bij de voortgaande besprekingen over de vernieuwing van het ziekenfondswezen telkens weer aan het licht kwam, stelden de commissies voor de behandeling van deze problematiek volledig aan de commissies te delegeren in zoverre, dat het voeren van besprekingen en onderhandelingen met de overheid en andere lichamen zou worden gerekend tot de taak der commissies, die het resultaat daarvan uiteraard aan het hoofdbestuur ter goedkeuring zouden moeten voorleggen. Deze wens van de zijde der commissies was in het desbetreffende voorstel als volgt geformuleerd: "Volledige volmacht inzake besprekingen, onderhandelingen enz. op ziekenfondsgebied; dit sluit in dat ook naar buiten in het vervolg de Commissies de Maatschappij op dit terrein vertegenwoordigen".

Maar het hoofdbestuur wenste in zijn vergadering van 28 juli 1940 niet verder te gaan dan het delegeren van de onderhandelingen en besprekingen met andere instanties dan de overheid; het meende dat de besprekingen met de overheid door het hoofdbestuur

stuur moesten worden gevoerd. Nadat dit besluit was gevallen en de voorzitters van de commissies daarover hun ontstemming hadden geuit, kondigden zij aan niettemin op korte termijn een nieuw ontwerp te zullen opstellen, dat een nadere uitwerking zou bevatten van de wijze waarop, naar hun oordeel, het ziekenfondswezen behoorde te worden gereorganiseerd. In het desbetreffende voorstel werd zowel een nieuwe structuur voor het ziekenfondswezen aangegeven als de wijze waarop de Maatschappij de problematiek in de toekomst diende te behartigen.

Het hoofdbestuur evenwel wenste in zijn vergadering van 4 augustus 1940 deze beide problemen te splitsen en na de behandeling van de voorstellen tot reorganisatie van het ziekenfondswezen (waarbij het hoofdbestuur de voorstellen der commissies inclusief de fusie wél aanvaardde!) kwam de vraag aan de orde wie de onderhandelingen over de nieuwe voorstellen met de ziekenfondsorganisaties zou gaan voeren. Een voorstel van de voorzitter om, conform het besluit van de vorige hoofdbestuursvergadering, daarmede de commissies te belasten, haalde geen meerderheid (de stemmen staakten) waarbij men ten onrechte aan genoemd besluit de uitleg gaf dat de machtiging slechts voor één bespreking was gegeven. Terecht bracht deze wisselvallige opstelling van het hoofdbestuur tijdens zijn vergaderingen grote ontstemming bij de vertegenwoordigers van de commissies teweeg. Deze voelden zich in de ogen van de wederpartij, waarmede zij reeds twee besprekingen hadden gevoerd, gediskwalificeerd nu plotseling vertegenwoordigers van het hoofdbestuur aan het verdere overleg zouden gaan deelnemen. Toen uiteindelijk het besluit werd genomen dat de onderhandelingen zouden worden gevoerd door de voorzitter van het hoofdbestuur en de voorzitters van de beide commissies, bijgestaan door de secretaris-penningmeester van de Maatschappij, verklaarde de voorzitter van de S.C. dat hij aan die besprekingen niet zou deelnemen; kort daarop sloot de voorzitter van de H.C. zich bij dit standpunt aan.

Op dat moment was het conflict, dat al vele weken dreigde, een feit en toen in de hoofdbestuursvergadering van 10 en 11 augustus 1940 de voorzitters en de secretarissen van beide commissies ontbraken, kon men spreken van een paleisrevolutie.

Ondanks de pogingen van de voorzitter om te apaiseren, trok men in die vergadering tegen de commissies hard van leer. Men besloot dat het dagelijks bestuur de taak van de commissies zou overnemen; de machtiging, zo deze al was verleend, werd inge-

trokken en de onderhandelingscommissie, die men in de vorige vergadering had ingesteld, werd weer opgeheven. Men sprak zelfs op een bepaald ogenblik over opheffing van de commissies indien zij in hun houding zouden volharden. Toen echter kort daarop een voorstel van de commissies ter tafel kwam inzake een gecombineerde groepsvergadering, teneinde het gerezen geschil met het hoofdbestuur te bespreken, keerde de bezinning terug en vroegen verschillende leden van het hoofdbestuur zich bezorgd af hoe men in de artsenwereld het conflict, zo dit naar buiten bekend zou worden, zou opvatten. In dit verband werd aan verschillende personen, die in de hoofdbestuursvergadering van 10 en 11 augustus aanwezig waren, de vraag gesteld of zij misschien pogingen tot verzoening wilden ondernemen doch geen der ondervraagden had daar veel lust in en allen wisten zij daarvoor wel een excuus te bedenken. Uiteindelijk werd bereikt dat de voorzitter van de Raad van Beroep (Van der Goot) een poging zou wagen.

Tijdens de korte conflict-periode liep de strijd toch nog zó hoog op dat de secretaris-penningmeester, die door de S.C. werd beschuldigd van insinuaties, schriftelijk zijn ontslag indiende. Toen de voorzitter evenwel verklaarde slechts te willen aanblijven wanneer Lindenbergh secretaris-penningmeester bleef, werd door alle aanwezigen uitgesproken dat men vertrouwen stelde in de persoon van de secretaris-penningmeester.

Als resultaat van de bemoeienissen van de voorzitter van de Raad van Beroep, kon in de hoofdbestuursvergadering van 8 september 1940 de vredespijp worden gerookt; de voorzitter zei bij die gelegenheid dat het zijns inziens noodzakelijk was de wijze van behandeling van de vakbelangen opnieuw in studie te nemen en hij doelde daarbij op een eventuele verdeling van de taken over twee afzonderlijke organisaties. Men kwam snel tot het besluit een reorganisatiecommissie in te stellen, waarin ook leden van de Maatschappij buiten de kring van het hoofdbestuur zouden worden benoemd. De commissie zou zijn samengesteld uit tien leden, zeven afkomstig uit het hoofdbestuur en drie uit de afdelingen. In afwachting van een eventuele reorganisatie zouden de ziekenfondszaken worden behartigd door een commissie, bestaande uit de voorzitter van de Maatschappij en de voorzitters van de commissies, bijgestaan door de drie secretarissen. Na de vaststelling van de richtlijnen door het hoofdbestuur, zou aan deze commissie de volledige volmacht op ziekenfondsgebied worden gegeven.

De voorbereiding van de zoveelste reorganisatie van de Maatschappij begon met een uitnodiging aan de leden om eventueel aanwezige opvattingen en meningen omtrent de toekomstige structuur en werkwijze van de Maatschappij kenbaar te maken, hetgeen aanleiding gaf tot een aantal ingezonden stukken in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde.

Het begin van het einde.

In het begin van 1941 kwamen al spoedig problemen aan de orde, die de onderlinge verhouding tussen het hoofdbestuur en de commissies volledig overschaduwden. In die merkwaardige tijd, na de schokkende mei-dagen van 1940, toen men weer tot bezinning was gekomen en bij velen de overtuiging was gegroeid dat de werkmethode van het verleden op alle terreinen van het maatschappelijk leven tot een bankroet had geleid, onstonden er ook met betrekking tot de organisatie van de gezondheidszorg bij de artsen verschillende nieuwe ideeën, voor het uitwerken waarvan sommigen de tijd rijp achtten. Aan de orde werden gesteld o.a. een corporatieve ordening en andere, meer autoritaire structuren. Het hoofdbestuur, dat van mening was dat het de leiding bij deze discussiës in handen diende te houden, belegde op zondag 4 mei 1941 in het Jaarbeursgebouw te Utrecht een bijeenkomst, waarvoor alles wat maar enigszins een toonaangevende functie vervulde was uitgenodigd. Maar de besprekingen bleven vaag en leverden niet meer op dan een studie-commissie, die te zijner tijd met voorstellen zou kunnen komen.

Een andere consequentie van de onzekerheid, waarin men met betrekking tot de toekomst van de gezondheidszorg en van de Maatschappij meende te verkeren, was het in de hoofdbestuurvergadering van 16 maart 1941 genomen besluit om de werkzaamheden van de recent ingestelde reorganisatiecommissie stil te leggen omdat men wilde afwachten wat "Den Haag" met de organisatie van de gezondheidszorg zou doen. Dit besluit werd genomen ondanks het feit dat de reorganisatiecommissie zelf nog kort tevoren had besloten door te werken.

Evenals op vele gebieden van de nederlandse samenleving ontstond ook binnen de artsengemeenschap een sfeer van wantrouwen. Het waren binnen de Maatschappij vooral enige leden van de Specialisten Commissie, die de verdenking op zich laadden de bezetter te willen gebruiken om hun opvattingen met betrekking

tot het ziekenfondswezen gerealiseerd te krijgen. De contacten, die van begin 1941 af regelmatig met de Duitsers plaats vonden, waren van Duitse zijde duidelijk gericht op het streven naar een artsenorganisatie naar Duits voorbeeld met een leiderschap. In de hoofdbestuursvergadering van december 1940 had men reeds besloten in deze zin geen initiatieven te nemen, hoewel enige vertegenwoordigers van de commissies van mening waren dat men met het zelf aanstellen van een "leider" de benoeming van een ongewenst persoon door anderen zou kunnen voorkomen.

In een gesprek, dat eind januari plaats vond tussen Reuter, die door de Duitsers was gedetacheerd bij het Departement van Sociale Zaken (in het bijzonder bij de afdeling volksgezondheid), de voorzitter van de Maatschappij en de hoofdinspecteur, verklaarde eerstgenoemde te begrijpen dat de Maatschappij met haar 91-jarige historie moest blijven bestaan maar daarvoor was het nodig – zo zei hij – een leider aan te stellen. Bij die gelegenheid werd voorts gesproken over de noodzakelijkheid tot instelling van een artsenkamer naast de Maatschappij, terwijl Reuter er bij die gelegenheid geen misverstand over liet bestaan dat de uitschakeling van de Joden met kracht ter hand zou worden genomen; medewerking daaraan werd niet gevraagd.

Opvallend gematigd was de reactie, voortspruitend uit een gevoel van machteloosheid, toen de voorzitter verslag uitbracht van bedoeld gesprek in de hoofdbestuursvergadering van 2 februari 1941. Men beperkte zich tot de opmerking dat het beginsel, Joodse artsen alleen voor Joodse patienten en omgekeerd, veel moeilijkheden zou geven op het platteland en in de sector van de specialistische hulp en dat in Amsterdam wellicht behoefte zou bestaan aan een apart ziekenfonds voor Joden. De uitgesproken verwachting dat de Joodse artsen naar alle waarschijnlijkheid wel collegiaal zouden worden geholpen door hun niet-Joodse collega's, gaf blijk van een volslagen gebrek aan inzicht in datgene, wat op dit terrein nog te wachten stond. Van dit gebrek aan inzicht getuigde ook de reactie van het dagelijks bestuur in zijn vergadering van 6 april 1941 op de brief van de directeur-generaal van de Volksgezondheid van 2 april 1941, waarin het bevel van de Duitsers werd overgebracht om de Joden uit alle bestuursfuncties te verwijderen. Het voorstel van de voorzitter om de betrokken personen te verzoeken zelf ontslag te nemen met de aantekening "doch doen zij zulks niet dan moeten wij hen officieel van hun functies ontheffen", werd zonder discussie aanvaard.

Vrij spoedig na deze eerste activiteiten volgde een meer serieuze aanval op het ongestoord voortbestaan van de Maatschappij. Op dinsdag 13 mei 1941 vond een gesprek plaats tussen de voorzitter en secretaris-penningmeester van de Maatschappij enerzijds en de Duitsers Reuter en Weigel anderzijds, waarin als basis-gedachte werd gesteld dat er een vorm van samenwerking moest komen tussen de Maatschappij en het Medisch Front omdat de uitvoering van de joden-gerichte maatregelen niet vlot verliep (o.m. was een joodse arts kandidaat gesteld voor het hoofdbestuur). Daarbij zou de Maatschappij de keuze worden gelaten tussen de aanstelling van een Verwalter op basis van de verordening die gold voor niet-commerciële verenigingen of aanvaarding in het hoofdbestuur van een vertegenwoordiger van het Medisch Front (een N.S.B.-organisatie) met adviserende stem.

Tot het nemen van een beslissing liet voorzitter Schalij zich in bedoeld gesprek niet verleiden. Het hoofdbestuur werd voor de keuze geplaatst in een spoedvergadering op 18 mei 1941, in welke vergadering Reuter persoonlijk een toelichting gaf. Men kreeg in deze vergadering vrijwel geen gelegenheid tot rustig beraad want Reuter wenste het antwoord aan het slot van de bijeenkomst te vernemen. De meeste hoofdbestuursleden hadden er geen bezwaar tegen een keuze uit beide voorstellen te doen, "dan houden we de Maatschappij in tact" was hun motief; maar bij de stemming bleek dat twee leden (Wessel en Jansma) er anders over dachten. Voorts was Van Valkenburg niet aanwezig in deze vergadering, waarin het meerderheidsbesluit werd genomen om de vertegenwoordiger van Medisch Front te accepteren.

Terwijl Reuter het in de vergadering van het hoofdbestuur deed voorkomen alsof hij in het belang van het ongestoord voortbestaan van de Maatschappij bij de rijkscommissaris gedaan had gekregen dat genoegen zou worden genomen met een verbindingspersoon tussen de Maatschappij en de "im Frage kommenden Dienststellen des Reichskommissariats", bleek uit een brief van Wimmer (de chef van Reuter) van 26 mei 1941 dat het ging om "engerer Zusammenarbeit mit der Medisch Front" (van de N.S.B.). Van de twaalf punten, die in de brief van Wimmer werden genoemd als onderwerpen, waarover de vertegenwoordiger van Medisch Front de discussie op gang zou moeten brengen, waren de voornaamste:

de werving van artsen voor ontwikkelingscursussen en studiebijeenkomsten in Duitsland en het verlenen van bemiddeling bij de

tewerkstelling van nederlandse artsen in Duitsland;
 hervorming van het stelsel van sociale verzekering;
 voorbereiding van de oprichting van een artsenkamer;
 terzijdestelling van de ziekenfonds-boycot jegens enkele artsen;
 uitschakeling van joodse bestuurders uit standsorganisaties;
 overneming van praktijken van joodse artsen door niet-joodse artsen;
 aanvaarding van het leidersbeginsel in de Maatschappij.

Bij de publikatie op 10 juni 1941 van het besluit van het hoofdbestuur met de daarbij behorende brief van Wimmer, moest de mededeling worden opgenomen dat kritiek op de getroffen maatregel niet was toegestaan.

Maar, inmiddels was er in ons volk iets veranderd. Het achterwege blijven van de invasie in Engeland en het verloop van de luchtslag boven dit eiland, hadden bij velen een einde gemaakt aan de doffe berusting in Duitslands onoverwinnelijkheid. De steun, die de Duitsers eind 1940 begonnen te geven aan de N.S.B., wakkerde niet alleen de haat tegen deze landverraders aan maar verdreef tevens de opvatting, die korte tijd had gegolden, dat Nederland na beëindiging van de oorlog voor een belangrijk deel zichzelf zou kunnen blijven. De acties van de eerste illegalen en de ondergrondse pers gaven velen de zelfbewustheid terug, die nodig was om de misleidende Duitse propaganda te doorzien.

De gebeurtenissen van februari 1941, in het bijzonder de razzia in de jodenbuurt van Amsterdam, de onverwachte stakingen te Amsterdam op dinsdag 24 en woensdag 25 februari, de reacties daarop van de Duitsers en tenslotte de achttien doden van 13 maart, hadden bij velen de aanvankelijk tegemoetkomende houding jegens de Duitsers vervangen door een diepe verontwaardiging en haat jegens de bezettende macht.

Kort na de publikatie van het besluit, dat het hoofdbestuur in zijn spoedvergadering op 18 mei had genomen, bleek dat velen het door het hoofdbestuur ingenomen standpunt niet deelden. Naar aanleiding van een anonieme circulaire, waarin de leden werden opgeroepen tot opzegging van het lidmaatschap der Maatschappij, publiceerde de voorzitter de oproep om "in uw persoonlijk belang en in het belang van de Maatschappij niet te bedanken". Dit werd opgevat als een dreigement en zette veel kwaad bloed. Op een bijeenkomst in het gebouw van de Maatschappij met vertegenwoordigers van een groot aantal afdelingen op 6 juli 1941, gaven vele afdelingen te kennen het genomen besluit onjuist te

achten maar hun definitieve houding afhankelijk te stellen van het resultaat van de beraadslagingen in de hoofdbestuursvergadering d.d. 20 juli 1941 over de weerstanden, die het besluit had opgeroepen.

De voorzitter verklaarde in deze hoofdbestuursvergadering onaangenaam te zijn getroffen door de houding van vele afgevaardigden op de bijeenkomst van 6 juli en er niet aan te denken een voorstel tot herziening van het ingenomen standpunt te doen, ondanks het feit dat inmiddels een kleine 800 leden hadden bedankt waaronder enkele voltallige afdelingen. Een motie, die door één der hoofdbestuursleden werd ingediend om het genomen besluit te handhaven, werd aangenomen met 5 stemmen voor en 4 stemmen tegen; de namen van de voor- en tegenstemmers werden niet genoteerd.

Ook de publikatie van het hoofdbestuur op 21 juli 1941, in aansluiting aan de hoofdbestuursvergadering, waarin werd gesteld dat het hoofdbestuur in volle vrijheid kon beraadslagen, dat de aangewezen arts fungeerde als uitvoerder van door de Duitsers gegeven opdrachten, dat voor deze verbinding was aangewezen de voorzitter van het "Medisch Front" maar dat dit niet inhield dat een samenwerking tussen de Maatschappij en deze instantie tot stand was gebracht; waarin voorts werd medegedeeld dat het hoofdbestuur bij zijn besluit bleef en waarin tenslotte erop werd aangedrongen de Maatschappij trouw te blijven en de algemene vergadering van september af te wachten, bracht de rust niet terug.

Het einde.

Toen het hoofdbestuur een week later bijeen kwam om de nog resterende punten van de agenda af te werken, stelde Van Valkenburg bij het begin van de vergadering voor uit de omvangrijke ontevredenheid in het land over het besluit van het hoofdbestuur van 18 mei (waarmede naar schatting 2/3 tot 3/4 van de leden het niet eens was) de zijns inziens enige juiste conclusie te trekken en af te treden. Hij stelde dit voor mede namens de leden Wessel en Jansma. Maar het voorstel werd verworpen met vier stemmen tegen de drie van de indieners van het voorstel, die daarna mededeelden met onmiddellijke ingang als leden van het hoofdbestuur af te treden. De opengevallen plaatsen werden reglementair ingenomen door Fehmers, Kersbergen en Van Gangelen; laatstgenoemde kondigde aan dat hij zo spoedig mogelijk wenste te worden vervangen.

Het met algemene stemmen genomen besluit om in de buitengewone algemene vergadering van zondag 7 september verantwoording af te leggen over het gevoerde beleid, kon vanwege de bezetter niet worden uitgevoerd omdat deze in geen enkel opzicht een demonstratie wilde riskeren.

Toen in augustus het aantal bedankjes tot 1800 was gestegen, deelde de voorzitter in de hoofdbestuursvergadering van 24 augustus mede dat hij aan Reuter had bekend gemaakt te willen aftreden. Hij stelde voorts de vraag aan de orde of het hoofdbestuur niet in zijn geheel moest heengaan, waarbij de omstandigheid, dat zich voor de buitengewone algemene vergadering (die overigens niet mocht doorgaan) slechts twaalf afgevaardigden hadden opgegeven, een belangrijke rol speelde.

Uit de vele discussies, die in die maanden rond het voortbestaan van de Maatschappij plaats vonden, blijkt duidelijk dat het hoofdmotief voor het laten voortbestaan was gelegen in het ziekenfondswezen, waarvan de ontwikkeling voor de zelfstandigheid der artsen zeer belangrijk was.

In de vergadering van het hoofdbestuur van 24 augustus 1941, in welke vergadering de voorzitter zichtbaar onder de indruk zijn vraag inzake het aftreden van het hoofdbestuur aan de orde stelde, was de directeur-generaal van de Volksgezondheid, Dr. van den Berg, aanwezig in zijn functie van Commissaris, belast met het toezicht op de ziekenfondsen, dit in het kader van het op 1 augustus tot stand gekomen Ziekenfondsenbesluit, dat op 1 november in werking zou treden. Tijdens de discussies over de vraag van de voorzitter wees Van den Berg erop dat bij de voorbereiding van de uitvoeringsmaatregelen de medewerking van het hoofdbestuur der Maatschappij niet kon worden gemist. Hij onttraade het hoofdbestuur derhalve met klem af te treden en gebruikte daarbij argumenten, waarvan de waarde op zijn zachtst gezegd twijfelachtig moet worden genoemd. Volgens het verslag dat woordelijk werd bijgehouden, zei Van den Berg het volgende: "Aan deze waarschuwing zou spr. nog een enkel woord willen toevoegen. Hij heeft bemerkt dat bij den voorzitter en anderen de neiging bestaat, de situatie anders te zien dan in de vorige vergadering (toen drie H.B.-leden aftraden) en zulks op grond van het feit dat inmiddels het aantal bedankjes veel grooter is geworden. Persoonlijk zou spr. geneigd zijn aan die bedankjes niet te veel waarde toe te kennen; in de laatste paar weken is hij tijdens zijn vacantie in verschillende deelen van het land geweest en heeft

daar met verschillende mensen gesproken, en hij heeft bemerkt dat vrijwel niemand van de zaak op de hoogte was, en dat de motivering voor het bedanken steunde op feiten die niet bestaan, op volkomen misverstand en wanbegrip. Spr. is dan ook overtuigd dat, wanneer een behoorlijke uiteenzetting van de zaak werd gegeven, velen op hun bedanken zouden terugkomen, en daarom meent hij dat het hoofdbestuur absoluut niet mag heengaan, voordat het gelegenheid heeft gehad met de leden te vergaderen”.

Men liet zich ompraten en op de vraag van de voorzitter of degenen, die zijn voorstel om af te treden steunden, wilden opstaan, bleef iedereen, inclusief de voorzitter, zitten. Persoonlijk verklaarde hij slechts tot aanblijven bereid te zijn wanneer de vergadering unaniem de wens daartoe te kennen zou geven, hetgeen gebeurde.

Desondanks naderde het einde met rasse schreden en de mogelijkheid om zich te rechtvaardigen, werd aan het hoofdbestuur niet gegeven aangezien, ondanks alle aandrang, noch voor het houden van de buitengewone algemene vergadering (die was voorzien op 7 september 1941) noch voor het houden van de reglementaire algemene vergadering (die zou plaats vinden op 27 en 28 september 1941) toestemming kon worden verkregen.

In de hoofdbestuursvergadering van 7 september 1941, toen inmiddels 3240 leden hadden bedankt, besloot men voor de laatste maal met kracht bij Reuter aan te dringen op het verlenen van toestemming voor het houden van een algemene vergadering; indien dit zou worden geweigerd, zou de voorzitter opnieuw een voorstel doen om het mandaat ter beschikking te stellen. In het gesprek dat twee dagen later met Reuter plaats vond, bleef deze onverzettelijk omdat de Rijkscommissaris zelf het verbod had gegeven en daaraan niets was te veranderen. Als een laatste redmiddel maakte men nog met de hulp van Reuter een afspraak met diens chef dr. Wimmer voor donderdag 11 september, maar op het allerlaatste moment werd die afspraak geannuleerd omdat Wimmer in het buitenland verbleef.

De druppel, die de emmer van de twijfel over het al dan niet aftreden deed overlopen, was het grotendeels negeren door de directeur-generaal van de voordracht van het hoofdbestuur in verband met de benoeming van vier leden (twee huisartsen en twee specialisten) voor de Commissie van Bijstand, die in het kader van het Ziekenfondsenbesluit in het leven moest worden geroepen. De samenstelling van deze Commissie, welke het hoofdbestuur

in de krant moest lezen, week in belangrijke mate van die voordracht af (van de vier voorgestelde kandidaten nam men er maar één over); bovendien werd in de Commissie geen enkele vertegenwoordiger van de Maatschappij-ziekenfondsen benoemd, hoewel ruim 35 procent van alle verzekerden bij Maatschappij-ziekenfondsen was aangesloten. Dat dit gebeurde zonder enig overleg, zelfs zonder enige vertrouwelijke mededeling vooraf (Dr. van den Berg verklaarde later dat hij tot de samenstelling, zoals die uiteindelijk was tot stand gekomen, was gedwongen) griefde het hoofdbestuur, dat voor een belangrijk deel op aandringen van Van den Berg op zijn post was gebleven, zozeer dat het op een hernieuwd verzoek om een voordracht te doen (drie van de benoemde artsen bedankten) niet inging.

Daarmede was de maat vol. In een spoedvergadering van het hoofdbestuur, die was bijeengeroepen op zaterdag 27 september 1941, herhaalde de voorzitter zijn voorstel om "en-bloc" af te treden en ondanks de aan drang van enkelen, die onder het motto "redden wat er nog te redden valt" het besluit trachtten tegen te houden, nam men met zes stemmen voor en één stem tegen het voorstel aan.

Kort daarop ontving men het bericht dat de Maatschappij op 1 november zou worden opgeheven en dat op die datum zouden worden ingesteld de artsenkamer en de vereniging van ziekenfondsartsen. Met het oog hierop organiseerde men op zondag 26 oktober te 11.30 uur een afscheidsbijeenkomst, waarvoor ook de eerder afgetreden leden Van Valkenburg, Wessel en Jansma werden uitgenodigd, hetgeen als een erkenning moest worden gezien van de juistheid van het besluit, dat zij eerder hadden genomen. De directeur-generaal en de hoofdinspecteur verschenen tijdens deze bijeenkomst om enkele oppervlakkige vriendelijkheden te zeggen en om 1.15 uur 's middags sloot voorzitter Schali j de, naar men op dat ogenblik meende, laatste hoofdbestuursvergadering. Toen evenwel het bericht van de opheffing uitbleef (omdat men niet tijdig gereed kwam met de artsenkamer) en er een aantal belangrijke zaken op ziekenfondsgebied te regelen waren, werd op 23 november toch weer een hoofdbestuursvergadering belegd zonder dat men wist hoe lang men nog zou moeten doorgaan.

Het einde van de Maatschappij (zij werd op 19 december 1941 opgeheven) kenmerkte zich door een droevig relaas van beschuldigingen over en weer tussen het hoofdbestuur en de commissies

Afscheidsbijeenkomst van het hoofdbestuur op Zondag 26 October 1941.

Zittend van rechts naar links:

A. J. M. Kanters, dr. C. T. van Valkenburg, dr. J. A. Klein Swormink, prof. dr. A. ten Bokkel Huinink, Chr. Eggink, J. J. Koning, J. W. Lindenberg (secretaris), F. A. Schalij (voorzitter), dr. A. Schuckink Kool, I. Wessel, D. van Capellen, J. C. Diehl, dr. D. H. van der Goot.

Staande van rechts naar links:

L. A. Faber, dr. M. Spijkens Smit, M. A. J. Jansma.

Op de achtergrond zittend: W. J. Bastiaan (stenograaf).

en van het elkaar in gebreke stellen; het volslagen gemis aan samenwerking in de top van de Maatschappij werd tot aan het einde van haar bestaan duidelijk geïllustreerd.

In verband met de onzekerheid waarin de Maatschappij-ziekenfondsen zouden komen te verkeren wanneer de Maatschappij zou zijn opgeheven, sprak het hoofdbestuur zich unaniem uit tegen het voorstel van de commissies om de ziekenfondsen onder te brengen bij de vereniging van ziekenfondsartsen en besloot het aan Reuter mede te delen dat het hoofdbestuur voorstander was van de oprichting van een Stichting Vereenigde Maatschappij Ziekenfondsen (het initiatief tot deze oprichting was het ziekenfonds Alphen en Omstreken uitgegaan); aan Reuter werd verzocht een zodanige stichting geen moeilijkheden in de weg te leggen.

In de laatste hoofdbestuursvergadering (d.d. 7 december 1941) echter bleek dat, ondanks het besluit van het hoofdbestuur, van de zijde der commissies en met name door Eggink, acties waren ondernomen in die zin dat men eigener beweging aan de Maatschappij-ziekenfondsen had medegedeeld dat de bezetter voor de oprichting van de Stichting geen toestemming zou geven. Hoewel Eggink verklaarde daaromtrent geen overleg met de duitse autoriteiten te hebben gepleegd, geloofde niemand hem. In deze hoofdbestuursvergadering verweten de commissies de directeur-generaal dat hij vertegenwoordigers van de Stichting buiten de Maatschappij om een welwillend oor leende en zij verweten de voorzitter dat hij geen verslag deed van besprekingen over deze zaak met de Aartsbisschop en met het bestuur van de Stichting. Bovendien keurden de commissies het scherp af dat de voorzitter in de bijeenkomst van 26 oktober 1941 niet de gelegenheid wilde geven om hierover te discussiëren. Het voornemen om in de volgende hoofdbestuursvergadering, die op 28 december was vastgesteld, te trachten alsnog over deze kwestie tot overeenstemming te geraken aan de hand van een rapport van de commissies en van het resultaat van een gesprek met het bestuur van de Stichting, werd niet uitgevoerd omdat de Maatschappij op 19 december 1941 ophield te bestaan.

HOOFDSTUK V

DE MAATSCHAPPIJ EN HET ZIEKENFONDSWEZEN

1. De eerste benadering.

Hoewel de afdelingen reeds in de beginjaren der Maatschappij veel te maken hadden met het ziekenfondswezen en de daarmee samenhangende problematiek, duurde het ongeveer vijftig jaar voordat in de Maatschappij aan het vraagstuk ernstige aandacht werd geschonken.

In zijn verslag als secretaris van de Maatschappij deelde Ramaer in de eerste algemene vergadering (1849) mede dat de afdeling Arnhem had besloten hulp te weigeren aan "slecht ingerigte ziekenbussen". Het besluit werd genomen naar aanleiding van een poging om aldaar een filiaal van een Utrechts ziekenfonds te stichten, dat evenwel als gevolg van dit besluit geen voet aan de grond kreeg. Voorts lezen wij dat de afdeling Nijmegen in een roes van zelfoverschatting (vruchteloos overigens) had besloten alle ziekenbussen af te schaffen.

Uit beschrijvingen in de Geneeskundige Courant van juli en augustus 1849 blijkt dat de beloning voor de geneeskundige uiteen liep van 75 cent tot f 1,50 per hoofd. Een geneeskundige moest dus om een inkomen van f 1000,- à f 2000,- te bereiken, 2000 ziekenfondsleden op zijn naam hebben ingeschreven. Volgens de beschrijvingen betekende dit 50 visites aan huis per dag en een groot aantal verzekerden des morgens op het spreekuur; in tijden van epidemieën 100 tot 130! "Dan is er geen goed werk te leveren", zo wordt geconcludeerd. Toen alreeds werd gewezen op het veel voorkomende kwaad dat personen zich bij een ziekenbus aansloten, die er op grond van hun inkomen niet in thuis hoorden.

De bemoeiingen van de Maatschappij met het ziekenfondswezen in de eerste vijftig jaar van haar bestaan zijn incidenteel en wei-

nig overwogen. Bij het onderzoek naar de wijze van geneeskundige verzorging der minvermogenden, dat werd verricht op voorstel van de afdeling Zutphen (gedaan in de algemene vergadering van 1850), waarbij men ook aandacht aan de ziekenbussen besteedde, werd als het meest opvallende gebrek gesignaleerd dat "geheel andere personen dan waarvoor die inrigtingen bestemd zijn en steeds bestemd behooren te blijven, daarvan lid zijn". Uit één der rapporten bleek zelfs dat een lid van de Provinciale Staten lid was van een ziekenfonds. Volgens de Commissie voor Openbare Gezondheidsregeling en Geneeskundige Politie, die met het onderzoek was belast, lag de schuld daarvan echter grotendeels bij de artsen zelf.

In de vijfde algemene vergadering (1853) verzocht de commissie ontheffing van de opdracht om nadere gegevens te verstrekken over de ziekenfondsen omdat:

- a. dat onmogelijk was gebleken als gevolg van de geringe medewerking der afdelingen;
- b. wettelijke bepalingen weinig tot verbetering zouden kunnen doen;
- c. alleen door hogere ontwikkeling der geneeskundigen en artsenijbereidkundigen én beider eenstemmige samenwerking, verbetering zou zijn aan te brengen.

Uit het verslag van de regering van 1857 blijkt dat in 1855 ruim 85 per 1000 inwoners waren aangesloten bij een ziekenfonds, waarbij in de diverse provincies grote verschillen zijn waar te nemen. Tegenover 304 per 1000 in Zuid-Holland staan 5 per 1000 in Drenthe en 3,4 per 1000 in Noord-Brabant.

In haar vergadering van 27 februari 1860 moest de afdeling Amsterdam op grond van een afkeurend rapport, uitgebracht door twee van haar leden "over den ziekenbus voor den fatsoenlijken burgerstand, op te rigten door de heeren Schutte en Köhler alhier", besluiten dat geen van haar leden zich aan bedoelde instelling zou verbinden. "Het zal niet noodig zijn", zo vervolgt het rapport, "in extenso de gronden te vermelden waarop dit afkeurend besluit berust; reeds vroeger bij een dergelijk besluit van den Kring omtrent eene gelijkwaardige inrigting breeder gemotiveerd. Het zij voldoende aan te geven, dat dergelijke inrigtingen als strijdig met de waardigheid en de belangen van den geneeskundigen stand en vooral met die der lijders moeten veroordeeld worden, daar elke tusschenkomst tusschen den arts en zijne lijders hunne wederzijdsche verhouding slechts benadeelen kan".

Toen de Maatschappij in de algemene vergadering van 1864 de wenselijkheid van overheidstoezicht óók op de kleine verzekeringsinstellingen als ziekenbussen en begrafenisfondsen uitsprak, antwoordde de minister van Binnenlandse Zaken (Thorbecke) dat zulks niet mogelijk was aangezien het particuliere ondernemingen waren.

Aan Zeeman werd in 1865 opgedragen een onderzoek in te stellen naar de werking en inrichting der ziekenbussen in Nederland, maar zichtbaar resultaat had dit niet en toen zes jaar later de afdeling Twenthe voorstelde zulk een onderzoek te doen, herinnerde de voorzitter eraan dat de opdracht daartoe reeds enkele jaren geleden was gegeven. Hij vroeg of Dr. Zeeman genegen was zich met dat onderzoek onledig te houden. Deze dankte voor de heuse wijze waarop hij werd herinnerd aan de hem opgedragen taak en verklaarde zich ertoe bereid die voort te zetten, maar ook dat had geen succes.

Hoe onbevangen de artsen in die jaren nog tegenover het ziekenfondswezen stonden, moge onder meer blijken uit een mededeling in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 1868, houdende dat te Enschede een ziekenfonds voor de arbeiders was opgericht en dat uit 34 sollicitanten dr. A. Kusters was benoemd tegen een salaris van 850 gulden per jaar plus 50 cent voor ieder lid. Aan deze mededeling was toegevoegd: "Gezien de gunstige financiële resultaten springt het heilzame van deze vereeniging als vanzelf in het oog".

In 1888 werd de pressie van de afdelingen groter, vooral in de provincies waar het kwaad een zekere omvang had bereikt. In 's-Gravenhage waren toen reeds 77.000 van de 122.000 inwoners aangesloten bij een ziekenfonds. De bezwaren, zoals de willekeur van de directeuren en de veelal onvoldoende reserves, waardoor men zijn verplichtingen soms niet kon nakomen, deden de afdelingen voorstellen aan te dringen op een toezicht op basis van een wettelijke regeling. De discussie resulteerde uiteindelijk in de instelling van een commissie, bestaande uit drie personen, die tot taak had aan te geven hoe op initiatief van geneeskundigen verbetering zou kunnen worden aangebracht. Hiermede werd voor de eerste maal een poging ondernomen om de betekenis van het ziekenfondswezen voor de gezondheidszorg ernstig te bestuderen. Inmiddels was de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen ook reeds met een uitgebreid onderzoek begonnen.

Het rapport, dat in 1890 door de commissie van de Maatschap-

pij van Geneeskunst werd uitgebracht (het eerste rapport van de Maatschappij over deze materie) was ver beneden de maat en gaf in de algemene vergadering van dat jaar geen aanleiding tot discussie gaf. Naast de uitspraak dat het ziekenfonds "bestemd is voor hen wier maatschappelijke toestand niet toelaat op de gewone wijze te voorzien in de behoeften die door ziekte en hare gevolgen ontstaan" is voor de instelling van de artsen ten opzichte van het ziekenfondswezen typerend de uitspraak, dat het busdokterschap is te beschouwen als een middel om althans iets te verdienen zolang de privaat praxis nog niet in voldoende mate in het onderhoud voorziet. De in opvallende openhartigheid neergeschreven zinsnede: "dat door verzekering de uitgaven speciaal voor de geneeskundige behandeling gevorderd, niet te zwaar drukken en deze steeds te verkrijgen zal zijn o.a. door den medicus de vrees te ontnemen dat hem de hem toekomende belooning zal ontgaan", bevestigt het vermoeden dat voor het minvermogene deel van de bevolking geneeskundige behandeling een nauwelijks te bereiken consumptie moet zijn geweest.

Een en ander lijkt een hernieuwde aanduiding van het feit dat men nog weinig inzicht had in de problematiek waarom het eigenlijk ging, zeker wanneer we kennis nemen van de toevoeging aan het rapport inzake het ontwerp voor een ziekenfonds voor publieke vrouwen van de hand van het lid der commissie J. C. van Dooremaal, welk ontwerp een combinatie van ziekenfonds en ziekenkas blijkt te zijn, waarin de beide andere commissie-leden hem naar het lijkt niet wilden volgen. Het gaat hier om de volgende passage: "bij de toetreding krijgen de leden wanneer zij gezond zijn een wit distinctief dat zij kunnen dragen of zichtbaar uitstallen; worden zij ziek dan ontvangen zij één gulden per dag op voorwaarde dat zij hun wit distinctief inleveren, waarna zij een rood distinctief ontvangen dat zij verplicht zijn te dragen wanneer de dokter hun het uitgaan toestaat; anders moeten zij het zichtbaar uitstallen". Op welke wijze dit "ziekenfonds" zou moeten worden gefinancierd, laat dokter Dooremaal geheel in het midden. Een kleine onbescheiden blik in het verleden, toen de bestrijding van de prostitutie nog een belangrijke activiteit van de Maatschappij uitmaakte.

Men besloot het rapport van 1890 naar de afdelingen te zenden, hetgeen lag in de lijn van het advies der commissie om de reactie van de afdelingen af te wachten. Er kwamen echter in het geheel geen reacties.

In het rapport van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, dat het resultaat van een uitvoerig onderzoek bij 650 ziekenfondsen bevatte en werd gepubliceerd in 1895, werd – naast het misbruik van toetreding van personen, die tot de meer goeuden moesten worden gerekend (het rapport noemt personen met een inkomen van 5 tot 6 duizend gulden!) en het daarbij behorende misbruik van de z.g. extra bediening voor meer gegoeden – de willekeur der directeuren genoemd.

Toen in 1896 op voorstel van de afdeling Dordrecht de Algemeene Maatschappij van Verzekering tegen de geldelijke gevolgen van Ongelukken en Ziekten, gevestigd te 's-Gravenhage (een ziekenfonds voor de betere standen) in de algemene vergadering ter discussie kwam, werd slechts met moeite en na het overwinnen van veel tegenstand bereikt dat werd uitgesproken dat de haage maatschappij schadelijk was voor het prestige en de onafhankelijkheid der medici. Bij die discussie werd de opmerking gemaakt dat de medicus het recht heeft als eerlijk man zijn brood te verdienen en zich aan te sluiten bij welke maatschappij hij wil. Maar, de eerste werkelijke ziekenfondsstrijd (in Koog-Zaandijk 1898), waarvan wij reeds melding maakten in hoofdstuk III, de solidair-verklaring van de afdeling Amsterdam met hun collega te Zaandam en het feit dat men een collega bereid vond als "onderkruiper" op te treden, maakten de ernst van de situatie toch wel duidelijk. Op voorstel van de afdeling Zaandam besloot men in de algemene vergadering van 1898 opnieuw een commissie van onderzoek in te stellen teneinde aan te geven aan welke eisen een ziekenfonds behoorde te voldoen. Inmiddels had de afdeling Amsterdam in haar vergadering van 23 oktober 1897 ook een commissie voor het ziekenfondswezen ingesteld waarvan Schreve secretaris-rapporteur was.

Aan het rapport van de Commissie Amsterdam ontleen wij het volgende. Nadat een inventarisatie is gegeven van alle bestaande ziekenfondsen in Amsterdam, te weten vier ziekenfondsen met een financieel belangeloos bestuur, veertien met een financieel belanghebbend bestuur, twee spoorwegfondsen en vijf doktersbussen, worden aan de hand van de ervaringen van een uit artsen bestaande enquêtecommissie een aantal beschouwingen gegeven, waarbij ziekenfondsen, artsen en apothekers er over het algemeen slecht afkomen. Wat de ziekenfondsen betreft wordt het misbruik van de zijde der boden, het samenspel tussen de medewerkers en de boden en het omkopen van boden door pas gevestigde art-

sen met het doel deze artsen busleden te bezorgen, gehegeld. "Tot haar spijt moest de enquête-commissie ervaren dat het publiek over het algemeen een slechten dunk van de ziekenfondsen heeft". De voorzitter van een grote werkliedenvereniging, die de ziekenfondsen liefst zo spoedig mogelijk zag verdwijnen, besloot zijn uiteenzetting met de woorden: "Gelukkig is hij die zijn dokter en apotheker particulier kan betalen".

Over de wijze van honoreren, die bij enkele ziekenfondsen in de vorm van een verrichtingen-tarief was geregeld, zei Prof. Stokvis toen hij het voorzitterschap van de medische commissie van het ziekenfonds Ziekenzorg te Amsterdam neerlegde: "Het beginsel (honorering per verrichting) juich ik nog steeds toe maar de praktische toepassing heeft tot teveel misstanden geleid dan dat ik er nog langer mijn naam aan leenen wil". Volgens de commissie zou een model-ziekenfonds een financieel onafhankelijk bestuur moeten hebben waarin, naast de vertegenwoordigers van de deelnemers, vertegenwoordigers van de leden dienden te worden opgenomen. De welstandsgrens zou rekening moeten houden met de gezinsgrootte en men zou een maximum aantal ingeschreven verzekerden per arts moeten vaststellen. De commissie meende de honorering te moeten vinden in het bedrag, resterende na aftrek van alle kosten plus een bijdrage aan de reserve-kas, voor de gezamenlijke deelnemers in een vastgestelde verhouding. De kring Amsterdam nam het rapport in deze vorm aan.

Het nauwelijks acht bladzijden tellende rapport van de tweede Maatschappij-commissie, dat in de algemene vergadering van 1900 aan de orde kwam, was een ernstige teleurstelling. De commissie ging niet in op de situatie bij de ziekenfondsen en evenmin op de misbruiken en gebreken, maar volstond met een verwijzing naar het Maatschappij-rapport van 1890 en het rapport van "Het Nut". De commissie bepaalde zich in hoofdzaak tot de bestuurlijke structuur en stelde zich daarbij op het standpunt dat ziekenfondsen, die werden bestuurd door geneesheren, apothekers en belanghebbende leden, moesten worden afgekeurd omdat in een aldus samengesteld bestuur onvermijdelijk botsingen zouden voorkomen (de belanghebbende leden zouden geen rechters mogen zijn in eigen zaak). Ziekenfondsen, die werden bestuurd door de leden "en waar doktoren en apothekers ondergeschikt zijn aan de belanghebbenden" dienden – aldus de commissie – met nog meer klem te worden afgekeurd. Evenmin achtte de commissie fondsen van grote industriële instellingen aanvaardbaar omdat het

voor de geneesheer nog moeilijker zou zijn om bij deze fondsen zijn waardigheid en prestige ongeschonden te bewaren. Fondsen als particuliere ondernemingen werden zó verwerpelijk genoemd dat er naar de mening der commissie eigenlijk geen geneesheer mocht worden gevonden, die zich met zulke fondsen wilde inlaten.

Uit de ernstige passage, die voorafgaat aan de opmerkingen over de bestuursvorm, blijkt hoe irreal de commissie zich opstelde; ten aanzien van de verhouding van de geneesheer tot het ziekenfonds schrijft de commissie: "Behandelt hij daarentegen de ziekenfondsleden als de best betalenden onder zijn clientele – en zoo behoort het te zijn – dan zullen klachten, zoowel van de zijde van de arts als van die van de leden ophouden te bestaan". Hoe weinig de commissie begreep van wat er van haar werd verwacht blijkt duidelijk uit de laatste alinea's: "Met opzet heeft de commissie zaken van ondergeschikt belang vermeden, als daar zijn: hoeveel contributie moet worden betaald, hoe groot het salaris van dokters en apothekers behoort te zijn, enz. enz. Dat zijn alle quaesties die naar locale behoeften en wenschen kunnen worden geregeld en die in het Nutsrapport zeer uitvoerig zijn behandeld. Hoofdzaak was het voor de commissie aan te toonen, hoe een medicus zoo onafhankelijk mogelijk van het bestuur en van de leden kan werkzaam zijn aan een ziekenfonds, dat op degeleijke grondslagen rust, zooals die in het Nuts-rapport zijn aangegeven".

De algemene vergadering van 1900, die het rapport behandelde, had veel kritiek. Men had een meer gedegen rapport verwacht en men sprak uit dat de commissie zich van een aantal zaken "met een Jantje van Leiden" had afgemaakt. Opvallend is het dat niemand van de commissie-leden ter verdediging aanwezig was, waarschijnlijk omdat de teleurstelling over het resultaat reeds tevoren bekend was. In de hoofdbestuursvergadering die aan de algemene vergadering vooraf ging, werd het rapport algemeen onbetekend gevonden en op de vraag of de commissie wel moest voortgaan, verklaarde men de commissie het liefst met een bedankje naar huis te willen sturen.

De algemene vergadering was echter zo beleefd om de commissie diligent te verklaren maar niemand van de leden bleek nog bereid tot het verlenen van verdere medewerking, zodat een geheel nieuwe commissie in het leven werd geroepen waarvan Schreve secretaris-rapporteur werd. Deze commissie, die zich

een veel te ruime taak stelde, met name een totale inventarisatie van alle bestaande ziekenfondsen, heeft acht jaar gezwogen en moest keer op keer de algemene vergadering om een diligentverklaring vragen.

Inmiddels namen de moeilijkheden in vele plaatsen van het land in snel tempo toe, mede als gevolg van de omstandigheid dat, toen de reorganisatie van 1902 haar beslag had gekregen en het nemen van bindende besluiten door de afdelingen mogelijk werd, het jaar 1905 zich kenmerkte door een groeiende stroom van deze besluiten welke aan de leden verboden deel te nemen aan nieuwe ziekenfondsen, waarvan de reglementen niet waren goedgekeurd door de bij de reorganisatie in het leven geroepen afdelingsraad. Overigens werd het hoofdbestuur lang voordat de ziekenfondscommissie met haar arbeid gereed was, gedwongen tot een standpuntsbepaling omtrent een aantal desiderata. Onverwacht was dat niet want in de algemene vergadering van 1903 had de voorzitter een crediet van 500 gulden gevraagd om een geheime commissie in het leven te kunnen roepen voor het instellen van een onderzoek naar de ziekteverzekeringswetgeving in het buitenland. Blijkbaar was het hoofdbestuur vertrouwelijk medegedeeld dat de overheid bezig was met een wetsontwerp ziekteverzekering.

2. *Het wetsontwerp Kuyper.*

Abraham Kuyper, de geweldige, de klokkenist der kleine luyden en modern sociaal denker, die in zijn rede "Marantha" op de deputatenvergadering van de Anti Revolutionaire Partij (1891) had verklaard: "Het sociaal belang is op den voorgrond getreden en met dreigende taal en nog dreigender gebaren vraagt het gedrukte volk den liberalisten rekenschap af", werd door de omstandigheden gedwongen met zijn anti-stakingswetten (de worgwetten) op te treden tegen de kleine man als werknemer, hetgeen Domela Nieuwenhuis de kans bood hem te typeren als de revolutionaire Dr. A. Kuyper maar de reactionaire minister Kuyper. Na de verkiezingen van 1901, die de nederlaag voor de liberalen brachten, werd hij formateur en minister-president.

Kuyper, van wie bekend was dat hij grote bewondering had voor Bismarck, de ontwerper van de duitse sociale wetten, had in de troonrede de verplichte verzekering tegen ziekte aangekondigd. Op 15 oktober 1903 ontving het hoofdbestuur van hem een brief met een exemplaar van een ontwerp ziekteverzekeringswet, op-

gezet volgens het duitse stelsel, dat zowel de loonderving tengevolge van arbeidsongeschiktheid wegens ziekte als de geneeskundige behandeling regelde. Uit de brief citeren wij: "Het zoude mij aangenaam zijn te vernemen, dat Gij bereid zijt mij de opmerkingen mede te deelen waartoe de kennisneming van het ontwerp U mocht leiden". Zes weken tijd werd daartoe gegeven en verlenging van deze termijn bleek, na gedaan verzoek, niet mogelijk; het geheel had een vertrouwelijk karakter.

Men mag aannemen dat de positieve houding van het hoofdbestuur bij het oplossen van de moeilijkheden, die zich bij de invoering van de ongevallenwet hadden voorgedaan (waarbij het ging om op te treden tegen collegae, die misbruik maakten van de mogelijkheden welke het verrichtingentarief bood), de minister ertoe bracht dit vertrouwelijke advies te vragen. Dubbel onaangenaam was het dan ook voor het hoofdbestuur nog geen twee weken later (op 27 oktober) een brief van de minister te ontvangen, waarin werd medegedeeld dat, volgens de Middelburgsche Courant, door een lid van het hoofdbestuur zou zijn verklaard dat het door hem ontvangen exemplaar van het wetsontwerp niet vertrouwelijk was en dus gepubliceerd kon worden. De minister vroeg hierover opheldering. Het lek bevond zich echter op een andere plaats want in zijn antwoord op de ministeriële brief kon de voorzitter van de Maatschappij mededelen dat, terwijl het exemplaar van het wetsontwerp op vrijdag 16 oktober was ontvangen en op zaterdagavond 17 oktober aan hem was overhandigd, hij reeds in het ochtendblad van de Nieuwe Rotterdammer Courant van diezelfde dag een volledig uittreksel daarvan had gelezen. In zijn brief van 19 november, waarin de minister negatief reageerde op het verzoek tot verlenging van de termijn van zes weken, kwam deze niet op de kwestie van de geschonden vertrouwelijkheid terug. Blijkbaar was hij door de brief van de voorzitter overtuigd.

De vraag dringt zich aan ons op waarom de overheid in ons land voorrang had gegeven aan de ongevallenverzekering in tegenstelling tot Duitsland, terwijl men over het algemeen wat de sociale verzekering betreft, dit land navolgde. Hiervoor zijn drie verklaringen te geven. In de eerste plaats hield dit verband met de aanbevelingen van de Staats-commissie Rochussen, die was ingesteld in vervolg op het rapport van de parlementaire enquête-commissie. Laatstgenoemde commissie had een onderzoek ingesteld naar de maatschappelijke positie van de arbeiders, waarvan

het resultaat er niet om loog. Deze aanbevelingen waren: een verplichte verzekering tegen gedeeltelijke of gehele, tijdelijke of blijvende invaliditeit door ongeval en verzekering tegen invaliditeit door ouderdom; beide onvoorziene omstandigheden hadden als oorzaak van veel ellende de meeste indruk op de commissie-leden gemaakt.

In de tweede plaats was de aansprakelijkheid van de werkgever voor de gevolgen van een ongeval duidelijker dan bij ziekte en was er, na 1880, al veel studie op dit terrein verricht.

Ten derde was het volgens Mr. W. de Vries Wzn. (De totstandkoming van de ongevallenwet 1901, Kluwer – Deventer) zo: "niet wat in de maatschappij door de belanghebbenden nog het meest werd gewenst: de ouderdomsvoorziening, en niet wat theoretisch vooraf had moeten gaan en praktisch reeds in een gevorderd stadium van het volksleven was vergroeid: de ziekteverzekering, werd het eerst geregeld, maar wat vooral door de aanvankelijk beperkte opzet als bereikbaar werd gezien: de ongevallenwet, mede omdat daarover al zoveel overeenstemming bestond". De besprekingen van het wetsontwerp Kuypers in de hoofdbestuursvergadering van 28 november 1903 aan de hand van een advies, voorbereid door Schreve met behulp van de ziekenfondscommissie en de "geheime" commissie die, naar toen bleek, bestond uit Baart de la Faille, Deknatel, Diepen, Nolst Trénité en Tresling, was nogal oppervlakkig en weinig "to the point". Men moest meer dan eens besluiten om over zaken, waarover men het niet eens kon worden, niet te rapporteren. Het vertrouwelijke advies aan de minister werd niet gepubliceerd.

De belangrijkste punten van het wetsontwerp Kuypers waren: verplichte verzekering van vaste arbeiders (dienstboden en losse werklieden waren voorlopig uitgezonderd); de rechten zouden bestaan uit ziekingeld (70 procent van het dagloon) en geneeskundige behandeling, beide gedurende 180 dagen; de uitvoering zou in handen komen van districtsziekenkassen als overheidsorganen en erkende (particuliere) en bedrijfsziekenkassen; de bestaande ziekenfondsen zouden eigenlijk niet bij de uitvoering kunnen worden betrokken, tenzij een diepgaande structuurwijziging plaats zou hebben. Maar, het ontwerp kwam niet in behandeling omdat het ministerie Kuypers in 1905 ten val kwam.

3. *Het wetsontwerp Veegens.*

Zijn opvolger, minister Veegens, trok reeds na enkele dagen het wetsontwerp Kuyper in en kwam een jaar later terug met een eigen ontwerp, dat nauwelijks afweek van dat van zijn voorganger. Hiermede begon de lijdensweg van de totstandkoming van de ziekte-wet in ons land.

Aangezien minister Veegens had medegedeeld niet voornemens te zijn zijn ontwerp ziekte-wet vóór de indiening vertrouwelijk aan het hoofdbestuur der Maatschappij voor te leggen maar wel prijs te stellen op de mening van de Maatschappij ten aanzien van een aantal belangrijke punten (hij beschikte reeds over het geheim pre-advies van het hoofdbestuur inzake het voorontwerp Kuyper) besloot het hoofdbestuur een buitengewone algemene vergadering te beleggen op zondag 25 maart 1906. De besprekingen in deze vergadering vonden plaats aan de hand van een pre-advies van het hoofdbestuur waarin een aantal vragen waren opgenomen — overigens was de ziekenfondscommissie nog steeds niet gereed met haar rapport, dat als gevolg van deze ontwikkeling feitelijk "mosterd na de maaltijd" werd. Men was op dat moment doordrongen van het gewicht van de zaak die aan de orde was en in zijn inleiding sprak de voorzitter (Pijnappel) over een mogelijke tweede buitengewone vergadering wanneer er nog duistere punten zouden overblijven en onzekerheid omtrent het oordeel van de vergadering. Deze tweede vergadering bleek niet nodig te zijn, hoewel de discussies moeizaam op gang kwamen omdat een half uur verloren ging met een gedachtenwisseling over een aantal formaliteiten. Als de belangrijkste uitspraken van de vergadering betreffende het ziekenfondswezen moeten worden genoemd: de administratieve en financiële scheiding van de kassen voor ziekengeld, begrafenis-uitkering en geneeskundige behandeling, onder meer om het bestaan van goed functionerende ziekenfondsen veilig te stellen en concurrentie tussen de kassen ten detrimente van de geneeskundige verzorging te voorkomen. Met dit laatste was ervaring in Duitsland opgedaan; de loonderving bleek de mensen meer aan te spreken dan de geneeskundige behandeling. Voorkeur werd uitgesproken voor districtskassen (als overheidsorganen) voor de uitvoering. Bedrijfskassen werden afgewezen. Deze afwijzing gaf aanleiding tot reacties in de dagbladen van de zijde der werkgevers. Afbrekende kritiek op de besluiten verscheen in de Nieuwe Courant, het orgaan van de groot-industriëlen

van Nederland, die door deze besluiten hun ondernemingsziekenfondsen bedreigd zagen.

Vrije artsenukeuze, toelating van alle geneeskundigen tot de kassen, een welstandsgrens van 1000 gulden en onbepaalde duur van de geneeskundige behandeling waren zaken waarover men het vrij spoedig eens was, hetgeen niet wil zeggen dat er niet uitvoerig over werd gediscussieerd; wezenlijke meningsverschillen over deze hoofdzaken waren er echter niet. Ook vond men elkaar gemakkelijk in de uitspraak dat alcoholisten niet mochten worden uitgesloten van ziekengeld en dat verloskundige hulp ook aan ongehuwde vrouwen moest worden gegeven. De uitsluiting van ziekten, die een gevolg waren van ontucht (het ontwerp Kuyper kende deze uitsluiting) was inmiddels reeds vervallen.

Met betrekking tot de bestuurssamenstelling der districtskassen verenigde men zich met het pre-advies van het hoofdbestuur, waarin werd gesteld dat ziekenfondsgeneesheren en -apothekers in dezelfde verhouding als de werkgevers en de leden moesten zijn vertegenwoordigd.

Moeilijkheden ontstonden in feite alleen met betrekking tot de meest gewenste vorm van honorering: per abonnement of per verrichting.

Het is van belang daarbij te bedenken dat, na de invoering van de ongevallenwetten, niet onbelangrijke problemen waren gerezen met een aantal artsen, die duidelijk misbruik maakten van de mogelijkheden van het verrichtingensysteem, iets wat de gehele artsenstand in opspraak had gebracht en aanleiding was geweest tot schorsing en ontslag als medewerker-deskundige van een aantal leden der Maatschappij. Het misbruik had nogal de aandacht getrokken omdat Jonkheer van der Poel, voorzitter van de Maatschappij van Nijverheid, bij de opening van de jaarvergadering van deze Maatschappij daarover had gesproken. Toen de voorzitter in de hoofdbestuursvergadering van 2 juli 1905 voorstelde hiertegen te protesteren, maanden verschillende leden tot voorzichtigheid. Ook in de Kamer kwam de zaak ter sprake, waarbij werd gesteld "en het valt niet te ontkennen dat een groot gedeelte der medici in zooverre misbruik maakt van de wet, door de patient langer onder behandeling te houden dan daadwerkelijk noodig is".

In haar jaarverslag over 1905 bracht de Rijksverzekeringsbank haar ongunstige opinie ten opzichte van de artsen tot uitdrukking. Naar aanleiding van de vraag van het hoofdbestuur waarop deze

kritiek berustte, ontving de Maatschappij een lijst van tachtig artsen, die onder voortdurende controle stonden. Het aantal misbruikers bleek $\pm$ 1 procent te bedragen. Kort daarop werden opnieuw drie artsen geschrapt van de lijst van deskundigen. Deze zaak heeft de artsen en hun Maatschappij in de jaren van het ontstaan en de groei van de sociale verzekering in een moeilijke positie geplaatst.

Het hoofdbestuur was op grond van deze ervaringen duidelijk voorstander van een abonnementshonorering, evenals de meerderheid van de afdelingen, maar er waren uiteraard ook afgevaardigden, die de opvatting huldigden dat het wangedrag van enkelen niet de leidraad mocht zijn bij een uitspraak over de meest gewenste vorm van honorering. Een voorstel om de behandeling uit te stellen tot het verschijnen van het wetsontwerp in zijn definitieve vorm werd verworpen, evenals een voorstel om elk district in deze naar eigen inzicht te laten handelen. Tenslotte werd na een uitvoerige discussie een uitspraak gedaan waarbij een meerderheid (75 stemmen voor en 28 stemmen tegen) zich verklaarde voor honorering van de huisarts per abonnement.

De verschijning van het ontwerp ziekteverzekeringwet, dat in 1907 aan de Kamer werd aangeboden, was voor de artsen een bittere teleurstelling, in het bijzonder omdat de gecombineerde ziekenkassen voor ziekingelduitkering en geneeskundige behandeling (de uitkering van begrafenisgeld was door minister Veegens geschrapt) werden gehandhaafd en bovendien werd uitgegaan van bedrijfskassen en erkende kassen als regel; districtskassen met het karakter van overheidsorganen werden als aanvulling beschouwd. Ook het ontwerp ziekteverzekeringwet van Veegens kwam niet in behandeling omdat het ministerie De Meester reeds in 1907 ten val kwam en wel bij de behandeling van de begroting van het departement van Oorlog, die met moeite in de Tweede Kamer werd aangenomen maar in de Eerste Kamer werd afgewezen.

Een voorstel, dat de afdeling Twenthe deed aan de algemene vergadering van 1907, om een algemeen bindend besluit te nemen, regelende de deelneming aan ziekenfondsen, kon – ondanks de instemming van de Centrale Commissie voor de Beroepsbelangen – geen meerderheid halen; men achtte de tijd daarvoor nog niet aangebroken.

4. Het optreden van Talma als minister van Landbouw, Nijverheid en Handel en zijn wetsontwerp.

Kort nadat een nieuw ministerie aan het bewind was gekomen, waarvan Heemskerk premier was en Talma minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, werd door de regering het ontwerp ziekteverzekeringswet ingetrokken omdat er bij de regering bezwaren bestonden, die een ingrijpende omwerking van het wetsontwerp noodzakelijk maakten.

In de vergadering van de Tweede Kamer van 20 november 1908 zei Talma bij de behandeling van de begroting over de ziekteverzekeringswet onder meer "daarom ben ik tot de meening gekomen dat wij moeten trachten de ziekteverzekering zóó te organiseren dat bij de ziektebehandeling uitgangspunt is het particulier initiatief, terwijl voor de ziekteuitkeering een organisatie in het leven wordt geroepen, waarbij zooveel mogelijk de onmiddellijke belanghebbenden de zaken zelf kunnen regelen; wanneer zij dat niet doen om welke reden dan ook zal de staat tusschen beiden moeten komen". De aankondiging van de door de artsen zo zeer verlangde splitsing tussen geneeskundige behandeling en ziekengelduitkering werd ongetwijfeld door velen met instemming begroet.

Inmiddels was ook het rapport van de ziekenfondscommissie gereed gekomen. De Maatschappij had zich echter reeds over een aantal essentiële punten uitgesproken. Bij de behandeling van genoemd rapport (het rapport Schreve) in de algemene vergadering van 1908 werd een aantal standpunten nog iets verder uitgewerkt. Ten aanzien van de welstandsgrens wenste men onderscheid te zien gemaakt tussen gezinnen en alleenstaanden. Wat betreft de honorering van de huisarts sprak men zich uit voor een vast bedrag per ziel, behalve voor enkele bijzondere verrichtingen. Voorts verlangde de algemene vergadering een staatstoezicht op de ziekenfondsen. Van belang voor de verdere gang van zaken in de naaste toekomst was de opvatting met betrekking tot de samenstelling van de ziekenfondsbesturen. Het valt op dat de voorwaarde, die hieromtrent werd gesteld, merkwaardig onnauwkeurig werd geformuleerd. Dit was te betreuren, temeer omdat juist het punt van de bestuurssamenstelling in de komende jaren de grootste moeilijkheden zou geven.

Terwijl in het rapport van de afdeling Amsterdam werd geduid op een financieel belangeloos bestuur waarin, naast deelnemers,

ook vertegenwoordigers van de leden zitting zouden moeten nemen, stelde de Maatschappij-commissie dat het bestuur gelijkmoedig moest zijn samengesteld uit personen, die uit en door de leden zowel als uit en door de deelnemers werden gekozen, bij voorkeur aangevuld met buiten partijen staande personen (bij de behandeling van het rapport in de algemene vergadering werd toegevoegd dat met "aangevuld" was bedoeld "bijgestaan").

In de hoofdbestuursvergadering van 30 en 31 mei 1908 (de algemene vergadering was toen nog niet gehouden) waarin het rapport van de ziekenfondscommissie voor de eerste maal werd besproken, verzwaarde men op voorstel van A. C. van Bruggen de eis der Maatschappij in de volgende formulering: "het bestuur moet zijn samengesteld uit personen, die in gelijke getale worden gekozen zoowel uit en door de leden als uit en door de deelnemers-geneesheeren en uit en door de deelnemers-apothekers en wordt bij voorkeur ter zijde gestaan door buiten deze partijen staande personen". De bedoeling was duidelijk een tripartite samenstelling, waardoor de invloed van de medewerkers zou overheersen.

Het merkwaardige is dat in de hoofdbestuursvergadering van 4 en 5 juli, die was bedoeld als voorbereiding van de algemene vergadering, de formulering luidde: "Het bestuur moet gelijkmoedig zijn samengesteld uit personen, die uit en door de leden zoowel als uit en door de deelnemers-apothekers en de deelnemers-geneeskundigen worden gekozen". Volgens het officiële verslag van de algemene vergadering werd deze formulering, die ook in de richting van een paritaire bestuurssamenstelling kon worden uitgelegd, overgenomen. Niettemin werd in de besluitenlijst van de algemene vergadering geschreven over drie gelijkwaardige partijen.

Overigens kon al deze problematiek nog tamelijk vrijblijvend worden opgevat. In de meeste plaatsen had het ziekenfonds slechts een beperkte omvang; de bindende besluiten hadden uitsluitend betrekking op nieuw op te richten ziekenfondsen en de afdelingsraden konden bij de beoordeling van de reglementen hun adviezen afstemmen op de lokale omstandigheden. De berichten over moeilijkheden in het buitenland, met name Duitsland, bleven echter een hinderlijke aanwijzing voor de mogelijkheid dat dergelijke toestanden ook Nederland te wachten stonden.

Voor degenen, die nauwlettend toezagen, waren er voldoende symptomen om waakzaam te blijven. De arbeidersbeweging, die

zich inzette voor de verbetering van het levenspeil der arbeiders, ging zich op het terrein van het ziekenfondswezen bewegen. Zij zag dit als een onderdeel van de strijd tegen de ongewissheden des levens voor de financieel zwaksten. Op 15 mei 1900 werd te Arnhem door afgevaardigden van verschillende werkliedenverenigingen besloten tot het stichten van een zieken- en begrafenisonderfonds en op de jaarvergadering van het Nederlandsch Werkliedenverbond Patrimonium, op 27 augustus van dat jaar, werd besloten tot het stichten van een verbondsziekenfonds.

Daarnaast waren er nog andere initiatieven. In Haarlem nam de afdeling een motie aan, inhoudende dat de leden zich niet zouden verbinden aan een coöperatief ziekenfonds, terwijl in hetzelfde jaar door de afdeling Gooi- en Eemland een ziekenfonds als naamloze vennootschap werd afgewezen.

In het verslag van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen van 1901 werd melding gemaakt van een provinciaal ziekenfonds in Limburg, verbonden aan de afdelingen van de R.K. Werkliedenvereniging. De Commissie verklaarde daartegen te zijn omdat de vestiging van medici in de zuidelijke provincies dan nog meer afhankelijk zou worden van de religie; desondanks werd in 1906 besloten tot de oprichting van een diocesaan ziekenfonds te 's-Hertogenbosch, welk besluit echter niet werd uitgevoerd (de ziekenfondsen, uitgaande van de Katholieke Arbeidersbeweging, ontstonden in Brabant eerst in 1920).

Ook bij grote bedrijven deden zich moeilijkheden voor. In het najaar van 1911 had in het Americain-hotel te Amsterdam een bespreking plaats tussen A. Philips en een vertegenwoordiging van het hoofdbestuur (de heren Van Rijnberk en Schreve), waarbij van de zijde van de heer Philips, nadat hem de bezwaren van een beperkte vrije artsenuitkeuze waren duidelijk gemaakt, werd toegezegd dat hij in overleg met dokter Diepen te Eindhoven een model-ziekenfonds zou stichten. Later moest worden medegedeeld dat de heer Philips zich in geen enkel opzicht aan de gemaakte afspraken had gehouden en een arts aan zijn ziekenfonds had verbonden, die bedankte voor het lidmaatschap der Maatschappij.

Bij de firma Stork te Hengelo ontwikkelde zich de zaak in dezelfde richting ondanks het feit dat het overgrote deel der arbeiders de artsen aanvankelijk trouw bleven en zich naar het inmiddels door de artsen opgerichte ziekenfonds liet overschrijven.

Tegelijk met deze ontwikkelingen deden zich ook bepaalde veront-

rustende symptomen voor. Toen de afdeling Gooi- en Eemland een ziekenfonds als n.v. afwees, bleek dat zich reeds een aantal artsen beschikbaar had gesteld. Bij de ziekenfondsstrijd in Gouda bleek eveneens dat er steeds weer artsen te vinden waren, die de functie van "onderkruiper" op zich wilden nemen. Over het ziekenfonds "De Volharding", waarmede zich rond 1910 de eerste moeilijkheden voordeden, schreef de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen dat dit fonds, waar het een nieuwe geneesheer dadelijk een minimum-salaris van 3000 gulden bood, werkte als de Brandaris op de trekvogels; op één vacature reflecteerden 80 sollicitanten! Bovendien waren er steeds meer uitspraken, die erop duiden dat bepaalde ontwikkelingen niet mochten worden veronachtzaamd. Zo schreef Mr. H. W. F. Treub over de verhouding ziekenfonds-arts: "Hun belanghebbenschap is echter van geheel andere aard dan van werkgevers en arbeiders. Zij staan, voor zoover zij voor het fonds werken, tot het fonds in de verhouding van ambtenaar dus van ondergeschikte".

In de arbeiderspers ("Het Volk" van 4 tot 11 februari 1911, waarin beschouwingen over het ontwerp ziekteverzekering werden gegeven) kon men lezen: "Noch van de philantropen, noch van de dokters zijn de belangstelling, de toewijding en de volharding te verwachten, noodig om de ziekteverzekering te maken tot een levend en werkend deel in de groote beweging opwaarts van de arbeidersklasse". Ten aanzien van de positie van de artsen in het ziekenfondswezen werd bij die gelegenheid geschreven: "Let wel het fonds wordt uitsluitend door de arbeiders betaald. Maar in het bestuur dwingt de minister de arbeiders één of meer van de personen toe te laten die in hun loondienst staan".

Voor de regering Heemskerk (1908–1913), waarin Talma optrad als minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, was de sociale wetgeving een belangrijk onderdeel van het regeringsprogramma. Talma, die voortkwam uit de christelijke werkliedenvereniging (hij was voorzitter geweest van het christelijke werkliedenverbond Patrimonium) en als het ware de plaats innam van zijn partijgenoot Kuyper, die niet langer ministeriële bleek, diende op 18 juli 1910 gelijktijdig twee wetsontwerpen in. Deze hielden ten nauwste met elkaar verband; een ontwerp Radenwet, waarin een organisatie voor de uitvoering van de sociale verzekeringswetgeving werd gegeven en een ontwerp ziektewet, dat zich beperkte tot de uitkering van ziekengeld. In laatstgenoemd ont-

werp werd bepaald dat de arbeider slechts aanspraak kon maken op uitkering van ziekgeld wanneer hij was voorzien van geneeskundige hulp; deze hulp werd aanwezig geacht wanneer betrokkene was aangesloten bij een erkend ziekenfonds, dat wil zeggen een ziekenfonds dat voldeed aan eisen, die in de wet werden gesteld.

Evenals zijn voorganger Kuypers had Talma tevoren vertrouwelijk de mening gevraagd van het hoofdbestuur der Maatschappij, dat het ontwerp besprak in een buitengewone hoofdbestuursvergadering d.d. 17 april 1910. Het hoofdbestuur bleek niet ontevreden te zijn over het ontwerp en tot op zekere hoogte ertoe bereid minister Talma hulde te brengen omdat hij gehoor had gegeven aan de belangrijkste wens der artsen, n.l. het aanbrennen van een scheiding tussen de regeling inzake de loonderving en die betreffende de geneeskundige behandeling. Voorts werd voor de erkenning van ziekenfondsen de onbeperkte vrije artskeuze wel niet als eis gesteld maar uitgesloten was ze evenmin. Ook met betrekking tot de bestuurssamenstelling bleven mogelijkheden open aangezien in artikel 100 slechts werd gesteld, dat in het bestuur zitting moesten hebben één of meer verzekerden, één of meer geneesheren en één of meer apothekers zonder dat verhoudingen werden aangegeven, zodat de artsen nog eisen konden stellen.

In een vertrouwelijk gesprek met enkele leden van het dagelijks bestuur verklaarde de minister overigens dat hij er geen kans toe zag tegemoet te komen aan de wensen, die er met betrekking tot deze twee belangrijke punten bij de Maatschappij leefden.

Het oordeel van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen over het ontwerp had echter een geheel andere teneur en eindigde met de woorden: "Mogen wij er in slagen onze collegae te doordringen van het besef, dat dit ontwerp, ongewijzigd tot wet verheven, een ramp zal zijn voor onzen stand".

Het is interessant na te gaan op welke gronden Talma besloot de belangrijke stap te zetten om de regeling te beperken tot een loondervingsregeling (wat hem in de Kamer grote moeilijkheden zou bezorgen) en waarom hij niet bereid werd gevonden tot het verplicht stellen van de vrije artskeuze, hoewel deze door de arbeiders over het algemeen toch wel werd gewaardeerd. Voor genoemde beperking voerde Talma vijf overwegingen aan. In de eerste plaats sprak hij zijn twijfel erover uit of men de arbeider de plicht kon opleggen tot verzekering van de kosten van genees-

kundige behandeling terwijl er in dit opzicht geen verschil bestond tussen hem en de overige burgers. Bovendien had de ondervinding in Duitsland en Oostenrijk genoegzaam aangetoond dat de overheid geneeskundige behandeling niet kon garanderen. Voorts meende de minister dat een verplichte verzekering tegen de kosten van geneeskundige behandeling zou kunnen verstoren het vele, dat op dit terrein door anderen en met name van gemeentewege op zo uitstekende wijze werd gedaan, terwijl naar het oordeel van Talma voor de geneeskundige behandeling geheel andere regelingen zouden moeten worden gesteld dan voor de ziekingelduitkering. Tenslotte wees de minister erop dat in Nederland het ziekenfondswezen zich krachtig had ontwikkeld en op ruime schaal voor geneeskundige behandeling zorg droeg.

De overweging om de beperkte vrije artskenkeuze (dat wil zeggen dat iedere te goeder naam en faam bekend staande geneeskundige moest worden toegelaten) niet verplicht te stellen, zijn niet minder interessant. Gewezen werd op de misbruiken waartoe de vrije artskenkeuze kon leiden; hiervan werd als de voornaamste genoemd dat de geneeskundigen, die de leden het meest terwille zijn, de meeste leden tot zich trekken. Ook werd aan de hand van het rapport der Maatschappij (het rapport Schreve) vastgesteld dat slechts 45 van de 616 ziekenfondsen (7,3 procent) onbeperkte vrije artskenkeuze kenden en dat, wanneer men de doktersfondsen buiten beschouwing liet, 11,6 procent van de ziekenfondsen in Nederland dit beginsel in praktijk bleken te brengen. Bovendien oordeelde de minister de ondervinding, opgedaan met de ongevallwet, weinig bemoedigend.

In een buitengewone algemene vergadering op 22 december 1910 werd het ontwerp ziektewet Talma besproken (nadat het tevoren in de afdelingen was behandeld) aan de hand van een aantal suggesties van A. C. van Bruggen, lid van het hoofdbestuur, die in de komende jaren een belangrijke rol in het Maatschappij-beleid op dit gebied zou spelen. Bij de aanvang der vergadering wees de voorzitter (Treib) erop "dat meer dan tot dus ver het geval was de geneesheeren in den lande blijk zullen geven, dat zij begrijpen dat ware collegialiteit, solidariteit of hoe dat genoemd moge worden, voor een groot deel in de eerste plaats is altruïsme; dat niet meer geschiedt, wat helaas telkens weer geschied is, ook in de loop van het bijna verstreken jaar, dat leden van onze Maatschappij, zij het dan ook zonder twijfel dikwijls met de beste bedoeling,

hun eigen mening, hun eigen opvatting stellen boven die door de meerderheid der leden uitgesproken mening”.

Als belangrijkste resultaat van de vergadering moet worden genoemd dat men zich met algemene stemmen uitsprak voor onbeperkte vrije artsenkeuze en voor een zodanige samenstelling van algemene vergadering en bestuur van een ziekenfonds, dat daarin geen overwegende invloed zou worden toegekend aan de leden van het fonds. Dit laatste werd in de toelichting verduidelijkt, waarbij werd gesteld dat de overwegende invloed van de leden "alleen is te ontgaan wanneer zoowel in het bestuur als in de algemene vergadering van het erkende ziekenfonds de drie groepen van belanghebbenden gelijkelijk zijn vertegenwoordigd". Voorts sprak men met algemene stemmen uit dat de in het ontwerp aangegeven welstandsgrens te hoog was gesteld terwijl met een betrekkelijk kleine meerderheid (130 tegen 102 stemmen) het ondernemingsziekenfonds werd afgewezen.

Hoezeer de meningen verdeeld bleven, bleek in de gewone algemene vergadering van dat jaar waarin, op voorstel van de afdeling 's-Gravenhage, met 75 stemmen voor en 43 stemmen tegen werd uitgesproken dat inwonend dienstpersoneel gedurende de tijdsduur der wettelijke verplichting tot verzorging voor de werkgever, niet behoorde te worden behandeld voor rekening van een ziekenfonds.

De commissie, die door de Kamer werd ingesteld ter voorbereiding van de behandeling van het wetsontwerp, stelde zich op het standpunt dat de Kamer zich allereerst moest uitspreken over enkele beginselen, waaronder de beperking van een zieketwet tot ziekengelduitkering zonder geneeskundige behandeling. In de dagen van 20 tot 29 juni 1911 had in de Kamer onder meer over dit onderdeel een felle discussie plaats waarbij niet alleen de minister scherp werd aangevallen maar waarbij ook aan het adres van de artsen en hun Maatschappij verwijten werden gericht en verdachtmakingen werden geuit, die het de artsen wel duidelijk moesten maken dat alleen nog een krachtig verzet tegen de wensen van bepaalde politieke groeperingen hen kon behoeden voor het verlies van zelfstandigheid; het was bepaald ontzuenderend voor hen, die meenden dat de arts, gezien zijn opdracht, op waardering aanspraak kon maken.

De socialistische kamerleden Duys en Schaper maakten het wel heel bont. Zij verweten de minister dat deze voor de artsen op de

loop was gegaan en de artsen dat zij zich niet ontzagen om de belangen van de arbeiders op te offeren aan kortzichtig eigenbelang. De liberaal Patijn stelde dat de minister in de strijd tussen de medici en de arbeiders de laatste in de steek had gelaten.

Minister Talma vond het nodig de artsen in bescherming te nemen tegen de aantijgingen. Hij zei onder meer dat de overgrote meerderheid der doktoren gevoel had voor het arme volk in zijn geheel. "Hun wordt meer dan iemand anders onder de oogen gebracht wat de gevolgen zijn van de sociale factoren waaronder de arbeiders leven". De minister gaf als zijn indruk weer dat de artsen niet probeerden voordeel te behalen maar de zaak zo goed mogelijk wilden regelen. De Kamer sprak zich tenslotte toch in meerderheid (51 stemmen voor en 37 stemmen tegen) uit voor een ziekwet zonder directe regeling van de geneeskundige verzorging.

In de algemene vergadering der Maatschappij, die kort daarop in Deventer werd gehouden, liet de voorzitter (Deelen) het volgende ernstige woord van protest horen: "Mijne Heeren! Voor wij thans met onze besprekingen verder gaan, gevoel ik mij verplicht tot een onaangename taak: het uitspreken van een bedaard uitgedrukt maar diep gevoeld woord van protest. In 's lands vergaderzaal zijn de laatste weken grievende woorden over de Nederlandsche geneesheeren gesproken; onwaardeerende, maar ook in hun algemeenheid onware woorden, vooral ten opzichte van de geneesheeren van het platteland. Wij zijn Z. Exc., den Minister Talma, dankbaar voor hetgeen hij ten onzen opzichte heeft gezegd. Het hoofdbestuur hoopt dat de algemeene vergadering haar instemming met deze enkele woorden zal betuigen".

De gevolgen van de aanvallen, die de artsen te verduren hadden gehad, lieten niet lang op zich wachten.

5. Het tot stand komen van het algemeen bindend besluit inzake ziekenfondsen 1912.

Op 12 maart van het daarop volgende jaar (1912) ontving het hoofdbestuur een brief van de afdeling Rotterdam, die zich geheel plaatste achter het schrijven van de onderafdeling ter behartiging van het ziekenfondswezen ter plaatse, waarin bij het hoofdbestuur werd aangedrongen op het ondernemen van stappen door het organiseren van een artsendag (of op andere wijze) teneinde te bereiken dat in het ontwerp ziekwet de eisen werden opgeno-

men, die door de artsen in de buitengewone algemene vergadering van 1910 ten aanzien van de ziekenfondsen waren opgesteld en, zo dat niet mocht gelukken, een besluit uit te lokken waarbij alle geneeskundigen/leden der Maatschappij zich ertoe zouden verbinden niet aan de uitvoering van deze wet mede te werken.

In de vergadering van het hoofdbestuur van 17 maart, tot bijwoning waarvan een vertegenwoordiger van de rotterdamse afdeling, J. P. van der Brugh, was uitgenodigd, wees deze op de noodzakelijkheid duidelijk te laten blijken dat uitspraken van de algemene vergadering geen pia vota waren, zoals dat in het verleden steeds het geval was geweest. Zijns inziens was het tijd "om te zeggen dat we dit of dat niet doen!". Hij wees erop dat men er rekening mee moest houden dat de artsen gemakkelijk tot medewerking waren over te halen indien men ze een hoger honorarium bood dat men in een later stadium dan weer kon terugdraaien. Secretaris Schreve maande tot voorzichtigheid en verklaarde geen heil te zien in een actie waarbij de artsen zich tegen een wet zouden moeten keren. Hij stelde voor een bindend besluit te nemen waarbij de artsen zich zouden verbinden geen medewerking te verlenen aan ziekenfondsen, die niet aan bepaalde eisen voldeden; men behoefde dan niet in strijd te komen met de ziekwet als zodanig.

Er was in de hoofdbestuursvergadering nogal wat onzekerheid, met name ten aanzien van het gedrag der leden, ook al zou een dergelijk vérgaand bindend besluit kunnen worden genomen. De ervaring, die zojuist was opgedaan met de houding der artsen in de z.g. ziekenbriefjeskwestie, deden sommige leden verre van gerust zijn op de houding van de collegae zowel wat de bereidheid tot het nemen van een bindend besluit betrof als met betrekking tot de naleving daarvan. In dat verband werd de uitdrukking "krachtproef" gebruikt, waaraan men de Maatschappij wilde onderwerpen.

Wat was er in de ziekenbriefjeskwestie gebeurd? De algemene vergadering van 1911 sprak zich met grote meerderheid uit voor een landelijk uniforme gedragslijn en eveneens met grote meerderheid (120 stemmen voor en 4 stemmen tegen) voor het standpunt dat de behandelend arts geen enkele verklaring aan verzekeringsmaatschappijen zou afgeven betreffende het al dan niet arbeidsongeschikt zijn van eigen patienten. Het referendum, dat hierop volgde (en door het hoofdbestuur tevoren als noodzakelijk was aangekondigd) had een teleurstellend en onbegrijpelijk resultaat. Van de

2630 leden gaven er slechts 576 antwoord terwijl, volgens de mededeling van de secretaris aan het hoofdbestuur, van de ongeveer 400 volledig ingevulde antwoorden er 350 in strijd waren met de besluiten van de algemene vergadering. Geen wonder dat verschillende Maatschappij-leden niet gerust waren op de solidariteit van hun mede-leden.

De onzekerheid waarin men meende te verkeren werd door de hoofdbestuurder-secretaris wel zeer kras onder woorden gebracht. De notulen vermelden daaromtrent: "De secretaris antwoordt dat, wanneer mocht blijken dat de meerderheid van de leden der Maatschappij tegen een dergelijk bindend besluit zou zijn, wat toch eigenlijk een moreel bindend besluit is, dat dan tevens daardoor duidelijk is gebleken dat die meerderheid zich verzet tegen de doorvoering van het principe der vrije artskenkeuze, van de evenredige vertegenwoordiging in het bestuur enz. Spr. zou dit ten zeerste betreuren, maar dan acht hij ook het tijdstip gekomen dat de Maatschappij maar opgedoekt moet worden. Want wanneer men voortgaat, zooals men in de laatste vijf, zes jaar is voortgegaan, n.l. door op bijna elke algemene vergadering zich met algemeene stemmen vóór de vrije artskenkeuze en vóór de evenredige vertegenwoordiging in het bestuur enz. uit te spreken, doch reeds in de buitengewone algemene vergadering te Utrecht te zeggen dat de positie van den geneesheer aan een ziekenfonds onaanneemelijk is wanneer dit deze eischen niet huldigt en wanneer het tot uitvoering mocht komen, door een referendum mocht blijken dat die algemeene vergadering die eischen gedecreteerd heeft zonder de leden van de Maatschappij achter zich te hebben, dan betekent dat niet anders dan een failliet van de Maatschappij".

Onder verwijzing naar het bedroevende resultaat van het referendum inzake ziekenbriefjes, dat zo sterk in tegenspraak was met de uitspraak der algemene vergadering, verklaarde de secretaris "dat het hoofdbestuur thans dient te weten, alvorens een actie in te stellen, of het in dezen niet alleen de algemeene vergadering maar de leden der Maatschappij achter zich heeft, of het op de mannetjes kan rekenen. Dit kan het hoofdbestuur alleen te weten komen, indien het die eischen voorlegt in een bindend besluit zoodat ieder lid der Maatschappij zich daarover heeft uit te spreken. Mocht dan blijken dat de leden der Maatschappij terugdeinzen voor de gevolgen welnu dan is er maar één weg en wel deze: de Maatschappij te ontbinden".

Uiteraard ging niet iedereen geheel mee met de opvattingen van

de secretaris, maar wel werd door een aantal leden uitgesproken dat het mislukken van deze actie zou betekenen dat de Maatschappij als vakvereniging had afgedaan en dat het hoofdbestuur in dit geval zou moeten voorstellen voortaan geen sociale aangelegenheden meer in de Maatschappij te behandelen. Eén der aanwezigen was van mening dat het hoofdbestuur tevoren moest aankondigen zijn mandaat ter beschikking te stellen wanneer het door de vergadering niet zou worden gesteund, maar de overigen beschouwden dit als een onverantwoorde pressie op de leden. Ook de gedachte om de leden tevoren te polsen over het nemen van een bindend besluit wees de meerderheid af als een uiting van gebrek aan vertrouwen in eigen kracht van overtuiging. Toch besloot men na een langdurige discussie met algemene stemmen om de tekst van een ontwerp bindend besluit inzake de medewerking van de artsen aan de ziekenfondsen vast te stellen ter behandeling in de algemene vergadering.

De problematiek waarvoor men stond werd gegeven door het feit dat slechts een zeer klein percentage van de ziekenfondsen voldeed aan de eisen, die door de algemene vergadering van 1910 waren opgesteld. Bij het nemen van besluiten diende men te voorkomen dat een groot aantal leden zich door deze besluiten ertoe zouden zien gedwongen de Maatschappij te verlaten en dat niet-leden (jonge artsen) van toetreding zouden worden weerhouden; het ziekenfonds was in die dagen nog de stijfbeugel waarmede jonge artsen te paard, dat wil zeggen de particuliere praktijk als living, moesten zien te geraken; men was vaak ziekenfondsarts zolang de particuliere praktijk nog een bestaansmogelijkheid bood. De hierna volgende hoofdbestuursvergaderingen speelden zich af in een sfeer, die men voorheen niet of nauwelijks kende. Men had voortdurend te kampen met diepgaande meningsverschillen, die veelal geladen en emotioneel naar voren werden gebracht. Meer dan eens moest een lid excuses aanbieden aan een mede-lid, dat men al te fors te lijf was gegaan; de achtergrond van dit alles was de bezorgdheid om het voortbestaan van de eenheid binnen de Maatschappij en daarmee van de Maatschappij zelf. De drijvende krachten werden gevormd door A. C. van Bruggen uit Dordrecht en voorts door J. P. van der Brugh uit Rotterdam, die tezamen met Schreve de adviescommissie inzake de ziekteverzekering vormden.

Van de drie voornaamste punten, die onderdeel van het bindend

besluit zouden moeten uitmaken, te weten de vrije artsenkeuze, de bestuurssamenstelling (nauw samenhangend met de vraag aan wie de macht in het ziekenfondswezen zou toevallen) en de welstandsgrens, was het tweede punt het grote struikelblok. Over de beide andere punten bestond binnen de artsen-gemeenschap geen meningsverschil, al moet worden opgemerkt dat Van Rhijn, de voorzitter van het Centraal Comité tot behartiging van het Ziekenfondswezen, in de hoofdbestuursvergadering van 31 maart 1912 voorstelde om de vrije artsenkeuze maar te laten rusten "wanneer men rekening houdt met de groote vijandschap die er onder de geneesheeren heerscht". Overigens bleek bij de besprekingen dat de verschillen van mening zich voordeden in bijna alle colleges, die in het beraad werden betrokken: het hoofdbestuur, de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen en het Centraal Comité tot behartiging van het Ziekenfondswezen. De gronden van de meningsverschillen waren te verklaren door het uitgangspunt, dat ieder voor zich had gesteld: het wenselijke, het minimaal noodzakelijke of het haalbare.

In de hoofdbestuursvergadering van 31 maart 1912 lag met betrekking tot de bestuurssamenstelling als concept-redactie van de adviescommissie inzake de ziekteverzekering voor: "Zoowel in het bestuur als eventueel in de algemeene vergadering worden de geneesheeren, de apothekers en de leden in gelijken getale vertegenwoordigd". Daaraan werd echter toegevoegd dat de commissie niet ongenegen was de redactie te wijzigen in: "dat de leden van het ziekenfonds geen overwegende invloed in het bestuur zal worden toegekend", waarbij niet in de eerste plaats werd gedacht aan getalsverhoudingen maar aan de mogelijkheid om belangrijke besluiten met een veto te treffen. Overigens had men in zijn ijver vergeten het advies te vragen van de Centrale Commissie voor de Beroepsbelangen, die evenwel over dit verzuim heenstapte, overwegende: "Daarvoor is de zaak te onbelangrijk want nog nimmer is in het hoofdbestuur een zoo belangrijk voorstel ter tafel gebracht". Bovendien was ook deze Commissie sterk verdeeld en in meerderheid tegen het nemen van zulk een vérgaand besluit.

Nadat men aanvankelijk was overeengekomen dat het bindend besluit uitsluitend betrekking zou hebben op nieuw op te richten ziekenfondsen of op een ziekenfonds, dat volgens de bepalingen van een in te voeren ziekwet zou worden erkend, werd na een langdurige discussie de redactie als volgt gewijzigd en vastgesteld: "dat aan geen der drie bij het ziekenfonds belanghebbende

groepen (artsen, apothekers en leden) zowel in het bestuur als in de algemeen vergadering een overwegende macht mag worden toegekend”, hetgeen met betrekking tot de invloed, die de artsen zou toevallen, duidelijk verder ging dan de oorspronkelijke redactie. Inmiddels bleek het dat er achter de coulissen overleg met de minister plaats vond want in de hoofdbestuursvergadering van 26 mei 1912 deed Schreve verslag van een bespreking, welke hij had gevoerd met minister Talma en zijn ambtenaren, waarbij de minister de volgende bestuurssamenstelling voorstelde: gelijke aantallen medewerkers en verzekerden met een buiten de partijen staande voorzitter. De minister vestigde daarbij de aandacht erop dat hij binnen de vertegenwoordiging van de medewerkers niet dacht aan een gelijk aantal artsen en apothekers, aangezien hij laatstgenoemde als leveranciers beschouwde. Desondanks plaatste deze bestuurssamenstelling de artsen in een duidelijke minderheidspositie. Aan het slot van de bespreking had Schreve te kennen gegeven dat hij zich persoonlijk met het voorstel van de minister als uiterste kon verenigen en dat hij dit voorstel in het hoofdbestuur zou verdedigen.

In de bewuste hoofdbestuursvergadering herinnerde Schreve in de eerste plaats aan de waarschuwing van Hers (secretaris van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen) dat men niet te veel moest rekenen op de kracht van de Maatschappij; om de strijd te ontlopen zou hij – zo verklaarde hij – met de voorstellen van de minister akkoord willen gaan. Verscheidene leden zeiden er verbaasd maar niet boos over te zijn zulks uit de mond van de hoofdbestuurder-secretaris te horen: ”als men vier uur zit te praten met de minister en zijn raadslieden, dan is een mensch niet meer normaal en laat men zich wel eens iets ontvallen wat men anders zeker niet gezegd zou hebben”. Aan het slot van de vergadering bood Van Bruggen die deze opmerking had gemaakt, daarvoor echter zijn excuses aan.

Men bleek de mening van Schreve in het geheel niet te delen zodat deze de minister moest antwoorden dat het vergelijk door het hoofdbestuur niet werd aanvaard. Men besloot geen wijziging te brengen in de formulering van het desbetreffende punt van het concept bindend besluit.

In de buitengewone hoofdbestuursvergadering van 1 en 2 juni 1912, waarin men nogmaals drie uur besteedde aan een discussie over de redactie van dit punt, bleek dat opnieuw overleg met de minister had plaats gevonden waarbij het echter duidelijk was ge-

worden dat Talma er niet toe bereid was in te stemmen met een veto-recht voor elk van de drie gelijke groepen. Naar zijn oordeel diende bij geschillen de onafhankelijke voorzitter te beslissen.

In vorenvermelde hoofdbestuursvergadering lag overigens een aangepaste redactie van de commissie ter tafel, die als volgt luidde: "dat in het bestuur en in de algemeene vergadering noch aan de leden noch aan de apothekers een grootere macht is toegekend dan aan de geneesheeren"; daarbij bleef het onduidelijk of werd bedoeld leden en apothekers gezamenlijk. Na langdurig heen en weer gepraat en nadat de vergadering met algemene stemmen had uitgesproken dat aan de artsen geen overwegende macht in *alle* zaken behoefde te worden toegekend, kwam men tot een derde redactie: "Dat in het bestuur en in de algemeene vergadering noch aan de leden noch aan de apothekers, noch aan één dezer groepen vereenigd met derden een grootere macht wordt toegekend dan aan de geneesheeren".

In deze redactie werd het ontwerp bindend besluit aan de algemene vergadering van 1912 voorgelegd. Bij een overleg, dat op de zaterdagavond vóór de algemene vergadering gehouden op maandag 8 juli plaats vond bij minister Talma aan huis, waaraan voorzitter en secretaris deelnamen, deelde de minister mede dat het kabinet de artsen nog verder wilde tegemoet komen en wel door de welstandsgrens van het ziekenfonds los te maken van die van de ziekwet met het aanbrengen van een onderscheid tussen alleenstaanden en gezinnen. De minister verklaarde voorts nadrukkelijk te verwachten dat de oprichting van ziekenfondsen, die aan de eisen voldeden, alsdan door de geneesheren krachtig ter hand zou worden genomen en hij verzocht de voorzitter de door hem gedane mededelingen aan de algemene vergadering bekend te maken vóórdat het ontwerp bindend besluit in openbare behandeling zou komen.

De eerste behandeling van genoemd ontwerp vond plaats in een besloten vergadering. "Afwijkende stemmen hadden zich in het tijdschrift krachtig doen hooren. Geruchten omtrent weifelende, ja tegenstrevende afdelingen waren vernomen. Het hoofdbestuur had het noodig gevonden bij de bespreking van het bindend besluit de deuren te verzegelen, opdat niet onze wanklanken te ver naar buiten zouden worden vernomen. Deze vrees is ijdel gebleken. Nooit tevoren herinneren wij, ouderen, ons een zoo hoogstaand debat in onze vergaderingen te hebben aangehoord, en algemeen was de spijt, dat deze bespreking niet van den aanvang af

door de pers is bijgewoond”, schreef Burger in zijn nabeschuiving over deze algemene vergadering, die door het hoofdbestuur met meer dan gewone zorg was tegemoet gezien. De enige, met moed verdedigde afwijkende mening kwam van een gezien Maatschappij-lid, Berdenis van Berkelom, die behoorde tot de kleine groep van sociaal-democratische artsen en die waarschuwend opmerkte dat de Maatschappij een strijd begon, die zij niet kon winnen. Zijn, ondanks alles, gewaardeerd en geëerbiedigd standpunt vond geen enkele aanhang.

Het bindend besluit werd in het openbare gedeelte van de drie dagen durende vergadering met algemene stemmen genomen en gaf aanleiding tot een langdurig applaus. Ook Berdenis van Berkelom stemde niet tegen, daarbij verklarende dat hij zich mét de leden van de Maatschappij zou laten interneren op dat eiland, waarop naar zijn oordeel de Maatschappij zich bij het nemen van dit besluit terugtrok en buiten de samenleving plaatste.

De tekst van het bindend besluit, die met veel inspanning was tot stand gekomen, luidde als volgt:

“De leden der Nederlandsche maatschappij tot bevordering der geneeskunst verbinden zich, niet deel te nemen na 1 September 1912 aan eenig nieuw op te richten ziekenfonds, of aan eenig ziekenfonds, dat volgens de bepalingen van een in te voeren zieketwet toegelaten is, tenzij in de statuten aan de volgende hoofdvorwaarden is voldaan:

1. dat alle geneesheeren, die te goeder naam en faam bekend zijn en wier gewone werkkring zich over het gebied van het ziekenfonds of over een deel daarvan uitstrekt, het recht hebben als deelnemer tot het ziekenfonds toe te treden, hetzij als huisarts, hetzij als specialist;
2. dat in het bestuur en in de algemeene vergadering, noch aan de leden, noch aan de apothekers, noch aan een dezer groepen, vereenigd met derden, een grootere macht is toegekend dan aan de geneesheeren;
3. dat een welstandsgrens voor gezinnen en een voor alleenstaande personen is vastgesteld, waarbij het maximum voor gezinnen het bedrag van f. 1200,— 's jaars, voor alleenstaande personen het bedrag van f. 800,— 's jaars, niet mag overschrijden;
4. dat uitdrukkelijk is bepaald dat de geneesheeren niet gedwongen worden verklaringen af te geven omtrent arbeidsongeschiktheid van ziekenfondsleden, die onder hun behandeling zijn of geweest zijn,

en onder de voorwaarde, dat bij de ten uitvoerlegging van dit algemeen bindend besluit,

het hoofdbestuur, gehoord de centrale commissie voor beroepsbelangen en het centraal comité tot behartiging van het ziekenfondswezen, van dit bindend besluit tijdelijk dispensatie kan verleenen voor die ziekenfondsen, welke krachtens een overgangsbepaling in de zieketwet tijdelijk toegelaten zijn.

Het vervolgens gehouden referendum had als uitslag: 2420 stemmen voor, 67 stemmen tegen en 121 stemmen blanco (niet ge-

stemd hadden slechts 119 leden). Toen het hoofdbestuur het daarop volgende jaar verklaarde: "Voor het hoofdbestuur was dit bewijs van eenstemmigheid inzake ziekenfonsaangelegenheden niet verrassend" was dat bepaald bezijden de werkelijkheid!

De pers reageerde over het algemeen fel op het feit dat de dokters bezig waren een "staking" voor te bereiden. In Het Volk heette het: "Nu de dokters op veel grooter schaal dreigen met een wandaad tegen de beschaving als waarvan in 1903 de arbeiders werden beschuldigd".

De Kamerdebatten over de ontwerpen Talma, opnieuw begonnen in mei 1912, leidden eerst in begin 1913 tot discussies over de voorwaarden, waaraan ziekenfondsen zouden moeten voldoen om erkenning te verkrijgen. De discussie over de bestuurssamenstelling der ziekenfondsen, aangeduid als het hart van de dokterskwestie en door Berger in zijn "Geschiedenis van het Ziekenfonswezen in Nederland" gekwalificeerd als "De strijd om de macht", werden duidelijk beïnvloed door het inmiddels tot stand gekomen bindend besluit. Toen de minister verklaarde voorstander te zijn van een paritetische bestuurssamenstelling, aangevuld met onafhankelijke personen, kreeg hij het verwijt te incasseren dat hij eigenlijk op de loop was gegaan voor de medici maar dat hij daarbij al heel weinig dank van die zijde had ontvangen.

Amendementen van de kamerleden Patijn en Duys, waarbij aan de verzekerden een overwegende plaats in de besturen werd gewaarborgd, gaven aanleiding tot adressen aan de volksvertegenwoordiging van de zijde der Maatschappij en van veertig hoogleraren; voor dit laatste adres waren acties ondernomen door enkele hoofdbestuurleden.

Verwijten van verschillende kanten, onder andere van de socialist Schaper, die zei: "De minister schudt reeds het hoofd want in zijn ontzettende eerbied voor de belangen van de geneeskundigen zit hij te sidderen, wanneer dezen op hun achterste benen gaan staan. Wanneer er ooit een vakvereniging is geweest, die het onderste uit de kan wil hebben, dan is het die van de medici", liet de minister rustig over zich heen gaan en de uitslag van de debatten was dat het bewuste artikel 100 van de ziekwet niet werd gewijzigd. De eindstemming over de ziekwet van Talma had plaats op 25 april 1913 en het gewijzigde ontwerp passeerde de Eerste Kamer op 3 juni van dat jaar. Op de uitvoering van deze moeizaam tot stand gekomen sociale wet zou men echter nog tot 1930 moeten wachten.

6. *Van het Centraal Comité ter behartiging van het Ziekenfondswezen naar de Centrale Organisatie.*

Bij de discussie over het bindend besluit in de reeds genoemde besloten algemene vergadering deelde het hoofdbestuur mede, dat bij aanneming op korte termijn voorstellen konden worden verwacht, die beoogden de naleving van het besluit veilig te stellen. Er bestond geen verschil van mening over de gedachte dat de waarborg moest worden geschapen van de oprichting van model-ziekenfondsen waaraan de arts zouden kunnen deelnemen, zulks overeenkomstig het verzoek van minister Talma, gedaan in een vertrouwelijk beraad met de voorzitter en de secretaris van de Maatschappij. Voorts was men algemeen van oordeel dat de structuur van een dergelijk model-ziekenfonds diende te worden ontworpen door het Centraal Comité ter behartiging van het Ziekenfondswezen, welk Comité op voorstel van het hoofdbestuur door de algemene vergadering was ingesteld ter bestudering van ziekenfondsvraagstukken.

Tot zover leek alles nogal ongecompliceerd. Al eens eerder werd gewezen op het gevaar dat dreigde door de aanwezigheid van meer dan één advies instantie ten dienste van het hoofdbestuur omtrent zaken, die elkaar nauw raakten, n.l. de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, het Centraal Comité ter behartiging van het Ziekenfondswezen en de Commissie van Advies inzake de Ziekteverzekering. Bovendien stond laatstgenoemde commissie onder voorzitterschap van iemand die, beschikkend over een tomeloze energie en overtuigd van eigen deskundigheid en juist inzicht, bij herhaling autoritair optrad: de arts A. C. van Bruggen uit Dordrecht. Conflicten konden onder deze omstandigheden niet uitblijven. In de hoofdbestuursvergadering van zondagmiddag 3 november 1912 deed Van Bruggen bij de behandeling van het adres aan de minister in verband met de invaliditeitswet, zijn beklag over het feit dat de mening van de Commissie van Advies inzake de ziekteverzekering over dit adres niet was gevraagd. Hoewel de voorzitter toezegde dat zulks alsnog zou geschieden, kreeg het hoofdbestuur nog meer reprimandes te incasseren.

In het verslag van de besloten algemene vergadering van 1912 werd aanvankelijk Van der Brugh aangeduid als de geestelijke vader van het bindend besluit. Aangezien dit onjuist was had Schreve de naam gewijzigd in "Schreve", conform de werkelijkheid, maar dat stond Van Bruggen niet aan omdat Van der Brugh

naar zijn mening in belangrijke mate aan de totstandkoming van het bindend besluit had bijgedragen. Voorts stelde hij dat het hoofdbestuur meer voortgang moest maken met de beoordeling van het concept model-ziekenfonds, dat het Centraal Comité had ontwikkeld en waartegen bij de Commissie van Advies inzake de ziekteverzekering veel bezwaren bestonden. Bovendien beklaagde hij zich over onvoldoende samenwerking, daarbij als zijn mening te kennen gevende dat het hoofdbestuur de commissie moest uitnodigen wanneer problematiek van de ziektewetgeving aan de orde kwam; hij noemde een aantal gevallen waarin dit niet was gebeurd. De voorzitter haalde bakzeil en beloofde beterschap.

In de daarop volgende hoofdbestuursvergadering bleken vele leden ontstemd te zijn over het optreden van Van Bruggen en over de gematigde reactie van de voorzitter daarop. Vooral de secretaris toonde zich hoogst onaangenaam getroffen en had zijn lidmaatschap van de Commissie van Advies, waarvan Van Bruggen voorzitter was, opgezegd. Op verzoek van de voorzitter, die trachtte "olie te doen druppelen op onstuimige golven" bleef hij tenslotte toch lid. De onder-voorzitter, Van Rijnberk, zei bij die gelegenheid: "dat van Bruggen hetgeen hij zegt onaangenaam laat klinken, maar niet onaangenaam bedoelt. De heer van Bruggen is een verlicht autocraat en verlichte autocratie is een desideratum voor een goede regeering!"

In de hoofdbestuursvergadering van januari 1913 kwam het concept-statuut voor het model-ziekenfonds aan de orde, waarbij bleek dat het Centraal Comité ter behartiging van het Ziekenfondswezen voorstander was van een geleidelijke ontwikkeling. Dit was echter allerminst in overeenstemming met de progressieve opvattingen van de Commissie van Advies inzake de ziekteverzekering. Deze commissie wilde aanvankelijk komen tot de oprichting van één Centraal Ziekenfonds met filialen over het gehele land, maar volgens Professor Meyers was dat in strijd met de ziektewet. Vervolgens verdedigde de commissie bij monde van Van Bruggen een geforceerde oprichting van plaatselijke afdelingsziekenfondsen, die van de aanvang af zouden moeten zijn verenigd in één centraal verband. In dit geval kon men een centrale kas stichten, via een kleine heffing op het honorarium van de medewerkers, waaruit de nodige acties konden worden gefinancierd en eventuele slachtoffers van de strijd konden worden gesteund.

In een discussie, die vele uren in beslag nam, wist Van Bruggen de meerderheid van het hoofdbestuur voor zijn ideeën te winnen

maar het Centraal Comité bleef zich verzetten en dreigde ermee in de algemene vergadering van zijn afwijkende mening blijk te zullen geven. Tevoren werden de afdelingen gepolst over de vraag of zij tot oprichting van ziekenfondsen genegen waren. Van de 60 afdelingen antwoordden er 33, waarvan 22 positief, 7 negatief en 4 blanco. Daarmede in overeenstemming, kregen in de commissie, die de uitvoering van het besluit moest voorbereiden, de voorstanders van een geleidelijke ontwikkeling de overhand.

In het hoofdbestuur echter bleven Van Bruggen en Van der Brugh opnieuw heer en meester van het terrein en men kwam tot de formulering voor de algemene vergadering van 1913 van een voorstel met de volgende hoofdlijnen: Zo spoedig mogelijk wordt een Centrale Organisatie (C.O.) van ziekenfondsen tot stand gebracht met het doel het ziekenfondswezen zodanig te regelen, dat zowel de belangen der verzekerden als die der geneesheren zo goed mogelijk worden behartigd; het bestuur is belast met de bevordering van de oprichting van algemene afdelingsziekenfondsen, die het eigendom zijn van de Maatschappij; daarnaast kunnen bij de Centrale Organisatie zijn aangesloten bijzondere ziekenfondsen, waarvan de statuten en reglementen zijn goedgekeurd door het hoofdbestuur; ook individuele artsen kunnen zich aansluiten. De geldmiddelen van de C.O. moeten worden gevonden in een heffing van 2 procent 's jaars van het inkomen, dat artsen uit hun ziekenfondspraktijk genieten.

In de algemene vergadering (1913), die grotendeels besloten was, lieten de sociaal-democratische artsen Heyermans (die pleitte voor overleg met de arbeiders) en Berdenis van Berkelom een waarschuwend geluid horen, maar dit ging verloren in de "hoerastemming" die er heerste toen de voorstellen, praktisch ongewijzigd, met algemene stemmen werden aanvaard. Typerend voor de sfeer van deze vergadering was het incident dat Snoeck Henkemans veroorzaakte toen hij in de pauze aan Heyermans de vraag stelde: "Bent U nog genoeg geneesheer of bent U heelemaal zoo ver sociaal-democraat dat U de geheimen van deze vergadering niet meer zoudt eerbiedigen?". Nadat Snoeck Henkemans op uitnodiging van de voorzitter zijn verontschuldiging had aangeboden, meende laatstgenoemde opgelucht te kunnen concluderen: "Dan is dit incident gesloten en mag dit geen verderen invloed hebben op de zaak". Met een woord van hulde aan de heren van de commissie, Van Bruggen, Van der Brugh en Schreve,

die "met elkaar zoo'n uiterst belangrijke rol in dezen geheelen gang van zaken hebben vervuld" werd de vergadering gesloten. De Centrale Organisatie kreeg haar zetel in Amsterdam en het bestuur werd samengesteld uit Hefting te Groningen, Cohen te Amsterdam en Van Bruggen te Dordrecht, die als half-timers in dienst van de C.O. traden. De verhouding van de Centrale Organisatie tot de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, tot het Centraal Comité ter behartiging van het Ziekenfondswezen en tot de Commissie inzake de Ziekteverzekering, bleef echter onduidelijk.

Typerend voor het uitgangspunt van degenen, die voor de Maatschappij de ziekenfondsactie voerden, is de verklaring voor het zo lang mogelijk geheim houden van de voorstellen voor de algemene vergadering van 1913: "Trouwens geen veldheer die ten strijde trekt geeft inzage van zijn strijdplan aan de tegenpartij".

Op 4 november 1913 werd te Utrecht door de onderling beheerde ziekenfondsen de Landelijke Federatie ter behartiging van het Ziekenfondswezen opgericht, die in de eerste publikatie geen enkele onduidelijkheid liet bestaan ten aanzien van de houding, welke men tegenover de artsen en hun Maatschappij zou gaan innemen. In de publikatie "Artsen en Ziekenfondsen" werd de oprichting van de Centrale Organisatie aangeduid als "opgezet door enkele personen die zo graag dictator willen spelen over hun collega's" en de voorkeur van de medici voor hun afdelingsziekenfondsen werd verklaard door het feit dat er bij die ziekenfondsen niemand was, die hen bij een lakse houding tegenover de patienten ter verantwoording kon roepen omdat het hun eigen fondsen waren. Daarmede waren de stellingen betrokken en de strijd kon een aanvang nemen.

De Kamer-verkiezingen in het voorjaar van 1913 brachten een duidelijke overwinning voor links, dat 55 zetels veroverde waaronder 18 voor de sociaal-democraten. Het gevolg was dat het zittende kabinet aftrad.

Bij het optreden van het kabinet Cort van der Linden, waarin de post van Landbouw, Handel en Nijverheid werd bezet door Treub, die de artsen veel minder welgezind was dan zijn voorganger Talma, werd het uit de regeringsverklaring duidelijk dat de ziekte-wet niet ongewijzigd zou worden ingevoerd, onder meer vanwege het ontbreken van garantie voor de geneeskundige verzorging. Daarmede begon het gesol met de ziekte-wet, dat zeventien jaar zou duren. Bij de discussies in de Tweede Kamer in december

1913 antwoordde de minister, naar aanleiding van de opmerking van het kamerlid Duys, die wees op de geheime vergadering van de Maatschappij van Geneeskunst: "Wanneer men de zaak gaat opzetten zooals op dit oogenblik van de zijde der medici gebeurt, namelijk dat men poogt alle ziekenfondsen te brengen onder de controle en het gezag van den medischen stand, dan kan men van de kant der medici rekenen op het meest principiële verzet mijnerzijds. In dit opzicht bestaat niet de minste twijfel en men behoeft niet bang te zijn dat ik voor de medici, wat dit betreft, uit den weg zal gaan". De medici zijn er voor de fondsen en niet omgekeerd, zei Treub bij die gelegenheid, hetgeen Burger signaleerde als een ministeriële vergissing aangezien de medici er zijn voor de patienten.

Het conflict met de minister bleef niet lang uit. Na een onderhoud op 17 februari 1914 deelde de minister in de Kamer mede, dat hij het met de artsen wel zou klaren, maar toen hem het standpunt der Maatschappij schriftelijk werd toegelicht bleken de meningsverschillen allerminst te zijn opgelost. De minister werd boos en liet weten dat verder overleg tussen de regering en het hoofdbestuur was uitgesloten.

Het ontwerp tot wijziging van de ziekwet kwam evenwel niet in behandeling, eensdeels als gevolg van het uitbreken van de oorlog anderdeels als gevolg van een voortijdig aftreden van Treub als minister.

Het belangrijkste voorval op ziekenfondsgebied in 1914 was het opstellen van de leidraad voor de uitvoering van de besluiten van de algemene vergadering van 1913. Daarin is het meest opvallend het bijsturen van het standpunt der Maatschappij ten aanzien van de bestuursamenstelling van ziekenfondsen waaraan artsen zouden kunnen medewerken. Onder de invloed van het feit dat, naast de sociaal-democratische arbeidersorganisaties, ook de Federatie van Diocesane R.K. Volksbonden en Werklieden Vereenigingen aankondigde eigen ziekenfondsen te gaan stichten, werd na overleg met de sociaal-democratische artsen Berdenis van Berkelom en Stoop in de hoofdbestuursvergadering van zondag 7 juni 1914 besloten "water in de wijn te doen" (zo werd het althans door velen gevoeld). De eis inzake de bestuursamenstelling zou in het vervolg uitsluitend gelden voor de ziekenfondsen waarmede de artsen individueel overeenkomsten konden sluiten. Ten aanzien van de rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen, die een

overeenkomst met de Maatschappij zouden sluiten (een collectief contract), in welke overeenkomst de voorwaarden van het bindend besluit van 1912 tot uitdrukking konden komen, zou de vertegenwoordiging van artsen in het bestuur niet als voorwaarde worden gesteld. De bedoeling van deze versoepeling was de mogelijkheid te openen tot het plegen van overleg met de arbeidersorganisaties. Opvallend is het dat, vóórdat het hoofdbestuur een besluit om een voorstel in deze zin te doen had genomen, Van Bruggen zich publiekelijk reeds op dit standpunt had gesteld, hetgeen hem door het hoofdbestuur kwalijk werd genomen. Een belangrijk gevolg van dit beleid was het ontstaan van moeilijkheden met de specialisten, die de Maatschappij in de eerstkomende jaren in grote beroering zouden houden.

In de algemene vergadering van 1914 kwamen enkele urgente reglementsartikelen aan de orde, betrekking hebbende op de Centrale Organisatie. In artikel 19 werd bepaald dat iedere arts – huisarts of specialist – die aan een ziekenfonds deelnam 2 procent van zijn ziekenfondsinkomen moest afdragen aan de C.O., terwijl in de derde uitvoeringsmaatregel werd bepaald dat inkomen uit maandkaarten ziekenfondsinkomen was. Er ontstond oppositie, die begon met een weigering van de zijde der specialisten om 2 procent van hun ziekenfondsinkomen, verkregen uit maandkaarten, aan de C.O. af te dragen. Onder aanvoering van de specialisten uit Rotterdam stelde een aantal van hen zich op het standpunt dat men door het behandelen van ziekenfondspatienten tegen vergoeding van een maandkaart-bedrag nog geen deelnemer aan een ziekenfonds was.

Naast de noodzakelijkheid tot regeling van deze praktische zaak, kwam daarmee tevens aan de orde de positie van de specialisten in de Maatschappij, temeer omdat in toenemende mate de mening postvatte dat met de belangen van de specialisten onvoldoende rekening werd gehouden. In dit verband legde de afdeling Amsterdam als amendement op de voorstellen van de commissie voor de herziening van het huishoudelijk reglement aan de algemene vergadering van 1914 een aantal artikelen voor, die tot doel hadden de positie van de specialisten in de Maatschappij te regelen. Op voorstel van de afdeling Rotterdam stelde de algemene vergadering een grote commissie in waarin alle plaatselijke specialisten-verenigingen waren vertegenwoordigd om voor de onderscheidene vraagstukken oplossingen voor te stellen.

In het rapport van deze commissie werd de specialist aangeduid

als de arts, die slechts een deel van de geneeskunst c.q. niet de algemene praktijk uitoefent. De commissie nam het standpunt in dat het spreekuur van de specialisten, die de diagnose en de therapie in één hand hadden, vrij zou moeten zijn en dat ter voorkoming van de hoge kosten een eigen bijdrage van 20 tot 25 cent van de ziekenfondsverzekerden zou moeten worden gevraagd. Consultatieve hulp ten huize van de patient zou alleen op aanvraag van de huisarts mogelijk moeten zijn. Met betrekking tot de bijdrage aan de Centrale Organisatie stelde men zich op het standpunt dat de specialist, die de maandkaarten-vergoeding ontving, zich kon beschouwen als zijnde geen deelnemer aan het ziekenfonds. Uit dien hoofde was hij niet verplicht tot betaling van de 2 procent, maar – zo redeneerde de commissie – deze specialist zou vrijwillig kunnen bijdragen.

In de buitengewone algemene vergadering van 1915 ging men bij de behandeling van het reglement van de Centrale Organisatie, zij het niet zonder tegenstand, voor de eisen der specialisten door de knieën. Men moest erop vertrouwen dat de specialisten 2 procent van het ziekenfondsinkomen vrijwillig aan de Centrale Organisatie zouden afdragen; bovendien moest de destijds vastgestelde bepaling, dat inkomen uit maandkaarten als ziekenfondsinkomen was te beschouwen, worden teruggenomen.

Met deze tegemoetkomende houding waren de moeilijkheden echter nog niet van de baan.

Nadat men, in vervolg op de besluiten van de algemene vergadering van 1913, in een mondeling overleg met de Maatschappij tot bevordering der Pharmacie aanvankelijk overeenstemming had bereikt ten aanzien van de samenwerking bij de oprichting van afdelingsziekenfondsen, bleek dat de apothekers het ontbreken van de vrije apothekers-keuze in de door de Maatschappij van Geneeskunst gestelde voorwaarden bij het sluiten van overeenkomsten, bij nader inzien als een groot gevaar meenden te moeten beschouwen. Men zocht van die zijde opnieuw contact met de Maatschappij. Na uitvoerig overleg kwam een nieuwe overeenkomst tot stand, die door het hoofdbestuur van de Maatschappij aan de algemene vergadering van 1915 ter goedkeuring werd voorgelegd. De inhoud van deze overeenkomst kwam in grote lijnen hierop neer, dat de leden van beide Maatschappijen slechts zouden deelnemen aan ziekenfondsen, die door beide hoofdbesturen waren goedgekeurd en dat men geen overeenkomsten zou

afsluiten, behalve die, welke de goedkeuring van beide hoofdbesturen hadden verkregen. Met betrekking tot de onderlinge verhouding in de honorering was men overeengekomen: 5/8 voor de huisarts en 3/8 voor de apotheker, terwijl de honorering der specialisten afzonderlijk zou moeten worden geregeld.

Er bestond tegen deze overeenkomst, die door het hoofdbestuur met de steun van de Centrale Organisatie was ontworpen, nogal wat weerstand met name van de zijde der specialisten, die er bezwaar tegen hadden dat zulk een vérgaande invloed aan de Maatschappij van Pharmacie werd gegeven vóórdát de positie der specialisten bij de ziekenfondsen was geregeld. Maar ook verschillende afdelingen ging de eis van vrije apothekerskeuze te ver. Men vreesde dat daardoor de medewerking aan sommige ziekenfondsen ten onrechte kon worden verhinderd. Tekenend voor de onderlinge verhouding tussen de verschillende instanties binnen de Maatschappij was het afwijzende artikel van de secretaris van de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen, dat eindigde met de woorden: "Moge de algemeene vergadering ditmaal verder zien dan ons hoofdbestuur".

De specialisten versmaadden in deze situatie het middel van de pressie niet. In de hoofdbestuursvergadering van 3 en 4 juli 1915, die voorafging aan de algemene vergadering van dat jaar, deelde de secretaris mede dat verschillende specialisten voornemens waren staande de vergadering als lid van de Maatschappij te bedanken indien de hierna volgende voorstellen van de amsterdamse specialistenvereniging niet zouden worden aangenomen. In de desbetreffende brief van genoemde vereniging werd in de eerste plaats gesteld dat men ervan overtuigd was dat de algemene vergadering de wenselijkheid tot het voorkómen van een scheuring tussen de specialisten en de overige leden der Maatschappij zou onderkennen. De voorstellen, waarvan men behandeling in de algemene vergadering verzocht, luiden:

1. terug te komen op het besluit van de buitengewone algemene vergadering in het begin van 1915 (die was belegd voor de behandeling van de voorstellen tot herziening van het huishoudelijk reglement) om het rapport inzake de verhouding van de specialisten tot de ziekenfondsen niet in behandeling te nemen; dit rapport was uitgebracht door de specialistencommissie, ingesteld in de algemene vergadering van 1914;
2. te bepalen dat bedoeld rapport zou worden behandeld in een nieuwe buitengewone algemene vergadering;

3. de overeenkomst met de Maatschappij van Pharmacie niet uit te voeren vóórdát in deze buitengewone algemene vergadering de positie der specialisten ten opzichte van de ziekenfondsen zou zijn geregeld.

Er was in vorenvermelde hoofdbestuursvergadering van 3 en 4 juli 1915 maar weinig waardering voor het optreden van de specialisten maar men vond elkaar toch in een bemiddelingsvoorstel, waarbij werd toegezegd dat het bewuste rapport in de volgende algemene vergadering aan de orde zou worden gesteld en dat het hoofdbestuur in overleg enkele specialisten zou aanwijzen die, vooruitlopende op een reglementaire voorziening, de groep der specialisten zou vertegenwoordigen.

Bij de behandeling van de omstreden overeenkomst met de maatschappij van Pharmacie kwam bovendien een controverse tussen hoofdbestuur en centrale Organisatie enerzijds en de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen anderzijds aan het licht omtrent de aanvaarding van de overeenkomst, waarbij onder meer werd gesteld dat de apothekers allermínst als gelijkgezinden moesten worden gezien omdat men van die zijde bezig was met de voorbereiding van een voorstel inzake wettelijke maatregelen, die de apotheekhoudende huisartsen ernstig zouden benadelen; de penetratie-apotheek had zich reeds aangekondigd.

Tenslotte werden twee moties van de Centrale Commissie aangenomen. De eerste luidde dat er in beginsel geen bezwaar bestond tegen een overeenkomst met de Maatschappij van Pharmacie en dat de onderhandelingen dienaangaande moesten worden voortgezet, de tweede echter dat de desbetreffende voorstellen van het hoofdbestuur onaannemelijk waren. Beide moties werden door de algemene vergadering aangenomen, de eerste met algemene stemmen, de tweede met grote meerderheid van stemmen. Een derde motie van de Centrale Commissie, waarin als wenselijk werd uitgesproken dat de leden der Maatschappij "de meerderheid der macht" zouden hebben in de eigen ziekenfondsen, werd ingetrokken; de behandeling werd naar een later tijdstip verschoven.

In de hoofdbestuursvergadering van 3 oktober 1915 toonde Schreve zich teleurgesteld door de afwijzing van de overeenkomst. Gebeurt zo iets in de Kamer, dan treedt de regering af, was zijn commentaar. Hij weigerde dan ook zitting te nemen in de commissie, die het hoofdbestuur moest voorlichten over de samenwerking met de apothekers.

Naast deze interne moeilijkheden kreeg het hoofdbestuur als gevolg van zijn krachtige ziekenfondspolitiek nog andere problemen te verwerken, die in de komende jaren tot een zware belasting zouden uitgroeien. Problemen met Stork te Hengelo, Philips te Eindhoven, het Zieken- en Ondersteuningsfonds van de Spoorwegen, het Mijnwerkersziekenfonds enz. kostten moeilijke en langdurige besprekingen.

Teleurstellend was in het bijzonder dat niet alle artsen zich wilden conformeren aan de opvattingen van de Maatschappij; steeds weer opnieuw bleken artsen ertoe bereid hun collegae in de steek te laten, ongeacht de collegiale boycot, die daarop volgde! Overigens boekten zij hiermede niet altijd succes. In Alkmaar eenede de arts Van Dillen, toen op 1 april 1914 het conflict een feit werd, alleen het arbeidersziekenfonds in stand te kunnen houden; op 18 september evenwel werd medegedeeld dat dokter Van Dillen niet meer was te consulteren. Het Ziekenfonds voor de Arbeidende Stand te Deventer daarentegen slaagde erin enkele artsen niet-leden van de Maatschappij aan zich te verbinden. Degenen, die aan de Maatschappij trouw bleven, moesten schade-loos worden gesteld.

Sommige strijdmethoden werpen een licht op de merkwaardige mentaliteit van een aantal artsen. Zo vermeldt het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde (1914) onder de titel "Een franc-tireur in den ziekenfondsstrijd" het volgende: "In de heetste dagen van den Alkmaarschen strijd, toen dr. Hoffmann te Gouda nog als tegenstander onzer Maatschappij optrad, heeft een andere arts, blijkbaar onder den invloed eener persoonlijke veete, het gepast geacht hem op eigen gelegenheid eën onaangenaamheid te bereiden. Dr. Hoffman ontving n.l. een telegram, ondertekend door Schreve, waarin hem werd medegedeeld, dat hij tot ere-lid der Maatschappij was benoemd. Het spreekt vanzelf, dat een onderzoek naar deze laffe vervalsching werd ingesteld en het bleek, dat op verzoek van dr. Beyers, vroeger te Gouda, thans te Breda, door een derde het telegram was aangeboden. De directeur-generaal der telegraphie heeft de zaak bij de justitie aanhangig gemaakt".

In 1915 stuurde een onbekend gebleven arts duizend gulden voor de strijdkas van het arbeiders-ziekenfonds te Deventer als hulde voor de houding tegenover het tyranniek en zelfzuchtig optreden van de Maatschappij!

De inmiddels uitgebroken wereldoorlog (1914-1918) gaf de overheid andere zorgen, bracht stilstand in de ontwikkeling van de sociale politiek en tot op zekere hoogte rust in de ziekenfondsstrijd, die echter slechts een adempauze zou blijken te zijn. De hernieuwing van het bindend besluit van 1912, die reglementair om de vijf jaar moest plaats vinden, leverde in 1917 wat moeilijkheden op omdat de specialisten in enkele grote steden weinig voelden voor een bindend besluit zolang hun positie in het ziekenfondswezen niet afdoende was geregeld. Het was een verzet dat paste in de systematische obstructie, welke in die jaren door de landelijke vertegenwoordigers van de specialisten werd gevoerd. En, zou het bindend besluit toch worden hernieuwd, dan wenste men van de zijde der specialisten in een bepaling te zien vastgesteld dat niet-leden van de Maatschappij uitgesloten zouden blijven van deelneming aan contracten, die door de Maatschappij met ziekenfondsen waren gesloten. Het hoofdbestuur noch de algemene vergadering voelde ervoor de verlangens van de specialisten in te willigen, hetgeen echter tot gevolg had dat het voorstel tot hernieuwing van het bindend besluit inzake het ziekenfondswezen niet met algemene stemmen werd aangenomen (117 stemmen voor en 15 stemmen tegen); Amsterdam en Rotterdam stemden tegen. Wijzigingen van betekenis werden niet aangebracht met dien verstande dat de z.g. bestuurs-eis werd afgezwakt, waartoe overigens in 1914 reeds in beginsel was besloten.

De verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten Generaal in 1918 brachten een verschuiving naar rechts (de rechtse partijen bezetten na de verkiezingen in de Kamer 52 zetels) en in de nieuwe regering kwam Aalberse, de man van de katholieke sociale actie, aan het hoofd van het Departement van Arbeid. Bij de algemene beschouwingen naar aanleiding van de regeringsverklaring op 10 december 1918 deelde Aalberse mede dat hij het voornemen had, naast de ziekteverzekering, een regeling van de ziektebehandeling voor arbeiders en niet-arbeiders tot stand te brengen waaraan de Staat belangrijke financiële steun zou moeten geven. Het hoofdbestuur wendde zich tot de minister met het verzoek bij de voorbereidingen te worden betrokken waarop de minister positief reageerde met de vraag enkele personen aan te wijzen, van wie hij er één zou kunnen kiezen om zitting te laten nemen in de voorbereidingscommissie, die bij Koninklijk Besluit van 11 juni 1919 werd ingesteld en onder voorzitterschap stond van Mr. Koolen. Hoewel het hoofdbestuur verzocht om drie zetels: één voor de

gewone behandeling, één voor de specialistische geneeskunde en één voor de ziekenhuis- en sanatoriumbehandeling, welk verzoek door de minister werd afgewezen, was het resultaat toch dat Brongersma als specialist en Cohen als huisarts zitting kregen in de Commissie Koolen. Conform het advies van de meerderheid van deze commissie, diende Aalberse op 3 augustus 1920 een ontwerp ziekenverzorgingswet in, dat aan de wensen der artsen in belangrijke mate tegemoet kwam.

7. Het Ontwerp Ziekenverzorgingswet van Aalberse (1920).

De belangrijkste uitgangspunten van dit ontwerp, waarin de artsen veel van hun opvattingen terugvonden, waren de volgende: Een strenge scheiding der kassen, dat wil zeggen een gescheiden financiering van de verzekering tegen loonderving wegens ziekte en van de verzekering van de kosten als gevolg van geneeskundige verzorging. Voorts ging het ontwerp uit van ziekenfondsen als niet-winstgevende bedrijven. De geneeskundige behandeling van ziekten tengevolge van wangedrag, nalatigheid of eigen schuld werd niet uitgesloten en het ontwerp voorzag in een ruime, om zo te zeggen volledige, geneeskundige hulp inclusief ziekenhuis- en sanatoriumverpleging tot en met wijkverpleging. Vrije artsenkeuze en honorering van de huisarts per abonnement vormden de verdere uitgangspunten. Dat bovendien een welstandsgrens was gesteld en de rechtspositie van de deelnemers behoorlijk was geregeld, maakten het ontwerp voor de Maatschappij alleszins aanvaardbaar. Met betrekking tot de bestuurssamenstelling evenwel liet het ontwerp de ziekenfondsen geheel vrij.

De mogelijkheid werd gesteld van vrijwillige toetreding voor iedereen beneden de welstandsgrens, zij het dat aan vaste arbeiders in de toekomstige ziekwet een indirecte verplichting zou worden opgelegd. Ziekenfondsen, die aan de bij wet gestelde voorwaarden voldeden, zouden als toegelaten fondsen aanspraak kunnen maken op een ruime overheidsbijdrage waarmede zij de kosten van de administratie, van de specialistische hulp en van de ziekenhuis- en sanatoriumverpleging zouden kunnen bestrijden teneinde de premie op een aanvaardbaar niveau te houden. Daarbij werd uitgegaan van een overheidsbijdrage van ongeveer 10 miljoen gulden per jaar! Toen echter in de loop van 1922 bleek dat 's lands financiën, als gevolg van de inmiddels ingetreden malaise, een dergelijke subsidie onmogelijk maakten, ging de zozeer gewenste wette-

lijke regeling niet door. Met zijn poging om een ziektewet tot stand te brengen, was minister Aalberse al evenmin gelukkig.

Bij de behandeling van het Ontwerp Ziekenverzorgingswet Aalberse in de buitengewone algemene vergadering van de Maatschappij d.d. 31 oktober 1920, vond het vrij algemeen een gunstig onthaal, hoewel de meerderheid voelde voor een algemene verplichte verzekering voor alle gezinnen met een inkomen beneden een vastgestelde welstandsgrens en voor een ver doorgevoerde concentratie van ziekenfondsen. De discussie betrof voornamelijk het maximum aantal zielen dat per huisarts kon worden ingeschreven en de daarmee in verband staande hoogte van het honorarium. Hierbij bleek de meerderheid de mening te zijn toegedaan dat het maximum 3000 zielen diende te zijn waarbij, volgens de berekeningen, zou moeten worden uitgegaan van 30 huisbezoeken en 60 patiënten per spreekuur; het honorarium zou dienovereenkomstig op 5 gulden per hoofd moeten worden gesteld. Voor die gelegenheid had Vredenburg berekend dat in zijn praktijk, die bestond uit 1700 ziekenfondsverzekerden en evenveel particuliere patiënten, het aantal verrichtingen per jaar bedroeg: bij de eerste groep 9866 en bij de tweede groep 5346, een verhouding dus van 9 op 5!

De bestuurssamenstelling kwam in die vergadering niet aan de orde. Nadat men de zijde der Maatschappij de z.g. bestuurs-eis (vroeger aangeduid als "de strijd om de macht" of als "het hart van de doktersquaestie") geheel had los gelaten, trad als belangrijkste bron van meningsverschillen de vrije artsenukeuze naar voren. Deze bestond uit twee elementen: de toelating van iedere te goeder naam en faam bekend staande huisarts en specialist en het recht van de verzekerde om vrij te kunnen kiezen.

Toch kon men in die dagen van de zijde der artsen soms even weinig consequent als opportunistisch omgaan met dit belangrijk geachte beginsel in het licht van een goede verhouding arts-patiënt. Zo werd in de hoofdbestuursvergadering van oktober 1920 op voorstel van de Centrale Organisatie besloten het ziekenfonds van de firma Philips te Eindhoven te schrappen van de lijst van verboden ziekenfondsen; zulks geschiedde op dringend verzoek van de afdeling Helmond-Eindhoven, waar men tot betere collegiale verhoudingen wenste te komen. Bedoeld besluit werd genomen terwijl in het betrokken fonds geen vrije artsenukeuze bestond. De merkwaardige argumentatie van de zijde der Centrale

Organisatie, bij monde van haar secretaris Hamaker, bestond hierin, dat men het complex van Philips kon vergelijken met een gemeentelijke dienst, die ook geen vrije artsenkeuze kende, dat de geneeskundige verzorging bij Philips op een hoog peil stond en dat de Maatschappij zulks uit een oogpunt van ziekenverzorging behoorde toe tejuichen.

Tot op zekere hoogte kwam eenzelfde standpunt tot uitdrukking gedurende de moeilijke onderhandelingen met het zieken- en ondersteuningsfonds van de Nederlandse Spoorwegen, waarover in het jaarverslag 1921 van de Centrale Organisatie (naar aanleiding van de bezwaren tegen het ontbreken van vrije artsenkeuze) werd geschreven: "Er bestaan ook buiten het Z.- en O.-fonds nog een groot aantal ziekenfondsen zonder vrije artsenkeuze, waartegen zich zelden stemmen verheffen en waartegen dit toch nog veel meer gemotiveerd zou zijn. De ontevreden moeten niet vergeten dat onder de fondsen van vóór 1912, die ondanks het ontbreken van de vrije artsenkeuze door onze Maatschappij niet op de lijst van verboden ziekenfondsen zijn geplaatst, geen enkel is, waarbij én de rechtspositie én de honoraria zoo goed zijn als bij het Z.- en O.-fonds".

Waarschijnlijk in verband met de aankondiging door minister Aalberse van een ziekenverzorgingswet, richtte de Landelijke Federatie ter behartiging van het Ziekenfondswezen, in die tijd de belangrijkste tegenspeler van de Maatschappij, zich eind 1919 tot het hoofdbestuur met de vraag of overeenkomsten met ziekenfondsen, aangesloten bij de Federatie, mogelijk zouden zijn. Eerder had het bestuur van de Federatie zijn excuses aangeboden voor vroegere verdachtmakende publikaties. In het gesprek, dat kort daarop plaats vond, bleek dat de Federatie dacht aan collectieve contracten, waaraan alle deelnemers/leden van de Maatschappij zouden zijn gebonden; de vertegenwoordigers van de Centrale Organisatie en de Specialisten Organisatie meenden zich evenwel op het standpunt te moeten stellen dat de artsen niet konden worden verplicht tot het sluiten van een bepaalde overeenkomst en er vrij in moesten zijn dat te doen naar eigen inzicht, uiteraard binnen de grenzen die het bindend besluit aangaf.

In het contact, dat in de loop van 1922 opnieuw plaats vond met de Landelijke Federatie in verband met moeilijkheden te Utrecht, waarbij het ziekenfonds "ziekenzorg" was betrokken, bleek tenslotte dat de opvattingen van artsen en apothekers enerzijds en van de ziekenfondsbestuurders der Federatie anderzijds omtrent de

positie, die aan de deelnemers toekwam, zo ver uiteenliepen dat van een verzoening der beide standpunten geen sprake kon zijn. Toch zou het contact langs een andere weg opnieuw tot stand komen.

8. *Het ontstaan van het Unificatie Rapport.*

Het dagelijks bestuur van het Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen nodigde de Centrale Organisatie uit voor een conferentie op 28 juni 1922 in het gebouw van het N.V.V. te Amsterdam. In deze conferentie brachten voorzitter en secretaris van het N.V.V. omtrent de toekomstige ziekenfondsen opvattingen tot uitdrukking, die in beginsel niet onverenigbaar leken met die van de vertegenwoordigers der Centrale Organisatie. Dit leidde tot de instelling van een commissie, waaraan deelnamen, naast de drie vakcentrales en de Federatie ter behartiging van het Ziekenfondswezen, de Maatschappijen voor Geneeskunde, Pharmacie en Tandheelkunde.

De bedoeling van de gesprekken was na te gaan of grotere eenheid in het ziekenfondswezen bereikbaar was en het rapport, dat als resultaat van de werkzaamheden der commissie in 1925 tot stand kwam, droeg dan ook de naam van unificatie-rapport. Evenwel bleek weer eens te meer dat de vertegenwoordigers van huisartsen en specialisten bij lange na niet de mening verkondigden van de meerderheid van hun groep. Met name de gedachte om de eigen fondsen op te heffen en districts-ziekenfondsen te stichten wanneer de rechtspositie van de artsen voldoende zou zijn geregeld, werd door velen niet gedeeld. Ook verschillende H.B.-leden gaven de voorkeur aan het behoud van de eigen fondsen en achtten concurrentie tussen de ziekenfondsen in het belang van de artsen. Gelukkig kwam het meningsverschil niet tot uitdrukking omdat aan de conclusies van het unificatie-rapport geen uitvoering kon worden gegeven. De Federatie, die het N.V.V. met veel moeite ertoe had overgehaald om aan de besprekingen deel te nemen, dacht er evenmin aan de eigen (onderling beheerde) ziekenfondsen prijs te geven. Het conflict met De Volharding, dat snel naar zijn hoogtepunt groeide, verslechterde bovendien de verhouding tussen de Maatschappij en de Federatie. Daarbij kwam dat in die tijd ook het R.K. Werklieden Verbond de oprichting in het gehele land van eigen ziekenfondsen overwoog en dus evenmin stond te dringen.

Een gewijzigd ontwerp Ziekenfondswet (het z.g. klein-ontwerp Aalberse), door de minister ingediend in februari 1925, waarin werd afgezien van de verstrekking van ziekenhuis- en sanatorium-verpleging, was van weinig betekenis, onder meer omdat het werd ingediend kort vóór de Kamerverkiezingen, na welke verkiezingen de regering aftrad.

Inmiddels was het bindend besluit in 1922 nog voor een jaar ongewijzigd van kracht verklaard, terwijl het in 1923 voor vijf jaar werd verlengd waarbij slechts wijzigingen van ondergeschikte aard werden aangebracht.

In 1926 kwam langs een vertrouwelijke omweg opnieuw een contact tot stand tussen de Maatschappij en de Landelijke Federatie, waarbij langdurig overleg werd gepleegd over vele geschilpunten. Voor vrijwel alle kon een oplossing worden gevonden met uitzondering van het punt van de vrije artsenkeuze. Het overleg werd in verband hiermede in de loop van 1927 gestaakt.

Toen na de kabinetscrisis in 1925 (ontstaan door de opheffing van het gezantschap bij de Paus) en na een formatie van vele maanden op 4 maart 1926 het kabinet De Geer optrad, waarin Slotemaker de Bruïne de post van minister van Arbeid bezette, kondigde een regeringsverklaring eind 1926 aan, dat een gewijzigd ontwerp ziekewet zou worden ingediend en dat de ziekenverzorging in een afzonderlijke wet zou worden geregeld. In verband hiermede waren uit het ontwerp ziekewet (dat in de loop van 1929 zou worden aangenomen) alle bepalingen die de ziekenfondsen betroffen geschrapt.

Het ontwerp ziekenfondswet dat in november 1927 aan de Kamer werd aangeboden, was in feite een nota van wijziging ten aanzien van het klein-ontwerp Aalberse. De wijziging, die de Maatschappij in het bijzonder interesseerde, betrof het punt van de vrije artsenkeuze, welke keuze niet onbelangrijk werd beperkt. Terwijl in het ontwerp Aalberse overeenkomsten met medewerkers (artsen en apothekers) in loondienst slechts met een tijdelijke onthefing mogelijk waren (vanwege bijzondere omstandigheden), werden in het ontwerp Slotemaker die mogelijkheden verruimd in die zin, dat in bijzondere omstandigheden dergelijke overeenkomsten permanent zouden kunnen worden, bijvoorbeeld ingeval het niet gelukte overeenkomsten tot stand te brengen met de vrije beroeps-beoefenaren. De minister ging in zijn ontwerp wel uit van de vrije keuze als regel.

Terwijl aanvankelijk de bestuurssamenstelling het grote twistpunt

was (aangeduid als de strijd om de macht), werd in deze jaren de vrije keuze het struikelblok op de weg naar meer eenheid. In een adres aan de minister in februari 1928 werden door de Landelijke Federatie de bezwaren tegen de onbeperkte vrije artskenkeuze nog eens uiteengezet. Men was van mening dat de volledige toewijding van de arts slechts kon worden verkregen wanneer de ziekenfondspraktijk een volledig bestaan garandeerde en niet wanneer de particuliere praktijk steeds werd gezien als de betere situatie waarnaar men moest blijven streven. Men vreesde dat onder die omstandigheden voornamelijk onervaren en beginnende artsen zich aan de ziekenfondsen zouden verbinden.

Het conflict met De Volharding, dat in 1925 uitbarstte, was het gevolg van de opzegging der bestaande contracten, terwijl in de nieuwe overeenkomst de mogelijkheid tot het uitoefenen van particuliere praktijk was uitgesloten.

De Maatschappij reageerde op het adres van de Federatie met een brief aan de minister, waarin de betekenis van de vrije artskenkeuze uitvoerig werd uiteengezet. Het ontwerp ziekenfondswet van Slotemaker kreeg in de Maatschappij weinig aandacht, mede omdat het ontwerp het niet tot openbare behandeling wist te brengen tengevolge van het feit, dat het kabinet De Geer, dat zich als een intermezzo-kabinet beschouwde, bij de verkiezingen in 1929 van het toneel verdween.

Zoveel te meer beroering in de Maatschappij bracht het streven van het hoofdbestuur naar een overeenkomst met het Rooms-Katholieke Werklieden Verbond.

9. De overeenkomst met het Rooms-Katholiek Werklieden Verbond (R.K.W.V.).

De onderhandelingen met de R.K. Werklieden Verbond, die leidden tot de overeenkomst van 1930, vormen een geheel aparte periode uit de geschiedenis van de ziekenfondspolitiek van de Maatschappij.

In ons land kwam de organisatie van de Rooms-Katholieke arbeiders betrekkelijk laat op gang; de oorzaak daarvan moet worden gezocht in de afkeer in christelijke kringen van het socialisme. In Rooms-Katholieke kring zag men in het ijveren voor lotsverbetering van de arbeiders door deze arbeiders zelf, het zaad der revolutie kiemen; men meende dat deze lotsverbetering door de patroon moest worden bevorderd.

Na de oprichting van de eerste werkelijk katholieke arbeidersorganisatie in Enschede op 24 november 1899, breidde zich de organisatie van de R.K.-arbeiders of met hen gelijk te stellen groeperingen in de vorm van volksbonden of werkliedenverenigingen, langzaam verder over ons land uit. In 1906 ontstond de Federatie van R.K. Volksbonden en Werkliedenbonden, die zich vooral ten doel stelden de zedelijke, godsdienstige en culturele verheffing der aangeslotenen, en kort daarop (in 1908) de Katholieke Vakcentrale, meestal aangeduid als het R.K. Vakbureau, dat zich bezig hield met de problematiek van de arbeid, zoals lonen, arbeidsduur enz. Eerst in 1925 ontstond door de fusie van beide organisaties het Rooms-Katholieke Werklieden Verbond (R.K.W.V.), vaak ook aangeduid als Rooms-Katholieke Werkliedenvereniging.

De activiteiten van de plaatselijke bonden, aangesloten bij het R.K.W.V., die de verbetering van de maatschappelijke positie van de bij deze bonden aangesloten leden beoogden, richtten zich uiteraard ook op de oprichting van eigen ziekenfondsen, aanvankelijk meestal in de vorm van een plaatselijk doktersfonds dat tot stand kwam door middel van een overeenkomst met de plaatselijke huisarts. De aanleiding tot hernieuwde en meer intensieve activiteit op dit gebied, zich uitend in het streven naar ziekenfondsen die uitgingen van de diocesane R.K. Werkliedenbonden, was ook hier de aankondiging van minister Slotemakers ontwerp ziekenfondswet. Al vrij spoedig (rond 1920) ontstonden moeilijkheden bij het totstandbrengen van de noodzakelijke overeenkomsten omdat op vele plaatsen de artsen, uit vrees voor concurrentie met hun eigen Maatschappij-ziekenfondsen, weigerden zich bij een nieuw R.K. ziekenfonds aan te sluiten. Een casus-belli ontstond te Kaatsheuvel in Noord-Brabant waar, naar het scheen, Rooms-Katholieke werklieden niet bereid waren tot toetreding tot het Maatschappij-ziekenfonds, terwijl de artsen niet wilden medewerken aan de totstandkoming van een R.K. ziekenfonds. Elders deed zich de moeilijkheid voor dat een bestaand R.K. ziekenfonds, dat reeds vele jaren een overeenkomst had met de plaatselijke doktoren, niet-Rooms-Katholieke artsen van deze overeenkomst wilde gaan uitsluiten.

Bij dat alles speelde in die tijd een grote rol de strijd, die men van Rooms-Katholieke zijde, en met name van de zijde der Rooms-Katholieke Artsenvereniging, voerde tegen een aantal moderne stromingen, waaronder het neo-malthusianisme en "de strijd om

het levensrecht der ongeboren vrucht", welke strijd in die dagen met felheid werd gevoerd.

De moeilijkheden in Noord-Brabant gaven de Huisartsen Commissie aanleiding tot het zoeken van contact met het R.K.W.V., waarbij al vrij spoedig bleek dat het R.K.W.V. er weinig moeite mee had zich te conformeren aan de algemene uitgangspunten van de Maatschappij, zulks in tegenstelling tot de Landelijke Federatie. Het is dan ook begrijpelijk dat men zich van de zijde der Huisartsen Commissie haastte om een overeenkomst met het R.K.W.V. tot stand te brengen.

Voorbereid door een commissie van enkele brabantse artsen (deze artsen bleken overigens in meerderheid afkerig te zijn van het sluiten van een overeenkomst) kwam van de zijde der Huisartsen Commissie in de hoofdbestuursvergadering van 8 en 9 oktober 1927 het ontwerp voor een overeenkomst ter tafel, waarin de door de Maatschappij gestelde grondbeginselen als voorwaarde voor de medewerking aan ziekenfondsen, volledig werden gerespecteerd, maar waaraan was toegevoegd de verklaring dat de arts zich, bij de behandeling van zijn patiënten voor zover deze waren aangesloten bij een R.K. Ziekenfonds, zou conformeren aan de katholieke moraal (de z.g. moraal-clausule waarover nogal het een en ander te doen was geweest, in het bijzonder in de ingezonden stukken). Het standpunt van de meerderheid van het hoofdbestuur werd in die vergadering onder woorden gebracht door Pinkhof: "Hij acht het sluiten van contracten wel onaangenaam doch onvermijdelijk". Dat standpunt werd in belangrijke mate beïnvloed door de trage gang van zaken bij de oprichting van eigen Maatschappij-ziekenfondsen.

Gezien de houding van de meerderheid der brabantse afdelingen was men in het hoofdbestuur allerminst gerust op het resultaat van de behandeling in de algemene vergadering van een voorstel tot aanvaarding van een zodanige overeenkomst. De voorzitter vond hierin aanleiding om op te merken dat, indien de algemene vergadering de grondslagen van de overeenkomst niet zou aanvaarden, het hoofdbestuur zou moeten nagaan of het wel kon aanblijven.

Uit vrees voor het bindend mandaat, dat in de algemene vergaderingen nog steeds veel voorkwam, besloot men de materie aan de orde te stellen in een buitengewone algemene vergadering. Niet onbelangrijk was daarbij dat op de najaarsvergadering van de R.K. Artsenvereniging de voorzitter, Van Romunde, zich had

uitgesproken voor het recht van het katholieke volksdeel op eigen katholieke ziekenfondsen, een uitspraak waarmede men in de kring van de katholieke artsen/leden der Maatschappij zeker niet algemeen instemde. Bepaald delicaat werd de materie door het feit dat Van Romunde toevalligerwijs tevens voorzitter was van de Specialisten Commissie der Maatschappij. Zijn openingsrede ter gelegenheid van de jaarvergadering der R.K. Artsenvereniging (plaats vindende kort voor de buitengewone algemene vergadering der Maatschappij), welke rede onverkort in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde werd opgenomen, bracht nogal wat pennen in beweging.

Nu was het zó dat de ontwerp-overeenkomst, die aan de buitengewone algemene vergadering werd voorgelegd, volledig in overeenstemming was met de wensen der artsen, zoals die in 1914 waren geformuleerd, welke wensen sindsdien niet waren gewijzigd, te weten: onbepaalde toelating van alle huisartsen en specialisten en vrije keuze uit deze artsen door de verzekerden; toelating niet-leden van de Maatschappij op door de Maatschappij te stellen voorwaarden; het vaststellen, ten genoegen van het hoofdbestuur, van plaatselijke welstandsgrenzen voor gezinnen en alleenstaanden, terwijl tenslotte werd bepaald dat aan de aangesloten artsen geen verklaringen omtrent arbeidsgeschiktheid zouden worden gevraagd. Het was té mooi om geloofwaardig te zijn! Daarbij kwam zelfs nog dat de besturen van de R.K. Ziekenfondsen zich ertoe zouden verplichten niet te ijveren voor de vestiging van nieuwe (Rooms-Katholieke) artsen, waartegenover stond de verplichting van de aangesloten artsen om bij de behandeling van verzekerden van R.K. ziekenfondsen steeds ernstig rekening te houden met de eisen van de katholieke moraal. De overeenkomst zou voor tien jaar worden aangegaan.

Terecht kon het hoofdbestuur in zijn toelichting op het voorstel erop wijzen dat een overeenkomst, die zo volledig in overeenstemming was met de in 1914 gestelde voorwaarden, eigenlijk niet ter goedkeuring behoefde te worden voorgelegd, met uitzondering dan van de toegevoegde z.g. moraal-clausule, maar ook daarvoor gold— zo werd naar voren gebracht— dat de arts onder alle omstandigheden rekening had te houden met de levensbeschouwing van zijn patiënt.

Eveneens terecht stelde het hoofdbestuur in zijn toelichting: "Bij weigering van plaatselijke geneesheren kan natuurlijk een contract niet tot stand komen, maar indien uit deze weigering strijd zou

voortkomen, zouden zij niet kunnen rekenen op steun van de Maatschappij". Deze zinsnede, die het hoofdbestuur om naar het schijnt onbegrijpelijke redenen in de buitengewone algemene vergadering (28 januari 1928) terugnam, werd er echter de voornaamste oorzaak van dat het voorstel in die vergadering niet werd aangenomen. Het voorstel werd aangehouden ondanks de pogingen van de voorzitter begrip te wekken voor het algemene ziekenfondsbelang dat op het spel stond, ondanks zijn waarschuwing dat men zich niet moest laten leiden door plaatselijke controversen en ondanks de steun, welke hem werd gegeven door de Commissie bij monde van de voorzitter der Specialisten Commissie, Van Romunde, die het schrikbeeld schilderde van het verbreken van de eenheid der artsenwereld ingeval de R.K.-artsen zich bij een afwijzende uitspraak van de Maatschappij toch achter een dergelijke overeenkomst zouden scharen. Waarschijnlijk heeft dit schrikbeeld eerder bijgedragen tot het niet dan tot het wél aannemen van het voorstel omdat iedereen wel wist dat het meer theorie dan werkelijkheid was. Vele katholieke artsen en het merendeel der zuidelijke afdelingen waren immers fel gekant tegen de voorgestelde overeenkomst. De verklaring voor deze afkeer moet worden gezocht in het feit dat men niets voelde voor "politieke" fondsen en bovendien geen vertrouwen had in de personen, die van de zijde van het R.K.W.V. achter de overeenkomst stonden en wel vanwege de acties, die zij in het verleden tegen de Maatschappij-ziekenfondsen hadden gevoerd.

De gedachtenwisseling in de buitengewone algemene vergadering, waarbij het hoofdbestuur voorstelde de hiervoor geciteerde zinsnede te schrappen aangezien "die voor zoover niet onjuist, toch tot misverstand aanleiding gaf", leidde tot de aanneming van de volgende motie van orde: "De vergadering enz. gehoord de verklaring van de voorzitter, waarbij hij een deel van de toelichting tot de voorstellen inzake een overeenkomst met het R.K. Werkliedenverbond terugneemt, meent dat de autonomie der afdeelingen wil, dat het voorstel naar hen wordt terug gewezen met een nieuwe toelichting en mogelijke andere wijzigingen".

Omdat deze motie, die het aannemen van de overeenkomst met het R.K.W.V. verhinderde (het formele argument was een voorbeeld van "een spijker op laag water") slechts met een betrekkelijk kleine meerderheid was aanvaard n.l. met 62 stemmen voor en 58 stemmen tegen, werd dezelfde overeenkomst, waarvoor het hoofdbestuur en de Commissie sterk waren geporteerd, opnieuw

in behandeling gebracht in de gewone algemene vergadering van datzelfde jaar (1928). Slechts de moraal-clausule was eruit verwijderd, volgens het hoofdbestuur op instigatie van het R.K.W.V., dat daarmee blijkbaar de kansen op aanneming wilde vergroten. In het besloten gedeelte van deze vergadering werd de overeenkomst goedgekeurd maar niet dan nadat, ingevolge een amendement van de afdeling Utrecht, de bepaling was ingelast dat de overeenkomst zou worden opgeschort voor het gebied van een afdeling wanneer 2/3 der leden zulks zou verlangen en het hoofdbestuur de daarvoor aangevoerde redenen zou goedkeuren.

In maart 1929 deelde het bestuur van de R.K.W.V. mede dat het de overeenkomst, zoals die door de algemene vergadering van 1928 was goedgekeurd, accepteerde.

Het besluit van de algemene vergadering, dat het R.K.W.V. niet veel verder bracht en de door velen gewenste plaatselijke vrede op ziekenfondsgebied niet garandeerde, gaf vrijwel onmiddellijk na de algemene vergadering aanleiding tot grote verwarring. Want, wat waren de gronden waarop het hoofdbestuur een negatieve uitspraak van de 2/3 meerderheid van een plaatselijke afdeling zou moeten sanctioneren? Was het besluit niet in strijd met de bedoeling van art. 141 van het huishoudelijk reglement, dat bepaalde dat overeenkomsten werden voorbereid door de Huisartsen Commissie en goedgekeurd door het hoofdbestuur? Hiermede had men immers willen voorkomen dat leden schadelijke overeenkomsten zouden aangaan, maar nooit was gedacht aan een situatie, waarbij leden zouden weigeren een in de grond goede overeenkomst te sluiten.

De moeilijkheden tengevolge van de aanvaarding van het amendement Utrecht waren dan ook groot. Met de afdeling Breda, waar men in meerderheid een overeenkomst met het R.K.W.V. van de hand wees, ontstonden al spoedig problemen omdat het enige argument daarvoor was het bestaan van een Maatschappij-ziekenfonds.

De gang van zaken in het hoofdbestuur is illustratief. Aanvankelijk had het hoofdbestuur (ten onrechte overigens) die argumentatie aanvaard. Kort daarop kwam het daarvan terug en stelde het de beslissing uit. Het besluit van de afdeling Breda werd vervolgens vernietigd om tenslotte, na een protest van de zijde van de afdeling, toch weer te worden goedgekeurd.

Met de afdeling Tilburg deed zich een andere complicatie voor. In de kringvergadering van de afdeling Tilburg van 17 oktober

1928 besloot de afdeling, met 19 stemmen voor en 3 stemmen tegen, dat de leden geen medewerking zouden verlenen aan fondsen, uitgaande van de R.K. Werkliedenvereniging, welk besluit door het hoofdbestuur in zijn vergadering van 3 november 1928 werd goedgekeurd zonder dat daarbij de gronden, waarop het besluit berustte (eveneens het bestaan van een eigen Maatschappij-ziekenfonds), ter sprake kwamen. Toen echter in 1930 de artsen van de omliggende gemeenten Goirle en Boxtel, die tot de afdeling Tilburg behoorden, wél met de R.K.W.V. tot overeenstemming wilden komen, bepaalde het hoofdbestuur dat deze gemeenten buiten het bereik van het bindend besluit der afdeling vielen, hetgeen uiteraard in de kringvergadering van de afdeling Tilburg op 16 oktober 1930 een storm van protest deed ontstaan. Andere moeilijkheden deden zich voor in 's-Gravenhage, waar het R.K. ziekenfonds St. Joannes de Deo, dat reeds vóór 1912 bestond, de overeenkomst met enkele artsen, die zich openlijk distantieerden van de roomse moraal, wenste te verbreken. Deze moeilijkheden, waarbij het gevaar dreigde dat het ziekenfonds uitsluitend overeenkomsten zou gaan sluiten met katholieke artsen, was voor het hoofdbestuur aanleiding tot het organiseren van een gesprek met het hoofdbestuur van de R.K. Artsenvereniging op 25 mei 1929. In dat gesprek kwam men tot een andere procedure waarlangs, zonder moraal-clausule, zou kunnen worden gewaarborgd dat in de R.K. ziekenfondsen aan de verzekerden de garantie werd geboden voor de eerbiediging van de R.K.-moraal en wel door middel van het opnemen van twee op elkaar aansluitende bepalingen. Een zekere spitsvondigheid kan de uitvinders niet worden ontzegd! In de eerste plaats zou in de overeenkomst tussen het ziekenfonds en zijn verzekerde de bepaling moeten worden opgenomen dat de laatstgenoemde zich verplichte tot eerbiediging van de beginselen der R.K.-moraal bij de medische behandeling, die hij zou ondergaan en in de tweede plaats zou in de overeenkomst tussen het ziekenfonds en de Maatschappij een bepaling moeten worden opgenomen, inhoudende dat de deelnemende arts zich onthield van adviezen of handelingen, waardoor de verzekerde objectief in strijd zou komen met zijn verplichting tegenover het ziekenfonds waarbij hij was aangesloten. Daarbij zouden de rechtsprekende organen van de Maatschappij moeten vaststellen of de arts in zijn verplichtingen tekort was geschoten. Deze afspraken maakten het noodzakelijk aan artikel 21 van het huishoudelijk reglement (waarin werd bepaald dat elk lid der

Maatschappij het recht had deel te nemen aan overeenkomsten, gesloten door of uit naam van de Maatschappij) een derde lid toe te voegen, luidende: "dat het recht vervalt indien de rechtspraak der Maatschappij heeft uitgesproken, dat een arts zich niet gehouden heeft aan zijn verplichtingen tegenover een ziekenfonds, ten opzichte van dat ziekenfonds".

Toen men kort daarop opnieuw een bespreking had met vertegenwoordigers van de R.K.W.V., de heren De Bruyn en Schutte, bleek dat deze vereniging geen prijs meer stelde op een overeenkomst met de Maatschappij nu het hoofdbestuur van die Maatschappij kennelijk niet boven de afdelingen kon staan. Zichtbaar opgelucht deelde het hoofdbestuur op 16 maart 1930 aan het bestuur van de R.K.W.V. mede dit standpunt te kunnen accepteren. Daarmede waren de moeilijkheden in de periferie, waar de ziekenfondsen wel degelijk belang stelden in een overeenkomst en de artsen inmiddels bezig waren "eieren voor hun geld te kiezen", echter allerminst opgelost.

In een bijeenkomst van het dagelijks bestuur der Maatschappij met vertegenwoordigers van de zuidelijke afdelingen bleek dat men niet gekant was tegen levensbeschouwelijke i.c. R.K.-ziekenfondsen en evenmin tegen een moraal-clausule, omdat het verwerpen daarvan de ontwikkeling van afzonderlijke ziekenfondsen voor het Rooms-Katholieke volksdeel wellicht zou bevorderen. Men sprak in die bijeenkomst zelfs over het gevaar dat, indien geen overeenkomst tot stand zou komen, de kerkelijke overheid aan Rooms-Katholieke artsen wel eens zou kunnen verbieden lid te blijven van de neutrale Maatschappij voor Geneeskunst! De bezwaren van de meeste afdelingen richtten zich tegen ziekenfondsen, die uitgaven en eigendom waren van de werklieden.

Als resultaat van de bijeenkomst werd aan de algemene vergadering van 1 juni 1930 de eerder met de R.K.W.V. overeengekomen regeling, inclusief de afspraken, die de eerbiediging van de Rooms-Katholieke moraal moesten veilig stellen, voorgelegd en betrekkelijk gemakkelijk aangenomen (met 85 stemmen voor en 42 stemmen tegen), zij het niet dan nadat de algemene vergadering op voorstel van de afdeling Amsterdam had uitgesproken, dat de geneesheer altijd moreel ertoe verplicht was de godsdienstige gevoelens van zijn patiënten te eerbiedigen.

Uit een enquête, die Professor Kouwer kort daarop hield onder de niet-katholieke artsen, bleek dat van de 1596 inzenders er 1355 de genomen besluiten afkeurden.

De met veel moeite en weinig overtuiging bereikte overeenkomst heeft in de praktijk nauwelijks een rol gespeeld.

10. De Maatschappij en de Algemeene Raad ter bevordering van het Ziekenfondswezen.

Behalve het front waarop de moeilijkheden met de R.K.W.V. speelden, was er nog een ander front waarop strijd moest worden geleverd.

Nadat de ziektewet, waarvan artikel 48 bepaalde dat de arbeider slechts recht op uitkering kon doen gelden indien hij was aangesloten bij een toegelaten ziekenfonds (dan wel op andere wijze kon aantonen dat hij geneeskundige hulp kon verkrijgen) in de eerste helft van 1929 de beide Kamers was gepasseerd, nam de belangstelling van de vakbeweging voor het ziekenfondswezen duidelijk toe. Met het doel bij de georganiseerde arbeiders belangstelling voor het ziekenfondswezen te kweken, kwamen in oktober van dat jaar (1929) het N.V.V., het C.N.V. en de Landelijke Federatie van Ziekenfondsen bijeen teneinde te komen tot de oprichting van een Algemeene Raad, die in de loop van 1930 op vele plaatsen pogingen tot het stichten van ziekenfondsen zou ondernemen. In korte tijd nam het aantal arbeidersziekenfondsen toe van 23 tot 49. Daaronder waren veel kleine ziekenfondsen.

De vertegenwoordigers van de vakbeweging waren toen nog ervan overtuigd dat voor een goede ontwikkeling van het ziekenfondswezen de medewerking van de artsen niet kon worden gemist en men heeft dan ook van de aanvang af getracht een samenwerking met de Maatschappij tot stand te brengen. De Landelijke Federatie voelde daarvoor weinig en had geen vertrouwen in de Maatschappij, maar zij legde zich bij de pogingen neer.

Bij het streven om de artsen te winnen voor het aangaan van overeenkomsten op basis van de Maatschappij-contracten (vrije artskeuze, welstandsgrens en geen verklaringen van arbeidsongeschiktheid) ontmoette men in vele afdelingen weerstanden van artsen, die niets moesten hebben van wat zij politieke ziekenfondsen noemden. In verband met deze moeilijkheden wendde de Algemeene Raad zich tot het hoofdbestuur der Maatschappij, dat verwees naar de Huisartsen Commissie waarmede reeds in maart 1930 een eerste samenkomst plaats had. In zijn jaarverslag over 1930 schreef de secretaris van de Huisartsen Commissie: "In deze samenkomst bleek dat de Algemeene Raad ten volle bereid was in

de te sluiten contracten alle eischen van het bindend besluit te aanvaarden, behoudens natuurlijk de bestuurssamenstelling, die immers juist door de instelling van contracten reeds in 1914 werd overbodig gemaakt... Bij deze besprekingen kregen allen de overtuiging dat samenwerking niet onmogelijk zou zijn indien enkele, nog steeds bestaande misverstanden werden opgeruimd en beide partijen bereid zouden zijn van hun uiterste wenschen geen onaantastbare eischen te maken”.

Hieruit bleek wel dat de Huisartsen Commissie, zo enigszins mogelijk, tot een vergelijk met de Algemeene Raad wilde komen, maar ook hierover ontstond een duidelijk meningsverschil met het hoofdbestuur. De Huisartsen Commissie wilde zelfs tegenover de bereidheid van de Algemeene Raad geen pogingen te doen tot stichting van eigen ziekenfondsen in plaatsen waar een Maatschappij-ziekenfonds goed functioneerde (dat wil zeggen wanneer het 60 procent omvatte van de bevolking, die voor toetreding tot een ziekenfonds in aanmerking zou komen), toezeggen te bevorderen dat elders overeenkomsten tot stand zouden komen, zelfs ingeval de meerderheid zich tegen het stichten van een arbeiders-ziekenfonds zou hebben uitgesproken. Een formulering in de concept-overeenkomst, die de Huisartsen Commissie had opgesteld, maakte het zelfs mogelijk een dergelijk fonds te stichten wanneer één enkele arts zich tot het sluiten van een overeenkomst bereid had verklaard. Die formulering luidde: "dat op plaatsen waar *niet alle* artsen tot deelneming aan de overeenkomst bereid zouden zijn, het hoofdbestuur zijn goedkeuring niet zou onthouden aan de overeenkomst die de artsen willen sluiten”.

Het hoofdbestuur was fel gekant tegen deze concept-overeenkomst, die door de Huisartsen Commissie in de hoofdbestuursvergadering van 7 en 8 februari 1931 aan de orde werd gesteld. "Het stuk geeft ons de indruk dat de Algemeene Raad ons eronder heeft", was bij die gelegenheid het commentaar van de voorzitter en een ander lid merkte op de indruk te hebben dat de houding van de Huisartsen Commissie niet getuigde van een krachtig stelling nemen voor de belangen van de huisartsen. Men werd het erover eens dat het hoofdbestuur geen medewerking kon verlenen aan de oprichting van ziekenfondsen door de Algemeene Raad in plaatsen, waar de meerderheid van de artsen zich daartegen had uitgesproken. Maar hiermee was de problematiek natuurlijk niet opgelost.

In een bijeenkomst met vertegenwoordigers van de Algemeene

Raad (op hun verzoek) d.d. 14 april 1931 leek het erop dat men elkaar had gevonden door een soepele houding van de vertegenwoordigers van het hoofdbestuur, die nu pas kennis maakten met het overwicht van de onderhandelaars van de Algemeene Raad. De formulering dat het hoofdbestuur zijn medewerking aan de oprichting niet behoefde te onthouden wanneer een minderheid van de plaatselijke artsen die overeenkomst wenste, betekende een duidelijk toegeven van de zijde der hoofdbestuursleden ten aanzien van het uitgangspunt der discussie, dat in de plaats van een minderheid een meerderheid vermeldde. Men kreeg er dan ook spoedig veel spijt van. Aan het slot van de hiervoor vermelde bijeenkomst verklaarde de voorzitter van het hoofdbestuur: "Wij willen in ieder geval het goede" waarop Kruithof van de Algemeene Raad reageerde met: "Nu ga ik het geloven".

Toen in de bijeenkomst nog een aantal plaatselijke moeilijkheden zoals die in Oosterbeek, Waddinxveen, Baarn, Maastricht, Kampen en Den Helder waren besproken, besloot Van Schaik, die de delegatie van de Algemeene Raad leidde met de opmerking: "Ik ga hier optimistischer vandaan dan ik gekomen ben".

Gelukkig evenwel voor het hoofdbestuur, dat zich eigenlijk "in het pak had laten doen" wenste de Algemeene Raad kort daarop veel verder te gaan en verlangde de Raad voor het bereiken van overeenstemming met de Maatschappij, in plaats van de formulering dat het hoofdbestuur zijn medewerking niet behoefde te onthouden, een positieve formulering in die zin, dat het hoofdbestuur zijn medewerking zou geven. In de hoofdbestuursvergadering van mei 1931 besloot men een dankbaar gebruik te maken van de geboden gelegenheid om de onderhandelingen af te breken onder het motto: "We zijn op een hellend vlak".

Een casus-belli te Vlaardingen, waar vijf huisartsen verklaarden geen verzekerd te zullen helpen die waren overgelopen naar het ziekenfonds van de Landelijke Federatie, óók niet ingeval hun eigen huisarts onbereikbaar zou zijn, werd snel gesust en toen de minister, in aansluiting aan een adres van de Algemeene Raad, aanbod in deze te bemiddelen, liet het hoofdbestuur weten dat het conflict inmiddels was opgelost en dat er derhalve geen reden voor bemiddeling meer aanwezig was. Zó bevreesd was men ervoor om met de Algemeene Raad opnieuw aan tafel te zitten.

11. Bemiddelingspogingen van de Overheid.

Het hoofdbestuur kreeg het onder de permanente druk van de Algemeene Raad bepaald moeilijk toen minister Verschuur met het oog op een in te dienen ontwerp ziekenfondswet, dat noodzakelijk moest volgen op het in werking treden van de ziekwet, zich met de slepende strijd tussen de artsen en de Algemeene Raad begon in te laten. Daarbij kwam dat de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen sinds 1928 herhaaldelijk had gewaarschuwd geen conflict met de arbeiders te riskeren in hun pogingen tot stichting van eigen ziekenfondsen.

Begin 1932 richtte de directeur-generaal van de Volksgezondheid, Mr. Lietaert Peerbolte, aan het hoofdbestuur het verzoek als Maatschappij akkoord te gaan met een procedure, waarbij de vraag of er in een bepaalde plaats aanleiding bestond tot stichting van een arbeidersziekenfonds zou worden beantwoord door een neutrale commissie, bestaande uit een arts, een vakbondsbestuurder en een vooraanstaande autoriteit, bijvoorbeeld de Commissaris der Koningin in de provincie, waarin zich het vraagstuk afspeelde. Het hoofdbestuur wees deze gedachte echter zonder aarzelen af. Kort daarop (30 april 1932) riep minister Verschuur de partijen bijeen om de mededeling te doen dat de regering het een zaak van belang achtte dat een einde werd gemaakt aan de strijd op ziekenfondsgebied tussen de artsen en de georganiseerde arbeiders; Mr. Lietaert Peerbolte werd door de minister belast met een poging tot bemiddeling tussen partijen.

Als gevolg van deze gang van zaken moest het hoofdbestuur in een spoedvergadering op 11 juni 1932 een voorstel bespreken van de directeur-generaal, dat uitging van de gedachte de bestuursvorm van nieuw op te richten Maatschappij-ziekenfondsen te wijzigen in die zin, dat verzekerden en medewerkers gelijkelijk waren vertegenwoordigd. Het bleef op dat moment onduidelijk of met medewerkers uitsluitend de artsen werden bedoeld. Evenmin kwam vast te staan of in de ziekenfondsen, uitgaande van de vakbeweging, eenzelfde bestuursvorm zou worden aanvaard. Hoewel de voorzitter de vergadering van het dagelijks bestuur d.d. 12 januari 1932 begon met de verklaring dat overeenkomsten met arbeidersziekenfondsen zoveel mogelijk dienden te worden vermeden omdat politiek in het ziekenfondswezen niet kon worden geduld, leidde hij het compromis-voorstel van de directeur-gene-

raal in met de vraag: "Moeten wij op het gegeven ogenblik takt niet laten spreken boven principe?"

Het is opvallend dat bijna alle leden en adviserende leden van het hoofdbestuur bereid bleken te zijn tot wijziging van de bestuursvorm der Maatschappij-ziekenfondsen overeenkomstig de wensen van de vakbeweging; onduidelijk is evenwel of men personen uit de vakbeweging dan wel uitsluitend verzekerden als ziekenfondsbestuurders wilde aanvaarden.

Als gevolg van de standpuntsbepaling van het hoofdbestuur ging er op 14 juni 1932 een urgent vertrouwelijk voorstel uit naar de afdelingen, dat in het besloten gedeelte van de algemene vergadering van 1932 werd behandeld. De overwegingen, op grond waarvan het hoofdbestuur de algemene vergadering tot een positieve uitspraak trachtte te brengen, waren: de veranderde sociale verhoudingen, het voorkómen van onvrede met de overheid en de publieke opinie. Het gelukte echter niet de vergadering in meerderheid mee te krijgen. Deze paste, enigszins in het nauw gedreven, een veel gebruikte taktiek toe en stelde de beslissing uit onder meer met het oog op de korte tijd die was gegeven voor het beraad in de afdelingen. Men bereikte dat het voorstel opnieuw naar de periferie werd verwezen voor nader overleg. Opvallend en voor het hoofdbestuur bijzonder onaangenaam was het, dat het onbevredigende resultaat van de discussies voor een belangrijk deel was te wijten aan het optreden van de oud-secretaris der Maatschappij, Schreve. Het was zijn laatste persoonlijke optreden in een algemene vergadering.

De mislukte poging van het hoofdbestuur was voorts aanleiding tot een minder aangename discussie in de eerstvolgende bespreking met de vertegenwoordigers van de Algemeene Raad, welke bespreking concrete moeilijkheden in Oosterbeek en Wageningen betrof. Noordhoff van het N.V.V. zei bij die gelegenheid dat de Maatschappij moest inzien dat onder de invloed van de Landelijke Federatie de doktersfondsen zoveel waren verbeterd en Van Schaik meende te moeten constateren dat de Maatschappij nog moest leren gemeenschappelijk overleg te plegen.

Aan de onzekerheid omtrent het bezetten van zetels in de ziekenfondsbesturen door vertegenwoordigers van de andere partij kwam vrij spoedig een einde toen op 18 februari 1932 een bespreking plaats vond met vertegenwoordigers van het Maatschappij-ziekenfonds Zaanland over de toelating van vakbondsbestuurders als vertegenwoordigers van de verzekerden. In deze bespreking

wees het hoofdbestuur een dergelijke toelating, in welke vorm dan ook (als toevoorder of als stemgerechtigd lid), met kracht van de hand want "het blijft een wolf in schaapsklederen". Het viel overigens weer mee dat de vertegenwoordigers van de Algemeene Raad (waarschijnlijk omdat ook de Landelijke Federatie van Ziekenfondsen een te grote invloed van de vakbeweging vreesde) in een bespreking met de directeur-generaal zich ertoe bereid verklaarden af te zien van de gedachte, dat leiders van de vakbeweging of hun vertegenwoordigers als zodanig zitting zouden moeten nemen in de ziekenfondsbesturen. De directeur-generaal deelde dit in een brief, gedateerd 4 augustus 1932, aan het hoofdbestuur mede.

De aanwijzing dat de Federatie niet langer aan de leiband van de vakbeweging wenste te lopen was er mede aanleiding toe, dat het hoofdbestuur meer tegemoet meende te moeten komen aan de drang van arbeiders en van religieuze organisaties naar meer zeggenschap in het ziekenfondswezen. Het accepteerde een paritaire bestuursvorm in nieuw op te richten Maatschappij-ziekenfondsen; zou de algemene vergadering deze bestuursvorm afwijzen, dan wilde het hoofdbestuur streven naar mantelcontracten voor de andere ziekenfondsen teneinde op die wijze de impasse te doorbreken.

In een buitengewone algemene vergadering (op zaterdagavond 27 mei 1933) plaatste het hoofdbestuur de vergadering voor de keuze. Opnieuw liet Schreve van zich horen, ditmaal in de vorm van een telegram waarin hij de vergadering ontraadde het voorstel van het hoofdbestuur aan te nemen. Maar de algemene vergadering ging in meerderheid akkoord met pariteit tussen verzekeren en deelnemers (zonder dat duidelijk werd of met deelnemers uitsluitend artsen werden bedoeld!) in nieuw op te richten Maatschappij-ziekenfondsen op voorwaarde dat de Algemeene Raad en de Landelijke Federatie in de praktijk hetzelfde zouden doen. Daar waar maar één ziekenfonds werkte was men ertoe bereid de pariteit in het bestaande ziekenfonds te aanvaarden indien beide partijen ervan zouden afzien in dit gebied nieuwe fondsen te stichten. Gesteld werd dat als vertegenwoordigers van de verzekeren geen vertegenwoordigers van vakverenigingen konden worden aanvaard, terwijl de Maatschappij tegen een neutrale persoon als voorzitter overwegende bezwaren had. De Algemeene Raad ging met deze uitgangspunten echter niet akkoord; blijkbaar was de wil om elkaar te vinden niet aanwezig. Van veel belang

was dat niet omdat er kort daarop een einde kwam aan de samenwerking in de Algemeene Raad ter bevordering van het Ziekenfondswezen.

Inmiddels spoedde zich de strijd op ziekenfondsgebied naar een hoogtepunt in Utrecht, waar Ziekenzorg vrij onverwacht een einde maakte aan de onderhandelingen door aangestelde artsen aan het fonds te verbinden en een eigen apotheek te stichten. Dit gaf aanleiding tot grote spanningen tussen het hoofdbestuur en de Huisartsen Commissie, waaraan de afdeling Utrecht verweet de schuld van de gang van zaken te dragen.

De onbevredigende situatie in Utrecht en elders in het land was er de oorzaak van dat men zich in de algemene vergadering van 1933 niet aansloot bij het voorstel van het hoofdbestuur om het algemeen bindend besluit inzake de ziekenfondsen te verlengen. De vergadering gaf het hoofdbestuur opdracht een nieuw bindend besluit de concipiëren, dat beter zou zijn aangepast aan de inmiddels gewijzigde omstandigheden.

Afgezien van de toenemende spanning tussen het hoofdbestuur en de algemene vergadering inzake de te voeren ziekenfondspolitiek en de moeilijkheden, die men hierover "naar buiten" (dat wil zeggen met de andere partij) had, kampte men in de jaren 1932 en 1933 nog met grote interne problemen, zoals het invoeren van specialistische hulp als verstrekking bij de eigen ziekenfondsen. Met name in Groningen en Friesland ontstond groot verzet tegen wat men noemde de te lage vergoeding; bovendien was er als algemeen geschilpunt nog het verwijsbriefje als voorwaarde voor het recht op specialistische hulp. Beide vraagstukken werden behandeld in de groepsvergadering der specialisten op 18 december 1932, waarin aan de Specialisten Commissie werd opgedragen met een voorstel voor een honorering te komen nadat de plaatselijke specialistenverenigingen ter zake zouden zijn gehoord. Met betrekking tot het verwijsbriefje verenigde men zich met het compromis-voorstel van Van Gangelen, welk voorstel hierop neerkwam dat met een kaart, die een maand zou gelden, poliklinische specialistische hulp gedurende die maand vrij zou zijn (hoewel vele afdelingen de voorkeur gaven aan de vrije loop met een ticket modérateur als rem).

De moeilijkheden in Utrecht, die nogal wat stof deden opwaaien, brachten het hoofdbestuur opnieuw in contact met de overheid. In een aan het hoofdbestuur gerichte brief gaf de minister zijn bezorgdheid te kennen over de gang van zaken, waarbij hij als zijn

indruk weergaf dat ook de houding van het hoofdbestuur der Maatschappij daarop van invloed was; "in verband daarmee ben ik bereid", zo schreef minister Slotemaker de Bruïne, "een delegatie uit Uw midden te ontvangen om mij haar meening over deze aangelegenheid te doen kennen". Men werd dus op het matje geroepen.

Het gesprek met de minister verliep evenwel niet onbevredigend omdat het hoofdbestuur, mede als gevolg van de laatstgenomen beslissing van de algemene vergadering, de minister duidelijk kon maken dat het mislukken van de bemiddelingspoging van de directeur-generaal niet aan de Maatschappij kon worden verweten. Kort daarop verzocht de directeur-generaal aan het hoofdbestuur vier personen aan te wijzen, met wie men enkele punten met het oog op een ontwerp ziekenfondswet zou kunnen bespreken. In het hoofdbestuur werd dit verzoek met instemming begroet en het dagelijks bestuur wees de hoofdbestuursleden Van Gangelen, Hammes, Kersbergen en Van Romunde voor deelneming aan deze besprekingen aan. Maar toen de directeur-generaal bij het overleg de gedachte opperde om in een nieuwe wet uit te gaan van één soort rechtspersoonlijkheid bezittende ziekenfondsen, hetgeen zou betekenen dat de Maatschappij al haar ziekenfondsen zou kwijt raken, bekoelde snel de aanvankelijke belangstelling voor de nieuwe pogingen van overheidswege om orde te scheppen in de ziekenfondschaos. Daarbij kwam nog dat bij de besprekingen inzake de Centrale Commissie van Toezicht, die in het wetsontwerp voorkwam, duidelijk werd dat een paritaire bestuursamenstelling, zowel met betrekking tot de ziekenfondsbesturen als de Centrale Commissie van Toezicht, voor de overheid een andere inhoud had dan voor het hoofdbestuur. Het bleek dat, terwijl het hoofdbestuur ervan uitging dat met (een gelijk aantal) deelnemers werden bedoeld huisartsen en specialisten, de overheid onder deelnemers vanzelfsprekend ook apothekers, tandartsen en anderen rekende. Toen dan ook tot uiting kwam dat de directeur-generaal bij de samenstelling van de Centrale Commissie van Toezicht de apothekers, de tandartsen en de vroedvrouwen beslist niet wilde uitsluiten, zag het hoofdbestuur de verdere ontwikkeling met grote zorg tegemoet.

Bovendien kreeg men nog meer teleurstellingen te verwerken. Het bleek namelijk in het geheel niet zeker te zijn dat men onder de vigeur van de nieuwe wet af zou komen van ziekenfondsen als De Volharding, omdat in het ontwerp was voorzien dat de minister

ontheffing kon verlenen van een groot aantal bepalingen met betrekking tot de ziekenfondsen. Met dit sombere vooruitzicht stelde Kersbergen in de hoofdbestuursvergadering van september 1934 de vraag of men er niet verstandig aan zou doen contact te zoeken met de andere groepen van deelnemers om gezamenlijk het gevaar te keren. Maar alvorens daartoe te besluiten, wilde men zich eerst zelf een voorstelling maken van het toekomstige ziekenfondswezen waarheen de Maatschappij zou moeten koersen nu een aantal oude waarden blijkbaar moest worden losgelaten. In de eerste gesprekken daarover bleek dat er grote meningsverschillen bestonden. Het meest opvallend daarbij was wel de opvatting van de Specialisten Commissie dat er drie soorten van ziekenfondsen dienden te komen: één voor huisartsenhulp, één voor specialistische hulp en een derde soort dat een combinatie van alle verstrekingen zou kunnen geven.

Na een intensieve voorbereiding kwam men in oktober 1934 ten slotte toch tot grondslagen, die met de vakbeweging konden worden besproken. Inmiddels stelde de minister aan partijen voor reeds te beginnen met de instelling van een Centrale Commissie van Toezicht op het Ziekenfondswezen (die de overheid voornemens was in het leven te roepen). Zowel de Landelijke Federatie van Ziekenfondsen als de Nederlândsche Maatschappij ter bevordering van de Pharmacie weigerden echter daaraan hun medewerking te geven, zodat het voorstel niet kon worden uitgevoerd.

12. De ziekenfondspolitiek van de Maatschappij onder de leiding van Kersbergen.

Inmiddels was Kersbergen, die zich in hoge mate interesseerde voor het ziekenfondswezen, tot voorzitter van de Maatschappij gekozen. In de eerste vergadering van het hoofdbestuur onder zijn leiding kondigde hij aan dat de Maatschappij een zeer moeilijk en zwaar jaar tegemoet ging, omdat er op het terrein van het ziekenfondswezen belangrijke besluiten moesten worden genomen. Overigens had men het geluk dat minister Slotemaker de Bruïne, wiens opvattingen men vreesde, was vervangen door Slingenberg, die, gezien zijn afkomst (hij was de zoon van een apotheehouder huisarts en kende uit dien hoofde vele artsen), de artsengroep meer welgezind zou blijken te zijn.

Na het mislukken van de instelling van de Centrale Commissie

van Toezicht werden, op instigatie van Kersbergen, aan de algemene vergadering van 1935 belangrijke voorstellen inzake het ziekenfondswezen gedaan. In de eerste plaats werd voorgesteld een poging te ondernemen tot het instellen van een Centrale Commissie voor het Ziekenfondswezen, waarin de vakbeweging en de Maatschappij elk de helft van de zetels zouden moeten bezetten. De voorzitter zou beurtelings moeten worden aangewezen uit de kring van de artsen en uit de kring van de vakbeweging. De Commissie zou een adviserende taak voor partijen hebben te vervullen en zo mogelijk ook voor de overheid. In samenhang daarmee stelde het hoofdbestuur voor de besturen der Maatschappij-ziekenfondsen te doen bestaan voor de helft uit verzekerden en voor de helft uit artsen; de apothekers zouden daaraan met adviserende stem moeten worden toegevoegd. Het hoofdbestuur week daarbij bewust af van het besluit, dat in 1933 was genomen.

Het voorstel gaf natuurlijk aanleiding tot grote moeilijkheden met de Maatschappij voor Pharmacie, die het lopende overleg over de honorering van de apothekers in de Maatschappij-ziekenfondsen afbrak. Het was de bedoeling dat deze bestuursamenstelling onmiddellijk zou worden ingevoerd bij nieuw op te richten fondsen en dat bij de bestaande ziekenfondsen de aanpassing geleidelijk aan zou geschieden.

De algemene vergadering (1935) nam de voorstellen aan op voorwaarde, dat in een op korte termijn te beleggen buitengewone algemene vergadering de ziekenfondspolitiek van de Maatschappij nader zou worden besproken en bepaald.

In oktober van dat jaar had een audiëntie plaats met de nieuwe minister van Sociale Zaken, die een ontwerp ziekenfondswet in het vooruitzicht stelde waarin, naar zijn zeggen, de van ouds bekende eisen van de artsen zouden worden ingewilligd. Hij stelde echter tevens dat met betrekking tot de samenstelling van het centrale lichaam en van de besturen der ziekenfondsen niet kon worden voorbijgegaan aan de andere groepen van deelnemers.

Inmiddels was (op 4 oktober 1935) de Centrale Commissie, waarvan Kersbergen de eerste voorzitter werd, met haar werkzaamheden begonnen. De Federatie van Ziekenfondsen, die in juni nog eens duidelijk had uitgesproken dat de ziekenfondsen onafhankelijk behoorden te blijven en uitsluitend dienden te worden beheerd door de leden, deed aanvankelijk niet mee maar trad in de loop van 1936 toch tot de Commissie toe.

13. De moeilijke taak van het hoofdbestuur.

De chaos op het terrein van het ziekenfondswezen plaatste niet alleen de overheid maar ook het hoofdbestuur van de Maatschappij voor een bijna onuitvoerbare taak. In de loop der jaren was die taak dermate in omvang toegenomen, dat de ziekenfondspolitiek langzamerhand in elke hoofdbestuursvergadering de hoofdschotel was gaan vormen.

In de eigen ziekenfondsen had men te maken met kwesties betreffende de hoogte van de premie, die voor elk ziekenfonds afzonderlijk moest worden bekrachtigd en betreffende de omvang van de verstrekkingen, die, met name wanneer het ging om de invoering van de verstrekking van specialistische hulp, grote moeilijkheden opleverde als gevolg van de spanningen tussen huisartsen en specialisten. Dan weer had men te maken met de toelating, al dan niet, van bepaalde collegae tot de Maatschappij-ziekenfondsen en met moeilijkheden inzake de bestuurssamenstelling, waarover door het hoofdbestuur moest worden beslist. Zelfs de aankoop van een huis als kantoorpand voor een plaatselijk Maatschappij-ziekenfonds vroeg een beslissing van het hoofdbestuur. Dat alles leidde tot hearings van delegaties en individuele personen in bijna elke hoofdbestuursvergadering, wat onvoorstelbaar veel tijd kostte.

Behalve met de moeilijkheden met de eigen ziekenfondsen, had men nog te maken met problemen die zich voordeden bij andere ziekenfondsen, zoals de vraag of en, zo ja, onder welke voorwaarden met deze ziekenfondsen overeenkomsten konden worden aangegaan, waarbij men er vaak niet zeker van was of de collegae ter plaatse het standpunt van het hoofdbestuur wel deelden; was dat niet het geval, dan volgden daaruit weer een aantal conferenties met de betrokkenen.

Wanneer men daarbij bedenkt dat men in 1936 te doen had met: 86 Maatschappij-ziekenfondsen, 216 onderling beheerde ziekenfondsen waarvan er slechts 68 waren aangesloten bij de Federatie van Ziekenfondsen; 62 ondernemingsziekenfondsen, 50 directie-ziekenfondsen, 214 doktersfondsen en nog 22 niet nader te definiëren ziekenfondsen, dan kan men zich slechts bij benadering een voorstelling maken van de immense taak, waarvoor het hoofdbestuur alleen al op het terrein van het ziekenfondswezen was geplaatst. Dat daarbij fouten werden gemaakt is duidelijk en bij gebrek aan welomschreven richtlijnen was het resultaat van al die

arbeid een totaal gebrek aan eenheid op praktisch elk gebied. Noch op administratief terrein, noch wat betreft de verstrekkingen of de honorering was er van enige gelijkvormigheid sprake. De ziekenfondsen waren bovendien zeer ongelijk van grootte (van enkele honderden leden tot vele duizenden), hetgeen van invloed was op de mogelijkheden tot geneeskundige verzorging van de leden.

14. Meer macht aan het hoofdbestuur op ziekenfondsgebied.

Een voorstel van het hoofdbestuur aan de algemene vergadering, waarvan Kersbergen de auctor intellectualis was, onder de titel "De Ziekenfondspolitiek der Maatschappij", beoogde een einde te maken aan deze chaos. De bedoeling was meer eenheid te brengen in premie-hoogte, verstrekkingen en honorering, alsmede in de welstandsgrens (al zou die tot op zekere hoogte toch lokaal moeten worden vastgesteld), met dit alles uiteraard te beginnen bij de eigen ziekenfondsen. Pariteit in de bestuurssamenstelling in de zin van gelijke aantallen verzekerden en artsen (door de onenigheid met de Maatschappij van Pharmacie kwam men weer terug van de adviserende leden uit de andere groepen van deelnemers,), het verwijfsbriefje voor specialistische hulp en het Zaanlandse stelsel om het misbruik van geneesmiddelen tegen te gaan, waren de uitgangspunten van het hoofdbestuur.

De voorstellen, die het hoofdbestuur indiende om het gestelde doel te bereiken, behelsden:

1. invoering van een landelijke regeling voor de honorering van huisartsen en specialisten (voor laatstgenoemde groep met verschillen tussen gebieden met specialisten-centra en het platteland);
2. het toekennen van meer macht aan het hoofdbestuur in de afdelingen en in de Maatschappij-ziekenfondsen wat betreft zaken op ziekenfondsgebied. Teneinde meer eenheid te verkrijgen en aan de versnippering een einde te kunnen maken, wenste het hoofdbestuur te beschikken over de bevoegdheid ziekenfondsen te stichten en op te heffen wanneer het algemeen belang zulks vorderde. Daarnaast moest het hoofdbestuur bestaande regelingen kunnen wijzigen en, aangezien dit in de praktijk tot de taak van het dagelijks bestuur zou behoren, werd voorgesteld, de mogelijkheid te scheppen tot beroep op het hoofdbestuur;

- de algemene vergadering achtte men als beroepsinstantie niet geschikt;
3. het samenbrengen van alle Maatschappij-ziekenfondsen in één Stichting en
  4. het sluiten van een overeenkomst met de Maatschappij t.b.d. Tandheelkunde.

In zijn toelichting op de voorstellen schreef het hoofdbestuur onder meer: "Immers, het ordenen van boven af zit nu eenmaal in de lucht. Van zekere zijde, buiten de Maatschappij om, werd alreeds gepoogd bij de bevoegde autoriteiten sympathie te wekken voor de instelling van een groot ordenend lichaam met uitgebreide, door de minister te verlenen, bevoegdheden". Hier werd bedoeld op een project van de haarlemse specialist Koot (met wie men tijdens de duitse bezetting nog te maken zou krijgen!), dat men zou kunnen karakteriseren als een corporatieve gedachte en welk project hij op eigen initiatief aan minister Slingenberg, met wie hij vriendschappelijke relaties onderhield, had aangeboden. "In zulk een lichaam", zo ging de toelichting van het hoofdbestuur verder, "zou de Maatschappij, zoals de voorstellen toen luiden, slechts een ondergeschikte plaats innemen. Niet zonder ons of met ontoereikende invloed onzerzijds moet op ziekenfondsgebied van boven af "geordend" worden, maar door ons 'zelve". Hoewel de voorstellen van het hoofdbestuur van meer dan één zijde als fascistisch waren gekarakteriseerd, werden zij, dank zij het grote persoonlijke overwicht van de voorzitter, in de buitengewone algemene vergadering van zaterdag 28 en zondag 29 maart 1936 met op één na algemene stemmen aangenomen. De 51 aanwezige afdelingen hadden bijna alle gevolg gegeven aan de oproep van het hoofdbestuur om ditmaal twee leden, een huisarts en een specialist, af te vaardigen.

15. Het ontwerp Slingenberg van 1936.

In 1936 kreeg het hoofdbestuur te maken met het ontwerp van de minister van Sociale Zaken, Slingenberg, die daarmee een laatste poging deed tot ordening van het ziekenfondswezen vóór het uitbreken van de oorlog in 1940. De minister kende, als zoon van een apotheehouder huisarts, de artsenwereld goed en had er vele vrienden; met de voorzitter van de Maatschappij, Kersbergen, had hij in het verleden nauw contact onderhouden. Hij deed zijn uiterste best om de poging tot een goed einde te brengen, maar

hij nam daarbij te veel hooi op zijn vork in die zin, dat hij té licht dacht over de moeilijkheden bij het nemen van een aantal horden op de weg.

Zijn ontwerp was in feite de vierde nota van wijziging inzake het ontwerp Aalberse. In het ontwerp Slingenberg waren de belangrijkste desiderata van de artsen opgenomen: vrije artsenkeuze en toelating van iedere te goeder naam en faam bekend staande arts, apotheker, tandarts enz. De fondsen, die niet aan de eisen voldeden, zouden maximaal vijf jaar krijgen om zich aan te passen (in zijn optimisme had de minister deze termijn aanvankelijk op één jaar gesteld!) Voorts was vastgesteld dat er een welstandsgrens zou zijn en pariteit in de besturen. De minimum-honorering zou door de minister worden vastgesteld; boven de ziekenfondsen zou een Centrale Raad functioneren, samengesteld voor de helft uit medewerkers en voor de andere helft uit vertegenwoordigers van de ziekenfondsen, niet behorende tot de medewerkers.

In de hoofdbestuursvergadering van 22 en 23 februari 1936, waarin het voorlopige ontwerp (door de welwillende medewerking van de minister) reeds ter sprake kwam, toonde de voorzitter zich zeer verheugd over datgene wat de Maatschappij had kunnen bereiken in de vele jaren gedurende welke zij "tusschen hoop en vrees" had moeten wachten op een ontwerp, dat gunstig zou zijn voor de artsen en voor de Maatschappij. Toch deed zich in diezelfde hoofdbestuursvergadering nog een belangrijk verschil van mening voor tussen het hoofdbestuur en de Commissies, die zich met name ontevreden toonden over het feit, dat het ontwerp een zó grote bevoegdheid gaf aan de overheid bij de vaststelling van de minimum-honorering. Zij zagen daarin een gevaar en het was vooral de voorzitter van de Specialisten Commissie die zich scherp daarover uitliet en tevens zijn misnoegen te kennen gaf over het feit, dat de Commissies onvoldoende waren betrokken geweest bij de gesprekken met de minister en met de directeur-generaal. Maar desondanks bleef het advies van het hoofdbestuur aan de minister over dit onderwerp onverdeeld gunstig, al had men uiteraard wel een aantal opmerkingen. Die waren echter van ondergeschikt belang.

Al spoedig werd echter duidelijk dat het ontwerp het niet zou "halen". Terwijl de R.K. Werklieden Vereeniging zich positief opstelde en het Christelijk Nationaal Vakverbond van mening was, dat de tijd voor een dergelijke ordening nog niet was aangebroken, bleek dat de vertegenwoordiger van het Nederlandsch

Verbond van Vakverenigingen, F. S. Noordhoff, in de Centrale Commissie anders sprak dan hij handelde, iets waartegen het hoofdbestuur in het verleden reeds bij herhaling was gewaarschuwd. Tot grote teleurstelling van het hoofdbestuur sprak het N.V.V. zich uit tegen het ontwerp. Kritiek op het ontwerp kwam er trouwens van vele zijden en uiteraard in het bijzonder van de Federatie van Ziekenfondsen, die een demonstratief congres organiseerde, waarop de voorzitter van De Volharding een rede hield, getiteld "Handen af van onze ziekenfondsen". Juist het feit dat de minister zulke nauwe relaties had in de artsenwereld (men ontzag zich niet bij het oefenen van kritiek op het ontwerp dit uit te spelen!) maakten de kansen duidelijk kleiner.

Terwijl de minister aanvankelijk, wat de grote strijdvrage betrof, voet bij stuk hield (in een later stadium liet hij toch enkele belangrijke uitgangspunten los) en het ontwerp op 9 maart 1937 op de agenda van de Tweede Kamer wist te krijgen, kwam het toch niet tot een openbare behandeling omdat de ambtsperiode van de minister binnen te korte tijd afliep. In september 1937 trok zijn opvolger, minister Romme, het ontwerp in.

In de hoofdbestuursvergadering van 20 en 21 maart 1938, toen dus het ontwerp Slingenberg, ondanks alle daaraan bestede moeite, van de baan was, constateerde de voorzitter dat men tot voor kort twee ijzers in het vuur had: genoemde wet en een vredelievender ziekenfondspolitiek. "We moeten nu dit laatste bedrijven", verklaarde hij; "trachten de strijdcentra op te ruimen en geen nieuwe tot stand te brengen; dat is mogelijk omdat de vakbonden onze grondslagen accepteren", meende hij te kunnen stellen.

16. De gang van zaken in de Centrale Commissie tot de breuk van 1939.

Toen de mogelijkheid van een wettelijke regeling overeenkomstig het ontwerp ziekenfondswet van Slingenberg was vervallen, had dat onmiddellijk een ongunstige invloed op het overleg binnen de Centrale Commissie, waarin de Landelijke Federatie, die met ingang van juni 1937 was gereorganiseerd tot de Centrale Bond van Ziekenfondsen, de meeste moeilijkheden teweeg bracht, terwijl de vertegenwoordiger van het N.V.V., Noordhoff, zich steeds meer conformeerde aan de opvattingen van die Bond.

Het bindend besluit van de afdeling Wageningen d.d. 5 februari

1938, waarbij de leden van deze afdeling zich ertoe verplichtten geen relatie aan te gaan met enig ziekenfonds van de Bond van R.K. Ziekenfondsen of van de Centrale Bond van Ziekenfondsen, gaf aanleiding tot heftige verwijten bij monde van Noordhoff, die in mening was dat men in de Centrale Commissie gezamenlijk was overeengekomen dat het hoofdbestuur der Maatschappij geen bindende besluiten zou goedkeuren buiten de Centrale Commissie om. Toen men echter door middel van de notulen kon aantonen dat de heer Noordhoff dwaalde, moest deze zijn verontschuldigen aanbieden.

Maar er waren nog voldoende andere voorvallen om de sfeer voor vruchtbaar overleg te weren: Groningen, waar men met behulp van een ontslagen ziekenfondsbode van het Maatschappijfonds poogde een onderling beheerd ziekenfonds te stichten, Texel, waar een fusie van drie kleine Maatschappij-ziekenfondsen noodzakelijk was en één van deze ziekenfondsen, in verband met overwegende bezwaren tegen de fusie, contact zocht met de Centrale Bond, die vervolgens trachtte aldaar met de verzekerden van het onwillige ziekenfonds als uitgangspunt een onderling beheerd ziekenfonds te stichten (een poging waarvan de voorzitter der Maatschappij in een spoedvergadering van de Centrale Commissie zei: "Een activiteit die ons met weerzin vervult").

Uit de verslagen van de besprekingen in de Centrale Commissie wordt het duidelijk dat het hoofdbestuur en aanvankelijk ook de Huisartsen Commissie tot elke prijs een breuk wilden voorkomen met het oog op de slechte indruk, die daarmee zou worden gewekt bij de overheid en omwille van de repercussies voor een nieuw ontwerp ziekenfondswet. De Specialisten Commissie daarentegen was van mening dat men het contact met de groepen die men niet kon vertrouwen, zo snel mogelijk moest verbreken.

In de hoofdbestuursvergadering van 26 en 27 maart 1938, waarin verslag werd uitgebracht van de onverkwikkelijke vergadering van de Centrale Commissie, kostte het inspanning om een breuk te voorkomen. Met name de Huisartsen Commissie was hierin actief en zij kwam dan ook in de volgende hoofdbestuursvergadering met een voorstel dat een nieuwe basis voor verder overleg in de Centrale Commissie zou moeten vormen. Het voorstel hield in dat aan de Centrale Bond het recht zou worden gegeven overal ziekenfondsen te stichten mits deze ziekenfondsen voldeden aan de eisen van de Maatschappij, behalve aan de z.g. bestuurseis (de pariteit tussen verzekerden en medewerkers). Zou daarbij niet worden ge-

tornd aan de autonomie der afdelingen, dan zou het hoofdbestuur, volgens het voorstel, geen moeilijkheden met betrekking tot het sluiten van overeenkomsten mogen maken. Wanneer de algemene vergadering zich met het voorstel zou kunnen verenigen, dan wilde men het ter goedkeuring voorleggen aan de Centrale Bond.

Zover kwam het echter niet. Hoewel het voorstel in het hoofdbestuur niet gunstig werd ontvangen, besloot men toch het in een daarvoor afzonderlijk te beleggen algemene vergadering aan de orde te stellen, maar voordat deze vergadering kon plaats vinden ontving het hoofdbestuur van de vakbeweging een brief, waarin werd gesteld dat een vergadering van de Centrale Commissie nodig was, gezien de vele klachten over de houding en de werkwijze van de Maatschappij. Met het oog op de koele ontvangst van het voorstel der Huisartsen Commissie in het hoofdbestuur, besloot men na de kennisneming van bedoelde brief dit voorstel terug te nemen in afwachting van datgene, waarmede de tegenpartij zou komen.

In verband met de telkens opnieuw gestelde vraag of het uiterste diende te worden gedaan om een breuk te voorkomen, arrangeerde men tevoren een gesprek met de directeur-generaal (inmiddels Dr. van den Berg) en de Geneeskundige Hoofdinspecteur om na te gaan hoe het stond met de kansen op een nieuw ontwerp ziekenfondswet. Beide heren onderschreven de noodzakelijkheid van een wettelijke regeling en verklaarden dat zij het uiteenvallen van de Centrale Commissie als een ramp zouden beschouwen; voorts wezen zij erop dat een goede wet uitsluitend zou kunnen ontstaan in een rustige atmosfeer. Dit vernemende, besloot men in het hoofdbestuur, na het vertrek van de beide overheidsfunctionarissen, tijd te winnen en een breuk te voorkomen door de tegenpartij aan te horen.

Toen het overleg in de Centrale Commissie op 1 juli 1938 resulteerde in de instelling van een kleine werkgroep (met Kersbergen als voorzitter), die zou trachten een gemeenschappelijke basis te vinden voor het verder werken in de Centrale Commissie, meende men van de zijde der Maatschappij zijn doel dan ook volledig te hebben bereikt. Maar bij de eerste confrontatie in de hoofdbestuursvergadering van september 1938 met de gedachtengang in de werkgroep, leken de kansen op overeenstemming verre van gunstig. Hoewel de vrije artsenkeuze als leidend beginsel werd aangevaard, zouden de waarborgen voor een goede rechtspositie (hono-

raría, welstandsgrenzen enz.) tot stand moeten komen via een commissie, die als scheidsgerecht zou optreden. Als leden van deze commissie werden genoemd de directeur-generaal en een hoogleraar in de geneeskunde, terwijl men bij moeilijkheden met een afdeling over het al dan niet sluiten van een overeenkomst de beslissing in handen wilde leggen van de minister van Sociale Zaken. Daarnaast zou er een vrije ontwikkeling van ziekenfondsen mogelijk moeten zijn. Pariteit in de ziekenfondsbesturen zou voor de Maatschappij-ziekenfondsen uiterlijk 1 januari 1940 moeten worden ingevoerd.

Omdat men in het hoofdbestuur algemeen bezwaar had tegen het in belangrijke mate uit handen geven van de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid over gewichtige zaken, sloot men zich gemakkelijk aan bij het standpunt, dat Van Capellen als voorzitter van de Specialisten Commissie innam: "het is het beste dat wij voorlopig met de heeren blijven praten, evenals met de pharmaceuten; we moeten een beetje politiek zijn". Toen echter in de vergadering van het hoofdbestuur van oktober 1938 de voorstellen van de werkgroep officieel ter tafel kwamen, móést men zich daarover wel uitspreken. De inhoud van het z.g. vredes-aanbod was vrijwel gelijk aan de gedachten, welke reeds eerder in het hoofdbestuur waren besproken.

Nadat hem daaromtrent met nadruk was gevraagd, moest Kersbergen, die van den beginne af ervan had blijk gegeven terwille van het bereiken van overeenstemming vër te willen gaan, toegeven dat een paritaire bestuurssamenstelling bij de ziekenfondsen van de Centrale Bond niet mocht worden verwacht. Uit de verdediging van de voorstellen door Kersbergen in de hoofdbestuurvergadering signaleren wij als de belangrijkste punten: dat het het "allermooiste zou zijn wanneer Aalberse zich beschikbaar zou willen stellen als voorzitter van de commissie, die zulke vérgaande bevoegdheden zou moeten krijgen (dan hadden we de moeilijkheden in Nijmegen en Enschede niet gehad)"; dat tegenover de concessies van de vakbeweging, in de vorm van de vrije artsenuitkeuze en een gegarandeerde rechtspositie, een concessie van de artsen zou moeten staan in de vorm van het aanvaarden van een onbelemmerde ontwikkeling van ziekenfondsen, waarbij men van de zijde der afdelingen geen bezwaar tegen het aangaan van contracten zou mogen maken.

Over laatstgenoemde kwestie merkte Kersbergen tijdens de discussie op: "Een moeilijkheid is de kwestie van de autonomie der af-

deelingen, maar van die autonomie beleven we niet altijd plezier; te Groningen is ons prestige te grabbel gegooid door de weifelende houding van de afdeling. Inderdaad weten vooral de kleine afdelingen dikwijls niet hoe haar houding te bepalen". Hij eindigde zijn verdediging van de voorstellen met de volgende woorden: "Maar bovendien, wat de heeren van de vakbonden ons thans aanbieden, zullen we nooit in een wet bereiken; een beperking van ziekenfondsen zal in een nieuw wetsontwerp absoluut niet zijn te verwachten. Gezien de houding van de vakbonden en wetende wat er op het spel staat als wij zouden afwijzen, geeft spr. in overweging deze overeenkomst te aanvaarden. Zouden wij het niet doen, dan zouden de vakbonden ook niet meer de neiging hebben hun menschen in onze fondsbesturen te zetten en evenmin om fondsen van de Centrale Bond tegen te houden".

Men besloot uiteindelijk in deze hoofdbestuursvergadering nog niet over de voorstellen te discussiëren en evenmin daarover een besluit te nemen, maar ze eerst voor te leggen aan de Huisartsen Commissie en de Specialisten Commissie. Het standpunt van beide Commissies was afwijzend omdat men vond dat de artsen hun belangen niet aan derden konden toevertrouwen. De Commissies waren echter tevens van mening dat men, terwille van de indruk naar buiten, niet kon volstaan met een botte afwijzing en dat tegenvoorstellen moesten worden gedaan, waarvoor de Commissies een concept, bevattende negen punten, aan het hoofdbestuur voorlegden.

Ondanks de opmerking van de voorzitter (Fehmers), dat men zich bewust diende te zijn van de ernst van de zaak en van de draagwijdte der te nemen besluiten en ondanks de waarschuwende woorden van Kersbergen, dat de Maatschappij haar macht niet moest overschatten en niet moest menen dat zij het alleen voor het zeggen had, wees het hoofdbestuur vrijwel unaniem de voorstellen van de werkgroep af en besloot het de tegenvoorstellen van de Commissies in behandeling te nemen, welke voorstellen het beste werden gekarakteriseerd met de opmerking van één der hoofdbestuursleden: ". . . dat we hier iets opstellen dat de heeren toch niet zullen accepteren, zoodat we de zaak zoo principieel mogelijk moeten stellen en niet mogen schipperen. Eventueel kunnen wij later nog altijd concessies doen, maar thans moeten wij volledig onze wenschen kenbaar maken".

De terechtwijziging van de voorzitter, dat het toch de bedoeling was een grondslag voor samenwerking te vinden en dat daarbij

rekening moest worden gehouden met datgene wat bereikbaar was, vond geen steun. Het programma voor een tegenvoorstel luidde: onvoorwaardelijke vrije artsenkeuze in nieuw op te richten fondsen en het bevorderen daarvan in bestaande fondsen; het waarborgen van de rechtspositie der artsen door een commissie, bestaande uit deelnemers en verzekerden; bij blijvend meningsverschil met de afdelingen over het sluiten van een contract, zou het hoofdbestuur— gezien zijn meerdere macht— kunnen beslissen. Het tegenvoorstel leek in deze vorm al inacceptabel voor de wederpartij en om de deur geheel te sluiten stelde men tegenover een vrije ontwikkeling (waar het de Centrale Bond om te doen was!) dat de Maatschappij zou medewerken aan concentratie op het gebied van het ziekenfondswezen en dat het slechts mogelijk zou zijn nieuwe ziekenfondsen op te richten indien de Hoofdinspecteur zou oordelen dat het in het belang van de volksgezondheid was. De bestuurssamenstelling zou in alle fondsen moeten zijn: gelijke aantallen deelnemers en verzekerden. Hiermede was de vredespolitiek van Kersbergen op ziekenfondsgebied ten einde.

Een belangrijke rol bij de opstelling van het negen punten tellende programma speelde een brochure, getiteld "Sociale Verzekering", uitgebracht door een commissie uit N.V.V. en S.D.A.P., van augustus 1938, waaraan één van de belangrijkste leden van de Centrale Commissie (Noordhoff) had medegewerkt. De commissie uit N.V.V. en S.D.A.P. bleek een verplichte verzekering beneden een welstandsgrens voor te staan met daarboven een vrijwillige toetreding, ongeacht het inkomen, dat wilde dus zeggen ziekenfondsen zonder welstandsgrens. Met betrekking tot de bestuurssamenstelling stond de commissie voor: overwegend verzekerden, aangewezen door de vakorganisaties, naast andere verzekerden. "Niet ontkend kan worden", schreef de commissie, "dat de Ned. Maatschappij t.b.d. Geneeskunst en haar leden tot de ontwikkeling van het ziekenfondswezen zeer veel heeft bijgedragen en dat zij de stoot heeft gegeven tot een hernieuwde ontwikkeling. Dientengevolge zijn bij de fondsen der Ned. Maatschappij t.b.d. Geneeskunst een zeer groot aantal leden verzekerd en de wijze waarop de besturen der organisaties deze ziekenfondsen hebben bestuurd en het geringe aantal moeilijkheden in de besturen maakt het begrijpelijk, dat bij vele artsen de wens bestaat in de besturen te worden opgenomen".

Bij een geregelde rechtspositie achtte de commissie het evenwel

niet nodig medewerkers in de besturen op te nemen; trouwens Kersbergen had als voorzitter van de Maatschappij in een openingsrede ter gelegenheid van een algemene vergadering al eens gezegd: "wat kan ons de bestuurssamenstelling schelen als de rechtspositie maar geregeld is". Ten aanzien van de vrije artsenukeuze stelde de commissie zich op het standpunt, dat het de vraag was of de vrije artsenukeuze in wezen wel zo belangrijk was als de voorstanders betoogden, waarbij werd gewezen op de vele beperkingen ten plattelande en soms ook in de steden waar sommige artsen zich beperkten tot een bepaalde wijk enz. De opmerking in het rapport: "Uit een oogpunt van ordening en efficiency is tegen een goed geleid fonds zonder vrije artsenukeuze geen enkel bezwaar in te brengen" toonde aan dat men er niets van had begrepen of wilde begrijpen.

De uitslag van het gesprek d.d. december 1938 met de vakbeweging en de Centrale Bond over de tegenvoorstellen van het hoofdbestuur kon niemand verbazen, die het ontstaan ervan had meege maakt en zeker niet de vertegenwoordigers die jarenlang deel hadden uitgemaakt van de Centrale Commissie. Sprekende namens de vertegenwoordigers van de vakcentrales kon Noordhoff met verontwaardiging verklaren: "Op een zoodanig optreden past van de zijde der overige organisaties slechts één bescheid en wel dit, dat de Maatschappij voor Geneeskunst zeer goed kan weten, dat bij handhaving van deze tegenvoorstellen voor zoover ze betrekking hebben op een vruchtbaar gezamenlijk overleg, dit overleg door de Maatschappij onmogelijk wordt gemaakt". Toen Van Cappellen als antwoord op de opmerking van Noordhoff dat de vertegenwoordigers van de Maatschappij in de werkgroep blijkbaar waren gedesavoueed, erop wees dat sedertdien het hoofdbestuur in zijn samenstelling zeer principieel was gewijzigd, reageerde de vertegenwoordiger van het C.N.V. met de opmerking dat deze mededeling duidelijker was dan alles wat tot dat moment die avond was vernomen.

Maar, de agressieve toon van de vakbeweging in de Centrale Commissie maakte enkele vertegenwoordigers van de Maatschappij toch wel wat "kleiner", zeker toen Kersbergen in de hoofdbestuursvergadering, waarin verslag werd gedaan, opmerkte "dat wel eens werd gezegd dat we flink moeten zijn, maar dan gaan we een beroerde tijd tegemoet, waarin het publiek niet aan onze zijde staat en de overheid ons schromelijk in de steek laat; spr. kan zich niet voorstellen welke groep in de Kamer ons zal steunen". Een

besluit om voorlopig af te wachten, kon onder die omstandigheden gemakkelijk worden genomen.

Bij het traditionele bezoek aan de nieuwe minister van Sociale Zaken, Romme, bleek echter in het korte gesprek alreeds (de minister had maar drie kwartier beschikbaar voor de vertegenwoordigers van de Maatschappij!) "dat we van Zijne Excellentie niets te verwachten hebben". Dat bracht velen dichter bij het standpunt dat moest worden getracht voort te gaan met de onderhandelingen. De Commissies meenden dat daarbij onverkort diende te worden vastgehouden aan de negen punten, maar toen in het hoofdbestuur de verhouding tussen de weifelaars en de flinken fiftyfifty bleek te zijn, sloot men zich aan bij het voorstel van de secretaris van de Specialisten Commissie: "laat eerst de gecombineerde groepsvergadering van huisartsen en specialisten maar uitspreken welke weg wij willen gaan".

Op 11 maart 1939 had deze gecombineerde groepsvergadering plaats en daarin sprak de grote meerderheid zich uit voor voortzetting van de onderhandelingen en voor het voorkómen van een ziekenfondsstrijd op dat ogenblik. In die geest ging er op 14 maart van dat jaar een brief uit naar de Centrale Bond, de Bond van R.K. Ziekenfondsen en het N.V.V.; medegedeeld werd dat zo spoedig mogelijk nieuwe voorstellen zouden worden toegezonden.

Met het opstellen van die nieuwe voorstellen had men overigens de grootste moeite. "Zullen we niet eerst met de Centrale Bond alleen praten" vroegen enkelen: "Moeten we niet eerst weten wat de algemene vergadering wil", suggereerden anderen, maar beide mogelijkheden werden afgewezen. Uiteindelijk besloot men de voorstellen, die in de vergadering van het hoofdbestuur van 18 april 1939 werden vastgesteld, zo beperkt mogelijk te houden. In beginsel hield de Maatschappij vast aan pariteit in de besturen der ziekenfondsen; voor de ziekenfondsen van de Centrale Bond kon deze pariteit echter worden vervangen door pariteit in de districtsorganen en in het Centrale Orgaan, dat bij meningsverschillen bindende beslissingen zou nemen. Nieuwe ziekenfondsen zouden kunnen worden opgericht wanneer daaraan behoefte bestond; bij meningsverschillen hieromtrent zou het Centraal Orgaan beslissen.

Aangezien het praktisch uitgesloten was dat men elkaar op de basis van deze voorstellen zou vinden en een ziekenfondsstrijd derhalve onvermijdelijk scheen, wekt het geen verwondering dat

in de hoofdbestuursvergadering van mei 1939 de vraag werd gesteld in hoeverre de arts bij een plaatselijke ziekenfondsstrijd behandeling van verzekerden zou kunnen weigeren. De meerderheid van het hoofdbestuur was van mening dat men, behalve in spoedgevallen, zou moeten weigeren óók bij betaling van particuliere tarieven. "Wanneer we ons op een zuiver ethisch standpunt plaatsen, zou de strijd door ons absoluut worden verloren" was daarvoor de argumentatie.

Het genomen meerderheidsbesluit omzeilde echter dit uiterst precaire punt door te stellen: "dat in geval van strijd het hoofdbestuur de commissies zal machtigen die maatregelen te nemen, die zij in bepaalde gevallen wenschelijk of noodzakelijk achten".

Toch kwamen er onverwacht, vóórdat de Maatschappij de gelegenheid kreeg tot indiening van de nieuwe voorstellen, tegenvoorstellen van de zijde van de vakcentrales en de Centrale Bond, die echter niet afweken van de voorstellen, welke destijds door het hoofdbestuur waren verworpen. Toen was men het beu en het antwoord luidde dat het hoofdbestuur het nut van verder onderhandelen niet inzag. De oorlog, die kort daarop uitbrak, leidde de gedachten af en de dreigende woorden van Van Lienden (als voorzitter van de Centrale Bond) in zijn openingsrede ter gelegenheid van de Bondsvergadering van 20 januari 1940 onder de titel "Godsvrede of Strijd?", gingen spoedig verloren in het rumoer van het naderend krijgsgewoel.

17. De ziekenfondspolitiek van 30 mei 1940 tot aan de opheffing van de Maatschappij.

Het oorlogsleed dat velen dichter bijeen had gebracht en de hardhandige wijze, waarop de verscheurde nederlandse natie was wakker geschud, scheen ook een stimulerende invloed te hebben op het streven naar meer eenheid van opvatting in het ziekenfondswezen. Nadat de Geneeskundig Hoofdinspecteur (Banning) de vertegenwoordigers van het hoofdbestuur ertoe had gemaand voortgang te maken met het bepalen van een standpunt inzake het ziekenfondswezen in verband met de buitengewone omstandigheden waarin het land verkeerde, werd in de hoofdbestuursvergadering van 16 juni 1940 aan de Huisartsen Commissie en de Specialisten Commissie opgedragen op zeer korte termijn "binnen veertien dagen, zoo mogelijk binnen één week" met een schema van wensen inzake het ziekenfondswezen te komen.

Het resultaat was hoogst merkwaardig. In de vergadering van het hoofdbestuur van 30 juni 1940 stelden de vertegenwoordigers van de Huisartsen Commissie voor geen wijziging in het ingenomen standpunt aan te brengen, aangezien het onduidelijk was hoe de ontwikkeling zou zijn. De Specialisten Commissie evenwel kwam in die vergadering met ingrijpende voorstellen, die een radicale wijziging beoogden. Het in 16 punten samengevatte programma van de Specialisten Commissie weerspiegelt de ontevredenheid der specialisten over de houding der Maatschappij in de afgelopen jaren wat betreft het inpassen van de specialistische hulp in de ziekenfondsverstrekkingen. Als de belangrijkste punten uit het programma kunnen worden genoemd:

1. een totale fusie van het gehele ziekenfondswezen tot één nationaal ziekenfonds met districtsgewijze uitvoering;
2. verplichte toetreding voor alle gezinnen met een inkomen beneden een bepaalde grens;
3. in het bestuurlijke vlak: het in het leven roepen van districts-commissies en van een Centrale Ziekenfondsraad, waarvan de overheid de voorzitters zou moeten aanwijzen; omtrent de samenstelling van deze organen zou nader overleg moeten worden gepleegd;
4. vrije loop naar de specialist met de invoering van een ticket modérateur;
5. verplicht lidmaatschap van de Maatschappij voor alle artsen, die aan het ziekenfondswezen wensten deel te nemen.

Bij het eerste beraad in de hoofdbestuursvergadering van 30 juni 1940 werden de punten 1. en 4. niet in behandeling genomen, terwijl met de punten 2. en 5. gemakkelijk akkoord kon worden gegaan. Bij de behandeling van punt 3. bleek dat men over de veelbesproken pariteit in de bestuurlijke organen nog zeer verschillend dacht. De meerderheid meende dat de colleges geheel of in meerderheid uit deelnemers zouden moeten bestaan en veronderstelde dat de verzekerden slechts belangstelling zouden hebben voor de hoogte van de premie c.q. uitsluitend in de vaststelling daarvan behoefden mee te spreken. Men stelde zich voor aan de verzekerden wel het recht te geven om mee te spreken bij het vaststellen van de contributie (bijvoorbeeld in een bepaalde commissie); daarnaast zou er echter een districts-commissie moeten komen, uitsluitend bestaande uit medici; over de samenstelling van de Centrale Commissie of de Centrale Ziekenfondsraad, waarvan een regeringspersoon voorzitter zou moeten zijn, sprak men zich

niet verder uit. Men besloot dat op basis van deze voorlopige standpunten door de drie secretarissen een brief zou worden samengesteld, gericht aan de hoofdinspecteur, het daarbij aan deze overlatende of hij de brief wilde doorzenden aan de andere partijen, met name de beide ziekenfondsorganisaties: de Centrale Bond van Ziekenfondsen en de Bond van R.K. Ziekenfondsen.

Inmiddels gebeurde er echter iets, dat men niet had kunnen voorzien. Op 21 juli 1940 werd in een gecombineerde vergadering van de beide Commissies toch een gezamenlijk project voor de toekomstige structuur van het ziekenfondswezen opgesteld, waarin als belangrijkste uitgangspunt de totale fusie van alle ziekenfondsen was opgenomen; van de zijde der Specialisten Commissie had men de vrije loop naar de specialist laten vallen.

Ondanks het feit dat men in de hoofdbestuursvergadering over de kwestie van de fusie van ziekenfondsen geen uitspraak had gedaan, werd dit project door de Commissies op 24 juli 1940 aan de orde gesteld in een bespreking met de beide ziekenfondsorganisaties. Volgens het mondelinge verslag, dat door Eggink als secretaris der Huisartsen Commissie in de hoofdbestuursvergadering van 28 juli 1940 van deze bespreking werd uitgebracht, zouden de ziekenfondsorganisaties zich met een totale fusie kunnen verenigen, al viel die gedachte "hen wel wat koud op het lijf". Maar tenslotte zouden zij hebben ingezien dat dit de enige mogelijkheid was om een goed ziekenfondswezen te behouden.

De secretaris der Maatschappij vermeldde in genoemde hoofdbestuursvergadering dat de heer Van Lienden hem had verzocht, naar aanleiding van de bespreking d.d. 24 juli 1940 met de Commissies, mede te delen dat het doel van een fusie moest zijn in de eerste plaats een goede geneeskundige verzorging, terwijl men zou moeten trachten dit doel te bereiken door het instellen van een Centrale Organisatie voor het Ziekenfondswezen. Deze Centrale Organisatie, waarvan de samenstelling nader ware te regelen, zou als eerste taak moeten hebben het scheppen van waarborgen voor de rechten van de verzekerden en de rechtspositie van de deelnemers. Aangezien de heer Van Lienden meende te mogen verwachten dat de Centrale Bond een uitspraak in deze geest zou doen en het hem bekend was dat het hoofdbestuur op 28 juli vergaderde "meende hij goed te doen dit vooraf te laten weten, opdat de verdere besprekingen gemakkelijker zouden kunnen verlopen".

Inderdaad verliep de bespreking in de hoofdbestuursvergadering

van 28 juli over het punt van de totale fusie van ziekenfondsen gemakkelijk. Nadat men zijn hart had gelucht over het onorganisatorisch optreden der Commissies, kwam men vrij snel tot het besluit dat een fusie van alle ziekenfondsen tot één fonds in elke gemeente noodzakelijk was en dat een verplicht lidmaatschap van de Maatschappij noodzakelijk was voor iedere arts die zich aan dat ziekenfonds zou willen verbinden. De verklaring voor deze feitelijke ommezwaai in de houding van het hoofdbestuur werd in het verslag als volgt geformuleerd: "Omdat we zoo ontzettend snel leven. Datgene waartoe we vier weken gelden hebben besloten, is reeds lang door de gebeurtenissen achterhaald, alles gaat in de richting van eenheid en wij zullen absoluut moeten overgaan tot één fonds voor het geheele land".

De bijeenkomst met de ziekenfondsorganisaties vond de volgende dag plaats. In het verslag, dat Eggink van deze bijeenkomst uitbracht, vermeldde hij dat als resultaat der besprekingen de volgende gezamenlijke verklaring was opgesteld:

1. De Ned. Maatschappij t.b.d. Geneeskunst, de Centrale Bond van Ziekenfondsen en de Bond van R.K. Ziekenfondsen zijn van oordeel, dat het doel van het ziekenfondswezen moet zijn: een algehele ziekenverzorging van de nederlandsche arbeiders en daarmee gelijkgestelden, alsmede hun gezinnen.
2. Om dit doel te bereiken zijn deze drie organisaties van oordeel dat er een fusie van alle ziekenfondsen dient te komen en hebben op dezen grond besloten in de door hen gehouden bijeenkomst van 29 juli 1940 tot fusie over te gaan.
3. Dit ziekenfonds zal moeten worden beheerd door één centraal bestuurslichaam.

Deze verklaring zal nog vóór de conferentie van 31 juli 1940 ter kennis worden gebracht van den Directeur-Generaal der Volksgezondheid".

Tot deelneming aan de conferentie van 31 juli 1940 te Utrecht, die door de directeur-generaal was belegd, waren uitgenodigd — naast vertegenwoordigers van alle medewerkersgroepen — de organisaties van ziekenfondsen, vertegenwoordigers van de directiefondsen (met wie nog nimmer over de nieuwe ideeën was gesproken) en vertegenwoordigers van ziekenhuisverplegingsfondsen. In zijn inleidende woorden liet de directeur-generaal er geen twijfel over bestaan dat hij wel voelde voor een verdergaande concentratie op ziekenfondsgebied, maar dat hij absoluut geen voorstander was van een algehele fusie respectievelijk dat hij een der-

gelijke fusie beschouwde als een niet-haalbare kaart voor de op stapel staande wettelijke regeling en derhalve niet als uitgangspunt kon aanvaarden. In aansluiting daaraan gingen in die vergadering meer stemmen op tegen een totale fusie. Wat betreft de houding van de vertegenwoordigers der ziekenfondsorganisaties waren enkele vertegenwoordigers van Maatschappij-zijde van mening dat zij terugkrabbelden maar anderen deelden die mening niet; er bleef een zekere onduidelijkheid dienaangaande voortbestaan.

Teleurgesteld over het resultaat van de conferentie, die geen enkel perspectief voor de toekomst bood, besloot men in de hoofdbestuursvergadering van 4 augustus 1940 verder te werken aan de voorstellen van de Commissies (met een algehele fusie tot één landelijk ziekenfonds als uitgangspunt), in het bijzonder voor zover deze voorstellen betrekking hadden op de samenstelling van het centrale lichaam en van de plaatselijke besturen. Men kwam tot de opvatting dat het nationale fonds zou moeten worden bestuurd door een Centraal Ziekenfonds-Beheer (C.Z.B.), samengesteld uit een medicus-voorzitter, te benoemen door de overheid, en zes leden, te weten twee artsen aangewezen door respectievelijk de Huisartsen Commissie en de Specialisten Commissie, een apotheker en een tandarts, alsmede twee ziekenfondsleden, aan te wijzen door de plaatselijke ziekenfondsbesturen. Wat betreft de samenstelling van de plaatselijke ziekenfondsbesturen sprak men zich uit voor pariteit tussen de geneeskundigen (tot wie ook een eventueel op te nemen apotheker en tandarts waren te rekenen) en de ziekenfondsleden.

Nadat men hiermede was gereed gekomen, ontstonden in genoemde hoofdbestuursvergadering bij de bespreking van de vraag, wie nu de onderhandelingen met de andere partijen verder zou voeren, grote moeilijkheden die leidden tot een paleisrevolutie. Bij een bespreking die kort daarop plaats vond op verzoek van de secretaris-generaal van Sociale Zaken in het bijzijn van de directeur-generaal van de Volksgezondheid, Dr. v. d. Berg, en de Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid, Banning, waarin men zijn uiterste best deed de Maatschappij af te brengen van het streven naar fusie, bleek dat er—naast de brief van Eggink met de mededeling dat in overleg met de andere partij tot een fusie was besloten—een brief was van de Centrale Bond die dit tegensprak. Men besloot op korte termijn tot een overleg met de ziekenfondsorganisaties teneinde zekerheid te verkrijgen.

Als gevolg van de gesignaleerd moeilijkheden (de paleisrevolutie)

waren de vertegenwoordigers van de Huisartsen Commissie en de Specialisten Commissie niet aanwezig bij dit overleg, dat plaats vond op 15 augustus 1940 in het gebouw der Maatschappij en waarin de heer Van Lienden stelde dat van de gezamenlijke verklaring slechts de punten 1. en 3. juist waren. Ten aanzien van de fusie bracht de vertegenwoordiger van de Centrale Bond naar voren, dat men niet afkerig was van fusie, maar dat eerst overeenstemming diende te worden bereikt over de voorwaarden. In de loop van het gesprek werd echter steeds meer de indruk gewekt dat de ziekenfondsorganisaties, nu de overheid niet in de richting van een fusie bleek te denken, voor zover mogelijk terug wilden komen op de overeenstemming, die in het overleg met de Commissies onder de druk der omstandigheden was bereikt. Het gevolg was dat er in het overleg van 15 augustus geen enkele basis tot overeenstemming meer kon worden gevonden, ja zelfs geen basis voor een volgend gesprek. Het was duidelijk dat de ziekenfondsorganisaties, op de hoogte zijnde van de inhoud van de wettelijke regeling, de voorkeur eraan gaven de verdere ontwikkeling af te wachten.

In de periode, die verliep tussen de publikatie van het Ziekenfondsbesluit (1 augustus 1941) en de datum van invoering (1 november 1941) werd druk in troebel water gevestigd. De pogingen, die van bepaalde zijden werden ondernomen tot omzetting, bij voorkeur in plaatsen waar Maatschappij-ziekenfondsen werkten, van ziekenhuisverplegingsfondsen in ziekenfondsen, waren de onmiddellijke aanleiding tot het ondernemen van pogingen tot bundeling van de Maatschappij-ziekenfondsen. Vooral toen bekend werd dat de Maatschappij zou worden opgeheven, waardoor haar ziekenfondsen in een zwevende positie zouden komen te verkeren, werd (in de laatste dagen van oktober 1941) op initiatief van het Ziekenfonds Alphen en Omstreken, waarvan de arts F. C. Nieuwenhuyzen voorzitter en de heer W. M. de Vos administrateur was, een Stichting Voormalige Maatschappij Ziekenfondsen opgericht. Deze activiteit werd begunstigd door het feit, dat ook binnen de kring van de Duitse autoriteiten verschil van mening bestond over het antwoord op de vraag of het wenselijk was dat een organisatie van artsen (in casu de Vereniging van Ziekenfondsartsen) eigenaresse was van ziekenfondsen, waarmede de artsen een overeenkomst zouden moeten sluiten.

In de eerste gesprekken, die met de voorzitter van de Maatschappij en met Reuter op 7 november 1941 over de oprichting van de

Stichting werden gevoerd, was het onthaal niet ongunstig. Spoedig echter ondervond men tegenwerking van de Commissies der Maatschappij en met name van Eggink, die in deze ontwikkeling het verdwijnen van zijn functie voorzag (het was hem n.l. niet onbekend dat hij niet meer het vertrouwen genoot van het overgrote deel der Maatschappij-ziekenfondsen). De secretaris van de Huisartsen Commissie speelde een duister spel, dat echter spoedig duidelijk werd toen op 27 oktober 1941 aan dokter Homoet, lid van het bestuur van de Huisartsen Commissie, de toegang tot een vergadering van het bestuur der Stichting met de aangesloten ziekenfondsen werd ontzegd.

Ondanks de aanvankelijk gunstige voortekenen kon Eggink op 23 december 1941, na de afkondiging van de artsen-verordening op 20 december 1941, telefonisch aan het ziekenfonds A.Z.M. te Heerlen mede delen: "Vanaf Zondag staan de Maatschappij-ziekenfondsen onder de Nederlandsche Vereeniging van Ziekenfondsartsen".

De Stichting werd op 23 januari 1942 ontbonden: de arts Klumper werd haar liquidateur.

HOOFDSTUK VI

DE MAATSCHAPPIJ EN HET VOORTGEZET GENEESKUNDIG ONDERWIJS

Lang vóórdat de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst werd opgericht, hielden plaatselijke verenigingen van geneeskunstbeoefenaren zich op hun eigen wijze bezig met de voortgezette vorming door op regelmatig te houden bijeenkomsten ervaringen uit te wisselen en over nieuwe ontdekkingen en waarnemingen te delibereren. Deze vorm van voortgezet geneeskundig onderwijs bleef ook later voor de afdelingen der Maatschappij één van de belangrijkste taken. Dienovereenkomstig werd in artikel 2 van de Wet der Maatschappij bepaald dat de Maatschappij haar doel zou trachten te bereiken o.a. door gezamenlijke beoefening der geneeskunst en der geneeskundige wetenschap. Het lag, om hieraan uitdrukking te geven, in de bedoeling ook op de algemene vergaderingen voor wetenschappelijk werk een belangrijke plaats in te ruimen. Tot de z.g. buitengewone werkzaamheden op de algemene vergaderingen behoorden volgens artikel 64 van genoemde wet: "wetenschappelijke mededeelingen, te welken einde de leden zich in sectiën verdeelen" waarna in dat artikel de opsomming van zeven verschillende secties volgde.

Alle goede bedoelingen ten spijt moest men op de eerste algemene vergadering der Maatschappij— wegens tekort aan belangstelling— besluiten tot één algemene sectie-vergadering, waaraan dertig leden deelnamen, teneinde tevoren niet aangekondigde wetenschappelijke mededeelingen aan te horen.

In een enkele grote stad had de activiteit van de afdeling op dit gebied in de jaren rond de oprichting der Maatschappij reeds de vorm van een artsencursus aangenomen.

Het vraagstuk van het voortgezet geneeskundig onderwijs speelde voor de eerste maal in de algemene vergadering der Maatschappij van juli 1895 te Groningen, waar de afdeling Alfen bij monde van

de afgevaardigde Dekker een voorstel verdedigde, dat als volgt luidde: "De algemeene vergadering der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst spreke als haar meening uit, dat de oprichting van cursussen voor practiseerende geneesheeren wenschelijk is; zij benoeme een commissie van drie leden ten einde een onderzoek naar de mogelijkheid om tot die oprichting te geraken, in te stellen. De commissie brengt verslag van haar onderzoek uit in de algemeene vergadering van 1896".

Uit de toelichting op het voorstel blijkt, dat de afdeling daarbij dacht aan cursussen voor praktiserende artsen, met name in de vorm van praktisch werken gedurende enkele weken per jaar; de toelichting besloot met de woorden: "Weer eens per jaar een paar weken onder de leiding van bevoegde mannen te kunnen gaan zien en doen, datgene wat de praktijk ons heeft geleerd, dat ons van noode is, de een dit, de ander dat (de specialist om zijn algemeene kennis op te frisschen, de beoefenaar van de geneeskunst in haar gehelen omvang om met speciale onderwerpen meer nauwkeurig kennis te maken, zooals dr. Nijhoff zegt in zijn brief uit Jena 18 Augustus aan dit Tijdschrift); aan onze afdeeling komt het voor, dat dit aan medicus en publiek in hooge mate ten goede zou komen en van ganscher harte hoopt zij, dat Uwe vergadering in deze haar meening moge deelen!"

Het hoofdbestuur, dat de bedoeling van de afdeling blijkbaar niet geheel had begrepen, tekende bij het voorstel aan dat een onderzoek overbodig moest worden geacht, omdat over de wenselijkheid geen verschil van mening zou kunnen bestaan. Derhalve luidde het pre-advies van het hoofdbestuur: alle daarvoor in aanmerking komende docenten mededeling te doen van het besluit der algemene vergadering (n.l. dat cursussen voor praktiserende geneesheren wenselijk moesten worden geacht) en medewerking te verzoeken bij de oprichting van bedoelde cursussen. De algemene vergadering van 1895, inclusief de afgevaardigde van Alfen, verenigde zich met het pre-advies van het hoofdbestuur.

De onmiddellijke aanleiding tot het voorstel van de afdeling Alfen was, zoals ook uit het voorstel bleek, een brief van Prof. Nijhoff aan de redacteur van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, waarin verslag werd gedaan van een artsencursus te Jena, die door de hoogleraren zelf werd gegeven en die des morgens om zeven uur aanving met een demonstratie van de bekende neuroloog Bingswanger. Nijhoff was onder de indruk geraakt van de historische omgeving en de vriendschappelijke omgang met de

hoogleraar-docenten, daar "Gärtners assistent elken dag op het zwarte bord van de Heilanstalten aankondigt waar de Heeren-collega's verwacht worden en de kennismaking onder een niet zeer beperkt aantal glazen Lager of Münchener bier kan worden voortgezet of bevestigd". Hij besloot zijn enthousiaste brief als volgt: "Naar ik meen kan een zoodanige artsencursus als jaarlijksch in Jena wordt gegeven, ook wel in ons land beproefd worden. Er zijn genoeg Nederlandsche artsen die haar zouden willen volgen en van de Nederlandsche professoren wordt niet al te veel gevergd wanneer achtereenvolgens aan elke universiteit desnoods in de Paaschvacantie zoo'n cursus van 14 dagen gegeven wordt". Als gevolg van het besluit van de algemene vergadering deelde secretaris Van Geuns op 2 december 1895 mede, dat nagenoeg alle hoogleraren, lectoren en privaat-docenten in de praktische geneeskundige vakken hadden geantwoord. Uit de antwoorden bleek dat, hoewel er nog verschillende bezwaren moesten worden opgeruimd, velen ertoe bereid waren om aan de uitgesproken wens van de algemene vergadering gevolg te geven wanneer zich belangstellenden aanmeldden. Deze mededeling ging vergezeld van een lijst van hoogleraren en docenten.

Het hoofdbestuur meende hiermede de opdracht van de algemene vergadering te hebben vervuld. Om echter de procedure te vereenvoudigen verklaarde de secretaris zich ertoe bereid om tot 1 februari 1896 de namen te ontvangen van hen, die aan een cursus wensten deel te nemen. Dat was echter niet iedereen naar de zin. M. Polak vroeg zich af of het niet beter zou zijn om met de organisatie van een cursus te beginnen en dan maar af te wachten wie zich zouden aanmelden. Naar zijn mening zou die moeite ruimschoots worden beloond. Maar de secretaris reageerde daarop met de mededeling, dat er van het gehele plan niets terecht zou komen indien de belangstellenden zich niet eerst zouden aanmelden. "Thans zijn er nog maar drie" was zijn laconieke mededeling.

Uit een iets latere publikatie blijkt, dat er van bepaalde zijde bezwaar werd gemaakt tegen het publiceren van namen en wordt tevens duidelijk dat zich van alle nederlandse artsen slechts twaalf artsen voor de cursus hadden opgegeven. Zo liep deze actie door gebrek aan belangstelling dood kort nadat zij was gestart.

Het reorganisatie-rapport van 1902 stelde met betrekking tot het wetenschappelijk werk als onderdeel van de taak der Maatschappij: "Verheffing der kunst, gemeenschappelijke oefening,

behoort haar trots te blijven". In de praktische uitwerking werd over de taak der afdelingen niets gezegd; het rapport beperkte zich tot het wetenschappelijk gedeelte der werkzaamheden op de algemene vergadering.

Het probleem kwam kort daarop weer in de aandacht, toen Prof. Nijhoff in een ingezonden stuk het voorstel "De Zaterdag voor Artsen" lanceerde, welk voorstel inhield dat universiteitsklinieken en grote ziekenhuizen ervoor zouden zorgen dat er op de zaterdagen steeds iets was te zien of te horen voor artsen uit de praktijk. Nijhoff ontving vele tekenen van instemming uit verschillende delen van het land, zij het dat Dekker van de afdeling Alfen bezwaar maakte tegen de zaterdag.

Ondanks het feit dat de lijst van ziekenhuizen, hoogleraren en docenten, die zich beschikbaar stelden voor het geven van colleges en demonstraties, bepaald indrukwekkend was, blijkt ook deze actie slechts een beperkt succes te zijn geworden. Men kan dat afleiden uit de toelichting op een voorstel voor de algemene vergadering van 1905, waarmede de afdeling Alfen onvermoeibaar de strijd voor een regeling van het voortgezet onderwijs voor artsen vervolgde. Dat voorstel hield in de instelling van een commissie, die zou moeten nagaan op welke wijze in de behoefte aan voortgezet onderwijs voor praktizerend geneeskundigen zou kunnen worden voorzien. In feite was het een herhaling van het voorstel, dat de afdeling Alfen in de algemene vergadering van 1895 had gedaan.

Het ongeluk wilde echter dat in de algemene vergadering van 1905 ook een voorstel van de afdeling Zeeuws-Vlaanderen aan de orde kwam waarin werd gesuggereerd een commissie in het leven te roepen ter bestudering van de vraag hoe de praktische opleiding tot arts het beste zou kunnen worden geregeld; met name werd daarbij gedacht aan een praktisch jaar na de theoretische opleiding. Het hoofdbestuur, dat in die tijd zelden een voorstel van een afdeling ongewijzigd liet passeren, meende dat beide voorstellen konden worden gecombineerd omdat zij in elkaars verlengde lagen en dat de problemen, welke zij betroffen, aan één commissie ter bestudering konden worden opgedragen; het bracht een pre-advies in deze zin bij het voorstel van de afdeling Alfen uit.

Ondanks het aanvankelijke verzet van de afgevaardigde van de afdeling Alfen, die vreesde dat één van de beide opdrachten in het gedrang zou komen indien beide vraagstukken door één com-

missie zouden worden onderzocht, ging de algemene vergadering toch met het pre-advies van het hoofdbestuur akkoord.

Het rapport van bedoelde commissie, waarvan Straub voorzitter en Dekker rapporteur was, kwam reeds in de volgende algemene vergadering aan de orde. In dit rapport werd geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen een aanvullende praktische opleiding tot arts en de na-scholing van reeds gevestigde artsen. De commissie adviseerde dat de Maatschappij zich zou wenden tot de "Hooge Regeering" met het verzoek "om in onderhandeling te treden met de besturen van eenige groote gemeenten ten einde haar in de gelegenheid te stellen, om in haar ziekenhuizen applicatie-scholen voor pas gediplomeerde artsen te stichten en aanvullingscursussen voor praktiseerende geneeskundigen te doen houden". Voorts adviseerde de commissie, bij het welslagen van deze onderneming, de vraag in studie te nemen of het wenselijk zou zijn het bezoeken dezer scholen verplicht te stellen voor jonge artsen en gaf tenslotte in overweging ten dienste van het aanvullend onderwijs voor artsen een Centrale Commissie te benoemen.

In het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde had Burger, als eerste redacteur, scherpe kritiek geuit op het rapport van de Commissie Straub en met name op de magerheid van haar "therapeutische voorschriften". Hij vergeleek daarbij het werk van de commissie met het onderwijs in de geneeskunde, waarbij men uitvoerig betoogde over de diagnose maar daarna de therapie met een enkel woord pleegde af te doen of geheel achterwege liet. Voorts was hij van mening dat de commissie te weinig aandacht besteedde aan de uitvoerbaarheid van haar voorstellen. Volgens Burger ging de commissie bij de gedachte aan verplichte praktische oefening na het arts-examen geheel voorbij aan de geschiedenis op dit gebied. "Het is bepaald ontnuchterend dat de commissie met geen ander voorstel komt dan dezelfde proef die zoo juist is genomen en mislukt" was zijn commentaar.

Samenvattend was Burger van mening dat de suggesties in het rapport voor een deel onvoldoende waren toegelicht, voor een deel onrijp waren en voor een ander deel zo onbelangrijk dat zij gevoelig ter zijde konden worden gelegd. Alleen voor de slot-suggestie van de commissie, waarin werd voorgesteld een Centrale Commissie voor aanvullingsonderwijs voor artsen als blijvende commissie in het leven te roepen, kon Burger waardering opbrengen aangezien dit voorstel in elk geval inhield dat het vraag-

stuk van de praktische opleiding van geneeskundigen niet meer van het werkprogramma der Maatschappij kon verdwijnen.

Bij de behandeling van het rapport in de algemene vergadering van 1906 beperkte de discussie zich in hoofdzaak tot de artsenupleiding en werd nauwelijks aandacht besteed aan de nascholing van gevestigde artsen. Een motie van de afdeling Amsterdam (ingediend door Burger), inhoudende dat een verzoek aan de autoriteiten met betrekking tot de praktische geneeskundige opleiding méér voorbereiding vereiste dan in de commissie had plaats gevonden én het voorstel tot het instellen van een blijvende commissie voor het praktische en het aanvullende geneeskundige onderwijs, werden met grote meerderheid (92 tegen 24) aangenomen. Niet alleen werd bedoelde motie door de commissie opgevat als een duidelijke afwijzing van haar werk, maar bovendien stelde de voorzitter van het hoofdbestuur zich tijdens de discussies opvallend weinig loyaal op tegenover zijn mede-hoofdbestuurslid en voorzitter van de commissie, Straub. De gevolgen bleven dan ook niet uit. In de hoofdbestuursvergadering van 14 oktober van datzelfde jaar moest een schrijven worden behandeld van Straub, waarin deze mededeelde op grond van drukke werkzaamheden te moeten bedanken als lid van het hoofdbestuur; het was echter voor niemand een geheim dat Straub gegriefd was door het optreden van de voorzitter bij de behandeling van het rapport. Pogingen om hem tot andere gedachten te brengen faalden.

De permanente commissie, die ingevolge het besluit van de algemene vergadering werd ingesteld en waarin belangrijke deskundigen op geneeskundig gebied zitting namen, zoals de professoren Pekelharing, Korteweg, Kuhn en Wenckebach alsmede de auctor intellectualis van de nascholing voor praktiserende artsen, Dekker, had twee jaar nodig om een advies aan de algemene vergadering uit te brengen. Het advies, dat werd aangeboden aan de algemene vergadering van 1909, handelde in hoofdzaak over de opleiding tot arts (dit deel besloeg 22 bladzijden van het rapport!) en besteedde nauwelijks aandacht aan het probleem van de nascholing (dat in amper 4 bladzijden werd afgewerkt!). Vermoedelijk was het daaraan te wijten dat Dekker zich vrij spoedig uit de commissie terugtrok.

Wat betreft de theoretische opleiding kwam, waarschijnlijk tengevolge van de aanwezigheid en het overwicht van Pekelharing in de commissie, de oude utrechtse gedachte (die destijds bij de totstandkoming van de wet van 1865 een rol had gespeeld) weer om

de hoek kijken n.l. een beperkte, korter durende theoretische opleiding voor praktiserende artsen en een langer durende, meer wetenschappelijke opleiding voor hen, die zich hetzij als specialist hetzij als wetenschappelijk werker wilden bekwamen; daarbij stelde de commissie vóór de grondgedachten over de theoretische opleiding ter kennis te brengen van de medische faculteiten. Met betrekking tot de praktische opleiding kwam de commissie niet tot een eensluidende opvatting.

De meerderheid der commissie stelde voor een commissie in het leven te roepen, die aan gemeente- en andere besturen inlichtingen zou verschaffen over de wijze waarop jonge artsen, die naar een betrekking solliciteerden, zich praktisch hadden geoefend, dit om de animo voor aanvullend praktisch werken te vergroten; de minderheid van de commissie bleek voorstander te zijn van een wettelijke regeling die bepaalde, dat zij, die het arts-diploma hadden behaald, eerst tot de uitoefening der geneeskunst zouden worden toegelaten nadat zij een jaar praktisch geneeskundig werk hadden verricht. Ten aanzien van het voortgezet geneeskundig onderwijs in de vorm van na-scholing stelde de commissie, dat hiervan slechts sprake zou kunnen zijn bij financiële steun van de landelijke overheid of van de gemeenten. Voorts gaf de commissie als haar mening te kennen dat de beste oplossing zou worden verkregen indien zij, die cursussen wensten te volgen, zich in verbinding zouden stellen met hen, die ertoe bereid en in staat waren lessen te geven, om zodoende tot een afgerond voorstel te geraken waarvoor men dan de steun van de overheid zou kunnen vragen.

De algemene vergadering van 1909, die in de gedachtengang, zoals die in het rapport was ontwikkeld, het gevaar van het verbreken van de eenheid van de stand der geneeskundigen meende te onderkennen, begon met het aannemen van een motie waarin tot uitdrukking werd gebracht dat, hoe de theoretische opleiding der artsen ook mocht worden geregeld, diende te worden vastgehouden aan de wettelijke eenheid van opleiding voor allen, die het arts-diploma wensten te behalen. Na deze motie te hebben aangenomen, verklaarde de vergadering er geen bezwaar tegen te hebben dat de uitvoerige beschouwingen van de commissie over de opleiding onder de aandacht van de medische faculteiten zou worden gebracht. De voorstellen echter met betrekking tot de praktische opleiding zowel wat betreft het verschaffen van inlichtingen door een daartoe in te stellen commissie als wat betreft het verplichte praktijkjaar, werden met grote meerderheid van de hand gewezen.

Tegen de vage en weinig bruikbare opmerkingen over de nascholing had de algemene vergadering weinig bezwaar; van waardering was evenwel geen sprake omdat het vraagstuk daarmee in geen enkel opzicht dichter bij een oplossing werd gebracht. Een motie van de afdeling Tiel, ingediend vóór de behandeling van het rapport en gesteund door verschillende afdelingen, waarin werd voorgesteld het rapport niet in behandeling te nemen c.q. terug te verwijzen, werd niet aangenomen toen de commissie nadrukkelijk verklaarde bij aanvaarding van deze motie haar werkzaamheden te zullen beëindigen. Dit voorval tekende de sfeer waarin het rapport moest worden behandeld.

Ondanks de duidelijke afwijzing door de algemene vergadering van het voorstel tot instelling van een permanente commissie voor het geven van inlichtingen over jonge artsen (wat hun praktische vorming betrof) die zich voor bepaalde functies aanmeldden, kwam de commissie het jaar daarop terug met een voorstel van dezelfde inhoud, met dien verstande, dat daaraan was toegevoegd dat slechts inlichtingen zouden worden verstrekt indien de jonge artsen de gemeente-besturen (of andere instanties) zouden hebben gemachtigd tot het vragen van dergelijke inlichtingen. Volgens de toelichting was de commissie hiertoe gekomen omdat zij van mening was, dat de algemene vergadering de bedoeling van het voorstel niet had begrepen; deze bedoeling was— zo stelde de commissie nadrukkelijk— dat een dwang respectievelijk drang tot verdere vorming op de jonge artsen zou uitgaan, hetgeen slechts als een gunstige consequentie kon worden opgevat.

Maar hoe de leden van de commissie bij de verdediging van de voorstellen ook hun best deden, de algemene vergadering liet zich niet vermurwen en wees opnieuw met grote meerderheid (105 tegen 27) de gedachte van een informatie-commissie af. Op voorstel van de afdeling Friesland kreeg de commissie vervolgens de opdracht na te gaan of het mogelijk en wenselijk was niet-academische ziekenhuizen te betrekken bij de opleiding; de kwestie van de nascholing kwam bij die discussie in het geheel niet meer aan bod.

Het gevolg van deze gang van zaken was dat alle leden van de commissie, behalve Nijhoff, bedankten; de nascholing voor praktiserende artsen was toen reeds volledig uit de aandacht van de algemene vergadering verdwenen. Een en ander leidde ertoe dat het hoofdbestuur vrij onverwacht tot de conclusie kwam, dat Nederland ontbrak op het eerste internationale congres voor voortgezet geneeskundig onderwijs, welk congres in 1909 te boedapest

werd gehouden. De uitnodiging tot bijwoning van dit congres, die aan de nederlandse regering was gericht, had deze als zijnde van gering belang naast zich neergelegd.

Toen het hoofdbestuur der Maatschappij zich om nadere opheldering tot de regering wendde, ontving het kort daarop van de minister van Binnenlandse Zaken het verzoek een voordracht te doen voor een vertegenwoordiging bij het internationale bureau voor voortgezet geneeskundig onderwijs te Berlijn, tot stichting waarvan inmiddels was besloten. Dit leidde ertoe dat Prof. Wenckebach als vertegenwoordiger van de regering bij genoemd bureau werd aangesteld.

Hoe terecht de door Dekker (afgevaardigde van de afdeling Alfen in de algemene vergadering van 1905) geuite vrees was geweest, dat een combinatie van de behandeling van beide vraagstukken, n.l. de opleiding tot arts en de na-scholing van reeds gevestigde artsen, tot veronachtzaming van één van beide problemen en met name van het probleem van de na-scholing zou leiden, was inmiddels aan iedereen duidelijk geworden uit de gang van zaken sinds het besluit van 1905.

Om de belangstelling voor de problematiek van de na-scholing weer op gang te krijgen, zeker nu deze internationaal de aandacht trok, nodigde het hoofdbestuur voor zijn vergadering van 3 juli 1910 het bestuur van de rotterdamse artsenkursus voor een bespreking uit. In deze bespreking werd de gedachte aan een school voor praktisch herhalingsonderwijs ontwikkeld. Daarbij wezen de vertegenwoordigers van Rotterdam erop, dat met betrekking tot de localisatie van een dergelijke school Rotterdam de oudste rechten kon doen gelden in verband met de beroemde klinische school, die in de vorige eeuw te Rotterdam had bestaan. Het hoofdbestuur deed op dit punt echter geen enkele toezegging. Afgesproken werd dat het rotterdamse bestuur een nota zou opstellen ter discussie in de algemene vergadering, maar toen deze nota naar de mening van het hoofdbestuur te weinig gedocumenteerd was, besloot het in zijn vergadering van 11 december 1910 aan de algemene vergadering voor te stellen een commissie in het leven te roepen, die advies zou moeten uitbrengen over de wijze waarop het voortgezet geneeskundig onderwijs ware te regelen.

Voordat dit voorstel in de algemene vergadering van 1911 aan de orde kon komen, gebeurde er echter iets merkwaardigs. Wenckebach, die op voorstel van het hoofdbestuur als vertegenwoordiger van de nederlandse regering zitting had in het internationaal

comité voor voortgezet geneeskundig onderwijs en waarschijnlijk was gealarmeerd door het voorstel van het hoofdbestuur aan de algemene vergadering, nam het initiatief tot de oprichting van een nederlandse vereniging voor voortgezet geneeskundig onderwijs (waarmede, naar men hoopte, de Maatschappij zou instemmen) in navolging van hetgeen in het buitenland geschiedde, omdat op die wijze eerder de noodzakelijke financiële steun van de overheid zou kunnen worden verkregen. Toen dit initiatief van Wenckebach in de hoofdbestuursvergadering van 19 februari 1911 ter sprake kwam, besloot men met algemene stemmen aan Wenckebach mede te delen dat, naar de mening van het hoofdbestuur der Maatschappij, een dergelijke activiteit diende te worden ontwikkeld binnen de Maatschappij.

Wenckebach antwoordde daarop met een uitnodiging aan het hoofdbestuur tot deelneming aan een vergadering op zondag 14 mei 1911 te Utrecht, waarin de vraag zou worden besproken of er een "Nederlandsche Vereeniging voor Voortgezet Geneeskundig Onderwijs" zou worden opgericht. Een poging van de zijde van het hoofdbestuur om deze bijeenkomst uit te stellen totdat de algemene vergadering zich zou hebben uitgesproken, mislukte en het hoofdbestuur nam de uitnodiging niet aan. Wél waren er onder de 25 aanwezigen op die vergadering vier leden van het hoofdbestuur à titre personel.

Opvallend en uiterst teleurstellend voor het hoofdbestuur was het dat in die bijeenkomst enkele oud-voorzitters van de Maatschappij zich op ondubbelzinnige wijze kritisch uitlieten over de gang van zaken in de Maatschappij en dat de aanwezige hoofdbestuursleden weinig tegenstand boden. Volgens het verslag van de bijeenkomst, zoals dat in de hoofdbestuursvergadering van 21 mei werd gedaan, zou met name Burger zich heftig hebben verzet tegen het incorporeren van deze taak in de Maatschappij, waar alles even langzaam verliep en de algemene vergadering een hoogst onberekenbaar instituut was gebleken. Ook Nijhoff was mét Burger voor absolute zelfstandigheid van een dergelijke activiteit. Jelgersma bleek van mening te zijn dat de Maatschappij zich maar moest beperken tot de behartiging van de materiële belangen en zelfs Pekelharing, die de gang van zaken met de commissie voor de praktische vorming van de arts nog niet was vergeten, bleek voorstander te zijn van een organisatie voor het voortgezet geneeskundig onderwijs buiten de Maatschappij.

Met algemene stemmen (dat wil zeggen zonder de tegenstem van

de aanwezige hoofdbestuursleden) werd op de bijeenkomst van 14 mei te Utrecht een motie aangenomen, waarin het hoofdbestuur werd verzocht het initiatief te nemen tot oprichting van een zelfstandige vereniging voor voortgezet geneeskundig onderwijs.

Het hoofdbestuur kon zich met deze gang van zaken niet verenigen en besloot, naast het voorstel tot instelling van een commissie van onderzoek (op welke wijze zou het voortgezet onderwijs voor praktiserende artsen kunnen worden geregeld?) aan de algemene vergadering de principiële vraag voor te leggen "of het streven naar voortgezet geneeskundig onderwijs in zijn geheelen omvang behoort onder de leiding van de Nederlandsche Maatschappij t.b.d. Geneeskunst, waartoe art. 2, sub b. der statuten haar feitelijk verplicht, ofwel dat deze voor de practiserende geneesheeren zoo belangrijke taak, moet worden overgelaten aan een commissie of aan een vereeniging staande buiten de Maatschappij, slechts door haar gesteund waar dat geëischt wordt". Naar de mening van het hoofdbestuur kon het antwoord op deze vraag niet twijfelachtig zijn; bij aanneming van het voorstel van het hoofdbestuur zou de permanente commissie voor de praktische vorming van artsen van haar taak worden ontheven.

Kort daarop verscherpte het hoofdbestuur de problematiek door het accent te verleggen met een amendement op de eigen voorstellen in dien zin, dat de nieuwe commissie tot taak zou hebben een regeling te ontwerpen voor de bevordering van het voortgezet onderwijs door een in de Maatschappij te scheppen orgaan. Nogmaals werd daarbij gestipuleerd dat de algemene vergadering zich zou moeten uitspreken zodanig dat deze activiteit, als behorende tot de taak der Maatschappij, door haar niet uit handen mocht worden gegeven.

Maar de invloed van de afdeling Amsterdam, in het bijzonder van haar afgevaardigde Burger, was groot en op diens voorstel weigerde de algemene vergadering deze principiële uitspraak te doen zodat de opdracht aan de te benoemen commissie luidde: "na te gaan op welke wijze het voortgezet onderwijs het best zou kunnen worden geregeld"; de mogelijkheid "buiten de Maatschappij" werd daarbij nadrukkelijk open gelaten.

De commissie die in het leven werd geroepen (met een ruimere opdracht dus dan door het hoofdbestuur was bedoeld) kwam onder leiding te staan van Nijhoff en werd geïnstalleerd in de hoofdbestuursvergadering van 3 september 1911. De commissie maakte zich over de vraag "binnen of buiten de Maatschappij" niet druk.

Het enige probleem, dat zij in dit verband aanwezig achtte, was de aansluiting bij het internationale comité, die voor een niet-zelfstandige commissie van de Maatschappij feitelijk niet mogelijk was. Indien echter de Maatschappij zich als zodanig zou aansluiten, was op die wijze de communicatie met het internationale lichaam verzekerd. Dus kwam de commissie in de algemene vergadering van 1912 met het voorstel tot instelling van een blijvende commissie voor voortgezet geneeskundig onderwijs waarin zitting zouden moeten nemen vertegenwoordigers van de bestaande verenigingen voor de organisatie van artsencursussen, de regeringsvertegenwoordiger bij het internationale comité en een lid van het hoofdbestuur. De commissie zou een grote mate van zelfstandigheid moeten bezitten; haar taak werd als volgt aangeduid: de bevordering van het voortgezet geneeskundig onderwijs in Nederland in de ruimste zin door het stimuleren van artsencursussen, artsendagen of door andere mogelijkheden, oriëntatie en advisering van het hoofdbestuur, verstrekken van voorlichting aan de afdelingen en van adviezen aan de regering, uitbrengen van adviezen omtrent alle verzoekschriften om steun. Aan de hand van een jaarlijkse begroting en een jaarverslag zou het hoofdbestuur elk jaar een crediet ter beschikking van de permanente commissie moeten stellen.

In genoemde algemene vergadering gaven deze voorstellen in het geheel geen aanleiding tot discussie; ze werden ongewijzigd aangenomen. Het werk van de commissie voor voortgezet geneeskundig onderwijs werd echter geen succes. Terloops zij hier vermeld dat het pad van de permanente commissie voor de praktische vorming tot arts evenmin over rozen ging ondanks het feit dat zij was ontlast van de problematiek van het voortgezet onderwijs.

In de algemene vergadering van 1912 werd het (vierde) rapport van deze commissie opnieuw afgewezen, dit terwijl de voorzitter der commissie in zijn inleiding tot de behandeling van het rapport nog wel opmerkte: "Deze zaak staat op de agenda twaalf jaar, zij kan bijna haar koperen bruiloft vieren met de Maatschappij".

In 1914 vroeg deze laatste commissie van haar taak te worden ontheven maar de algemene vergadering ging daarmee niet akkoord. Toen echter de commissie in 1916 opnieuw verzocht te worden gedechargeerd omdat zij de medewerking der faculteiten niet kon verwerven, voldeed de algemene vergadering aan dit verzoek, daarbij haar dank betuigende voor het vele werk gedurende vele jaren

door de commissie verricht. Dat was het voorlopige einde van de incidentele activiteiten der Maatschappij op het terrein van de praktische vorming tot arts.

De commissie voor voortgezet geneeskundig onderwijs bracht in 1914 haar eerste rapport uit waaruit bleek dat te Amsterdam, Utrecht en Rotterdam reeds lang artsencursussen werden gehouden; het daarop volgende jaar startte ook te 's-Gravenhage een cursus maar het ging moeizaam; in de universiteitsstad Groningen bijvoorbeeld wilde het niet lukken. In 1919 klaagde de amsterdamsche vereniging over de geringe belangstelling voor de artsencursus (slechts 14 toehoorders) en in de zomer van dat jaar ging de cursus wegens gebrek aan belangstelling niet door.

In 1921 bedankte Nijhoff als voorzitter en toen het hoofdbestuur aan Sikkel verzocht het voorzitterschap op zich te nemen, vroeg deze of het voortbestaan der commissie wel gewettigd was. Het antwoord van de voorzitter op de vraag was tekenend: "dat het nog meermalen kan voorkomen dat adviezen gevraagd worden waarbij het oordeel van een dergelijke commissie van waarde kan zijn".

In de algemene vergadering van 1922 zei de voorzitter, naar aanleiding van het ontbreken van een jaarverslag, dat het hoofdbestuur de indruk had alsof de commissie, hetzij door onderlinge verdeeldheid, hetzij door andere motieven, geen raad wist met haar taak. Haar stofwisseling is tot het laagste punt gedaald, zo verklaarde hij. Men besloot de commissie demissionair te verklaren en aan het hoofdbestuur op te dragen het onderwerp "voortgezet geneeskundig onderwijs" nog eens te overwegen en daarbij te bezien of mogelijk een nieuwe commissie ad hoc moest worden ingesteld. De nieuwe commissie, die in 1923 in het leven werd geroepen, kwam in mei 1925 met een rapport waaruit de moeilijkheden, die aan deze zelfstandige activiteit van de Maatschappij waren verbonden, duidelijk bleken en waarin de toekomstige mogelijkheden uiterst kritisch werden benaderd. De oorzaak van het mislukken der werkzaamheden lag— zo werd in het rapport gesteld— in het feit "dat de tot dusver bestaande regeling op dit gebied geheel en al is tot stand gekomen buiten de Maatschappij om en de commissie geen gelegenheid heeft kunnen vinden daarbij een actieve rol te spelen omdat de middelen om hier regelend en aanvullend op te treden, haar ontbraken en nog ontbreken".

Ten aanzien van de punten uit de taakopdracht van destijds merk-

te de nieuwe commissie niet zonder kritiek op hoofdbestuur en afdelingen op:

- ”1. zich op de hoogte stellen der bestaande inrichtingen van voortgezet onderwijs; de commissie is op de hoogte.
2. bevorderen van het voortgezet geneeskundig onderwijs; in zoverre de commissie hieraan wilde medewerken ontbraken haar de middelen.
3. adviezen geven aan het hoofdbestuur; zij zijn haar nooit gevraagd en voor ongevraagde adviezen bestond geen aanleiding.
4. voorlichting geven aan afdelingen en leden; niemand heeft merkbaar die behoefte gevoeld”.

Het bovenstaande gaf de commissie voldoende redenen voor het ter beschikking stellen van haar mandaat. Zij heeft daaraan dan ook ernstig gedacht maar besloot na rijp beraad nog een poging te wagen.

Uit de reactie op de voorstellen, die de commissie binnen afzienbare tijd in het vooruitzicht stelde, zou moeten blijken ”of de Maatschappij nog bezielde is met de lust om aan de in de statuten gestelde ruime taak te blijven werken”. Uit bedoelde voorstellen waarmede de commissie zich wendde tot de algemene vergadering van 1926, bleek dat werd gedacht aan het praktisch laten werken van huisartsen (enkele tientallen per jaar) gedurende één of twee maanden in een kliniek of een ziekenhuis. De commissie wenste echter allereerst een principiële uitspraak over de vraag of de Maatschappij ertoe bereid was voor dit doel geld te offeren. ”Mocht de algemeene vergadering voor dit doel geen gelden beschikbaar willen stellen, dan ziet de commissie geen kans de haar opgedragen taak te volvoeren”. Om te beginnen verlangde de commissie dat de algemene vergadering zou besluiten voor het jaar 1927 een bedrag van f 6000,— op de begroting te brengen als eerste bijdrage aan een fonds voor het voortgezet geneeskundig onderwijs.

Het hoofdbestuur koos een merkwaardige weg toen het een schrijven van de Vereniging Artsencursussen te Rotterdam als preadvies bij het voorstel voegde. Daarin werd de aanvaarding van het voorstel ontraden eensdeels omdat het plan op financiële gronden niet uitvoerbaar zou zijn, anderdeels omdat men in Rotterdam een maand klinisch werken onvoldoende achtte. Daar- tegenover stelde de rotterdamse vereniging het volgen van een

curcus gedurende één middag per week, de methode waarmede men reeds vele jaren met succes had gewerkt.

Terwijl de algemene vergadering van 1926 het nemen van een beslissing uitstelde, informeerde de commissie bij de ziekenhuizen in hoeverre op medewerking kon worden gerekend. Uit het verslag van de desbetreffende enquête bleek dat er van de 64 directies slechts 17 hadden geantwoord, die alle reeds op de één of andere wijze hun bijdrage leverden in de vorm van volontair-assistent-schappen, klinische avonden, artsencursussen of herhaald inter-collegiaal overleg. Op de vraag, gesteld aan deze 17 directies, of zij mogelijkheden aanwezig achtten tot uitbreiding van deze activiteiten, reageerden er 9 positief en 6 negatief. De commissie meende hieruit de conclusie te mogen trekken: "Er wordt blijkbaar behoefte gevoeld aan gelegenheid voor verdere ontwikkeling" en zag hierin (ten onrechte!) een steun voor haar voorstellen.

De algemene vergadering van 1927 wees de voorstellen met grote meerderheid af, onder meer tengevolge van de mededeling van de secretaris-penningmeester dat contributieverhoging het gevolg zou zijn. Zoals onder deze omstandigheden te verwachten was, vroeg de commissie begin 1928 haar ontslag.

Gezien de reglementair vastgestelde taak van de Maatschappij op het gebied van het voortgezet geneeskundig onderwijs stelde het hoofdbestuur aan de algemene vergadering van 1928 kandidaten voor ter benoeming tot lid van een door de algemene vergadering in te stellen nieuwe commissie ter zake; van deze zoveelste commissie werd Van der Hoeven te Leiden voorzitter. Uit het eerste verslag, dat de commissie uitbracht, bleek dat de vorige commissie had gedacht aan een verplicht verblijf van twee maanden per tien jaar voor iedere praktiserende huisarts. Opnieuw werden inlichtingen ingewonnen bij hoogleraren en directeuren van ziekenhuizen; bij de daarop volgende bespreking met de clinici, die positief hadden gereageerd, bleven de meningen echter verdeeld over het antwoord op de vraag of de voorkeur diende te worden gegeven aan een artsencursus, een klinische avond of een kortdurend (8 tot 14 dagen) verblijf in een ziekenhuis. Vanwege deze verdeeldheid besloot de commissie de mening van de afdelingen te vragen. Van de 60 afdelingen antwoordden er slechts 32 waarbij bleek dat 16 afdelingen het meeste voelden voor klinische avonden; 17 afdelingen bleken voorstander te zijn van artsencursussen en 13 afdelingen verklaarden zich voor het aantrekken van sprekers van buiten; slechts 7 afdelingen zagen het verblijf in een ziekenhuis,

in welk geval de arts zijn praktijk zou moeten verlaten, als een realiseerbare mogelijkheid.

Op grond van deze inlichtingen besloot de commissie zich te beraden over nieuwe mogelijkheden. Terwijl de commissie in 1930 liet weten dat er geen aanleiding bestond voor het doen van nadere mededelingen en de hoop uitsprak het volgend jaar met uitgewerkte voorstellen te kunnen komen, diende zij op 4 juni 1932 onverwacht het verzoek in om haar van haar taak te ontslaan omdat het haar niet mocht gelukken een organisatie voor het voortgezet geneeskundig onderwijs tot stand te brengen, voornamelijk om praktische redenen. Het hoofdbestuur stelde de algemene vergadering van 1932 voor het gevraagde ontslag te verlenen en in de daardoor ontstane vacature niet te voorzien. De algemene vergadering ging met dit voorstel akkoord.

HOOFDSTUK VII

DE MAATSCHAPPIJ EN DE SOCIALE VOORZIENINGEN VOOR HAAR LEDEN, RESPECTIEVELIJK VOOR DE ARTSEN.

1. Het ontstaan van het Ondersteuningsfonds.

Het ondersteuningsfonds, dat aanleiding gaf tot een vele jaren durende discussie over mogelijke sociale voorzieningen voor de artsen, heeft een meer bewogen geschiedenis dan men op het eerste gezicht zou vermoeden.

In de eerste algemene vergadering van de Maatschappij (1849) was er reeds een voorstel van de afdeling Zuid-Broek, die op de vergadering overigens verstek liet gaan, om tot de oprichting van een fonds voor weduwen en wezen van geneeskundigen over te gaan dan wel steun te verlenen aan het bestaande weduwenfonds. In zijn pre-advies betoogde het hoofdbestuur dat een dergelijke actie buiten de bedoeling van de Maatschappij lag, dat men de leden niet kon dwingen en dat het aanbevelen van het bestaande weduwenfonds zou kunnen worden uitgelegd als bevoogding. Voorts werd gesteld dat er voor het verlenen van steun aan het bestaande fonds geen geld beschikbaar was. Tenslotte stelde het hoofdbestuur voor de behandeling uit te stellen en later nog eens op het onderwerp terug te komen. De vergadering sloot zich bij dit advies aan.

In de algemene vergadering van het daarop volgende jaar kwam het hoofdbestuur met een hoogst merkwaardig voorstel, n.l. om uit vrijwillige bijdragen een fonds te stichten met een in onze ogen gecompliceerd lijkend doel:

1. tijdelijke of voortdurende ondersteuning van hulpbehoevende kunstgenoten en hun nagelaten betrekkingen;
2. ondersteuning van nederlandse instellingen, die bevorderlijk waren voor de kunst en de wetenschap en
3. het in stand houden van een verzameling van werken, portretten en armentarium van landgenoten.

Het voorstel gaf, zoals te verwachten was, aanleiding tot een levendige discussie waarbij van verschillende zijden bezwaren werden geopperd; het resultaat was de verwerping met de kleinst mogelijke meerderheid, n.l. 29 stemmen vóór en 30 stemmen tegen, terwijl één afdeling zich van stemming onthield.

Daarmede was het probleem echter niet van de baan. In 1853 besloot men op voorstel van het hoofdbestuur aan een in te stellen commissie de uitvoering op te dragen van een onderzoek naar de werking van het bestaande weduwenfonds, dat door de artsen Donkersloot en Rombouts in 1849 was opgericht en dat zo juist de statuten had moeten herzien om aan een aantal in de praktijk gerezen bezwaren tegemoet te komen. Uit het rapport, dat hierover in 1858 werd uitgebracht, blijkt dat het nog steeds de hoge administratiekosten waren die het grootste probleem vormden; ook blijkt dat voor een pensioen van *f* 300,— tot *f* 500,— per jaar een premie van *f* 100,— tot *f* 150,— moest worden opgebracht! Daarbij kwam dan nog een bedrag van *f* 12,— tot *f* 18,— voor administratiekosten. Naar aanleiding van deze uitslag besloot de algemene vergadering van 1858 "thans enkel het rapport in het Tijdschrift te doen afdrukken, in afwachting, dan ten volgende jare door deze of gene Afdeling eenig bepaald voorstel te dezer zake worde gedaan".

Maar het probleem liet het hoofdbestuur blijkbaar niet meer los want, toen die voorstellen uitbleven, kwam het hoofdbestuur voor de algemene vergadering van 1868 zelf met een voorstel tot oprichting van een fonds ter ondersteuning van behoeftige weduwen van leden. In een voorstel dat de afdeling Langstraat voor diezelfde vergadering indiende (echter te laat dan dat het nog in behandeling kon worden genomen) wilde deze afdeling nog veel verder gaan. Zij gaf in overweging het stichten van een Maatschappij van Voorzorg en Onderling Hulpbetoon voor de Geneeskundigen in Nederland tot steunverlening wanneer men behoeftig zou worden door ziekte, ongeval of ouderdom.

Het voorstel van het hoofdbestuur was tot stand gekomen nadat Ramaer, toen voorzitter van de Maatschappij, het onderwerp in de hoofdbestuurvergadering van 15 april 1868 aan de orde had gesteld en verder uitwerkte in zijn brief aan de hoofdbestuurdersecretaris Huet, gedateerd 19 april 1868, waarin hij nogmaals met nadruk pleitte voor beperking tot de weduwen van leden om eventueel eerst in een later stadium uitbreiding tot behoeftige kunstgenoten te overwegen.

Wat betreft de voorstellen die van de afdelingen uitgingen, moet worden geconstateerd dat men daarbij veelal niet met beide benen op de grond bleef staan en het is dan ook uitsluitend te danken aan de vasthoudendheid van Ramaer inzake de beperking van het object van ondersteuning, dat het ondersteuningsfonds is tot stand gekomen. Men ging de gebruikelijke weg: een commissie moest onderzoeken welke de mogelijkheden waren om het gestelde doel te bereiken. Het rapport van de commissie, waarvan Ramaer de rapporteur was, verscheen in 1870 en begon met een uiteenzetting van de werkwijze van het bestaande weduwenfonds van Donkersloot en Rombouts, dat was bedoeld voor genees-, heel- en verloskundigen, voor apothekers en voor dierenartsen. In 1869 had dit fonds met veel moeite het aantal van 182 deelnemers bereikt. De commissie achtte het fonds echter te duur voor de geneeskundigen, wier inkomen rond *f* 1500,— tot *f* 2000,— lag.

Naar het voorbeeld van de Association Général de prévoyance et de secours mutuels des médecins de France, opgericht in 1858, die na tien jaar een kapitaal van *f* 300.000,— bezat, stelde de commissie voor over te gaan tot de oprichting van een fonds voor ondersteuning van weduwen van leden. De gelden daarvoor zou het fonds moeten verkrijgen via éénmaal een bijdrage van *f* 1000,— uit de kas der Maatschappij (om te starten) en daarna een jaarlijkse bijdrage van *f* 200,—; voorts dacht de commissie aan een contributie van één gulden per jaar, in de betaling waarvan men de leden vrij wilde laten. Voor de uitkeringen zou men gebruik kunnen maken van de rente van het kapitaal en van 2/3 van de inkomsten; uitbreiding van de ondersteuning tot andere groepen zou de commissie willen laten afhangen van de ervaring die zou worden opgedaan.

Aan een behandeling van het rapport kwam men op de algemene vergadering van 1870 niet toe omdat het de afdelingen nog niet mogelijk was geweest het rapport grondig te bespreken en hun mening te vormen. Tijdens de algemene vergadering van 1871, waarin het rapport werd besproken, kwamen diverse amendementen aan de orde. Amsterdam verlangde uitbreiding tot behoeftige kunstgenoten. Groningen bleek voorstander te zijn van het verplicht stellen van de jaarlijkse bijdrage door de leden. Nieuwveen wilde de verplichte bijdrage op twee gulden stellen, terwijl Amsterdam bij de ondersteuning het zwaartepunt zou willen leggen op het helpen aan een zelfstandig bestaan. Het was in die

dagen de gewone gang van zaken dat elk voorstel rijkelijk werd gezegd met amendementen.

Maar de commissie, bij monde van de voorzichtige Ramaer, hield het been stijf en alleen een betrekkelijk kleine uitbreiding van de doelstelling kwam tot stand in die zin dat in eerste aanleg weduwen van leden voor ondersteuning in aanmerking zouden komen en in tweede aanleg behoeftige kunstgenoten, leden van de Maatschappij. In dezelfde vergadering werd een commissie van beheer benoemd, voor het lidmaatschap waarvan Penn bedankte omdat hij zich met de opzet niet kon verenigen.

In deze commissie van beheer werd Ramaer gedurende de eerste jaren van het bestaan van het ondersteuningsfonds de belangrijkste figuur.

2. Het Ondersteuningsfonds in de eerste jaren van zijn bestaan.

Het succes was aanvankelijk bepaald teleurstellend en de deelneming van de leden aan de vrijwillige bijdrage bleef v er onder de verwachting. De commissie van beheer besloot daarom vrij spoedig zich met een verzoek om financiële steun te wenden tot personen buiten de kring der artsen. Een verzoek aan Zijne Majesteit de Koning, gedaan in 1874, leverde een bijdrage van f 300,- op en in de daarop volgende jaren ontving het ondersteuningsfonds tweemaal dat bedrag, geschonken door de prinsen Frederik en Hendrik.

In verband met de slechte start vroeg de afdeling Vecht en Omstreken in de algemene vergadering van 1873 opnieuw om een onderzoek naar de werking van het weduwenfonds van Donkersloot en Rombouts. Teneinde alle objectiviteit zoveel mogelijk te waarborgen, stelde de voorzitter voor dit onderzoek op te dragen aan drie leden die zouden worden aangewezen door afdelingen waarvan bekend was dat zij gunstig over dat fonds oordeelden, met name de afdelingen Amsterdam, Utrecht en Vecht en Omstreken. In het verslag van bedoeld onderzoek, dat reeds in het daarop volgende jaar verscheen, was het oordeel over het weduwenfonds gunstig; de financiële positie van het fonds werd gezond genoemd. Evenwel had men opnieuw het reglement moeten wijzigen omdat ook daar de deelneming ver onder de verwachting bleef. De commissie meende dat van de zijde der Maatschappij het voeren onder de leden van propaganda voor dit fonds, ook al was het buiten de Maatschappij gelegen, verantwoord zou zijn.

Toch is het weduwenfonds van de artsen Donkersloot en Rombouts geen succesvol bestaan beschoren geweest. Het maximum aantal deelnemers uit de kringen van de artsen, de apothekers en de dierenartsen, dat men bereikte was, na de laatste reglementswijziging circa 150. Het fonds is dan ook in 1891 opgeheven.

In de algemene vergadering van 1876 deed zich een merkwaardig verschil van mening voor tussen de commissie van beheer van het ondersteuningsfonds en het hoofdbestuur. In de hoofdbestuursvergadering van 9 april 1876 kwam een brief in behandeling, waarin de commissie verzocht de Maatschappij-contributie der leden met één gulden te verhogen ten bate van het ondersteuningsfonds, in feite dus een verplichte bijdrage, hoewel deze door de algemene vergadering van 1871 nog nadrukkelijk was afgewezen. De meerderheid in het hoofdbestuur voelde niets voor de inwilliging van dit verzoek omdat men belangrijk ledenverlies vreesde. Volgens het verslag besloot men de commissie van beheer schriftelijk mede te delen, dat het hoofdbestuur andere voorstellen tot versteviging van het fonds gaarne in overweging wilde nemen. Of de brief niet is uitgegaan, is niet te achterhalen, maar in de algemene vergadering van 1876 sprak de voorzitter van de commissie van beheer, Van Balen Blanken, zijn verwondering erover uit dat het voorstel door het hoofdbestuur niet op de agenda van de algemene vergadering was geplaatst, waarop de voorzitter repliceerde met de opmerking dat het voorstel wel was ontvangen maar dat het hoofdbestuur het niet geraden achtte daaraan gevolg te geven. Toen de commissie van beheer aanstalte maakte om het voorstel niettemin tijdens de algemene vergadering voor te leggen, voegde de voorzitter aan zijn opmerking nog toe dat de commissie in een algemene vergadering geen voorstellen kon doen. Dit gaf Van Balen Blanken aanleiding tot indiening als afgevaardigde van de afdeling West Friesland II van een voorstel van die strekking, waarin hij werd gesteund door de afgevaardigde van Oldambt. Het hoofdbestuur ontraadde bij monde van het hoofdbestuurslid Donkersloot (die echter niet als de meest objectieve in deze zaak kon worden beschouwd) de aanneming ten sterkste. Het resultaat was dat het voorstel te weinig stemmen kreeg voor de urgentie-verklaring, die nodig was om een behandeling mogelijk te maken.

Maar deze gang van zaken en de zwakke positie van het fonds, gepaard aan de uiterst bescheiden omvang van de ondersteu-

ningen, leidden ertoe dat in de daarop volgende algemene vergadering opnieuw een voorstel van de afdeling West Friesland II aan de orde was van dezelfde inhoud, hetwelk ook ditmaal door het hoofdbestuur werd voorzien van een negatief advies. Het kon dan ook geen meerderheid halen.

Inmiddels zag de commissie van beheer zich daartoe gedwongen uit te zien naar mogelijkheden tot vergroting van de inkomsten. Met dat doel deed zij in 1883 aan het hoofdbestuur enkele voorstellen waaronder een voorstel tot het verloten van een of ander genees- of heelkundig voorwerp ten bate van het fonds of het organiseren van een fancy-fair, iets wat in die dagen in de mode kwam. Het hoofdbestuur voelde echter voor beide suggesties niets. De voorzitter (van het hoofdbestuur) opperde de gedachte tijdens het feestdiner van de algemene vergadering een inzameling te houden, zoals dat in Engeland gebruikelijk scheen te zijn, maar daarvoor werd weer niet gevoeld door de commissie, die niet verder wilde gaan dan het spreken bij die gelegenheid van een opwekkend woord. Overigens vermeldt de commissie van beheer in haar jaarverslag dat als gevolg van dit "opwekkend woord" een flinke bijdrage, zowel ineens als jaarlijks, werd toegezegd.

In 1885 kwam er opnieuw beroering toen de afdeling Amsterdam voorstelde om de statuten te wijzigen in die zin, dat de voorkeur ware te geven aan het meer afdoende helpen van een enkel geval boven het verstrekken van vele kleine giften in de vorm van lijfrenten. Het desbetreffende voorstel werd evenwel met grote meerderheid verworpen.

In 1886 kwamen in een hoofdbestuursvergadering de geringe bijdragen aan het ondersteuningsfonds weer ter sprake; nog niet de helft van de leden bleek bij te dragen en er waren hele afdelingen waarvan niemand meedeed. In dat verband kwam ook opnieuw de mogelijkheid ter sprake van een collecte tijdens het diner bij de algemene vergadering, maar men voelde daarvoor weinig. Wel werden van 1886 af in elke afdeling, naast de lijsten der leden, ook de namen bekend gemaakt van hen, die een bijdrage leverden aan het ondersteuningsfonds met vermelding van de hoogte van het bedrag. Het schijnt dat deze actie, die nogal wat weerstanden opriep, berustte op een besluit van de algemene vergadering, hoewel daarvan in de verslagen niets werd opgetekend. Het bleek dat er van de 1183 leden slechts 508 bijdroegen.

Toen in oktober 1887 Ramaer overleed, overwoog men in de

commissie van beheer het fonds naar hem te noemen en in plaats van Het Ondersteuningsfonds te spreken van Het Ramaerfonds. De meerderheid van de commissie gaf echter de voorkeur aan handhaving van de bestaande naam; men besloot wel daaraan toe te voegen "Stichter J. N. Ramaer", een gedachte waarmede het hoofdbestuur zich kon verenigen.

In 1889 werd bij de algemene vergadering te Haarlem voor de eerste maal tijdens het slot-diner gecollecteerd voor het ondersteuningsfonds; de collecte bracht 115 gulden en 30 cent op.

3. *De actie van Dr. I. Endtz.*

In 1892, toen binnen de Maatschappij grote spanningen bestonden als gevolg van de artsenwet, zette de afdeling Schiedam de zaak van het ondersteuningsfonds weer op stellen, in aansluiting aan een discussie in de kringvergadering van deze afdeling over de zwakke positie van het fonds en de kleine steunuitkeringen. Het resultaat van die discussie was een ingezonden stuk in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van de secretaris der afdeling, I. Endtz, die naar aanleiding van een schrijnend geval van een invalide kunstbroeder de onmacht van het fonds aan de kaak stelde. Tevens werd daarbij gewezen op het volledig ontbreken van andere adequate verzekeringsmogelijkheden. "Wat dan verzekeringsmaatschappijen ons nog niet hebben kunnen geven, dat verschaffe ons het ondersteuningsfonds van de Maatschappij", was de teneur van het ingezonden stuk.

De commissie van beheer van het ondersteuningsfonds had wel waardering voor het initiatief en bleek ertoe bereid te zijn na te gaan of een afdeling verzekering tegen ziekte aan het ondersteuningsfonds zou kunnen worden toegevoegd, zij het dat de commissie weinig mogelijkheden zag om aan de zo sterk uitgesproken wens tegemoet te komen.

De discussie, die in Schiedam had plaats gevonden, leidde tot een voorstel van de afdeling aan de algemene vergadering van 1893, waarin de zin voor de nuchtere realiteit ver te zoeken was. Want, de afdeling meende als uitgangspunt voor een te treffen voorziening te moeten kiezen dat ieder lid dat behoeftig werd, dat wil zeggen minder dan f 1400,- inkomen per jaar genoot, zou moeten worden ondersteund tot de leeftijd van 60 jaar, dat was de leeftijd waarop als regel een pensioenvoorziening behoorde in te gaan! Zonder nadere berekeningen werd in het voorstel gesteld dat

het daartoe nodige bedrag hoofdelijk over de leden zou moeten worden omgeslagen. Het hoofdbestuur ontraadde de aanneming van zulk een ondoordacht voorstel "ten ernstigste" in een uitvoerig pre-advies, waarin werd gewezen op het gevaar van een nadelige invloed op het voortbestaan van het ondersteuningsfonds en op de bloei der Maatschappij.

Behalve het voorstel van Schiedam was er voor de algemene vergadering van 1893 een voorstel van de afdeling Rotterdam om de bijdrage aan het ondersteuningsfonds voor alle leden verplicht te stellen. Hoewel het hoofdbestuur ook met dit voorstel niet akkoord kon gaan, onthield het zich van een pre-advies, blijkbaar omdat het één negatief pre-advies per vergadering welletjes vond! De algemene vergadering gaf blijk van veel sympathie voor de gedachte van de afdeling Schiedam, maar achtte het onderwerp van het voorstel een geheel andere zaak dan een aanpassing van het bestaande ondersteuningsfonds, dat geen verzekering wilde zijn waaraan men rechten kon ontleen. Dank zij de uitvoerige, schijnbaar zeer deskundige, toelichting welke Endtz in die vergadering gaf (hij gaf ter zake een college van bijna een half uur en gebruikte daarbij veel cijfers!) besloot men tot de instelling van een commissie, die de uitvoerbaarheid van het plan zou moeten onderzoeken.

Inmiddels was de zaak van het ondersteuningsfonds op een emotioneel plan geraakt, hetgeen tot uitdrukking kwam bij de discussie over het voorstel Rotterdam. De voorzitter van de commissie van beheer kwam met kracht op tegen de uitlating van de heer Endtz, die het fonds als immoreel kwalificeerde "en zou dit zelfde woord willen toepassen op de wijze waarop de vorige spreker meent zich te mogen uitlaten, omdat dit geen andere bedoeling kan hebben dan het door hem gedane voorstel in een beter licht te plaatsen". Maar de meerderheid van de afgevaardigden was van mening dat het ondersteuningsfonds het karakter van liefdadigheid diende te behouden en de vertegenwoordiger van de afdeling Rotterdam, ziende dat zijn voorstel geen kans maakte, ging akkoord met het aanbrengen van een wijziging in het voorstel waarbij de woorden "in de wet verplicht te doen stellen" werden vervangen door "zooveel mogelijk te bevorderen".

Overigens stond het ondersteuningsfonds in die bewuste algemene vergadering bloot aan veel kriteek. Hoe weinig waardering sommige leden voor het fonds hadden, bleek onder andere uit de opmerking van één der afgevaardigden, die het gehele ondersteu-

ningsfonds zo spoedig mogelijk wilde zien verdwijnen en aankondigde, zo dit niet zou geschieden, het volgend jaar een daartoe strekkend voorstel te zullen indienen.

Met het besluit tot instelling van een commissie, die de uitvoerbaarheid zou moeten onderzoeken van het plan om de leden, die door voortdurende ziekte behoeftig waren geworden, ruim te ondersteunen, begon de behandeling van het vraagstuk van de verplichte verzekering tegen invaliditeit en ouderdom voor leden van de Maatschappij, welke behandeling vijftien jaar zou duren. Het hoofdbestuur ging in zijn vergadering van 9 oktober 1893, waarin de besluiten van de algemene vergadering moesten worden uitgevoerd, behoedzaam te werk. Aangezien het unaniem afwijzend stond tegenover de gedachte, vervat in het voorstel van de afdeling Schiedam, wilde het hoofdbestuur beslist geen commissie samenstellen die dat voorstel welgezind was. Het meende dat te bereiken door, naast de initiatief-nemer, leden aan te wijzen die niet al te jong waren en bekend met wat er op dit gebied zoal was omgegaan. Het werden de leden Coert, Mijnlieff en Endtz. Maar ondanks deze voorzorgsmaatregel bracht de commissie het hoofdbestuur in moeilijkheden met haar rapport, waarin, mede op grond van uitgebreide buitenlandse informatie, een twee-ledig advies aan de algemene vergadering werd uitgebracht.

4. Het rapport van de Commissie Endtz.

In de eerste plaats was het naar het oordeel van de commissie mogelijk om naast en in samenwerking met het ondersteuningsfonds een ondersteuningskas in het leven te roepen, waaruit men kunstgenoten, die door ziekte behoeftig waren geworden, in voldoende mate zou kunnen ondersteunen. De daartoe nodige middelen zouden moeten komen van het ondersteuningsfonds, uit vrijwillige bijdragen der leden en uit schenkingen. De basis voor dit voorstel werd gevonden in de resultaten van een enquête, waarop er van de 43 afdelingen slechts 27 reageerden en die zouden aantonen dat slechts 11 collegae waren te rekenen tot de behoeftigen tengevolge van ziekte. Van hen verbleven er zes in krankzinnigengestichten, "die men als verzorgd zou mogen beschouwen, al doet het pijnlijk aan te weten hoe meerderen in de 3de klasse opgenomen zijn, wat wel zeker niet in overeenstemming mag worden geacht met de waardigheid van hun stand". Wat nu de vijf overigen betreft, van hen bleek niemand jonger te zijn dan zestig jaar

(de grens, die door de afdeling Schiedam was gesteld om in aanmerking te komen voor ondersteuning), waaruit de commissie concludeerde dat het voor de Maatschappij mogelijk was de verantwoordelijkheid voor de door Schiedam gewenste uitbreiding op zich te nemen.

Met betrekking tot het stichten van een verzekering tegen tijdelijke of langer durende invaliditeit, meende de commissie, op grond van informatie uit het buitenland, dat een onderzoek daarentrent zo spoedig mogelijk zou moeten plaats vinden.

Men kan zich slechts verbazen over de oppervlakkige benadering van het probleem en ten aanzien van het lid der commissie, oud-hoofdbestuurslid Mijnlief, moet het hoofdbestuur wel hebben gedacht: "Ook Gij, Brutus!"

In het hoofdbestuur bestond uiteraard grote weerstand tegen de adviezen van de commissie, maar men besloot zich te onthouden van een pre-advies. Dat was ook niet nodig, want in de algemene vergadering (1894) ondervond het eerste advies van de commissie veel bestrijding en werd ernstige kritiek uitgeoefend op de wijze, waarop het probleem was benaderd. De commissie kwam er dan ook vrij spoedig toe het advies in te trekken. Met het voorstel een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid tot stichting van een invaliditeitsverzekering in of buiten de Maatschappij, ging de algemene vergadering akkoord.

Inmiddels deed zich nog een merkwaardige complicatie voor toen, bij de herziening van statuten en huishoudelijk reglement (een splitsing waartoe men in 1890 besloot; voordien kende men slechts één reglement: de Wet der Maatschappij), daarin voor het eerst het doel en de werkwijze van het ondersteuningsfonds moesten worden aangegeven.

Bij de periodieke herziening der statuten in de algemene vergadering van 1891 werd onder de middelen, waarmede de Maatschappij haar doel trachtte te bereiken, ook het ondersteuningsfonds genoemd. Daarbij ontging het blijkbaar aan de commissie van beheer van het ondersteuningsfonds dat, ingevolge de formulering in artikel 2: "door het instandhouden van een fonds tot ondersteuning van behoeftige kunstgenoten en weduwen van leden der Maatschappij" ook niet-leden voor ondersteuning in aanmerking konden komen, iets wat in de praktijk niet het geval was en waartoe men ook niet wenste over te gaan (zoals overigens pas later zou blijken). Eerst bij de behandeling van het gewijzigde

huishoudelijk reglement in de algemene vergadering van 1903 kwam het meningsverschil aan de orde omdat toen bleek dat de commissie van beheer van het ondersteuningsfonds meende te kunnen terugvallen op een beperktere formulering in het huishoudelijk reglement, zoals die destijds bij het opstellen van het reglement voor het ondersteuningsfonds ook in de bedoeling had gelegen. De vergadering ging echter voorbij aan de waarschuwing van de voorzitter van het ondersteuningsfonds, dat de kas het niet toeliet de steunverlening uit te strekken tot niet-leden en volgde de afgevaardigde van 's-Gravenhage, die de ruime formulering "kunstgenoten" voorstelde onder het motief dat collegae, die ondersteuning behoefden, door hun kunstbroeders moesten worden geholpen ook al waren zij geen lid van de Maatschappij. Toen de afdeling Rotterdam het volgend jaar daarop terug wilde komen, haalde haar voorstel tot statutenwijziging de vereiste meerderheid niet.

Inmiddels bleek dat het ondersteuningsfonds reeds de consequenties uit het besluit van de vorige algemene vergadering had getrokken en zich met een circulaire tot de niet-leden had gewend, overigens met het zeer bescheiden resultaat dat één bijdrage van vijf gulden werd toegezegd, dit terwijl er 500 à 600 circulaires waren verzonden.

Met het onderzoek naar de mogelijkheid van een invaliditeitsverzekering voor artsen, waartoe de algemene vergadering van 1894 had besloten, was het hoofdbestuur nóg voorzichtiger. Toen een commissie daarvoor moest worden samengesteld benoemde het hoofdbestuur, door ervaring wijzer geworden, naast de drie leden van de bestaande commissie nog twee doorgewinterde hoofdbestuursleden, Juda en Van Geuns, die de gehele geschiedenis van het ondersteuningsfonds van A tot Z kenden. In het korte rapport van de commissie, dat voor de algemene vergadering van 1895 werd ingeleverd, werd medegedeeld dat, ondanks de belangstelling die er bij verzekeringsmaatschappijen bleek te bestaan, van die zijde nog geen aanvaardbare voorstellen waren ontvangen. De commissie sprak duidelijk haar voorkeur uit voor een onderlinge verzekering en omdat het haar bekend was, dat enkele leden van de commissie het initiatief daartoe zouden nemen, stelde zij dat, naar het haar voorkwam, "de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst de zaak hierbij verder kan laten rusten". Spoedig daarna bleek dat zich de Onderlinge Verzekeringsmaat-

schappij van Geneeskundigen had geconstitueerd (op 12 februari 1896) rond de bekende voorstanders uit de Maatschappij-commissie, de artsen Mijnlieff en Endtz. Het zag er naar uit dat het ondersteuningsfonds zijn taak in de geest, als destijds door de stichter Ramaer bedoeld, n.l. als een vorm van vrijwillige onderlinge solidariteit, ongestoord zou kunnen voortzetten. Maar dat bleek spoedig een illusie.

Nauwelijks vier jaar later werd er weer een aanval op het ondersteuningsfonds gedaan. De afdeling Arnhem stelde voor de mogelijkheid te onderzoeken tot het nemen van maatregelen, waardoor men de oude collegae meer afdoende zou kunnen ondersteunen. Een toelichting op dit voorstel ontbrak.

In de algemene vergadering van 1900, waarin het voorstel werd behandeld, kwam weer de gedachte van de verplichte bijdrage naar voren. Er werd kritiek geoefend op de wijze van financiering en met name werd gesteld dat men een té groot deel zou kapitaliseren. Een voorstel van de afdeling Schiedam om het hoofdbestuur een onderzoek te laten instellen naar de mogelijkheden tot het aanbrengen van verbeteringen, vatte de voorzitter van het ondersteuningsfonds op als een aanklacht tegen de commissie van beheer, waarop de afgevaardigde van de afdeling Schiedam zijn voorstel ijlings introk. De verwarde discussie die daarna plaats vond, leidde tot de aanvaarding van het voorstel van de afdeling Arnhem.

In de hoofdbestuursvergadering, waarin de besluiten van de algemene vergadering moesten worden uitgewerkt, wist men er echter nauwelijks raad mee. Men benoemde een commissie, die een aantal suggesties deed, welke het hoofdbestuur niet als conclusies aan de algemene vergadering wenste over te brengen. Deze suggesties waren betaling van een gedwongen contributie van drie gulden per lid; het kapitaliseren van uitsluitend de legaten en giften; uitkering van een jaarlijkse toelage van f 200,— uit de kas der Maatschappij en (opnieuw) beperking van ondersteuningsuitkeringen tot leden van de Maatschappij.

De algemene vergadering ging ermede akkoord dat het hoofdbestuur zich zou beraden en te zijner tijd met voorstellen zou komen.

In de najaarsvergadering van het hoofdbestuur in 1901 stelde Sikkel opnieuw de vraag of men het ondersteuningsfonds niet moest omzetten in een verzekering. Het nadere beraad, waarbij het hoofdbestuur het formuleren van eventuele nieuwe voorstellen

overliet aan de commissie van beheer, leverde weinig nieuwe gezichtspunten op.

In haar jaarverslag gaf de commissie van beheer in de vorm van voorstellen tot wijziging der statuten in overweging: de aanwijzing van correspondenten bij de afdelingen en uitbreiding van de mogelijkheden tot steunverlening met een uitkering ineens. Het hoofdbestuur nam het voorstel tot het benoemen van correspondenten over en de algemene vergadering verklaarde zich daarmee eveneens akkoord; wél werd bij die gelegenheid opnieuw teleurstelling uitgesproken over de zwakke positie van het fonds en over de uitkeringen, die door één der afgevaardigden werden aangeduid als aalmoezen.

Bij de reorganisatie van 1902 en de daarop volgende aanpassing van de statuten en het huishoudelijk reglement kwamen natuurlijk de herhaaldelijk terugkerende vragen opnieuw aan de orde, te weten de beperking tot leden en weduwen van leden en de al dan niet verplichte bijdrage. Daarbij deed zich ditmaal een eigenaardig incident voor. De commissie voor de herziening van de reglementen met de vooruitstrevende Sikkel aan het hoofd, bleek toe te zijn aan een verplichte bijdrage van alle leden van minstens 5 gulden per jaar. Het juiste bedrag zou elk jaar door de algemene vergadering op grond van een begroting moeten worden vastgesteld. Daarnaast wilde de commissie de ondersteuning blijven uitstrekken tot kunstgenoten, lid of geen lid van de Maatschappij, maar voor de weduwen de beperking invoeren dat de echtgenoot tot aan zijn dood lid van de Maatschappij moest zijn geweest, behoudens indien sprake zou zijn geweest van betalingsonmacht. Bovendien stelde de reglementscommissie voor dat zou worden vastgelegd dat niemand *recht* op ondersteuning zou kunnen doen gelden. Hieruit kwamen, zoals te begrijpen valt, merkwaardige moeilijkheden voort.

De amendementen, die op voorstellen van de reglementscommissie werden ingediend, betroffen uiteraard opnieuw de beperking tot leden der Maatschappij, het schrappen van de bepaling dat niemand recht op uitkering kon doen gelden, het loslaten van de verplichte bijdrage en de verlaging van het minimale bedrag van de bijdrage.

De behandeling van de reglementsvoorstellen in de algemene vergadering van 1903 had een eigenaardig verloop. De vertegenwoordiger van de afdeling Rotterdam verklaarde dat zijn afdeling vóór een verplichte bijdrage zou stemmen mits de bepaling,

dat niemand recht op ondersteuning zou kunnen doen gelden, werd geschrapt, dit laatste omdat zijns inziens uit een verplichte bijdrage rechten voortvloeiden. Onder aanvoering van de voorzitter van de commissie van beheer werd bedoelde bepaling echter gehandhaafd omdat men vreesde dat anders ook "welgestelde" weduwen ondersteuning zouden kunnen claimen, hetgeen wat gezocht lijkt omdat het fonds diende voor de ondersteuning van behoeftige weduwen van leden. Hét gevolg van een en ander was dat het voorstel van de afdeling 's-Gravenhage om de verplichte bijdrage uit het reglement te schrappen, met één stem meerderheid (45 tegen 44) werd aangenomen en wel omdat de stem van de afdeling Rotterdam bij de voorstemmers was terecht gekomen, terwijl die bij de tegenstemmers had kunnen zijn. Verschillende leden staken hun ontstemming daarover niet onder stoelen of banken en de afgevaardigde van de afdeling West Friesland riep uit: "Dat is de schuld van Rotterdam! De tranen van de weduwen en weezen komen op het hoofd van Rotterdam!" Maar de voorzitter wees erop dat de heren, thuis gekomen, de verplichting in hun afdeling zouden kunnen invoeren, hetgeen door diverse afdelingen al sinds jaren in praktijk werd gebracht.

De uitbreiding tot kunstgenoten, leden én niet-leden, bleef behouden.

In het kader van de her-oriëntering omtrent de taak der Maatschappij, die in 1902 plaats vond en waarbij meer expliciet werd bepaald dat de Maatschappij de maatschappelijke belangen der artsen zou bevorderen en zo nodig zou verdedigen, paste de steeds weer opduikende vraag of het wellicht noodzakelijk was ook voorzieningen te treffen voor de ongewisheden, die met het zelfstandige artsenberoep gepaard gingen. Bovendien bracht de coöperatiegedachte, die bij de arbeiders in hun strijd voor een beter bestaan met zoveel succes was toegepast, de artsen ertoe om te trachten daarvan eveneens gebruik te maken.

In onmiddellijke aansluiting aan de reorganisatie van 1902 verscheen van de afdeling Rotterdam, daar ingegeven door dokter Schuld, een voorstel tot oprichting van een Onderlinge Verzekeringsbank voor Artsen met verplichte deelneming voor alle leden van de Maatschappij; dit laatste omdat de verplichte toetreding voorwaarde was voor het welslagen.

5. *De actie van Dr. A. Schuld*

In een buitengewone ledenvergadering van de afdeling Rotterdam in december 1902 gaf Schuld een uiteenzetting van een door hem ontworpen plan voor een verplichte onderlinge verzekering van alle leden der Maatschappij, welk plan zoveel instemming vond dat de afdeling op die vergadering besloot het plan te laten drukken en toe te zenden aan alle leden van de Maatschappij. Voorts nam de afdeling het voorstel over om het vervolgens uit te werken en in te dienen ter behandeling in de algemene vergadering van 1903. Schuld ging uit van de gedachte dat de aantrekkingskracht van de Maatschappij en de solidariteit tussen de leden aanmerkelijk zou den worden vergroot indien de Maatschappij tastbare voordelen zou weten te brengen. Zou men per lid jaarlijks 35 gulden bijeenbrengen, dan zou men met het aldus verkregen bedrag van ongeveer 70.000 gulden een solide verzekeringsmaatschappij kunnen stichten met lage kosten terwijl bovendien de winst aan de leden zou toevallen. Volgens het voorstel zou men als deelnemer kunnen kiezen tussen een lijfrente op zekere leeftijd (een soort pensioen) of een lijfrente voor de weduwe (weduwen-pensioen), danwel een uitkering ineens op een zekere leeftijd (gespaard geld) of een uitkering in geld aan de betrekkingen na de dood (erfenis). Ingeval de deelnemer dat alles niet zou verlangen, dan zou een verzekering tegen ongelukken die – zo werd gesteld – iedereen nodig heeft, altijd nog een aantrekkelijk object zijn.

Schuld werd in zijn opzet natuurlijk bestreden door zijn collega Endtz, die in het voorstel een bedreiging zag van de bestaande onderlinge artsen-verzekering tegen invaliditeit.

Het hoofdbestuur maakte zich ernstige zorgen over het voorstel van de afdeling Rotterdam en deed wat het tot dusverre zelden had gedaan: het nodigde de bestuursleden van de afdeling, de collegae Nolen en Schuld, uit in de hoofdbestuursvergadering van 22 maart 1903 teneinde hen te bewegen tot het intrekken van het voorstel. Maar die poging had geen succes ondanks het feit, dat het hoofdbestuur kon mededelen dat de afdeling Oldambt had aangekondigd in haar geheel te zullen bedanken wanneer een dergelijk voorstel zou worden aangenomen.

Het voorstel, zoals dat aan de algemene vergadering werd voorgelegd, was voorzien van een uitvoerige toelichting, een volledig uitgewerkt reglement en tabellen betreffende premïën en uitkeringen. Het hoofdbestuur, hoewel het wilde getuigen van respect

voor het verrichte werk, voorzag het voorstel van een negatief advies, daarbij stellende dat, afgezien van de vraag of de leden van de Maatschappij bereid waren tot aanvaarding van een dergelijke verplichting, primair zou moeten worden vastgesteld dat er werkelijke voordelen met een onderlinge verzekering waren te behalen, in aanmerking genomen dat – naar bekend was – de sterftekansen voor de artsen boven het gemiddelde van de bevolking lagen.

In de algemene vergadering (van 1903), die drie dagen duurde vanwege de uitvoerige behandeling van de voorstellen tot herziening van statuten en huishoudelijk reglement, kwam het voorstel eerst tegen het einde van de derde dag aan de orde. De ontwerper van het voorstel was door de afdeling Rotterdam als afgevaardigde aangewezen en zijn uitgebreide toelichting ontlokte aan de vergadering een applaus. Toen de voorzitter in de eerste plaats hulde bracht aan de afdeling en aan de initiatiefnemer om daarna te stellen dat het voor de vergadering wel uitzonderlijk moeilijk zou zijn in deze ingewikkelde materie een standpunt te bepalen, kon hij met een voorstel tot instelling van een commissie, bestaande uit deskundigen (niet alleen geneeskundigen maar ook verzekeraars) de vergadering gemakkelijk meekrijgen. Ook de afgevaardigde van Rotterdam, waarschijnlijk ietwat van zijn stuk gebracht door de hem toegezwaaide lof, sloot zich met een "Uitstekend, mijnheer de voorzitter!" daarbij aan, niet vermoedend dat het voorstel hiermede "de mist in zou gaan".

In de commissie, waaraan het onderzoek naar de wenselijkheid van een onderlinge verzekeringsbank werd opgedragen en waarvan Schuld deel uitmaakte, werd door de deskundigen uit de verzekeringswereld de vraag, of het plan uitvoerbaar was, aarzelend beantwoord met "ja", op voorwaarde dat alle leden van de Maatschappij zouden worden verplicht tot toetreding. De vraag, of het wenselijk of nodig was tot stichting van een dergelijke bank over te gaan, beantwoordden de verzekeringsdeskundigen met een duidelijk "neen".

Na deze weinig bemoedigende adviezen van verzekeringsdeskundigen vroeg de commissie zich af of de leden van de Maatschappij het oprichten van een verplichte onderlinge verzekeringsbank wel zouden wensen, een vraag die aan de hand van een door de commissie ingestelde enquête door 658 leden met "neen" en door 443 leden met "ja" werd beantwoord. De meerderheid van de leden-deskundigen der commissie stelde zich toen op het

standpunt dat men tegenover het geringe voordeel dat te behalen zou zijn, een scheuring in de Maatschappij niet mocht riskeren, terwijl een minderheid (en dat moet Schuld alleen zijn geweest) meende dat was gebleken dat de mogelijkheid tot het maken van een behoorlijke winst zeer waarschijnlijk was geworden. Op grond van dit principiële verschil van inzicht binnen de commissie meende men geen verdere werkzaamheden te moeten verrichten voordat de algemene vergadering een principe-besluit had genomen omtrent de wenselijkheid van de oprichting van een verplichte onderlinge verzekeringsbank.

Gelijktijdig met het rapport van de commissie was er voor de algemene vergadering van 1904 een voorstel van de afdeling Breda, die verlangde dat de algemene vergadering van de Maatschappij zou uitspreken dat aan de leden de verplichting behoorde te worden opgelegd om zich te verzekeren "tegen nooddruft zoowel voor hen zelven als voor hun nabestaanden" om daarna een commissie te laten onderzoeken op welke wijze dit ten uitvoer kon worden gebracht. Aan het veelvuldig geuite bezwaar dat een aantal leden niet bereid zou zijn tot deelneming, meende de afdeling te moeten kunnen komen door het aanbrenge van zekere beperkingen zoals: de verplichte verzekering tegen invaliditeit alleen voor nieuwe leden, de verplichte pensioenverzekering voor weduwen en wezen alleen voor leden die in het huwelijk traden – en meer van dergelijke onwezenlijke gedachten.

Bij de behandeling van het rapport van de commissie in de algemene vergadering van 1904 stond men voor de moeilijkheid dat men enerzijds zou willen weten hoeveel voorstanders van een verplichte verzekering de Maatschappij onder haar leden telde en anderzijds niet wist, hoe op die vraag een bruikbaar antwoord te verkrijgen wanneer niet duidelijk kon worden gemaakt wat kon worden geboden, concreet gesteld: welke voordelen daarbij waren te behalen. Hoewel voorzitter Sikkel, die een duidelijke voorstander was van een verplichte verzekering, lang vasthield aan de gedachte van een referendum onder de leden, volgde de vergadering hem uiteindelijk toch niet en conformeerde zij zich met bijna algemene stemmen aan de motie van de afdeling Zutphen waarin, uitgaande van het gevoel dat voor de leden wenselijk zou zijn zich te verzekeren tegen invaliditeit, werd voorgesteld aan een commissie twee vragen ter beantwoording voor te dragen n.l.:

1. Is de bestaande Onderlinge Verzekeringsmaatschappij voor

Geneeskundigen tegen de geldelijke gevolgen van Invaliditeit op deugdelijke grondslagen gevestigd en is deze ertoe bereid zo nodig wijzigingen aan te brengen, zó dat zij als georganiseerd deel der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst kan worden aangenomen?

2. Op welke wijze kan een invaliditeitsverzekering voor de leden der Maatschappij het doelmatigst ten uitvoer worden gebracht?

Of het daarbij iedereen duidelijk voor ogen stond dat het probleem van het ouderdoms- en weduwnpensioen geruisloos van de baan was geraakt, moet worden betwijfeld.

Het rapport van bedoelde commissie, die uit drie artsen en twee verzekeringsgeneeskundigen bestond, was kort, naar de mening van velen té kort. Bij de beantwoording van de eerste vraag, waarbij tevens bleek dat ook de artsen-onderlinge nog geen succesvol verloop had (van 1896 tot 1903 was het aantal leden-deelnemers slechts toegenomen van 39 tot 92!), kwam de commissie tot de conclusie dat de grondslagen van de bestaande artsen-onderlinge goed waren en dat de verzekering als een georganiseerd deel van de Maatschappij zou kunnen worden geaccepteerd. Naar de mening van de commissie zou dat het beste kunnen gebeuren door middel van een overeenkomst en de instelling van een Raad van Toezicht, waarin de Maatschappij ruim zou zijn vertegenwoordigd. Op de tweede vraag antwoordde de commissie, zonder nadere argumentatie, dat degenen, die zich aanmeldden voor het lidmaatschap der Maatschappij, de verplichting ware op te leggen tot aansluiting bij de Onderlinge Verzekeringsmaatschappij voor Geneeskundigen.

Hoe ongunstig het rapport van de commissie werd ontvangen, zowel in het hoofdbestuur als in de algemene vergadering, bleek onder meer uit het voorstel van de afgevaardigde van Amsterdam om het rapport onder dankzegging aan de commissie voor kennisgeving aan te nemen en het probleem opnieuw commissoriaal te maken.

Voorts kwam het op de algemene vergadering van 1905 tot een scherpe woordenwisseling tussen de voorzitter en de rapporteur van de commissie, Dr. Brocx. De voorzitter kon niet nalaten op te merken dat, wanneer men naar hem had geluisterd in de vorige vergadering (waarin hij had voorgesteld eerst een referendum onder de leden te houden), nu niet een jaar nodeloos zou zijn

voorbij gegaan. Dr. Brocx reageerde geprikkeld met de opmerking, dat de voorzitter met al die grootspraak toch geheel en al de plank missloeg. Ook vond een scherpe woordenwisseling plaats tussen de rapporteur van de commissie en de afgevaardigde van Amsterdam. Het resultaat was dat het voorstel van de afdeling Amsterdam werd aangenomen en een nieuwe commissie zich met het vraagstuk zou gaan bezig houden. Het was de zesde commissie, die ditmaal uitsluitend uit artsen/leden van de Maatschappij bestond.

Hierna zien we het merkwaardige gebeuren dat men, na vijftien jaar discussie, geheel terugkeert tot de oorspronkelijke uitgangspunten. De commissie stelde zich op het standpunt dat het opleggen van een verplichting om een verzekering te sluiten, hetzij op het leven, hetzij wegens de geldelijke gevolgen van invaliditeit door ziekte of ongeval, moest worden ontraden, ofschoon de minderheid in de commissie dit wel betreunde. Hoewel de algemene vergadering nog maar enkele jaren geleden met de kleinst mogelijke meerderheid de verplichte bijdrage aan het ondersteuningsfonds had afgewezen, stelde de commissie nu unaniem: "Het ondersteuningsfonds blijve een uiting van collegialen liefdadigheidsszin". Tenslotte stelde de commissie zich op het standpunt dat de algemene vergadering zou moeten uitmaken of het wenselijk was bij een bestaande verzekeringsmaatschappij een collectieve verzekering tot stand te brengen; de voordelen werden daarbij geschat op 4 procent. In een aanvullende mededeling werd opgemerkt dat voor de totstandkoming van een dergelijk collectief contract minstens 200 leden zich zouden moeten aanmelden; op de uitnodiging om zich voorlopig op te geven meldden zich slechts 97 leden.

De algemene vergadering (1906) besloot met bijna algemene stemmen (uitgezonderd bleef de afgevaardigde van Rotterdam) dat aan leden der Maatschappij generlei verplichting tot verzekering zou worden opgelegd, en met 110 stemmen tegen en 18 stemmen voor dat een collectieve verzekering door bemiddeling van de Maatschappij niet wenselijk was te achten. Dat was het resultaat van vijftien jaar arbeid en van zes commissies!

Het probleem van de verplichte bijdrage aan het ondersteuningsfonds kwam nadien nog vele malen aande orde. Bij de behandeling van de voorstellen tot reglementswijziging in de buitengewone algemene vergadering van 1908 werd de vraag van de verplichte

bijdrage aan de orde gesteld van de zijde van Alkmaar en Arnhem maar vanwege het geringe bezoek aan deze vergadering (van de 58 afdelingen waren er slechts 36 aanwezig!) besloot men het nemen van een beslissing uit te stellen tot de gewone algemene vergadering, die het voorstel met grote meerderheid (105 tegen 9) verwierp.

In 1912 deed de afdeling Arnhem opnieuw een poging maar na een negatief advies van het hoofdbestuur trok de afdeling haar voorstel in. Aan het voorstel van het hoofdbestuur, om de zaak aan de orde te stellen bij de reglementswijziging, die in 1915 tóch moest plaats vinden, werd geen gevolg gegeven.

In 1922, toen het bestuur van het ondersteuningsfonds een oproep plaatste, waarin het de leden erop wees dat de bijdrage nodig moest worden aangepast gezien de kostenstijging, kwam er opnieuw leven in de brouwerij. De afdelingen Friesland en Haarlem leverden voor de algemene vergadering voorstellen in met het doel de bijdrage aan het ondersteuningsfonds verplicht te stellen, Friesland voor alle leden zonder uitzondering, Haarlem alleen voor leden die minstens drie jaar lid van de Maatschappij waren. De afdeling Zaanland wilde nog verder gaan en stelde voor het ondersteuningsfonds om te zetten in een verzekeringsmaatschappij dan wel daarnaast een verzekeringsmaatschappij op te richten. Voor het doen van een keuze zou een commissie moeten worden ingesteld. Terwijl het hoofdbestuur de aanneming van alle voorstellen ontraadde, wees de vergadering deze af met een verwijzing naar de discussie van 1903. Niettemin bracht Friesland, daarbij gesteund door Oldambt (die de verplichte bijdrage op f 10,— wilde stellen), de vraag van de verplichte bijdrage in 1923 opnieuw naar voren, echter zonder enige kans op succes.

In het kader van de zorg voor weduwen en kinderen van overleden collegae, nam de afdeling Rotterdam in haar vergadering van 9 februari 1923 met algemene stemmen het besluit "dat de leden zich verbinden om na het overlijden van een hunner practiseerende mede-leden gedurende één jaar de particuliere patiënten van den overleden arts te behandelen ten behoeve der weduwe en/of minderjarige kinderen en deze dit wenscht/wenschen".

Toen de afdeling Utrecht in 1925 bij meerderheid van stemmen besloot de bijdrage van f 5,— verplicht te stellen voor alle leden van de afdeling, vroeg één van hen in een ingezonden stuk in het Tijdschrift of een dergelijk besluit niet in strijd was met artikel 100, sub a. van het nieuwe huishoudelijk reglement der Maat-

schappij, waarin was bepaald dat de gelden voor het fonds werden verkregen door vrijwillige jaarlijkse bijdragen. Niemand ging evenwel op deze uitdaging in.

Teneinde de procedure van de verplichte bijdrage te ontgaan, stelde de afdeling Rotterdam in 1927 voor dat de algemene vergadering zou uitspreken het wenselijk te achten dat elke afdeling per lid minstens *f* 7,50 zou storten in de kas van het ondersteuningsfonds, een vorm van indirecte verplichting dus. Ter geruststelling werd daarbij vermeld dat de afdeling Rotterdam reeds enkele jaren geleden had besloten tot het afdragen van *f* 10,— per lid en dat daartegen geen bezwaren waren gerezen.

De gedachte werd sterk verdedigd door het bestuur van het ondersteuningsfonds, dat voorstelde "het uitspreken van de wenselijkheid" te wijzigen in "de algemeene vergadering bepaalt". Omdat het praktische verschil niemand duidelijk was, ging de vergadering met het voorstel van Rotterdam akkoord. De gedachte, die de afgevaardigde van Tilburg bij die discussie opperde, neerkomende op een directe verplichte bijdrage, werd opnieuw verworpen.

In 1931, toen het fonds 60 jaar bestond, werd een huldigingscomité opgericht, bestaande uit familieleden van hoofdbestuurleden, met het doel een inzameling te houden tot versterking van het fonds. De actie bracht bijna *f* 6000,— op. In de uitvoerige verslaglegging bij die gelegenheid werd medegedeeld dat in 1901 *f* 4.800,— werd uitgekeerd aan 28 personen, in 1911 *f* 10.000,— werd uitgekeerd aan 50 personen, in 1921 *f* 18.825,— werd uitgekeerd aan 70 personen en in 1930 *f* 26.500,— werd uitgekeerd aan 80 personen.

Het kapitaal van het ondersteuningsfonds bedroeg eind 1930 *f* 115.000,—.

In de algemene vergadering van dat jaar vroeg het hoofdbestuur een sanctie op de volgende verklaring: "De algemeene vergadering verklaart dat het ondersteuningsfonds, op 22 Juni 1871 door de Maatschappij gesticht en waarvoor zij thans reeds 107.476 gld. heeft bijeengebracht, door haar bedoeld is als een zelfstandige stichting met eigen vermogen en beheerscht door de bepalingen 305 en volgende van haar huishoudelijk reglement, welke als statuten gelden doch op dezelfde wijze als de overige bepalingen van het reglement gewijzigd kunnen worden". Als toelichting bij deze opvallende "verklaring" werd medegedeeld dat het wellicht gewenst zou blijken te zijn het ondersteuningsfonds bij nota-

riële acte rechtspersoonlijkheid te geven in verband met een wettelijke regeling inzake bezit in de dode hand. De gevraagde sanctie werd eerst in de algemene vergadering van 1935 gegeven, waarbij tevens werd bepaald dat ook aan meerderjarige wezen van leden en aan behoeftige niet-leden in zeer bijzondere gevallen ondersteuning kon worden verleend.

Ook de kwestie van de pensioenvoorziening voor artsen kwam nog enkele malen aan de orde. Toen in de hoofdbestuursvergadering van 24 februari 1927 een voorstel ter zake van de afdeling Rotterdam aan de orde was en enkele leden zich daartegen uitspraken, maakte Vrendenburg de leden erop attent dat op de wijze, die Rotterdam voorstelde, een pensioenverzekering voor artsen tot stand kon worden gebracht waaraan iedereen rechten zou kunnen ontlenen, terwijl zij, die zich daarmee niet konden verenigen, afstand van dat recht zouden kunnen doen (alsof het probleem daarmee zou zijn opgelost!). In de hoofdbestuursvergadering van 12 en 13 maart werd deze gedachte uitvoerig besproken maar niet gesteund omdat men algemeen het standpunt innam dat verzekeren een moeilijke zaak was waarvoor de Maatschappij niet was geëquipeerd, terwijl men overal elders terecht kon.

In de groepsvergaderingen van de huisartsen in de jaren 1936 en 1937 werd gesproken over de mogelijkheid van een pensioen voor huisartsen, maar ook daar kwam men er niet uit. Gezien het bindende besluit dat de verzekeringsmaatschappijen hadden genomen, houdende dat reducties op de premies niet ten goede van de verzekerden mochten komen, bleef als enige mogelijkheid over dat de maatschappij zelf als verzekeringsorgaan optrad, hetgeen men nooit heeft kunnen bereiken.

De onderlinge Verzekeringsmaatschappij van Geneeskundigen tegen de geldelijke gevolgen van Invaliditeit, kortweg "De Onderlinge" genoemd, die na een lange lijdensweg op 12 februari 1896 door de artsen Mijnlief en Endtz werd opgericht, heeft het na een lange aanloopperiode "gehaald". Terwijl in de voorbereidingsperiode slechts 34 leden zich aanmeldden, had men bij de oprichting 50 leden verzameld en op genoemde datum "stak het scheepje met zijn kleine maar moedige bemanning in zee" (Muntendam ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan). Meermalen werd in de eerste periode van het bestaan van de verzekering de vraag aan de orde gesteld of liquidatie niet de beste oplossing zou zijn, evenwel zonder dat daartoe werd besloten. Het is niet on-

mogelijk dat het succes is te danken aan het feit dat men zelfstandig is gebleven en zich niet heeft laten maken tot een orgaan van de Maatschappij.

In 1909, toen het fonds 183 deelnemers telde, had men voor het eerst te maken met een geval van invaliditeit, dat een geheel jaar duurde. Eind 1920 haalde men 396 leden en van die tijd af ging het beter. In de loop van 1925 werd de duizend-grens gepasseerd en in 1936 bedroeg het aantal deelnemers 2361, waarmee het voortbestaan als zelfstandige verzekering was gewaarborgd.

HOOFDSTUK VIII

HET SECRETARIAAT VAN DE MAATSCHAPPIJ IN DE LOOP DER JAREN

1. De periode van de hoofdbestuurder-secretaris.

In de eerste bijeenkomst van vertegenwoordigers van 14 plaatselijke geneeskundige verenigingen te Amsterdam op 28 augustus 1848, werd aan Schneevoogt, Ramaer en Evers opgedragen een Ontwerp van Wet voor de op te richten Maatschappij samen te stellen. Dat ontwerp werd behandeld in de bijeenkomst van 1 maart 1849. In deze bijeenkomst werd een voorlopig hoofdbestuur, bestaande uit vijf leden, gekozen. Schneevoogt trad als voorzitter en Ramaer als secretaris op. In de eerste algemene vergadering (te Arnhem op 22 en 23 oktober 1849), waar Ramaer als voorlopig secretaris zijn verslag betreffende "de oprichting en den tegenwoordigen staat der Maatschappij" uitbracht, werd een hoofdbestuur gekozen van elf leden (vier leden moesten afkomstig zijn uit Amsterdam en zeven van daarbuiten) en tevens het reglement voor het hoofdbestuur vastgesteld. Daarbij ging de vergadering bij acclamatie akkoord met de voorgestelde jaarlijkse toelage voor de secretaris ten bedrage van 250 gulden.

Aangezien het reglement bepaalde dat de hoofdbestuurfuncties onderling zouden worden verdeeld, werd in de hoofdbestuurvergadering van 1 maart 1850 J. P. Heije uit Amsterdam benoemd tot hoofdbestuurder-secretaris, terwijl Ramaer, die vooral op wetenschappelijk gebied grote verwachtingen van de Maatschappij koesterde, de functie aanvaardde van hoofdredacteur van het eigen tijdschrift der Maatschappij, een functie die hem slechts teleurstelling zou brengen.

Over "de vergoeding der onkosten van het secretariaat des hoofdbestuurs", die volgens artikel 26 bij besluit der algemene vergadering zou worden geregeld, ontstonden moeilijkheden in 1851 toen de commissie tot het nazien van de rekening stuitte op een bedrag

van 34 gulden voor briefport en de mening bleek te zijn toegedaan dat dit bedrag moest worden geacht te zijn begrepen in de vergoeding voor de onkosten van het secretariaat. Het hoofdbestuur dacht daar anders over en meende dat het bedrag was toegekend uitsluitend om de secretaris te verplichten tot salariëring van een vaste klerk uit dit bedrag en niet om andere kosten te vergoeden. De commissie echter stelde dat het beginsel van remuneratie niet duidelijk uit de wet sprak, want – aldus de commissie – indien die bedoeling had voorgezeten, zou het bedrag veel groter moeten zijn.

Het merkwaardige is dat het hoofdbestuur aan de algemene vergadering verzocht een uitspraak te doen over de vraag of de vergoeding bedoeld in artikel 26 moest worden opgevat als remuneratie of als toelage. De vergadering bleek verdeeld te zijn; Dordrecht bijvoorbeeld keurde het beginsel van remuneratie af "en wil voor de zwaarste taak niet anders dan de hoogste eer als loon geven" maar de meerderheid besliste voor "toelage". Het valt daarbij op dat Heije's eigen afdeling (Amsterdam) tegen stemde. Bij de reglementswijziging, die reeds in de vergadering van juni 1854 plaats vond, werd bepaald dat de secretaris en de penningmeester rechtstreeks zouden worden benoemd door de algemene vergadering telkens voor de tijd van één jaar, zij het dat ze onmiddellijk herkiesbaar waren. De resterende functies werden verdeeld onder de overige leden van het hoofdbestuur, welke leden een zittingsduur hadden van drie jaar en eerst na twee jaar herkiesbaar waren. De overwegingen die tot deze wijziging hebben geleid, staan nergens opgetekend.

Toen de algemene vergadering in 1858 besloot zich in verbinding te stellen met buitenlandse associaties die eenzelfde doel nastreefden, werd speciaal daarvoor een post van 100 gulden voor bureau- en correspondentiekosten opgevoerd. Dit blijft een duistere post die nergens wordt verantwoord en na enkele jaren geruisloos is verdwenen. Men mag aannemen dat de secretaris toen 350 gulden ontving; van de aanstelling van een klerk is niets te bespeuren.

In 1861 deed het hoofdbestuur een voorstel om met intrekking van het afzonderlijke crediet van 100 gulden, voor het contact met buitenlandse organisaties van geneeskundigen aan het secretariaat een toelage van 400 gulden toe te kennen met dien verstande, dat daaruit de bureau-kosten en de portokosten dienden te worden betaald. De achtergronden van dit voorstel zijn niet te achterhalen. Het valt op dat de hoofdbestuurder-secretaris verzocht de uitvoer-

ring van een eventueel besluit in deze geest aan te houden zolang hij die functie nog vervulde. Heije had in de hoofdbestuurvergadering van april medegedeeld dat hij zich waarschijnlijk in de loop van het jaar ertoe gedwongen zou zien zijn ambt van secretaris neer te leggen. Toch liet hij zich in de algemene vergadering van juni 1861 met algemene stemmen tot hoofdbestuurder-secretaris herbenoemen voor het jaar 1861/1862. Bij het bekend maken van de uitslag van de verkiezing gaf Heije de volgende verklaring: "ofschoon innig getroffen door 't blijk van vertrouwen en sympathie, hem opnieuw door de Maatschappij gegeven en dubbel voor hem van waarde nu zij, zoo even éénstemmig bijna, en bij vernieuwing hare handhaving der beginselen heeft uitgesproken, waarvoor hij nu meer dan 't vierde eener eeuw onverdroten gestreden heeft, aarzelt desniettemin zich opnieuw aan de Maatschappij als secretaris te verbinden. Eensdeels is het mogelijk, dat geheel persoonlijke levensomstandigheden weldra zijn tijd zoo volstrekt in beslag zullen nemen, dat hij zou moeten vreezen, de belangen der Maatschappij niet naar behooren te kunnen behartigen. Maar anderdeels is bij hem, in de jongste tijden, meermalen de ernstige vraag gerezen, of 't niet (bovenal bij het verschijnen van een nieuwe wetsvoordragt en in betrekking tot menig detail daarvan) voor de Maatschappij en voor de hervormingen, die zij wenscht tot stand te zien brengen, begeerlijk is dat een nieuw frisch man als haar secretaris optrede; misschien met andere inzichten, maar zeker met andere vormen, en alvast niet zóó stellig door levensverrigtingen en antecedenten gebonden, dat hij niet, volkomen objectief als secretaris, ook andere overtuigingen dan de zijne in officiëlen vorm zou kunnen gieten?"

Hij kan alzoo de keuze voor 't oogenblik niet aannemen, dan onder beleeft voorbehoud, om des onvermijdelijk voor 1 Januarij eene nieuwe voordragt van candidaten voor het secretariaat aan de Maatschappij te doen aanbieden. Wat hij echter moete besluiten zijn geest en hart zullen steeds met de Maatschappij zijn; wier verleden een belangrijk deel zijns levens was, van wier overwinnende toekomst hij nog onberekenbaar heil verwacht voor staatswelvaart, wetenschappelijke degelijkheid, maatschappelijke verheffing en waardering en broederlijke aansluiting!"

Het voorstel van het hoofdbestuur om de toelage voor de secretaris te verhogen tot 400 gulden inclusief, werd met twee stemmen tegen zonder discussie aangenomen.

In de hoofdbestuurvergadering van 12 oktober 1861 bleek dat

Heije zijn functie reeds per 1 september had beëindigd. In diezelfde vergadering, waarin Heije aanwezig was, deed de voorzitter een spontane stap toen hij aan de scheidende secretaris het erelidmaatschap van het hoofdbestuur aanbood, waarbij de overige leden zich bij acclamatie aansloten en Heije verklaarde dat hij het zich tot een eer zou rekenen verder mede te werken aan de bevordering van de belangen van de Maatschappij.

Maar, zo gemakkelijk kon men niet afwijken van de reglementaire bepalingen, die voor een ere-lidmaatschap van het hoofdbestuur nu eenmaal geen mogelijkheid boden. Met het oog daarop deed de afdeling Amsterdam een voorstel aan de algemene vergadering van 1862 om een honorair hoofdbestuur-lidmaatschap in te stellen en dat aan Dr. Heije als eerste aan te bieden, maar inmiddels was men in het hoofdbestuur reeds tot de conclusie gekomen dat zulks in strijd was met de geest van de Wet der Maatschappij, die juist het permanente karakter wilde voorkomen. Men besloot de algemene vergadering overeenkomstig de Wet der Maatschappij te adviseren maar daarnaast in een afzonderlijk agenda-punt de gedachte naar voren te brengen dat, bij wijze van uitzondering, aan Dr. Heije een dergelijk bewijs van erkentelijkheid zou kunnen worden gegeven.

De algemene vergadering (1862) ging noch met het ene noch met het andere deel van het voorstel Amsterdam akkoord en sloot zich aan bij het urgente voorstel van de afdeling Tilburg "om den afgetreden hoofdbestuurder-secretaris langs officiëlen weg den dank der Maatschappij toe te brengen".

In de najaarsvergadering van het hoofdbestuur werd die opdracht uitgevoerd en werd aan Heije als blijk van waardering aangeboden een zilveren inktkoker op marmeren blad, versierd met een beeltenis van Aesculapius en met de inscriptie:

De Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst
aan haren secretaris dr. J. P. Heije,
MDCCCXLIX   MDCCCLXI.

Heije werd opgevolgd door Zeeman, die door middel van een schriftelijke stemming bij de afdelingen werd gekozen.

In de functie van hoofdbestuurder-secretaris (welke figuur sinds de reglementswijziging van 1867 voor de tijd van drie jaar werd gekozen met onmiddellijke herkiesbaarheid) werden achtereenvolgens aangewezen: G. Huet van 1869 tot 1873, Prof. Dr. A. Guye van 1873 tot 1889, Dr. G. Nijhoff van 1889 tot 1893, Dr. J. van Geuns van 1893 tot 1902, Dr. E. van Leersum van 1902

tot 1904. Van hen vervulden Huet en Nijhoff ook nog éénmaal het voorzitterschap: de eerste in 1881 en de laatste in 1901.

In 1905 werd Dr. Schreve benoemd. Enkele jaren na deze benoeming werd de positie van de secretaris der Maatschappij gewijzigd. Het reglement bepaalde sedert 1854 dat de hoofdbestuurder-secretaris in Amsterdam woonachtig moest zijn; voordien was bepaald dat er van de elf hoofdbestuurders vier afkomstig moesten zijn uit Amsterdam zonder nadere aanduiding. Een poging, ondernomen door de afdeling Rotterdam in de algemene vergadering van 1893, om deze beperking in de keuze van hoofdbestuurders ongedaan te maken, mislukte na een vrij scherpe discussie met de afgevaardigde van Amsterdam.

2. *De periode Schreve 1905-1921.*

De vergoeding voor het secretariaat, die in 1861 was vastgesteld op 400 gulden per jaar, bleef ongewijzigd tot 1908 toen gedurende het optreden van Schreve als hoofdbestuurder-secretaris wijzigingen in de positie van de secretaris der Maatschappij werden aangebracht met het oog op de toeneming van de werkzaamheden als gevolg van de reorganisatie van 1902. Toen Schreve bijna drie jaar het secretariaat had waargenomen, werd het hem duidelijk dat, in het bijzonder als gevolg van de reorganisatie van 1902 met de daaraan verbonden sterke uitbreiding van de werkzaamheden, op de tot dusverre gebruikelijke wijze niet langer kon worden voortgegaan. Uit het rapport, dat hij op verzoek van het hoofdbestuur aan de commissie betreffende de reorganisatie van het secretariaat op 26 december 1907 uitbracht, kan onderstaande passage (samengevat) worden overgenomen:

Sedert de oprichting van de Maatschappij is, voor zoover ondergetekende heeft kunnen nagaan, het secretariaat ten huize van den hoofdbestuurder-secretaris gevestigd geweest. Toen ondergetekende het secretariaat overnam kreeg hij daarbij een oud linnenkastje volgepropt, zoodat er geen enkel stuk meer bij kon. De toestand is nu zoo dat groote deelen van de eigen bergruimte moeten worden beschikbaar gesteld om de boeken en bescheiden van de Maatschappij een behoorlijk onderdak te verschaffen.

Bovendien moest hij één zijner vertrekken afstaan als werk-kamer, waar de multipliceerinrichting is geplaatst en waar de stukken worden verzonden. Sedert Maart van dit jaar werkt iedere dag een persoon en vele dagen zelfs drie, soms vier be-

ambten van een typ-bureau in zijn huis ten behoeve van de Maatschappij.

Het advies van Schreve luidde dan ook twee lokalen te huren en deze in te richten als bureau der Maatschappij. De kosten werden door hem begroot op 500 gulden per jaar aan huur, 90 gulden aan telefoonkosten en 70 gulden aan personele belasting. Voorts gaf hij in overweging als personele hulp voor de secretaris een drietal personen aan te trekken: een chef de bureau op een salaris van 800 oplopende tot 1200 gulden per jaar, een stenotypiste op een salaris van 500 oplopende tot 700 gulden per jaar en tenslotte een leerling op een jaarsalaris van 300 oplopende tot 500 gulden. De commissie tot reorganisatie van het secretariaat ging met deze voorstellen akkoord maar voegde daaraan toe dat, naar haar oordeel, de secretaris aanspraak kon maken op een jaarlijkse toelage uit de kas der Maatschappij van 1000 gulden.

Het hoofdbestuur plaatste zich achter deze, vooral financieel ingrijpende, voorstellen en in de buitengewone algemene vergadering van 29 april 1908 werden aan het slot van een zeer langdurig en vermoeiend debat over een herziening van de statuten en het huishoudelijk reglement der Maatschappij, bedoelde voorstellen bij acclamatie aangenomen. Het gevolg van een en ander was dat het secretariaat einde juni van dat jaar werd verplaatst van Amsteldijk 37 (het woonhuis van Schreve) naar het gebouw van de Amsterdamsche Hypotheekbank aan de Heerengracht 581. In dat gebouw werden twee kamers betrokken door het secretariaat der Maatschappij terwijl men gebruik kon maken van de vergaderzaal voor het houden van de hoofdbestursvergaderingen. Als personeelsleden werden aangesteld: C. J. Geyer, chef de bureau, mej. H. Goudswaard, tweede beambte en mej. M. van Breemen, derde beambte, die zich in enkele jaren zou ontwikkelen tot de onvervangbare eerste kracht van het secretariaat der Maatschappij.

Op zaterdag 3 en zondag 4 oktober 1908 had de eerste hoofdbestursvergadering plaats in het nieuwe secretariaat (voordien vergaderde men gewoonlijk in hotel De Kroon) nadat men het kantoor tevoren had bezichtigd.

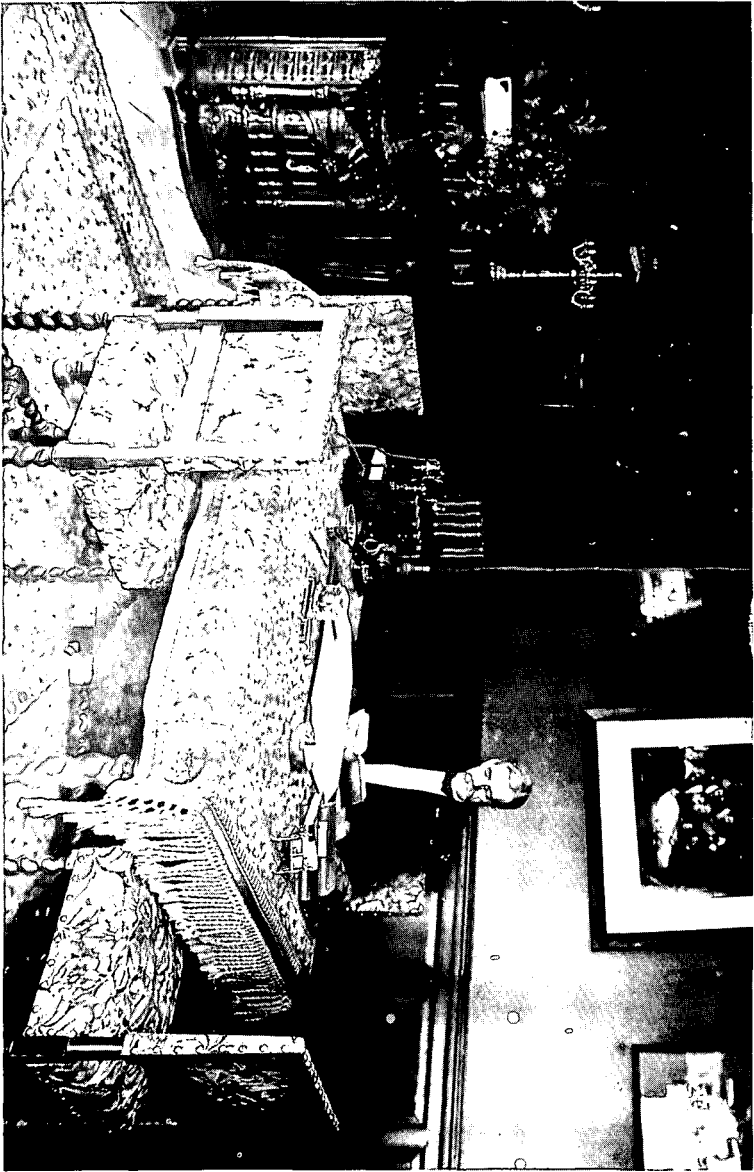
Voor de vergadering van 1912 was er een voorstel van de afdeling Alphen om de toelage van de hoofdbestuurder-secretaris te verhogen tot 2000 gulden. Het hoofdbestuur adviseerde positief maar Schreve verklaarde de verhoging alleen dan te zullen accepteren, wanneer alle afdelingen zonder één uitzondering daarmee akkoord zouden gaan. Elke stem tegen zou hij beschouwen als een afkeu-

ring van zijn gedrag. Het voorstel werd met algemene stemmen aangenomen.

Overigens bleek vrij spoedig dat met de stijging van de toelage het aanzien van de secretaris der Maatschappij niet toenam. Bij de behandeling van de vraag in de vergadering van het hoofdbestuur van januari 1913 of de artsen, die een centraal verband van ziekfondsen zouden vormen, full-timers moesten zijn, maakte Schreve een opmerking die voor de toekomstige gang van zaken in de Maatschappij van betekenis kon zijn. Het was de mening van Schreve dat de centrale organisatie moest bestaan uit personen, die zich uitsluitend wijdden aan de belangen der Maatschappij, "maar daarbij dient men hen niet te noemen ambtenaren der Maatschappij, als het ware dus de ondergeschikten van hun collegae. In den beginne heeft spr. meer dan eens ondervonden den onhebbelijken toon dien collegae tegen den secretaris der Maatschappij aanslaan; in zijn klachten stond hij niet alleen; uit de archieven der Maatschappij blijkt dat ook zijn voorgangers zich meer dan eens ernstig daarover beklaagd hebben. Hoeveel te erger zouden deze klachten zijn geweest indien spr. en zijn voorgangers ambtenaren der Maatschappij zouden zijn geweest! Spr. zou nog liever de ondergeschikte van een bus-directeur, dan een ambtenaar der organisatie van de geneesheeren willen zijn!"

Vrij kort daarna, in de hoofdbestuursvergadering van 26 oktober 1913, verklaarde Schreve bij de rondvraag dat de functie van hoofdbestuurder-secretaris hem te zwaar werd naast zijn huisartsenpraktijk, een combinatie die hij toen al negen jaar uitvoerde. Hij deelde mede voornemens te zijn zijn functie neer te leggen. Toen uit de vergadering spontaan de vraag werd gesteld of hij ertoe bereid zou zijn de functie full-time te vervullen, verklaarde de voorzitter niet zo snel een beslissing over een full-time secretariaat te willen nemen. Afgesproken werd dat voorzitter Pel en Van Rijnberk tezamen met Schreve zouden praten.

Ondanks de negatieve uitlating in het begin van dat jaar, leidde dit gesprek tot een voorstel aan de besloten algemene vergadering van juli 1914 tot verdere reorganisatie van het secretariaat met een bezoldiging van 5000 gulden voor Schreve, die daarbij uitsluitend particuliere praktijk zou mogen uitoefenen, een pensioen van 160 gulden per dienstjaar op 65-jarige leeftijd tot een maximum van 4000 gulden en de mogelijkheid tot aanstelling van een tweede secretaris op een jaarsalaris van 1200 gulden. Het voorstel ontmoette nogal wat weerstand, mede omdat het slechts enkele dagen

Secretaris Schreve in zijn werkkamer in het nieuwe bureau Raadhuisstraat 20.
Amsterdam, Juli 1915.

voor de vergadering was ingediend. Een enkele afdeling, zoals 's-Gravenhage, wilde beslist de kant van een full-time secretaris niet op. Niettemin werd het voorstel van het hoofdbestuur aangenomen met grote meerderheid van stemmen (108 vóór, 19 tegen en 16 blanco), waarna Schreve zich tot aanvaarding van de functie bereid verklaarde.

In de hoofdbestuursvergadering van november zei Schreve nog te willen wachten met de aanstelling van een tweede secretaris omdat hij weifelde tussen een medicus of een jurist.

Tot mei 1915 is het secretariaat der Maatschappij in genoemde samenstelling op Heerengracht 581 gevestigd gebleven. Ruimtegebrek dwong er tenslotte toe naar een andere behuizing om te zien. Die vond men in een leegstaande bovenverdieping van een nieuw gebouwde perceel aan de Raadhuisstraat 20.

In de ondersteuning van de oproep van enkele vooraanstaande leden der Maatschappij, gericht aan alle leden, tot het verlenen van financiële steun, schreef de beherend redacteur van het Nederlandsch Tijdschrift over de zojuist verlaten zetel van de Maatschappij: "Velen zullen zich de hoge trap daar herinneren, die men amechtig beklimmen, het donkere gangetje, dat men onversaagd doorlopen moest, en aan welks eind een cerberus-typiste zich van uw wezen en rechten overtuigde, aléér zij u in het heiligdom binnen liet. Ongezellig was het daar niet op No. 581, maar toch op den duur te eng, te benauwd, te bekrompen".

De oproep om één gulden per lid beschikbaar te stellen voor de inrichting van de verdieping bracht bij een ledenbestand van bijna 3000, 900 gulden op. Niettemin wist men het met dit bedrag voor elkaar te brengen, dank zij de steun "in natura" van enkele liefdadige personen en afdelingen. De huurprijs van de nieuwe behuizing bedroeg 1300 gulden per jaar, waarbij werd bedongen tien jaar huur en vijf optie jaren, benevens de vrijheid om de twee voorkamers van de tweede verdieping te verhuren en de daarachter gelegen gang en twee kamers tot een vergaderzaal te verbouwen en tenslotte het recht van koop gedurende die vijftien jaar voor f 60.000,-. Met het oog op een eventuele koop besloot het hoofdbestuur in zijn vergadering van 9 november 1919 tot het instellen van een fonds voor het stichten van een "eigen huis". Kort daarop (1920) verleende de algemene vergadering machtiging voor de aankoop van het pand Raadhuisstraat 20-22 maar na uitvoerig overleg en deskundige taxatie van koop- en huurwaarde,

besloot men niet tot aankoop over te gaan, gelet op de betrekkelijk geringe huurprijs, die men nog negen jaar kon continuëren.

Toen in september 1916 Schreve ziek werd en het zich liet aanzien dat daarmede vele maanden zouden zijn gemoeid, sprak de voorzitter tegenover mej. Van Breemen de verwachting uit, dat het gehele personeel zou doen wat het kon om mede te werken aan een goede gang van zaken en hij wees haar erop dat de leiding in de gegeven situatie bij het dagelijks bestuur berustte. De ondervoorzitter, Van der Meulen, zou dagelijks ten burele alle ingekomen stukken openen en spoedzaken in originali toezenden aan de voorzitter. Op 19 november besloot men mej. Van Breemen, hoofd van de afdeling correspondentie en administratie, te benoemen tot chef van het bureau op een salaris van 1000 gulden per jaar onder de uitdrukkelijke bepaling dat deze benoeming een tijdelijke was en zou gelden gedurende de ziekte van de hoofdbestuurder-secretaris. Wanneer dan op 19 mei 1917 de brief van Schreve in behandeling komt waarin hij mededeelt de komende week het werk te hervatten, nodigt de voorzitter mej. Van Breemen uit even ter vergadering te komen en brengt hij haar onder aanbieding van een bloemenhulde warme dank voor haar toewijding en ijver, betoond tijdens de ziekte van de hoofdbestuurder-secretaris. Of zij daarna werd teruggeplaatst in haar oude positie, wordt niet vermeld.

Het intermezzo eindigde in de hoofdbestuurvergadering van 27/28 augustus 1917, toen Schreve openlijk dank betuigde aan de onder-voorzitter Prof. Pel "voor al hetgeen hij heeft gedaan om mij te behouden voor mijn vrouw en voor de Nederlandsche Maatschappij t.b.d. Geneeskunst".

Bij de crisis in 1918, toen het hoofdbestuur en bloc moest aftreden, werd eerst goed duidelijk welk een moeilijke positie een gehonoreerde bestuurlijke secretaris innam. De houding van Schreve bij die gelegenheid luidde de moeilijkheden in, die in 1921 tot zijn aftreden zouden voeren. De letterlijke tekst van de verklaring, die de hoofdbestuurder-secretaris aan het slot van de bewogen buitengewone algemene vergadering van 1918 aflegde, was de volgende:

"Ik zal naar aanleiding van de door mij gisteren gedane toezegging, in het kort het door mij ingenomen standpunt mededeelen.

Indien ik niet door finantiële banden zoo nauw verbonden was aan de Maatschappij, dan zou mijn standpunt in deze zijn

geweest dat ik, waar ik volkomen mij vereenig met het standpunt door mijn ter vergadering aanwezige mede-hoofdbestuursleden gisteren ingenomen, mijn functie zou hebben neergelegd. Nu ik echter sedert 1914 finantieel zoo nauw met de Maatschappij verbonden ben en sedert dien tijd een groot gedeelte van mijn practijk heb moeten opofferen, moet mijn standpunt noodzakelijk wel een ander zijn als dat door mijn hier aanwezige mede-hoofdbestuursleden ingenomen.

Als secretaris zal ik om bovengenoemde reden aanblijven en zolang ik nog secretaris blijf mag men van mij verwachten een royale medewerking én aan de uitvoering der genomen besluiten én aan alles wat daaruit voor hoofdbestuur en Maatschappij zal voortvloeien. Daarvoor sta ik met mijn persoon en met mijn verleden in de Maatschappij borg.

En nu wat het hoofdbestuurslidmaatschap betreft.

Ook in deze moet mijn standpunt wel een ander zijn als dat van mijn hier aanwezige mede-hoofdbestuursleden.

Ik dacht er ernstig over na en heb dat reeds voor eenige weken aan eenige leden van het hoofdbestuur medegedeeld, om wanneer de algemeene vergadering zou besluiten in den geest van de voorstellen van het hoofdbestuur, en de Maatschappij dus in de richting zou gestuurd worden die het hoofdbestuur en ook ik voor de Maatschappij het meest gewenscht achtte, ik van mijn recht in 1914 bij de overeenkomst tusschen de Maatschappij en mij vastgesteld afstand te doen. Nu echter de algemeene vergadering besloten heeft een andere richting uit te gaan en de vakorganisatie voortaan in het hoofdbestuur een belangrijke rol zal spelen, voel ik mij verplicht geen afstand te doen van dit recht en niet te worden ambtenaar van de vakorganisatie. Daarvoor voel ik mij niet geschikt en ik zou mij in een dergelijke positie als medicus-secretaris niet thuis kunnen gevoelen; voor den secretaris der Maatschappij is het noodig dat hij met opgewekten zin zijn moeilijke en omvangrijke taak vervult”.

Discussie over deze verklaring stond de voorzitter in de buitengewone algemene vergadering niet toe.

Het is begrijpelijk dat zowel de zakelijke inhoud van deze verklaring als de wijze, waarop die inhoud werd gebracht, grote weerstanden opriep. Daarbij kwam nog dat de handelingen, die het interim-hoofdbestuur onder leiding van Burger verrichtte, de verdenking opriepen dat de besluiten van de buitengewone algemene vergadering niet of maar schoorvoetend zouden worden uit-

gevoerd. Bij die verdenking bleef de hoofdbestuurder-secretaris niet geheel buiten schot, temeer omdat moet worden betwijfeld of Schreve in die tijd wel voldoende takt aan de dag legde. Zo vroeg hij bij de afdelingen op hoe het bezoek was geweest in de afdelingsvergaderingen, voorafgaande aan de buitengewone algemene vergadering van december, waarin de agenda voor deze vergadering was besproken en het standpunt van de afdeling was bepaald. De afdeling Amsterdam, waarvan Brongersma (de aanvoerder van de specialisten die het hoofdbestuur ten val hadden gebracht) voorzitter was, antwoordde dat de afdeling het voor de secretaris niet aangewezen achtte dergelijke vragen te stellen.

Dit alles leidde tot een actie, uitgaande van de afdeling Groningen, met de bedoeling aan de secretaris zijn werkelijke positie te verduidelijken. Toen de brief van de afdeling Groningen in de hoofdbestuursvergadering van 25 januari 1919 in behandeling kwam, besloot men de discussie niet te notuleren; het resultaat van deze discussie was de uitspraak, dat de opvatting van de afdeling Groningen onjuist was, dat er ten onrechte weinig waardering voor de secretaris bleek te bestaan en dat het hoofdbestuur de suggestie van de afdeling Groningen niet wenste te volgen.

Daarmede was de actie tegen Schreve echter nog niet ten einde. De Centrale Commissie voor Beroepsbelangen kwam onverwacht met een voorstel voor de algemene vergadering van 1919 betreffende een reorganisatie van het secretariaat. Bij de bespreking van dit voorstel in de hoofdbestuursvergadering van 15/16 maart sprak men zijn verbazing erover uit dat over het voorstel tevoren geen overleg was gepleegd met de secretaris en men achtte het voorstel onvoldoende voorbereid.

Toen in de algemene vergadering van juli 1919 een afgevaardigde het waagde "door een vreemden zijsprong even amok te maken tegen den secretaris van het hoofdbestuur" werd hij onmiddellijk en afdoend door de voorzitter op zijn nummer gezet. "Dr. Schreve dien men van tegenwerking verdenkt", zo ongeveer sprak de voorzitter, "heb ik nu al deze maanden aan het werk gezien, overhard aan het werk gezien in het belang der Maatschappij en ter uitvoering van de gevallen besluiten". Daarmede was het vuurtje wel even geblust maar waren het oude élan en het oude vertrouwen nog niet hersteld. Kort daarop ontstond er een ernstig conflict tussen de voorzitter (Sikkel) en de secretaris, dat eindigde met een motie, waarin het hoofdbestuur over het gedrag van Schreve zijn afkeuring uitsprak.

Het behoeft ons niet te verwonderen dat de figuur van Schreve, met zijn historisch verworven positie in hoofdbestuur en Maatschappij en een man als Sikkel, met zijn ingrijpende hervormingsplannen, die hij bovendien gedurende de discussie nogal eens moest wijzigen, minder goed bij elkaar pasten. Het was voorheen zó dat iedere voorzitter voor een belangrijk deel steunde op de secretaris en zich veelal door hem liet leiden; bij Sikkel was dat allerminst het geval. Bij de discussies over de reorganisatieplannen van Sikkel, die in het eerste halfjaar van 1920 plaats vonden, beklagde de voorzitter zich in de hoofdbestuursvergadering van 5/6 juni 1920 over de geringe medewerking, welke hij van de zijde van Schreve ondervond.

Bij zijn benoeming tot voorzitter had Sikkel de voorwaarde gesteld dat veel zou worden vergaderd in Den Haag, waar hij zijn praktijk als keel-, neus-, oorarts uitoefende, maar Schreve had op een bepaald moment geweigerd naar Den Haag te komen. "Ik ben geen reizend secretaris" was zijn verweer. Bovendien had Schreve, die het niet geheel eens was met Sikkels plannen, op een bijeenkomst in Amsterdam desgevraagd verklaard dat deze voorstellen niet nodig waren geweest wanneer men niet de richting was uitgegaan, waartegen hij zich met hand en tand maar zonder succes had verzet. De tegenstellingen liepen zo hoog op dat Schreve in de buitengewone hoofdbestuursvergadering van 15 augustus 1920 niet aanwezig was en een telegram van hem in behandeling kwam, waarin hij ontslag vroeg uit een aantal commissies zonder opgaaf van redenen.

Maar ook daarmee was de tegenstelling tussen voorzitter en secretaris nog niet op zijn hoogtepunt. Bij een betrekkelijk onbelangrijke zaak (de commissie voor steun aan de Weense ziekenhuizen na het beëindigen van de eerste wereldoorlog, welke commissie over een aantal zaken opheldering vroeg) gaf Sikkel in een ingezonden stuk in het Tijdschrift een uiteenzetting, die ten onrechte belastend was voor de secretaris der Maatschappij. Toen Schreve daarop met een ingezonden stuk openlijk reageerde en een commissie van onderzoek eiste, was de toestand onhoudbaar geworden. In de buitengewone hoofdbestuursvergadering van 12 september 1920 waar deze onverkwikkelijke zaak uitvoerig werd besproken (en niet genotuleerd!) nam men in het bijzijn van Schreve een motie aan, luidende:

"1. dat het aan de leden van het hoofdbestuur verboden is om tegen een openbare schriftelijke uiting van een mede-lid, in

zijn kwaliteit gedaan, op te komen zonder nadere goedkeuring van het hoofdbestuur;

2. dat het hoofdbestuur, gehoord de uiteenzetting, wel aanneemt dat de secretaris met zijn ingezonden stuk meende het Maatschappij-belang te dienen, maar van oordeel is dat een hooger Maatschappij-belang, namelijk de eenheid van het hoofdbestuur, de secretaris had moeten weerhouden” enz.

Men mag wel zeggen een onverdiende motie van afkeuring.

Kort daarna kwam het in de algemene vergadering opnieuw tot een woordenwisseling en een meningsverschil tussen voorzitter en secretaris.

Wanneer dan de algemene vergadering van alle reorganisatievoorstellen van Sikkell slechts de aanstelling van een full-time secretaris aanvaardt, worden zowel Schreve als het hoofdbestuur voor een moeilijke keuze geplaatst. Op de oproep voor de functie van secretaris-penningmeester der Maatschappij tegen een aanvangsjaarwedde van f 10.000,- reageerden slechts twaalf sollicitanten, waarschijnlijk omdat men algemeen de mening was toegedaan dat Schreve deze post zou bezetten. Maar zijn naam kwam onder die van de sollicitanten niet voor. Uit de tevoren getroffen regeling, waarbij werd bepaald dat voor de in functie zijnde secretaris, indien deze geen full-time verbintenis zou ambiëren, het pensioen zou worden gebracht op het bedrag van zijn toelage (die inmiddels was gestegen tot f 2500,-) moet worden afgeleid dat de aandrang om Schreve te behouden niet groot was. Toen in de hoofdbestuursvergadering van 18 juni 1921 Kinkert vroeg waarom Schreve niet had gesolliciteerd, bleek dat deze gepikeerd was omdat het hoofdbestuur niet had laten blijken zijn aanblijven op prijs te stellen. Voor een functie die hij gedurende zeventien jaar had vervuld, behoefde hij niet te solliciteren, was terecht zijn mening. Kort daarna deelde hij mede niet in aanmerking te willen komen en een poging, die enkelen ondernamen om hem tot andere gedachten te brengen, faalde; zijn besluit stond vast.

Inmiddels waren de verhoudingen wel zó bedorven dat Schreve zelfs zijn functie niet kon blijven bekleden tot het ogenblik waarop de nieuwe functionaris zijn werkzaamheden zou aanvangen. Na de algemene vergadering van 3 juli 1921 trad hij af; het hoofdbestuur lid Buning werd aangewezen als waarnemend secretaris. Het erelidmaatschap van de Maatschappij, dat Schreve met algemene stemmen in 1922 werd verleend, kon nauwelijks een pleister op de wonde zijn.

De uitslag van de stemming bij de afdelingen over de benoeming van een ambtelijke secretaris-penningmeester, die op 19 november bekend werd, wees Dr. Schuckink Kool, directeur van de Gemeentelijke Geneeskundige Dienst te Utrecht, aan met 85 van de 144 stemmen. Maar het zat de Maatschappij in die dagen niet mee! Terwijl de benoeming 1 januari 1922 zou ingaan, ontving het hoofdbestuur op die datum een schrijven van Schuckink Kool, waarin deze mededeelde te zijn gezwicht voor de op hem van vele zijden uitgeoefende aandrang om in zijn tegenwoordige werkkring te blijven, dit onder aanbieding van zijn excuses voor de vertraging in de definitieve bezetting van de functie.

Opnieuw opende het hoofdbestuur de mogelijkheid tot solliciteren, daarbij ervan uitgaande dat reeds ontvangen sollicitaties, indien niet herroepen, zouden blijven bestaan. Deze keer was men gelukkiger. Op 24 april 1922 kon worden medegedeeld dat in de functie van secretaris-penningmeester was benoemd Dr. H. J. W. Droogleever Fortuyn, praktiserend geneesheer te Rotterdam en inspecteur van het gemeentelijk geneeskundig schooltoezicht te Rotterdam. Nader zou worden bekend gemaakt op welke datum de secretaris-penningmeester in functie zou optreden.

3. De periode Droogleever Fortuyn – 1921-1937.

Vrij kort nadat Droogleever Fortuyn in functie was getreden (medio 1922) deed zich al een incident voor, waardoor de positie van de secretaris-penningmeester in discussie kwam. In de hoofdbestuursvergadering van 1 en 2 maart 1924 oefende de secretaris-penningmeester schriftelijk kritiek uit op het z.g. pacificatie-voorstel van de voorzitter. Vele leden van het hoofdbestuur, die dit weinig elegant achtten, betwijfelden het of de secretaris-penningmeester wel zo kon handelen. "Waar haalt hij de bevoegdheid vandaan", vroegen velen zich af.

Toen de voorzitter verklaarde ervan op de hoogte te zijn geweest, stelde men, dat het de voorkeur zou hebben verdiend indien Droogleever Fortuyn zijn stuk had ondertekend namens de voorzitter. Maar de secretaris-penningmeester achtte het niet billijk dat hij het enige onmondige lid was van de gehele Maatschappij. Kort voordat de reglementaire herbenoeming voor vijf jaar aan de orde moest komen, deed zich een uitbarsting voor van de geleidelijk ontstane slechte verhouding tussen de secretaris-penningmeester en de secretaris van de Huisartsen-Commissie (Hamaker). De lange

waslijst van klachten, naar voren gebracht door Droogleever Fortuyn, die van mening was dat zijn positie door de heer Hamaker stelselmatig werd ondermijnd, was het gevolg van het verschil tussen beider karakter en bovendien van de sinds 1925 gewijzigde plaats, die de Commissies in de leiding der Maatschappij innamen.

Het hoofdbestuur zag zich genoodzaakt tot de instelling van een commissie van onderzoek, die alle aan weerszijden geuite klachten onderzocht en in haar rapport, dat zij in januari 1931 uitbracht, tot de conclusie kwam: "Grote terkortkomingen of belangrijke overtredingen van bevoegdheid in die mate dat de Huisartsen-Commissie en haar secretaris zich gebelgd mochten toonen in dien graad van hevigheid als zij gedaan hebben, heeft de commissie niet vermogen te ontdekken. Aan de andere zijde heeft de commissie ook aan de andere zijde geen zoo grove administratieve fouten ontdekt, dat het uitgebreide klachtendossier van den secretaris-penningmeester daardoor gemotiveerd werd". Weinig hoopvol voor de toekomst moest de commissie constateren dat beiden van elkaar menen dat ze voor hun taak volkomen ongeschikt zijn! De spanningen waren in die tijd nog zo zeer intern dat de herbenoeming voor vijf jaar in de algemene vergadering van 1927 geen enkele moeilijkheid opleverde.

Toen het einde van de optiejaren in zicht kwam en de tijd dreigde te verstrijken, waarbinnen de Maatschappij volgens het contract het recht had het pand Raadhuisstraat 20-22 voor f 60.000,- te kopen, deed zich een merkwaardige verwikkeling voor. Onverwacht bleek dat het pand onderhands was verkocht aan een derde; de eigenaar was naar het buitenland vertrokken en de nieuwe koper kon niet aansprakelijk worden gesteld voor het verbreken van de contractuele afspraak.

Als gevolg van deze gang van zaken vroeg het hoofdbestuur in 1929 opnieuw machtiging aan de algemene vergadering voor de aankoop van een eigen gebouw, waarbij de afdeling Utrecht de vraag aan de orde stelde of vestiging in Utrecht niet veel goedkoper zou zijn, terwijl deze stad meer centraal was gelegen. Het verweer van het hoofdbestuur was zwak; men voerde aan dat in Amsterdam belangrijke instellingen waren gevestigd zoals de Rijkverzekeringsbank en Centraal Beheer, dat in Amsterdam veel belangrijke internationale congressen werden gehouden en dat zowel de redactie als de drukker van het Nederlandsch Tijdschrift voor

Het bureau aan de Keizersgracht.

Geneeskunde aldaar waren gevestigd. Bij wijze van een hoffelijk gebaar trok de afdeling Utrecht toen haar voorstel in.

Kort daarop deed zich de gelegenheid voor tot aankoop van de erven Prof. Dr. Jan Pieter Veth van het pand Keizersgracht 327 omdat de verkoper het huis niet graag in de handen van speculanten zag en het een prettige gedachte vond dat de Maatschappij daarin zou worden gevestigd. Het pand Keizersgracht 327 was een monumentaal huis, gebouwd omstreeks 1650, dat al spoedig de naam van "Het Blauwe Huys" had verworven in verband met een opgetreden verkleuring van de gevelsteen. Op voorstel van de secretaris-penningmeester werd het pand, dat men op 1 mei 1930 zou kunnen betrekken, bij de aanvaarding door de Maatschappij herdoopt in "Het Huis met de Lantaarn".

Het duurde nog vrij lang voordat de verbouwing en aanpassing waren voltooid, mede omdat niet was voldaan aan alle voorschriften van de bouw-verordening der gemeente als gevolg waarvan het werk enkele weken stil kwam te liggen. Eerst op 15 november 1930 kon de feestelijke inwijding plaats vinden. De vele geschenken, gelukkig meestal in de vorm van een bedrag, en het feit dat "in de secretaris nuchtere geest, goede smaak, kunstzin en stijlgevoel op bewonderenswaardige wijze zijn verenigd", maakten het mogelijk tot een presentabel geheel te komen. Van de geschenken in natura werden vermeld: van het noordelijk district een statige staande Friese klok voor de gang, van Walcheren een pronkstuk van een oude Zeeuwse kast met de uit de wateren strevende leeuw in het wapen gebeiteld en van Rotterdam een prachtig tapijt voor het vergaderzaaltje van het dagelijks bestuur.

Voorzitter Planten sprak bij die gelegenheid een rede uit waarin hij een overzicht gaf van de geschiedenis van de huisvesting der Maatschappij alsmede van de ontwikkeling van het secretariaat.

Bij de herbenoeming van de secretaris-penningmeester in de besloten algemene vergadering van 1932 waren er wat problemen rondom diens persoon, omdat werd verondersteld dat hij geen persona grata was bij de regering. Er werden dan ook ter vergadering bezwaren gemaakt van de zijde van de afdeling Haarlemmermeer, waar men moeilijkheden met de secretaris-penningmeester had ondervonden. Niettemin vond de herbenoeming plaats met slechts één stem tegen en vier stemmen blanco.

Daags voor de algemene vergadering had in het hoofdbestuur een discussie plaats, die aan het licht brengt de merkwaardige opvat-

ting van de secretaris-penningmeester over zijn positie binnen het hoofdbestuur. Bij de discussie over een voorstel van de directeur-generaal van de Volksgezondheid betreffende wijziging van de bestuursamenstelling der Maatschappij-ziekenfondsen, waartegen Droogleever Fortuyn (als enige in het hoofdbestuur!) sterk was gekant, kwam de vraag aan de orde of het hem als ambtenaar van de Maatschappij zou zijn geoorloofd van zijn afwijkende mening in de algemene vergadering te doen blijken. Droogleever Fortuyn zelf was van mening dat hij, naast secretaris-penningmeester, ook adviseur was en dat hij in die functie had op te komen voor de belangen der geneeskundigen, ook al zou hij daarmee zijn eigen belang schaden. Vele hoofdbestuursleden hadden een tegengestelde mening en verklaarden het in elk geval te zullen betreuren indien de secretaris-penningmeester in de algemene vergadering het woord zou voeren.

Het hoofdbestuur, in het nauw gedreven door de minister en zijn directeur-generaal, vroeg zich toch al bezorgd af of men het voorstel door de vergadering zou kunnen loodsen, zodat zelfs de vraag ter sprake kwam of het wel gewenst was tot herbenoeming van de huidige secretaris-penningmeester over te gaan. Het voorstel bleek in de algemene vergadering echter geen enkele kans te maken zodat de secretaris-penningmeester niet in de verleiding kwam om het woord te voeren.

Toen in 1937 Droogleever Fortuyn de pensioengerechtigde leeftijd bereikte, liet de voorzitter bij het afscheid op zaterdag 3 juli 1937 in Hotel des Pays Bas te Utrecht geen twijfel erover bestaan dat in de laatste jaren sprake was geweest van een toenemende spanning tengevolge van een groeiende divergentie tussen de mening van het hoofdbestuur en die van de secretaris-penningmeester.

Bij de benoeming van een opvolger werd door de algemene vergadering aangedrongen op verlaging van het salaris, zoals dat in die tijd van malaise overal het geval was; als voorbeeld haalde men aan dat hoogleraren 1/4 van hun salaris moesten prijs geven. In de hoofdbestuursvergadering van 9 en 10 januari 1937 besloot men van de 26 kandidaten uitsluitend Lindenbergh uit Haarlem op de voordracht te plaatsen en na een lange discussie besloot men tevens (met 4 tegen 3 stemmen) het aanvangssalaris te stellen op f 9000,- met twee jaarlijkse verhogingen tot maximaal f 10.000,-. De buitengewone algemene vergadering van

april 1937 ging met een en ander akkoord, waarna Lindenbergh werd geïnstalleerd op 3 juli 1937.

4. De periode Lindenbergh – 1937-1941.

In de betrekkelijk korte periode, waarin Lindenbergh de functie van secretaris-penningmeester bekleedde, deed zich maar één incident voor, n.l. tijdens het hooglopende conflict tussen het hoofdbestuur en de voorzitters der Commissies (Huisartsen-Commissie en Specialististen-Commissie) in augustus 1940. Bij die gelegenheid werd in een gecombineerde groepsvergadering de secretaris-penningmeester der Maatschappij beschuldigd van insinuaties ten nadele van de besturen der Commissies. Het gevolg was dat Lindenbergh schriftelijk zijn ontslag indiende in de hoofdbestuursvergadering van 8 september. Toen de voorzitter (Schalij) evenwel aankondigde, dat hij zijn functie zou beëindigen wanneer Lindenbergh vertrok en hij in aansluiting aan die mededeling aan ieder der aanwezigen vroeg of men vertrouwen stelde in de persoon van de secretaris-penningmeester, antwoordden allen onvoorwaardelijk met "ja". Nadat Lindenbergh allen had bedankt, in het bijzonder de voorzitters der Commissies, merkte Van Cappellen op dat een verschil van mening niets te maken had met gebrek aan vertrouwen.

Bij de vele onverkwikkelijke zaken, die zich voordeden in de laatste maanden van het bestaan der Maatschappij tijdens de tweede wereldoorlog, voegden zich nog de moeilijkheden rondom de afwikkeling van het uit de omstandigheden voortvloeiende ontslag van de secretaris-penningmeester. Toen Lindenbergh in juli 1937 werd geïnstalleerd, ontving hij een benoeming voor vijf jaar, waarbij contractueel werd bepaald dat bij onvrijwillig ontslag twee jaar vol salaris zou worden uitbetaald. Bij de opheffing van de Maatschappij (eind 1941) kon Lindenbergh dan ook aanspraak maken op 2½ jaar salaris. Nu had men in het contract geen rekening kunnen houden met het einde van het voortbestaan der Maatschappij en in de vergadering van het dagelijks bestuur der Maatschappij, waarin het ontslag van Lindenbergh aan de orde kwam, bleef de vraag onbeslist of men bij de uitkering ineens de belastingkosten zou moeten vergoeden. Inmiddels hadden de Commissies op eigen gezag (zoals steeds) voor haar secretarissen reeds een in dit opzicht gunstige regeling getroffen. Het hoofdbestuur achtte

het echter onjuist dat de Maatschappij de belasting voor haar rekening zou nemen en besloot dan ook dit niet te doen.

De secretaris-penningmeester verklaarde in de hoofdbestuursvergadering van 23 november 1941 dat hij onmiddellijk zijn misnoegen over dit besluit te kennen had gegeven: "spr. is zelfs zóóver gegaan, het niet te accepteren, hij heeft dan liever niets dan dit, want hij moet dan een dusdanig bedrag aan belasting afstaan dat hij daarvoor niet de naam wil hebben dat hij goed bezorgd is, dan wacht hij liever af hoe de nieuwe bewindhebbers over hem oordeelen".

Toen iemand op de idee kwam om door middel van een levensverzekeringsmaatschappij een uitkering in termijnen tot stand te brengen, leek een acceptabele oplossing te zijn gevonden. Maar spoedig bleek dat een regeling in deze geest geen oplossing bood en voor Lindenbergh even ongunstig was als een uitkering ineens. Het probleem kwam opnieuw in behandeling in de laatste hoofdbestuursvergadering, die werd gehouden op 7 december 1941. Drie voorstellen kwamen ter tafel: dat de Maatschappij de belasting voor haar rekening zou nemen; dat het bedrag zonder meer ineens zou worden uitgekeerd (terwijl men wist dat Lindenbergh het niet zou accepteren) en een tussenvoorstel n.l. dat het verschil in belasting voor rekening van de Maatschappij zou worden genomen. Dit laatste voorstel werd met drie tegen twee stemmen aangenomen maar Lindenbergh voelde zich ten opzichte van de secretarissen der Commissies tekort gedaan. "Volgens de verordening zullen alle rechten en verplichtingen van de Maatschappij overgaan op het nieuwe lichaam. Spr. kan zich niet voorstellen dat de nieuwe bewindhebbers zich niet zullen houden aan zijn arbeidscontract, in ieder geval wil hij dat risico loopen".

Na een korte discussie besloot men zich eenvoudig te houden aan het genomen besluit, n.l. "dat wij het verschil betalen; dat geldt natuurlijk ook voor mej. Van Breemen". Dit besluit betekende het onbevredigende slot van de loopbaan van Lindenbergh als secretaris-penningmeester van de Maatschappij.

Het gevolg was dat Lindenbergh in dienst trad bij de artsenkamer op zijn gewone salaris. Na drie maanden werd het hem evenwel duidelijk dat hij ontslag moest nemen, hetgeen in die tijd niet zonder risico's was. Men liet hem van de zijde der bezetters echter met rust.

Daarmede was overigens de band tussen Lindenbergh en de Maat-

schappij na de oorlog niet verbroken omdat een formeel ontslag niet had plaats gevonden.

In het hoofdbestuur stelde men zich op het standpunt dat Lindenbergh niet op zijn post moest terugkeren omdat hij – zo meende men – voorheen niet in alle opzichten had voldaan en omdat zijn houding in de oorlog weliswaar niet on-eervol maar ook niet eervol was geweest. Men besloot te streven naar een oplossing waarbij naar buiten kon worden medegedeeld dat het hoofdbestuur en Lindenbergh het erover eens waren dat hij niet zou terugkeren.

Het valt echter te betwijfelen of de mededeling van de voorzitter in de algemene vergadering van december 1945 wel geheel juist was toen hij op een desbetreffende vraag antwoordde dat ten aanzien van Lindenbergh van weerskanten was besloten dat deze niet zou terugkeren en het hoofdbestuur voor deze functie nog niemand op het oog had.

Zo gemakkelijk ging het namelijk niet.

Lindenbergh ging niet akkoord met het standpunt van het hoofdbestuur en stelde dat hij een beroep op de algemene vergadering zou doen. Ook het gesprek dat Roorda op 8 december 1945 met hem had teneinde te trachten hem tot andere gedachten te brengen, had geen succes. Een en ander leidde ertoe dat in de hoofdbestuursvergadering van 2 maart 1946 een gesprek met Lindenbergh werd gevoerd.

Men werd het eens onder de voorwaarde dat de financiële regeling nader zou worden gezien.

In de hoofdbestuursvergadering van 11 juli 1946 deelde de voorzitter van de Raad van Beroep mede dat de schade was vastgesteld op f 20.000,- (gebleken was dat Lindenbergh bij zijn ontslag twee en een half jaar salaris als wachtgeld had ontvangen, dit overeenkomstig de desbetreffende bepaling in zijn overeenkomst).

In de hoofdbestuursvergadering van 16 februari 1946 werd Wibaut benoemd tot secretaris-penningmeester van de Maatschappij. De financiële regeling werd in de algemene vergadering van april 1946 vastgesteld.

HOOFDSTUK IX

DE MAATSCHAPPIJ EN HAAR ALGEMENE VERGADERINGEN

Uit de stukken is niet op te maken waarom men in de constituerende vergadering van 1 maart 1849 besloot de eerste algemene vergadering van de Maatschappij in Arnhem te houden. Waarschijnlijk hield dit verband met het feit dat het eerste geneeskundige congres, welk congres was opgezet door de Geneeskundige Courant maar niet doorging, eveneens te Arnhem was voorzien.

Het was het voorlaatste agenda-punt van elke vergadering om bij meerderheid van stemmen de plaats voor de volgende bijeenkomst te bepalen, waarbij men zich beperkte tot de grote en middelgrote afdelingen en er tevens voor zorgde dat zoveel mogelijk uiteenlopende landstreken werden bezocht. Hoewel het reglement aanvankelijk bepaalde dat de jaarlijkse algemene vergadering, die gewoonlijk twee dagen duurde, moest plaats vinden in de tweede helft van de maand juni, week het hoofdbestuur op uitdrukkelijk verzoek van de afdeling Dordrecht daarvan in 1878 af; het reglement van 1886 wees de eerste helft van juli aan als het tijdstip voor de jaarlijkse bijeenkomst.

Nadat de eerste algemene vergadering op maandag en dinsdag was gehouden, traden er vervolgens nogal wat wisselingen op in de dagen van de week, welke men het meest geschikt achtte, totdat men van 1853 af regelmatig op woensdag en donderdag vergaderde. Merkwaardig was het dat het hoofdbestuur in 1857 de vrijdag en de zaterdag als vergaderdagen had uitgekozen zonder dat de redenen daarvoor zijn te achterhalen maar op nadrukkelijk verzoek van de afdeling Zwolle, de stad waar de vergadering zou plaats vinden, werd deze te elfder ure toch verschoven naar woensdag en donderdag.

Een voorstel van de afdeling Groningen om de eerste woensdag en donderdag van de maand juli aan te wijzen als de dagen, waarop de algemene vergadering moest worden gehouden, welk voorstel

in de vergadering te Zwolle werd gedaan, werd met 30 tegen 20 stemmen verworpen. Niettemin had de eerstvolgende vergadering opnieuw plaats op woensdag en donderdag.

Toen op nadrukkelijk verzoek van de afdeling Maastricht, waar in 1882 werd vergaderd, werd afgeweken van de woensdag en de donderdag en in plaats daarvan maandag en dinsdag als vergaderdagen werden aangewezen, bleek dit zo goed te bevallen dat de algemene vergaderingen in het vervolg op maandag en dinsdag (en wanneer dat noodzakelijk was ook op woensdag) werden belegd. De reden voor deze wijziging was voornamelijk hierin gelegen, dat de leden van het hoofdbestuur zonder verzuim de zondag te voren nog een hoofdbestuursvergadering konden bijwonen waarin de amendementen, die op de voorstellen waren ontvangen, konden worden besproken en een standpunt kon worden bepaald. Op zondagavond had als regel ook de officiële ontvangst plaats door het bestuur van de plaatselijke afdeling, soms ook door het gemeentebestuur; in latere jaren woonden vertegenwoordigers van het gemeentebestuur en andere officiële personen de opening op maandagmorgen bij.

In 1894 maakte de afdeling Leerdam bezwaar tegen de gebruikelijke vergaderdagen (maandag en dinsdag) en zij stelde andere dagen van de week voor; de motivering van dit voorstel is niet on-interessant. De afdeling wees erop dat het houden van een receptie en een reünie op zondag "den schijn op de medici zou kunnen werpen, als werd door hen het nuttige van de Zondagsrust niet gevoeld"; bovendien waren maandag en dinsdag naar het oordeel van de afdeling bij uitstek ongeschikte dagen voor practiserende geneesheren. Want de medicus ten plattelande, die zich niet gemakkelijk kon laten vervangen, moest – zo hij de vergadering wilde bijwonen – tevoren zijn chronische patiënten bezoeken en het zou opvallen wanneer hij dat op zondag zou doen. "Zijn heimelijk vertrek wordt daardoor zeer bemoeilijkt, ja dikwijls te elfder ure mogelijk gemaakt" stond er in de toelichting op het voorstel. Voorts vroeg de afdeling zich af "of het niet de voorkeur zou verdienen de avondreceptie af te schaffen, althans de officiële, en de werkkraft en spirit te bewaren voor de dagen der eigenlijke bijeenkomsten".

Het voorstel werd nauwelijks besproken omdat de vertegenwoordiger van de afdeling niet aanwezig was, hetgeen bovendien aan de ernst van de argumentatie afbreuk deed en met algemene stemmen verworpen. Toen de afdeling in 1897 op de zaak terug wilde

komen, werd het desbetreffende voorstel te laat ingediend en, als zijnde niet urgent, door de algemene vergadering niet in behandeling genomen.

De localiteit waarin de vergaderingen werden gehouden, was in de eerste jaren nogal eens een stadsgehoorzaal of de vergaderzaal van de gemeenteraad of van het provinciaal bestuur. Later vergaderde men gewoonlijk in een concertzaal ter plaatse of in de sociëteit. De accoustiek was meestal slecht en met de groei van het aantal afgevaardigden gaf dat steeds grotere moeilijkheden, vooral wanneer moest worden gesproken van de plaats af aan één der tafeltjes waaraan men was gezeten. Dit leidde ertoe dat men steeds meer gebruik ging maken van een spreekgestoelte, waaraan echter andere bezwaren, zoals tijdverlies, waren verbonden.

In 1920 stond er inderdaad een catheder, bedekt met groen trijp, vóór de hoofdbestuursvesting waardoor het beklimmen van het spreekgestoelte werkelijkheid werd. "Iedere spreker moest er heen wandelen", schreef de verslaggever, "en van daaruit orenen. De slechte accoustiek van de zaal maakte dit tijdrovend en tooneelmatig gedoe noodzakelijk". De atmosfeer in de vergaderzaal werd gekenmerkt door een onvoorstelbaar dikke wolk van tabaksrook, die reeds na korte tijd viel waar te nemen. "Een leek die doktersvergaderingen bijwoont moet ons wel voor grappenmakers aanzien, wanneer wij het over hygiëne hebben. Op onze vergaderingen passen we die althans niet toe. Als regel stikte men in de tabaksrook en moest daarvoor meermalen een vergadering worden geschorst" schreef Van Rijnberk.

1. De wetenschappelijke werkzaamheden op de Algemene Vergaderingen.

De oprichters van de Maatschappij hadden zich voorgesteld dat naast de bevordering van de goede onderlinge verstandhouding en naast het streven naar verbetering van de geneeskundige wetgeving met het doel de maatschappelijke positie van de geneeskundigen op een hoger peil te brengen, een belangrijk deel van de werkzaamheden op de jaarlijkse bijeenkomsten van de vertegenwoordigers der afdelingen zou kunnen bestaan uit gezamenlijke beoefening van de wetenschap en de kunst. Waar de geneeskundigen des lands vergaderen mag worden verwacht dat zij nog iets anders bespreken dan hun persoonlijke belangen, was daarbij het uitgangspunt. Met dat doel waren tot de gewone werkzaamheden ge-

rekend het beluisteren van de openingsrede van de voorzitter en het aanhoren van, eventueel het nemen van besluiten omtrent, de verslagen van de hoofdbestuurder-secretaris en van een aantal vaste commissies, zoals die voor geneeskundige statistiek, voor geneeskunde politie en openbare gezondheidsregeling, voor geneeskundige plaatsbeschrijving en volksziekten en voor geschiedenis der geneeskunde. Daarnaast waren er buitengewone werkzaamheden voorzien in de vorm van wetenschappelijke mededelingen "te welken einde de leden zich in sectiën verdelen"; men dacht daarbij aan zeven secties waarvoor zich minstens zes leden per sectie zouden moeten aanmelden. De verdeling der secties, die ook in de Wet der Maatschappij was vastgelegd, luidde: anatomie en fysiologie, farmacologie en toxicologie, inwendige pathologie en therapie, chirurgie, verloskunde vrouwen en kinderziekten, psychiatrie en gerechtelijke geneeskunde en tenslotte geneeskundige politie en gezondheidsregeling.

En naast dat alles zouden tot de gewone werkzaamheden tijdens de algemene vergadering ook nog behoren het uitreiken van ereprijzen voor bekroonde boekwerken, uitvindingen en ontdekkingen en de beoordeling van verdienstelijke geneeskundige geschriften, gewichtige ontdekkingen en uitvindingen.

Van deze ambitieuze plannen is weinig terecht gekomen. Aan laatstgenoemde werkzaamheden kwam men in het geheel niet toe en zij werden dan ook bij de eerste reglementswijziging (1854) geschrapt.

Het werk van de commissies (voor de onderwerpen die de commissies in behandeling wilden nemen, moesten de afdelingen de gegevens aandragen) was al evenmin succesvol. Reeds in 1852 had de commissie voor de volksziekten, die wel in het bijzonder was aangewezen op de medewerking van de afdelingen, over gebrek aan gegevens door onvoldoende medewerking. In 1858 was de commissie voor de volksziekten niet aanwezig op de algemene vergadering maar zij had de hoofdbestuurder-secretaris laten weten dat slechts van zes afdelingen epidemiologische verslagen waren ontvangen. De commissie voor medische politie klaagde zich ernstig over gebrek aan bouwstoffen; zij had niets gedaan omdat zij niets kon doen; er was geen enkel antwoord ontvangen op de door haar gestelde vragen, die door de algemene vergadering tot een bepaalde lastgeving aan de afdelingen waren verheven. Op diezelfde vergadering moest de commissie voor de geschiedenis haar rapport met gelijke klachten beginnen; ook zij

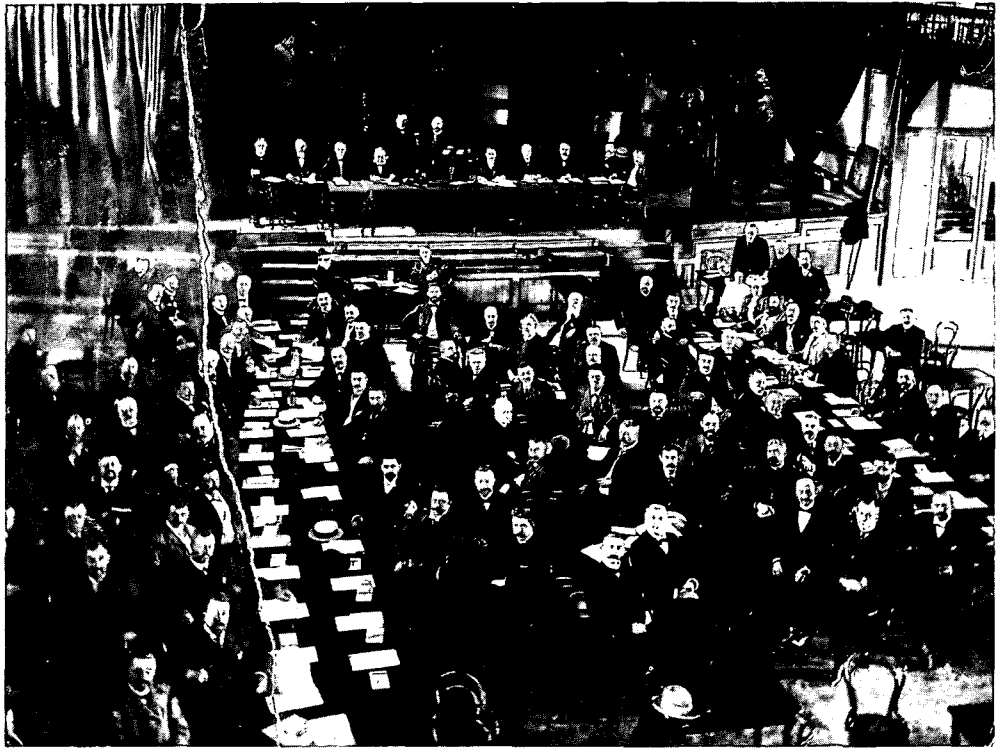

had generlei medewerking mogen ondervinden. De gang van zaken leidde ertoe dat de arbeid van de vaste commissies snel het werk werd van de secretaris alleen, waarbij het meermales voorkwam dat een rapport van de secretaris of van één der commissieleden aan de algemene vergadering werd aangeboden als rapport van de commissie zonder dat de leden de inhoud ervan kenden.

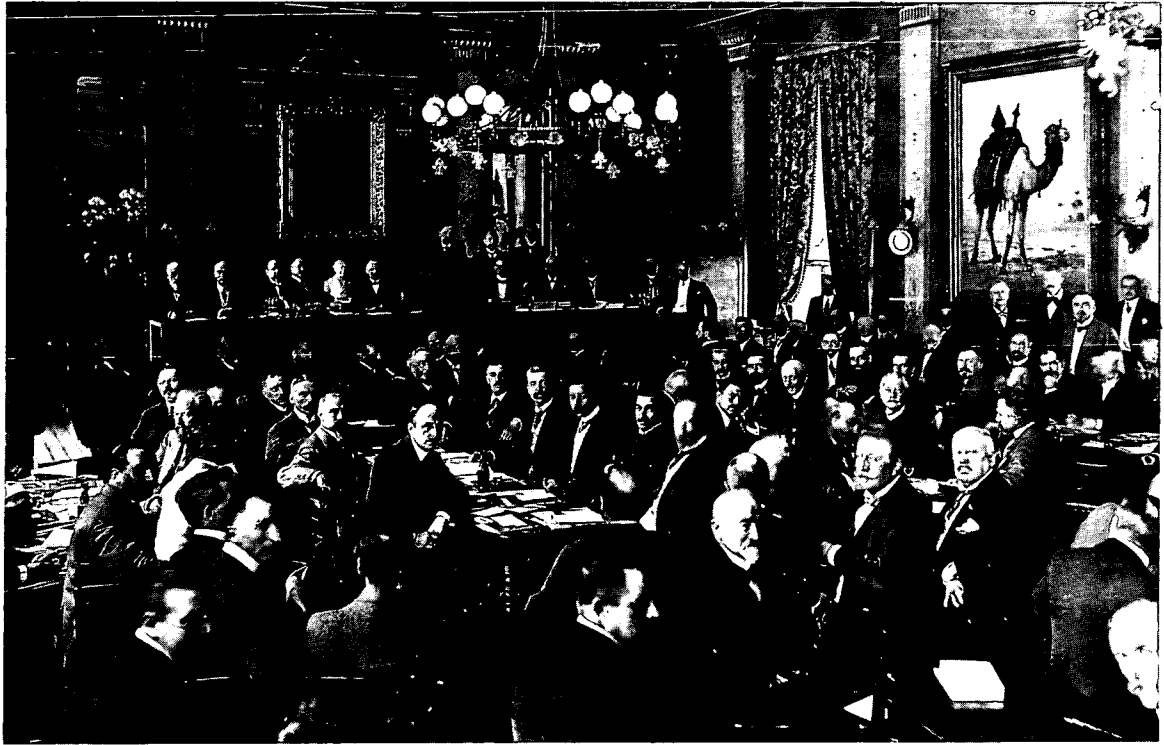
Toen het hoofdbestuur, in overeenstemming met deze werkelijke gang van zaken, aan de algemene vergadering van 1859 het voorstel deed tot benoeming voor de desbetreffende werkzaamheden van één gedelegeerde in plaats van een commissie, ging de algemene vergadering daarmee echter niet akkoord.

Hoewel er in de loop der jaren een aantal belangrijke rapporten op naam van vaste commissies verscheen, bleef het toch zo dat van gemeenschappelijke commissoriale arbeid geen sprake was. Daarom stelde het hoofdbestuur de algemene vergadering van 1896 voor de artikelen in het huishoudelijk reglement betreffende de vaste commissies te schrappen en daarvoor in de plaats te stellen dat voor de bestudering van onderwerpen, waarover een onderzoek werd verlangd, hetzij een tijdelijke commissie, hetzij een gedelegeerde kon worden benoemd. Met de aanvaarding van dit voorstel was de onbevredigende gang van zaken met de vaste commissies teneinde.

Met het andere onderdeel van de wetenschappelijke arbeid op de algemene vergadering, n.l. de secties, waarbij het de bedoeling was dat men praktijk-ervaringen zou uitwisselen en daarover zou discussiëren, had men het ook al niet gemakkelijk. In de eerste algemene vergadering (1849) verenigden de leden zich te zes uur in één der zalen van het gebouw waar de vergadering plaats vond (Muis Sacrum te Arnhem) maar uit hoofde van het geringe getal der aanwezigen (er waren er 30) kwam men overeen dat de reglementair bepaalde sectie-vergaderingen niet zouden plaats vinden en dat men gezamenlijk aan de wetenschappelijke beraadslagingen zou deelnemen; acht leden verklaarden zich ertoe bereid een wetenschappelijke mededeling te doen. In het daarop volgende jaar bleek uit de intekenlijsten dat slechts drie secties een voldoende aantal deelnemers konden verwachten. Men zou om half zes aanwezig zijn maar weinigen hadden op hun tijd gepast ("nogal eene fout der medici", schreef men in het verslag) en, onzeker van de opkomst, stelde de president der Maatschappij voor om, evenals het vorig jaar, één algemene sectie te houden.

Algemene vergadering Juli 1903 Buitensociëteit Zwolle.

Algemene vergadering Juli 1915 "Artis" Amsterdam.

In 1851 kwam duidelijk aan het licht dat deze spontane, onvoorbereide wetenschappelijke bijeenkomsten weinig zekerheid boden voor waardevolle discussies. Men kon tot drie sectie-vergaderingen komen, één voor anatomie en fysiologie bezocht door 15 leden en één voor verloskunde bezocht door 10 leden. In de derde sectie, waarin 36 leden zich hadden verenigd, voor speciale pathologie en therapie, had men de grootste moeite om op gang te komen. Toen de voorzitter van deze sectie-vergadering de heren, die enige bijdrage hadden te doen, uitnodigde daarvan aan de vergadering kennis te geven, meldde zich niemand aan. "Geen der aanwezigen zich tot het leveren daarvan bereid verklarende", schreef de verslaggever, "geeft de heer Evers in bedenking den heer Barning te verzoeken eenige mededeeling te doen aangaande de leer van Rademacher, naar aanleiding van het onlangs door Z.Ed. uitgegeven nummer van het tijdschrift voor geneeskundige ervaring. De heer Barning zegt liever aan die uitnodiging van den heer Evers geen gevolg te willen geven". Uiteindelijk brachten dan toch twee van de aanwezigen de discussie op gang. Terwijl in de komende jaren, afhankelijk van de belangstelling, afwisselend een aantal sectie-vergaderingen of één algemene wetenschappelijke bijeenkomst werd gehouden, deed zich geleidelijk-aan nog een andere factor gevoelen, die het wetenschappelijke werk bedreigde, n.l. het tijdgebrek. In 1860 moest men zich om deze reden beperken tot enkele mededelingen uit de praktijk. Met het oog op de factor van het tijdgebrek en op de geringe aantrekkelijkheid van de bijeenkomsten (men wist tevoren niet wat ter tafel zou komen) stelde het hoofdbestuur in 1861 een andere werkwijze voor. Op de agenda voor de algemene vergadering van 1861 stonden wetenschappelijke mededelingen "voor zoo veel daartoe (met vermelding van onderwerpen en hoofdpunten van behandeling of zamenvattingen van slotsommen) vóór 20 Mei zich sprekers schriftelijk bij den hoofdbestuurder-secretaris hebben opgegeven". Voor het eerst waren er twee sprekers, die in een korte samenvatting tevoren de punten voor de discussie hadden aangegeven: Coronel over de arbeid van vrouwen en kinderen in fabrieken en De Brauw over het gebruik van kinazouten. Maar, de tijd was kort, want terwijl de bijeenkomst om uiterlijk 1 uur zou aanvangen, was er van 2 tot 4 uur gelegenheid tot het bijwonen van een matiné musicale in de tuin van Het Park.

In 1862 had men vanwege de onverwachte behandeling van het wetsontwerp, regelende de geneeskundige verzorging, geen tijd

voor wetenschappelijk werk. In de jaren 1863 en 1864 waren er geen aanmeldingen van sprekers en dus geen bijeenkomsten. Daarom stelde het hoofdbestuur opnieuw een andere weg voor en in 1865 kondigde het aan dat leden werden opgeroepen voor wetenschappelijke exposities en demonstraties in de vorm van anatomische curiosa, tekeningen voor arbeiderswoningen en ziekenhuizen en chirurgische instrumenten. De periode tussen 1 uur en de gezamenlijke maaltijd van 5 uur was daarvoor beschikbaar. De bijeenkomst werd inderdaad gehouden maar in de komende jaren bleek dit evenmin de oplossing te zijn want in de jaren 1866 en 1867 had, ondanks de aankondiging, geen bijeenkomst plaats.

Totdat in 1869 Stokvis lid werd van het hoofdbestuur, voor wie het ontbreken van praktisch elke wetenschappelijke werkzaamheid een doorn in het oog was. In zijn openingsrede als voorzitter ter gelegenheid van de algemene vergadering van 1870, waarin hij de werkwijze binnen de Maatschappij fel bekritiseerde, zei hij met betrekking tot de wetenschappelijke taak van de Maatschappij: "vergapen wij ons niet aan den schijn van de woorden: het gemeenschappelijk beoefenen van wetenschap; ze zijn doode letters zoo lang ge uwe algemeene vergadering in den regel laat afloopen, let wel uwe zamenkomsten van medici uit alle oorden des lands, zonder dat er een wetenschappelijk vraagstuk ter gezamenlijke bespreking aan de orde is gesteld, of althans voldoende en ruimer gelegenheid tot wetenschappelijke mededeelingen is gegeven".

Aan het einde van de hoofdbestuursvergadering van september 1870, stelde Stokvis (die in deze vergadering zijn voorzitterschap afsloot) de vraag of het wetenschappelijk deel der algemene vergaderingen niet moest worden uitgebreid. Allen beantwoordden deze vraag bevestigend, maar hoe? Door het organiseren van een congres naast de algemene vergadering en toegankelijk voor iedereen tegen betaling, dan wel door de tweede dag van de algemene vergadering geheel te wijden aan wetenschappelijke werkzaamheden en deze dag voor niet-leden toegankelijk te maken? Men kwam er niet uit en besloot de vraag of men niet-leden tot het wetenschappelijke werk van de Maatschappij zou toelaten in de eerstkomende algemene vergadering aan de orde te stellen. Tevens stelde het hoofdbestuur voor de werkzaamheden in het vervolg te onderscheiden in maatschappelijke en wetenschappelijke (in plaats van in gewone en buitengewone), om daarmee tot uitdrukking te brengen dat het wetenschappelijk werk een integrerend onderdeel uitmaakte van een algemene vergadering en niet als

een buitengewone toegift kon worden beschouwd. Het wilde daarmee bereiken dat de bijeenkomst der afgevaardigden tevens een congres van de nederlandse genees- en natuurkundigen zou worden.

De algemene vergadering ging, zij het niet zonder aarzeling, met de voorstellen (inclusief de toelating van niet-leden tot de wetenschappelijke bijeenkomsten tegen betaling) akkoord, maar de praktische uitvoering werd geen succes, hoewel de onderwerpen en de sprekers gewoonlijk tevoren bekend werden gemaakt.

Nadat één van de leden van het hoofdbestuur (afkomstig uit de afdeling Twenthe) terloops de opmerking had gemaakt dat men de wetenschappelijke werkzaamheden op de voorgrond moest plaatsen door de gehele eerste vergaderdag daarvoor te reserveren en op de tweede dag de maatschappelijke vraagstukken te bespreken, kwam de afdeling Twenthe voor de algemene vergadering van 1873 met het voorstel om de eerste dag, nadat de voorzitter zijn openingsrede had gehouden en het verslag van de secretaris was behandeld, geheel te besteden aan wetenschappelijke werkzaamheden; de onderwerpen zouden drie weken tevoren moeten worden bekend gemaakt. Het voorstel werd met grote meerderheid aangenomen.

Omdat de eerste daarop volgende algemene vergadering was bedoeld als feestvergadering ter viering van het 25-jarig bestaan van de Maatschappij en daarom drie dagen duurde, kreeg men de gelegenheid om op wetenschappelijk gebied ruim "uit te halen"; de eerste dag was er een indrukwekkende voordracht van Donders over de ademhaling en van De Vrij over de kinabast en zijn alkaloiden; op de tweede dag spraken, in aansluiting aan de openingsrede van de voorzitter en de behandeling van het verslag van de secretaris, Rosenstein over typhus en febris typhoidea, Kuthé over de operatie van blaas-schede-fistels en tenslotte Van Andel over de therapie van de krankzinnigheid.

Tussen deze voordrachten door bezocht men het graf van Schreevoogt, waar hoofdbestuurslid Donkersloot als begin van zijn rede de volgende gevoelvolle woorden sprak: "Waarom M.H. ontvlugten wij het feestgewoel in gindsche stad, om ons op deze eenzame plek een wijle af te zonderen? Is hier misschien een ontdekking te doen voor onze wetenschap? Groeit hier misschien het levenskruid, dat alle problemen onzer kunst zal oplossen? Niets van dat alles, M.H. Wij worden allen herwaarts getrokken door de assche van een man, die zoo hoog stond in het leven, dat zelfs de dood

hem niet van zijn standpunt kon rukken, om wiens hoofd het zoo licht was dat zelfs de duisternis van het graf dien stralenkrans niet vermogt te breken", enz., enz.

Op den duur hield men zich echter niet volledig aan het besluit om aan de wetenschappelijke werkzaamheden meer ruimte te geven. Men behandelde, nadat de openingsrede van de voorzitter en het verslag van de secretaris waren gepasseerd, toch nog een aantal andere zaken, zodat de morgen vrijwel was gevuld en er voor de wetenschappelijke bijeenkomst, gezien het tijdstip waarop des middags de ontspanning begon, nauwelijks méér tijd overbleef dan voorheen. Bovendien bleef de aankondiging van de sprekers gebrekkig en moest men meestal genoegen nemen met één spreker én nog wat mededelingen uit de praktijk. In feite was er door het besluit van 1873 dan ook niets gewijzigd.

Het voortduren van die onbevredigende situatie bracht voorzitter Huet in 1881 tot een poging om in zijn openingsrede met nieuwe gedachten te komen over de inhoud van de algemene vergaderingen der Maatschappij. De tijd is gekomen, zo zei hij, voor het aanbrengen van even radicale veranderingen in onze algemene vergaderingen als waarvan sprake is in onze medische wereld; ernstig dient te worden overwogen welk karakter die vergaderingen moeten hebben; of zij zullen voortgaan met het op de voorgrond stellen van de sociale belangen van de geneeskundigen dan wel een verzamelaarsplaats moeten worden van allen, aan wie onze wetenschap lief is. Hij deed bij die gelegenheid het voorstel om de kring der leden uit te breiden tot alle nederlandse natuuronderzoekers.

Zijn openingsrede gaf aanleiding tot een voorstel van de afdeling Leiden voor de algemene vergadering van 1882 tot instelling van een commissie, die zou moeten nagaan of en, zo ja, in welke zin de inrichting der algemene vergaderingen wijziging behoefde; tekenend is het dat het voorstel door de vergadering werd afgezwakt zodanig dat aan het hoofdbestuur werd opgedragen na te gaan of de instelling van zo'n commissie wenselijk was.

Het hoofdbestuur besloot in positieve zin. Hoewel de commissie, die met het voorbereiden van de beantwoording van de gestelde vragen werd belast, klein was (zij bestond slechts uit drie leden) en minstens twee leden telde, die zich met de gang van zaken in de Maatschappij allerminst konden verenigen (Stokvis en Huet), kwam men niet tot een eensluidend antwoord op beide vragen. Wel was men het er spoedig over eens dat, voornamelijk met het

oog op de wetenschappelijke werkzaamheden, de algemene vergadering niet aan de eisen voldeed maar over geen van de drie mogelijkheden, die waren aangegeven om een meer bevredigende situatie te bereiken, kon de commissie tot een eensgezind oordeel komen.

Deze drie mogelijkheden waren: het houden van afwisselend het ene jaar een huishoudelijke vergadering in één van de kleinere afdelingen en het andere jaar een natuurkundig congres in één van de universiteitssteden; óf het organiseren door de Maatschappij van een natuurwetenschappelijk congres, gescheiden van haar algemene vergadering; óf een variatie op de eerste gedachte in die zin, dat van een algemene vergadering in één van de universiteitssteden het huishoudelijk gedeelte tot een minimum zou worden beperkt.

Omdat zij niet tot een beslissing kon komen stelde de commissie aan de algemene vergadering voor om aan de eerstvolgende algemene vergadering, te houden in één van de universiteitssteden, een wetenschappelijk congres te verbinden.

Het hoofdbestuur was allerminst opgetogen over het voorstel van de commissie. Het onthield zich van een pre-advies en stelde in de algemene vergadering ten principale de vraag aan de orde of de inrichting van de algemene vergadering wijziging behoefde, welke vraag met een overgrote meerderheid van stemmen negatief werd beantwoord; slechts één afdeling stelde zich achter de opvattingen van de commissie!

Wat er na deze uitspraken tenslotte van de sectievergaderingen overbleef waren in feite twee wetenschappelijke voordrachten, één op de eerste dag na de morgenvergadering en vóór de rijtoer (van 1 uur tot half 3) en één op de tweede dag van 1 tot 2 uur. Inhoud en spreker werden gewoonlijk tevoren bekend gemaakt nadat zij door het hoofdbestuur waren aangezocht.

Bij de reorganisatie van 1902 werd hierin opnieuw verandering gebracht.

In het rapport, dat de reorganisatie van 1902 voorbereidde, werd het mislukken van de sectievergaderingen toegeschreven aan de onvoldoende voorbereiding. De reorganisatie-commissie stelde voor om de twee jaar uitgebreide sectievergaderingen te houden en in het jaar, waarin geen sectievergaderingen zouden plaats vinden, twee wetenschappelijke voordrachten te organiseren; zowel de sprekers als de onderwerpen zou men tevoren aan de leden bekend moeten maken.

Aanvankelijk hield men zich aan deze voorstellen, die door de algemene vergadering werden aanvaard. In 1904 stonden als wetenschappelijke werkzaamheden op het programma van de algemene vergadering: sectievergaderingen met elk drie sprekers op maandmiddag en op dinsdagmorgen; in het daarop volgende jaar werden door twee bekende sprekers voordrachten gehouden. Wel gaf het uitgebreide sectie-programma al vrij spoedig aanleiding tot moeilijkheden in de vorm van tijdnood, vooral toen de maatschappelijke problematiek snel in omvang toenam. In 1906 moest de huishoudelijke vergadering op de tweede dag reeds om 8 uur 's morgens aanvangen (nog voor de sectievergadering van 10 uur dus) omdat de discussies op de eerste dag over het wetsontwerp tot beteugeling van besmettelijke ziekten te ver was uitgelopen.

In 1909, toen er van de twaalf voorstellen van de afdelingen slechts één (zegge één!) onverminkt werd aangenomen en alle andere werden afgewezen of door de voorstellers teruggenomen, kostte de behandeling van deze voorstellen zoveel tijd, dat slechts één uur overbleef voor een wetenschappelijke bijeenkomst. Bovendien speelde de organisatoren het vroege middaguur parten, waarop de ringrijderij begon in oude cheesen met gebogen panelen en dames en heren in oud-friese kostuums, gevolgd door een speciaal voor de geneeskundigen georganiseerde kaatswedstrijd. Het hoofdbestuur moest dan ook opnieuw het waarschuwend geluid laten horen dat de feestprogramma's teveel tijd (en geld) kostten. In 1913 konden, vanwege de omvangrijke ziekenfondsproblematiek die aan de orde was, in het geheel geen sectievergaderingen worden gehouden, ondanks het feit dat één der sprekers (Berdennis van Berkelom) zijn inleiding reeds aan de pers had gegeven. Van 1920 af, onder de toenemende druk van de maatschappelijke problematiek, moest men de tijd voor het wetenschappelijk werk beperken tot de eerste helft van de tweede dag (dinsdag van 9 uur tot half één); in 1922 kwam het wetenschappelijk programma opnieuw zodanig in de knel dat één der sprekers niet aan bod kwam. Tenslotte bleef, tot aan de ontbinding van de Maatschappij, het wetenschappelijke werk beperkt tot de morgen van de tweede dag.

2. De ontspanningsprogramma's tijdens de Algemene Vergaderingen.

Naast de huishoudelijke en de wetenschappelijke werkzaamheden .

Voorzitter Burger (links) in gesprek met secretaris Schreve (rechts). Algemene vergadering, 1919 te Alkmaar voor de deur van "De Harmonie".
(Uit "Het Leven" van 15 Juli 1919)

vormde de ontspanning tijdens de algemene vergaderingen een onderdeel, dat in de loop der jaren van een bescheiden gezamenlijke maaltijd uitgroeide tot omvangrijke, veel tijd vragende en kostbare feestelijkheden, waarbij de afdelingen elkaar de loef trachtten af te steken. Het was het onderdeel van de algemene vergadering dat vaak aanleiding gaf tot grote bezorgdheid bij het hoofdbestuur en tot zorgen bij de ontvangende afdeling, al waren deze zorgen, zoals hierna zal blijken, van geheel andere orde dan die met betrekking tot de wetenschappelijke activiteiten.

Tot en met het jaar 1858 beperkte zich de ontspanning tot het gezamenlijke diner aan het slot van de tweede dag waarvoor de leden "zich met vrachtvrije brieven konden opgeven bij de secretaris van de regelingscommissie". De avond van de eerste dag bracht men in die jaren door op de een of andere sociëteit, waar aan de bezoekers van de algemene vergadering altijd toegang werd verleend. Maar in enkele jaren ontwikkelde zich de ontspanning tijdens de algemene vergadering tot volledige feestprogramma's.

In 1859 legde de afdeling 's-Gravenhage de basis voor die feestprogramma's in de komende jaren door het organiseren op de avond vóór de eerste dag van een ontvangst op de sociëteit "De Vereeniging" in de Kazernestraat, waar de bewijzen van lidmaatschap, vaak ook aangeduid als diploma's, werden uitgereikt. Hiermede kon men zich toegang verschaffen tot de feestelijkheden zoals concerten, cabaret-voorstellingen e.d. en tot de bezienswaardigheden zoals musea, tentoonstellingen, ziekenhuizen, bijzondere medische instellingen enz. Daarnaast organiseerde de afdeling 's-Gravenhage op de middag van de eerste dag na de wetenschappelijke werkzaamheden een tentoonstelling van medische instrumenten en te 5 uur een eenvoudige gemeenschappelijke maaltijd à 2 gulden per couvert, gevolgd door muziek in de sociëteits-tent in Het Bosch. Na afloop van de algemene vergadering op de tweede dag had te 6 uur het feestmaal plaats à 5 gulden per couvert (met een halve fles wijn) in het stedelijk Badhuis te Scheveningen.

Op dat stramien breidde zich het feestprogramma in de komende jaren snel uit. Reeds ter gelegenheid van de algemene vergadering in 1860, die te Zutphen plaats vond, werd in de middag van de eerste dag een uittocht gearrangeerd; het programma vermeldde: "te 5½ ure afrijden naar de landbouwkolonie voor verwaarloosde knapen, de Nederlandsche Mettray, waartoe de rijtuigen van de leden der Zutphense afdeling beschikbaar werden gesteld; na de

Uittocht (rijtoer door het Dortsche eiland naar Willemsdorp) tijdens de algemene vergadering te Dordrecht in 1893.

terugkeer van deze leerzame excursie was er muziek van het regiment dragonders aan "Den Laatste Stuiver"; tenslotte was er om circa tien uur vuurwerk.

Een jaar later werd de ontvangst des avonds voor het begin van de algemene vergadering opgeluisterd met een Soirée Musicale et Declamatoire en was er op de middag van de eerste dag gelegenheid tot bijwoning van een Matiné Musicale, waarna om half zes de uittocht naar het Medumblikker Tolhek plaats vond, alwaar werd gedineerd. Des avonds was er een groot concert: Vauxhall (een soort cabaret-programma, dat werd genoemd naar het bekende theater van dezelfde naam in Londen) en tenslotte bal in de tuin en de lokalen van Het Park. In 1870 kwam daar nog bij, dat op de laatste dag na het feestdiner te 9 uur een groot bal werd georganiseerd op de bovenzaal van de sociëteit, die als naam droeg "Tot Nut en Vermaak".

Nadat in 1882 te Maastricht de leden van de algemene vergadering op zondagavond 7 uur door het gemeente-bestuur waren ontvangen onder aanbidding van de ere-wijn, was een dergelijke ontvangst in de komende jaren een vrij regelmatig voorkomend onderdeel van het toch al zo overladen feestprogramma. In latere jaren werden gedurende het feestdiner, na de officiële toasten, verschillende vormen van amusement gebracht waarbij het hoogtepunt (een kostbaar hoogtepunt!) werd bereikt te Amsterdam in 1894 toen negen toepasselijke tekeningen van Johan Braakensiek, toegelicht door Pijnappel, werden vertoond.

Langzamerhand had het ontspanningsprogramma een vaste vorm aangenomen; ontvangst op de avond vóór de eerste dag door de organiserende afdeling, soms met het gemeentebestuur (later geschiedde deze ontvangst veelal aan het einde van de middag van de eerste dag), een uittocht op de middag van de eerste dag met een bescheiden maaltijd en muziek in de avond; het feestdiner op de tweede dag en in aansluiting daaraan cabaret of andere vormen van vermaak. Een beeld van zo'n uittocht met rijtuigen geeft ons het verslag van de genoten ontspanning tijdens de algemene vergadering van 1896 te 's-Gravenhage waar men in 49 sierlijke landaurs van de Vijverberg naar de koperpletterij van de firma Enthoven te Delft reed om van daar via Huis ten Bosch en het landgoed van wijlen prins Frederik terug te keren naar Den Haag. "In diezelfde dankbare en opgewekte stemming zouden wij in het Kurhaus zijn aangekomen, zoo slechts god Pluvius of de Vechtwaterleiding op den Wassenaarschenweg hun werkzaamheden

Het hoofdbestuur tijdens de algemene vergadering, Juli 1904 te Breda.

Van links naar rechts:

P. W. Mari, Th. Haakma Tresling, C. J. Vaillant, M. Juda (penningmeester), A. Sikkel (voorzitter), E. C. van Leersum (hoofd bestuurder-secretaris), A. C. H. Moll, C. E. Daniëls (bibliotheecaris), S. J. Halbertsma, J. C. I. van der Hagen.

hadden uitgeoefend. Nu dit niet het geval was werden de 48 laatste rijtuigen van den stoet in een wolk van stof gehuld, die alle bereikbare openingen van het lichaam binnendrong en daar haar onaangename tegenwoordigheid deed gevoelen. Alle lavabo's en waschkommen, alle kleerschuiers en handdoeken van het Kurhaus werden dan ook in beslag genomen, om de deelnemers aan den rijtoer in zulk een toestand te brengen dat zij zich konden begeben naar den theaterzaal, waar de feestmaaltijd was aangericht voor ongeveer 225 deelnemers".

Wat rond de eeuwwisseling het stof op 's Heren wegen betekende, blijkt ook uit het verslag van de algemene vergadering te Breda in 1904 waar op 4 juli na afloop van de sectievergaderingen een demonstratie werd gegeven van het stof-vrij maken van de wegen met behulp van "Westrumite", een proef die door de Algemeene Nederlandsche Wielrijders Bond werd genomen. Het verslag vermeldt hierover: "Wij zagen hoe voortreffelijk stofwerend het Westrumite werkt, nadat die weg achtereenvolgens met een 10% oplossing (op 4 Juni), met een 8% oplossing (op 8 Juni) en met een 6% oplossing (op 30 Juni) was besproeid. Niettegenstaande op dit terrein een automobiel en een paar motorfietsen in vliegende vaart heen en weer reden was er geen spoor van stof te ontdekken, en zoodra zij het besproeide gedeelte verlieten waren zij in de bekende stofwolken gehuld. Maar gezien de kosten" (de proefneming kostte 252 gulden) zo besloot de verslaggever, "zullen we dus voorlopig nog wel in het stof blijven lopen op 's Heeren wegen".

Het gehalte van het gebodene tijdens het diner was niet altijd even hoog. Op de algemene vergadering te Leeuwarden (1909) werd men tijdens het feestdiner geruime tijd bezig gehouden met "Een lied op het Hoofdbestuur", samengesteld door collega Van Eden, waarin, gelijktijdig met het vertonen van een afbeelding of caricatuur ieder lid van het hoofdbestuur in dichtvorm werd getekend, kennelijk nog een nasleep van onze nationale ondeugd uit de vorige eeuw: het dichten. Als voorbeeld van dit werk volgt hieronder de schets van Juda als penningmeester van het hoofdbestuur:

Den penningmeester toont deez' plaat
 Den man die zorgt voor 't geld.
 Hij doet dit steeds zeer accuraat
 Hij heeft zich nooit verteld.

Hij zorgt voor weduwen en wees.
 Beheert de weerstandskas.
 De toekomst baarde ons veel vrees.
 Als Juda er niet was.

Het refrein, volgende op elke schets, dat alle aanwezigen mee-scandeerden of zongen, luidde:

Hij is de roem der Maatschappij
 Hoort wis op de eerste rij.
 Hij is een sierraad voor zijn stand.
 Men kent en roemt zijn naam door 't gansche land.

Soms was de boertigheid van een niveau, waarvoor we ons nauwelijks enige waardering kunnen indenken.

In 1910 werd te Tilburg na het feestdiner een blijspel opgevoerd onder de naam "In den hangenden druppel", waarin het volgende werd gedeclameerd:

Lied van den coli-bacil.
 Is me dat nou een leven.
 O, wat een nare tijd.
 Je zoudt er den brui aan geven.
 Met al die witte schijt.
 Vroeger was dat heel anders.
 Vroeger was 't een plezier.
 Toen scheten ze bruine klanders.
 Met een eed-len zwier.

Refrein: Maar tegenwoordig eet toch een elk
 Yog-hurt of wel Bulgaarsche zure melk.

O, wat kon 't lekker stinken.
 In zulk een dikke darm.
 Wij fabriseerden gassen.
 Die maakten flink alarm.
 Ach al die forsche winden.
 Knijpertjes zacht en fijn.
 Ach die zijn alle verdwenen.
 Uit is 't met ons festijn.

Refrein: . . . . .

Het feestprogramma bracht het hoofdbestuur zorgen in tweeërlei opzicht; in de eerste plaats moest er voortdurend voor worden gewaakt dat het normale werk niet in het gedrang kwam; dit gold met name het wetenschappelijke werk. De overige zorgen

lagen op een geheel ander terrein. Voor vele geneeskundigen was het bezoek aan de algemene vergadering de enige vakantie, die zij zich veroorloofden. Los van de dagelijkse druk der verantwoordelijkheden en tezamen met vrienden uit de studententijd, die men anders niet ontmoette, gedroegen velen zich uitgelaten, studentikoos en overmoedig; vooral tegen het einde van het feestdiner kwam dat vaak tot uitdrukking. Een vorm van ontspanning, die daartoe in het bijzonder aanleiding gaf, was het in Nederland in die tijd in zwang zijnde Café Chantant of Café Concert, een uitvoering van muziek en dans waarbij de artiesten zich soms tussen het publiek bewogen.

In 1894 kwam het de eerste maal voor op het feestprogramma na het slotdiner. Toen het in 1896 weer op het programma stond, schreef Daniels in zijn journalistiek verslag over de algemene vergadering: "Het komt mij voor dat de volgende feestcommissiën eens ernstig moeten overwegen of zij dit wellicht ook door iets anders kunnen vervangen of misschien geheel zouden kunnen doen vervallen. Ik meen dat velen met mij van oordeel zijn dat dit after-dinner nummer soms een vrij problematisch genot moet worden genoemd en daarom wellicht zonder schade gemist zou kunnen worden". Toen het voor de algemene vergadering van 1897 toch weer op het programma voorkwam, schreef Snoeck Henkemans in een ingezonden stuk over het "erg fatsoenlijk café chantant" dat zeker zal worden aangeboden: "Maar die mogelijkheid neemt niet weg dat het café chantant als maatschappelijk verschijnsel een bepaald karakter heeft en wel zulk een, dat café chantant en prostitutie ten nauwste verwant, ja zelfs onafscheidelijk zijn. Daartoe acht ik het voor het prestige onzer Maatschappij ongewenscht dat een dergelijk nummer op het officieel programma harer jaarvergadering voorkomt".

Welke moeilijkheden soms ontstonden, kan worden afgeleid uit de opmerking in de hoofdbestuursvergadering van 15 maart 1908, waarin het feestprogramma voor de algemene vergadering van dat jaar moest worden goedgekeurd en de heer Van Bruggen in overweging gaf "het café chantant te vervangen door muzikale voordrachten en er in ieder geval voor te zorgen dat er tusschen publiek en toneel een behoorlijke scheiding blijft". Toen in 1907 het café chantant aanvankelijk eveneens op het programma stond, werd dit gewijzigd in de revue van Henri ter Hall, aangezien de voorzitter meende "dat de waardigheid van de Maatschappij

medebracht dat zij zich met feesten van dergelijk allooi niet te veel inlaat”.

In zijn verslag van de feestelijkheden ter gelegenheid van de algemene vergadering van 1907, die in Utrecht werd gehouden, schreef Daniels hoe schitterend de echte opgewektheid, de prachtige rust en kalmte tijdens het slot-diner afstak bij de vroeger wel eens voorgekomen bachanaalachtige rumoerigheid.

Nog in een ander opzicht viel het feestprogramma van de algemene vergadering te Utrecht op; over de uittocht op de middag van de eerste dag naar Baarn en Soestdijk, vertelde de verslaggever: ”en toen het concert een einde nam, werden wij verrast door een alleraardigste attentie van de afdeeling Gooi en Eemland, die reeds zoo veel voor ons had gedaan. Er vormde zich een stoet fakkeldragers en de muziek stelde zich aan het hoofd, en zoo gingen wij in triomf naar het station (ongeveer 20 minuten gaans) omstuwd door al wat beenen had om te loopen en tot vroolijkheid en pret gestemd was. Zonder ons in het minst te hinderen waren er honderden van beide kunnen en allerlei leeftijd om ons heen, terwijl de bewoners van de vele villa's, die wij voorbij kwamen, niet alleen door het uitsteken van de vlag, maar ook door het ontsteken van bengaalsch vuur, en het aansteken van al het verlichtingsmateriaal in de openstaande vertrekken hunner woningen, het genot der wandeling op niet gering te achten wijze verhoogden. De reis naar huis verliep erg gezellig, voor een deel zeker het gevolg van de heerlijk ingerichte wagens der lokaallijn, die ons allen den uitroep ontlokte: ach, waarom hebben toch niet alle treinen in ons land zulke nette en practisch ingerichte rijtuigen als deze”.

De algemene vergadering van 1922, die te Maastricht werd gehouden, gaf het meest uitgebreide ontspanningsprogramma te zien dat men ooit had beleefd. Behalve het symphonie-concert op de vooravond (zondag) was er maandagmiddag een uittocht naar Valkenburg (bezichtiging van de ruïne, de gemeente-grot en de katakomben); op dinsdag een tocht naar Slavante (bezichtiging van de St. Pietersgrot en de ruïne); op woensdag bezichtiging van verschillende industrieën (de glas- en aardewerfabriek, de zinkwitfabriek) en desgewenst een tocht naar Heerlen met een bezoek aan de mijnen; voor donderdag werd de mogelijkheid gegeven om per auto naar Spa te gaan met een ontvangst en bezoek aan het stadhuis, de bronnen Ronnelet en Sauvière en een wandeling door de stad, terwijl men dan op vrijdag van Spa naar Remouchamps zou kunnen gaan voor een bezoek aan de grot aldaar (de zoveelste!).

Opnieuw moest het hoofdbestuur waarschuwen voor de al te tijdrovende en al te kostbare feestprogramma's.

Een voorbeeld van studentikoos en overmoedig gedrag van de deelnemers aan de algemene vergadering deed zich nog voor in 1927 bij de ontvangst op de zondagavond, voorafgaande aan de vergadering te Rotterdam. Er ontstond bijna een handgemeen met het publiek tijdens het openluchtconcert omdat de toehoorders het volle kunstgenot van hun entree-geld (twee kwartjes) wilden ontvangen en de dokters zich, ondanks herhaalde verzoeken om stilte, luidruchtig bleven gedragen. De leiding troonde de artsen snel naar de bovenzaal van de harmonie voor de officiële ontvangst. Maar het blaasorkest nam wraak; door het klaroengeschal in een potpourri uit Die Meistersinger was er van de toespraken geen woord te verstaan!

3. De samenstelling van de Algemene Vergadering.

Met betrekking tot de samenstelling van de algemene vergadering valt het op, dat van het begin af tot aan de reorganisatie van 1902 de afdelingen zich konden laten vertegenwoordigen door ieder willekeurig lid van de Maatschappij, mits dit lid maar niet tot het hoofdbestuur behoorde en mits in acht werd genomen dat één lid niet meer dan één afdeling tegelijk kon vertegenwoordigen. In het desbetreffende artikel van het reglement werd tot 1893 de vertegenwoordiging door een Maatschappijlid/niet behorende tot de afdeling nadrukkelijk genoemd; dit artikel luidde: "Elke afdeeling kan zich ter algemeene vergadering doen vertegenwoordigen door één gewoon lid uit haar midden of uit de gewone leden van andere afdeelingen gekozen".

In 1893 werd deze mogelijkheid niet geheel geëlimineerd maar niet meer zó expliciet genoemd; sindsdien luidde het desbetreffende artikel: "Elke afdeeling kan zich ter algemeene vergadering doen vertegenwoordigen door één gewoon lid der Maatschappij". Na de reorganisatie van 1902 kwam bedoelde mogelijkheid te vervallen. Het artikel van het huishoudelijk reglement dat de vertegenwoordiging regelde, luidde toen: "Elke afdeeling kan een der gewone leden, mits geen lid van het hoofdbestuur, naar de algemeene vergadering afvaardigen".

Merkwaardig is het dat de commissie die zich in 1925, tengevolge van diepgaande meningsverschillen, over de vertegenwoordiging van de afdelingen ter algemene vergadering moest beraden,

terug kwam op de oude gedachte en voorstelde te bepalen dat een afdeling zich ook door een lid van een andere afdeling kon laten vertegenwoordigen, zelfs zonder de restrictie dat één afgevaardigde slechts één afdeling kon vertegenwoordigen. Hierbij gold de overweging dat voor kleine afdelingen een eigen vertegenwoordiging wel eens te kostbaar zou kunnen zijn. Het hoofdbestuur ging na enige aarzeling akkoord maar beperkte de mogelijkheid door te stellen, dat hiervan slechts gebruik kon worden gemaakt met goedkeuring van het hoofdbestuur. De algemene vergadering (van 1925) sloot zich hierbij aan. Er is echter geen geval bekend waarin van de mogelijkheid gebruik werd gemaakt.

Het is begrijpelijk, gezien de grote ongelijkheid in het ledental van de afdelingen, dat bij de gebruikelijke vertegenwoordiging door één lid, het aantal stemmen, dat dit lid kon uitbrengen, bij herhaling aanleiding gaf tot meningsverschillen en tot wijziging van het huishoudelijk reglement. Van de aanvang af werd het aantal stemmen, dat een afgevaardigde kon uitbrengen, afhankelijk gesteld van het aantal leden van de afdeling, die hij vertegenwoordigde. De relatie had een aflopend karakter zodanig, dat het aantal leden waarmede één stem meer werd verkregen, geleidelijk groter werd, n.l. 10, 20, 30, 40 en 50, terwijl een afdeling met meer dan 150 leden maximaal 6 stemmen kon uitbrengen.

Bij de reorganisatie van 1902 werd dit systeem ongewijzigd overgenomen. Amsterdam als de grootste afdeling bracht toen 6 stemmen uit. Met de groei van het aantal leden werd het systeem al spoedig als onbillijk gevoeld. Daarom werd in 1908 een wijziging aangebracht in die zin, dat de verhouding tussen het aantal leden en het aantal door de afgevaardigde uit te brengen stemmen onverminderd naar boven werd doorgetrokken met dien verstande, dat, boven de 100 leden, elke honderd leden méér recht gaf op één stem méér. Amsterdam had toen bij 335 leden 8 stemmen.

Met het ontstaan van de grote meningsverschillen tussen huisartsen en specialisten in de Maatschappij werden de grote afdelingen, die uiteraard de meeste specialisten onder hun leden telden, zich bewust van de waarde van de stemmen op de algemene vergadering; zij drongen aan op een herziening. Dit leidde tot een reglementswijziging in 1918 waarbij de verhouding tussen het aantal leden van de afdeling en het aantal stemmen van de afgevaardigde zó werd geregeld, dat beneden 100 leden voor elke 25 leden één stem werd toegekend en boven 100 leden voor elke 40 één stem en wel ongelimiteerd.

Deze wijziging had uiteraard belangrijke consequenties voor de grote afdelingen. In 1919 had de afdeling Amsterdam 15 stemmen, de afdeling Rotterdam 8, de afdeling Utrecht 9 en de afdeling 's-Gravenhage 10 stemmen; gezamenlijk brachten deze afdelingen op de algemene vergadering bijna een derde van het aantal stemmen uit. Dat ging velen te ver bij de grote interne spanningen tussen huisartsen en specialisten, die hun afspiegeling vaak vonden in de tegenstelling tussen grote en kleine afdelingen. Daarom werd van de commissie, die de reglementswijziging voor de algemene vergadering van 1925 moest voorbereiden, extra aandacht voor dit onderdeel gevraagd.

Het bezwaar, dat velen voelden tegen de bestaande verhouding, was hierin gelegen, dat het bezoek aan de kringvergaderingen, waarin de beschrijvingsbrief voor de algemene vergadering werd behandeld, in de grote steden als regel bedroevend gering was, zodat Snoeck Henkemans uit 's-Gravenhage kon verklaren: ik heb mijn 10 tot 11 stemmen steeds uitgebracht namens maximaal 25 leden.

De commissie kwam dan ook met een voorstel, dat voor de grotere afdelingen een drastische beperking inhield. Zij stelde voor om het aantal leden, dat recht zou geven op één stem meer, te laten opklimmen van 20, 30, 40 enz. tot 70 en vervolgens voor elke 70 leden één stem meer toe te kennen. Het voorstel gaf aanleiding tot een uitgebreide discussie in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde. Zo werd voorgesteld het aantal uit te brengen stemmen afhankelijk te stellen van het aantal leden, dat bij de behandeling van de beschrijvingsbrief in de afdelingsvergadering aanwezig was geweest; ook werd gesuggereerd de mogelijkheid te openen tot vertegenwoordiging van de afdeling door meer dan één afgevaardigde, zelfs werd het invoeren van een maximum van 7 stemmen voorgesteld; de afdeling Amsterdam had voorgezegt dat zij, gezien haar ledental van 542 op het totale aantal Maatschappijleden van 3394, het recht op 24 stemmen zou kunnen claimen!

Toch werd het voorstel van de commissie in de algemene vergadering van 1925 aangenomen, zij het met de toezegging van het hoofdbestuur dat opnieuw studie van de vertegenwoordiging van de afdelingen zou worden gemaakt; Amsterdam liep in afwachting daarvan terug van 16 naar 12 stemmen.

De commissie, die het vraagstuk opnieuw moest bestuderen, kwam (het kon moeilijk anders) met een uitbreiding, die praktisch de

oude toestand herstelde. Amsterdam kreeg toen opnieuw 16 stemmen. Omtrent de toevoeging van de commissie om bij de behandeling van voorstellen, die staande de algemene vergadering zouden worden ingediend, aan elke afdeling slechts één stem toe te kennen, werd door het hoofdbestuur negatief geadviseerd; de toevoeging werd door de algemene vergadering niet overgenomen.

In de laatste jaren van het bestaan van de Maatschappij vóór de oorlog van 1940, brachten de grote afdelingen het volgende aantal stemmen uit: Amsterdam 20, 's-Gravenhage 15, Rotterdam 11 en Utrecht 10; daarnaast waren er 5 afdelingen met 1 stem, 9 afdelingen met 2 stemmen en 20 afdelingen met 3 stemmen. Gezamenlijk brachten de grote afdelingen ongeveer een kwart van het aantal stemmen uit. Over het bezwaar dat één persoon zoveel stemmen zonder de mogelijkheid van nuancering uitbracht, werd vaak geschreven in ingezonden stukken maar dit heeft nooit tot concrete voorstellen geleid.

De invloed van sommige "vaste" vertegenwoordigers van een aantal grote afdelingen, was bepaald bepaald belangrijk, zoals die van P. H. Kramer uit Rotterdam en Oldenburg den Broeder uit 's-Gravenhage. Maar ook naar vertegenwoordigers van betrekkelijk kleine afdelingen, die regelmatig aanwezig waren, werd wel geluisterd, al was hun invloed uiteraard kleiner. Nord uit Zwolle, Jonkers uit Tiel en Staverman van Walcheren waren "figuren" op de algemene vergadering, die een eigen betoogtrant bezaten en naar wie zeker werd geluisterd.

Aanvankelijk was de discussie-toon op de algemene vergaderingen over het algemeen rustig en zakelijk, zelfs bij de reorganisatie van 1902 toen de problematiek van de vakbelangen-behartiging aan de orde was, die een uitgebreide pennenstrijd had teweeg gebracht. Maar in de emotionele jaren tussen 1912 en 1915, toen de grondslag moest worden gelegd voor de sociale onafhankelijkheid van de artsen, veranderde dat en werden gedurende de algemene vergaderingen steeds meer redevoeringen gehouden, die op politieke vergaderingen niet zouden hebben misstaan; het werd ook meer en meer de gewoonte na dergelijke redevoeringen te applaudiseren.

Zo was in de algemene vergadering van 1912 het debat tussen Van Bruggen en de sociaal-democratische arts Berdenis van Berkelom over het bindend besluit inzake de ziekenfondsen het glanspunt van de bespreking. De tegenstanders van Berdenis van Berkelom, en dat waren praktisch alle aanwezigen, waren eens-

gezind in hun hulde voor de overtuiging, die er uit diens woorden sprak en voor de wijze, waarop die overtuiging tot uitdrukking werd gebracht. Men applaudisseerde luid en één der aanwezigen verklaarde dat hij nog nooit tevoren de nederlandse taal zo schoon had gevonden!

In wezen veranderde er niets in de vriendelijke onderlinge bejegening toen men kort daarop te maken kreeg met een andere benaderingswijze, die van de arts-socialist Heyermans. Deze sloeg meer de toon aan van de tribune, waarbij het niet duidelijk was wie hij bedoelde met "ons" en met "wij" en waarbij er in de ondertoon zelfs iets gromde van een bedreiging van de zijde van het proletariaat. In die jaren was de eensgezindheid in de algemene vergaderingen groter dan ooit tevoren!

Maar de sfeer werd anders bij de strijd tussen huisartsen en specialisten; men kreeg toen te maken met wat de verslaggever noemde "de vloek der welbespraaktheid". Het recept daarvoor was volgens Van Rijnberk: de spreker achte niets onbelangrijk, maar hij achte zichzelf het allerbelangrijkst; hij schrikke voor geen enkele gemeenplaats terug; bij gebrek aan oorspronkelijke gedachten herhale hij wat anderen tevoren reeds hebben gezegd en hij lasse om de zes woorden een "mijnheer de voorzitter" in; wel-sprekendheid is wat anders!

Als gevolg van deze verwickelingen alsmede van de aard van de ter vergadering aan de orde zijnde onderwerpen en de wijze, waarop die werden behandeld, trad er in de laatste twintig jaren vóór de liquidatie van de Maatschappij ook een verandering op in de samenstelling van de algemene vergadering. Voorheen was het bijwonen van een algemene vergadering voor velen de enige "uitgang", die zij zich konden veroorloven en hun aandacht was dan ook meer gericht op de ontmoeting van vrienden en studiegenoten dan op de zaken, die aan de orde kwamen. Maar de gelegenheid om de praktijk te ontvluchten nam sterk toe toen de auto zijn intrede deed en ook andere verkeersmogelijkheden zich uitbreidden; daarbij kwam nog dat de algemene vergadering veel van haar aantrekkelijkheid ging verliezen zodat er niemand meer heen ging, die er niet in de een of andere functie moest zijn.

In 1933 constateerde de voorzitter in zijn herdenkingsrede voor Professor Kouwer dat de medische hoogleraren praktisch niet meer deelnamen aan het werk in de Maatschappij. De verslaggever van de algemene vergadering verklaarde dat zulks hem niet verbaasde. De zaken, die in behandeling komen, hebben – zo stelde

Discussie op de algemene vergadering Breda 1934 dr. Posthuma met het rapportenboekje in de hand.

hij – weinig aantrekkelijks; meestal gaat het om materiële beroepsbelangen waarbij de debatten nodeloos lang zijn, blijk geven van onenigheid aan de top en onverdraagzaamheid tussen de functionarissen.

In de algemene vergadering ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Maatschappij (1924), die in verband met de compromis-oplossing van Burger de "Unie van Utrecht" werd genoemd, deed zich tijdens het feestdiner een nieuw verschijnsel voor. De Engelenbak, een kleine club van trouwe bezoekers van de algemene vergadering, die zich, onder leiding van de grote opposant Leydesdorff, kritisch zouden uitlaten over alles en nog wat nadat de officiële speeches achter de rug waren. Tot ieders verbazing presteerde de club het om bij haar 10-jarig bestaan een verslag van haar "buitengewone vergadering" met foto te zenden naar het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde, waar men echter van oordeel was dat dit verslag niet in de verenigingsverslagen thuis hoorde; dus zond men het terug met de mededeling dat men het met belangstelling had gelezen.

Vrouwen waren op de algemene vergadering vóór 1940 een hoogst zeldzame verschijning, zozeer zelfs dat de commissie, die de studie omtrent de vertegenwoordiging der afdelingen ter algemene vergadering, had gemaakt, in haar voorstel (1925) formuleerde: "Elke afdeeling kan één harer leden naar de algemeene vergadering afvaardigen mits hij geen lid van het hoofdbestuur is"; het werd niet gecorrigeerd. Toch was in 1922 (voor de eerste maal) een vrouw als afgevaardigde aanwezig, n.l. collega Hengeveld van Zwolle, die ook het woord voerde; maar het bleef bij die ene keer.

Wat te denken van de reactie van het hoofdbestuur toen in 1936 bleek dat de dames van de leden uitgenodigd om aanwezig te zijn bij de cabaret-voorstelling na afloop van het feestdiner. Het moest naar de mening van het hoofdbestuur niet meer gebeuren! "Veel leden zullen zich niet vrij voelen als er dames bij het cabaret aanwezig zijn" meende de voorzitter en anderen vielen hem daarin bij "omdat uit een oogpunt van respect voor de vrouw absoluut geen dames moeten worden toegelaten bij het cabaret; zoo gaan we steeds verder op den verkeerden weg. Straks laten we de dames nog toe aan het diner!"

Op zondag 20 oktober 1940 had, na twee maal te zijn uitgesteld, in Krasnapolsky te Amsterdam de laatste algemene vergadering plaats in een onwezenlijke sfeer, mede als gevolg van de opval-

lend grote harmonie die er heerste en van de uitzonderlijk korte duur. Om kwart voor vier stond men na amper twee uur vergaderen weer in de Warmoesstraat en behoorde de 91e en laatste algemene vergadering oude-stijl tot het verleden.

HOOFDSTUK X

DE NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER GENEESKUNST NA DE OORLOG 1940-1945

1. Een moeilijk begin.

Nadat de vijandelijkheden op 5 mei 1945 waren beëindigd, kon Wibaut als één van de actieve te Amsterdam wonende leden van het Centrum van het Medisch Contact (het medisch verzet) op 7 mei 1945, de dag waarop te Wageningen de formele capitulatie van het Duitse leger in ons land plaats vond, met toestemming van het Militair Gezag en van de Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid het gebouw Keizersgracht 327 betreden en weer voor de Nederlandse artsen in bezit nemen. Kort daarop (donderdag 10 mei) had in vertrouwde omgeving de eerste vergadering van de leidende figuren van de Nederlandse artsen plaats. In deze vergadering deed Specken, die de leiding op zich had genomen van het Medisch Contact in het Zuiden na de bevrijding in september 1944, verslag van de daar genomen maatregelen: de instelling van een Centrale Commissie voor de Volksgezondheid als advieslichaam voor het militair gezag, de instelling van een commissie voor het ziekenfondswezen en de uitgave van een contactblad. Men was er bewust niet toe overgegaan de afdelingen te doen herleven en voelde er het meeste voor het Medisch Contact nog een jaartje te laten voortbestaan.

Eén van de eerste vragen, die in de vergaderingen van het Centrum aan de orde kwamen, was of men zo snel mogelijk moest overgaan tot de heroprichting van de Maatschappij. Het is opvallend dat enkele leden daarvoor aanvankelijk weinig voelden en de voorkeur gaven aan het laten voortbestaan van het Centrum totdat de belangrijkste zaken, zoals de organisatie van de gezondheidszorg en het ziekenfondswezen, zouden zijn geregeld. Zij vreesden dat in het andere geval het dynamische karakter zou verdwijnen en de oude machteloosheid tengevolge van de onderlinge verdeeld-

heid, zoals die voor de oorlog bestond, de artsen in deze belangrijke zaken buiten spel zou kunnen plaatsen. In diezelfde vergadering werd echter al gesignaleerd dat men in Haarlem genoeg had van het autoritaire optreden van Medisch Contact en dat de oude bestuurders van de Huisartsen Commissie en de Specialisten Commissie bezig waren "in een geest die tegen het M.C. was gericht". Men sprak in genoemde vergadering over een Maatschappij, die aanvankelijk uitsluitend uit M.C.-leden zou bestaan, waarbinnen de verkiezing van de nieuwe besturen zou moeten plaats vinden. "Wanneer we dan de volksgezondheidscontacten in handen hebben, dan is er geen bezwaar en kunnen we in de afdelingsbesturen onze mensen duwen", zo redeneerde men.

Het werd evenwel spoedig duidelijk dat aan een snelle heroprichting van de Maatschappij niet was te ontkomen, alleen al op grond van de praktische omstandigheid dat slechts op die wijze het beheer over de eigendommen van de Maatschappij kon worden herkregen; bovendien had van het begin af een aantal leden van het Centrum toch behoefte aan een duidelijk mandaat van de nederlandse artsen en deze leden kregen spoedig de overhand.

Hetzelfde verschil van mening en dezelfde twijfel ten aanzien van een snelle herleving van de Maatschappij, kwam tot uitdrukking in de eerste landelijke conferentie van Medisch Contact op zaterdag 16 en zondag 17 juni 1945 te Utrecht, waar Brutel de la Rivière als voorzitter van het Centrum een summier verslag deed omtrent de gang van zaken in de voorbije oorlogsjaren. Hij bracht daarbij tot uitdrukking hoezeer de solidariteit van de artsen een rol had gespeeld bij het bereiken van de resultaten in de strijd tegen de Artsenkamer en de Vereniging van Ziekenfondsartsen; bezorgdheid sprak uit de vraag die hij stelde: "zal de artsenorganisatie in de toekomst haar saamhorigheid weten te bewaren?" Erkend diende volgens hem te worden dat die solidariteit effectiever had gewerkt bij een autoritaire wijze van werken dan bij een democratische werkmethode het geval zou zijn geweest en hij eindigde zijn openingsrede op de volgende wijze: "Wij zijn hier om de democratische bestuursvorm te herstellen en dit heeft de volle instemming van het Centrum. Niettemin moeten wij ons opgedane ervaring ten nutte maken voor het verkrijgen van een effectief werkend bestuursapparaat aan het hoofd van onze nieuwe Maatschappij. De democratische beginselen zullen tot uitdrukking moeten komen in de wijze waarop dit bestuur zal worden gekozen en waarop het verantwoording zal hebben te doen van het gevoerde

beleid, maar anderzijds zullen deze beginselen daar halt dienen te houden, waar zij belemmerend zouden gaan werken voor de efficiëntie van het bestuur. Anders gezegd, de artsen zullen aan dit bestuur een grotere uitvoerende macht moeten toekennen teneinde het in staat te stellen op de meest krachtige wijze het werktuig te hanteren dat wij allen gezamenlijk dit bestuur zullen overhandigen, te weten onze loyale medewerking, het prijs geven van onze individualistische reactiewijze op elk gebied, waarop de artsen gezamenlijk moeten optreden, en het algemeen vertrouwen”.

Deze door Brutel voorzichtig uitgesproken lichte voorkeur voor een tot op zekere hoogte autoritaire wijze van besturen was in ons land vlak na de bevrijding geen op zichzelf staand feit. Het was dezelfde problematiek die op het politieke vlak in Nederland aan de orde was. Verschillende leidinggevende figuren waren van mening dat de voor-oorlogse parlementaire democratie had gefaald en dat zo lang mogelijk moest worden gewacht met het herstel daarvan; in de overgangstijd zouden koningin en kabinet regelend moeten optreden. In tegenstelling tot de gang van zaken in België en Noorwegen, waar vrijwel onmiddellijk na de bevrijding de voor-oorlogse volksvertegenwoordigingen (die zichzelf inmiddels hadden gezuiverd) werden bijeen geroepen, gebeurde dat in ons land niet, ondanks de herhaalde toezegging van de toenmalige minister van Justitie, Mr. Van Heuven Goedhart, dat de Raden, Staten en Kamers met volledige bevoegdheden onmiddellijk in werking zouden treden. Men vreesde namelijk dat op die wijze van een totale vernieuwing van het politieke bestel en van het verdwijnen van de oude politieke partijen niets terecht zou komen. Eerst op 20 november 1945 sprak de Koningin een voorlopige Staten-Generaal (het Nood-parlement) bij de opening toe.

Op de eerste landelijke bijeenkomst van de nederlandse artsen d.d. 16 en 17 juni 1945, waarin men uitsprak dat er een nieuwe Maatschappij moest komen, die zich bewust diende te zijn van een andere doelstelling (“zij zal naast het behartigen van de artsenbelangen, haar werk in dienst van ons volk moeten stellen”) noemde de voorzitter de her-oprichting van de Maatschappij en het continueren van het Centrum nog verschillende punten. Maar hoe het geven van leiding door het Centrum in de opbouw-periode verenigbaar zou zijn met een snelle her-oprichting van de Maatschappij was niemand duidelijk. Er werd van de vergadering uit sterk aangedrongen op het voortbestaan van het Centrum als leidinggevende instantie; in de vorm van een motie wilde men het

mandaat daartoe verlenen. Na onderling beraad verklaarde het Centrum evenwel vast te houden aan een door de daartoe aange-
wezen afgevaardigden op korte termijn gekozen leiding. Het Cen-
trum zou richtlijnen voor afvaardiging en kandidaatstelling ont-
werpen, zich in de interim-periode (die met het oog op de zuive-
ring op zes weken werd geschat) met de leiding belasten en zich
daarbij aanvullen met de destijds afgetreden H.B.-leden Van
Valkenburg, Jansma en Wessel, dit als blijk van waardering voor
hun optreden in 1941. In de middag van de tweede dag gaf Chr.
Mol, huisarts te Etten, een uiteenzetting over een "Organisatieplan
voor de Volksgezondheid", maar alle goede voornemens en alle
vrome wensen ten spijt kwam daarbij al onmiddellijk een aantal
verschillen van opvatting tot uitdrukking waardoor – naar later
bleek – Mol sterk was gedesilluseerd.

De eerste algemene vergadering van het Medisch Contact had
plaats op 1 en 2 september 1945. Brutel karakteriseerde de sfeer
op de volgende wijze: "De gehele vergadering van 1 en 2 Sep-
tember draagt een veel meer zakelijk karakter dan de bijeenkomst
in Juli, maar al ontbreken de betuigingen van dank en vertrou-
wen, welke in Juli zo kwistig werden toegezwaaid, ook in deze
vergadering werd het vertrouwen, hetwelk werd gevraagd in de
vorm van goedkeuring van genomen besluiten, zonder reserves
verleend en evenzo een zeer algemeen gestelde machtiging aan het
voorlopig hoofdbestuur tot het nemen van nodige maatregelen in
vragen, die onmiddellijke voorziening eisen".

Een voorlopig hoofdbestuur van 15 leden werd gekozen door af-
gevaardigden van 57 afdelingen, die per 100 leden één stem
mochten uitbrengen met een maximum van 4 stemmen per af-
deling.

De vergadering ging akkoord met een voorstel van het Centrum om
de Maatschappij-ziekenfondsen te bundelen in een federatie met
een eigen bestuur en tenslotte werden de nodige voorzieningen ge-
troffen om Brutel de la Rivière als voorzitter geheel vrij te maken
voor het Maatschappij-werk, terwijl Wibaut en De Vreeze een
part-time functie zouden blijven vervullen.

Het nieuwe hoofdbestuur stond voor twee moeilijke problemen:
het ontwerpen van de structuur voor een nieuw op te bouwen
Maatschappij en het opstellen van een plan voor de reorganisatie
van het ziekenfondswezen (waarbij men de oude tegenspelers weer
zou ontmoeten).

Zo er ooit behoefte bestond aan eensgezindheid en solidariteit

onder de artsen, dan was het wel op dat moment in de geschiedenis. In weerwil evenwel van alle goede voornemens direct na de bevrijding en ondanks de oproep van de leiding tot eensgezindheid, werden in korte tijd de tegenstellingen tussen leiding en leden groter dan ooit tevoren en ontstond er een verwarring onder de artsen, zoals men die voor de oorlog niet had gekend; men kreeg te maken met het ongedisciplineerd optreden van afdelingen en leden in een omvang, welke men nimmer had meegemaakt.

Het hoofdbestuur stond voor een uiterst moeilijke opgave! Kort na de algemene vergadering van het Medisch Contact op 1 en 2 september 1945 was er onder de artsen sprake van grote onrust en groeiende ontevredenheid, voor het ontstaan waarvan verschillende oorzaken waren aan te wijzen. Al spoedig wekte de gang van zaken bij de zuivering in het algemeen en aan de universiteiten in het bijzonder, bezorgdheid en verontwaardiging. Aan het slot van genoemde algemene vergadering gaf men daaraan uitdrukking in de vorm van een motie. Teleurgesteld was men voorts over de negatieve reactie van kabinetsformateur Beel op de algemeen uitgesproken wens van de artsen dat voor volksgezondheid een afzonderlijk departement zou worden gesticht. Een andere zaak, die veel ergernis wekte, was het voortbestaan van het politie-ziekenfonds dat in de bezetting tot stand was gekomen, terwijl de Maatschappij scherp tegen "verticale" ziekenfondsen was gekant. In het overleg verklaarde de minister van Justitie dat hij in het voortbestaan van een afzonderlijke geneeskundige verzorging voor de politie een dienstbelang zag en dus niet voornemens was aan het verlangen van de artsen tot opheffing van het fonds gevolg te geven. Voorts irriteerden het herstel van het autopark in Nederland en de wijze waarop daarbij prioriteiten werden afgewogen (een onmogelijke opgave overigens) velen, evenals de wijze waarop soms van de aanwezige auto's gebruik werd gemaakt. Herhaalde bezwaarschriften aan de bevoegde instanties leverden aanvankelijk weinig op. Het zo noodzakelijke geduld was er ook bij de artsen niet (10 maanden na de bevrijding was 80 procent van de artsen in het bezit van een motorvoertuig).

Maar, erger dan dat alles was het feit dat van de zijde van de overheid geen enkele poging in het vooruitzicht werd gesteld om te komen tot reorganisatie van het ziekenfondswezen teneinde het onrecht, dat de artsen naar hun mening was aangedaan bij de invoering van het ziekenfondsenbesluit in 1941, te herstellen. Toen begin oktober 1945 de Stichting van de Arbeid het voorstel deed

om de loongrens voor de sociale verzekering (inclusief het ziekenfondswezen) te verhogen van 3000 gulden tot 3750 gulden was voor velen dan ook de maat vol. De afdeling Wageningen en twaalf artsen te Enschede ondernamen een actie waarbij men poogde medestanders te vinden voor het standpunt dat het werk voor de ziekenfondsen diende te worden neergelegd wanneer niet voor een bepaalde datum een duidelijke honorarium-verhoging zou zijn doorgevoerd. Welke omvang de ontevredenheid had bereikt, bleek uit de 1300 adhesie-betuigingen aan het adres van de enschedese artsen, die hun actie ondernamen buiten het afdelingsbestuur om. Een mededeling van het voorlopige hoofdbestuur "Ter voorlichting en geruststelling" kon de rust niet doen weerkeren en de leiding zou spoedig ervaren dat de eeuwenoude waarheid "vandaag geprezen en morgen verguisd" nog onverkort gold.

De stemming onder de artsen werd steeds slechter, terwijl de afnemende solidariteit een teken was van een groeiende divergentie tussen leiding en afdelingen, respectievelijk leden. Naast de afdeling Wageningen en de artsen uit Enschede, hadden de artsen-deelnemers van het Plattelandsfonds Zwolle hun contract opgezegd tegen het advies van het afdelingsbestuur in; zij deden hiervan mededeling aan het Staatstoezicht op de Ziekenfondsen maar niet aan het hoofdbestuur, terwijl toch bekend was dat tussen het hoofdbestuur en het Staatstoezicht onderhandelingen over de honoraria gaande waren. De afdeling Delft handelde nog merkwaardiger toen zij op 29 november 1945 aan het hoofdbestuur mededeelde dat was besloten ultimo maart 1946 de medewerking aan de ziekenfondsen te beëindigen en dat van dit besluit kennis was gegeven aan de ziekenfondsbesturen en aan het Staatstoezicht. Na een interventie van het hoofdbestuur schreef de afdeling op 6 december evenwel dat de brieven nog niet waren verzonden omdat men eerst de reactie van het hoofdbestuur op de mededeling had willen afwachten!

Hoewel de algemene vergadering van december 1945 had besloten de medewerking aan het politie-ziekenfonds ongewijzigd voort te zetten tot 1 april 1946 teneinde de overheid in de gelegenheid te stellen een oplossing te vinden, besloot de afdeling Dordrecht nauwelijks een week later, in strijd met dit besluit, de leden van het politie-ziekenfonds met ingang van 1 januari 1946 uitsluitend als particuliere patiënten te behandelen. De afdeling stuurde daarbij aan het hoofdbestuur dezelfde gestencilde circulaire, die zij

aan alle afdelingen had gezonden en weigerde een afgevaardigde van het hoofdbestuur te ontvangen.

Met betrekking tot de vervoersmogelijkheden, waarover het hoofdbestuur zich reeds verschillende malen tot de overheid had gewend, kreeg men te maken met soortgelijke ongedisciplineerde gedragingen. In Amsterdam had zich buiten de afdeling om begin 1946 een comité van artsen gevormd dat artsen opwekte tot een administratieve staking ingeval er op korte termijn geen oplossing voor het vervoersvraagstuk zou komen en de afdeling Zeeuws Vlaanderen Oostelijk Deel schreef op 25 januari 1946 aan de Hoofdinspecteur en aan alle afdelingen (met een afschrift van de brief aan het hoofdbestuur) dat voorbereidingen waren getroffen om op 1 maart op de meest effectieve wijze in een administratieve staking te gaan.

Dat alles leidde ertoe dat de voorzitter in een "Beroep op de leden" zijn verontrusting tot uitdrukking bracht waarbij hij vroeg om een duidelijke uitspraak van de meerderheid der leden dat men dergelijke acties afkeurde. "Aan een dergelijke uitspraak heb ik persoonlijk een dringende behoefte omdat, sinds mijn ogen zijn open gegaan voor de werkelijke betekenis van deze verschijnselen, ik er geen prijs op stel voorzitter te zijn van een vereniging waarin de bovengenoemde verschijnselen door de grote meerderheid van de leden en van de afdelingen niet scherp worden afgekeurd", schreef hij op 4 maart 1946 in het officiële orgaan van de Maatschappij. Maar die openlijke afkeuring kwam niet en in plaats daarvan schreef de afdeling Friesland-Noord dat de heren Brutel en Heringa de (weliswaar foutieve) uitingen niet alleen moesten zien als het ontoelaatbaar afwijken van de disciplinaire baan maar ook als een poging om het hoofdbestuur te doen weten hoe de stemming was bij vele artsen als gevolg van de wijze waarop het hoofdbestuur door de autoriteiten werd behandeld.

Toen het in de loop van 1945 duidelijk werd dat de directeur-generaal van de Volksgezondheid de mening was toegedaan dat het ziekenfondsenbesluit diende te worden gehandhaafd als een in wezen en opzet nederlands stelsel (eventueel ontdaan van "duitse insluipsels" zoals het leidersbeginsel) en de gang van zaken in de volksvertegenwoordiging erop wees dat van een nieuwe ziekenfondswetgeving voorlopig geen sprake zou zijn, besloot het hoofdbestuur, gelet op de vele uitingen van ontevredenheid omtrent de honorering, daarover onderhandelingen met de bevoegde instanties te openen. Daarnaast had het hoofdbestuur, met het oog op de

toekomstige reorganisatie van het ziekenfondswezen, de z.g. grote adviescommissie ingesteld, bestaande uit vertegenwoordigers van de erkende plaatselijke verenigingen die werden aangewezen op districtsbijeenkomsten. Het hoofdbestuur wilde zich langs deze weg op de hoogte stellen van de inzichten en meningen van de ziekenfondsartsen. Van deze besluiten deed het hoofdbestuur mededeling in de algemene vergadering van Medisch Contact op 29 en 30 december 1945.

Ondanks de reeds gesignaleerde uitingen van ontevredenheid (Wageningen, Zwolle, Enschede) over de gang van zaken in het ziekenfondswezen en ondanks het wijdverbreide ongeduld, werd een afkeuring van het door het hoofdbestuur gevoerde beleid voorkomen waarschijnlijk door de mededeling van de voorzitter dat onderhandelingen over de honorering op gang waren gebracht en dat het hoofdbestuur bij deze onderhandelingen uitging van de noodzakelijkheid van een aanzienlijke verhoging op grond van: de uitbreiding van het aantal ziekenfondsverzekerden en de daarmee gepaard gaande beperking van de particuliere praktijk, de gestegen kosten van levensonderhoud en de gestegen praktijkkosten. Het voorstel van het hoofdbestuur, eveneens gedaan in de algemene vergadering van december 1945, om de situatie met betrekking tot het politie-ziekenfonds ongewijzigd te continueren tot 1 april 1946 omdat de onderhandelingen over een afzonderlijke regeling met het R.V.B.-tarief als uitgangspunt uitzicht boden op een naar het oordeel van het hoofdbestuur redelijke en aanvaardbare oplossing, maakte echter geen schijn van kans; de meerderheid van de algemene vergadering wenste buiten het ziekenfondswezen enkele overeenkomst met bepaalde groepen uit de bevolking aan te gaan.

Toen het hoofdbestuur vervolgens voorstelde de bestaande situatie in elk geval te continueren tot 1 april 1946 om de overheid in de gelegenheid te stellen de nodige maatregelen te nemen, kostte het moeite om de vergadering "mee te krijgen". Bij de stemming werden 127 stemmen voor en 75 stemmen tegen uitgebracht. Het resultaat van de aangekondigde onderhandelingen met de ziekenfondsen, waarbij naast het Staatstoezicht op de Ziekenfondsen ook de Prijsbeheersing was betrokken, was teleurstellend; het tegenvoorstel bleef ver beneden de bedragen waarvan het hoofdbestuur bij de onderhandelingen was uitgegaan. Desondanks was het hoofdbestuur van mening dat dit voorstel als het maximaal bereikbare diende te worden geaccepteerd.

Van de grote advies-commissie voor het ziekenfondswezen, waarin het tegenvoorstel in eerste aanleg aan de orde werd gesteld, was de meerderheid, ondanks de vele bezwaren, bereid tot aanvaarding daarvan, zij het onder de voorwaarde dat de overeenkomst slechts voor één jaar zou gelden, dit onder het motief: beter een half ei dan een lege dop. Maar toen allerwege protesten werden vernomen, neigde de advies-commissie in een tweede vergadering ertoe terug te komen op het eerder ingenomen meerderheidsstandpunt en zij besloot het hoofdbestuur te adviseren over deze belangrijke zaak een buitengewone algemene vergadering een uitspraak te laten doen.

De, overeenkomstig dit advies belegde, buitengewone algemene vergadering vond plaats op 13 april 1946 en was gewijd aan twee brandende problemen: het ziekenfondsvraagstuk en de moeilijkheden rondom het vervoer. Met het oog op de strubbelingen die het hoofdbestuur verwachtte, deed de voorzitter bij de opening een merkwaardige uitspraak toen hij zei: "Het hoofdbestuur ziet in dit geval de algemene vergadering niet in de eerste plaats als het soevereine lichaam, dat als hoogste college in de Maatschappij opdrachten geeft aan het H.B., maar als een advies-college". De geanimeerde discussie die, zoals begrijpelijk is, daarop volgde had tot resultaat dat men met vrijwel algemene stemmen besloot een eventuele uitspraak van de vergadering aan een referendum onder de leden te onderwerpen.

Het hoofdbestuur deed in deze algemene vergadering zijn uiterste best om het honoreringsvoorstel aangenomen te krijgen. Het vestigde onder meer de aandacht op de ernstige complicaties die zouden optreden bij een eventuele afwijzing en enkele bezadigden wezen er op ter ondersteuning van het voorstel dat men bij een conflict de sympathie van het publiek zou verspelen en dat bovendien was te verwachten dat de van meer belang zijnde reorganisatie van het ziekenfondswezen door een conflict zou worden gestagneerd. Maar degenen, die meenden dat het hoofdbestuur "maar eens flink met de vuist op tafel moest slaan" en dat moest worden gezegd: "als gij ons onze zin niet geeft, dan houden wij er mee op", kregen de overhand. De vergadering wees met 131 stemmen tegen 93 stemmen voor het honoreringsvoorstel af, daarbij evenwel in een motie tot uitdrukking brengende dat, hoe noodzakelijk men een behoorlijke honorering ook vond, een grondige reorganisatie van het ziekenfondswezen belangrijker werd geacht. De stemming, die in de buitengewone algemene vergadering heers-

te, wordt het beste getypeerd door de reactie op de vraag van één der teleurgestelde hoofdbestuursleden (Roorda) aan de vergadering of men met het opzeggen van de overeenkomsten bedoelde dat men ook het werk voor de ziekenfondsen zou staken wanneer de eisen niet werden ingewilligd. Spontaan riepen een aantal geprikkelde afgevaardigden "ja! ja!"

Bij het in aansluiting daaraan gehouden referendum spraken zich 2174 leden uit tegen en 412 leden voor het honoreringsvoorstel, terwijl 117 stemmen van onwaarde werden uitgebracht. De onverwacht grote deelneming aan het referendum was een duidelijke waarschuwing aan het adres van de leiding. Overigens bleek later dat vele afdelingsbesturen aan hun leden richtlijnen hadden gegeven hoe te stemmen.

Toen kort daarop de onderhandelingen met de ziekenfondsen werden overgenomen door de inmiddels opgerichte Vereniging voor Beroepsbelangen (met als onderafdelingen de Landelijke Huisartsen Vereniging en de Landelijke Specialisten Vereniging) en deze onderhandelingen een splend karakter dreigden te krijgen, werd op 21 september 1946 in een gecombineerde vergadering van het hoofdbestuur en de besturen van genoemde onderafdelingen (voor welke vergadering ook de artsen-leden van de Ziekenfondsenraad waren uitgenodigd) besloten de contracten met de ziekenfondsen op te zeggen. Onmiddellijke gevolgen voor de verzorging van de ziekenfondsverzekerden had deze opzegging niet, maar zij droeg wel bij tot het bereiken van overeenstemming over de honorering. Begin 1947 kwam een "Gentlemen-agreement" tot stand tussen de Maatschappij en de ziekenfondsorganisaties, dat voor de Prijsbeheersing aanvaardbaar bleek te zijn.

Wat had men bereikt? Bij de onderhandelingen, die na opzegging van de contracten werden gevoerd, was de onderhandelingsdelegatie van de huisartsen uitgegaan van een abonnementsbedrag van 7 gulden per ziel per jaar voor de niet-apotheekhoudende huisarts. Het uiteindelijke tegenvoorstel van de ziekenfondsen resulteerde in een bedrag van f 4,68, waarvan f 0,43 door de ziekenfondsen werd beschouwd als een bijdrage voor een pensioenvoorziening, die uitsluitend over de eerste 3000 zielen zou worden uitbetaald. Aan het honoreringsvoorstel was gekoppeld het con amore aanvaarden door de Maatschappij van de verhoging van de welstandsgrens tot f 3750,-.

In de vergadering van de Landelijke Huisartsen Vereniging (L.H.V.) ontmoette het voorstel, dat door het bestuur met een

positief advies werd gebracht, veel tegenstand. Het verslag vermeldt daarover dat de voorstanders zich niet behoefden te laten horen want "zij werden ruimschoots gecompenseerd door de voorzitter die zich heeft uitgeput in het op utiliteitsgronden aanvaardbaar verklaren van het voorstel". Het resultaat van deze inspanning was dat het voorstel met 3/4 van de stemmen werd aanvaard, maar daarmee was men er nog niet! Twaalf afdelingen, voornamelijk gelegen in het noorden van het land, voelden zich door de aanvaarding van de welstandsgrensverhoging ernstig benadeeld en beschouwden het als een grote tekortkoming in het beleid van de landelijke besturen dat zij zich onvoldoende rekenschap hadden gegeven van de draagwijdte van het voorstel en onvoldoende inzicht bleken te hebben in de belangen van een grote groep van de leden. Er werden dan ook in verschillende afdelingen acties ondernomen om de artsen ertoe te bewegen hun medewerking aan de ziekenfondsen te beëindigen. Maar door de ruiterlijke erkenning van de zijde van het L.H.V.-bestuur dat men fouten had gemaakt en door de toezegging dat de besturen van de L.H.V. en de Landelijke Specialististen Vereniging (L.S.V.) zouden worden uitgebreid met leden uit de periferie, kon worden voorkomen dat bedoelde afdelingen zich uit het verband van de landelijke verenigingen losmaakten. De geprikkelde stemming die er heerste, werd bovendien gevoed door een mededeling van de minister in de Tweede Kamer dat de voorzitter van de Maatschappij hem in een telefonisch onderhoud had gezegd dat de loongrens-verhoging geen onoverkomelijke moeilijkheden zou geven.

De stemming binnen de Maatschappij kwam in het bijzonder tot uiting in de constituerende vergadering van 1 en 2 februari 1947. De voorzitter verklaarde in deze vergadering prijs te stellen op een duidelijke afkeuring door de vergadering van de gevoerde acties maar de vergadering wilde een motie van die strekking niet in behandeling nemen; na intern overleg verklaarde de voorzitter dat het hoofdbestuur genoeg zou nemen met de gevoerde discussie! De betreffende rust, die in deze sector na het bereiken van het gentlemen-agreëment met de ziekenfondsen intrad, zou maar van korte duur zijn.

2. De herleving van de Maatschappij.

De heroprichting respectievelijk herleving van de Maatschappij

ging anders dan men had gehoopt en zich tegen het einde van de bezetting had voorgesteld.

Oorspronkelijk was men ervan uitgegaan dat het Medisch Contact zou kunnen worden erkend als de nieuwe artsen-organisatie, die de plaats van de oude Maatschappij zou innemen en de rechten en plichten van de Maatschappij van voor de oorlog zou overnemen. Al spoedig bleek echter dat dit juridisch niet mogelijk was. De beslissing van Het Nederlandsch Beheerschinstituut van 30 oktober 1945 omvatte het met terugwerkende kracht tot 19 december 1941 ongedaan maken van het opheffen en het in liquidatie treden van de Maatschappij zoals dat destijds door de bezettende macht was bevolen; de beslissing van het Beheerschinstituut bepaalde tevens dat de 15 leden van het voorlopige bestuur van Medisch Contact zouden optreden als leden van het voorlopige hoofdbestuur van de op deze wijze tot leven gewekte Maatschappij.

Terloops zij hierbij aangetekend dat het nog tot 29 november 1949 (!) zou duren voor en alear de Raad voor het Rechtsherstel besliste dat de nieuwe Maatschappij aanspraak kon maken op het vermogen van de Artsenkamer en van de Vereniging van Ziekenfondsartsen, in totaal f 1.260.000,- met alle baten en lasten. Door de beslissing van Het Nederlandsch Beheerschinstituut werd de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst tot leven gewekt zoals zij op 19 december 1941 ter ziele was gegaan, dat wil zeggen met het ledenbestand (voor zover nog in leven) van toen* en werden de statuten en het huishoudelijk reglement van 1940 weer volledig van kracht. In plaats van de toelating van artsen/niet-Mc-leden aan een kritische beoordeling te onderwerpen, moest men nu leden van de Maatschappij op grond van hun gedrag tijdens de oorlog gaan schorsen respectievelijk schrappen en nieuwe leden eventueel niet accepteren. Voorts wilde men met het oog op een onbelemmerde reorganisatie een aantal reglementsartikelen buiten werking zien gesteld, met name die welke betrekking hadden op een aantal commissies, waarvan men vreesde dat zij een vlotte reorganisatie in de weg zouden staan, zoals de Huisartsen Commissie, de Specialisten Commissie, de Sociaal-Hygië-

* Bij de opheffing bedroeg het aantal leden 5852 en uitgaande van het aantal deelnemers aan de diverse acties van Medisch Contact (aan de z.g. bordjes-actie namen 6200 artsen deel, onder wie circa 1200 niet-M.C.-leden) mag men aannemen dat het M.C. ongeveer 5000 leden telde. Geschrapt als lid werden in eerste aanleg 183 Maatschappijleden.

nische Commissie, de Geld-Commissie en de Centrale Commissie voor Beroepsbelangen.

Om dit te bereiken belegde men op zaterdag 29 en zondag 30 december 1945 een spoed-algemene vergadering van de Maatschappij, bestaande uit afgevaardigden van de afdelingen. In deze vergadering werden de nodige besluiten zonder moeilijkheden genomen. Voorts werd (in dezelfde vergadering) het Medisch Contact officieel opgeheven met een toespraak van Roorda, zodat men in feite niet stond voor een her-oprichting maar voor de zoveelste reorganisatie van de Maatschappij.

Er was met betrekking tot de reorganisatie een vrij groot aantal weinig bruikbare gedachten geuit. Zo werd het verplichte lidmaatschap voorgesteld en het verlenen van zekere publiekrechtelijke bevoegdheden aan de Maatschappij; voorts het in het leven roepen van een dagelijks bestuur, bestaande uit drie volledig gesalarieerde bestuursleden met een zittingsduur van zes jaar en de mogelijkheid van een eenmalige herverkiezing (waar de betrokkenen daarna moesten blijven, werd niet aangegeven!). Ook werd de suggestie gedaan te bepalen dat 1/3 of 2/5 van de bestuursleden der afdelingen tot de jongeren zouden moeten behoren en lanceerde men de gedachte een verzekeringsinstituut in te stellen waarbij de artsen allerlei verzekeringen zouden kunnen afsluiten, zoals pensioenverzekering, opvoedingsrente, invaliditeitsverzekering, wettelijke aansprakelijkheid, enz. Het verplichte herhalingsonderwijs kwam weer op de proppen (eens per vijf jaar gedurende één maand) en er was een voorstel om, in plaats van het hoofdbestuur, het dagelijks bestuur en de algemene vergadering, aan het hoofd van de Maatschappij een medisch parlement van twintig leden te plaatsen, gekozen via districtsvorming en bestaande uit 9 huisartsen, 8 specialisten, een hoogleraar, een ziekenhuis-directeur en een arts-ambtenaar.

De beroepsbelangen wilden sommigen doen behartigen door een Huisartsen-Commissie en een Specialisten-Commissie, elk met een hoofdbestuurslid als voorzitter, waardoor – zo meende men – de Commissies niet meer in het hoofdbestuur vertegenwoordigd behoeften te zijn; een ander was weer van oordeel dat de algemeen secretaris zich geen ambtenaar van de Maatschappij mocht voelen maar het hoofdbestuur te allen tijde en overal moest kunnen vertegenwoordigen; daarbij moest hij medisch ervaren zijn, initiatief kunnen ontwikkelen, organisatie-talent bezitten, snel

kunnen werken, intelligent zijn, goede vormen bezitten en onkrekbaar zijn!

Iets meer houvast voor de reorganisatie bood de ervaring uit het verleden van de Maatschappij. In het bijzonder werden tegen de vroegere situatie de volgende bezwaren aangevoerd: aan de ziekenfondsproblematiek werd door de leiding zo veel tijd besteed dat andere taken in het gedrang kwamen zoals het bevorderen van de wetenschap, de onderwijsproblematiek, rechtspraak, en medische ethiek, sociale hygiëne en sociale geneeskunde, enz.; tijdens de ziekenfondsstrijd had men via de rechtspraak uitsluitend vat op de leden van de Maatschappij; het bestuursapparaat functioneerde traag en ondoelmatig door het teveel aan commissies en door de slechte verhoudingen aan de top van de Maatschappij. Tenslotte bestonden er grote bezwaren tegen de wijze waarop de algemene vergadering destijds was samengesteld en functioneerde, de ondeskundigheid van vele afgevaardigden, het gebrek aan continuïteit en de overheersing van de grote afdelingen. Met name achtte men het onjuist dat één afgevaardigde ongenueanceerd een groot aantal stemmen uitbracht.

Na een langdurige en grondige voorbereiding kwam het hoofdbestuur op 8 mei 1946 met de grondslagen voor een reorganisatie, die zouden worden behandeld in een buitengewone algemene vergadering op 13 juli van dat jaar.

3. De reorganisatie-voorstellen van het hoofdbestuur.

De voornaamste voorstellen met betrekking tot de reorganisatie (neergelegd in twaalf punten), die het hoofdbestuur ter behandeling in de vergadering van 13 juli 1946 aanbood, waren de volgende:

- a. een hoofdbestuur, samengesteld uit vertegenwoordigers van negen districten en gekozen door de algemene vergadering uit de voordrachten van de districten, die elk twee kandidaten zouden mogen stellen; de voorzitter daarboven afzonderlijk gekozen door de algemene vergadering uit een voordracht van twee personen, opgesteld door het hoofdbestuur (de voorzitter zou één jaar zitting hebben met de mogelijkheid twee maal te worden herkozen);
- b. een bureau, bestaande uit drie secretarissen, benoemd door het hoofdbestuur; men dacht daarbij aan een secretaris-pen-

- ningmeester/lid van het hoofdbestuur en twee ambtenaren, een jurist en een medicus;
- c. het voorsnog geen wijziging aanbrengen in de samenstelling van de algemene vergadering en vaststelling van een verbod om de afgevaardigden een bindend mandaat mee te geven;
  - d. het in behandeling nemen, indien de tijd het zou toelaten, van een voorstel tot instelling van een vereniging voor ziekenfondsbelangen met de mogelijkheid om binnen deze vereniging twee onderafdelingen te stichten (voor specialisten en voor huisartsen); het hoofdbestuur dacht daarbij aan een vereniging zonder verplicht lidmaatschap met een eigen bestuur, gekozen door de vergadering van afgevaardigden van de plaatselijke verenigingen; de voorzitter van dat bestuur (eventueel de voorzitters van de onderafdelingsbesturen) zou(den) als adviserend(e) lid/leden de vergaderingen van het hoofdbestuur bijwonen; beroepsbelangen die geen ziekenfondsbelangen waren, zouden door het bureau van de Maatschappij onder controle van het hoofdbestuur worden beharigd.

Daarnaast stelde het hoofdbestuur voor de mogelijkheid te openen tot instelling van secties voor bijzondere vraagstukken zoals de artsenopleiding, de organisatie van de volksgezondheid, de medische ethiek, enz. Men overwoog in dit verband om, naast de bundeling van de leden in de afdelingen, nog een andere bundeling mogelijk te maken op grond van de belangstelling voor een bijzonder probleem. Minstens vijftig leden zouden nodig zijn voor de stichting van een sectie, waarvan de voorzitters met adviserende stem bepaalde vergaderingen van het hoofdbestuur zouden kunnen bijwonen.

De voorstellen werden op 22 mei in de beschrijvingsbrief gepubliceerd en men kreeg tot uiterlijk 6 juni (!) de gelegenheid tot het indienen van amendementen.

De vraag rijst hoe het mogelijk was dat het hoofdbestuur zó slecht was geïnformeerd over datgene wat onder de artsen in den lande leefde. Het is overigens wel duidelijk dat de meerderheid van de leden van het hoofdbestuur toendertijd werd gevormd door artsen, die niet gaarne zagen dat bij de activiteiten van de nieuwe Maatschappij de strijd voor de materiële belangen voorop zou komen te staan. De voorstellen van het hoofdbestuur werden over het algemeen slecht ontvangen. In de eerste plaats oordeelde men de tijd, gegeven voor bespreking van de voorstellen in de afdelingen en voor het indienen van amendementen veel te kort. Een groot aan-

tal afdelingen vond het onbegrijpelijk dat het hoofdbestuur zó weinig rekening had gehouden met de bij velen levende wens tot wijziging van de samenstelling en de werkwijze van de algemene vergadering en dat het hoofdbestuur blijkbaar de urgentie van het treffen van voorzieningen voor een effectieve behartiging van de beroepsbelangen niet inzag.

De wijd verbreide ontevredenheid uitte zich op verschillende manieren. De afdeling Arnhem stelde voor om in de buitengewone algemene vergadering alleen te besluiten tot oprichting van afzonderlijke verenigingen voor huisartsen en specialisten naar het voorbeeld van de H.C. en de S.C. uit de jaren '40 en de voorstellen voor het overige terug te verwijzen naar het hoofdbestuur ter voorbereiding van nieuwe voorstellen; vijf afdelingen steunden dit voorstel. Ook van andere zijden werd in de vorm van een urgent voorstel aangedrongen op de instelling van een huisartsen-commissie en een specialisten-commissie, waarbij elke commissie twee volwaardige leden voor het hoofdbestuur van de Maatschappij zou moeten aanwijzen.

De districtsgewijze samenstelling van het hoofdbestuur ondervond veel bestrijding, terwijl een groot aantal afdelingen zich niet kon verenigen met het ongewijzigd laten voortbestaan van de algemene vergadering. Belangrijk is in dit verband dat de afdeling Leiden een voorstel deed, hetwelk een ingrijpende wijziging in de samenstelling van de algemene vergadering inhield en door de originele gedachte veel instemming verwierf, inclusief de instemming van het hoofdbestuur. De afdeling Leiden stelde voor te beginnen met de vervanging van de oude algemene vergadering, bestaande uit afgevaardigden van de afdelingen, door een vertegenwoordigend college dat werd aangeduid als het artsenparlement. De leden daarvan zouden worden gekozen in de districten en wel zodanig dat het aantal door de districten te benoemen afgevaardigden direct verband hield met het aantal leden dat het district omvatte. Men ging daarbij ervan uit dat iedere afgevaardigde slechts één stem kon uitbrengen. Door het vaststellen van een kies-deler (het aantal leden dat recht zou geven op één afgevaardigde) op basis van de gedachte dat de algemene vergadering uit 40 tot 50 afgevaardigden zou bestaan, kon men dan het aantal afgevaardigden per district bepalen. Dit artsen-parlement zou moeten beslissen over alle Maatschappijzaken, inclusief beroepsbelangen, ziekenfondszaken enz., voor welke onderdelen men dacht aan de instelling van permanente commissies van bijstand. Naast de vergaderingen van het

artsenparlement, dat als het hoogste orgaan in de Maatschappij zou fungeren, zou jaarlijks een congres (toegankelijk voor alle leden van de Maatschappij) aan de voorzitter de gelegenheid geven tot het uitbrengen van een verslag van het gevoerde beleid, terwijl voorts aandacht zou kunnen worden besteed aan wetenschappelijke bijeenkomsten en gezelligheidsbijeenkomsten.

Gezien de van vele zijden uitgesproken wens om de behandeling van deze gewichtige vraagstukken niet afhankelijk te stellen van de beschikbare tijd, besloot het hoofdbestuur de duur van de buitengewone algemene vergadering uit te breiden tot twee dagen (vrijdag 12 en zaterdag 13 juli 1946). Voor het zover was, deed zich echter nog een ernstige complicatie voor, die een rechtstreeks gevolg was van de van weinig realiteitszin getuigende voorstellen van het hoofdbestuur. Onmiddellijk na de publikatie van de reorganisatie-voorstellen van het hoofdbestuur werd (op 26 mei 1946) door de amsterdamse specialistenvereniging een vergadering belegd van de plaatselijke specialistenverenigingen in het land met het doel te komen tot de oprichting van een Nederlandsche Specialisten-Vereeniging, die zich zou plaatsen in het verband van de Maatschappij. Men ging er daarbij van uit dat twee leden van het bestuur dezer vereniging als volwaardige leden deel zouden uitmaken van het hoofdbestuur der Maatschappij en sprak voorts de hoop uit dat de huisartsen het voorbeeld zouden volgen. Kort tevoren (op 11 mei) had een informatieve bespreking plaats gevonden met de specialistenverenigingen van enkele grote steden en was de secretaris-penningmeester van de Maatschappij van de plannen op de hoogte gebracht. De specialistenverenigingen van Alkmaar en Apeldoorn hadden de uitnodiging niet aanvaard omdat zij het onjuist achtten een dergelijke actie te ondernemen vóór de buitengewone algemene vergadering waarin deze problematiek aan de orde moest komen.

De belangrijkste reden waarom men meende te moeten overgaan tot deze min of meer onorganisatorische stap, was de vraag die de laatste algemene vergadering bij velen had doen rijzen of de nood, waarin een groot aantal artsen verkeerde, wellicht kon leiden tot nog meer onberaden handelingen, die de bestaande verwarring, verdeeldheid en onrust zouden vergroten. "In het hoofdbestuur dienen permanent enige leden te zitten die door hun kennis en jarenlange ervaring van het ziekenfondswezen in ons land de garantie scheppen, dat de belangen der deelnemers zo nodig krachtig worden verdedigd bij de betrokken autoriteiten", zo werd in de

publikatie over de gevoerde actie geschreven; het doel was de oprichting van een huisartsen- en een specialistenvereniging, die elk afzonderlijk de materiële belangen van hun leden zouden behartigen. Daarbij wenste men twee volledig stemgerechtigde leden van beide verenigingen in het hoofdbestuur van de Maatschappij om zodoende de grootst mogelijke zekerheid voor een deugdelijke representatie te waarborgen.

Het was de bedoeling deze gedachte in de vorm van een voorstel in de buitengewone algemene vergadering aan de orde te stellen. Van huisartsenzijde werd het voorbeeld inderdaad gevolgd, zij het dat men nadrukkelijk besloot niet tot actie te zullen overgaan vóórdat de buitengewone algemene vergadering van 12 en 13 juli had plaats gevonden.

Toen men in de hoofdbestuursvergadering van zaterdag 25 mei van het amsterdamse initiatief vernam, werd aan de voorzitter opgedragen zich telefonisch in verbinding te stellen met de voorzitter van de amsterdamse specialistenvereniging teneinde hem mede te delen dat het hoofdbestuur de actie onjuist achtte. In het desbetreffende onderhoud, dat plaats vond op 27 mei, moest Leopold Siemens mededelen dat de dag tevoren het besluit tot oprichting reeds was genomen. Brutel de la Rivière vond hierin aanleiding om in een brief aan de leden van het hoofdbestuur mede te delen dat hij voornemens was af te treden; de verklaring, die Brutel voor de leden van de Maatschappij had opgesteld, zou op aandrang van Wibaut evenwel niet worden gepubliceerd voordat de aangelegenheid in het hoofdbestuur was besproken.

In de daarvoor speciaal belegde hoofdbestuursvergadering was de meerderheid van de hoofdbestuursleden echter van mening "dat hier geen poging tot verbreking der eenheid in zo sterke mate aanwezig is als de voorzitter dit ziet", waarna Brutel tenslotte meende uit de gang van zaken niet die consequentie te moeten trekken welke hij zich had voorgesteld.

4. De buitengewone algemene vergadering van 12 en 13 juli 1946.

De buitengewone algemene vergadering van 12 en 13 juli 1946 waarin de grondslagen voor nieuwe artsen-organisatie zouden worden gelegd, plaatste het hoofdbestuur en in het bijzonder zijn voorzitter voor een moeilijke opgave. Uit de ingekomen amendementen en andere voorstellen was het het hoofdbestuur bekend dat reke-

ning moest worden gehouden met veel tegenstand en men kwam in de hoofdbestuurvergadering dan ook overeen de kabinetskwes- tie niet al te snel te stellen. De morgen van de eerste vergaderdag moest geheel worden besteed aan discussies over de orde van be- handeling van de vraagstukken. Er was een aantal moties van de afdelingen die, de een meer en de ander minder, een afkeuring van het gevoerde beleid of van de voorgestelde procedure van behande- ling inhielden. De afdeling Arnhem had twee moties ingediend: één om de voorstellen van het hoofdbestuur niet in behandeling te nemen en slechts te besluiten tot de oprichting van een nederland- se huisartsen- en een dito specialistenvereniging naar het voor- beeld van de oude H.O. en S.O., een tweede om op basis van de geldende reglementaire bepalingen een nieuw hoofdbestuur te kiezen en daaraan toe te voegen twee stemgerechtigde leden van elk van de nieuw opgerichte verenigingen van huisartsen en specia- listen. Deze moties waren feitelijk moties van wantrouwen jegens het zittende hoofdbestuur.

De eerste motie werd na een uitvoerige discussie verworpen met 126 tegen 94 stemmen en de tweede motie kon niet meer in be- handeling komen toen de mede-ondertekenende afdelingen zich terugtrokken.

Daarmede waren de aanvangsmoeilijkheden echter nog niet over- wonnen! De afdeling Leiden stelde in een motie voor slechts twee punten te behandelen, te weten de instelling van verenigingen voor huisartsen en specialisten en de vervanging van de oude algemene vergadering, bestaande uit afgevaardigden van de afdelingen, door een artsenparlement, samengesteld uit vertegenwoordigers van districten. De afdeling gaf in overweging over beide punten in principe te beslissen zonder in te gaan op de details. Maar ook deze afwijking van het voorgestelde programma werd door het hoofdbestuur sterk ontraden en met een kleine meerderheid (110 tegen 96 stemmen) zegevierde het hoofdbestuur opnieuw. Een derde motie, die wat vaag van inhoud was, werd na een korte dis- cussie ingetrokken en daarmede leek de weg vrij voor een regel- matige behandeling van de lijst van twaalf onderwerpen, die door het hoofdbestuur was opgesteld.

Toch kreeg de vergadering nog een onverwachte wending. Want nadat de voorzitter het eerste van de twaalf punten waaruit de hoofdbestuursvoorstellen bestonden, n.l. de districtsgewijze ver- kiezing van het hoofdbestuur, aan de orde had gesteld, stelde de vertegenwoordiger van de afdeling Leiden voor in een motie het

vertrouwen in het zittende hoofdbestuur uit te spreken en de wijze waarop in de toekomst een nieuw hoofdbestuur zou worden gekozen eerst te regelen nadat de beslissing over de reorganisatie van de Maatschappij, in het bijzonder met betrekking tot de samenstelling van de algemene vergadering, zou zijn gevallen. Hoewel van de zijde der aanwezigen de aandacht erop werd gevestigd dat daarmede opnieuw de volgorde van de behandeling van de onderwerpen aan de orde was, schaarde het hoofdbestuur zich na onderling intern beraad, mogelijk vertederd door de uitspraak van vertrouwen, achter de motie Leiden, zelfs ondanks het feit dat het hoofdbestuur op dat ogenblik, aangezien verschillende leden waren uitgetreden, nog maar uit negen leden bestond, het minimum dat in het huishoudelijk reglement werd gesteld.

Nadat de motie in twee delen was gesplitst, n.l. het uitspreken van het vertrouwen in het zittende hoofdbestuur en het vaststellen van de volgorde waarin de onderdelen van de reorganisatie zouden worden behandeld, werden beide moties achtereenvolgens met algemene stemmen aangenomen. Als gevolg hiervan waren de eerste negen punten van de reorganisatie-voorstellen van het hoofdbestuur, n.l. die welke betrekking hadden op de wijze van verkiezing van het hoofdbestuur, de inrichting van het bureau, de benoeming van ambtenaren en het vrije mandaat van de afgevaardigden, toch terzijde geschoven (hoewel het hoofdbestuur zich daartegen aanvankelijk met kracht had verzet) en kon worden overgegaan tot de behandeling van het uiterst kritieke punt 10: het voorstel inzake de oprichting van een vereniging voor ziekenfondsbelangen, waarmede in feite het aloude vraagstuk van de wijze van behandeling van de maatschappelijke belangen der artsen door de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, voor de zoveelste maal in discussie was.

Die discussie werd duidelijk beïnvloed door de inmiddels reeds informeel tot stand gekomen landelijke verenigingen van specialisten en huisartsen. De nogal verwarde gedachtenwisseling betrof in feite drie hoofdzaken, in de eerste plaats de vraag welke de taak zou zijn van deze nieuwe vereniging(en): de behartiging van ziekenfondsbelangen, van maatschappelijke belangen, van artsenbelangen of van materiële belangen. Het werd grotendeels een spel met woorden waaruit tenslotte bleek, conform de doelstelling die van de aanvang af door de Amsterdamse Specialistenvereniging was voorgestaan, dat werd bedoeld de behartiging van de materiële belangen zowel in als buiten het ziekenfondswezen; door de

formulering "beroepsbelangen" werd de ware doelstelling echter enigszins versluierd. Toen was besloten tot de instelling van één vereniging voor de behartiging van de beroepsbelangen, waarbinnen twee of drie onderafdelingen voor huisartsen, specialisten en eventueel voor artsen in ambtelijke dienst konden worden opgericht, verduidelijkte de voorzitter de ware bedoeling nogmaals door te spreken over de behartiging van de materiële belangen der artsen.

In de tweede plaats handelde de discussie over de verhouding van de nieuwe vereniging tot het hoofdbestuur en met name over de vertegenwoordiging over en weer. Terwijl het hoofdbestuur één vertegenwoordiger met adviserende stem voldoende achtte en de reeds opgerichte verenigingen van specialisten en huisartsen waren uitgegaan van een vertegenwoordiging in het hoofdbestuur, bestaande uit twee volwaardige leden voor elke vereniging, vond men elkaar toch vrij gemakkelijk in een vertegenwoordiging met slechts adviserende stem; de omvang van die vertegenwoordiging (één dan wel twee leden) bleef evenwel onbeslist.

Optimistisch en kennelijk niet beïnvloed door kennis van de historie op dit gevoelige terrein, stelde de voorzitter aan het slot van de behandeling van dit punt: "Hij heeft alle hoop, dat met onderlinge samenwerking verdere bijzonderheden in harmonie kunnen worden geregeld". Het resultaat was dat, in afwijking van de mening van het hoofdbestuur, werd besloten de vertegenwoordiging in het hoofdbestuur van elk van de onderafdelingen van de Vereniging voor Beroepsbelangen te laten bestaan uit twee leden terwijl het hoofdbestuur in elk van de besturen zou zijn vertegenwoordigd door slechts één adviserend lid.

Ten aanzien van het derde punt (het al dan niet verplichte lidmaatschap van de Vereniging voor Beroepsbelangen) besloot men tot vrijwillige toetreding als lid maar tot een verplichte financiële bijdrage voor ieder lid van de Maatschappij, dat tot de groep behoorde.

Bij de behandeling van het voorstel van de afdeling Leiden, inhoudende de vervanging van de algemene vergadering (bestaande uit afgevaardigden van de afdelingen) door een artsen-parlement (bestaande uit vertegenwoordigers van de districten, die voor enkele jaren zouden worden gekozen, een beginsel waarmede het hoofdbestuur zich had verenigd en waarover verschillende afgevaardigden zich in de algemene vergadering lovend uitlieten) valt het op dat het belangrijke besluit om de vertegenwoordiging van

de afdelingen te vervangen door een vertegenwoordiging van districten, slechts met een meerderheid van zes stemmen (en dan nog bij zitten en opstaan!) werd genomen.

Voorts besloot men met algemene stemmen, eveneens op voorstel van de afdeling Leiden, tot het volgen van een merkwaardige en ingewikkelde weg om de reorganisatie tot stand te brengen. Men kwam n.l. overeen het vertegenwoordigende lichaam (het artsenparlement) volgens het plan-Leiden zo snel mogelijk te stichten en, hoewel het nog geen enkele reglementaire status kon hebben, in te schakelen als een constituanten bij de voorbereiding van de reorganisatie. Bovendien zou het kunnen dienen als een adviesorgaan voor het hoofdbestuur en de algemene vergadering, die uiteindelijk de vorm van de reorganisatie zou moeten vaststellen en in reglementsbepalingen zou moeten vastleggen. Tevoren had men reeds besloten niet te spreken van "parlement" maar van "vergadering van afgevaardigden".

Het voorstel dat tenslotte aan de orde kwam betrof het scheppen van de mogelijkheid tot de oprichting van secties, bestaande uit ten minste 50 Maatschappij-leden, voor bijzondere vraagstukken (sociaal-geneeskundige problemen, onderwijs- en wetenschapsvraagstukken, medische ethiek en juridische problemen). Deze gedachte, die in de M.C.-tijd vooral door Heringa sterk was gepropageerd, was niet ongezonder. De aandacht van de Maatschappij werd voor de tweede wereldoorlog voornamelijk in beslag genomen door de maatschappelijke belangen en de nauw daarmee samenhangende ziekenfondsproblematiek, waardoor de behandeling van andere belangrijke vraagstukken herhaaldelijk in het gedrang kwam. Dat was, zo meende men, mede te wijten aan de omstandigheid dat er voor die andere vraagstukken geen aparte instituten waren, naar analogie van de H.C. en de S.C., die zich bezig hielden met de maatschappelijke problematiek.

Het voorstel van het hoofdbestuur (als onderdeel van de reorganisatie-voorstellen) om reglementair vast te leggen dat voor bijzondere vraagstukken secties konden worden opgericht, waarvan de voorzitter adviserend lid van het hoofdbestuur zou kunnen zijn (al behoefde hij uit dien hoofde niet alle vergaderingen van het hoofdbestuur bij te wonen), gaf nauwelijks aanleiding tot discussie; sommigen spraken van een oase van ideële belangen, anderen vreesden dat men te doen zou krijgen met een "dood-geboren kind". Het voorstel werd uiteindelijk zonder tegenstand aanvaard.

Toen aan het slot van de langdurige en vermoeiende vergadering

door één van de afgevaardigden de problematiek van het politieziekenfonds aan de orde werd gesteld, kwam het meningsverschil tussen het hoofdbestuur en de meerderheid van de afdelingen weer scherp naar voren en op de vraag wat nu te doen, antwoordde voorzitter Brutel enigszins geprikkeld: "dat ieder individueel zijn eigen standpunt bepaalt".

5. De Maatschappij in een nieuwe vorm.

Op zaterdag 3 augustus 1946 had in het Parkhotel te Amsterdam de oprichting plaats van de Landelijke Specialisten Vereniging en op zondag 4 augustus in dezelfde vergaderzaal de oprichting van de Landelijke Huisartsen Vereniging. Hoewel deze verenigingen waren bedoeld als onderafdelingen van één vereniging tot behartiging van de beroepsbelangen, werd dit door niemand zo aangevoeld, temeer omdat de wederzijdse vertegenwoordiging in de besturen en de regelmatige ontmoetingen in de hoofdbestuurvergaderingen de garantie boden voor voldoende informatie.

In september 1946 gingen van het secretariaat de stukken uit naar de afdelingen betreffende een districtsindeling (die in overleg met de afdeling Leiden was opgesteld) en betreffende de wijze waarop de verkiezing van de afgevaardigden moest worden geregeld; in de loop van de maand december 1946 had de verkiezing plaats van de leden van de vergadering van afgevaardigden (het voorlopig artsen-parlement).

De bij het tot stand brengen van de reorganisatie te volgen procedure zou zodanig zijn dat in deze vergadering (als een constituentie) de grondslagen voor de reorganisatie, zoals die waren aangenomen in de algemene vergadering van de Maatschappij van juli 1946, zouden worden uitgewerkt; het resultaat daarvan zou worden voorgelegd aan de algemene vergadering (oude stijl) van de Maatschappij ter bekrachtiging, waarna nog een referendum onder de leden zou moeten plaats vinden.

In de toelichting ter gelegenheid van de eerste constituerende vergadering op 1 en 2 februari 1947 schreef het hoofdbestuur: "Teneinde duidelijk te doen uitkomen dat de bijeenkomst der juist gekozen afgevaardigden reglementair nog niet de status heeft van een orgaan der Maatschappij en voorlopig slechts kan fungeren als advies-college voor Hoofdbestuur en Algemene Vergadering, en college van overleg voor het Hoofdbestuur ten aanzien van de reorganisatie der Maatschappij, is aan deze bijeenkomst niet de

naam gegeven van Vergadering van Afgevaardigden, welke naam volgens besluit der buitengewone Algemene Vergadering van 12 en 13 Juli 1946 is toegekend aan het college, maar wordt deze bijeenkomst aangeduid als Constituerende Vergadering". Daarbij was het de bedoeling dat, wanneer de Algemene Vergadering der Maatschappij de reglementswijzigingen zou hebben goedgekeurd, krachtens een overgangsbepaling de "thans gekozen leden der Constituerende Vergadering zullen worden aangewezen als de leden der Vergadering van Afgevaardigden".

Het gevolg van deze omslachtige werkwijze was dat in 1947 in verband met de reorganisatie twee constituerende vergaderingen werden gehouden, waarna in twee daarop volgende buitengewone algemene vergaderingen van de Maatschappij de genomen besluiten moesten worden gesanctioneerd, terwijl er nog een afzonderlijke constituerende vergadering werd gehouden, verdeeld over twee dagen, die was gewijd aan de organisatie van de volksgezondheid en het ziekenfondswezen.

Een vraagstuk dat, gezien de wijze waarop in de constituerende vergadering over de taak van de Vereniging voor Beroepsbelangen was gediscussieerd, spoedig aan de orde zou komen, was de taakafbakening tussen deze Vereniging c.q. de onderafdeling voor huisartsen (L.H.V.) en voor specialisten (L.S.V.) enerzijds en het hoofdbestuur van de Maatschappij anderzijds. Sommigen gingen in hun uitleg over de taak en de positie van de Vereniging voor Beroepsbelangen c.q. de onderafdelingen beslist te ver. Zo schreef Hillen in Medisch Contact van november 1946 dat de strijd over de behartiging van de maatschappelijke belangen of – aldus Hillen – over de Maatschappij als vakbeweging, nu voor goed ten einde was. "Hiermede is er een einde gekomen aan de strijd die bijna een eeuw in de Maatschappij heeft bestaan of deze een vakvereniging moest zijn of een vereniging die de ideële belangen het hoogst in haar wapen voert" en hij concludeerde daaruit dat bestuurders van de onderafdelingen van de Vereniging voor Beroepsbelangen geen zitting konden hebben in organen van de Maatschappij zelve; ongewenst achtte de schrijver het voorts dat deze bestuursleden zitting zouden hebben in de Centrale Raad voor de Volksgezondheid, de Ziekenfondsraad, enz.

De onmiddellijke aanleiding tot het openen van de gedachtenwisseling over het vraagstuk van de taakafbakening tussen hoofdbestuur en belangenverenigingen, was het gesprek, dat begin 1946 moest worden gevoerd met de voorzitter van de Centrale Bond van Zie-

kenfondsen over de problematiek van De Volharding. De vertegenwoordigers van de belangenverenigingen waren van mening dat dit hun taak was maar het hoofdbestuur wilde daarvan niet horen en toen men na veel discussie besloot dat het gesprek zou worden gevoerd door de voorzitter van de Maatschappij en de beide voorzitters van de belangenverenigingen, kon men zich terug wanen in de jaren 1939/1940.

De gedachtenwisseling over de taakafbakening, die werd gehouden op 12 oktober 1946 in een gecombineerde vergadering van het hoofdbestuur en de volledige besturen van de Landelijke Huisartsen Vereniging en de Landelijke Specialisten Vereniging bracht geen oplossing. Men zag er geen heil in om de problematiek aan de algemene vergadering voor te leggen zolang van de zijde der besturen daarbij geen praktisch voorstel zou kunnen worden gedaan. Bedoelde gedachtenwisseling werd voorafgegaan door een onvriendelijke en onnodig scherpe reactie van één van de leden van het L.S.V.-bestuur op een uiteenzetting van de voorzitter der Maatschappij, hetgeen niet bijdroeg tot een goede verstandhouding.

Ook in de vergadering van het hoofdbestuur van 8 en 9 december 1946 kwam men niet tot een oplossing en Brutel (aan wie inmiddels de functie van voorzitter van de Gezondheidsraad was aangeboden, volgens zijn zeggen een aantrekkelijke functie), die het voortbestaan van deze onduidelijkheid als een onoverkomelijke moeilijkheid zag, kondigde aan dat hij in het begin van het volgende jaar zou aftreden. In een "verklaring van den voorzitter" in Medisch Contact van 7 februari 1947 werd diens besluit om af te treden als volgt gemotiveerd: de gedeelde verantwoordelijkheid waarvan sprake was zolang men niet door een duidelijke terreinafbakening tot een scheiding van verantwoordelijkheden kon komen, was voor de voorzitter een ondragelijke zaak. Brutel zag slechts twee mogelijkheden voor een oplossing: ofwel de onderafdelingen geheel zelfstandig maken met een daarop aansluitend federatief verband ofwel de eenheid herstellen door het formeren van een hoofdbestuur, bestaande uit 15 leden, van wie zowel de huisartsen als de specialisten er drie zouden moeten kiezen; daarnaast de instelling van commissies, te weten één voor de huisartsenbelangen (bestaande uit drie huisartsen, een specialist en een hoofdbestuurslid) en één voor de specialistenbelangen (bestaande uit drie specialisten, een huisarts en een hoofdbestuurslid).

Geen van de overige leden van het hoofdbestuur kon zich met de opvattingen van de scheidende voorzitter verenigen.

Het belangrijkste onderwerp voor de eerste constituerende vergadering, die op 1 en 2 februari 1947 werd gehouden, was het vaststellen van de grondslagen voor een wijziging van hoofdstuk VI van het huishoudelijk reglement (betreffende de algemene vergadering). Bij het opstellen van het reglement van orde voor de constituerende vergadering bleek evenwel dat het hoofdbestuur één van de uitgangspunten voor bedoelde wijziging: het streven naar een verkleining van de algemene vergadering, wel zeer stringent had opgevat. Voorgesteld werd namelijk om slechts toegang tot de vergadering van afgevaardigden te verlenen aan de afgevaardigden van de districten en hun plaatsvervangers als toehoorders, de leden van het hoofdbestuur en de vertegenwoordigers van de belangenverenigingen die de hoofdbestuursvergaderingen met adviserende stem bijwoonden en voorts aan personen die door de voorzitter waren uitgenodigd.

Naast dit merkwaardige voorstel, dat ook van toepassing zou moeten zijn voor de algemene vergaderingen-nieuwe-stijl, was er een voorstel van de afdeling Leiden, waarin de parlementsgedachte verder was uitgewerkt in overeenstemming – naar uit de toelichting moest blijken – met de oorspronkelijke opzet van het plan Leiden. Voorgesteld werd de leiding van de constituerende vergadering in handen te leggen van een voorzitter (niet de voorzitter van het hoofdbestuur), gekozen uit het midden van deze vergadering, telkens voor de tijd van één jaar. Deze voorzitter zou als adviserend lid de vergaderingen van het hoofdbestuur moeten bijwonen. Bovendien stelde de afdeling Leiden de benoeming van 5 onder-voorzitters voor, die tezamen met de voorzitter het presidium zouden moeten vormen, waaraan de voorbereiding van de vergadering zou zijn opgedragen; het presidium kon daarbij gebruik maken van het bureau van de Maatschappij. Naar de mening van de afdeling Leiden zouden de vergaderingen openbaar moeten zijn en men stelde voor deze parlementsgedachte in de praktijk te toetsen in de constituerende vergaderingen.

Het hoofdbestuur gaf een duidelijk afwijzend advies en ook de algemene vergadering moest van deze gedachte niets hebben; wél werd op voorstel van de afdeling 's-Hertogenbosch, die het totaal onbegrijpelijk vond dat aan gewone leden van de Maatschappij de toegang tot de algemene vergaderingen zou worden ontzegd, besloten dat ieder lid van de Maatschappij toegang had tot de verga-

dering van afgevaardigden; behoudens de afgevaardigden (eventueel de plaatsvervangende afgevaardigden) en de leden van het hoofdbestuur, zouden zij echter niet het recht hebben aan de besprekingen deel te nemen!

Een belangrijk besluit dat in de constituerende vergadering van februari 1947 werd genomen, betrof de verplichte bijdrage aan het ondersteuningsfonds, waarover men in het verleden nimmer een eensgezind standpunt had kunnen bereiken. In een summiere toelichting werd erop gewezen dat ondersteuning slechts in de allerhoogste nood en dan nog maar tot een maximum van f 500,— per jaar kon worden gegeven en dat vermeerdering van inkomsten derhalve dringend gewenst was; het bédelen op de algemene vergadering (de inzameling tijdens het diner) vond men onwaardig en onaangenaam aandoen. De commissie van beheer van het ondersteuningsfonds stelde dat een verplichte bijdrage het aangegeven middel was om tot een behoorlijke ondersteuning te komen. Conform de gedachte van een getrapte contributie zou ook deze bijdrage gedifferentieerd naar het inkomen moeten worden geheven met een gemiddelde van f 20,— per jaar; op grond van persoonlijke motieven zou men van betaling kunnen worden vrijgesteld.

De besluiten van de constituerende vergadering onder meer inzake de grondslagen voor de herziening van het huishoudelijk reglement voor zover betrekking hebbende op de districtsindeling en op de verkiezing van districtsafgevaardigden voor de tijd van drie jaar, werden in een kort daarop gehouden algemene vergadering van de Maatschappij (29 maart 1947) bekrachtigd. In deze vergadering werd aan Brutel het ere-lidmaatschap aangeboden; zijn geschilderd portret zou de gedachte aan de voorzitter van het artsen-verzet levendig houden.

Hoewel het hoofdbestuur had toegezegd in functie te zullen blijven tot de reorganisatie zou zijn voltrokken, zag het zich ertoe genoodzaakt een aanvulling met 9 leden voor te stellen omdat het aantal hoofdbestuursleden inmiddels door uittreding tot 6 was teruggelopen. De verkiezing van deze 9 hoofdbestuursleden had plaats in de buitengewone algemene vergadering van 29 maart 1947 volgens een procedure, die daartoe door het hoofdbestuur was vastgesteld met gebruikmaking van de ontheffing, welke was verleend van de toepassing van de artikelen 60, 61 en 62 van het huishoudelijk reglement waarin de verkiezing van hoofdbestuursleden was

geregeld. In de daarop volgende constituerende vergadering (d.d. 26 juli 1947) werd de door een redactie-commissie uitgewerkte tekst van de nieuwe reglementsartikelen voorgelegd en aangenomen; de desbetreffende besluiten werden in een buitengewone algemene vergadering d.d. 22 november 1947 gesanctioneerd.

In deze laatste vergadering oude-stijl werd bovendien een belangrijk besluit bekrachtigd, dat was voorbereid in de constituerende vergadering van 26 juli 1947 en een zaak betrof die in het verleden veel beroering had gewekt n.l. de bestuurssamenstelling van de Maatschappij-ziekenfondsen. Aangenomen werd een wijziging van artikel 236 van het huishoudelijk reglement, dat in de oude redactie als volgt luidde: "In het bestuur en in de algemene vergadering mag noch aan de verzekerden, noch aan de apothekers, noch aan één dezer groepen verenigd met derden, een grotere macht worden toegekend dan aan de geneesheren". Van deze bepaling kon het hoofdbestuur in bijzondere gevallen tijdelijk ontheffing verlenen. De interpretatie van dit, wat ingewikkeld geformuleerde, artikel 236 was in het verleden altijd geweest dat de besturen van de Maatschappij-ziekenfondsen voor éénderde dienden te bestaan uit artsen, voor éénderde uit verzekerden en voor éénderde uit apothekers.

Hoewel het hoofdbestuur het aanbrengen van een wijziging niet urgent achtte omdat de ontheffingclausule de mogelijkheid bood om tegemoet te komen aan andere opvattingen, besloot de vergadering toch tot de invoering van de pariteit, hetgeen wilde zeggen dat het bestuur voor de helft zou bestaan uit vertegenwoordigers van alle groepen van deelnemers: artsen, apothekers en eventueel tandartsen. Tevens werd de grondslag gelegd voor de overdracht van het eigendomsrecht van de Maatschappij aan de Federatie van Maatschappij-ziekenfondsen; deze overdracht had bij de voorbereiding van bedoelde reglementswijziging een belangrijke rol gespeeld.

In een extra constituerende vergadering op 26 april en 10 mei 1947 (de vergadering van 26 april moest wegens tijdnood op 10 mei worden voortgezet) werden de grondslagen voor de organisatie van de gezondheidszorg en van het ziekenfondswezen besproken. Voor eerstgenoemd onderwerp was het rapport Banning het uitgangspunt van de discussie. De vergadering onderschreef de wenselijkheid van het instellen op basis van een wettelijke regeling van districtsgezondheidsdiensten, waarin de samenwerking tussen overheid en

particulier initiatief vorm zou moeten krijgen; daarboven zou een overkoepelend orgaan in het leven moeten worden geroepen.

Wat betreft de uitgangspunten voor de organisatie van het ziekenfondswezen waren inmiddels diverse rapporten ter beschikking. Van de uitgangspunten, die met veel moeite (door de verschillen van opvatting) in genoemde constituerende vergadering werden vastgelegd, is in de praktijk weinig terecht gekomen. De belangrijkste daarvan waren de volgende:

- a. het ziekenfondswezen is een financieel-administratief apparaat, dat in de gezondheidszorg slechts een bemiddelende rol vervult;
- b. met betrekking tot de verstrekkingen zou moeten gelden het beginsel van "sociale verzekering naar sociale behoefte"; men dacht daarbij aan een systeem dat aan de minst draagkrachten een volledig en aan groepen met een grotere draagkracht een beperkt verstrekkingenpakket zou garanderen. Het idee dat op die wijze het ziekenfondsstelsel de gehele bevolking zou kunnen omvatten, werd door de vergadering met overtuiging afgewezen. Voorts werd uitgesproken dat een systeem diende te worden ontwikkeld, hetwelk de individuele verantwoordelijkheid van verzekerden en medewerkers vastlegde en met behulp waarvan de bestaande verspilling van verstrekkingen kon worden tegengegaan;
- c. behalve de bekende voorwaarden: vrije artsenuitvoering, onafhankelijkheid van en een redelijke honorering voor de medewerkers op basis van overeenkomsten, die de landelijke organisaties zouden moeten sluiten, werd ten aanzien van de structuur gesteld dat er naast een landelijk toporgaan districtsorganen nodig waren om tot een landelijk uniform stelsel te geraken;
- d. het ziekenfondsbesluit, ook al was het ontdaan van "duitse insluipsels", achtte men als uitgangspunt voor een reorganisatie onaanvaardbaar en
- e. ten aanzien van de keuze tussen een verplicht en een vrijwillig verzekeringssysteem sprak men uit dat dit een zaak was waarover de artsen geen standpunt behoeften in te nemen.

Met het oog op de voorbereiding van de wettelijke regeling voor het ziekenfondswezen zag het hoofdbestuur zich ertoe genooddaakt een hernieuwd bindend besluit aan de algemene vergadering (men bleef deze titel voor de vergadering van afgevaardigden handhaven) van 10 april 1948 voor te leggen. In zijn openingsrede voor deze

algemene vergadering noemde de voorzitter het ziekenfondswezen het grootste probleem dat hoofdbestuur, landelijke besturen, afgevaardigden en leden van de Maatschappij bezig hield.

De motivering voor het algemeen bindend besluit was de mogelijkheid dat bij het tot stand komen van een ziekenfondswet of van daaraan toegevoegde uitvoeringsbepalingen, de juiste uitoefening van de geneeskunst naar ethische, wetenschappelijke en maatschappelijke beginselen zou worden geschaad en dat, mitsdien, de noodzakelijkheid van een strijd voor deze beginselen, mede in het belang van de volksgezondheid, niet uitgesloten mocht worden geacht. In het algemeen bindend besluit verbonden de leden zich ertoe, ingeval een dergelijke strijd mocht ontstaan, alle besluiten na te leven die het hoofdbestuur, gehoord het advies van de verenigingen voor maatschappelijke belangen, zou nemen zowel betreffende de wijze waarop de strijd zou worden gevoerd als de wijze waarop gedurende die strijd de medewerking aan de ziekenfondsen al dan niet zou worden gegeven. In de algemene vergadering aangenomen met 40 tegen 2 stemmen, werd het algemeen bindend besluit door èen referendum bekrachtigd waarbij 2814 stemmen vóór, 108 stemmen tegen en 118 stemmen blanco werden uitgebracht terwijl 26 stemmen van onwaarde bleken te zijn.

Overigens liep het niet zo'n vaart met de totstandkoming van een ontwerp ziekenfondswet vanwege de grote meningsverschillen in de door de minister ingestelde voorbereidingscommissie, die leidden tot een contact van de medewerkers met de Stichting van de Arbeid als gevolg van een actie van de zijde der Stichting. Hoewel er in het hoofdbestuur nogal wat bezwaren bestonden tegen het accepteren van de uitnodiging voor een overleg, gaf men aarzelend zijn toestemming. Het rapport, dat als resultaat van dit overleg in 1949 ter discussie kwam, gaf bij de behandeling in de algemene vergadering aanleiding tot veel kritiek zowel op de inhoud van het rapport als op de medewerking, aan de samenstelling daarvan door een aantal vooraanstaande Maatschappij-leden gegeven.

In zijn openingsrede voor de algemene vergadering van april 1948 wees de voorzitter er op dat de reorganisatie van de Maatschappij eerst zou zijn voltooid wanneer ook de taakafbakening tussen het hoofdbestuur en de besturen van de onderafdelingen der vereniging voor maatschappelijke belangen zijn beslag zou hebben gekregen en in reglementsartikelen zou zijn vastgelegd. Overeenkomstig de toezegging in de algemene vergadering van juli 1946 zou-

den de leden van het hoofdbestuur op dat moment hun mandaten ter beschikking stellen.

In een rapport, dat was opgesteld door de besturen van de beide verenigingen voor maatschappelijke belangen, werd het standpunt ingenomen dat de behartiging van deze belangen een taak behoorde te zijn voor de Maatschappij, die niet mocht worden overgelaten aan enig orgaan daarbuiten. Verder meende men er van te mogen uitgaan dat, naar de ervaring had geleerd, de verenigingsvorm duidelijke voordelen bood boven de status van advies-commissies (destijds de positie van de H.C en S.C.). Aan het omschrijven van de inhoud van het begrip "maatschappelijke belangen" kwam men niet toe; men volstond met de opmerking dat het nuttig was in de periode van opbouw een rekbare term te hanteren.

Ten aanzien van de vraag of het besluit van de algemene vergadering tot de oprichting van één vereniging voor maatschappelijke belangen met onderafdelingen moest worden gehandhaafd, verklaarden de besturen de voorkeur te geven aan twee en (bij het tot stand komen in mei 1948 van de derde vereniging voor maatschappelijke belangen, n.l. voor de artsen in dienstverband) aan drie zelfstandige verenigingen, die federatief moesten worden verbonden.

Het hoofdbestuur ging met de gedachten van het rapport in grote lijnen akkoord; dienovereenkomstig werden de desbetreffende reglementsartikelen geredigeerd en aan de algemene vergadering voorgelegd, die ze ongewijzigd aannam. De Federatie van Verenigingen voor Maatschappelijke Belangen der Artsen (F.M.B.A.), waarvan het bestuur zou bestaan uit de gezamenlijke besturen van de verenigingen voor maatschappelijke belangen van de drie groeperingen, is echter nimmer tot leven gekomen.

Het eerste leden-congres, dat op 8 en 9 oktober 1948 te Utrecht werd gehouden, kon als experiment volledig geslaagd worden genoemd. De voorzitter had voor zijn openingsrede het onderwerp "Specialisatie" gekozen en gaf daarbij als zijn mening te kennen dat wettelijke erkenning van de bevoegdheid tot uitoefening van de geneeskunde in verschillende richtingen moest worden ingevoerd, een uitlating die in de toekomst mede aanleiding zou geven tot grote interne en externe moeilijkheden. Een uitlating, die eveneens op betrekkelijk korte termijn consequenties had, zij het van geheel andere aard, was de mededeling van Van Valkenburg in Medisch Contact van 28 januari 1948, die hierop neerkwam dat aan de behoefte aan voortgezet geneeskundig onderricht alleen dan bevre-

digend zou worden voldaan indien iedere arts in Nederland in de gelegenheid zou zijn tot deelneming aan artsen-cursussen, zoals die in vele grote steden werden gehouden. Hij besloot zijn beschouwing als volgt: "Tenslotte: ik hoop, ik veroorloof mij zelfs te verwachten dat het hoofdbestuur onzer Maatschappij, thans diligenter dan ooit tevoeren, een vorm zal zoeken en vinden, waarin het voortgezet geneeskundig onderwijs zal kunnen worden gerealiseerd".

Omdat men, ondanks de onduidelijkheid waarin men met betrekking tot de taak van de verenigingen voor de behartiging van de beroepsbelangen was blijven steken, de reorganisatie voltooid achte, begon men in 1949 met de reglementaire verkiezing van een nieuw hoofdbestuur.

6. Toenemende moeilijkheden met de ziekenfondsen.

In de eerstkomende jaren werd de activiteit van de Maatschappij, waaraan de Koningin bij gelegenheid van de viering van het honderd-jarig bestaan op 7-9 juli 1949 het predicaat "Koninklijke" had verleend, beheerst door de moeilijkheden op het terrein van het ziekenfondswezen. Deze moeilijkheden werden veroorzaakt door de voortdurende uitbreiding van het ledenbestand van de ziekenfondsen als gevolg van loongrensverhogingen en andere wettelijke maatregelen, alsmede door de honorarium-onderhandelingen, die zich kenmerkten door een voortdurend pogen van de zijde van het hoofdbestuur en van de besturen der belangenverenigingen om een ziekenfondsstrijd te voorkomen omdat men, zo enigszins mogelijk, niet met de overheid in conflict wilde komen, omdat men niet kon rekenen op de sympathie van de bevolking, maar bovenal omdat men een confrontatie met de solidariteit van de artsen vreesde.

Bij de bespreking van het rapport van de Stichting van de Arbeid in de buitengewone algemene vergadering van 23 april 1949 moest het hoofdbestuur, nadat daartoe herhaaldelijk aandrang uit de vergadering was uitgeoefend, toevoegen dat het in meerderheid niet achter de strekking van dit rapport stond, hoewel een aantal prominente Maatschappij-leden aan de totstandkoming daarvan had medegewerkt. De vergadering wees in grote meerderheid het rapport als grondslag voor de reorganisatie van het ziekenfondswezen af en stelde nogmaals de uitgangspunten voor een vernieuwd zie-

kenfondswezen vast; deze weken niet noemenswaardig af van de eerder door de artsen opgestelde desiderata.

De onderhandelingen tussen de Landelijke Huisartsen Vereniging en de ziekenfondsen groeiden in de loop van 1949 snel naar een conflict, waarbij het hoofdbestuur, zij het schoorvoetend, op het door de ledenvergadering van de L.H.V. genomen besluit zijn recht van veto toepaste.

In een telegrafisch bijeengeroepen vergadering (op 13 juli 1949) van het hoofdbestuur met de voltallige besturen van de belangenverenigingen en de vertegenwoordigers van de Maatschappij in de Ziekenfondsraad (welke Raad begin 1949 door minister Joekes was geïnstalleerd) werd besloten dat de door de L.H.V. opgestelde circulaire, waarin de leden, conform het besluit van de algemene vergadering der L.H.V. d.d. 25 juni 1949, werd voorgesteld op 15 juli de medewerking aan de ziekenfondsen op de normale wijze te beëindigen, niet mocht worden verzonden. Toen de bestuursleden van de L.H.V. bleven weigeren wijziging te brengen in de mededeling aan de leden, bleef er voor het hoofdbestuur, dat geen ziekenfondsconflict wenste te riskeren, niets anders over dan het zelfstandig opstellen van een circulaire aan de huisartsen waarin hun werd medegedeeld dat het hoofdbestuur had besloten het inwerkingstellen van het verrichtingentarief in elk geval op te schorten tot de ledenvergadering van de L.H.V., die op 23 juli zou worden gehouden.

De interventie werd een succes want inmiddels gelukte het met de ziekenfondsorganisaties overeenstemming te bereiken over de gedachte om aan een commissie van drie een bindend advies te vragen, met welke gedachte de ledenvergadering zich kon verenigen. De uitslag van het bindend advies was van dien aard dat de huisartsen volledig in het gelijk werden gesteld.

Nauwelijks was deze moeilijkheid overwonnen of een ander probleem bracht opnieuw grote interne spanningen teweeg. Een algemene loonsverhoging van 5 procent in het begin van 1950 bracht met zich een aanpassing van de loongrens, die in feite echter belangrijk daarbovenuit ging. Bovendien werd het besluit tot verhoging van de loongrens (tot f 4500,-) genomen terwijl het overleg tussen het hoofdbestuur en de minister niet was afgerond en de periferie nauwelijks erop was voorbereid. De minister, die inzag dat de gevolgde procedure voor de artsen moeilijk aanvaardbaar was, zegde toe eventuele compensaties, mits niet van financiële aard, in welwillende overweging te zullen nemen. In de algemene

vergadering van 18 februari 1950 bleek de verontwaardiging groot en algemeen te zijn en het hoofdbestuur dat ook ditmaal een ziekenfondsstrijd wilde voorkomen, had het niet gemakkelijk. Het had echter een motie in petto, waarin men aan zijn verontwaardiging lucht kon geven; de motie werd overigens niet zonder moeite en eerst na herhaalde aandrang van de zijde van het hoofdbestuur aangenomen.

In deze motie werd, voorafgegaan door enkele algemene uitspraken van onbehagen, door de vergadering als haar oordeel uitgesproken dat door de verhoging van de loongrens de geneeskundige verzorging van het nederlandse volk, alsook de geestelijke volksgezondheid, opnieuw ernstig schade zouden leiden. Voorts werd gesteld dat onderhandelingen moesten worden geopend over een getrapte verzekering en over maatregelen, die het de arts mogelijk moesten maken zijn praktijk naar behoren uit te oefenen (waarbij werd gedacht aan het instellen van een rem op de onbepaalde verstrekingen, bijvoorbeeld door het laten betalen van een bedrag voor elk recept), terwijl tenslotte uitdrukkelijk als wens van de leden naar voren werd gebracht dat de honorering bij verzekerden met een inkomen boven f 4000,- per verrichting zou geschieden. De commissie, die met de motie als uitgangspunt, de onderhandelingen over de compensaties zou voeren, kon evenwel niets bereiken, wat men in de algemene vergadering van september 1950 met teleurstelling moest constateren.

Niet minder groot waren de moeilijkheden, die zich tezelfder tijd voordeden bij de onderhandelingen tussen specialisten en ziekenfondsen. Na moeizame besprekingen was men begin 1949 tot een landelijke tariefovereenkomst gekomen, die op 1 juli van dat jaar zou ingaan en waarin met het oog op de totale kosten voor specialistische hulp een progressieve korting (P.K.) was ingebouwd, die bij een inkomen van f 10.000,- per jaar zou aanvangen. Reeds in de hoofdbestuursvergadering van januari 1950 werd gesignaleerd dat er bij een aantal specialisten principiële bezwaren bestonden tegen het toepassen van kortingen op overeengekomen honoraria, aangezien dit een ongelijke beloning voor dezelfde diensten tot gevolg had. Ondanks deze bezwaren werd het systeem van de kortingen, zij het met enige wijziging, per juli 1950 met een jaar verlengd.

Op 11 juni 1951 besloot de specialistenvereniging te Tilburg om na 1 juli 1951 geen kortingen meer op de declaraties te accepteren, waarmede het specialisten-conflict begon, dat in de eerst-

komende jaren de stemming in de Maatschappij in belangrijke mate zou beheersen. Begin 1951 deden zich grote moeilijkheden voor tengevolge van de uitbreiding van de verplichte verzekering met enkele groepen, zoals zij die een uitkering genoten krachtens de Noodwet Drees en krachtens de Invaliditeitswet alsmede andere groepen, die over het algemeen op grond van leeftijd of gezondheidstoestand als slechte risico's moesten worden aangeduid. De wettelijke bepaling dateerde van 12 december 1950, terwijl de uitbreiding was voorzien op 1 januari 1951. Velen waren ervan uitgegaan dat het slechts zou gaan om een verschuiving van verzekerden van de vrijwillige naar de verplichte verzekering. Toen evenwel bleek dat er sprake was van een niet onaanzienlijke uitbreiding van het aantal ziekenfondsverzekerden kende de verontwaardiging bij vele artsen geen grenzen en men verweet het hoofdbestuur nalatigheid omdat het deze uitbreiding niet had voorzien.

Voor de algemene vergadering van 31 maart 1951 waren er verscheidene moties ingediend waarin werd voorgesteld de nieuw toetredenen niet of niet op de gewone voorwaarden te accepteren. De voorzitter sprak in zijn openingswoord van een dramatisch hoogtepunt door moties, die zelfs een aanslag deden op de eenheid van de Maatschappij (één afdeling schreef zelfs bereid te zijn uit de Maatschappij te treden, wanneer wijzigingen zouden worden aangebracht in de ziekenfondsverhoudingen!). De vergadering verliep emotioneel en de voorzitter, die soms explosief reageerde, verklaarde dat bij hem de laatste tijd een sterke overgevoeligheid was ontstaan voor het zinvolle woordje "slapen" wanneer dat in verband werd gebracht met het hoofdbestuur.

De met algemene stemmen aangenomen motie, inhoudende dat alle nieuw toegetreden verzekerden slechts zouden worden geaccepteerd tegen een honorering per prestatie, zou aan de Landelijke Huisartsen Vereniging nog grote moeilijkheden geven omdat de ziekenfondsen een verrichtingentarieef onuitvoerbaar achtten. Toen het L.H.V.-bestuur in de ledenvergadering van 27 oktober 1951 een voorstel van de ziekenfondsen verdedigde, waarbij de volledige abonnementshonorering werd gehandhaafd zij het met een toeslag voor de nieuwe verzekerden, bleef de ledenvergadering standvastig; ondanks alle inspanning van de voorzitter en de hem door de overige leden van het centraal bestuur verleende steun, wees zij met op één na algemene stemmen het bestuursvoorstel af. Het gevolg hiervan was dat de voorzitter zijn mandaat ter beschikking stelde. Overigens werd in de loop van 1952 met veel moeite

toch nog een overeenkomst tussen huisartsen en ziekenfondsen bereikt.

Het ontwerp-ziekenfondswet, dat in 1951 voor advies aan de Sociaal Economische Raad werd toegezonden en in de algemene vergadering van de Maatschappij van 15 december 1951 werd besproken, viel in het niet bij de grote moeilijkheden, die er met betrekking tot de honoreringsovereenkomsten bestonden; het ontwerp bevredigde overigens niemand en verdween al vrij spoedig in de lade voor de onafgewerkte wetsontwerpen.

In 1952 bereikten de moeilijkheden binnen de L.S.V. hun hoogtepunt nadat de ledenvergadering in januari een motie van een aantal zuidelijke districten, waarin werd gesteld dat de onderhandelingscommissie de belangen van de nederlandse specialisten niet op bevredigende wijze had behartigd, had verworpen met 41 tegen 13 stemmen en 5 onthoudingen; in diezelfde vergadering moest een keuze worden gedaan tussen 10 procent verlaging van alle tarieven, 20 procent verlaging van de klinische tarieven of de handhaving van een progressieve korting; met een betrekkelijk kleine meerderheid werd voor laatstgenoemde mogelijkheid gekozen (35 stemmen voor, 20 stemmen tegen en 2 stemmen blanco). In de loop van 1952 verlieten ruim 200 specialisten de Maatschappij. Niet zonder gevaar voor de eenheid was het feit dat in twee opeenvolgende algemene vergaderingen van de Maatschappij een voorstel en een motie werden aangenomen, die een sterke druk uitoefenden op het beleid der betrokken belangenverenigingen. Dat was: in de algemene vergadering van 19 april 1952 de motie dat in de overeenkomsten de arts niet het risico van de verzekering diende te dragen en in de algemene vergadering van 12 juli 1952 het voorstel dat het hoofdbestuur geen contracten zou ondertekenen waarin sprake was van het mede dragen van financieel risico via een plafond, tenzij de algemene vergadering anders zou beslissen. Deze toevoeging, waarmede het hoofdbestuur de oorspronkelijk ingediende motie veiligheidshalve aanvulde, bleek zinvol te zijn toen het jaar daarop de progressieve korting in de overeenkomst tussen de ziekenfondsen en de specialisten werd gecontinueerd en de algemene vergadering het hoofdbestuur tot goedkeuring van deze overeenkomst moest machtigen.

Dat het hoofdbestuur de duur van de nieuwe overeenkomst tussen specialisten en ziekenfondsen beperkte tot een half jaar was bovendien een duidelijk ingrijpen in de autonomie van de L.S.V. Een en ander had tot gevolg dat in de beide verenigingen de kwestie van

de rechtspersoonlijkheid in studie werd genomen. Daarnaast sprak een studietoelichting van de L.S.V. uit dat, afgezien van het veto-recht van het hoofdbestuur met de mogelijkheid van beroep op de algemene vergadering van de Maatschappij, alle andere organen van de Maatschappij, inclusief de algemene vergadering, zich moesten onthouden van bemoeienis met reglementair aan de L.S.V. opgedragen zaken. Rechtspersoonlijkheid voor de belangenverenigingen werd als een onjuiste en gevaarlijke situatie afgewezen. Beide verenigingen brachten bovendien een taakverdeling tot stand tussen de functies van voorzitter van het bestuur en leider van de onderhandelingsdelegatie, welke functies zij niet meer in één persoon verenigd wensten te zien.

In het voorjaar 1953 ontstond er opnieuw grote onrust onder de artsen toen bekend werd dat een forse verhoging van de loongrens der Ziektewet werd overwogen. De oorzaak hiervan was dat het bedrijfsleven aandrang op coördinatie met betrekking tot de uiteenlopende loongrenzen van de onderscheidene sociale verzekeringen. Niet alleen verschilde de loongrens voor de wachtgeld- en werkloosheidsverzekering ten bedrage van f 6000,- van die voor de Ziektewet en de Invaliditeitswet, die f 5025,- was, maar er waren ook verschillen in het berekenen van de loonbelasting omdat toeslagen voor of bijdragen in de premie voor de ene wet wel en voor de andere wet weer niet bij het loon werden geteld. Zelfs waren er verschillen in de interpretatie van het begrip "kind" in de zin van de sociale wetgeving.

Een commissie onder leiding van Van der Tempel hield zich al jaren bezig met de oplossing van deze problematiek, die de uitvoering van de sociale wetten en de heffing van de loonbelasting door de werkgever, nodeloos moeilijk maakte. Eén van de adviezen van deze commissie was de optrekking van de loongrens voor de Ziektewet (en dus ook voor de ziekenfondsverzekering) tot f 6000,-. De loongrens bedroeg op dat moment nog f 5025,- en zou als gevolg van de verwachte loonronde van 5 procent (de compensatie voor de toegestane huurverhoging) op f 5275,- (f 5300,-) moeten worden gebracht; een optrekking tot f 6000,- zou derhalve gepaard gaan met een niet onaanzienlijke uitbreiding van het aantal verzekerden.

In een dertigtal telegrammen en honderden brieven werd het hoofdbestuur duidelijk gemaakt dat een groot deel van de artsen een dergelijke uitbreiding niet zou accepteren. Een landelijke actie onder de artsen bracht later nog 4000 handtekeningen onder een

brief aan het hoofdbestuur waarin niet alleen het "onaanvaardbaar" over de dreigende uitbreiding van het verzekerdenbestand werd uitgesproken, maar tevens werd gesteld dat ook zonder loongrensverhoging de bestaande toestand niet kon worden gecontinueerd, dat de tijd van toegevendheid voorbij was en dat op korte termijn fundamentele wijzigingen in het ziekenfondsbestel moesten worden geëist. In de gesprekken, die met de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid op 8 en 23 juli 1953 over deze materie plaats vonden, was het hoofdbestuur met deze gegevens in de hand ertoe in staat de minister van de ernst van de zaak te overtuigen en wist het de toezegging te verkrijgen dat deze niet onverhoeds zou behandelen.

Op de algemene vergadering van september 1953 waren hoofdbestuur en afgevaardigden homogeen in de overtuiging dat een uitbreiding van het verzekerdenbestand binnen het bestaande ziekenfondssysteem door de artsen niet kon en niet zou worden aanvaard. In de motie, die in dit verband werd aangenomen, erkende de vergadering dat er voor personen met een inkomen boven de bestaande loongrens voor bepaalde risico's verzekeringsmogelijkheden moesten zijn; zij sprak echter tevens als haar overtuiging uit dat de oplossing in overleg met de andere medewerkers-groeperingen moest worden gevonden buiten het kader van het vigerende ziekenfondssysteem. Daarbij werd opnieuw de mogelijkheid van een getrapte verzekering naar voren gebracht. Een brief van deze inhoud ging uit naar de leden van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal alsmede naar de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid en bevatte tevens de mededeling dat een studie van bedoelde mogelijkheid in gang zou worden gezet. Terwijl de minister, overtuigd van de ernst van het verzet onder de artsen, zich ertoe bereid verklaarde het resultaat van deze studie af te wachten, werd in verband met de loonronde van 5 procent (de compensatie voor de toegestane huurverhoging) de loongrens voor de ziekenfondsverzekering met ingang van 1 januari 1954 op f 5300,- gebracht; van artsenzijde besloot men zich daartegen niet te verzetten.

De aangekondigde studie, die mét de ziekenfondsorganisaties werd ondernomen, leverde geen uniform standpunt op omdat de ziekenfondsorganisaties niets voelden voor een getrapte verzekering. Men besloot van medewerkerszijde het resultaat toch aan de minister voor te leggen maar deze verklaarde een oplossing, die slechts door één der partijen werd aanbevolen, niet te kunnen aan-

vaarden; zo bleef de dreiging boven de hoofden van de artsen en de andere ziekenfonds-medewerkers voortbestaan.

Alsof dit niet genoeg was, deed zich tegen het einde van 1953 nog een conflict voor bij de huisartsen. Ditmaal evenwel niet tussen huisartsen en ziekenfondsen, die gezamenlijk tot overeenstemming waren gekomen omtrent een nieuwe overeenkomst voor 1954 (zelfs in de vorm van een volledige standaardovereenkomst, waaraan jaren was gewerkt), welke overeenkomst, ondanks de waarschuwing van de vertegenwoordiger van de minister, door de Ziekenfondsraad werd goedgekeurd. Zoals was te verwachten schorste de minister het desbetreffende besluit van de Ziekenfondsraad, waarbij hij een tweetal suggesties deed tot wijziging, bij overneming waarvan men op zijn instemming zou kunnen rekenen. Merkwaardig was dat het verschil tussen de afgekeurde overeenkomst en de volgens de twee suggesties van de minister gewijzigde overeenkomst, in geld uitgedrukt, slechts resp. $3\frac{1}{2}$ en $1\frac{1}{4}$ miljoen gulden bedroeg op een totaal budget van 320 miljoen.

In een op tweede Kerstdag gehouden spoedvergadering van de Landelijke Huisartsen Vereniging wees men unaniem de suggesties van de minister af en besloot men ingaande 1 februari 1954 het verrichtingentarief toe te passen. Na een onderhoud met de minister evenwel, dat door de L.H.V. en de ziekenfondsorganisaties tezamen was aangevraagd (een stap die niet door iedereen werd gewaardeerd), bedaarde de "storm in een glas water" toen men overeenkwam dat een commissie van deskundigen van het departement en van de onderhandelende partijen onder voorzitterschap van Van Schaik de overeenkomst nog eens kritisch zou bezien. Deze commissie achtte het voorgestelde honorarium redelijk en twijfelde alleen aan de juistheid van het kostenbedrag voor grote praktijken, zodat een gedeeltelijke blokkering werd overeengekomen tot aan het tijdstip waarop in deze problematiek meer inzicht zou zijn verkregen. Toen aan deze voorwaarde was voldaan, werd (in oktober 1954) de blokkering opgeheven en de overeenkomst in volle omvang uitgevoerd.

Inmiddels waren de onderhandelingen met de minister over de loongrensverhoging voortgegaan. In een brief van 14 december 1953 formuleerde men, daartoe uitgenodigd door de minister, de bezwaren van de artsen tegen het bestaande ziekenfondsstelsel, die – in het kort samengevat – hierop neerkwamen:

1. dat verzekerden meer hulp vroegen dan niet-verzekerden;

2. dat gezinnen met betrekkelijk hoge inkomens konden toetreden omdat de hoogte van het loon en niet dat van het inkomen bepalend was;
3. dat het honorarium in verband met de gestegen praktijkkosten onvoldoende was en
4. dat het stelsel (met zijn voorschriften) de beroepsvrijheid te zeer beperkte.

Maar ook hiermede vorderde de zaak niet en met het verstrijken van de tijd werd het duidelijk dat er wat moest gebeuren. Het hoofdbestuur zag wel in dat aan de voorgenomen verhoging van de loongrens tot f 6000,— niet was te ontkomen en men zocht naar wegen waarlangs een conflict met de overheid, dat naar de mening van het hoofdbestuur geen uitkomst zou brengen, kon worden vermeden. In de hoofdbestuursvergadering van 9 oktober 1954 bleken de meningen over de aan te nemen houding nog sterk te divergeren; één van de hoofdbestuursleden overwoog zelfs om van zijn van de meerderheid afwijkende mening blijk te geven in de algemene vergadering. De voorzitters van de beide belangenverenigingen spraken onomwonden als hun mening uit dat de Maatschappij zich niet diende te verzetten ingeval het parlement de voorgenomen verhoging zou aanvaarden en een meerderheid in het hoofdbestuur sloot zich bij deze opvatting aan. Het kon niet worden voorkomen dat in de algemene vergadering de verdeeldheid binnen het hoofdbestuur duidelijk tot uitdrukking kwam.

In zijn inleiding ter gelegenheid van de met spoed bijeen geroepen algemene vergadering van 30 oktober 1954 (die een besloten karakter droeg) zette de voorzitter uiteen waarom de meerderheid van het hoofdbestuur meende dat de artsen een eventuele verhoging van de loongrens tot f 6000,— onder protest dienden te aanvaarden en dat eerst later, n.l. wanneer zou zijn gebleken dat met de gerechtvaardigde verlangens van de artsen onvoldoende rekening was gehouden, het moment voor een conflict zou kunnen aanbreken. Deze gerechtvaardigde verlangens, zeven in getal, waren de volgende:

1. bestudering van het plan voor een getrapte verzekering;
2. aanpassing van de honorering aan de door de loongrensverhoging gewijzigde omstandigheden;
3. het in studie nemen van de mogelijkheid om de loongrens te vervangen door een inkomensgrens;
4. het treffen van een betere regeling voor de rechtspositie van verzekerden en medewerkers;

5. wijziging van de onbevredigende situatie in de grote steden waar door de gesloten ziekenhuizen vele specialisten hun ziekenfondspatiënten niet klinisch konden behandelen;
6. ont koppeling van de ziekte wet en het ziekenfondsbesluit;
7. het zoeken naar wegen waarlangs de persoonlijke verantwoordelijkheid van alle betrokkenen bij het ziekenfondswezen kon worden gestimuleerd.

Er was niet veel inzicht voor nodig om te kunnen voorzien dat nadere bestudering van genoemde problemen gemakkelijk kon worden toegezegd maar dat de kansen voor het realiseren van de verschillende wensen, die al jaren ter tafel lagen, wel uiterst klein waren.

Ondanks alle inspanning die de voorzitter van de Maatschappij, daarbij gesteund door de voorzitter van de L.H.V. en de ambtenaar voor ziekenfondszaken van de Maatschappij, in uitvoerige betogen aan de dag legden, liet de vergadering – geconstateerd hebbende dat van de toegezegde compensaties bij de verhoging van de loongrens in 1950 tot f 4500,- ook niets was terecht gekomen – zich in meerderheid niet vermurwen; zij wees het voorstel van het hoofdbestuur met een meerderheid van één stem (22 stemmen voor en 23 tegen) af. Met eenzelfde geringe meerderheid werd vervolgens een motie aangenomen waarin werd gesteld dat het in de algemene vergadering van september 1953 ingenomen standpunt nog onverkort gold en dat de artsen geen nieuwe groepen verzekerden zouden aanvaarden zolang in het nadere overleg niet was bebleken dat met de wensen en verlangens van de artsen ernstig rekening was gehouden.

Gezien de korte tijd die nog beschikbaar was (de voorgenomen verhoging van de loongrens zou uiterlijk 1 januari 1955 moeten ingaan) zat men in feite met een onuitvoerbare motie. Daarbij deed zich nog een merkwaardige complicatie voor in die zin dat onzekerheid ontstond over de vraag of het slot van de aangenomen motie luidde "ernstig rekening is gehouden" (de formulering in het officiële verslag) danwel "ernstig rekening wordt gehouden" (de formulering in het pers-communi qué).

In het gesprek met de minister, waarin het resultaat van de besloten algemene vergadering van 30 oktober 1954 werd medegedeeld, verklaarde deze zich bereid tot het nader toelichten van zijn standpunt in een algemene vergadering of in het hoofdbestuur. Omdat men enigszins bevreesd was voor de reactie van sommige afgevaardigden, besloot men alleen dit laatste te accepteren en op

15 november 1954 om 8 uur 's avonds arriveerde minister Suurhoff in het gebouw van de Maatschappij aan de Keizersgracht, waar Prof. Muntendam, directeur-generaal voor de Volksgezondheid, kort tevoren reeds was aangekomen. Het was de bedoeling dat de minister in die bijeenkomst, waarvan geen verslag werd gemaakt, zou reageren op de nieuw geformuleerde desideratie (ditmaal 6 in getal) van de artsen. De vergadering werd bijgewoond door het hoofdbestuur, de voltallige besturen van de belangenverenigingen, de vertegenwoordigers van de Maatschappij in de Ziekenfondsraad en enkele vertegenwoordigers uit de kring van de apothekers en de tandartsen.

Voor de wens van de artsen dat een commissie van medewerkers en ziekenfondsen (zonder het bedrijfsleven) aard en omvang van de verstrekkingen zou bestuderen alsmede de wijze waarop de verstrekkingen zouden moeten worden verleend, toonde de minister alle begrip; hij ging ermede akkoord dat deze wens aan de Ziekenfondsraad zou worden voorgelegd waarbij de vertegenwoordigers van het departement zich positief zouden opstellen. De wens om tot een herziening te geraken van de wijze waarop de overeenkomsten tot stand kwamen (de bekende hordenloop: na de overeenstemming met de ziekenfondsen het fiat van de Ziekenfondsraad met de mogelijkheid van een veto van de minister) scheen de minister te begrijpen en een studie omtrent de arbitrage-mogelijkheden had zijn instemming. Later bleek dat sommige artsen wel wat waren geschrokken van de haast waarmede laatstgenoemd desideratum van de zijde van het hoofdbestuur aan de orde was gesteld.

Wat betreft de noodzakelijkheid tot honorarium-aanpassing kon de minister weinig anders toezeggen dan dat hij het resultaat van de onderhandelingen zou afwachten. De minister verklaarde zich bereid tot ernstige bestudering van de mogelijkheid tot vervanging van de loongrens door een inkomensgrens, zij het dat hij dit vraagstuk veel moeilijker noemde dan algemeen werd aangenomen; overigens meende de minister dat de coördinatie binnen de sociale verzekering het probleem zou oplossen. Later bleek evenwel dat de minister zich hierin had vergist.

De ontkoppeling van de ziekenfondsverzekering van de ziekwet ontmoette bij de minister de meeste weerstand; hij meende dat deze gedachte bij het bedrijfsleven onhaalbaar zou blijken te zijn. Wél verklaarde de minister te kunnen toezeggen dat het niet in zijn voornemen lag om na de verhoging van de loongrens tot f 6000,—,

nog nieuwe groepen aan de kring van de ziekenfondsverzekerden toe te voegen, terwijl zijns inziens niet elke loonsverhoging gepaard behoefde te gaan met aanpassing van de loongrens. Bovendien was de Ziekenfondsraad reeds begonnen met een studie omtrent de mogelijkheden voor een getrapte verzekering. Het probleem van de gesloten ziekenhuizen zou de minister – zo zegde hij toe – ter bestudering opdragen aan de departementale Ziekenhuiscommissie.

Hoe kritisch men het resultaat van het gesprek met de minister ook beziet, men moet constateren dat het hoofdbestuur terecht in zijn concept-voorstel aan de algemene vergadering van 27 november 1954 stelde:

- a. dat de minister en zijn ambtenaren zeer veel aandacht hadden geschonken en tijd hadden besteed aan de bestudering van de wensen en verlangens van de Maatschappij;
- b. dat de minister enkele positieve toezeggingen had gedaan die hij voor een deel ook in het openbaar had bevestigd; het betrof hier de mededeling van de minister (in een perscommuniqué en in de Tweede Kamer) dat hij niet streefde naar een volksverzekering en dat het niet zijn bedoeling was na de verhoging van de loongrens tot f 6000,— nog nieuwe groepen onder de ziekenfondsverzekering te brengen, zelfs dat het niet in zijn voornemen lag bij elke loonsverhoging een correctie in de loongrens aan te brengen;
- c. dat reeds maatregelen waren genomen ter tegemoetkoming aan de wensen der Maatschappij, waarbij werd geduid op de instelling van enkele studie-commissies (maar meer ook niet!).

Op grond van deze gegevens meende het hoofdbestuur dat was voldaan aan de motie, aangenomen in de oktober-vergadering, en het legde aan de algemene vergadering van 27 november 1954 de volgende motie voor: bij een eventuele verhoging van de loongrens tot f 6000,— (die men bleef afwijzen) nieuwe ziekenfondsverzekerden te aanvaarden en het voortzetten van de medewerking aan het ziekenfondswezen opnieuw te bezien wanneer later zou blijken dat met de wensen der Maatschappij onvoldoende rekening was gehouden. De algemene vergadering, die met 44 stemmen voor en 3 blanco haar vertrouwen in het hoofdbestuur uitsprak, voegde aan de motie (die werd aangenomen) echter nog toe dat uit het verloop van de onderhandelingen vóór 1 juni 1955 zou moeten zijn gebleken dat met de wensen en verlangens der Maatschappij ernstig rekening was gehouden.

De geschetste gang van zaken met betrekking tot de loongrensverhoging had nog een opvallend gevolg in de Landelijke Specialisten Vereniging toen de ledenvergadering van deze Vereniging d.d. 11 december 1954 het voorstel van het bestuur om de voorzitter te her-benoemen niet bekrachtigde omdat hij zich in de hoofdbestuursvergaderingen niet had verzet tegen het accepteren van de loongrensverhoging. Toen het centrale bestuur, nadat de bekrachtiging was geweigerd, solidair met zijn voorzitter zijn mandaat ter beschikking stelde, kreeg men het gewone beeld te zien van "zo had men het niet bedoeld!" Een motie, ingediend door een aantal afgevaardigden, om op het genomen besluit terug te komen en opnieuw over het voorstel van het bestuur te stemmen, kreeg een ruime meerderheid. Het voorstel tot bekrachtiging van de voorzitterskeuze werd vervolgens aangenomen met slechts 26 stemmen voor, 20 stemmen tegen en 5 onthoudingen, waarna het bestuur verklaarde dat deze uitslag een te geringe steun betekende voor de aanvaarding van een nieuw mandaat.

Toch werd het interne conflict nog opgelost. In een begin 1955 met spoed belegde ledenvergadering werd een door drie districten ingediende motie, waarin het bestuur inclusief de voorzitter werd verzocht op zijn besluit terug te komen, aangenomen met 38 stemmen voor en 13 stemmen tegen.

Eind 1954 moest men tenslotte nog constateren dat was nagelaten de voorbereidingen te treffen voor de verkiezing van een nieuwe algemene vergadering (de zittingsperiode van de districtsafgevaardigden liep 31 december 1954 af). In een met spoed belegde algemene vergadering op 18 december, waarin slechts 11 afgevaardigden, vertegenwoordigende 6 van de 15 districten aanwezig waren, moest het besluit worden genomen om de zittingsduur van de zittende afgevaardigden met één jaar te verlengen. Bij de afsluiting van 1954 kon men dan ook met recht verzuchten: het was me het jaartje wel!

In zijn jaarverslag over 1955 kon secretaris-penningmeester Dekker, die Wibaut in april 1954 was opgevolgd, eindelijk constateren dat de Maatschappij bezig was met het hervinden van een zeker evenwicht, een evenwicht dat door de dynamische ontwikkeling in de jaren na de oorlog leek te zijn verstoord.

In de algemene vergadering van 25 juni 1955 moest de vraag worden beantwoord of aan de, in de motie van de algemene vergadering d.d. november 1954 gestelde eisen was voldaan. Bij die gelegenheid moest men constateren dat sommige desiderata door

de artsen ten onrechte waren gesteld omdat de toen aanwezige haast weinig gelegenheid tot rustig overleg had geboden, dat enkele verlangens nog in studie waren en dat de enige voorwaarde waarvan men wat mocht verwachten, n.l. de aanpassing van de honoraria, waarschijnlijk nog in de loop van 1955 zou worden gerealiseerd. Aan de motie waarin werd geconstateerd, dat aan de destijds gestelde voorwaarden was voldaan, gaven 36 van de 40 afgevaardigden hun fiat zodat de problematiek als afgedaan mocht worden beschouwd.

In 1955 ontstond tenslotte nog een betrekkelijk kortdurende opwinding toen, na langdurige onderhandelingen tussen huisartsen en ziekenfondsen, waarbij door beide partijen deskundigen werden ingeschakeld, op basis van enquête-gegevens een definitief honorarium werd overeengekomen, dat niet onbelangrijk hoger was dan het bestaande maar dat door de Ziekenfondsraad werd afgewezen. Nadat echter een nadere toelichting was verstrekt en enkele "stenen des aanstoots" waren weggenomen, werd na enkele maanden de goedkeuring van de Ziekenfondsraad en van de minister toch verkregen, zodat voorzitter Landheer kon vaststellen dat ook de "Col du Conseil" en de "Col du Departement" achter de rug waren en de gele trui nog steeds in het bezit van de L.H.V.-équipe was.

Overigens diende zich in 1955 een nieuw probleem aan, dat vooral in de kring van het hoofdbestuur veel beroering teweeg bracht en dat later grote moeilijkheden met de overheid zou opleveren: het rapport van de Staatscommissie opleiding en erkenning van medische specialisten.

7. De verwickelingen in de jaren 1951 tot 1961 rond de erkenning en registratie van specialisten. De voorgeschiedenis.

In het begin van deze eeuw, toen de ontwikkeling van de geneeskunde enkelen ertoe bracht zich in het bijzonder toe te leggen op een bepaald onderdeel en de groeiende overvulling van het beroep de neiging onder de artsen deed ontstaan om zich aan het publiek te presenteren als arts "speciaal voor dit of voor dat", veroorzaakte het optreden van specialisten of van hen, die daarvoor wensten door te gaan, vele moeilijkheden. Men sprak en schreef over een op hol geslagen specialisme en over specialismen, die alleen bestonden in de verbeelding van degenen die ze uitoefenden. De moei-

lijkheden lagen toen voornamelijk in het vlak van de strijd om het bestaan; in de rubriek "Beroepsbelangen" uit die dagen kan men lezen dat specialisten de praktiserende arts bedreigden door hem zijn patiënten te ontroven.

Geheel daarmee in overeenstemming luidde de opdracht aan de polikliniek-commissie, die in 1906 op voorstel van het hoofdbestuur door de algemene vergadering was ingesteld: "nagaan den invloed der poliklinieken op de standsbelangen en den weg aangeven om de nadelen te voorkomen". In de toelichting op het voorstel aan de algemene vergadering schreef het hoofdbestuur: "Wanneer men zich de vraag voorlegt welke de oorzaken zijn van den minder gunstigen toestand der geneesheeren bij vergelijking met vroegere jaren dan worden het groot aantal poliklinieken en het misbruik dat er van wordt gemaakt als de belangrijkste factoren genoemd".

Daarbij deed zich van de aanvang af de moeilijkheid gevoelen dat moest worden vastgesteld wie zich nu eigenlijk specialist kon noemen. Toen de algemene vergadering van juli 1910 op voorstel van de afdeling 's-Gravenhage besloot het ontwerpen van een regeling voor de samenwerking tussen huisarts en specialist op te dragen aan de polikliniek-commissie, was dit dan ook het eerste probleem waarvoor de commissie zich zag geplaatst. "Hoezeer onze commissie derhalve de wenschelijkheid van het voorstel der afdeling 's-Gravenhage en Omstreken erkent", zo schreef de polikliniek-commissie als commentaar op het voorstel, "ontveinst zij zich niet de groote moeilijkheden die zich zullen voordoen bij de oplossing van dit vraagstuk, o.a. waar het geldt te bepalen wie specialist is en waar de grens moet worden gesteld tusschen specialistische en gewone behandeling". De omschrijving, welke de commissie van een specialist gaf, luidde als volgt: "die de behandeling van de afwijkingen van een bepaald orgaan of een bepaald orgaansysteem, of behandeling met bijzondere methoden tot hun praktische bezigheid hebben gekozen". Uit deze omschrijving volgde dat kinderartsen niet tot de specialisten moesten worden gerekend, hetgeen later nog tot grote moeilijkheden aanleiding zou geven. Het voorstel van de polikliniek-commissie, waarvan de strekking kon worden aangeduid als "ruim baan voor de specialist!" werd door de algemene vergadering van 1912 aanvaard.

Reeds één jaar na het vaststellen van de regelen voor de onderlinge verhouding tussen huisarts en specialist (in 1913 dus) diende de afdeling Alkmaar bij de algemene vergadering een voorstel in

van de volgende inhoud: "het hoofdbestuur benoeme een commissie om een onderzoek in te stellen naar de opleiding en vorming der specialisten in het algemeen, met name naar de wenschelijkheid dat de bevoegdheid tot specialistische practijk in eenig diploma of anderszins wordt vastgelegd". De afdeling noemde in haar argumentatie dit voorstel niet alleen in het belang van de patiënten (die nogal eens uit eigen initiatief een specialist raadpleegden) en van de artsen zelf, maar stelde tevens te willen voorkomen dat de variëteit half-specialist, die hier en daar scheen te worden geaccepteerd, volledig burgerrecht zou verkrijgen.

Het hoofdbestuur, dat blijkbaar enigszins betwijfelde of een dergelijk onderzoek resultaat zou hebben maar dat anderzijds de redelijkheid en noodzakelijkheid hiervan niet kon ontkennen, volgde een ongebruikelijke weg: het vroeg namelijk advies over deze materie aan een aantal bekende hoogleraren, geheel onafhankelijk van elkaar, en publiceerde de ontvangen adviezen mét het voorstel van de afdeling Alkmaar zonder daarbij een pre-advies te voegen. Burger (Amsterdam), Korteweg (Leiden) en Kouwer (Utrecht) ontraadden het onderzoek omdat zij elke vorm van reglementering afkeurden en daarvoor ook geen bruikbare mogelijkheden zagen. Over het examen schreef Burger:

"Een examen! Wie zou zich daaraan onderwerpen? Wie zou bereid zijn het af te nemen? Het antwoord op de eerste vraag moet luiden: bijna niemand!, het antwoord op de tweede vraag: zeker niemand!" Bovendien zagen zij geen mogelijkheden tot afbakening van het werkgebied maar wel het gevaar dat een beoordeling door gevestigde collegae zou kunnen ontaarden in iets dat op de oude gildencensuur zou lijken.

Korteweg was van mening dat sommigen nog steeds zonder aparte opleiding specialisten "bij de gratie Gods" konden zijn en Kouwer schreef met het oog op de pseudo-specialisten: "Wil het publiek zich, zonder voorlichting van de huisarts, aan hen toevertrouwen, het zij zoo; dit is niet onze schuld, evenmin als wanneer zij zich wenden tot den kwakzalver; ook dit is voor hun risico". Rochat (Utrecht) en Wiersma (Groningen) daarentegen bleken van mening te zijn dat een waarborg voor deskundigheid kon worden verkregen door het stellen van de eis dat de betrokkene een bepaalde tijd onder deskundige leiding praktisch zou hebben gewerkt.

Kort daarop gaf Nijhoff (hoogleraar te Groningen) ongevraagd als zijn mening: "Mij lokte reeds sinds geruimen tijd het denk-

beeld aan, dat de Maatschappij een register aanlegt van de hier te lande gevestigde specialisten". Inschrijving in dat register zou, naar de mening van Nijhoff, moeten geschieden na het verkrijgen van zekere waarborgen, bestaande uit het over te leggen bewijs dat men zich gedurende een niet al te korte tijd met vrucht op het vak zijner keuze had toegelegd, zulks ter beoordeling van een commissie.

Geïnspireerd door de opvatting van Nijhoff diende de afdeling Groningen voor de reeds genoemde algemene vergadering van 1913 nog het voorstel in om aan een commissie opdracht te geven gegevens te verzamelen "omtrent de mogelijkheid en wenschelijkheid dat het voeren van de titel van specialist gebonden zij aan zekere al of niet wettelijk vastgestelde waarborgen". Het is opvallend dat de algemene vergadering, ondanks het negatieve advies van prominente hoogleraren, met weinig tegenstand besloot het gevraagde onderzoek te laten instellen, waarbij de voorstellen van Alkmaar en Groningen werden gecombineerd.

Bij de praktische uitvoering van de opdracht bleken de problemen niet gering te zijn. De samenstelling van de commissie, die met het onderzoek zou worden belast, leverde grote moeilijkheden op en het duurde vrij lang voordat men een voorzitter had gevonden. In de loop van 1915 was de commissie eindelijk voltallig en kon zij met haar arbeid beginnen. Er deden zich echter voortdurend wijzigingen in de samenstelling voor, hetgeen er mede toe leidde dat de commissie tot geen enkel advies kwam; zij liet niets van zich horen en het leek erop dat de tegenstanders van de instelling van een onderzoek naar de mogelijkheid van een erkennings-systeem gelijk zouden krijgen.

In de algemene vergadering van 1919 had Burger (op dat moment voorzitter van de Maatschappij) weinig moeite met het voorstel om de commissie zonder veel omhaal te ontbinden en haar taak over te dragen aan de Specialisten Organisatie (S.O.). Dat die algemene vergadering uitgerekend in Alkmaar plaats vond, had niemand kunnen vermoeden evenmin als kon worden voorzien dat de Specialisten Organisatie er ook niets van terecht zou brengen. Dat deze belangrijke zaak een dergelijk beloop kon hebben, is grotendeels te verklaren door de grote interne moeilijkheden die de Maatschappij in de jaren 1918 tot 1924 had te verwerken. Bovendien waren er nog de problemen op het terrein van het ziekenfondswezen, die aan het hoofdbestuur en de algemene vergadering al kopzorgen genoeg gaven.

Zonder dat naar buiten iets was gebleken van een voortgang van de discussie over het onderhavige vraagstuk, verscheen op de beschrijvingsbrief voor de algemene vergadering van 1930 (het jaar waarin Nijhoff als voorzitter optrad) volkomen onverwachts een voorstel van het hoofdbestuur tot het aanleggen van een register van erkende specialisten, waarbij het volgende zou moeten gelden: behoudens degenen, die reeds op 1 januari 1930 als specialist werkzaam waren (en die allen zonder meer zouden worden geregistreerd) konden alleen zij worden ingeschreven in het register die twee jaar als assistent werkzaam waren geweest in een universiteitskliniek of op de afdeling van een algemeen of bijzonder ziekenhuis, waar behoorlijke gelegenheid tot opleiding bestond. De beoordeling van een en ander zou plaats hebben in een commissie, de Specialisten-Registratie-Commissie (S.R.C.), terwijl het hoofdbestuur zou fungeren als beroepsinstantie. Uit de toelichting op het voorstel, waarvan Nijhoff de auctor intellectualis was en die zijn reeds in 1913 geuite opvatting zag verwezenlijkt, blijkt dat één van de belangrijkste uitgangspunten was dat tot de ziekenfondsen uitsluitend geregistreerde specialisten zouden worden toegelaten.

De algemene vergadering van 1930 ging, behoudens enige wijzigingen van ondergeschikt belang, akkoord met deze regeling, hoewel er stemmen werden gehoord die twijfelden aan het nut van een dergelijke onofficiële regeling, welke alleen maar bij de eigen ziekenfondsen in praktijk kon worden gebracht. Later is echter gebleken dat de verslaggever van de algemene vergadering het goed had gezien toen hij veronderstelde: "Indien de registrering der specialisten een nuttige en doeltreffende maatregel zal blijken, zullen de ziekenfondsen ook wel daarvan willen profiteren".

De algemene vergadering van 1931 aanvaardde de door het hoofdbestuur voorgestelde definitieve regeling, waarbij een aantal wijzigingen in de oorspronkelijke opzet werd aangebracht. De "fatale datum" werd verlegd naar 1 juli 1931 en de opleidingsduur werd op voorstel van de afdeling Amsterdam gebracht op drie jaar. De regeling werd in het huishoudelijk reglement van de Maatschappij vastgelegd en voldeed in de komende jaren goed omdat alle instellingen die specialisten in dienst namen of met wie overeenkomsten moesten worden afgesloten, uitsluitend in het register ingeschreven artsen als specialist beschouwden.

Op de agenda voor de hoofdbestuursvergadering van 21 en 22 mei 1932 was een voorstel vermeld om de algemene vergadering het

besluit te laten nemen aan Nijhoff het ere-lidmaatschap van de Maatschappij te verlenen. Op 14 mei 1932 evenwel overleed Gerard Cornelis Nijhoff na een moeilijk ziekbed van enkele maanden.

Het ontstaan van de moeilijkheden, de verdere gang van zaken en de gevolgen.

Toen de Specialisten-Registratie-Commissie na de oorlog haar werkzaamheden hervatte, was men het er snel over eens dat de simpele eis, dat men drie jaar als assistent werkzaam moest zijn geweest om als specialist te worden ingeschreven, onvoldoende waarborgen gaf. Van een groot aantal opleidingen moest worden vastgesteld dat zij niet méér inhielden dan het aankweken van technische vaardigheid en dat van wetenschappelijke vorming nauwelijks sprake was. Op aandringen van enkele gevestigde specialisten werd door de S.R.C. een studiec commissie ingesteld, die de grondslagen moest aangeven waarop de erkenning van specialisten in de toekomst zou moeten berusten om aan de bestaande bezwaren tegemoet te komen. Het rapport van deze commissie, waarin werd voorgesteld de opleidingstijd voor de meeste specialisten te verlengen (voor de diverse specialismen werden verschillende opleidingstijden voorgesteld, variërend van drie tot zes jaar) en te werken met erkende opleidingen door het stellen van eisen aan het opleidingsinstituut (ziekenhuis) en aan de opleider, werd door de S.R.C. overgenomen en door de constituerende vergadering van de Maatschappij d.d. 1 en 2 februari 1947 aanvaard. De uit het rapport volgende werkwijze van de S.R.C. bracht grote onrust in de ziekenhuiswereld aangezien al spoedig duidelijk werd dat de mogelijkheid tot het aantrekken van assistenten stond of viel met het bezitten van erkende opleidingen. Daarbij kwam dat het verlengen van de opleidingsduur (voor de chirurg tot zes jaar) bij velen gedachten opriep aan het scheppen van een "closed-job" door verzwaring van de eisen. Bij een van de vele besprekingen, die vervolgens over deze materie plaats vonden, wees de voorzitter erop "dat er minstens vier groepen tegen ons zijn, te weten de geneeskundige vereniging tot bevordering van het ziekenhuiswezen, de stichting Het Nederlandsch Ziekenhuiswezen, de Vereniging van Katholieke Ziekenhuizen en de sectie directeurs". De maatschappelijke consequenties, die waren verbonden aan het streven naar een hoger wetenschappelijk niveau voor de specialis-

ten (waaraan noch de S.R.C. noch het hoofdbestuur van de Maatschappij bij het nemen van de desbetreffende besluiten voldoende aandacht hadden besteed) en de onrust die daardoor in de ziekenhuiswereld ontstond, waren voor de overheid aanleiding om zich over deze zaak te beraden.

In de hoofdbestuursvergadering van 13 oktober 1951 werd verslag uitgebracht van een bespreking met Staatssecretaris Muntendam en Hoofdinspecteur Banning, waarbij eerstgenoemde had verklaard dat de overheid zich zag geplaast voor de vraag of zij een rol diende te spelen in de erkenning van specialisten, dit niet uit gebrek aan waardering voor datgene wat door de Maatschappij respectievelijk de S.R.C. werd verricht, maar voornamelijk vanwege het grote belang voor de volksgezondheid.

Uit de notulen blijkt duidelijk dat men in deze hoofdbestuursvergadering de argumentatie van de zijde van de overheid (Staatssecretaris en Hoofdinspecteur) zwak vond en men aarzelde dan ook toe te zeggen dat de Maatschappij aan een studie ter zake zou deelnemen. Toen evenwel de opdracht aan een in te stellen staatscommissie werd verruimd in die zin, dat zij een breed onderzoek moest verrichten naar de vraag of de vorming en erkenning van specialisten, zoals die op dat moment plaats vond, wijziging behoeft en zo ja, welke, besloot men "met angst en beven" tot medewerking, waarbij de voorzitter de hoop uitsprak dat de vertegenwoordiging van de Maatschappij een onverbreekelijke eenheid zou vormen. In deze vertegenwoordiging, die bestond uit twee hoofdbestuursleden, twee leden van de L.S.V. en twee leden van de S.R.C., bevond zich echter één vertegenwoordiger (uit laatstgenoemde groep), die zich bij de discussies in de staatscommissie fel tegenover de Maatschappij opstelde.

Op 18 april 1953 kwam de gang van zaken in de staatscommissie voor het eerst in een hoofdbestuursvergadering ter sprake. De Maatschappij-delegatie wenste daarbij te worden geïnformeerd over het standpunt van het hoofdbestuur, met name ten aanzien van de vraag of men tevreden was met de huidige gang van zaken, dan wel instemde met een principiele wijziging, waarbij aan de Maatschappij rechten zouden worden ontnomen. Voor het beantwoorden van die vraag had het dagelijks bestuur aan een kleine commissie opgedragen een nota samen te stellen waarin het standpunt van het hoofdbestuur zou zijn neergelegd, welke nota dan ter kennis van de leden van de Maatschappij-delegatie zou kunnen worden gebracht. In bedoelde nota, die was samengesteld door

twee vertegenwoordigers van de Maatschappij in de staatscommissie tezamen met Van Erp Taalmen Kip (die al eerder, n.l. op het eerste congres van de Maatschappij d.d. oktober 1948 openlijk had uitgesproken dat naar zijn mening een wettelijke erkenning van de bevoegdheid tot uitoefening van de geneeskunde in verschillende richtingen moest worden ingevoerd) werd het standpunt ingenomen – zonder veel argumentatie overigens – dat principiële wijziging van de erkenning van specialisten noodzakelijk was en dat de uiteindelijke verantwoordelijkheid bij de overheid zou moeten liggen, met name bij het Departement van Sociale Zaken en Volksgezondheid. Naar de mening van de opstellers van de nota wilde dit niet zeggen dat de overheid de regeling zou moeten uitvoeren. Huns inziens zou de uitvoering kunnen worden opgedragen aan een commissie, in te stellen door de overheid en bestaande (om de gedachten te bepalen) uit 4 Maatschappij-vertegenwoordigers, 4 hoogleraren, 2 medische vertegenwoordigers van de ziekenhuizen en de Geneeskundig Hoofdinspecteur. Het departement zou daarbij als beroepsinstantie kunnen optreden.

Uit de discussie, die in de hoofdbestuursvergadering van 18 april 1953 plaats vond, blijkt dat nogal grote verschillen van inzicht bestonden; de mening dat een principiële wijziging van het systeem noodzakelijk was, werd zeker niet door iedereen gedeeld. De bewuste nota kon dan ook niet als een weergave van de mening van het hoofdbestuur naar de leden van de Maatschappij-delegatie worden gezonden. Bij de voortgezette gedachtenwisseling in de daarop volgende hoofdbestuursvergadering kwam men niet veel verder en zeker niet tot een eensgezinde opvatting; het bepalen van een meerderheidsstandpunt durfde men kennelijk niet aan. De voorzitter (zelf lid van de staatscommissie) concludeerde dat de vertegenwoordigers zeer voorzichtig dienden te zijn en het hoofdbestuur op de hoogte moesten houden. Blijkbaar gingen de discussies in de staatscommissie over de aard en de samenstelling van het orgaan, dat de taak van de Maatschappij te zijner tijd zou moeten overnemen, inmiddels ongewijzigd voort, want in de hoofdbestuursvergadering van 17 december 1953 stelde Wibaut, als lid van een subcommissie die de opdracht had een voorstel voor de staatscommissie voor te bereiden over de aard en de samenstelling van bedoeld orgaan, de vraag hoe het orgaan dat het hoogste gezag zou moeten uitoefenen, naar de mening van het hoofdbestuur eruit zou moeten zien. Zou het een orgaan moeten zijn, benoemd door de Kroon, òf een stichting òf een Maatschappij-commissie,

bestaande uit vertegenwoordigers van de Maatschappij, van de faculteiten en van de overheid?

Toen enige leden van het hoofdbestuur in de volgende hoofdbestuursvergadering erop aandrongen dat het hoofdbestuur zich duidelijk over dit belangrijke beginsel zou uitspreken, stelden de vertegenwoordigers van de Maatschappij in de staatscommissie zich echter op het standpunt dat het hoofdbestuur hun geen bindend mandaat kon geven.

In de hoofdbestuursvergadering van 6 februari 1954 kwam opnieuw aan de orde dat de staatscommissie waarschijnlijk in de richting van een onafhankelijke stichting zou koersen. Het hoofdbestuur bepaalde echter ook ditmaal geen standpunt, hoewel enige leden erop aandrongen om dit wél te doen.

In een vergadering op 27 februari 1954 van het hoofdbestuur met de voltallige delegatie van de Maatschappij in de staatscommissie, werd de materie uitvoerig besproken. Na het vertrek van de delegatie nam het hoofdbestuur met de grootst mogelijke meerderheid een belangrijk besluit: met uitzondering van één lid verklaarde het zich akkoord met het verleggen van de verantwoordelijkheid voor de erkenning en registratie van specialisten, van de Maatschappij naar een ander lichaam, waarschijnlijk naar een stichting waarin, naast vertegenwoordigers van de Maatschappij en de faculteiten, als toehoorders zitting zouden hebben vertegenwoordigers van beide departementen (Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en Sociale Zaken en Volksgezondheid), hoewel die eerder hadden verklaard dat de overheid geen directe verantwoordelijkheid voor de erkenning van specialisten kon noch wilde dragen. Het gevolg van dit besluit was dat in deze geest een conceptrapport tot stand kwam, hetwelk in de vergadering van het hoofdbestuur d.d. 8 oktober 1955 in tegenwoordigheid van de voorzitter van de staatscommissie, Brutel de la Rivière, werd besproken. Daarbij werd aan het hoofdbestuur de vraag voorgelegd of de Maatschappij bereid zou zijn tot het verlenen van haar medewerking aan de oprichting van een Centraal College als stichting, bestaande uit 6 vertegenwoordigers van de Maatschappij, evenveel vertegenwoordigers van de faculteiten en 2 vertegenwoordigers van de overheid als toehoorders; tevens werd de Maatschappij verzocht een deel van de kosten te dragen. Inmiddels was er sedert het besluit van het hoofdbestuur van 27 februari 1954 ruim anderhalf jaar verlopen!

Uit de besprekingen bleek dat de tegenstand tegen het verleggen

van de verantwoordelijkheid was toegenomen en toen de voorzitter, die het beantwoorden van de gestelde vraag wilde uitstellen tot een volgende hoofdbestuursvergadering, aan het slot van de discussie erop wees dat het voorstel voor het hoofdbestuur niet gemakkelijk te verteren was, gaf Brutel uiting aan zijn diepe teleurstelling over deze gang van zaken, die zich voordeed nadat hij gedurende drie jaar in een commissie met 6 vertegenwoordigers van de Maatschappij had gewerkt.

Op 22 oktober 1955 werd het rapport opnieuw besproken. Bij de daarbij gehouden stemming spraken 8 van de 13 hoofdbestuursleden zich uit vóór het rapport en 3 tegen, terwijl 2 blanco-stemmen als "tegen" moesten worden uitgelegd. Men vroeg zich af of bij een dergelijke kleine meerderheid het risico van een echee in de algemene vergadering niet bijzonder groot was. Derhalve besloot men eerst nog de mening van de belangenverenigingen te vragen.

In de hoofdbestuursvergadering van 29 oktober 1955 werd bekend dat de L.S.V. zich met het rapport van de staatscommissie kon verenigen terwijl de L.H.V. de voorkeur gaf aan een regeling binnen Maatschappij-verband maar – zo dat niet mogelijk zou blijken te zijn – de gedachte van het rapport acceptabel achtte. Er was echter tevens een telegram van de R.K. Artsenvereniging waarin verontrusting werd kenbaar gemaakt ten aanzien van het realiseren van de grondgedachte van het rapport der staatscommissie.

De besprekingen in deze hoofdbestuursvergadering wekken de indruk dat een aantal leden met een zucht van verlichting constateerde dat eerst nog een gesprek met het bestuur van de R.K. Artsenvereniging nodig was wilde men een inzicht in de bezwaren van die zijde verkrijgen; men besloot de definitieve beantwoording van de gestelde vraag voorlopig uit te stellen. Na een gesprek met de delegatie van de R.K. Artsenvereniging op 19 november 1955 besloot men het rapport van deze Vereniging, waarin de bezwaren zouden worden geformuleerd, af te wachten. In de hoofdbestuursvergadering van 18 februari 1965 besloot men het inmiddels ontvangen (belangrijke) rapport nader te bestuderen alvorens het standpunt van het hoofdbestuur aan de staatscommissie kenbaar te maken; daartoe werd een kleine commissie ingesteld onder leiding van de voorzitter der L.S.V.

Intussen groeide geleidelijk-aan het verzet tegen de opvatting van de staatscommissie. Van groot belang voor de verdere gang

van zaken was de wisseling in het voorzitterschap van de L.S.V., waarbij de nieuwe voorzitter zich van de aanvang af uiterst kritisch ten aanzien van het rapport opstelde.

Tengevolge van de vertraging in het beantwoorden van de vraag, die door de staatscommissie in oktober 1955 was voorgelegd, n.l. of het hoofdbestuur bereid was zijn medewerking te verlenen aan de uitvoering van de in het rapport der staatscommissie neergelegde gedachte, werd van de zijde van de minister een ultimatum gesteld waardoor het hoofdbestuur zich ertoe genoodzaakt zag de vraag vóór 10 juli 1956 te beantwoorden. Inmiddels was bekend geworden dat de faculteiten bereid waren tot aanvaarding van de functie, die aan hen was toegedacht.

In de hoofdbestuursvergadering van 30 juni 1956 had een slotbespreking over het rapport plaats in aanwezigheid van de S.R.C., die het rapport al evenmin acceptabel achtte omdat het "een monstrem was van verschillende compromissen, terwijl naar de mening van de S.R.C. de noodzakelijkheid van een principiële wijziging niet was aangetoond. Wel was de S.R.C. van mening dat de organisatie van de erkenning en registratie van specialisten binnen de Maatschappij op enkele punten zou kunnen worden verbeterd; zij stelde zich echter tevens op het standpunt dat deze taak binnen de Maatschappij behoort te blijven.

Inmiddels was ook de kleine commissie onder voorzitterschap van de voorzitter der L.S.V. unaniem tot de conclusie gekomen dat het rapport van de staatscommissie voor de Maatschappij niet aanvaardbaar was. Het hoofdbestuur besloot dan ook in de reeds genoemde vergadering van 30 juni (zonder tot stemming over te gaan) aan de voorzitter van de staatscommissie te berichten dat de Maatschappij naar de mening van het hoofdbestuur de haar in het rapport toebedachte taak (het aanwijzen van zes leden voor het Centraal College) niet moest aanvaarden. Tevens werd besloten een commissie aan het werk te zetten met de opdracht aan te geven op welke wijze het systeem van erkenning en registratie van specialisten binnen Maatschappij-verband zou kunnen worden aangepast om aan de bestaande bezwaren en aan bij de overheid en de faculteiten levende wensen tegemoet te komen.

De afwijzing van het rapport door het hoofdbestuur bracht, zoals te begrijpen valt, grote ontstemming teweeg bij de staatscommissie, in het bijzonder bij haar voorzitter Brutel de la Rivière, ere-lid van de Maatschappij (in een later stadium – 1959 – bedankte Brutel voor het lidmaatschap) en bij de overheid. De minister

van Sociale Zaken en Volksgezondheid liet zich informeel zeer scherp uit over de zittende leden van het hoofdbestuur, dat onder deze omstandigheden een moeilijke tijd tegemoet ging.

De opdracht aan de door het hoofdbestuur ingestelde commissie was in september 1956 geredigeerd (men had tot mei 1957 gelegenheid tot het indienen van tegenvoorstellen bij de minister). In de hoofdbestuursvergadering van 27 april 1957 werd het rapport van de commissie van het hoofdbestuur, waarin werd voorgesteld bij een erkenning en registratie van specialisten door de Maatschappij, de hoogleraren (via de concilia) en de faculteiten (in de vorm van deelneming aan een Centraal College) te betrekken, besproken en aanvaard. Bij die gelegenheid sprak men in het hoofdbestuur zijn voldoening erover uit dat de commissie in deze moeilijke materie in korte tijd tot een eensgezind standpunt was gekomen; aan de commissie werd omstandig dank gebracht.

Nadat het rapport aan de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid was aangeboden, nam men zich voor op basis van de nieuwe gedachten de besprekingen met het interfacultair overleg te openen en men besloot, enigszins voorbarig gerust op de goede afloop omdat men meende aan alle redelijke eisen te hebben voldaan, het rapport te behandelen in de algemene vergadering van 27 november 1957. Toen evenwel bleek dat van de zijde der faculteiten allerminst instemming met de opvattingen van het hoofdbestuur was te verwachten en bekend werd dat ook voor de minister de gedachten van het Maatschappij-rapport niet acceptabel waren, realiseerde men zich dat de komende moeilijkheden niet mochten worden onderschat; men besloot het onderwerp van de agenda voor de algemene vergadering af te voeren.

Kort daarop (eind 1957) groeide er een meningsverschil binnen het hoofdbestuur n.l. tussen hen die van mening waren dat in het overleg met de beide ministers en de faculteiten niets wezenlijks van het Maatschappij-standpunt moest worden prijs gegeven ("zowel de ministers als de faculteiten zijn machteloos; de Maatschappij daarentegen heeft wel macht om hier iets te doen en men moet niet terugschrikken om van die macht eens een keer gebruik te maken", was de redenering) en zij die zich op het standpunt stelden dat men door onderhandelen zoveel mogelijk van het Maatschappij-standpunt moest trachten te redden; het werd een meningsverschil dat leidde tot een conflict waarbij de voorstanders van laatstgenoemd standpunt de overhand kregen. Hierna volgden twee jaar van grote interne spanningen binnen het hoofdbestuur

waarbij men door diverse oorzaken onder sterke druk van de vertegenwoordigers van de belangenverenigingen in het hoofdbestuur kwam te staan. Daarnaast ontstond er nog een spanningsveld tussen een aantal leden van het hoofdbestuur en het secretariaat.

Het overleg met de ministers en hun ambtenaren verliep stroef en onaangenaam. Aanvankelijk werd het hoofdbestuur door de bewindslieden geplaagd voor de keuze tussen het rapport van de staatscommissie en een wettelijke regeling via het academisch statuut maar in de loop van de jaren, waarin het overleg plaats vond, werd de sfeer geleidelijk-aan wat milder en kon men tenslotte komen tot een werkelijke uitwisseling van gedachten en opvattingen. In de loop van 1959 verklaarden de ministers genoeg te nemen met een regeling, die in de statuten van de Maatschappij zou zijn verankerd, mits aan een aantal voorwaarden werd voldaan. In zijn vergadering van 26 november 1959 noemde het hoofdbestuur nog een aantal van die voorwaarden niet acceptabel; een regeling waarbij de Maatschappij de verantwoordelijkheid op zich zou nemen zonder voldoende invloed te hebben op de gang van zaken, werd eerder een nadeel dan een voordeel genoemd. Desondanks bereikte men in de bespreking met de overheid op 14 maart 1960 overeenstemming, zij het dat de Maatschappij daarbij wel belangrijke onderdelen van haar aanvankelijk ingenomen standpunt moest loslaten. Met name moest zij accepteren dat de minister een veto zou kunnen uitspreken over besluiten van het Centraal College; zulk een veto moest echter wel met redenen omkleed zijn. Het beroep op de beslissingen betreffende de inschrijving als specialist of de erkenning als opleider of opleidingsinstituut, werd in handen gelegd van een zelfstandig, buiten de Maatschappij staand college.

De algemene vergadering van juli 1960 verklaarde zich met de nieuwe regeling akkoord en wenste omtrent het voor de Maatschappij en het hoofdbestuur bijzonder pijnlijke probleem van het bedanken voor het lidmaatschap van de Maatschappij door het ere-lid Brutel de la Rivière, door middel van een witboek volledig te worden ingelicht.

Op maandag 29 mei 1961 kon de voorzitter van de Maatschappij, in tegenwoordigheid van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en de directeur-generaal voor de Volksgezondheid, het Centraal College installeren waarmee het nieuwe systeem voor de erkenning en registratie van specialisten in gang werd gezet.

Een belangrijke en bewogen episode uit de geschiedenis van de Maatschappij was hiermede afgesloten.

Tijdens de behandeling van deze zaak, die in het hoofdbestuur vele malen tot hoogspanning aanleiding gaf, deed zich nog een andere ontwikkeling voor. Via de oude vraagstelling inzake de verhouding tussen het hoofdbestuur en de belangenverenigingen en de verantwoordelijkheid, welke de vertegenwoordigers van de belangenverenigingen zouden moeten of kunnen dragen voor het door het hoofdbestuur te voeren beleid, kwam men tot een hernieuwde studie omtrent de organisatie van de Maatschappij.

8. Nieuwe pogingen tot reorganisatie.

Aan de instelling van een nieuwe reorganisatie-commissie op 6 september 1958 ging het een en ander vooraf. Het al-oude probleem van de verhouding hoofdbestuur/belangenverenigingen en met name van de bevoegdheid van het hoofdbestuur en de algemene vergadering om in te grijpen in besluiten van de belangenverenigingen, werd opnieuw geactiveerd door de opstelling van het hoofdbestuur, inclusief de vertegenwoordiger van de L.S.V., ten opzichte van de loongrensverhoging tot f 6000,-. De bezwaren die daartegen bij de specialisten leefden, culmineerden in het verzoek van 25 leden van de L.S.V. (voornamelijk amsterdams specialisten) tot het houden van een buitengewone ledenvergadering van de L.S.V. waarin onder meer zou moeten worden gesproken over de onvoldoende vertegenwoordiging van de specialisten in het hoofdbestuur en in de algemene vergadering van de Maatschappij alsmede over de wenselijkheid tot het verkrijgen van absolute zeggenschap in de eigen aangelegenheden van de specialisten. Uit de discussies in deze, op 26 mei 1955 plaats vindende, ledenvergadering waarin naar de mening van het centrale bestuur geen besluiten konden worden genomen, bleek dat er bij velen een gevoel van ontevredenheid heerste, dat zich uitte in wantrouwen jegens het hoofdbestuur en de algemene vergadering. In het bijzonder het gebruik van het veto-recht door het hoofdbestuur werd als een onmogelijk te aanvaarden ingreep in het beleid van de groep gezien.

Hoewel het allermint overtuigd was van de noodzakelijkheid tot reorganisatie, zegde het bestuur van de L.S.V. de ledenvergadering toe datgene, wat naar voren was gebracht, ernstig te zullen overwegen en op de eerstvolgende ledenvergadering met voorstellen te

zullen komen. In deze vergadering (18 juni 1955) deelde het bestuur mede de noodzakelijkheid tot reorganisatie van de Maatschappij niet te zien maar ertoe bereid te zijn een desbetreffend voorstel aan het hoofdbestuur te doen ingeval de vergadering in een motie de wens daartoe te kennen zou geven. In de motie, die daarna met 26 tegen 19 stemmen werd aangenomen, sprak de ledenvergadering de wenselijkheid uit een commissie van onderzoek te laten instellen naar de noodzakelijkheid en mogelijkheid van een reorganisatie van de Maatschappij. Het hoofdbestuur ging daarin mee en stelde in zijn vergadering van 25 juni 1955 een commissie in, waarvan het de opdracht evenwel beperkte tot bestudering van de verhouding tussen het hoofdbestuur en de belangenverenigingen.

Deze commissie, die na een jaar (op 29 juni 1956) aan het hoofdbestuur een interim-rapport voorlegde, maakte zich nogal gemakkelijk van de zaak af. De commissie stelde voor in plaats van de Raad voor de Maatschappelijke Belangen der Artsen (de R.M.B.A., die bestond uit de samenvoeging van de drie volledige centrale besturen maar die nimmer had gefunctioneerd) een Commissie Maatschappelijke Belangen (C.M.B.) in het leven te roepen, samengesteld uit twee leden van elke belangenvereniging en twee leden van het hoofdbestuur. Aan deze C.M.B., waarin de invloed van de vier besturen gelijkelijk was verdeeld, zou het hoofdbestuur een aantal taken moeten delegeren, met name de goedkeuring van overeenkomsten en andere afspraken betreffende de praktijkvoering, het onderhouden van contact met de Sociale Verzekerings Raad en andere daarmee te vergelijken instanties, terwijl de Commissie het recht zou moeten hebben om het hoofdbestuur gevraagd en ongevraagd van advies te dienen. De commissie nam zich voor daarna nog een aantal belangrijke problemen in studie te nemen, zoals het veto-recht van het hoofdbestuur, de samenstelling van de algemene vergadering enz.

De adviezen van de belangenverenigingen omtrent het voorstel van de commissie waren, behoudens die van de L.H.V. (de voorzitter van de Landelijke Huisartsen Vereniging was – zo bleek spoedig – de auctor intellectualis van het voorstel) aarzelend maar men was bereid tot het verlenen van zijn medewerking.

Het is tekenend voor de waarde die men aan het voorstel toekende dat het eerst een jaar nadat het was uitgebracht in een hoofdbestuursvergadering werd besproken (op 15 juni 1957) en daar met weinig enthousiasme werd ontvangen omdat de taak voor het

nieuwe lichaam onduidelijk was en de bevoegdheden en verantwoordelijkheden in de mist bleven. Van de zijde der belangenverenigingen werd het voorstel echter gezien als een eerste poging om te komen tot "besluitvorming zonder dat er verder kan worden ingegrepen", zodat men besloot een proef te wagen maar, zoals te verwachten was, is dit "vreemde lichaam" niet tot leven gekomen en ook de commissie zag van verdere activiteiten af.

Een studie, die ongeveer tezelfder tijd werd ondernomen, over de werkwijze van het hoofdbestuur, het dagelijks bestuur en het bureau van de Maatschappij, leverde weinig spectaculairs op. Een commissie ter bestudering van de waarde van een langer durend voorzitterschap bracht het niet tot een rapport en de besprekingen in een week-end-conferentie over de publiekrechtelijke organisatievorm maakte het onwaarschijnlijk dat de overgang van de Maatschappij van een privaatrechtelijke organisatie naar een publiekrechtelijke de hangende problemen zou oplossen. Onder deze omstandigheden leidden de spanningen binnen het hoofdbestuur in 1958 tot de instelling van een Reorganisatie Commissie, die de totale structuur van de Maatschappij in studie moest nemen.

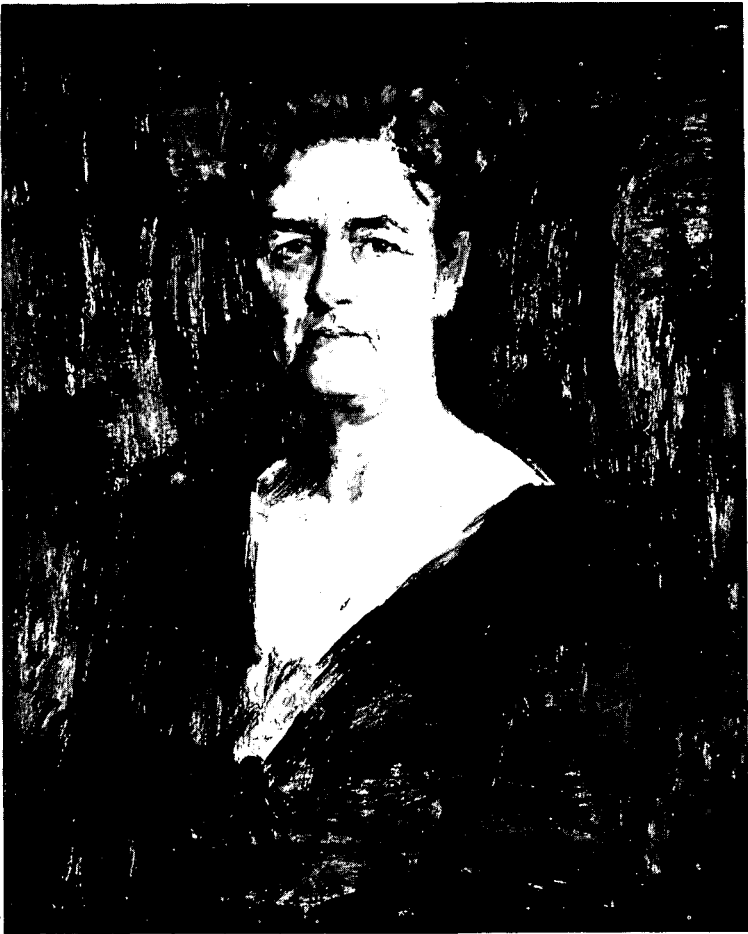
Wanneer men tracht te analyseren welke aanleiding er was om de organisatie opnieuw te bestuderen met de vooropgezette bedoeling om in deze organisatie verandering aan te brengen, dan ontmoet men een complex van factoren. In de eerste plaats voelde men zich bedreigd, met name door de overheid, waarbij de engelse situatie als afschrikwekkend voorbeeld op de achtergrond meespeelde. De voorzitter van de L.S.V. sprak in één van zijn vele inleidingen dan ook over "De maatregelen tot bescherming van een vrij beroep", daarbij wijzende op "besluiten over ons, zonder ons en tegen ons". In dit verband waren enkelen van mening dat het hoofdbestuur in gebreke bleef waar het betrof het geven van een krachtige en doelbewuste leiding, een leiding die – naar men meende – niet alleen moest zijn gericht op het oplossen van vraagstukken ad hoc, maar zich vooral moest uitstrekken tot de toekomst door het aangeven van lijnen waarlangs het beleid diende te worden gevoerd. Daarnaast kreeg men, naar aanleiding van de gang van zaken op het gebied van de erkenning en registratie van specialisten, te maken met het verwijt dat de Maatschappij geen continu beleid voerde. Bovenal echter speelde bij de besluitvorming mee het verlangen van de zijde van de vertegenwoordigers der belangenverenigingen in het hoofdbestuur om meer

rechtstreeks verantwoordelijkheid te dragen voor het door het hoofdbestuur te voeren beleid. De gedachte om tot reorganisatie te komen kwam dan ook voornamelijk uit de koker van de voorzitters van de belangenverenigingen, zoals de voorzitter van de L.S.V. in de hoofdbestuursvergadering van 6 september 1958 (waarin het besluit tot instelling van een reorganisatie-commissie werd genomen) onomwonden zei met de volgende woorden: "Bij alle activiteit, die het D.B, het H.B. en de belangenverenigingen hebben getoond, kan men stellen dat de correlatie niet altijd parallel heeft gelopen en de planning zeker niet de sterkste kant is geweest. Bovendien menen de belangenverenigingen dat het niet met de werkelijkheid overeenkomt dat het beleid niet mede door hen wordt gedragen".

De belangenverenigingen meenden voorts dat hun raadgevende stem in het D.B. en in het H.B. onvoldoende was om mede het gezag te dragen en dat het beleid daaronder te leiden had. De voorzitter van de L.H.V. voegde daaraan bij die gelegenheid nog toe: ". . . dat al meer gezegd is dat het een voordeel is dat er in de belangenverenigingen grotere continuïteit is. Het is zeker niet de bedoeling van deze verenigingen om het H.B. te overheersen, doch zij willen zelf ook niet overheerst worden. De Maatschappij heeft echter behoefte aan een nieuwe integratie. Nadat de belangenverenigingen waren opgericht, heeft men de Maatschappij maar laten doordraaien alsof zij niet bestonden. Het hoogste gezag was de algemene vergadering en daarvoor stond het hoofdbestuur. Daarnaast stonden de belangenverenigingen met hun achterban, maar het merkwaardige was, dat dit zelfde mensen waren".

Verder speelde in de behoefte aan reorganisatie ook een rol de minder goede verhouding tussen het hoofdbestuur, of een aantal leden daarvan, en het bureau; met name enkele hoofdbestuur-leden waren van mening dat de secretarissen teveel beleidsfuncties in commissies, enz. bekleedden.

In een bespreking in het Amstelhotel in juli 1958 van het dagelijks bestuur, uitgebreid met de plaatsvervangende leden maar zonder de secretarissen (zowel de plaats van de bespreking als de samenstelling van het gezelschap typeren de verhoudingen zoals die op dat moment lagen!) kwam men tot de conclusie dat de jaarlijkse wisseling van voorzitter en de telkens terugkerende veranderingen in de samenstelling van het dagelijks bestuur ernstige schade toebrachten aan de continuïteit in het beleid; men stelde derhalve voor de leden van het dagelijks bestuur voor vijf jaar te

MEVR. VAN DEN BLINK-ROLDER
(Portret geschilderd door Sierk Schröder)

Eerste en tot nu toe enige vrouwelijke voorzitter van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst is geweest Johanna W. van den Blink-Rolder gedurende het jaar 1958.

Johanna Rolder werd 7 oktober 1898 te Soerabaia geboren. Na eindexamen H.B.S. te hebben behaald in 1916 te Semarang bleek haar wens om in Nederland medicijnen te gaan studeren voorlopig onvervulbaar; het was ten tijde van de eerste wereldoorlog 1914-1918. Zij haalde daarom de L.O.-acte, was een jaar als kwekeling bij het onderwijs werkzaam, maar niet zo-

dra de bootverbinding tussen het toenmalige Nederlands-Indië en het moederland werd hersteld reisde zij naar de lage landen, studeerde medicijnen te Amsterdam en werd in 1925 arts. Na twee jaar assistentschap bij Prof. Brouwer was zij van 1927 tot 1933 als huisarts werkzaam. Een jaar tevoren, in 1926 was zij getrouwd met de heer Van den Blink, die later als notaris te Amsterdam was gevestigd.

In 1930 aanvaardde zij bij de inwerkingtreding van de Ziektewet voor halve dagen de functie van controlerend geneesheer bij Centraal Beheer. Toen zij ook nog incidenteel werkzaam werd als schoolarts in gemeentedienst en de opvoeding van haar twee kinderen haar aandacht vroeg, beëindigde zij haar huisartsentaak. In 1940 ging zij in volle dienst als controle-arts.

Mevrouw Van den Blink-Rolder heeft talrijke functies verricht binnen de Maatschappij en eveneens vele functies in het maatschappelijke leven. Zo was zij jaren lang lid en in 1938 voorzitter van de Vrouwelijke Artsen-Vereniging en zij heeft in die functie kans gezien tijdens de bezetting de contacten met de leden te onderhouden, hoewel de vereniging in 1942 was ontbonden toen de bezetter eiste dat joodse leden van het lidmaatschap zouden worden verstoten. De financiën van de vereniging wist zij veilig te stellen en na de bevrijding is de vereniging weer opgericht met mevrouw Van den Blink als voorzitter. Die taak legde zij in 1947 neer nadat zij in deze functie nog te Amsterdam het internationale vrouwelijke-artsencongres had ontvangen. In 1950 en in 1954 vertegenwoordigde zij de Nederlandse vrouwelijke artsen op overeenkomstige congressen in Philadelphia en Gardone.

Mevrouw Van den Blink's activiteiten in Maatschappij-verband begonnen zich af te tekenen in 1938 als bestuurslid van de afdeling Amsterdam. In het bijzonder in die functie – zij was secretaresse – was zij gedurende de bezettingsjaren een der vooraanstaande en actieve figuren in het verzet. Later, in 1947 werd zij lid van de Afdelingsraad en van 1954 tot en met 1958 was zij – gedurende 1958 als voorzitter – lid van het hoofdbestuur der Maatschappij. Zij vervulde gedurende die jaren vele functies als lid van onderscheidene commissies en vertegenwoordigde de Maatschappij in talrijke organen op het gebied van de volksgezondheid. Na haar aftreden heeft zij zich grote verdiensten verworven als intermediaire bij het vinden van geschikte functies voor artsen, die tengevolge van invaliditeit of anderszins de uitoefening van hun beroep hadden moeten staken. Haar talrijke werkzaamheden en zeker ook de wijze, waarop zij zich na 1958 – in stilte achter de schermen werkend – heeft ingezet voor het lot van verscheidene collegae, waren een meer dan voldoende motivering voor de toekenning van de zilveren legpenning der Maatschappij aan mevrouw Van den Blink-Rolder tijdens het eendaagse Maatschappij-congres in 1973 te Utrecht.

benoemen. Afhankelijk van het aantal jaren dat men reeds lid van het hoofdbestuur was vóór zijn benoeming tot D.B.-lid, betekende dit dat men maximaal negen jaar in het hoofdbestuur zitting kon hebben. In deze situatie konden, zo meende men, het voorzitterschap en het ondervoorzitterschap wel jaarlijks door één ander worden bekleed aangezien tegen continuïteit in deze functies naar het oordeel van enkelen ook weer bezwaren bestonden.

Voorts achtte men het noodzakelijk aan een efficiency-bureau een onderzoek op te dragen naar de gang van zaken op het bureau. Toen evenwel een in deze zin opgestelde nota van het dagelijks bestuur in de hoofdbestuursvergadering van 6 september 1958 werd besproken, bleek dat men daar met de gedachten over een reorganisatie al veel verder was. Bovendien was inmiddels duidelijk geworden dat een dergelijke verandering niet mogelijk zou zijn zonder statuten-wijziging en deze zou te veel tijd in beslag nemen. Daarom besloot men in genoemde hoofdbestuursvergadering een commissie in het leven te roepen die de gehele structuur van de Maatschappij zou bestuderen. Omdat men drie leden van het dagelijks bestuur bij deze studie wilde betrekken (mevrouw Van de Blink-Rolder, De Boer en Van Maarsseveen), die aan het einde waren van hun zittingsperiode als hoofdbestuurslid, besloot men aan de algemene vergadering voor te stellen de zittingsperiode van deze leden met één jaar te verlengen, hetgeen mogelijk was met een eenvoudige reglementswijziging. De commissie, die zich beeraadde over de termijn van het voorzitterschap van de Maatschappij, werd bij die gelegenheid ontbonden.

Van dit alles was de buitenwacht vrijwel onkundig. De algemene vergadering van 20 december 1958, totaal verrast, reageerde nauwelijks op de mededeling dat het hoofdbestuur had besloten studie te maken van de organisatie van de Maatschappij en toen door een afgevaardigde vanwege het ontbreken van een behoorlijke toelichting bezwaren werden gemaakt, stelde de waarnemend voorzitter (de voorzitter had de vergadering tijdelijk verlaten omdat zij één van de drie hoofdbestuursleden was, van wie de verlenging van de zittingsduur in discussie kwam) de vergadering gerust met de woorden: "... de opdracht aan de commissie, bestaande uit het zeer uitgebreide dagelijks bestuur is geweest, de materie in studie te nemen. Er ligt dus nog niets vast. Er is nog niets besloten en men begint dit terrein voorzichtig af te tasten".

Na de merkwaardige oproep van een oud-voorzitter om het

voorstel te accepteren en, ondanks de vage en weinige gegevens geen verdere vragen te stellen en aan te nemen dat bepaalde overwegingen niet konden worden medegedeeld, ging de vergadering met de voorgestelde reglementswijziging akkoord. Dit betekende dat, in verband met de reorganisatie, de zittingsduur van drie D.B.-leden met een jaar werd verlengd.

Ongeveer tezelfder tijd ontstond in de afdeling Delft, die daarin werd gesteund door twaalf merendeels kleine afdelingen, het verlangen naar een rechtstreekse vertegenwoordiging in de algemene vergadering, aangezien men van oordeel was dat via districtsvertegenwoordigers de invloed van vele afdelingen op het te voeren beleid onvoldoende was. Men meende hieruit te moeten verklaren "de onmiskenbare onbehagelijke stemming in de medische wereld over verschillende facetten van het organisatie-beleid, waarbij velen zich afvragen of de Maatschappij intensief genoeg de maatschappelijke belangen der geneeskundigen bevordert".

De afdeling Delft stelde aan de algemene vergadering van 20 december 1958 voor terug te keren tot de oude toestand, waarbij elke afdeling tenminste door één afgevaardigde ter algemene vergadering zou zijn vertegenwoordigd; het daaraan verbonden bezwaar dat deze afdelingsafgevaardigden onderling over een ongelijk aantal stemmen zouden beschikken, nam men bewust op de koop toe.

Min of meer toevallig had de voorzitter van de Maatschappij ter gelegenheid van de algemene vergadering van 23 november 1957 in een openingsrede over "Centralisatie" gewezen op de belangrijke taak van de afdelingen, die scheen te leiden onder de toenemende centralisatie bij de behandeling van de vraagstukken. "Men krijgt", zo merkte hij op, "af en toe het gevoel, dat de richting waarin zich het beleid beweegt, niet voldoende wordt gedragen door de algemene mening der leden".

In het tweede deel van het voorstel van de afdeling Delft werd in overweging gegeven dat de stemgerechtigde afgevaardigden van de afdelingen ter algemene vergadering zouden komen met een omschreven mandaat van hun afdeling ten aanzien van te behandelen, daarvoor in aanmerking komende, belangrijke kwesties.

In zijn pre-advies stelde het hoofdbestuur voor, het eerste voorstel te endosseren aan de Reorganisatie Commissie en deze in verband hiermede uit te breiden met enkele afgevaardigden. Met betrekking tot het tweede voorstel meende het hoofdbestuur dat commissoriale bestudering noodzakelijk zou zijn wanneer de algemene

vergadering iets zou voelen voor een bindend mandaat in een of andere vorm. De algemene vergadering verenigde zich met het pre-advies van het hoofdbestuur inzake het eerste voorstel van de afdeling Delft; aan de Reorganisatie Commissie, die uitsluitend uit hoofdbestuursleden (het dagelijks bestuur uitgebreid met de plaatsvervangende D.B.-leden) bestond, werden dan ook twee afgevaardigden ter algemene vergadering toegevoegd. Het tweede voorstel van de afdeling Delft werd echter met algemene stemmen verworpen omdat een bindend mandaat naar de mening van de vergadering elke discussie bij voorbaat waardeloos zou maken.

Men kan zich afvragen of de voorstelling van zaken, die de waarnemend voorzitter in de algemene vergadering van 20 december 1958 gaf (als reactie op het bezwaar van een der afgevaardigden) met de geruststellende mededeling dat nog niets vast lag en dat zou worden begonnen met een voorzichtige aftasting van het terrein, wel in overeenstemming was met de werkelijkheid. Voor de overgrote meerderheid van de leden der Reorganisatie Commissie was het, evenmin als voor het hoofdbestuur in zijn vergadering van 6 september 1958, in het geheel geen vraag of de Maatschappij moest worden gereorganiseerd en voor enkele leden was het reeds tevoren duidelijk wat er moest gebeuren om aan hun verlangens tegemoet te komen. Zo had de voorzitter van de L.S.V. kort tevoren, in een openingsrede voor de ledenvergadering, duidelijk aangegeven dat hij integratie noodzakelijk achtte in die zin dat "zowel de belangenverenigingen als de plaatselijke afdelingen leden zullen zenden naar de algemene vergadering waar een integratie plaats vindt tussen de belangen van de leden van de belangenverenigingen onderling met een neutraal element uit de plaatselijke afdelingen, welk laatste deel van de algemene vergadering de traditionele bevoegdheden als overkoepelend lichaam zullen blijven vervullen". Bovendien deelde hij mede, met het oog op de Reorganisatie Commissie (die inmiddels was ingesteld en haar werkzaamheden reeds had aangevangen), dat ook van de zijde van de hoofdbestuursleden begrip bestond voor de mogelijkheid van een nieuwe opbouw en dat de gedachten van enkele hoofdbestuursleden, geheel onafhankelijk van de gedachtenvorming in de L.S.V., reeds in dezelfde richting gingen.

De Reorganisatie Commissie kwam binnen het jaar gereed met haar rapport, dat op 13 augustus 1959 aan het hoofdbestuur werd uitgebracht; van "voorzichtig aftasten" was in de Commissie nauwelijks sprake geweest. De grondgedachte voor de reorganisatie

was even ingrijpend als eenvoudig. De algemene vergadering zou naar de mening van de Commissie moeten bestaan uit een gelijk aantal algemene afgevaardigden, die door de afdelingen zouden worden aangewezen (waarbij kleinere afdelingen dienden te worden gecombineerd zodat het totale aantal algemene afgevaardigden op 69 zou komen) en groepsafgevaardigden, aangewezen door de drie maatschappelijke verenigingen, waarbij elke vereniging 23 groepsafgevaardigden zou aanwijzen. De algemene vergadering zou volgens deze opzet bestaan uit 138 leden, wat naar de mening van de Commissie geen overwegend bezwaar behoeft te zijn noch uit een oogpunt van vergadertechniek noch uit een oogpunt van kosten.

In overeenstemming met de grondgedachte zou het hoofdbestuur moeten bestaan uit 9 algemene leden, kandidaat gesteld door de afdelingen en gekozen door alle leden van de algemene vergadering en 9 groepsleden, kandidaat gesteld door de maatschappelijke verenigingen (die deze kandidaat-stelling nog nader zouden regelen), zodat elke maatschappelijke vereniging drie hoofdbestuur-leden zou hebben, gekozen door de gehele algemene vergadering. Het dagelijks bestuur zou bestaan uit de voorzitter van het hoofdbestuur en 6 leden, 3 algemene hoofdbestuur-leden en 3 groeps-hoofdbestuur-leden. De voorzitter en de leden van het dagelijks bestuur zou het hoofdbestuur moeten kiezen uit de zittende leden (de voorzitter zou dus zowel algemeen hoofdbestuurslid als groepshoofdbestuurslid kunnen zijn) voor de zittingsduur van één jaar; zij zouden onmiddellijk herkiesbaar zijn.

De Commissie noemde dit geheel van wijzigingen "een integratie van de maatschappelijke verenigingen in de Maatschappij", een integratie op basis van gelijkwaardigheid en pariteit. Opvallend is daarbij dat de Commissie het veto-recht van het hoofdbestuur ten aanzien van besluiten van de maatschappelijke verenigingen wilde laten voortbestaan. Op de vraag of een reorganisatie noodzakelijk was, werd vrijwel niet ingegaan. De Commissie was blijkbaar zo overtuigd van deze noodzakelijkheid dat zij nadere argumentatie nauwelijks nodig achtte.

In de beschouwingen over de bestaande opbouw van de Maatschappij (volgens de Commissie gebaseerd op inzichten, die bij het dagelijks bestuur en het hoofdbestuur waren gegroeid en die de Commissie tot de hare maakte) werd gesteld dat de belangenverenigingen na hun oprichting een geheel andere betekenis hadden gekregen. Hoewel zij aanvankelijk ten doel hadden de beharti-

ging in engere zin van de zuiver materiële belangen van hun leden, waren zij volgens de Commissie reeds lang over dit doel heengegroeid. "Zij staan thans evenals de Maatschappij zelf op de bres voor het vrije beroep en komen op voor de rechtspositie van hun leden; zij wegen persoonlijke belangen af tegen algemene en ook de ethiek behoort tot hun terrein, daar alle stoffelijke belangen ook ethische aspecten hebben. Deze ontwikkeling, men kan die betreuren of toejuichen maar men kan de klok bezwaarlijk terugzetten, heeft tot gevolg dat het moeilijker is geworden de terreinen, waarop de algemene vergadering met het hoofdbestuur en de ledenvergaderingen van de maatschappelijke verenigingen met hun besturen zich bewegen, ten opzichte van elkaar duidelijk af te bakenen". Naar de mening van de Commissie zou de geschetste ontwikkeling bij de bestaande structuur een zekere onrust bij het hoofdbestuur der Maatschappij en bij de Centrale Besturen van de maatschappelijke verenigingen hebben teweeg gebracht, hetgeen tot gevolg zou kunnen hebben, eigenlijk reeds had, dat de eenheid binnen de Maatschappij werd bedreigd.

Bij het beantwoorden van de belangrijke vraag of reorganisatie noodzakelijk was, beperkte de Commissie zich tot een aanduiding van wat er zou kunnen gebeuren wanneer hoofdbestuur en/of algemene vergadering zich zouden inlaten met besluiten van een belangenvereniging; daarbij werd gesteld dat de reglementaire plaatsbepaling van de belangenverenigingen in de Maatschappij, naar het eenstemmig oordeel van de commissie, tekort deed aan de realiteit van de belangrijke positie, die deze belangenverenigingen de facto in de Maatschappij waren gaan innemen, niet alleen op materieel gebied maar op het gehele beleidsterrein. Daarna volgde de belangrijke uitspraak: "De Commissie wil dan vooreerst als haar unanieme mening uitdrukkelijk uitspreken, dat een reorganisatie noodzakelijk is en wel in deze zin, dat de feitelijke positie, welke de belangenverenigingen thans innemen, met een reglementaire vastlegging moet worden gehonoreerd".

Bij de bespreking in de hoofdbestuursvergaderingen van 5 en 26 september 1959 van een rapport als dit, waar het dagelijks bestuur (inclusief zijn plaatsvervangende leden) volledig achter stond, hadden de overige hoofdbestuursleden het uiteraard niet gemakkelijk. Terwijl één der hoofdbestuursleden het rapport volledig afwees, bestonden er bij anderen nogal wat bezwaren en de mening van het hoofdbestuur als geheel werd in deze vergaderingen waar-

schijnlijk het beste weergegeven door de ondervoorzitter, zelf lid van de Commissie, toen hij zei: "Hij staat achter het rapport maar niet geheel zonder zorg en men moet goed weten dat hier een principiële verandering wordt ingevoerd". Voorts bleek vrij spoedig dat er in de centrale besturen van de maatschappelijke verenigingen over de grondgedachte van de Commissie allerminst eenheid van opvatting bestond en dat lang niet iedereen de inhoud van het reorganisatie-rapport onderschreef.

Bij de behandeling in de ledenvergaderingen van de belangenverenigingen was het resultaat ook al niet bemoedigend. In de ledenvergadering van de L.H.V. verklaarden 24 leden zich vóór, 9 tegen en 3 blanco; in de ledenvergadering van de L.S.V. werd het rapport nauwelijks besproken maar wel was duidelijk dat er zowel voor- als tegenstanders waren en de L.A.D.-vergadering, die duidelijk afwijzend stond tegenover de inhoud van het rapport, liet zich, ondanks aandringen van de voorzitter om een uitspraak te doen, daartoe niet verleiden.

Toen men in de hoofdbestuursvergadering van 17 december 1959 vernam dat, voor zover bekend, in de periferie zeer verschillend over het rapport werd geoordeeld, rees uiteraard de vraag of het hoofdbestuur, dat overtuigd was van de noodzakelijkheid tot reorganisatie in de zin van het rapport, wel kon aanblijven wanneer de algemene vergadering dit rapport zou afwijzen. Op voorstel van het dagelijks bestuur werd tenslotte onderstaande resolutie aangenomen: "De reorganisatie-commissie" (lees: het dagelijks bestuur) "staat met hart en ziel achter het rapport en zal het met kracht verdedigen. Mocht de algemene vergadering het rapport verworpen, dan zal het hoofdbestuur daar direct geen consequenties aan verbinden, maar zich nader over zijn houding beraden".

De schriftelijke discussie na de verschijning van het rapport was beperkt van omvang. Naast drie min of meer fundamentele artikelen, waren er slechts enkele (drie) ingezonden stukken. Vergelijkt men dit met de stroom van ingezonden stukken in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde bij reorganisaties in vroegere jaren, dan moet de conclusie worden getrokken dat de reorganisatie het doorsnee Maatschappij-lid nauwelijks interesseerde.

Bezwaren werden geformuleerd door oud-secretaris-penningmeester en ere-lid Wibaut en door de oud-hoofredacteur van Medisch Contact Heringa, die beiden waren betrokken geweest bij de herleving van de Maatschappij en het ontstaan van de structuur, die door de Reorganisatie Commissie als een niet-hechte organisatie

met onvoldoende stootkracht naar buiten, werd getypeerd. Bezwaren werden eveneens geformuleerd door een oud-voorzitter en een afgevaardigde ter algemene vergadering. Hoofdbestuur noch Reorganisatie Commissie vonden daarin aanleiding om op de gesignaleerde bezwaren en onjuistheden in te gaan en deze te weerleggen, respectievelijk het rapport op bepaalde punten nader toe te lichten. Slechts de voorzitter van de L.S.V., van wie bekend was dat bij hem oorspronkelijk de gedachte aan een reorganisatie was opgekomen en dat hij voor een belangrijk deel de auctor intellectua-lis was van het rapport, ging de opposanten (door hem aangeduid als vertegenwoordigers van het ancien régime) te lijf. Men kan zeggen dat de schriftelijke discussie, waarbij blijkbaar niemand de behoefte gevoelde tot het verlenen van steun aan de opvattingen van de Reorganisatie Commissie, over het algemeen zakelijk was, soms scherp, met hier en daar een uitschieter in het persoonlijke vlak. Alles bijeengenomen, moest men de 131e algemene vergade-ring op 19 december 1959 wel met zorg en spanning tegemoet zien.

De 131e algemene vergadering, die plaats vond op 19 december 1959, werd door de hoofdredacteur van Medisch Contact aangeduid als een vergadering, die van een geschiedschrijver bijzondere aandacht verdiende omdat zij typerend was voor de proble-matiek van het arts-zijn in 1959. Naast het rapport over het be-roepsgeheim in de sociale verzekering, waarbij sprake was van het zoeken naar de juiste houding van de artsen ten opzichte van de vernieuwde structuur van de "grote maatschappij", stond op de agenda het rapport van de Reorganisatie Commissie, waarin werd gezocht naar de juiste structuur binnen de artsen-maatschappij onder de gewijzigde omstandigheden.

De Reorganisatie Commissie, waaraan het hoofdbestuur de ver-dediging van het rapport vrijwel overliet, kreeg het in de algemene vergadering hard te verduren. De inhoud van het rapport werd door een aantal sprekers fel aangevallen, door anderen wat milder maar wel afwijzend beoordeeld terwijl slechts één afgevaardigde waardering kon opbrengen voor de grondgedachte van de voorge-stelde reorganisatie, al vond ook hij de motivering voor de nood-zakelijkheid tot reorganisatie onvoldoende en het rapport niet rijp voor besluitvorming. Uit de motie, die aan het einde van de dis-cussie werd voorgelegd en waarin werd voorgesteld het rapport voor verder studie naar de Reorganisatie Commissie terug te ver-

wijzen (nadat deze Commissie met een niet te klein aantal afgevaardigden zou zijn uitgebreid) meende de voorzitter van de Reorganisatie Commissie te mogen afleiden dat de vergadering de noodzakelijkheid tot reorganisatie en de grondgedachte van het rapport zou hebben aanvaard en dat het slechts ging om een nadere adstructie. Deze gedachte, waarvan de wens de vader moet zijn geweest, werd evenwel geredresseerd door een wijziging van de tekst der aangenomen motie, luidende: "een nieuwe studie van een te overwegen reorganisatie".

Hoewel het feit dat de Reorganisatie Commissie en het dagelijks bestuur van de Maatschappij identiek waren, duidelijk als onbevredigend was ervaren, wees het hoofdbestuur de suggestie van één der afgevaardigden om een hernieuwde, onbevooroordeelde studie betreffende een eventuele reorganisatie van de Maatschappij door een geheel nieuwe commissie mogelijk te maken, beslist van de hand. Vervolgens besloot men in de algemene vergadering de bestaande commissie uit te breiden met minimaal drie afgevaardigden en maximaal te streven naar pariteit in de commissie. Welke pariteit op dat moment werd bedoeld: pariteit tussen afgevaardigden ter algemene vergadering én de zittende leden van de commissie of pariteit tussen vertegenwoordigers van de belangenverenigingen en andere Maatschappij-leden, was in deze vergadering allerminst duidelijk. Waarschijnlijk bedoelde men toch het laatste. Er werd van de uitgebreide Reorganisatie Commissie overigens niets meer vernomen en in de algemene vergadering van januari 1965 deelde de inmiddels afgetreden voorzitter in zijn overzicht van het afgelopen jaar mede dat de Reorganisatie Commissie op haar eigen verzoek was ontbonden en dat vele vraagstukken die destijds aan de orde waren, inmiddels hun oplossing hadden gevonden.

Het is typerend voor het feit dat de behoefte aan een reorganisatie van de Maatschappij in de periferie niet leefde, dat in de periode, die verliep tussen midden 1960 (toen de commissie werd uitgebreid) en 1965 (toen de commissie werd opgeheven), ter algemene vergadering geen vragen dienaangaande werden gesteld, terwijl ook de jaarverslagen geen enkele mededeling over deze zaak bevatten.

Maar de reorganisatie-woede, die in de jaren 1958 en 1959 zijn hoogtepunt bereikte en in 1965 blijkbaar was uitgeraasd, had nog een smeulend na-brandje. Het laatste voorstel van de Reorganisatie Commissie, dat werd ingediend tezamen met het verzoek om

te worden opgeheven, was een voorstel tot instelling van een permanente organisatie-commissie, die gevraagd en ongevraagd aan het hoofdbestuur voorstellen zou kunnen doen met betrekking tot de organisatie van de Maatschappij. Langs deze weg zou naar de mening van de commissie een geleidelijke reorganisatie tot stand kunnen komen.

Het hoofdbestuur voelde daarvoor echter niets. Men had van een tijdelijke reorganisatiecommissie al zoveel moeilijkheden ondervonden dat men geen enkele behoefte had aan een blijvende commissie op dit gebied. Tegelijkertijd echter ontving het hoofdbestuur van een inmiddels ingestelde commissie planning-suggesties betreffende de werkwijze van het hoofdbestuur, die de organisatie nauw raakten. Dit had tot gevolg dat in de hoofdbestuursvergadering van 17 oktober 1964 toch werd besloten tot instelling van een (maar dan tijdelijke) commissie voor organisatievraagstukken, die een aantal concrete vragen zou moeten beantwoorden. Het interim-rapport van deze commissie, dat in de hoofdbestuursvergadering van 2 oktober 1965 uitvoerig werd besproken, bevatte – naast een voorstel tot verlenging van de zittingsduur van de hoofdbestuursleden en van de voorzitter – gedachten omtrent een verdeling van het hoofdbestuur in secties die in zaken van ondergeschikt belang een zekere zelfstandigheid in de besluitvorming zouden moeten verkrijgen.

Terwijl beide eerstgenoemde voorstellen in deze hoofdbestuursvergadering veel weerstand ontmoetten, besloot men met de secties een proef te nemen, waarbij in elke sectie een lid van het dagelijks bestuur als voorzitter zou optreden teneinde de coördinatie te waarborgen; voorts zouden in elke sectie vertegenwoordigers van de belangenverenigingen zitting hebben. Men besloot drie secties in het leven te roepen: één voor medische aangelegenheden, één voor sociaal-economische problemen en één voor algemene en juridische vraagstukken. Het bureau zou voor elke sectie een vaste secretaris aanwijzen. De secretaris-penningmeester zou in overleg met de voorzitter de vraagstukken, die aan het hoofdbestuur werden voorgelegd en voor behandeling in de secties in aanmerking kwamen, over de secties verdelen.

Toen in de hoofdbestuursvergadering van 25 juni 1966 het tweede interim-rapport van de commissie voor organisatie-vraagstukken werd besproken, bleek uit de discussie dat men met de secties nog niet datgene had bereikt wat men zich had voorgesteld. Het was duidelijk dat, wanneer niet tot delegatie werd overgegaan en even-

min tot het geven van verantwoordelijkheid aan de secties, deze wijze van werken geen ontlasting van de hoofdbestuursvergaderingen betekende maar slechts een extra belasting van de hoofdbestuursleden. In de vergadering van het hoofdbestuur van 3 september 1966 besloot men met weinig enthousiasme het experiment met de secties voort te zetten (10 stemmen voor en 3 stemmen tegen) en de beide andere voorstellen, ondanks de daartegen gezeten bezwaren, aan de algemene vergadering voor te leggen. Het gebrek aan enthousiasme had mede tot gevolg dat de voorstellen reglementair te laat werden ingediend zodat men ontheffing moest vragen van artikel 405 c, lid 2.

De algemene vergadering van 10 december 1966 verleende de gevraagde ontheffing, keurde de verlenging van de zittingsduur voor de hoofdbestuursleden tot 6 jaar goed maar maakte tegen een verlenging van de duur van het voorzitterschap zoveel bezwaren dat het hoofdbestuur het voorstel moest terugnemen. Nog tweemaal kwam de commissie organisatie-vraagstukken met een rapport in het hoofdbestuur, zij het in beide gevallen over weinig spectaculaire zaken. In februari 1967 stelde zij voor een commissie van beheer in het leven te roepen om de secretaris-penningmeester bij te staan nu de financiering van de nieuwbouw zulke zware eisen stelde en in juli 1967 gaf zij in overweging het overbelaste bureau uit te breiden, bij voorkeur met een sociaal geneeskundige. In beide gevallen werd aan de voorstellen gevolg gegeven. Door het hoog lopende conflict tussen huisartsen en ziekenfondsen in 1966/1967, waarbij enkele hoofdbestuursleden meenden de opstelling van het bestuur van de Landelijke Huisartsen Vereniging niet te kunnen steunen, werd de onderlinge verhouding tussen het hoofdbestuur en de besturen van de belangenverenigingen op de proef gesteld in die zin, dat de vraag aan de orde kwam wanneer het hoofdbestuur gebruik diende te maken van zijn recht van veto. In de hoofdbestuursvergadering van december 1966 stelde men echter vast dat de belangenverenigingen de onderhandelingen met de ziekenfondsen op eigen gezag moesten kunnen voeren, dat het hoofdbestuur niet de bevoegdheid bezat tot ingrijpen tijdens de onderhandelingen met gebruikmaking van het recht van veto op besluiten en dat het hoofdbestuur tijdens de onderhandelingen zich niet diende uit te spreken over voorstellen, die van de zijde der belangenverenigingen aan de ziekenfondsen werden gedaan. Van dat standpunt deed de voorzitter mededeling in de algemene vergadering van 10 december 1966.

De problematiek van de verhouding tussen het hoofdbestuur en de besturen van de belangenverenigingen bleef de gemoederen bezig houden, overigens zonder dat daartoe veel aanleiding bestond. In de hoofdbestuursvergadering van 4 februari 1967, waarin aan de hand van een nota van het secretariaat betreffende de verhouding hoofdbestuur/centrale besturen (welke nota algemeen werd geprezen om zijn objectieve en deskundige benadering) over deze verhouding werd gediscussieerd, achtte men het vraagstuk dermate gewichtig en gecompliceerd dat men overwoog daaraan een weekend-conferentie te wijden met deskundige voorlichting van buiten de eigen kring. Voor zover bekend is het er niet van gekomen. In elk geval blijkt naar buiten niet dat een dergelijke studie-bijeenkomst ooit heeft plaats gevonden, hoewel de voorzitter in zijn openingsrede voor de algemene vergadering van juni 1967 verklaarde dat het ontbreken, ondanks alle goede wil, van voldoende communicatie het oude probleem van de verhouding tussen het hoofdbestuur en de maatschappelijke verenigingen weer actueel had gemaakt. In het jaarverslag beperkte de secretaris-penningmeester zich tot een vage algemene aanduiding.

Toen het volgend jaar bij een studie door een organisatie-deskundige betreffende de organisatie van het bureau der Maatschappij, ook de omschrijving van de taak van de Maatschappij alsmede haar werkwijze aan de orde kwamen, dreigde de discussie zich opnieuw te richten op het al-oude probleem van de onderlinge verhouding. Het is opvallend dat de voorzitter van de L.S.V. waarschuwde tegen het ter discussie stellen van dit probleem: "Er is geen behoefte aan discussie over de verhoudingen, wel gevaar!" De discussie verliep zonder dat men tot een conclusie kwam. Begin 1969 bleek uit de verslagen van de secties dat daarmede nog steeds geen bevredigende situatie was bereikt en wel omdat er praktisch geen delegatie had plaats gevonden, de secties gewoonlijk zelfstandig hun onderwerpen kozen en diensgevolge vrijwel niet bij de beleidsbepaling waren betrokken.

Inmiddels was er binnen de veelkleurig samengestelde Landelijke Vereniging van Artsen in Dienstverband (in de loop van 1966) een discussie ontstaan over de vraag hoe men de functie van de L.A.D. moest zien binnen de Maatschappij en of – in dat verband – de L.A.D. moest fungeren als een advies-lichaam dan wel een

strijdbare vakorganisatie moest zijn. In de ledenvergadering van de L.A.D. van 28 april 1967 werd de nota van het bestuur aanvaard waarin werd gesteld dat, voor een goede beoefening en ontwikkeling van de geneeskunst, het saamhorigheidsgevoel van alle in Nederland werkzame artsen van belang was en dat op die grond de L.A.D. zijn activiteit binnen het raam van de Maatschappij moest blijven ontplooiën.

Met deze en enkele andere technische uitgangspunten werd een reorganisatie-commissie aan het werk gezet, die in haar rapport onder meer stelde dat het dienstverband als organisatie-beginsel in de Maatschappij (indien het ging om de verdeling van de Maatschappij-leden over de drie verenigingen die de maatschappelijke belangen behartigden) diende te worden gehandhaafd. Daarbij deed zich echter in toenemende mate de moeilijkheid voor dat zowel de L.A.D. als de L.S.V. zich inlieten met de belangen van de specialisten die in dienstverband werkzaam waren. Met het oog op deze complicatie werd in het hoofdbestuur besloten tot de instelling van een nader onderzoek naar de juistheid en de waarde van de stelling, dat binnen de Maatschappij het dienstverband een adequaat organisatie-beginsel was. Deze studie werd opgedragen aan de sectie algemene aangelegenheden. Als resultaat van de studie werd als alternatief criterium van een indeling naar functie (huisarts - specialist - sociaal geneeskundige) genoemd een indeling in : huisartsen, al of niet in dienstverband, specialisten, al of niet in dienstverband en sociaal geneeskundigen plus werkers in de sector van het onderwijs en de research. In de hoofdbestuursvergadering van juni 1969 kwam men tot de conclusie dat toch een wat bredere studie over een eventueel andere organisatorische opbouw van de Maatschappij noodzakelijk was. Zo werd opnieuw een reorganisatie-commissie ingesteld, die echter niet tot een eensluidende opvatting wist te komen.

Inmiddels kwam, bij de samenstelling van de secties in het begin van 1970, opnieuw de vraag aan de orde of men met het bestaan van de secties wel zo gelukkig was. Men moest vaststellen dat het werken met secties de veronderstelde ontlasting van het hoofdbestuur niet had gebracht. Men besloot de situatie nog een jaar te continueren; het jaar daarop werd echter definitief besloten ermede op te houden op grond van de overweging dat de verlichting van het werk van het hoofdbestuur in geen enkele verhouding stond tot de tijd en moeite, die het sectie-werk de betrokkenen kostte.

De onrust en de onvrede met de gang van zaken, die zich in vele maatschappelijke verbanden binnen de samenleving deden gevoelen en de wijze, waarop men daartegen protesteerde, kwamen in 1970 in de Maatschappij op overeenkomstige wijze tot uitdrukking. Aan het slot van de 156e algemene vergadering (september 1970) werden kritische vragen gesteld die, omdat zij niet waren voorzien, niet adequaat konden worden beantwoord. Zo vroeg één van de afgevaardigden of de Maatschappij wel voldoende was geëngageerd met en wel voldoende inspeelde op hetgeen zich in de samenleving voordeed; zij noemde in dit verband de sportnota. Een ander wees erop dat, tengevolge van het gebrek aan informatie, de afgevaardigden waren genoodzaakt tot het uitbrengen van hun stem op kandidaat-leden voor het hoofdbestuur, van wie zij eigenlijk niets afwisten.

In hetzelfde jaar had tijdens de openbare zitting van het Maatschappij-congres een nog nimmer voorgekomen, opvallende verstoring van de gang van zaken plaats. Een aanhoudende poging van een collega, behorende tot de groep van de kritische artsen, om een discussie op gang te brengen die in de orde van de vergadering niet was voorzien, eindigde met een hardhandige verwijdering van de betrokkene. Een daarop volgend gesprek met vertegenwoordigers van de sectie kritische artsen van de Bond van Wetenschappelijke Arbeiders bracht weinig verheldering noch wederzijds begrip.

Het jaar 1971 werd ingezet met een verstrekkend voorstel van het hoofdbestuur inzake de samenstelling van de algemene vergadering. In plaats van het, in het kader van de leidse reorganisatievoorstellen van 1949, ingevoerde systeem van districtsafgevaardigden, stelde het hoofdbestuur voor terug te keren tot de benoeming van afdelingsafgevaardigden. De belangrijkste overweging tot dit voorstel was de onmogelijke opgave, waarvoor de districtsbesturen werden gesteld bij de voorbereiding van de verkiezing van afgevaardigden en plaatsvervangende afgevaardigden van het district. Voor het district (= de afdeling) Amsterdam, dat 7 afgevaardigden rijk was, betekende dit (aangezien reglementair was vastgesteld dat voor elke plaats minstens twee kandidaten moesten worden gesteld) dat men 28 personen bereid moest vinden tot aanvaarding van een kandidatuur.

Een vereenvoudiging van de procedure, zodanig dat de districtsbesturen de afgevaardigden en hun plaatsvervaardigers zouden aan-

wijzen, schakelde naar het oordeel van het hoofdbestuur de afdelingen te zeer uit. Dus viel men terug op afgevaardigden, gekozen voor de tijd van vier jaar door de leden van de afdelingen, waarbij de afdelingen voor elke 200 leden recht hadden op één afgevaardigde en één plaatsvervangend afgevaardigde met een minimum van één afgevaardigde en één plaatsvervanger per afdeling.

De grondgedachte werd in de algemene vergadering van 24 april 1971 met op één na algemene stemmen aanvaard. Dit geschiedde op dezelfde emotieloze wijze als waarop destijds de overgang van afdelingsvertegenwoordigers naar districtsvertegenwoordigers tot stand kwam. De reglementswijziging werd in de algemene vergadering van oktober 1971 aangenomen.

Terwijl enerzijds deze overeenstemming gemakkelijk werd bereikt, leverde anderzijds in dezelfde algemene vergadering één der afgevaardigden fundamentele kritiek op de gebruikelijke gang van zaken in de algemene vergaderingen van de Maatschappij. Is het nog wel zinvol, zo vroeg hij, dat de afgevaardigden komen luisteren naar het openingswoord van de voorzitter waarop geen discussie volgt en dat dus even goed in de kolommen van Medisch Contact kan worden opgenomen; is het wel zinvol dat de afgevaardigden de behandeling van rapporten "bijwonen", waar een bescheiden discussie-woordje van de afgevaardigden meestal snel wordt gepareerd door de veel deskundigere commissie-leden terwijl van de rondvraag ten gevolge van het gevorderde uur meestal weinig terecht komt? Overigens meende hij te kunnen vaststellen dat bij dit alles de sleur wel krachtiger zou zijn dan de moed tot wijziging. "Toch vraag ik mij af of deze toestand niet moet worden doorbroken. Moet de algemene vergadering niet hét forum zijn, of liever worden, waar de problemen welke in de periferie leven en van landelijk belang zijn, aan de orde komen in een door voorstudie gerichte discussie", was de vraag die hij uiteindelijk stelde.

Deze opmerkingen, door de voorzitter in zijn directe reactie aangegeuid als het overdenken waard, vonden echter weinig weerklank en ondanks de toezegging dat de daarin verwoorde gedachte in een volgende algemene vergadering aan de orde zou worden gesteld, gebeurde dit laatste niet. Het enige gevolg was dat bij de eerstvolgende algemene vergadering (oktober 1971) de gebruikelijke inleiding van de voorzitter, waarin meestal een overzicht werd gegeven van de problematiek, die sinds de laatste algemene vergadering aan de orde was geweest, tevoren aan de afgevaardigden

werd toegezonden. Slechts één van de afgevraagdigen ging erop in en deze nieuwe werkmethode werd niet herhaald.

In de algemene vergadering van oktober 1971 werd voorts door één der Maatschappij-leden scherpe doch irreële kritiek uitgeoefend op de inhoud van de algemene vergaderingen van de Maatschappij, die de jongere generatie van artsen in het geheel niet zouden interesseren waardoor zijns inziens een sterke teruggang van het ledental was te verwachten.

Inmiddels waren er ook binnen het hoofdbestuur tegenstellingen ontstaan en een beweging van enkelen, die naar ingrijpende vernieuwing wilde streven. In de hoofdbestuursvergadering van februari 1971 kwam een nota aan de orde van één der hoofdbestuursleden waarin werd gepleit voor een meer actief en progressief Maatschappij-beleid. Aanleiding daartoe was onder meer het mislukken van de secties. Het ging er dit hoofdbestuurslid om dat een weg werd gezocht, waarlangs het hoofdbestuur sneller zou kunnen inspelen op de problematiek die zich in de samenleving op volksgezondheidsgebied zou voordoen.

Na overleg in beperkte kring besloot men kort daarop met weinig enthousiasme, omdat men de noodzaak daarvan niet inzag gelet op de signalerende functie van het secretariaat tot de instelling, bij wijze van proef voor een beperkte tijd, van een signaleringscommissie, bestaande uit enkele hoofdbestuursleden, met expliciet als taak de medisch-maatschappelijke problematiek te signaleren, waaraan het hoofdbestuur zijn aandacht zou moeten geven. In de praktijk is van dit initiatief echter niets terecht gekomen, hetgeen enkelen van de aanvang af reeds hadden gevreesd.

Het met veel ophef treden uit de Maatschappij van een betrekkelijk klein aantal aan de groningse universiteit verbonden artsen, waaraan door de pers op tendentieuze wijze publiciteit werd gegeven gedurende het Maatschappij-congres te Rotterdam onder het alarmerende opschrift "universitaire artsen verlaten de Maatschappij", bracht de discussie over de structuur binnen de Maatschappij en in het bijzonder over het vraagstuk van het dienstverband als organisatie-criterium, opnieuw op gang. Het hoofdbestuur besloot in meerderheid het vraagstuk in breder verband in studie te nemen aan de hand van een nota van het secretariaat.

In de hoofdbestuursvergadering van 11 december 1971 kwam echter, tegelijk met de aangekondigde nota van het secretariaat, een nota aan de orde van drie hoofdbestuursleden, die een fun-

damentele wijziging van de structuur en de functionering van de Maatschappij voorstonden. Uitgaande van de ervaring, dat de afstand tussen de leiding van de Maatschappij en de leden in de periferie te groot was, en te weinig personen, die bovendien min of meer toevallig op bepaalde posten in de Maatschappij terecht kwamen, het beleid bepaalden, wilden zij trachten een structuur te vinden die individuele leden zou motiveren dan wel verplichten tot participatie in het werk. Hun voorstel was echter een typisch schrijftafel-product en getuigde van een zekere naïviteit.

Het laat zich denken dat men er in de hoofdbestuursvergadering weinig voor voelde hierop in te gaan, temeer omdat men de moeilijkheden té beperkt van omvang achtte (het waren vrijwel uitsluitend de artsen, betrokken bij het onderwijs en de research die zich niet in de L.A.D. thuis voelden) om nu al te gaan discussiëren over dergelijke ingrijpende wijzigingen. De meerderheid van het hoofdbestuur prefereerde een meer open en brede discussie in alle lagen van de Maatschappij en zo mogelijk ook in artsenkringen daarbuiten, zoals de Nederlandse Vereniging van Vrouwelijke Artsen (N.V.V.A.), de Nederlandse Vereniging voor Arbeids- en Bedrijfs-geneeskunde (N.V.A.B.) en de Vereniging van Medisch-Wetenschappelijke Onderzoekers (V.M.W.O.), aan de hand van een nota van de secretaris-jurist. Voor deze nota zou het hoofdbestuur geen directe verantwoordelijkheid dragen teneinde aan de discussie maximale ruimte te geven.

Toen de nota (de nota Van der Mijn) de dagelijkse bestuursvergadering van 18 januari 1972 passeerde, bleken niet alle aanwezigen even optimistisch te zijn over de resultaten, die de voorgestelde procedure (behandeling van de nota in de afdelingen, in het overleg met de districtsvoorzitters, eventueel de voorzitters van de afdelingen, en in de algemene vergadering van april 1972) zou opleveren. In de nota werden alle brandende problemen gesignaleerd; de onderdelen van de taak der Maatschappij, de verhouding en taakafbakening tussen het hoofdbestuur en de besturen van de belangenverenigingen, het organisatie-criterium, de communicatieproblemen, het privaatrechtelijke karakter van de belangenverenigingen enz. Deze nota werd in vele afdelingsvergaderingen besproken en toegelicht waarna aan het hoofdbestuur werd gerapporteerd. De schriftelijke reacties op de nota, die in Medisch Contact van 4 februari 1972 werden gepubliceerd ter voorbereiding van de discussie, waren daarentegen uitermate teleurstellend; mogelijk was dit een gevolg van het feit dat in hetzelfde jaar binnen de Maat-

schappij verdeeldheid ontstond met betrekking tot het abortus-vraagstuk; de aandacht werd daardoor afgeleid. De kritische artsen maakten een aantal opmerkingen omtrent de opleiding tot arts. Zij achtten de belangenbehartiging te eenzijdig financieel gericht en te weinig ingesteld op de individuele sociale ontplooiing van de arts. Wat betreft de bevordering van de volksgezondheid was het naar hun oordeel duidelijk dat de Maatschappij in het verleden verstek had laten gaan bij de maatschappelijke ontwikkelingen op het terrein van de gezondheidszorg en zich ook op dat moment nog te weinig maatschappelijk geëngageerd toonde met vraagstukken zoals woningnood, arbeidsomstandigheden, milieuproblemen, enz. De voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Vrouwelijke Artsen pleitte voor een vierde belangenvereniging, bestemd voor de wetenschappelijke corpora der universiteiten. Dat was alles!

De 159e algemene vergadering (22 april 1972), waarin urenlang werd gediscussieerd over de abortus-problematiek, moest wegens gebrek aan tijd voor de behandeling van de problemen betreffende de organisatie van de Maatschappij, worden voortgezet op 6 juni 1972. Voor het eerst in de geschiedenis van de Maatschappij had een algemene vergadering plaats in het bestuursgebouw van de Maatschappij, dat was gelegen aan de Lomanlaan te Utrecht. Genoemde organisaties van artsen buiten de Maatschappij waren tot deelneming aan de discussie uitgenodigd en waren ook aanwezig.

De discussie, die was bedoeld als een eerste oriëntering, leverde weinig nieuwe gezichtspunten op, mede omdat de nadruk te sterk viel op groeperingen van artsen, die zich niet zouden thuis voelen in de Maatschappij en die werden aangeduid als "ontheemden". De verwachting, door de voorzitter bij het begin van de vergadering uitgesproken, dat de discussie op vele fronten zou kunnen leiden tot voorstellen ter behandeling in een algemene vergadering in het voorjaar van 1973, ging niet in vervulling.

Nadat de balans van alle opmerkingen was opgemaakt, zag het hoofdbestuur geen andere weg dan de meest traditionele: het instellen van een grote reorganisatie-commissie, waarin de buiten de Maatschappij staande groeperingen werden betrokken. In het jaarverslag over 1972 schreef de secretaris-generaal dat het, naar was gebleken, "een verre van eenvoudige materie betreft". Bij degenen, die met de geschiedenis van dit vraagstuk enigszins bekend waren, kon deze constatering geen verbazing wekken.

9. *De Maatschappij en het voortgezet medisch onderwijs na de oorlog '40-'45.*

In Medisch Contact van 28 januari 1948 schreef Van Valkenburg over de noodzakelijkheid van voortgezet geneeskundig onderwijs en de verschillende mogelijkheden daartoe. Hij besloot zijn uitzetting aldus: "Ik hoop, ik veroorloof mij zelfs te verwachten dat het hoofdbestuur onzer Maatschappij, thans diligenter dan ooit tevoren, een vorm zal zoeken en vinden waarin het voortgezet geneeskundig onderwijs zal kunnen worden gerealiseerd". Het onmiddellijke gevolg van deze oproep was de instelling van een studietoelagencommissie inzake de voortgezette medische ontwikkeling van de arts. Deze commissie werd op 6 augustus 1948 geïnstalleerd en kreeg de opdracht te bestuderen op welke wijze de medische ontwikkeling van de arts na het artsen-examen kon worden gediend en georganiseerd.

De commissie, onder leiding van Van Erp Taalman Kip, stelde aan de hand van de uitkomsten van een uitgebreide enquête bij de afdelingen vast dat, gelet op de ernstige gebreken, welke door de onvolkomen organisatie van dit onderwijs in het overgrote deel van het land bestonden, verbetering noodzakelijk was. Daarbij tekende de commissie aan: "Het mag geen verontschuldiging zijn dat zulks helaas ook in de meeste landen het geval blijkt te zijn". Het advies van de commissie, dat eind 1949 werd uitgebracht, hield in de vorming door de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst van een speciaal voor dit doel bestemd orgaan, dat in de eerste plaats lokale activiteiten op het gebied van de nascholing zou moeten stimuleren en zo nodig zelf plaatselijk voortgezet onderwijs zou moeten organiseren. Voorts zou het orgaan sprekers moeten mobiliseren. Onder lokaal voortgezet geneeskundig onderwijs verstond de commissie: gedurende het winterseizoen één voordracht per twee weken bij voorkeur met een goede afwisseling van praktische en theoretische onderwerpen óf één klinische avond per twee weken.

Als tweede taak voor het in het leven te roepen orgaan zag de commissie het organiseren van landelijk voortgezet onderwijs in de vorm van intensieve cursussen van één of meer weken, te geven in de universiteitssteden Leiden, Groningen, Amsterdam en Utrecht en opgezet door de medische faculteiten in overleg met dit Maatschappij-orgaan.

Het orgaan zou kunnen starten als een permanente (werk)commissie-

sie, waaraan de bevoegdheid ware te verlenen om rechtstreeks met de afdelingen in contact te treden. In verband met de financiële aspecten (de commissie was van oordeel dat sprekers dienden te worden gehonoreerd uit een daarvoor speciaal te stichten fonds) gaf de commissie de voorkeur aan de stichtingsvorm waardoor "de opzet van het voortgezet artsen-onderwijs een zelfstandig karakter zal verkrijgen en het verwerven van bijdragen, baten en giften voor dat doel ongetwijfeld vergemakkelijkt wordt". De commissie besloot haar rapport met de opmerking dat het hier ging om een belangrijke taak voor de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst in de ware zin des woords.

De bespreking van het rapport in de hoofdbestuursvergadering van 7 januari 1950 was oppervlakkig; hoewel erop werd gewezen dat de commissie vroeg om een permanente (werk)commissie en bovendien een stichting wenste, ging het hoofdbestuur daarop niet in; het verzocht de commissie het orgaan te willen zijn waarvan in het rapport sprake was. Het is voorts tekenend voor het geringe enthousiasme van het hoofdbestuur (waarschijnlijk als gevolg van de financiële consequenties) dat het rapport eerst in december 1950 werd gepubliceerd. De verklaring daarvoor luidde dat men had gehoopt met concrete voorstellen te kunnen komen maar daarin niet was geslaagd. Mogelijk hield dit verband met de grote moeilijkheden welke men op ziekenfondsgebied had te overwinnen. Na een uitgebreid intern overleg, dat bijna een jaar in beslag nam, werd op zaterdag 24 november 1951 met veel vertoon de Landelijke Artsen-Cursus-Commissie (L.A.C.C.) geïnstalleerd in aanwezigheid van vertegenwoordigers van de Departementen van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Sociale Zaken en Volksgezondheid. De hoofdredacteur van Medisch Contact (Heringa) typeerde dit feit in een redactioneel artikel als volgt: "Hiermede heeft het hoofdbestuur onder de stuwkracht van zijn voorzitter een daad gesteld ten algemene nutte; een daad die de medische stand zal kunnen opheffen uit de depressie waarin hij bezig schijnt te zinken, die de artsen zal wapenen met nieuw zelfvertrouwen, zijnde dit het sterkste wapen in den strijd om het bestaan". De voorzitter van de Maatschappij zei in zijn installatierede: "De voortgezette medische ontwikkeling van den arts heeft zeker in Nederland ook een omvangrijke historie. Er een overzicht van te geven is langdradig en nutteloos". Hoe onjuist dit laatste was kon toen nog niemand vermoeden. Want, indien men de geschiedenis wèl had gekend, dan had men de Maat-

schappij een herhaling van de teleurstelling, die zich voor de oorlog op dit gebied had voorgedaan, misschien kunnen besparen.

De activiteit van de L.A.C.C. werd namelijk geen succes. In de eerste plaats was de L.A.C.C. te groot. Zij bestond uit 31 (!) leden, te weten 7 vertegenwoordigers van de faculteiten en het rotterdams klinisch hoger onderwijs, 15 vertegenwoordigers van de districten, de geneeskundig hoofdinspecteur en 9 leden, die werden gerecruteerd uit het hoofdbestuur en de voorbereidingscommissie. Uit de L.A.C.C. werd een werkgroep gekozen, bestaande uit 8 leden. Men stelde zich voor dat het werk in de periferie zou worden gedragen door districtscommissies van 3 tot 7 leden onder het voorzitterschap van het L.A.C.C.-lid uit het district.

Het programma dat men zich stelde, was al niet minder omvangrijk. Als taak voor de L.A.C.C. werd geformuleerd:

1. een lijst samen te stellen van sprekers met de daarbij behorende onderwerpen;
2. een lijst samen te stellen van goede films;
3. te bevorderen dat in elke afdeling minstens eens per maand een wetenschappelijke voordracht zou worden gehouden;
4. te stimuleren dat plaatselijke artsen-cursussen zouden worden georganiseerd;
5. de mogelijkheid te onderzoeken om de verslagen te laten drukken;
6. na te gaan of het mogelijk zou zijn om Medisch Contact bij de nascholing in te schakelen.

De financiële basis van een ander was als volgt gedacht: het algemene organisatorische werk zou moeten worden gefinancierd uit de kas van de Maatschappij en het afdelingswerk uit de kas van de afdeling. De kosten van de artsen-cursussen zouden de deelnemers zelf moeten dragen.

In 1952 kwam men niet verder dan het samenstellen van een lijst van sprekers met de daarbij behorende onderwerpen. In september 1953 was men eindelijk zo ver dat de eerste aaneengesloten artsen-cursus een feit was, zij het na lang zoeken en tasten van de zijde der L.A.C.C. en naveel delibereren, passen en meten van de zijde der utrechtse faculteit. De cursus werd gehouden van 14 tot 19 september 1953 en door 80 artsen bijgewoond. In mei van dat jaar kon een door de Stichting Klinisch Hoger Onderwijs georganiseerde cursus echter niet doorgaan wegens gebrek aan belangstelling.

In de jaarlijkse bijeenkomst van de L.A.C.C. in 1954 zei de voor-

zitter dat, wanneer iemand, na het overzicht van de stand van zaken te hebben gelezen, de situatie onbevredigend zou noemen, dit terecht zou zijn. In het jaarverslag schreef de secretaris: "Het valt niet te ontkennen dat het succes van ons werk niet alle opzichten is zoals wij zouden wensen". Uit de enquête, die in dat jaar onder de afdelingen werd gehouden, bleek dat het aantal artsen, dat gebruik maakte van de mogelijkheden (daar waar die voldoende aanwezig waren) nog veel te klein was; tevens bleek dat de belangstelling bij de afdelingsvertegenwoordigers teleurstellend gering was. De werkcommissie, die drie vragen aan 15 districtsvertegenwoordigers stelde, kreeg slechts 5 antwoorden.

In 11 afdelingen waren de activiteiten onvoldoende. Onder deze afdelingen waren er twee in universiteitssteden. De verklaring hiervoor moest luiden: gebrek aan belangstelling. Ruim genomen kon uit de enquête worden geconstateerd dat 2500 artsen afdelingsvergaderingen bezochten waar een spreker optrad, dat 2000 artsen klinische demonstraties bijwoonden en dat 1000 artsen deelnamen aan een cursus. En zo bleef het sukkelen totdat men zich in 1958 (de L.A.C.C. had in dat jaar nog steeds niet vergaderd) ging afvragen of de organisatie wellicht moest worden gewijzigd. Dit leidde tot een nota waarin een reorganisatie werd voorgesteld, welke nota in de hoofdbestuursvergadering van 22 oktober en van 12 november 1960 aan de orde kwam. In de nota werd het mislukken van de aanvankelijke opzet geweten aan de zware en onpraktische organisatie aan de top, aan de onduidelijke financiële mogelijkheden en aan tijdsgebrek bij hen die met de uitvoering waren belast. Hieruit volgden voorstellen tot verbetering: een kleiner college, een ruimere financiële bijdrage waarbij de werkcommissie dacht aan f 25.000,- tot f 30.000,- per jaar, zijnde f 2,50 tot f 3,- per lid per jaar. Aangezien het twijfelachtig was of dit wel voldoende zou zijn, diende naar de mening van de werkcommissie de mogelijkheid tot subsidiëring van de zijde der overheid tevens te worden overwogen.

Het hoofdbestuur had grote bezwaren tegen de voorstellen, met name met het oog op de financiële gevolgen, en wist er eigenlijk niet goed raad mee. De door het hoofdbestuur gekozen uitweg was de gebruikelijke: het vragen van advies aan de belangenverenigingen en aan de financiële commissie. Maar ook toen het de adviezen had ontvangen en deze niet afwijzend bleken te zijn, bleef het hoofdbestuur aarzelen. Een besluit om een nieuwe werkcommissie in het leven te roepen, werd niet uitgevoerd. Inmid-

dels was (in 1964) het Nederlands Huisartsen Instituut (N.H.I.) tot stand gekomen, dat zich onder meer de nascholing van de huisartsen ten doel stelde, waarbij het financiële steun van de overheid verkreeg.

Met het oog op de mogelijkheden van financiering, besloot men in 1966 over te gaan tot de stichtingsvorm (de oorspronkelijke gedachte van de commissie Van Erp Taalman Kip waaraan men destijds weinig aandacht had besteed). Bij de stichting hoopte men zowel de medische faculteiten als het N.H.I. te betrekken, maar vooral laatstgenoemde voelde er aanvankelijk weinig voor zijn zelfstandige positie (gesteund door de overheidssubsidie) op te offeren. En, hoewel in de hoofdbestuursvergadering van 4 februari 1967 de stichtingsacte werd goedgekeurd, kwam de stichting zelf niet van de grond.

Na een gesprek met de minister van Onderwijs en Wetenschappen, in aanwezigheid van de staatssecretaris van Volksgezondheid, ontving de Maatschappij (in feite de L.A.C.C.) een brief van de bewindsman, waarin deze duidelijk stelde dat naar zijn oordeel "hier een taak ligt voor de universiteiten (de faculteiten der geneeskunde) in nauwe samenwerking met organisaties van beroepsgeenoten". Dit had tot gevolg dat drie instanties de verantwoordelijkheid voor de nascholing van de huisartsen voor zich opeisten; het resultaat daarvan laat zich raden.

Vanwege al dit getreuzel besloten de Landelijke Huisartsen Vereniging en het Nederlands Huisartsen Genootschap in 1969 een Stichting Financiering Nascholing Huisartsen in het leven te roepen waaraan de L.H.V. een belangrijk bedrag ter beschikking stelde en twee jaar later (25 juni 1971) werd een organisatie gesticht, bestaande uit een Centrale Werkgroep en per afdeling een afdelingswerkgroep, samengesteld uit 3 tot 5 huisartsen, die het voortgezet onderwijs zouden moeten organiseren. De resultaten bleven echter beperkt. Het lag in het voornemen om deze organisaties op te heffen wanneer het post-academisch onderwijs voor alle artsen van de grond zou komen.

Nadat de vertegenwoordiger van het interfacultair overleg in het hoofdbestuur van de Maatschappij, in de hoofdbestuursvergadering van 5 juli 1969 als de mening van de faculteiten had medegedeeld dat de verantwoordelijkheid voor het post-universitaire onderwijs bij de faculteiten behoorde te liggen, sprak het hoofdbestuur zich op die basis uit voor een samenwerking tussen faculteiten, Maatschappij en Nederlands Huisartsen Instituut. Het

N.H.I. gooide echter in een gesprek met de minister te elfder ure roet in het eten door te stellen dat in de nascholing van de huisartsen volledig was voorzien. In de pijnlijke situatie die daarbij ontstond, distantieerden de vertegenwoordigers van de faculteiten zich van het plan van de Maatschappij. Toch kwam men een jaar later tot de creatie van een interuniversitair instituut (op papier althans), waarvan het bureau zou worden gevestigd in het gebouw van de Maatschappij. De minister verklaarde zich met het plan akkoord.

Maar daarmee was men er nog niet. In het gesprek met de ministers Stuyt en De Brauw stelden de vertegenwoordigers van de faculteiten dat deze slechts in staat waren deze taak op zich te nemen indien zij elk voor zich konden beschikken over een eigen administratief apparaat, hetgeen door de ministers op grond van de kosten werd afgewezen. Uiteindelijk vonden de vertegenwoordigers elkaar toch in een gezamenlijk voorstel, waarbij er een Centraal Bureau zou zijn, terwijl er daarnaast bij elke faculteit een bescheiden administratief apparaat zou functioneren.

Het wachten was toen op de reactie van de onderscheidene medische faculteiten en van het departement. Deze gang van zaken leidde ertoe dat de voorzitter van de Maatschappij op het congres van oktober 1973 moest signaleren: "Het valt ernstig te betreuren, dat door ambtelijke aarzeling en touwtrekkerij het Interuniversitaire Instituut voor Nascholing, waarin de Maatschappij zou participeren, nog steeds veraf lijkt".

10. Het probleem van de oudedagvoorziening na de oorlog '40-'45.

De activiteiten, die vrij spoedig na de bevrijding werden ondernomen, betroffen ook het aloude vraagstuk van de oudedagvoorziening voor artsen, waarover met een zekere regelmaat ingezonden stukken in Medisch Contact verschenen.

Eind 1946 stelde het hoofdbestuur een commissie in, die met de steun van levensverzekeringsdeskundigen de mogelijkheden op het gebied van een oudedagvoorziening voor artsen moest onderzoeken, onder meer aan de hand van enkele concrete vragen. De allerbelangrijkste van die vragen, of een verplichte verzorging mogelijk of wenselijk was, beantwoordde de commissie negatief op grond van het feit, dat een enigszins behoorlijke pensioenvoorziening minstens een premie van f 665,- per jaar zou vergen en,

gecombineerd met een weduwen- en wezenvoorziening, een jaarpremie van f 1070,- tot f 1800,-. Een symbolische oudedagverzorging met een aanvaardbare premie achtte de commissie zinloos.

Tegenover de mogelijkheid om op basis van vrijwilligheid een collectieve verzekering af te sluiten bij een bestaande verzekeringsmaatschappij, stond de commissie positief. Daarvoor was, naar de mening van de commissie, de tijd gunstig om meer dan één reden; de premie was aftrekbaar voor de belastingen en bovendien zou de verzekering een goede besteding betekenen voor de gelden, welke de ziekenfondsen, op grond van de nieuwe overeenkomsten, moesten nabetalen. De commissie adviseerde derhalve aan het hoofdbestuur contact te zoeken met levensverzekeringsmaatschappijen teneinde na te gaan of gunstige voorwaarden konden worden bereikt en adviseerde aan de leden te wachten met het afsluiten van levensverzekeringen totdat de uitslag van dit overleg bekend zou zijn. Op 26 augustus 1947 moest het hoofdbestuur evenwel melden dat het niet was gelukt om met een levensverzekeringsmaatschappij tot overeenstemming te komen. Het gaf in verband hiermede in overweging niet te wachten met het verzekeren van risico's.

Inmiddels zou de commissie de studie voortzetten tezamen met de Artsen Onderlinge. Een onderzoek, dat werd ingesteld met de steun van een bekwaam actuaaris, naar de mogelijkheid om een pensioenvoorziening in eigen beheer te stichten, leverde een negatief resultaat op. Daarbij kwam tevens vast te staan dat het een illusie was te menen dat men met een eigen levensverzekering goedkoper uit zou zijn, terwijl als belangrijkste bezwaar werd gesignaleerd dat de basis voor een dergelijke levensverzekering te smal was.

Het was inmiddels 1951 en nog had men geen vorderingen gemaakt. De conclusie van alle onderzoek luidde immers dat het niet mogelijk was het probleem van de oudedagvoorziening voor de artsen als collectiviteit tot een oplossing te brengen. Op 5 juni 1953 zond de Maatschappij samen met de Orde van Advocaten, de Bond van Architecten en de Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Tandheelkunde nog een adres aan de Raad van Ministers teneinde verruiming van de fiscale faciliteiten te verkrijgen, maar dat adres had geen enkel resultaat.

Het bleef stil rondom het probleem van de oudedagvoorziening totdat Melief, die in het voorjaar van 1954 als tweede secretaris

was aangesteld, de zaak nieuw leven inblies. Samen met Van Ros- sen van de Artsen Onderlinge bezocht hij vele afdelingsvergade- ringen om de meningen te peilen over de mogelijkheid van een oudedagvoorziening in de vorm van een omslagstelsel (naar het voorbeeld van de Algemene Ouderdoms Wet) waardoor waarde- vastheid zou kunnen worden bereikt. In het bijzonder onder de indruk van laatstgenoemd voordeel reageerde men in vele afde- lingen zeer positief.

Bij de eerste besprekingen in de hoofdbestuursvergadering van 3 november 1956 werd echter pas duidelijk dat het ging om een verplicht systeem, waarbij de werkende leden zouden moeten be- talen voor de rustende en de continuïteit dus moest zijn gegaran- deerd. Hoewel er in deze hoofdbestuursvergadering nogal wat bedenkingen rezen, was men over het geheel genomen toch niet afwijzend; men besloot de studie van de mogelijkheden voort te zetten en de algemen vergadering van 8 december 1956 daar- omtrent in te lichten. In deze algemene vergadering werden de mededelingen beschouwd als een eerste oriëntering en besloot men ten aanzien van de verplichting en in het bijzonder ten aanzien van de juridische en morele gronden daarvoor, het advies in te winnen van de rechtsgeleerde raadsman. Op die vergadering werd het overigens duidelijk dat velen zwaar aankeken tegen de ver- plichte deelneming; kritische opmerkingen daarover kwamen vooral van de zijde van de voorzitters der belangenverenigingen.

Toen een jaar later, in de algemene vergadering van november 1957, mededelingen werden gedaan over de stand van zaken, werd de problematiek opnieuw niet diepgaand besproken. Een waarde- vast pensioen klonk velen als muziek in de oren; een verplicht stelsel, mogelijk geregeld bij de wet, deed wel even het voorhoofd fronzen, maar daar bleef het dan ook bij! De moeilijkheden die zich zouden voordoen, kwamen beslist niet duidelijk uit de verf. Voor een regeling via het ziekenfondswezen voelde men niets om- dat daardoor een te sterke binding zou ontstaan.

In de hoofdbestuursvergadering van 11 oktober 1958 werd, gezien de resultaten van de studie die met verschillende deskundigen was ondernomen, duidelijk dat een dergelijk stelsel alleen op basis van een wettelijke regeling zou zijn te realiseren. Nadat men in de hoofdbestuursvergadering van 13 december 1958 deze moeilijke zaak met de voltallige commissie grondig had doorgesproken, be- sloot men de algemene vergadering voor te stellen zich door mid- del van een enquête onder de artsen een indruk te verwerven

omtrent de op het gebied van de oudedagvoorziening heersende nood.

In de daarop volgende algemene vergadering (d.d. 20 december 1958) besloot men met 22 stemmen voor en 12 stemmen tegen zich nog niet uit te spreken over een bij de wet geregelde pensioenvoorziening voor artsen en eerst de uitslag van de enquête af te wachten. In juli 1959 gingen 2500 formulieren uit maar de respons was uitermate teleurstellend; nog geen 50 procent stuurde een antwoord in en de bewerking van de antwoorden liet eigenlijk geen andere conclusie toe dan de negatieve, dat van het bestaan van een noodsituatie niets was gebleken.

In de algemene vergadering van 8 juli 1961 waarin de afgevaardigden, ongeduldig geworden, vroegen wanneer de commissie oudedagvoorziening nu eindelijk eens met haar rapport op tafel kwam, deed de voorzitter van de commissie verslag van de moeilijkheden die waren gerezen als gevolg van de sterke teruggang van de belangstelling voor het pensioenvraagstuk, aan de oplossing waarvan men blijkbaar was gaan twijfelen. Uit zijn mededelingen bleek dat de gang van zaken in de commissie uiterst traag was, dat leden, die deel-rapporten zouden opstellen, daarmee niet op tijd gereed waren en dat het zelfs moeilijk was de commissie voor een vergadering bijeen te krijgen. De voorzitter zegde bij die gelegenheid evenwel toe dat hij een tijdslimiet zou stellen. Zouden niet vóór 20 juli de gestelde vragen door de commissie zijn beantwoord, dan zou hij persoonlijk rapport aan het hoofdbestuur uitbrengen.

Het commissie-rapport, dat in de loop van 1962 eindelijk verscheen, beschreef de voor- en nadelen alsmede de complicaties van twee stelsels: het omslagstelsel waarbij verplichte toetreding en continuïteit voorwaarden waren en dat een zekere waardevastheid zou garanderen en voorts een stelsel in de vorm van een eigen traditionele levensverzekering, te stichten door de Maatschappij zelf.

In zijn vergadering van 29 september 1962 besloot het hoofdbestuur aan de algemene vergadering voor te stellen beide mogelijkheden niet te aanvaarden. De eerste mogelijkheid omdat de verplichting niet alleen de artsgeneratie van dat moment zou binden maar ook vele volgende generaties, terwijl het onzeker was dat toekomstige artsgeneraties in gelijke mate behoefte zouden hebben aan een oudedagvoorziening. Voorts meende het hoofdbestuur dat de uiteenlopende posities van de artsen binnen de

Maatschappij bij een algemene verplichting vele moeilijkheden zouden opleveren. Tenslotte was het hoofdbestuur er allerminst van overtuigd dat de leden van de Maatschappij in meerderheid voorstanders waren van een verplichte deelneming aan welke vorm van oudedagvoorziening dan ook.

Ook de tweede mogelijkheid ontraadde het hoofdbestuur omdat de realisering daarvan een vérstrekkend besluit zou vergen waarvan de gevolgen niet waren te overzien. Bovendien waren er in het hoofdbestuur inmiddels gedachten gerijpt omtrent een oudedagvoorziening op vrijwillige basis. Met name Van Goor, die in 1962 deel uitmaakte van het hoofdbestuur, had een idee ontwikkeld dat een aanvaardbare oplossing inhield, maar voordat men dienaangaande voorstellen zou kunnen doen, was verdere studie noodzakelijk. Het hoofdbestuur besloot dan ook aan de algemene vergadering machtiging te vragen voor het ondernemen van een dergelijke studie met inschakeling van deskundigen. Het waarschuwde daarbij echter tegen het ontstaan van al te hoge verwachtingen.

Het resultaat van vele jaren studie en inspanning met niet onbelangrijke kosten werd in de afdelingen als een anti-climax gevoeld en de belangstelling bij de afdelingen nam duidelijk af. In een grote afdeling kwam nog slechts 6 procent van de leden opdagen bij de bespreking van dit onderwerp.

Ter inleiding van de discussie in de algemene vergadering van 12 december 1962 adviseerde de voorzitter schoon schip te maken met het verleden op dit terrein en het nastreven van een haalbaar doel voor de hooggestemde verwachtingen uit het verleden in de plaats te stellen. Hij noemde dit de meest rationele methode om althans één vogel in de hand te verkrijgen in plaats van de bekende tien in de lucht. De algemene vergadering, teleurgesteld over het resultaat van zoveel inspanning, had weinig moeite met de aanvaarding van de voorstellen van het hoofdbestuur. Het voorstel om zich niet, althans nog niet, te begeven op de weg van de verplichte oudedagvoorziening, werd met 38 stemmen voor, 4 tegen en 1 blanco aangenomen; het voorstel om studie te maken van een vrijwillig systeem werd aanvaard met 41 stemmen voor, 4 tegen en 1 blanco. Daarmede begon het laatste gedeelte van de moeilijke en lange weg naar een vorm van bestaanszekerheid voor artsen in het vrije beroep.

Overigens bleek het voorwerk toch niet tevergeefs te zijn verricht. Reeds in de algemene vergadering van 4 juli 1964 kon de voor-

zitter van de Commissie Pensioenfonds voor Artsen mededelingen doen over de stand van zaken. Uit deze mededelingen bleek dat de commissie zich aanvankelijk intensief had bezig gehouden met pogingen tot het afsluiten van overeenkomsten met het bestaande levensverzekeringsbedrijf maar dat zij, na vele besprekingen en contacten, tot het inzicht was gekomen hierin niet op voor de artsen acceptable voorwaarden te kunnen slagen. De commissie had vervolgens de mogelijkheid tot oprichting van een eigen pensioenonderlinge in studie genomen nadat was gebleken, dat diverse groeperingen dit hadden gerealiseerd in de vorm van onderlinge waarborgmaatschappijen of naamloze vennootschappen. De commissie verklaarde voor de nadere uitwerking van deze mogelijkheid behoefte te hebben aan de medewerking van deskundigen en van een advies-college, bestaande uit 10 tot 15 leden van de Maatschappij. Deze leden zouden dan degenen zijn, die reeds vertrouwd waren met de problematiek wanneer in de algemene vergadering een beslissing moest worden genomen.

De algemene vergadering van juli 1964 ging zonder hoofdelijke stemming akkoord met voortzetting van de studie volgens de wensen van de commissie. Het gelukte niet het resultaat van deze studie nog in datzelfde jaar aan de algemene vergadering voor te leggen. In verband hiermede moest de algemene vergadering, die was voorzien op 19 december 1964, worden uitgesteld tot 30 januari 1965.

In deze vergadering waren twee belangrijke financiële problemen aan de orde, te weten een voorstel tot invoering van een nieuwe contributieregeling en een voorstel tot oprichting van een eigen pensioenfonds met vrijwillige toetreding in de vorm van een onderlinge waarborgmaatschappij, de Onderlinge Levensverzekering Maatschappij voor Artsen (O.L.M.A.). Wat de contributie betreft werd voorgesteld de hoogte daarvan af te stemmen op de hoogte van het inkomen uit geneeskundige arbeid na aftrek van de daarvoor gemaakte kosten. In het voorstel tot oprichting van een eigen pensioenfonds luiden de toezeggingen niet in guldens maar in fracties, teneinde zoveel mogelijk tegemoet te komen aan de voortschrijdende geldontwaarding. De algemene vergadering, die beide voorstellen overnam, besloot dat ook artsen/niet-Maatschappijleden aan het pensioenfonds zouden kunnen deelnemen.

Op 10 december 1965 had in het gebouw van de Maatschappij de oprichtingsvergadering van de O.L.M.A. plaats, naar de mening van de voorzitter der Maatschappij een gebeurtenis van historische

Het bestuursgebouw te Utrecht, gezien vanaf de parkzijde.

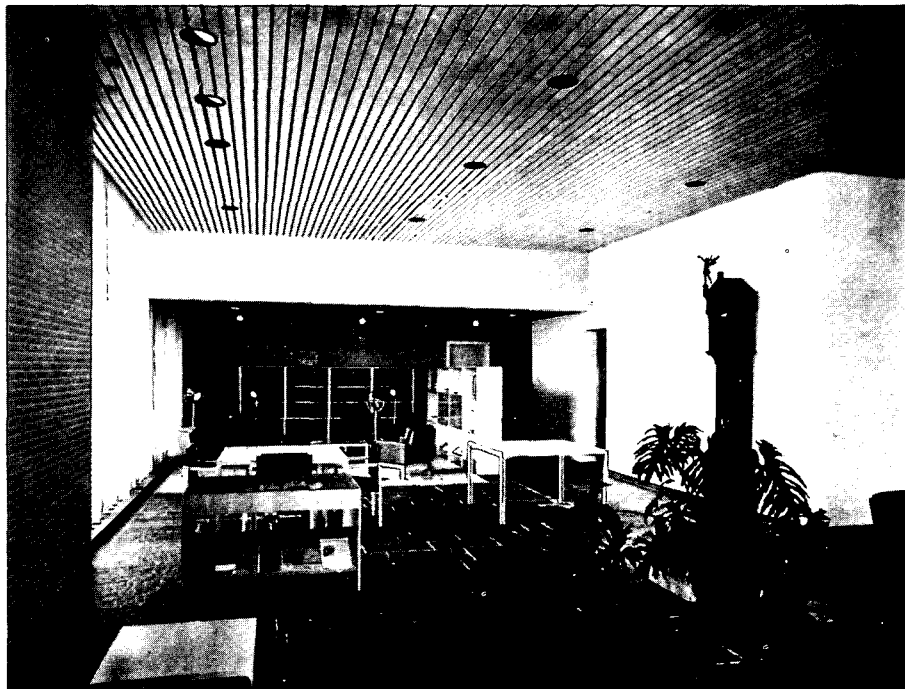
583 + 4

verbonden. Met vreugde constateerde men toen nog: "dat de rijkdom aan localiteiten, die voorlopig door verhuring de financiële lasten helpen dragen, voor de toekomst de nodige ruimte-reserve garanderen". Het pand 331 was reeds in 1950 aangekocht. Het pand 329, dat was gelegen tussen 331 en de gecombineerde panden, bleek men echter niet op redelijke voorwaarden te kunnen verwerven zodat op den duur opnieuw huisvestingsmoeilijkheden ontstonden.

In de hoofdbestuursvergadering van oktober 1959 waar het probleem ter sprake kwam, constateerde men dat de Maatschappij op grond van de statuten in Amsterdam moest zijn gevestigd maar dat zulks uiteraard geen onveranderlijk gegeven was. Men gaf aan het dagelijks bestuur de opdracht een commissie samen te stellen, die het huisvestingsprobleem in studie moest nemen. Men demonstreerde zijn onzekerheid ten aanzien van de huisvesting door het feit dat men nog in de loop van 1960 in het gebouw aan de Keizersgracht een voorzitterskamer inrichtte, onder meer door de aankoop van passend meubilair. Het geschilderde portret van de eerste vrouwelijke voorzitter van de Maatschappij (Jo van den Blink-Rolder), dat in die dagen gereed kwam, vond in de voorzitterskamer een plaats.

De door het dagelijks bestuur ingestelde commissie vorderde uiterst langzaam, voornamelijk omdat de emotionele binding aan Amsterdam voor velen groot was. In de hoofdbestuursvergadering van juli 1961 werd erop aangedrongen snel tot een beslissing te komen over de vraag of men de panden aan de Keizersgracht zou moeten verlaten. Vooral van de zijde der L.S.V. werd de Keizersgracht, vanwege de moeilijke bereikbaarheid en de parkeerproblemen, als een onacceptabele huisvesting gezien. Teneinde voort te kunnen en niet het risico te lopen van prijsverhoging wanneer de naam van de gegadigde bekend zou worden bij eventuele pogingen om gebouwen of terreinen aan te kopen, stelde het dagelijks bestuur voor een algemene machtiging te vragen aan de algemene vergadering van december 1961 om al datgene te doen, wat nodig was voor een behoorlijke huisvesting binnen Amsterdam. Het hoofdbestuur liet de beperking "binnen Amsterdam" echter bewust vallen en vroeg onbeperkte machtiging. Uit de toelichting blijkt dat werd bedoeld vrijheid van handelen in het verkrijgen van opties, claims en bij eventuele aankoop van grond of zelfs van panden.

De algemene vergadering was echter niet bereid tot het geven van

Gedeelte van de hal parterre.

een dergelijke blanco volmacht, onder meer omdat men vreesde dat de verknochtheid van het hoofdbestuur aan Amsterdam wel eens teveel gewicht in de schaal zou kunnen werpen bij het afwegen van de voor- en nadelen, verbonden aan een vestiging in of buiten Amsterdam. Tusseloplossingen, zoals het samenstellen van een Convent door de algemene vergadering, dat met spoed kon worden bijeen geroepen, of verplicht overleg met de districtsvoorzitters, werden achtereenvolgens door het hoofdbestuur en door de algemene vergadering afgewezen zodat het hoofdbestuur zich uiteindelijk genoodzaakt zag tot het terugnemen van het voorstel. Vervolgens deed zich een kleine stroomversnelling voor. De huisvestingscommissie kwam in de hoofdbestuursvergadering van 27 januari 1962 met een rapport waarin men tot de conclusie kwam dat de Keizersgracht onvoldoende mogelijkheden bood voor een acceptabele huisvesting. Omdat in diezelfde vergadering door één der leden werd gewezen op de mogelijkheid in de naaste omgeving van Hoevelaken een kasteel of landhuis van respectabele grootte (met circa 30 ruime kamers) te kopen, kwam men niet tot een conclusie. De tegenstellingen spitsten zich toe zowel binnen het hoofdbestuur als binnen de commissie: enerzijds de emotionele gebondenheid aan Amsterdam, de representativiteit van de hoofdstad en de belangen van het personeel, anderzijds de nuchtere en zakelijke overwegingen omtrent bereikbaarheid, centrale ligging en parkeermogelijkheden.

In de hoofdbestuursvergadering van 10 februari 1962 groeide rond het probleem een geladen stemming. Een voorstel om de huisvestingscommissie op te heffen werd weliswaar verworpen maar men moest tevens besluiten de discussie te staken; de verwarring werd daarbij zó groot dat men eerst in de volgende hoofdbestuursvergadering kans zag te discussiëren over de vraag of de hoofdbestuursleden, die deel uitmaakten van een commissie, konden deelnemen aan een stemming over een rapport van een dergelijke commissie! Om uit de impasse te geraken besloot men een organisatie in te schakelen met behulp waarvan men uiteindelijk kwam tot de opstelling van de eisen waaraan een bestuursgebouw van de Maatschappij zou moeten voldoen. Na bespreking van een rapport van de huisvestingscommissie waarin verschillende mogelijkheden werden aangegeven, besloot men in de hoofdbestuursvergadering van 29 september 1962 aan de algemene vergadering voor te stellen het plan Hoevelaken te laten vervallen en prioriteit te geven aan vestiging binnen Amsterdam.

Doorkijk hal eerste verdieping.

De algemene vergadering van 15 december 1962 steunde met 19 stemmen voor, 5 tegen en 14 blanco (!) de verwerping van het plan Hoevelaken en, eveneens met een betrekkelijke meerderheid (24 stemmen voor, 13 tegen en 1 blanco), de prioriteit voor Amsterdam, in feite de Keizersgracht. Vrijheid om in deze richting te handelen, verkreeg het hoofdbestuur wel met een duidelijke meerderheid (35 stemmen voor, 1 tegen en 2 blanco).

De commissie werd hierna opgedragen de mogelijkheden binnen Amsterdam met prioriteit voor de Keizersgracht te onderzoeken waarbij aan de parkeermogelijkheid bijzondere aandacht moest worden besteed. Toen kort daarop kwam vast te staan dat men voor het inrichten van een parkeermogelijkheid in de tuinen achter de panden 325 tot en met 331 met een doorgang of toegang door één der panden, geen toestemming zou kunnen verkrijgen, was het pleit ten ongunste van de Keizersgracht echter snel beslist. Daarna maakte het belangrijke prijsverschil tussen vestiging in Amsterdam op een andere plaats en vestiging in Utrecht (aanvankelijk schatte men dit verschil op 7 ton; later bleek het ongeveer 5 ton te bedragen) duidelijk dat op zakelijke gronden aan het verlaten van Amsterdam als vestigingsplaats voor de Maatschappij niet kon worden ontkomen.

Het nemen door de algemene vergadering (14 december 1963) van het besluit om de zetel van de Maatschappij naar Utrecht te verplaatsen ging echter niet zo gemakkelijk als men zich had voorgesteld. In een uitvoerig toegelicht agenda-punt vroeg het hoofdbestuur machtiging om een geschikt terrein in Utrecht aan te kopen, teneinde aldaar het bestuursgebouw van de Maatschappij op te richten. Uit de mogelijkheden die waren onderzocht (bij dit onderzoek waren, behalve Amsterdam en Utrecht, ook Rotterdam en 's-Gravenhage betrokken geweest) bleven er slechts twee over: Amsterdam en Utrecht. Doorslaggevend voor de keuze was naar de mening van het hoofdbestuur dat bij vestiging in Amsterdam, hoewel deze stad meer representatief was dan Utrecht, de kosten f 700.000,- hoger zouden liggen. De vraag of de uitgesproken voorkeur voor Amsterdam, een mede door de historie bepaalde plaats, wel zoveel geld waard was, beantwoordden de huisvestingscommissie en het hoofdbestuur unaniem ontkennend. Een klemmend betoog voor de handhaving van Amsterdam als vestigingsplaats voor de Maatschappij, hield de vertegenwoordiger van de afdeling Amsterdam, daarin gesteund door enkele afgevaardigden en zelfs door een lid van de afdeling Utrecht. De nuchtere zake-

lijke overwegingen bleven echter de overhand behouden op de gevoelsargumenten en met 42 tegen 8 stemmen volgde de vergadering het voorstel van het hoofdbestuur.

De bouwcommissie toog aan het werk onder de energieke leiding van de oud-voorzitter van de Maatschappij, Dr. I. A. van Goor. Het duurde nog tot 9 januari 1965 voordat het koopcontract met de gemeente Utrecht betreffende de grond kon worden getekend, waar na de gebeurtenissen elkaar met een zekere regelmaat opvolgden. In het gebouw van de Maatschappij had op 31 januari 1967 de aanbesteding plaats waaraan vijf daartoe uitgenodigde aannemersfirma's deelnamen. Met een betrekkelijk klein verschil werd de bouw aan de laagste inschrijver gegund; de besteding bedroeg ruim anderhalf miljoen gulden. Voor de financiering van dit bedrag zag men af van contributieverhoging omdat men het niet juist achtte de huidige generatie te belasten met een voorziening, die vele opeenvolgende generaties van nut zou zijn. Ook leek het niet verstandig het kapitaal van de Maatschappij aan te spreken. Derhalve werd gekozen voor een obligatielening tegen een matige rente; het bedrag van de vrijwillige inschrijving was 1,3 miljoen gulden, terwijl bijna f 50.000,- aan giften werd ontvangen.

In de namiddag van 17 mei 1967 gaf de voorzitter van de bouwcommissie, in tegenwoordigheid van een grote schare van belangstellenden, het startsein voor de bouw door "de eerste paal" (in werkelijkheid van de zestiende) in de grond van de bouwput te heien en op 21 juni 1968 ging, bij het bereiken van het hoogste punt, de vlag in top. Terwijl aanvankelijk zeven verdiepingen zouden worden gebouwd (met de mogelijkheid van uitbreiding), leidde de overeenstemming met de Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Tandheelkunde gedurende de bouw reeds tot de uitbreiding met een achtste en een negende verdieping. Met deze uitbreiding was bij de fundering rekening gehouden. Toen de winter 1968/1969 intrad was het gebouw glasdicht en konden de werkzaamheden voor de afwerking ongehinderd voortgang vinden. Toch ontstond er nog een zekere spanning ten opzichte van de voorspelling, die de "bouw-promotor" Van Goor bij de informele ontvangst in een nabij gelegen tennispaviljoen ten gelegenheid van het heien van de eerste paal had gedaan, te weten: "dat men er met deze architecten en deze bouwers niet aan behoefde te twijfelen dat het werk binnen het ontworpen tijdschema gereed zou zijn", met andere woorden dat men vóór mei 1969 het nieuwe bestuursgebouw zou kunnen betrekken. In tien werkdagen heeft zich

de verhuizing inderdaad binnen de geraamde tijd voltrokken zodat de officiële ingebruikstelling, door Prinses Margriet stijlvol en charmant verricht, op donderdag 19 juni 1969 kon plaatsvinden.